

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Karának intézete és doktori programja a könyvtár- és információtudományi képzések, valamint kutatások hazai központjaként folyamatosan jelen van a diszciplína magyar és külföldi művelőinek vérkeringésében. Ennek ékes bizonyítéka a Valóságos könyvtár – könyvtári valóság konferenciasorozat, mely a tudományterület legjelentősebb hazai eseménye, az előadásokból kétevente megjelenő tanulmánykötetek pedig a Library and Information Science (LIS) témakörben egyedülálló kurrens szakkönyvsorozat alkotóelemei.

A harmadik kötet, amelyet kezében tart a tisztelt Olvasó, a magyarországi felsőfokú könyvtárosképzés elindulásának és az ELTE Könyvtártudományi Tanszéke alapításának 70. évfordulójáról történő megemlékezésre is szolgál, összekötve a múlt és a jelen érdemeit.

Részlet Borhy László akadémikusnak,
az ELTE rektorának előszavából

VALÓSÁGOS KÖNYVTÁR – KÖNYVTÁRI VALÓSÁG
KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK 2020

VALÓSÁGOS KÖNYVTÁR – KÖNYVTÁRI VALÓSÁG

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI
TANULMÁNYOK 2020

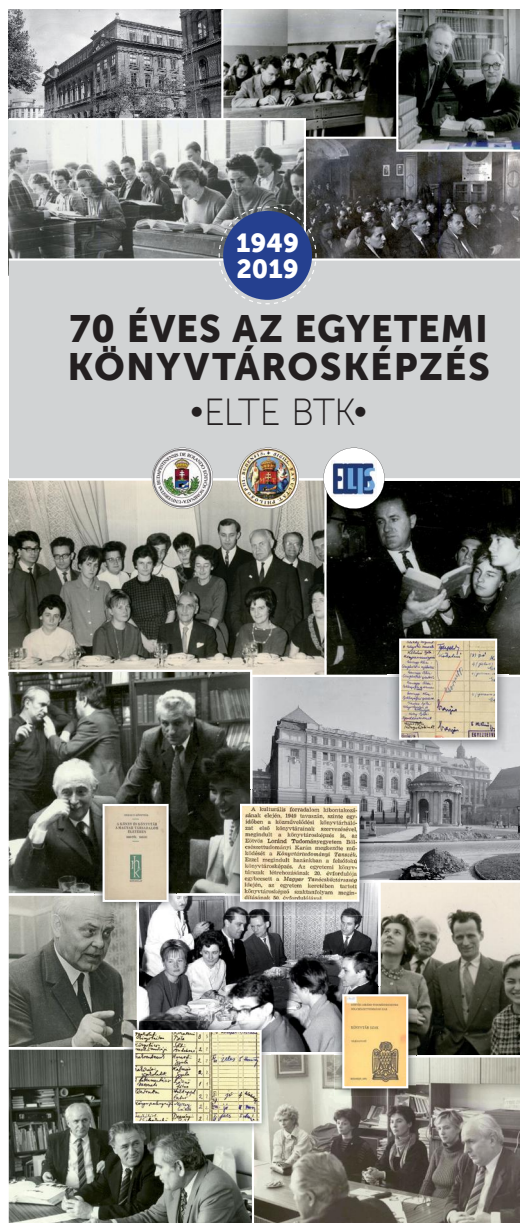

Szerkesztette
KISZL PÉTER
és BODA GÁBORNÉ KÖNTÖS NELLI

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság
Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020

Az ELTE Bölcsészettudományi Karán 2019. november 26–27-én rendezett Valóságos könyvtár – könyvtári valóság IV. konferencián elhangzottak alapján készült a tanulmánykötet.

<http://lis.elte.hu/vkek>

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság
Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020

Szerkesztette

KISZL PÉTER és BODA GÁBORNÉ KÖNTÖS NELLI

ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet

Budapest, 2021

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság
Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020
<http://lis.elte.hu/vkkv>

Szerkesztette: Kiszl Péter és Boda Gáborné Köntös Nelli

Lektorálta: Dudás Anikó, Koltay Tibor, Sonnevend Péter, Tószegi Zsuzsanna, Tóth Máté,
Tóvári Judit, Virágos Márta, Vörös Klára

Olvasószerkesztő: Kovács Katalin

Műszaki szerkesztő: Szabó Panna

Angol nyelvi lektorok: Orosz Adrienn, Radó Rita

Munkatársak: Németh Katalin, Patkósné Tóth Zsuzsanna

A kötet megjelentetését az ELTE Tankönyv- és jegyzettámogatási pályázata tette lehetővé.

Kiadó:
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Könyvtár- és Információtudományi Intézet
<http://lis.elte.hu>, lis@btk.elte.hu

Budapest, 2021

Nyomtatás:
CC Printing Szolgáltató Kft.
Budapest

ISBN 978-963-489-268-7

DOI: <https://doi.org/10.21862/vkkv2020>

TARTALOM

ELŐSZÓ

Borhy László	9
Sonkoly Gábor	11
Sörény Edina	13

TUDÓSOK AZ ÉRTÉKTEREMTŐ KÖNYVTÁRAKRÓL

Balázs Géza: Evolúciós „megszaladásban” vagyunk	19
Vida Tivadar: Egy régész könyvtárai	27

A KÉPZÉSÜNKRŐL

Köszöntők

Christine Mackenzie: Az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) köszöntője	39
Barátné Hajdu Ágnes: „Senki az tudományban felső polcra nem hág, ha az futó idővel igen okosan nem él.” A Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) köszöntője	41
Ramháb Mária: „Én iskolám, köszönöm most neked...” 70 éves az ELTE könyvtárosképzése. Az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ) köszöntője	45

Tanulmányok a képzésről

Borsodi Csaba: Reformok hullámain. Az egyetemi szintű könyvtárosképzés kezdetei a Pázmány Péter / Eötvös Loránd Tudományegyetemen, 1948/49–1956	47
Kiszl Péter: A könyvtár- és információtudomány, valamint a könyvtárosképzés válaszai a gazdasági, társadalmi és technológiai kihívásokra	57
Tószegi Zsuzsanna: Digitális bennszülött hallgatók, digitális bevándorló tanárok. Új utak, új módszerek az informatikus könyvtárosok képzésében	75
Eszenyiné Borbély Mária: A felsőoktatás szerepe és hatása a könyvtáros hallgatók és munkavállalók digitális kompetencia állapotának fejlesztésében	87

Szakmai együttműködő partnereink reflexiói a képzés munkaerő-piaci hasznosulásáról

Berecz Ágnes – Fazokas Eszter – Fonyó Istvánné – Haszonné Kiss Katalin – Kálóczi Katalin – Kis Szilárd – Kóródy Judit – Papp Anna Mária – Redl Károly	105
ERASMUS partnereink	121

Egykori könyvtáros hallgatók visszaemlékezései a képzésről

Ferenczyné Wendelin Lidia: Ballagott már sok vén diák.....	123
--	-----

TARTALOM

Gereben Ferenc: Könyvtár szakos voltam én is (1962–1967)	127
Katsányi Sándor: Visszaemlékezés	135
Kiss Gábor: Könyvtáros hallgató voltam. Emlékeim az 1977–1982 közötti könyvtáros- képzésről	137
Kovács Ilona: Emlékek a Könyvtártudományi Tanszék múltjából (1956–1961)	143
Mátyás Melinda: A Könyvtártudományi Tanszék 2004 és 2010 között: egy hallgató sze- mével	147
Suppné Tarnay Györgyi: „Azok a 60-as évek...” Visszatekintés az Eötvös Loránd Tudo- mányegyetemen 70 éve induló könyvtárosképzésre.....	153
Szabó Sándor: Hogyan lettem könyvtáros? Gondolatok az egyetemi könyvtároskép- zésről	157
Frissen végzett hallgatóink véleménye a képzésünkről.....	159
Illek Nikolett: A Hallgatói Önkormányzat Könyvtár- és Információtudományi Intézeti Képvisellete.....	163
Pataky Csilla: Az ELTE Alumni Központja	165

Válogatott bibliográfia a képzésről

Tószegi Zsuzsanna – Kiszl Péter – Zsömlé Viktor: Könyvtárosképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1949–2019. Válogatott bibliográfia hét évtized könyvtár- és információtudományi szakirodalmából.....	167
---	-----

OKTATÓINK KUTATÁSAIBÓL

Virágos Márta: A fejezet tanulmányai elé	203
Bibor Máté János: Gyulaffi Lestár diákévei	207
Csik Tibor: A német könyvtártudomány első évszázadának tanulságai	219
Barátné Hajdu Ágnes: Trendek a könyvtárépítészetben. Modern könyvtárak, könyvtárbel- sők a világ minden tájáról	237
Dippold Péter: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2018. évi használói elégedettség- és igényfelmérésének néhány tanulsága	255
Boda Gáborné Köntös Nelli: Önreflexió és szakmai önismeret a dokumentumleírás szol- gálatában	267
Senkei-Kis Zoltán: A könyvtár mint stresszforrás. Hogyan oldható a könyvtári szoron- gás?	279
Fodor János: 70/90 – Az archívum valósága és a múlt rekonstruálhatósága	289
Kerekes Pál: Irodalom a távoli elérésű audiovizuális szövegiség platformjain	299

TARTALOM

Németh Katalin: Szimbólumokkal szimbólumok nélkül: az autizmusbarát könyvtár	317
Koszttyánné Mátrai Rita: OPAC-ok nagyító alatt. Hogyan keres egy gyengénlátó az online könyvtári katalógusokban?	329
DOKTORANDUSZAINK KUTATÁSAIBÓL	
Tóvári Judit: A fejezet tanulmányai elé	343
Winkler Bea: Képzelt riport egy chatbot építéséről	347
Zsömle Viktor: A XXI. század könyvtára – a smart library	359
Radó Rita: Digitalizálási munkafolyamatok hatása a könyvtári szervezetfejlesztésre: négy európai nemzeti könyvtár példája alapján	369
Szüts Etele: Magyarország és a Holland Királyság digitalizálási stratégiájának összehasonlí- tása	381
Nagy Andor: Személyes digitális hagyatékok megőrzése	393
Simon András: Az adatgazdászati feladatai és lehetőségei integrált könyvtári rendszerek számítógépes adatbázisaiban	403
Nemes László: Transzferek és a könyvtár szerepe a felsőoktatás és a céges szektor kapcso- latában	413
Arany-Nagy Zsuzsanna: A köz- és iskolai könyvtárak oktatási és nevelési szerepének erő- södése. Szemle a hazai és nemzetközi szervezetek iránymutatásaiból.....	421
ABSTRACTS	428
AUTHOR INFORMATION	437
FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL	442

ELŐSZÓ

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézete, valamint Könyvtártudományi Doktori Programja által szervezett *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* (VKKV) címet viselő kétnapos esemény azon 2013-ban indított konferenciasorozat negyedik szimpóziuma volt, amely az *Értéktéremtő tudomány* mottóhoz igazodva a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudomány Ünnepe 2019 keretében valósulhatott meg.

Nemcsak az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektoraként, de a tudomány iránt elkötelezett kutatóként is nagy örömmel tölt el a konferencián elhangzottakból összeállított tanulmánykötet megjelenése, ahogy minden olyan kezdeményezés, amely a tudományos eredmények hazai és nemzetközi disszeminációját, az információ- és tapasztalatcserét, a folyamatos szakmai fejlődést, az innovációt és versenyképességet biztosítja.

A kiadvány különlegessége, hogy egyik központi elemét egy olyan témakör, olyan hely adja – a multifunkciós könyvtár –, amely a kutató és tudományos vizsgálatának tárgya között teremt kapcsolatot, szüntelenül támogatva és lehetővé téve az értéktéremtést, az új tudományos eredményeket.

A könyvtár- és információtudomány hazai és határon túli szakembereinek érdeklődésére számot tartó kérdések közül ezért is kap külön hangsúlyt a könyvtárak információközvetítő és tudományos kutatómunkát támogató küldetésének, valamint az eredmények sikeres láthatóvá tételének problémaköre. Hiába rendelkezik ugyanis bármely intézmény megfelelően tűnő infrastruktúrával, ha az érintett könyvtárak valójában nem képesek hatékonyan ellátni sokrétű feladataikat.

Úgy gondolom, hogy egyetemünk igazán büszke lehet a saját könyvtárai és szakemberei által képviselt értékekre, ugyanakkor lényeges hangsúlyozni, hogy nem felelkezhetünk meg az ezzel járó felelősségről sem. A rendelkezésre álló tudásanyag folyamatos gondozása és a fejlődési lehetőségek keresése ugyanis a tudományos színvonal megtartásának záloga.

Az ELTE BTK intézete és doktori programja a könyvtár- és információtudományi képzések, valamint kutatások hazai központjaként folyamatosan jelen van a diszciplína magyar és külföldi művelőinek vérkeringésében. Ennek ékes bizonyítéka a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* konferenciasorozat, mely a tudományterület legjelentősebb magyarországi eseménye, az előadásokból kétfévente megjelenő tanulmánykötetek pedig a *Library and Information Science* (LIS) témakörben egyedülálló kurrens szakkönyvsorozat alkotóelemei. A harmadik kötet, amelyet kezében tart a tisztelt Olvasó, a magyarországi felsőfokú könyvtárosképzés elindulásának és az ELTE Könyvtár-

ELŐSZÓ

tudományi Tanszéke alapításának 70. évfordulójáról történő megemlékezésre is szolgál, összekötve a múlt és a jelen érdemeit.

Borhy László Széchenyi-díjas akadémikus
az ELTE rektora, a Magyar Rektori Konferencia elnöke
ORCID: 0000-0002-8443-0619

ELŐSZÓ

Hetven éve annak, hogy a Bölcsészettudományi Karon elindult a felsőfokú könyvtárosképzés, amely négy évtizeden keresztül, egészen 1989-ig az egyedüli egyetemi könyvtárosképzés volt Magyarországon.

A Magyar Tudomány Ünnepén különösen fontos leszögezni: a könyvtár- és információtudomány az elmúlt hetven évben nélkülözhetetlen szerepet játszott a tudomány fejlődésében, s az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara* (ELTE BTK) büszke arra, hogy ebben az időszakban az ország első és máig első számú egyetemi könyvtár- és információtudományi képzésének, illetve tudományos műhelyének otthona.

A könyvtár- és információtudomány olyan oktatási területünk, amely a tudományos élet egésze számára képez szakembereket, kutatókat, intézményvezetőket.

Az elmúlt hetven évben nemcsak a hírközlésben és hétköznapijainkban, de a tudomány működésében is kulcsszóvá vált a kommunikáció. A tudományban sohasem csak kortársak között zajlik a pábeszéd. Telefonon, e-mailben, konferenciákon és publikációkon keresztül mindannyian azzal a tudással veszünk részt az új eredményeket teremtő dialógusokban, amely tanáraink és tudományterületi elődeink ismereteit bővíti, egészíti ki. A tudományos kommunikáció nem épülhet másra, mint folyamatos hozzáférésre a már feldolgozott tudáshoz. Feltétele a rendező szakemberek munkája, a hatékony tájékoztatás, a tájékoztatói eszközök és gyűjtemények fejlesztése, a technológia értő, segítő felhasználása.

A tudományos élet elsődleges helyszínei, a felsőoktatás és a tudományos kutatás intézményei mellett a tudományos örökség átadásának minden helyszíne nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a múltat, jelent és jövőt értelmezni képes társadalomban éljünk. Múzeumok, levéltárak és iskolák leendő munkatársai is tanulnak karunkon, a tudomány ünnepén tehát őket is méltán ünnepeljük. Vegyük azonban észre, milyen fontos szerepet játszanak a múzeumok, levéltárak, iskolák működésében is könyvtáraik! Anyaintézményük árnyékában gyakran önálló, teljes értékű, rendezvényekben és innovációkban gazdag életet élve szolgálják a közös célokat. Az internet és a közösségi média korában eseményekről, szolgáltatásokról hírt adva, ma már látványos, milyen nélkülözhetetlenek könyvtáraink a tudományos élet minden szintjén, és akkor még nem is ejtettünk szót tudománymetriáról, impakt faktorokról, MTMT-ről...

Hetven év rövid idő ennyi változáshoz, de sok idő egy tanszék működésében. A képzés 1949 nyarára jutott egyetlen szobához a Puskin u. 3. alatti (mai I) épületben. *Varjas Béla*, a *Széchenyi Könyvtár* főigazgató-helyettese dolgozta ki a képzés alapjait. Az ő tanszékvezetésével a budapesti nagykönyvtárak, elsősorban a nemzeti könyvtár főmunkatársai tartottak kezdetben előadásokat, vezették a szemináriumokat és gyakorlatokat. Ahogy karunk nagy része, a Könyvtártudományi Tanszék is rövidesen átköltözött a Pesti Barnabás utcába (a mai Piarista közbe), s 1953 őszétől az épület legfelső szintjén,

immár saját folyosószakaszt elfoglalva képezte évtizedeken keresztül a könyvtárosok máig aktív nemzedékeit.

A könyvtár szak minden korszakban biztos pontja volt képzési kínálatunknak. A felsőoktatás szabályozásának függvényében 15–20, majd napjainkban 40–60 fős évfolyamok választják karunkon az informatikus könyvtáros pályára felkészítő tanulmányokat a könyvtárostanárság szak mellett. Nyilván sokáig közrejátszott ebben a képzés indulásával párhuzamosan kiépülő, országos népkönyvtári hálózat biztos munkahely kínálata. Ám az, hogy a rendszerváltás óta sajnálatosan romló megélhetési lehetőségek mellett is népszerű maradt a képzés, bizonyítja azt is, hogy a könyvtár- és információtudomány önmagában is vonzó stúdium. A rálátás, az interdiszciplinaritás szakértő kezelése és az összekapcsolás kompetenciája évtizedről-évtizedre értékesebbé vált, a képzés pedig képes volt a megújulásra, a korszerű könyvtár- és információtudomány új irányzatainak interpretálására.

Amikor a kilencvenes évek elején az egyetem visszatért a Múzeum körútra, a Könyvtártudományi Tanszék elsőik között rendezte be saját számítógéptermetét. Mára öt laborban oktatja hallgatóit. Szorosabbra fűzi kapcsolatát a kari és az egyetemi könyvtári rendszerrel. Intézetként szerveződik, fiatalos szemléletű oktatógárdát tudhat magáénak, gyümölcsöző együttműködések alakít ki könyvtárakkal, információszolgáltató szervezetekkel, vállalkozásokkal, szakmai műhelyekkel, vezetése menedzsmentszemléletű, egyúttal szigorúan tudomány- és hallgatócentrikus. Nyit az Európai Unió információforrások és üzleti információs ismeretek felé, közreműködik interdiszciplináris képzésekben, a *Bölcsész-Informatikai Önálló Programban*, a média szakosok képzésében, a *Digitális Bölcsészeti Központ* kialakításában, de sikeres szakmai rendezvényeket is szervez például az e-book jelenségéről.

A könyvtár- és információtudományi képzés elmúlt hetven évére joggal lehet büszke a Bölcsészettudományi Kar, hiszen működésük éppen azt példázza, amire a bölcsészettudományi képzés minden területén törekszünk napjainkban. Nemcsak tudományterületeinkre kell rálátnunk, de érzékelnünk kell az időszerű változások dinamikáját, az elvárások átrendeződő hangsúlyait is. Ahogy a könyvtárosok napi igényekre reflektálva eszköztárként használják tudásukat, ahogy kreatívan összekapcsolják a rájuk bízott gyűjteményeket a legújabb technológiával, s korszerű szolgáltatásokat teremtve aktualizálják a könyvtár hagyományait, úgy kell minden bölcsésznek élő, XXI. századi tudással és kompetenciákkal, kreatívan újra értelmezni évszázadok felhalmozott tudását.

Nincs minden nap Magyar Tudomány Ünnepe. Ha bárki, bármikor kétellyel szembesülne a bölcsészet- és társadalomtudományi képzések jelentőségével kapcsolatban, a könyvtár- és információtudomány, a könyvtárosképzés is jó példánk arra, miért fontos a rálátás közös múltunkra, s miért létfontosságú az évszázadok alatt felhalmozott tudás eleven hozzáférhetővé tétele, miért nélkülözhetetlen a tudomány valamennyi területének összekapcsolása: szerves, működő egésszé.

Sonkoly Gábor
az MTA doktora, az ELTE BTK dékánja
ORCID: 0000-0002-5101-6518

ELŐSZÓ

„Minden könyvtárnak két lényeges alkotórésze van, egy anyagi: a könyvek ... s egy szellemi: a könyvtárnok.”¹

Toldy Ferenc irodalomtörténész, egyetemi tanár, az 1840-es évek elején megfogalmazott gondolatát ma, több mint 150 évvel később már egy kicsit másként fogalmazhatnánk meg. A digitális kor könyvtárában az anyagi alkotórész jelenősen változott, bővült, de mindezek mozgatója, a szellemi alkotórész továbbra is a könyvtárnok, azaz a könyvtáros. Ha meg kellene határozni a könyvtáros „definícióját”, azt az itt ülők bizonyára sokféleképpen tennék meg, és valószínűleg mindannyiuk álláspontjában lenne igazság.

A sokszínűség ismeretében kiemelten fontos kérdés 2019-ben az adott kor kihívásaira választ adó, megfelelő tudással rendelkező könyvtárosok képzése. Magyarországon az egyetemi rangú és szintű könyvtártudományi, könyvtárosképzés az 1948/49-es tanévben indulhatott el az *Eötvös Loránd Tudományegyetemen* (ELTE), ami a nemzetközi könyvtárosképzés trendjét is követte.

Oktatói közül ki kell emelni *Fitz József* munkásságát, akinek nevét a könyvtárosok szavazatai alapján évente kiosztott *Fitz József-könyvdíj* máig is őrzi. De meg kell említeni *Kovács Máté* és *Haraszty Gyula* nevét is, és emlékezni kell számos további vezető és oktató munkásságára, akik a könyvtártudomány önálló diszciplináris besorolását erősítették, tudásukat megosztották a könyvtáros hallgatókkal. Ezt a munkát folytatja az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar a Könyvtár- és Információtudományi Intézet* elkötelezett és nemzetközileg elismert, kiváló oktatóival, akik a XXI. század világában képezik az informatikus könyvtáros szakma minőségi utánpótlását.

Az elmúlt hetven évben a könyvtárosképzés vidéki helyszínekkel bővült, mára viszont a számuk csökkent, ami tovább emeli az ELTE-n folyó képzés pótolhatatlan fontosságát. Az oktatók munkájukkal arra törekszenek, hogy Magyarország több mint 3900 könyvtárában minőségi tudással és gyakorlati ismeretekkel rendelkező informatikus könyvtárosok kezdhessék meg munkájukat.

A képzés ma már több szintű: 2019-ben a könyvtár- és információtudomány területén öt állami egyetemen zajlik államilag támogatott alapképzés (BA), négy helyszínen mesterképzés (MA) és egy helyen, itt az ELTE-n doktori képzés is.

A doktori képzés azt bizonyítja, hogy a szakmában dolgozók és a képzőhelyek oktatói a könyvtár- és információtudomány területét folyamatosan kutatják, elősegítik a képzési tartalom folyamatos fejlődését és élő együttműködést, munkakapcsolatokat alakítanak ki hazai és nemzetközi szinten egyaránt, a szakmai trendek elsajátításának

különböző módszereit alkalmazzák és osztják meg a hatékony, minőségi szolgáltatásokat nyújtó sikeres könyvtár működése érdekében.

Ezt az elkötelezettséget mutatja a legnagyobb képző intézmény, az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézetének küldetésnyilatkozata is, amelynek jövőképe az, hogy a szakemberjelölteknek a legkorszerűbb könyvtár- és információtudományi eredmények elméleti és gyakorlati háttérét adják, annak érdekében, hogy önálló gondolkodású, alkotó értelmiségi pályán kamatoztathassák tehetségüket. Ez a küldetés összhangban áll a nyugati vagy a tengeren túli országok könyvtárosképzési céljaival és minőségével.

A Magyarországon végzett könyvtárosok elhelyezkedési mutatói azt jelzik, hogy képzőhelyeink valóban piacépítő tudást biztosítanak, sőt az információtechnológiához kapcsolódó ismereteikkel egyéb területeken is igen keresettekké váltak a hallgatók. A könyvtáros szakma és szaktudás ebben a multiplex információs világban azért játszik fontos szerepet, mert mindenki által használható rendszert és hiteles forrásokat építenek és használnak. A jövőnk formálása és építése érdekében ezek stratégiai jelentőségű tényezők. *Haraszthy Gyula* ehhez kapcsolódó gondolatokat fogalmazott meg már 1954-ben: „Ez az [egyetemi végzettségű könyvtárosok iránt mutatkozó] igény valóság: jelenleg főfoglalkozású könyvtárosi beosztásban több, mint 1500 ember dolgozik Magyarországon” – ma már ez a szám 8000 felett van – „kezükbe van téve a felnőtt lakosság műveltségének gondozása, irodalmi és tudományos nevelésének jó része. E feladatokat, az ezekre való készülést nem lehet 'spontán' módon elsajátítani, erre az egyetemen tudományos módszerességgel kell felkészíteni az ifjúságot.”²

A megfelelő tudással rendelkező könyvtárosok képzésére egyre nagyobb szükség van, a könyvtáros utánpótlási igény növekszik, a továbbképzés, a szakmai tudás megújítása szintén sürgető feladat. A Magyar Tudomány Ünnepe országos rendezvény-sorozat keretében immár negyedik alkalommal megrendezett *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* című konferencia lehetőséget ad arra, hogy a tapasztalt szakemberek véleményét minél szélesebb körben megismerhessük. A szakma példaképei, rangos oktatók mellett a könyvtári szakma tudományos világához csatlakozó könyvtárosok is megszólalhatnak, bemutatkozási lehetőséget kaptak.

Sörény Edina
az Emberi Erőforrások Minisztériuma
Kultúráért Felelős Államtitkárság
Könyvtári és Levéltári Főosztály főosztályvezetője

Jegyzetek és irodalom

1. „Ezt írta Toldy Ferenc 1843-ban, egy tervezett, de el nem készült könyvtártani szakkönyvnek az Athenaeumban megjelent bevezetőjében.” Forrás: CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest, Gondolat, 1987. 319–320. p.

ELŐSZÓ

2. Haraszthy Gyula levele az Oktatásügyi Minisztérium Tudományegyetemi Főosztálya részére a könyvtárosképzés jövő helyzetének alakulásáról. Budapest, 1954. november 18. MNL OL XIX-I-3-d. Könyvtárosképzés, 1954.

TUDÓSOK AZ ÉRTÉKTEREMTŐ
KÖNYVTÁRAKRÓL

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 19–26.

EVOLÚCIÓS „MEGSZALADÁSBAN” VAGYUNK

BALÁZS GÉZA

ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, egyetemi tanár,
általános intézetigazgató-helyettes

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Az informatikai világ alapvetően változtatja meg a könyvekhez való kapcsolatunkat. Kérdés, hogy az evolúciós „megszaladásban” mit veszítünk el, mit nyerünk. Az írás személyes, filozofikus és gyakorlati megközelítésben szól a szerző könyvekhez fűződő kapcsolatáról.

Személyesen

Bölcsészhez, filológushoz illően a könyvek szerelmese vagyok. És a könyvtáraké is. Kezdetben volt a Keresztúri úti általános iskola könyvtára. Majd édesapám hozta haza hetenként a nekem szánt könyveket munkahelye, a *Nyelvtudományi Intézet* könyvtárából. Következett a kőbányai *I. László Gimnázium* könyvtára. Majd az ugyancsak kőbányai *Pataky-könyvtár* (*Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Kőbányai Könyvtár*) a Pataky Művelődési Központ épületében, ahol a legtöbb időt töltöttem egyetemistaként is. Az *Országgyűlési Könyvtár* és a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára*, amelyek elvarázsoltak. Mai napig a leghasznosabb: az *Eötvös Loránd Tudományegyetem* (ELTE) nyelvészkönyvtára, hiszen a legszűkebb szakterületem szinte minden fontos anyaga megtalálható itt. Sok történeti könyvtárat meglátogattam, ahol tilos volt a könyvekhez nyúlni. Láttam tönkrement szerzetesi könyvtárakat, a határon túl, Felvidéken, szétázott, rendezetlen könyvhalmokkal.

Naponta foglalkoztat a kérdés: mi lesz a minőségi olvasással, a könyvvel és a könyvtárral. Bár az informatikai világ egyik elemzője, leírója, sőt talán teoretikusa is volnék, egyszerűen nem tudok szabadulni a könyvtől, a könyv kézbevételeitől, ahogy mondani szokták: illatától és a lineáris olvasástól. Megpróbáltam az e-bookot, hát nem ment. Csodálom, hogy másnak ugyanazt nyújtja, mint a nyomtatott könyv.

Egy nagy kulturális, sőt evolúciós „megszaladásban” vagyunk, nagyon gyorsan változik, például a *Gutenberg-galaxis* is foszladozik, felvillan egy színes, mozgalmas (virtuális, augmentált, azaz kiterjesztett) világ; és nem tudjuk, hogy mi lesz ezzel a bevált, bizonyított „technológiával”? Azt is tudom, hogy a könyvtáros ma már részben informatikus, sokféle adathordozó tudósa, a biológiai agy mellett a kihelyezett memória segítője. De azért nem ízlésem szerint való, ha chatbotok vagy igazi robotok fognak adatokat ajánlani. Sőt, esetleg keresni is.

2019 októberében egyetemi hallgatóknak megmutattam a *Szegedi Tudományegyetem* pompás könyvtárpalotáját, a *Klebelberg Könyvtárat*. Az egyik félreeső sarokban egy számomra jól ismert katalóguscédula-szekrény árválkodott. Tágra nyílt szemekkel nézték hallgatóim: ez mi? Nekem ez volt az alap.

A legkedvesebb könyvtáram: természetesen a sajátom. Gyermekkorom óta gyűlik az állomány. Egyetemista koromban szinte vadászgattam a szakirodalmat az antikváriumokban. Nem tudom, hány könyvem van. De szinte naponta érkezik új. Nem tudok megválni a könyveimtől. Néha elkelve egy könyvtáros vagy informatikus, aki feldolgozza, merthogy nagyon idegesít, ha nem találom egy könyvet. Ám az jó, hogy szabadon kalandozhatok, fölfedezhetek értékeket a saját könyvtáramban. Egyesek katalogizálnak, mások ábécébe sorolnak, nekem a tematikus elrendezés a leginkább rokonszenves: külön szobában a szépirodalom, dolgozószobámban a szakirodalom, de külön a néprajz, nyelvészet, szemiotika, retorika, média, kulturális antropológia, kiemelt helyen a kézi könyvek, no meg elég sok helyet foglal el a saját termés is.

Messze állok a megmondóemberektől, nem tudom a tutit, inkább csak tapasztalataim alapján mondom: vonzó közösségi terek nélkül aligha létezik közösség, társadalom. A vonzó közösségi terek alapvetően kulturális helyszínek: hagyományos néven művelődési házak, könyvtárak, klubok, vagy nevezzük őket akárhogyan; például agorák; legyenek integráltak, komplex kulturális-nevelési-oktatási központok, vagy multifunkcionálisak, ahogy tetszik. Olyan helyek, ahol jó lenni, csak úgy az időt eltölteni beszélgetéssel, olvasgatással, keresgéléssel, sportolással, kávézással...

Nagyon sok jó, éppen a könyvtárakból kiinduló megoldással találkoztam. Legutóbb például a békéscsabai megyei könyvtárban: ahol a kellemes közösségi terek, kávézó mellett egy sajátos barkácműhely alakítottak ki, ahol kézműveskedni is lehet. Persze a könyvtári funkciók is működnek, és még rendezvényeket, előadásokat is befogadnak.

Szerintem ment a világ a könyvek által elébb. A megszűnő falusi, iskolai könyvtárakat a kultúra apró, nélkülözhetetlen mécseseinek tartom. A nagy könyvtárpalotákat nem féltsem. Az általam megismert, megszeretett világot féltsem, ha nem lesz kézzel fogható könyv és bejárható könyvtár.

Filozófikusan

A kommunikációtechnológiáról, a médiáról való gondolkodásomra nagy hatással volt *Marshall McLuhan* könyve, *A Gutenberg-galaxis*.¹ Részleteket már korábban ismertem belőle, de a magyar fordítás² megjelenése után végigolvastam, mert több helyre is ismertetést kértek róla. A mű ugyebár az úgynevezett technológiai determinizmus képviselője, ami azt jelenti: a technológia meghatározza a kommunikációs tartalmakat is, s azon keresztül hatással van a befogadásra és a gondolkodásra. Ha gondolkodás, akkor a kérdés kapcsolatba hozható a filozófiával: s létezik is ilyen szemléletű diszciplína: a technológia filozófiája.

A kérdés számomra azért különösen érdekes, mert az antropológiai nyelvészetben is létezik a nyelvi determinizmus vagy relativizmus felfogása, a Sapir-Whorf-hipotézis, amely vérmérséklettől függően azt jelenti, hogy nyelvünk determinál vagy legalábbis befolyásol bennünket.

A Gutenberg-galaxisból, azaz a nyomtatás, a nyomtatott könyv világából tovább lépve az internet-galaxisba jutunk. Már a kezdeténél éreztük, hogy most egy jelentős technológiai és kulturális paradigmaváltás küszöbén vagyunk: és 2005-ben egy kisebb kutatócsoporttal, szemiotikai és nyelvstratégiai alapállásból kiadtuk *Az internetkorszak kommunikációja* című könyvet³ – mely könyv azóta is az internet világának technológiai és kulturális elemzéséhez egyfajta belépő. Igaz, már törjük a fejünket, hogy újabb összefoglalót készítsünk, beszélünk Google-galaxisról is, mások Zuckerberg-galaxist emlegetnek, de magam nem vagyok híve a személyi kultusznak.

Egy biztos, idézhetjük Marshall McLuhant: „Katasztrófához vezethet, ha nem vesszük észre az önmagunk teremtette technológiákban rejtő okozati összefüggéseket és hatásokat.” „Mi most egy olyan kor kezdeti időszakában élünk, melyben a nyomtatott kultúra jelentősége éppolyan idegenné válik, ahogyan a kéziratos kultúra a XVIII. században. [...] úgy látom, hogy most nagyon keményen kell dolgozunk azon, hogy megőrizzük eredeti értékeit.”⁴

A korszak legfőbb változásának az informatikai technológiáknak az emberi életre: személyközi kapcsolatra, kultúrára, gondolkodásra tett hatását vélem. Ahogy több helyen is jeleztem, szerintem most az ember evolúciójában, természetes kiválasztódáson alapuló fejlődésében történik változás.

Tomasello írja a *Gondolkodás és nyelv* című kötetében,⁵ hogy az ember, az emberiség jelenlegi fejlettségét pusztán a biológiai evolúcióval nem lehet megmagyarázni. Történnie kellett valaminek, ami felgyorsította a biológiai evolúciót. A válasz: a nyelv létrejötte indította ezt el, ami alapja az emberi kultúrának, ezért a biológiai meghaladó, felgyorsító kulturális evolúcióról van már szó. Nem kellett hozzá nagy képzelőerő, hogy a mostani informatikai-technológiai forradalom, mely szemünk láttára hoz létre egy teljesen új technokulturális világot, az evolúcióban egy újabb megszaladást, meghaladást eredményez. Egy ideig kerestük rá a legmegfelelőbb nevet, ma többen úgy véljük, hogy ez a következő: tervezett evolúció. Ha belegondolunk abba, hogy az informatika teljes életünket átszövi – a fogantatástól az elmúlás utáni időkig –, sőt, már maguk az informatikusok is használják a biológia és az informatika egyesüléséből alkotott kifejezést: bionika, akkor nagyon is érthetőnek tűnik ez az új megnevezés: tervezett evolúció, amelyben a biológia és az informatika összenő.

Ha már a biológiánál tartunk, ide kell iktatnom egy észrevételemet: az internet világa azért vonzó (látható a kisgyerek kezébe adott okostelefon kapcsán), mert az internet leképezi a gondolkodásunkat. Hogy is van ez? Az internetkommunikáció legalapvetőbb jegyei egyszerűen így foglalhatók össze:

3 H + 1 I

azaz:

bálózatiság, hipertextualitás, hiperexpanszió + interaktivitás

Az internet nem csupán egy technológia, egy médium, hanem az internet világa az egész kultúra reprezentációja, hordozója, örökítője, kapcsolattartó közeg, voltaképpen kihelyezett memória, és ha a mesterséges intelligenciára is kacsintunk: kihelyezett gondolkodás.

Az internet filozófiai megközelítésében⁶ olyan jelenségekre figyeltünk fel, mint:

- az internet a posztmodern világ technológiája, de mintha ideológiája is lenne; a jelenségeket talán legjobban a hibriditás fogalmával lehet leírni: hibrid média, hibrid politika, hibrid társadalom, hibrid szöveg;
- a beszéd és az írás mellett kialakul a másodlagos szóbeliség és a spontán írásbeliség (az írásbeliségnek új, nem iskolában tanult formája);
- átalakul az emberiség kultúrája, tudásszerkezete, ennek következtében megváltozik a tudás társadalmi beágyazottsága, intézményrendszere (akadémia, kutatóintézet, egyetem);
- létrejön a posztmodern személyiség (aki szabad, de nagyon kevés a kapaszkodója, instabil a személyisége, kaotikus dinamika jellemzi);
- gyorsul az élet, a generációváltás, egyre gyakrabban követik egymást a generációk, akadozik a hagyományátadás.

Hogy néhány egyéb filozófiai gondolatot is idézzek: már a filmmel, de főleg a televízióval, később a digitális képkészítéssel és -továbbítással a képiség (*Gottfried Boehm*: ikonikus fordulat, *Mitchell*: képi fordulat, *Gombrich*: vizuális kor, *Guy Debord*: látványtársadalom) korába léptünk.⁷ Az online kommunikáció egy folyamatos egyidejűségbe tett bennünket. A mai média az egyidejűség médiája.^{8,9} *Hans Ulrich Gumbrecht*¹⁰ szerint ez az ún. széles jelen. *Virilio* a sebesség kultusza kapcsán úgy látja, hogy a tér és idő eltörlődik.¹¹ *Friedmann* kisimult (kiegyenesedett) Földről beszél.¹² A kötetlen, szabad, online információáramlás hatására „kisimult, kiegyenesedett” a Föld. Ebben a környezetben kell mindent újragondolnunk. A gyorsulásról egyébként ezt mondja *Freund Tamás* agykutató: „Az emberi agy felvevőképessége biológiai okból nem tud gyorsabban nőni. Mivel minden emberi kapacitást leköt a külső információk befogadása, nem tud figyelni a belső világra, amely az évezredek kulturális örökség hordozója. Nem érzékeli a lélek hangjait, nem figyel kellőképpen az erkölcsi-etikai normákra, a szűkebb és tágabb közösséget megtartó érzelmekre. Így pedig nem válik okosabbá, bölcsébbé.”¹³

Az egyik ide sorolható gondolatom az, hogy a technológiák hatására szervezetek, sőt társadalmi szerveződések alakulnak át és szűnnek meg. Elsőre különösen egyes technológiák gyors kihalása tűnik fel, a média kapcsán el is neveztem ezt a jelenséget: zsákutcás médiumoknak. Valójában minden technológiát levált egy másik, így valamennyi tekinthető zsákutcásnak is, de most csak olyanokat említek, amelyekre megvolt a kellő technológia, akarat, csak éppen nem kellett, vagy nem kellett sokáig az embereknek:

- ilyen az sms – először nem hittek benne, majd jött, látott, győzött és elmúlt,
- ilyen a kvadrofónia – a sztereofónia sikere után nagyon hittek benne, itt volt, kínálta magát, s nem tudott elterjedni.

A hagyományos technológiák változása már közelít bennünket az imádott könyvhöz. Elmúlt a diafilm (diapozitív film). Magyarországon mintha feltámadna, de abban biztosak lehetünk, hogy nem fog újra széles körben elterjedni. Elmúlt a bakelitlemez és lemezjátszója, igaz, retróként itt-ott mintha feltámadna, de már soha nem szerzi vissza korábbi szerepét. Visszaszorul a kézírás (mint az egyik legősibb „technológia”), állítólag már vannak országok, ahol nem is tanítják. Adathordozók tucatja tűnik el a szemünk elől: magnószalag, kazetta, hagyományos lemez, CD, DVD, pendrive. És eszközök sora válik múzeumi tárggyá: írógép, asztali számítógép. Egy sor szakma most megy ki vagy ki fog menni a divatból: hogy csak néhányat említsek: az ellenőr, a könyvelő, a metróvezető, de hamarosan talán a buszvezető is, a pincér, a tolmács, a postás; nyomukban intézmények alakulhatnak át gyökeresen. Például ma már nagyon aktuális a kérdés: vajon szükség van-e Magyarország legnagyobb állami vállalatára, a postára?

És akkor a könyvtár? Az egyik budapesti bölcsészkar harminc magyar szakos hallgatójából mindössze öten iratkoztak be a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárába*; s ismerünk olyan bölcsészt, aki úgy doktorált le, hogy egyetlen könyvtárba se tette be a lábát. Sorra szűnnek meg a községi könyvtárak, elárverezik az iskolai könyvtárakat – nagyon sok értékes könyvhöz jutottam én is ingyen vagy darabonként száz forintért ilyen úton-módon. Ha véletlenül magánkönyvtárunkat egy intézményre szeretnénk hagyni, nem lesz könnyű feladat. Meghalni könnyű, de házikönyvtárat ajándékba adni nem. Egyik nagyon idős, jeles irodalomtörténészünk 33 ezer kötetes könyvtárát szeretné elajándékozni – mondani sem kell, nem könnyű feladat.

Ahogy már jeleztem: a technológiák hatására szervezetek, sőt társadalmi szerveződések is átalakulnak, esetleg megszűnnek. Szociológusi, demográfusi feladat az átalakuló település- és népességszervezet elemzése, pszichológusi az ennek következtében jelentkező, sokasodó mentálhigiénés, pszichikai problémák feltérképezése és esetleg kezelése. De itt mindenképpen van szerepe a kulturális ellátórendszereknek, a kulturális menedzsmentnek is. Már régen fel kellett volna készülnünk erre a kulturális paradigmaváltásra, az ehhez való viszonyulás kialakítására. A közgazdászok beszélnek művelődésgazdaságról: ennek lényege, hogy a művelődés (beleértve a könyvolvasást) gazdasági szempontból is tényező. És ekkor nem a könyvkereskedelemre gondolnak, hanem a hasznos szabadidőeltöltésre. Talán kulturális stratégiának lehetne nevezni ennek rendszerszerű áttekintését és javaslatát. Apropos: létezik egyáltalán olyan, hogy kulturális stratégia, avagy régebbi kifejezéssel: művelődéspolitikai? Vagy nem is lehet már ilyet alkotni, mert olyan gyorsak a változások, hogy mire megszületne egy ilyen, már újra lehetne írni?

Gyakorlatiasan

Ennyit az elvekből, elméletből, hipotézisekből, fordítsuk gyakorlatiasra a dolgot. Harmadik gondolatsorom muníciót kíván adni, bátorítani akar a kulturális értékek megőrzésére. A technokulturális világ előrehaladott, mi, a szellem emberei csak csoszogunk utána. Mi lehet a mi feladatunk? Szerintem az, amit *Marshall McLuhan* mondott: „*Mi most egy olyan kor kezdeti időszakában élünk, melyben a nyomtatott kultúra jelentősége éppolyan idegenné válik, ahogyan a kéziratos kultúráé a XVIII. században... úgy látom, hogy most nagyon keményen kell dolgoznunk azon, hogy megőrizzük eredeti értékeit.*”¹⁴

Fel kell hívni a figyelmet az évezredes, bevált technológiákra. Így például a lassú tanulásra, bevésésre, hagyományos olvasásra, versmondásra, memoriterekre, személyiségfejlesztő hobbikra.

A technológiai relativisták folyamatosan mondják: ne higgyünk el mindent a technológiai optimistáknak, ne szolgáltatassuk ki magunkat a technológiáknak. Egy ilyen lassulásban (ami most még főleg elméleti és spirituális, de az is lehet, hogy holnap gazdasági-társadalmi kényszer), amelyet nevezhetünk lassú életnek, slow life-nak, kitüntetett szerepe lehet az emberiség jól kitalált technológiáinak, szervezeteinek. Így például a könyvnek és a közösségeknek. És ma már egyre többet hallunk a különféle terápiákról is: köztük a biblio-, mese- vagy nyelvterápiáról.

Hogy csak néhány intő jelet soroljunk fel *Bedő Iván* publicisztikai összefoglalója nyomán.¹⁵ Más a lapozgatós, és más a digitális olvasás/irodalom. A papíron olvasottakat jobban megjegyezzük. A táblagépen olvasott szépirodalom befogadása nehezebb. Tudásunk nem teljes, ha nincs róla áttekintésünk, ehhez: „*földéezzük az oldal képét a könyvben, vagy a kötet helyét a könyvtárban; emlékeztetékünk van bizonyos fontos bekezdésekről. Amikor a szövegeket képernyőn futjuk át, ilyen áttekintésre aligha tehetünk szert.*”¹⁶ Gyors információszerzésre az internet, elmélyült olvasásra a papír való. A három-öt éves gyerekek kevésbé tudják követni a mesét, ha szüleik gépről, nem könyvből olvassák, valószínűleg azért, mert mind a kicsik, mind szüleik figyelmét elvonja, megosztja a kütyü. Minél több könyv van otthon, annál jobb a gyerekek iskolai teljesítménye (*Mariah Evans*). Végül adjuk meg a kegyelemdőfést azoknak, akik a nyomtatott könyvet, papírt környezetvédelmi okokból (pl. az erdők, fák védelme szempontjából) mellőznék:

- Sokan állítják, hogy ne használjunk papírt, védjük az erdőket. Pedig a papír nem feltétlenül pusztítja az erdőt, van etikus papírgyártás, és lehetséges az újrahasznosítás. Az elmúlt másfél évtizedben mind Európában, azon belül Magyarországon jelentősen nőtt az erdősített terület nagysága.
- Azt mondják, hogy a digitális kommunikáció védi a környezetet. Csakhogy, ha figyelembe vesszük a digitális eszközök teljes életútját, például a töménytelen elektronikus hulladékot, avagy az eszközök, adatközpontok villamosenergia-igényét, már korántsem olyan rózsás a helyzet. Állítólag a folyamatosan növekedő adatközpontok a Föld energiamennyiségének egyötödét fogyasztják el.

- És azt is vallják, hogy a képernyőn való olvasás ugyanolyan jó, mint a hagyományos könyvben való olvasás. Az idegtudomány álláspontja szerint a nyomtatott szöveg az agy más részét aktiválja, az olvasás élménye más a könyvben, mint az e-bookon, a papíralapú olvasás jobban érthető, az adat könnyebben megjegyezhető; a marketingszakma is rájött, hogy a papírmarketing hatékonyabb, mint a digitális médiában közreadott hirdetés. „*A számítógépes monitor a műszálas ruhához hasonlít. Az ötvenes években feltalált műszál minden szempontból ideális: egyszerű előállítani és felhasználni, a belőle készült ruha könnyen mosható, és nem kell vasalni. Csak éppen az emberek nem szívesen hordják. A monitor is a valaha kitalált leggyorsabb, legolcsóbb és leghatékonyabb eszköz a szövegek megjelenítésére, de sajnos senki nem szeret róla olvasni.*”¹⁷

Vannak időszakok, amikor az emberiség valamiért nagyon előreszalad, azután rájön, hogy nem jutott el sehová, és újra fölfedezi azt, amit már korábban is tudott. A fejlődésben vannak zsákutcák és meghaladott technológiák. Ha bölcsek vagyunk, s erre törekednünk kellene, hiszen bölcsészek vagyunk, akkor nem ugrunk fejest a kútba, hanem előbb kitapasztaljuk a lehetőségeket. Mondjuk, én akkor sem ugrok kútba, ha tudom, hogy nem mély benne a víz.

Jegyzetek és irodalom

1. McLuhan, Marshall: The Gutenberg Galaxy: the making of typographic man. Toronto, University of Toronto Press, 1962.
2. McLuhan, Marshall: A Gutenberg-galaxis. Budapest, Trezor Könyv- és Lapkiadó, Terjesztő Bt., 2001.
3. BALÁZS Géza – BÓDI Zoltán (szerk.): Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok. Budapest, Gondolat, Infonia, 2005.
4. McLuhan, Marshall: i. m. 2001.
5. TOMASELLO, Michael: Gondolkodás és kultúra. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
6. ROPOLYI László: Az Internet természete. Budapest, Typotex Kiadó, 2006.
7. BALÁZS Géza – H. VARGA Gyula (szerk.): Ikonikus fordulat a kultúrában. Budapest, Magyar Szemiotikai Társaság, Líceum Kiadó, Eger, 2009.
8. SAFRANSKI, Rüdiger: Idő: amit velünk tesz, és amivé mi tesszük. Budapest, Typotex, 2017.
9. BALÁZS Géza: Az egyidejűség médiakorszaka. Az idő a kultúrában és a médiában. = ME.DOK Média-Történet-Kommunikáció, 15. évf. 2. sz. 2020. 101–113. p.
10. GUMBRECHT, Hans U.: Unsere breite Gegenwart. 2. Aufl. Berlin, Suhrkamp, 2015.
11. VIRILIO, Paul: Az eltűnés esztétikája. Budapest, Balassi Kiadó, BAE Tartóshullám, 1992.
12. FRIEDMAN, Thomas: The world is flat: a brief history of the twenty-first century. New York, Farrar, Straus and Giroux, 2005.
13. FREUND Tamás: A nyírfaaraszoló lepke és a jövő remény. (Osztovics Ágnes interjúja.) = Magyar Nemzet, 1999. december 24. 19. p.
14. McLuhan, Marshall: i. m. 2001.
15. BEDŐ Iván: E-könyv-e? = HVG, 2019. november 21. 62–63. p.
16. NYÍRI Kristóf: Hálózat és tudásegész. = Információs Társadalom, 6. évf. 4. sz. 2006. 15. p.

BALÁZS GÉZA

17. SHERIDON, Nick (1975) idézi: Czeglédi László: A könyvtári szolgáltatások újabb rétegei: az e-tananyagok könyvtári szolgáltatásának lehetőségei és problémái. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 52. évf. 4. sz. 2005. Forrás: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3924&issue_id=461 [2020. január 28.]

Balázs Géza – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár (ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék), Partiumi Keresztény Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék. Kutatási területe: antropológiai nyelvészet, retorika, az informatika hatásai, mai magyar nyelv és folklór. Több mint 150 egyéni és többszerzős, valamint szerkesztett könyve jelent meg. Honlapja: www.balazsgeza.hu. ORCID: 0000-0003-3440-2959

EGY RÉGÉSZ KÖNYVTÁRAI

VIDA TIVADAR

ELTE BTK Régészettudományi Intézet, intézetigazgató,
egyetemi tanár, az MTA doktora

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A régész feltáró munkája során a valaha élt emberek életének minden olyan megnyilvánulásával szembesül, amely egykor fizikai nyomot hagyott a föld alatt vagy a föld felett. A feldolgozó és elemző munka ugyanakkor a tárgyi világon túli összefüggések felismerésére, a politikai, gazdasági, kulturális vagy vallási rendszer rekonstrukciójára irányul. A leletanyag és a régészeti jelenségek „párhuzamainak” keresése ma is a könyvtárakban zajlik, ahol a régi könyvekben, tanulmányokban ugyanúgy lapulhatnak alapvető információk, mint a legújabbakban. Ezért a régész számára a könyvtár nemcsak a legfrissebb elméleti és módszertani műveket tároló hely, hanem adattár is, a módszeres kutatások kezdete, a XIX. század közepe óta közölt, el nem évülő alaprajzok, dokumentumok, lelet- vagy feliratkorpuszok és kézikönyvek tára. Az alapfeldolgozás, a rendszerezés bátran elvégezhető a múzeumi, egyetemi és kutatóintézeti szakkönyvtárakban, ahol a könyvek jó esetben korszak, téma és földrajzi egység szerint kereshetők. Az egyetemes történeti vagy kultúrtörténeti kérdéseket is felvető különleges leletek és rejtélyek a régészt kalandos hazai és külföldi könyvtári barangolásra készítetik.

Tízéves voltam, amikor elhatároztam, hogy régész szeretnék lenni, és attól kezdve tudatosan kerestem és választottam régészeti és történeti olvasmányokat. Kezdetben meg kellett elégednem szülőfalum, a dunántúli Marcal folyó mentén fekvő Külsővat nyújtotta lehetőségekkel, az iskolai és a falusi könyvtárral. Szüleim gondosan megvásárolták gyermekeiknek az *Új Magyar Lexikont*, s én még ma is őrzöm a kötetek régészeti címszavai alapján nyaranta szorgosan készített jegyzeteimet. Később talán ez az emlék is ösztönzött arra, hogy a 2000-es években magam is részt vegyek a *Magyar Nagylexikon* egyes kora középkori régészeti szócikkeinek elkészítésében. Pályaválasztásom részben édesapámnak köszönhetem, aki a mezőgazdasági munkák ellenőrzése során kiskoromtól fogva rendszeresen magával vitt a falu határába, és elmesélte, hogy hol, milyen régészeti emlékek kerültek elő: neolit balták, bronzkori urnák, Árpád-kori cserepek vagy török kori patkók. Jól ismerte a régészeti leleteket, mert a 60-as években sok helyi információval segítette a *Magyarország Régészeti Topográfiája* program keretében a faluban terepbejárást végző régészeket, a veszprémi *Laczkó Dezső Múzeum* és a *Magyar Tudományos Akadémia* (MTA) *Régészeti Intézetének* munkatársait. Akkor még nem sejtette, hogy

húsz év múlva fia is ez utóbbi intézménynek lesz kutatója. Külsővat szerencsés falu volt a 60–70-es években, mert a helyi tanárokból, tisztviselőkből és vezetőkből kivételes lokálpatrióta közösség formálódott, akik kiszorították a megyétől vagy járástól küldött „bőrkabátosokat”, és lelkesen kutatták a különféle régészeti, néprajzi és más honismereti emlékeket, és többek között (szabálytalanul) magánásatást is szerveztek egy római villa területén. A falu terein emlékműveket állítottak a haza függetlenségéért harcoló *Zrínyi Miklósnak*, *Bocskai Istvámnak* és *Rákóczi Ferennek*, az ő nevüket viselték az utcák, az iskola és a Tsz is, így nem jutott egyetlen hely sem a kor kedvelt mozgalmárainak és ideológusainak. Nem is tudom, hogy volt-e még helység Magyarországon, ahol ezt sikerült megvalósítani. Később a celldömölki *Berzsenyi Dániel Gimnázium* több lelkiismeretes és elmélyült tanára támogatta és segítette pályaválasztásom. Itt a gimnáziumi könyvtár mellett még a városi könyvtárban tájékozódhattam, ahol az órák után bejáróként az autóbusz indulásáig olvasásra használtam ki az időt, és még éppen meghallgathattam egy bakelitlemez mindkét oldalát.

Rövid hódmezővásárhelyi katonáskodás után – ahol hosszabb lélegzetvételt igénylő művek, mint például Széchenyi *Naplója* elolvasására is szakíthattam időt – 1981-ben megkezdtem tanulmányaimat az *Eötvös Loránd Tudományegyetemen* (ELTE) magyar-történelem, majd a második évtől régészet–történelem szakon. Ekkor *László Gyula* már nem tanított, s a népvándorlás kori régészetet *Bóna István*, a provinciális római régészetet pedig *Mócsy András* oktatta. Mindketten inspiráló, nagy formátumú tudós egyéniségek voltak, akik saját szakterületükön nemcsak a hazai, hanem az európai, Krisztus utáni első évezred régészetére is nagy hatással voltak. Mindezt az is bizonyította számunkra, hogy legalább ők, kiterjedt nemzetközi kapcsolataikon keresztül meg tudták szerezni a Kárpát-medencei régészet szempontjából alapvetően fontos könyveket (amelyek különben nem jutottak volna be az országba), és ezek ugyan a magánkönyvtárukba kerültek, de azokat szívesen kölcsön is adták nekünk. Akkoriban anyagi források hiányában sokszor a drága könyvek megszerzésének egyetlen módja volt a szakmai ismertetés, a recenzió elkészítése. Nem véletlen, hogy e nagy tudósok bibliográfiáiban is tekintélyes részt töltenek ki az értő könyvismertetések. E hagyományt folytatta később *Szabó Miklós* professzor is, akinek nagy olvasottságot és biztos értékítéletet mutató ismertetései fontos eligazodást nyújtottak az ókori régészet hazai művelőinek, nemcsak az egyetemi hallgatóknak, hanem a kutatóknak is. *Mócsy András* akadémikus ösnyomtatványokat is tartalmazó könyvtára azonban a méltatlan örökösök, alkalmatlan tárgyalók hibájából és kollaboráns antikváriumok révén szétszóródott (néhány könyvet könyvtárainknak, magánszemélyeknek sikerült jó pénzért visszavásárolni). *Bóna István* könyvei azonban, szerencsére, egyetemi könyvtárakba kerültek, a népvándorlás kori kötetek fontos hiányokat pótolnak az ELTE Régészettudományi Intézetének könyvtárában, az őskori könyvek pedig a *Pázmány Péter Katolikus Egyetem* régészeihez jutottak.

A 80-as évek elején az ELTE BTK Régészeti Tanszékének könyvtára jól ápolott, gondozott kis gyűjtemény volt, sok muzeális és a XIX., illetve a XX. század első feléből

származó kötettel, amelyek a korábbi professzorok (*Alföldi András, Torma Károly, Tompa Ferenc*) révén kerültek oda. Amint a könyvtár kinőtte a háború előtti fából készült bútorokat, a nem éppen esztétikus fém polcokkal kellett minden helyet kihasználni. A tanszéki könyvtár azonban akkoriban inkább oktató-, mint hallgatóbarát volt, mert a hallgatók közvetlenül nem férhettek a könyvekhez, a könyvtár rendszerét is csak a könyvtárosok és a tanárok ismerték, s a diákok katalóguscédulákon tájékozódhattak benne (amikor már végeztem, ígéretet kaptam, hogy a nyári szünetben majd kedvemre egyedül végigböngészhetem a könyvtárat, s ez különleges privilégiumnak számított, de sajnos nem került rá sor). Ennél is nagyobb nehézséget jelentett azonban a rövid nyitvatartás és a szűk hely. Éppen ezért általában a *Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtárában* tanultunk, és készültünk a vizsgáinkra. A csodaszép klasszicista épületben a régészeti könyvtár (elkülönülve az akkor még a múzeumban székelő *Széchenyi Könyvtártól*) a harmadik emeleten reggel 8-tól este 18 óráig nyitva volt. Ma már elképzelhetetlennek tűnik, de mi akkoriban teljesen kihasználtuk a nyitvatartási időt, hiszen még nem volt fénymásoló, szkennel, okostelefon, s mivel a régészet vizuális tudomány, ezért mi alaprajzokat, temetőterképeket, leleteket rajzoltunk át „csőtollal” pauszpapírra, vagy indigós másolóval papírlapokra. Szenvedélyes könyvtári gyűjtőmunkánk során sorra jegyzeteltük ki a tanulmányokat, másoltuk ki az illusztrációkat, miközben tavasszal és kora ősszel a nyitott ablakon át a múzeum mögött álló Esterházy-palota Márványterméből a rádió zenekara próbáinak beszűrődő dallamait hallgathattuk. A hosszú együttlét során jó kapcsolat alakult ki a könyvtárosokkal, Gézával és Misivel, és az elszántabbak elérték, hogy kedvükre szabadon kalandozhassanak a könyvtár többszintű raktárában (és ezzel kímélik a fáradt könyvtárosokat a sok kilónyi könyv ide-oda cipelésétől). Külön élményt jelentett, hogy itt együtt olvashattunk az ismert múzeumi szakemberekkel, néha tanárainkkal, s ha merszünk volt, akár konzultálhattunk is velük. Akkoriban a könyvtár szombaton is nyitva volt, ma hetenként két nap is zárva van.

Egyetemi éveim alatt, történelem és eleinte magyar szakosként, jól használhattam a Kari Olvasó könyvtárát, de szívesebben jártam az elegáns *Országgyűlési Könyvtárba*, az *Egyetemi Könyvtárba* vagy az *MTA Könyvtárba*. Ehhez az időszakhoz kötődnek különös oroszországi könyvtári élményeim, mert 1984 téli szemeszterében a *Leningrádi Állami Egyetem Régészeti Tanszékén* (Государственный Университет им. А. А. Жданова, Ленинград) tanultam. Az eurázsiai régészet kutatására készülő régészhallgatóként vállalkoztam az útra, mint korábban sok társam (*Borhy László, Somogyi Péter*), hiszen akkoriban nyugatra még alig juthattunk el. Leningrádban, a mai Szentpéterváron, lassan belejöttem az orosz szakirodalom olvasásába, hetente egy napot töltöttem az Ermitázsban, neves régészekkel konzultálhattam, akikkel a kapcsolatot később is tartottam (*A. Ivanov, O. Scsoglora*). Rendszeresen látogattam a Nagy Péter által építtetett Tizenkét Kollégium történelmi épületében lévő egyetemi könyvtárat, valamint az *Orosz Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének*, az Ermitázs melletti pompás Mihajlovszkij palotában elhelyezkedő, Néva parti könyvtárát (Ново-Михайловский дворец, Дворцовая набережная). Annak

ellenére, hogy ezeket a könyvtárakat egységesen betöltötte a könyvek felejthetetlen (talán a korabeli nyomdatechnikának köszönhető) enyves illata, mégis lenyűgözőek voltak a hatalmas birodalom nagy földrajzi és kulturális régióinak (pl. Kaukázus, Ural, Szibéria, Közép- és Belső-Ázsia) gazdag régészeti szakirodalmával, a legújabb ásatások anyagainak közleményeivel és a kiterjedt nemzetközi cserekapcsolatokat tükröző könyvállománnyal. Mivel még egyetemistaként bekapcsolódhattam az *MTA Régészeti Intézetének Bálint Csanád* által vezetett telepkutatási programjába, és ezen belül az avar és a sztyeppei kerámia kutatása volt a feladatom, később jó hasznát vettem a leningrádi szemeszternek, nemcsak a könyvtárazásnak, hanem a személyes kapcsolatoknak is.

Az *MTA Régészeti Intézetének* a könyvtárát régészhallgatók kedden és szerdán használhatták. Ez a könyvtár akkor anyagilag viszonylag jobb helyzetben volt, több hagyatékot is megörökölt és emellett a sok jól képzett, nemzetközi hírű kutatónak köszönhetően számos, az európai régészet tekintetében alapvetően fontos kötet jutott el ide. E kutatói könyvtár legfontosabb csereeszköze az intézet évkönyve (a *Mitteilungen...*, *Antaens*)¹ volt, akkor is és ma is mintegy 260 európai és tengeren túli kutatóintézeti, egyetemi, múzeumi tudományos műhelyhez jutott el. A viszonzásként kapott kötetek páratlan tájékozódási lehetőséget nyújtottak és nyújtanak a hazai régészeknek a legújabb leletekről és kutatási irányokról. A legfrissebb elméleti szakirodalom beszerzése ekkor nehézkes volt, több fontos mű a személyes kapcsolatoknak köszönhetően jutott be az országba, de gyakran az *MTA Központi Könyvtárában* a vélt hiányok ellenére is meglepő felfedezéseket lehetett tenni.

Kezdő régészként az a szerencse ért 1989 nyarán, hogy a budakalászi avar kori temető ásatásán előkerült életem régészeti lelete, egy vadászjelenetekkel, ezüst és vörösréz berakással díszített, domborműves kora bizánci sárgaréz korsó. Habár provinciális római koros régészetet is végeztem, a késő antik művészet és toreutika nem tartozott a szűkebb szakterületemhez, mégis a késő ókori világban a mai napig páratlan lelet feldolgozása olyan tudományos kihívást jelentett, amiért „érdemes a vízbe ugrani” – biztatott erre *Szabó Miklós* professzor. Ettől kezdve lázas kutatásba fogtam, de a vadászjelenetekkel díszített késő antik korsónak a mai napig nem találtam meg a pontos párhuzamát.

A következő évben eljutottam Londonba, ahol rövid ideig a *The Warburg Institute* könyvtárában kutathattam. E híres könyvtárát *Aby Warburg*, a neves művészet- és kultúrtörténész hozta létre Hamburgban (*Kulturwissenschaftliche Bibliothek Warburg*), aki alapvetően az antik kultúrának a középkori és a kora újkori Európára gyakorolt hatását vizsgálta. E könyvtárát 1933-ban menekítették ki a hitleri Németországból és a háború után illesztették a *University of London* szervezetébe. A könyvtárban alapvetően tematikus rendben, négy emeleten sorakoztak a könyvek, és én valójában itt értettem meg, milyen nagy kihívást jelent a budakalászi korsó feldolgozása, de egyben itt éreztem meg azt is, ha ehhez hasonlóan gazdag, jól felszerelt könyvtárakban kutathatok, akkor elkészíthetem a korsó formájának, ikonográfiai kapcsolatainak feltérképezését, művészeti és kultúrtörténeti jelentőségének meghatározását. Minderre 1993-ban nyílt újabb lehetőségem, amikor DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst) ösztöndíjjal egy

évre a müncheni *Ludwig Maximilian Universität*re kerültem. Itt az Intézet titkárnőjétől, a legnagyobb meglepetésemre, az első nap megkaptam a régészeti könyvtár kulcsait, ahová bármikor, éjjel is és hétvégén is bemehettem. Ma már nehéz elmagyarázni azt a felfokozott érzést, ami akkor elfogott a könyvtár gazdagsága és a munkakörülmények szabadságát látva, valósággal lázban égve kezdtem a munkához. A könyvtárban a PhD hallgatókhoz hasonlóan egy barátságos ablakmélyedésben saját asztalt kaptam, amelyen körülbelül 15 könyvből álló kollektiót állíthattam fel. Ezen az ideális kutatóhelyen értettem meg, hogy nemcsak egy gazdagabb, hanem egy emberközpontú világba is érkeztem. A könyvtárban hely szerint rendezve külön voltak a múzeumi katalógusok, a konferenciakötetek, név szerint a *Festschriften*, elkülönülten a kiválasztott tematikus egységek (pl. elméleti régészet) és a monográfiák földrajzi és időrendi (őskor, ókor, középkor) felosztásban. Ennél aligha lehetett többet kívánni. Mivel a müncheni egyetem régész-oktatóinak érdeklődése hagyományosan, szinte minden korszakban a dél- és közép-európai térség felé irányult, e tudományos műhely könyvtárát is ennek a célnak megfelelően fejlesztették, így kitűnő szakirodalmat találtam az 1600 síros budakalászi VI–VIII. századi temető Meroving és mediterrán-bizánci leletanyagának kutatásához.

A budakalászi késő antik korszak témájában azonban elsősorban az *Institut für Klassische Archäologie* könyvtárában találtam bőséges szakirodalmat. A világ egyik leggazdagabb klasszika archeológiai könyvtárában legelőször a hatalmas topográfiai terem nyugozott le, amelyben körben a falon hosszú métereken, katonás rendben sorakoztak az ismert európai és mediterráneumi antik lelőhelyek monográfiái, sok-sok ezer kötet Apameától Zaldapaig, de közöttük volt Savaria és Aquincum is. Ezen kívül külön termekben, tematikus rendben voltak az ókori világ anyagi és szellemi kultúrájának kérdéseit tárgyaló könyvek (pl. források, vallás, rítus, mozaikok, épületek, gemmák, üvegek). Módszertani segítséget a budakalászi korszak feldolgozásához az *Institut für Byzantinistik* művészettörténész professzorától *Johannes Deckerstől* kaptam, akinek ezért ma is nagy hálával tartozom.

A késő római és a kora bizánci időkben a vadászat ábrázolása igen kedvelt téma volt mind a magán, mind pedig a közsférához tartozó épületekben: villák, paloták, templomok mozaikjain vagy festményein, de megjelent a toreutikában vagy a kisművészetekben is. A késő antikvitás idején a vadászatábrázolások azért jöttek divatba, mert a megrendelő, a tulajdonos életformájára utaltak, bizonyítva, hogy ő olyan vagyonos személy, aki vadászattal mulatja idejét, vagy képes költséges cirkuszi állatviadatok (venatio) rendezésére. A vadász személye alkalmas volt a győztes úr, az erényei, ügyessége, ereje és intelligenciája segítségével a természet erőin, a halálon győzedelmeskedő ember megjelenítésére. A vadász nem egy hétköznapi ember, hanem egy hős, egy herosz. A sikeres vadász példájából bármely szemlélő erőt meríthetett és így a vadászat, mint szerencsét hozó jelkép válhatott a késő antik korban kedvelt díszítőelemmé. A vadászjelenetek feltűntek az ókeresztény vallási szimbolika részeként is. A budakalászi kora bizánci korszakról írott munkám képezte 2012-ben habilitációs dolgozatomat, amely 2016-ban, illetve 2017-ben monografikus formában is megjelent.²

Az *Institut für Klassische Archäologie*nek otthont adó hatalmas épület másik végében van az európai művészettörténet egyik legjelentősebb könyvtára, a *Zentralinstitut für Kunstgeschichte*, hangsúlyozottan gazdag középkori anyaggal. Ebbe, a Königsplatzon található páratlan könyvtárba, *Bogyay Tamás* történész vezetett be, aki 1945-ben feleségével, *Halliárszky Mimi*vel a budapesti *Szépművészeti Múzeum* műtárgyszállítmánya egyik kísérőjeként érkezett Bajorországba. Az amerikai hadsereg a Németország déli részén elkallódott, elrablott műkincsek összegyűjtésére és a tulajdonosok felkutatására az egykori NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) székházban hozott létre gyűjtőhelyet (*Munich Central Collecting Point*). Ennek az intézménynek lett kezdetben a szakértője *Bogyay Tamás* is, és az itt kialakult könyvtár és kutatóhely lett a *Zentralinstitut* alapja, amelynek működtetését később a bajor állam vette át. *Bogyay Tamás* 1962-ben alapítója és első igazgatója lett a tudományos és kulturális kérdésekkel foglalkozó *Münchener Magyar Intézet*nek.

Az állami könyvtárak mellett mély benyomást tettek rám a professzori magánkönyvtárak (pl. *Volker Bierbrauer* vagy *Georg Kossack* könyvtárai). *Makkay János* révén eljutottam a neves etnológushoz, az 1956 után Németországba került *Vajda László* egyetemi tanárhoz, akinél rendszeres látogatásaim során nemcsak a müncheni életformát és a bajor tudományos élet működését ismerhettem meg, hanem egy kivételes tudós egyéniséget is, hiszen *Vajda* professzor érdeklődése térben és időben rendkívül széles körű volt, az ős- és ókortörténettől a mai társadalmi és politikai problémákig ívelt. *Vajda László* folyamatosan dolgozott, közel egymillió kis cédulát hagyott a müncheni *Néprajzi Múzeumra*, mert számára – mint generációja sok képviselőjének is – a tudomány volt mindennek a fő értelme: mi „nem a tudományért, hanem a tudomány által élünk” – mondta egy életrajzi interjúban. *Vajda László* a komparatív etnológiai kutató módszer képviselője (és hazai meghonosítója volt), több szobára terjedő könyvtárában a személyes érdeklődését tükröző, sokféle diszciplínához tartozó kötetek – etnológia, vallástörténet, vallástudomány, klasszika-filológia, régészet, az ős- és ókortörténet, folklorisztika, nyelvészet, művészettörténet, zenetörténet – mutatták az emberiség kultúrtörténetét vizsgáló nagy tudós tág horizontját. *Vajda László* neve a müncheni régészek számára is fogalom volt, könyvtára a látogatók előtt éjjel nappal nyitva állt, s generációk tanultak tőle komparatív szemléletet és gondolkodásmódot. Több ezer kötetes könyvtárát a müncheni *Néprajzi Múzeumra* hagyta azzal, az egyetemi viszonyokra nem igazán hízelt kitéttel, hogy a duplumok nem kerülhetnek tanszéki könyvtárba.

Ilyen hazai és külhoni könyvtári előzmények után kerültem 1994 tavaszán Frankfurtba a *Német Régészeti Intézet* keretében működő *Römisch-Germanische Kommission* (RGK) könyvtárába, amely számomra a következő évtizedekre a régészeti kutatás szentélyévé vált. Akkoriban egy Münchenben elkezdett speciális témán dolgoztam és felmerült, hogy leginkább itt találhatom meg a tanulmány befejezéséhez még szükséges szakirodalmat. Az antik eredetű amulettkapuszulák kora középkori továbbélésének formáit kutattam, mert a fa, bronz vagy ezüst szelencék az előkelő nők hagyatékában részben pogány módra növényi és más amuletteket tartalmaztak, részben pedig keresztény jelképeket

viseltek. A jelenség egyértelműen mutatta a pogány hagyományok krisztianizálódását. A *Römisch-Germanische Kommission* tematikus könyvtára elsősorban Európa ős- és korai történetére, valamint a provinciális római régészetre specializálódott, és páratlan tudományos eszmecserét tett lehetővé azáltal, hogy vendégszobáiban nagyvonalúan fogadta Európa és a világ kutatóit, hiszen a német precizitással megszervezett könyvtár közel 200 000 kötetével jobb kutatási lehetőséget biztosított, mint a nemzeti könyvtárak. A külügyminisztériumhoz tartozó *Deutsches Archäologisches Institut* a XIX. század második felében hozta létre a puha kulturális expanziót megtestesítő kül- és belföldön működő régészeti intézeteit. (1929-ben egyetemünk professzora, *Alföldi András* az RGK tudományos tanácsának is tagja volt, ma pedig *Bánffy Eszter* régész, az intézmény igazgatónöje.) Az intézmény vendégkönyveiben a II. világháború utáni régészeti kutatás vezető személyiségeinek neveit találhatjuk meg. Elkészült tanulmányomat a szerkesztő, *Uta von Freeden*, felvette az intézmény évkönyvébe,³ és ezt követően igyekeztem évenként több hetet is ezen a kutatóhelyen eltölteni. Jó együttműködés alakult ki, és ennek köszönhetően 2005–2010 között egy magyar-német közös projektben tártuk fel a szóládi langobard kori temetőt, amelynek ezt követően kezdődött el bioarchaeológiai (DNS) és izotópkémiai vizsgálata.

1997-ben a mediterrán tájakon kaptam kutatási lehetőséget, amikor az „*Olympia in der römischen Kaiserzeit und der Spätantike*” című DFG-Projekt nemzetközi kutatócsoportjának tagjaként *Thomas Völling* kollégámmal és barátommal együtt feldolgozhattam az olympiai hamvasztásos szláv temető leletanyagát. A bizánci források bőségesen tudósítanak a szlávok és avarok balkáni pusztításairól Olympiában. A Kronosz-dombtól északra fekvő terület a VII. század második negyedétől a VIII. század végéig, egy szláv népcsoport temetkezőhelye volt. Egy rövid tanulmányút keretében a helyi múzeumban (*Αρχαιολογικό Μουσείο*) lerajzoltam a leleteket, majd ismét hasznát vehettem a szentpétervári könyvtárazásoknak, mert a leletanyag és a temetkezési szokások elemzésével sikerült feltárni e betelepült közösség kelet-európai kulturális kapcsolatait. A Peloponnészoszon és a Mediterráneumban előkerült kora bizánci és „barbár” leleteket a *Német Régészeti Intézet* (*Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο*) gazdag mediterrán anyagot tartalmazó athéni könyvtárában (*Heinrich Schliemann* egykori lakóházában) kutathattam, így e különös olympiai leletanyagot sikerült beilleszteni Görögország „sötét korának” (dark age) történetébe.⁴

Ettől kezdve a kialakult kapcsolatrendszeremnek köszönhetően és a megismert könyvtárak tematikus súlypontjainak megfelelően, külföldi útjaimat, a konferencia-részvételeket, a projektmegbeszéléseket igyekeztem összekötni néhány hetes könyvtárazással. Akkor kikapcsolhattam a telefont, s a jól strukturált, szabadpolcos könyvtárakban sokkal hatékonyabban tudtam kutatni, és megnyugtatóbban tudtam egy-egy kutatási témát lezárni. Közben a hazai kutatói könyvtárak is fokozatosan gyarapodtak, de szervezetükben nem következett be változás, maradt a könyvek beszerzési időponton és méreteken alapuló mechanikus elhelyezése, a szűk „hivatali” nyitvatartási idő, vagyis itthon a mentalitás a régi maradt.

Egyetlen kivételt jelentett az *ELTE Régészettudományi Intézete* könyvtárának, *Raczky Pál* és *Kalla Gábor* kezdeményezésére, 2002-ben bekövetkezett átalakítása. Ők több hónapos munkával kidolgozták egy szabadpolcos, kutató- és hallgatóbarát régészeti könyvtár, nyugaton már legtöbbször által megtapasztalt modelljét, s ezen elméleti terv alapján egy téli vizsgaidőszakban az intézet oktatói és PhD hallgatói társadalmi munkában átrendezték és újra feliratozták a könyvvállományt. A gyakorlati munkát jelentősen megkönnyítette, hogy ekkor már rendelkezésre állt a könyvek digitális adatbázisa, amelyet az egyetemi hallgatók, PhD hallgatók az 1990-es évek közepétől folyamatosan készítettek. A művek leírása ugyan nem minden tekintetben felel meg a szigorú könyvtári elvárásoknak, de legalább megvalósult a kutatást segítő, jól működő kereshető rendszer (a könyvtár állománya ma több mint 40 000 tétel). A könyvtár termeiben azóta az állomány időrendi felosztásban található meg, azon belül pedig topográfiai és tematikus tagolásban. E bátor tett további változásokat eredményezett. Mindenekelőtt sikerült biztosítani az esztétikus elhelyezést, a korszerű tereket és polcokat, a könyvtárat fénymásolóval, számítógéppel, később szkennelvel szerelték fel. Az új rendszer megkövetelte a demokratikus könyvtárhasználatot, így visszakerültek helyükre a tanári szobákban évtizedek óta lapuló monográfiák és folyóiratok. Megszűnt a kölcsönzés, ugyanakkor a könyvtár nyitvatartása este 19 óráig meghosszabbodott, 16 óra után a PhD hallgatók látják el a felügyeletet. Ettől kezdve öröm volt látni a könyvtárban beindult pezsgő életet. A fizikai kapcsolat a könyvekkel nemcsak otthonos érzetet adott, hanem visszahatott a kutatás minőségére, így a könyvtár végre betöltötte azt a funkcióját, amire rendeltetett, a hallgatók és oktatók számára valódi közösségi tér lett, ahol rendszeressé váltak az előadások, a konferenciák és szemináriumok. További hatalmas eredmény, hogy *Bartus Dávid* a hallgatóival feldolgozta az intézet összes folyóiratát és tanulmánykötetét. E tanulmányokat feltáró adatbázis mára már közel 150 000 tételből áll, online elérhető, amit a tapasztalatok szerint külföldi kollégák is felkeresnek szakirodalom gyűjtésére.

A könyvtár az utóbbi években jelentős hagyatékokkal gyarapodott, *Alföldy Géza* provinciális római-epigráfiai, *Eva Strommeger* őskori elő-ázsiai és *Kalicz Nándor* őskori könyveket tartalmazó könyvtáraival. A sok ezer kötet elhelyezése ma már egyre nagyobb nehézséget jelent és már-már aggodalommal tekintünk több megígért újabb hagyatékra.

Am közben, a digitalizáció rohamos előrehaladásával, a könyvtárhasználat új formái alakulnak ki, hiszen újabban megnőtt az online elérhető régészeti szakirodalom jelentősége. Miközben a könyvtárainkban a XX. század második felében keletkezett jelentős hiányokat, a 90-es évektől a külföldi tanulmányutakon szerzett sok-sok kilónyi fénymásolattal igyekeztünk pótolni, mára ez a helyzet is gyökeresen megváltozott, mert napjainkban a meghatározó találkozások már interneten zajlanak, ahol szinte nincs beszerezhetetlen publikáció, s akárki őrizheti otthon egy winchesteren egy téma teljes szakirodalmát. Mindez azonban a könyvtáraknak, mint közösségi helyeknek a jelentőségét még inkább kiemeli, mert azok remélhetőleg nemcsak a szkennelés és a fotózás,

hanem továbbra is a személyes találkozások, az eszme- és információcserék, a békés és hatékony alkotómunka helyszínei maradnak.

Jegyzetek és irodalom

1. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Budapest, MTA Régészeti Intézet, 1970–1985.; Antaeus: Communicationes ex Instituto Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest, MTA Régészeti Intézet, 1986–
2. VIDA, Tivadar: Late antique metal vessels in the Carpathian Basin: luxury and power in the Early Middle Ages. Budapest, Archaeolingua, 2016.; Die frühbyzantinische Messingkanne mit Jagdszenen von Budakalász (Ungarn). Budapest, Institut für Archäologie Forschungszentrum für Humanwissenschaften Ungarische Akademie der Wissenschaften, 2017.
3. VIDA, Tivadar: Frühmittelalterliche Scheiben- und kugelförmige Amulettkapsel zwischen Kaukasus, Kastilien und Picardie. = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Bd. 76. 1995. 221–292. p.
4. VIDA, Tivadar – VÖLLING, Thomas: Das slawische Brandgräberfeld von Olympia. Rahden, Verlag Marie Leidorf, 2000.

Vida Tivadar – régész, egyetemi tanár, az MTA doktora. Az ELTE BTK Régészettudományi intézetének igazgatója, a Népvándorlás kori és Középkori Tanszék vezetője. Kutatási területe a Kárpát-medence helyi és betelepült népeinek kulturális és társadalmi viszonyai, európai, mediterrán és eurázsiai kapcsolatrendszere a Kr. u. I. évezredben. Monográfiája jelent meg az avar kori edénművességről, az olympiai szláv temetőről és a budakalászi korsó kapcsán a késő antik toreutikáról. Ásatásokat folytatott a budakalászi avar és a szőládi langobard temetőkben. Újabban bioarchaeológiai kutatócsoportok munkáját irányítja, a HistoGenes ERC Synergy Grant egyik témavezetője. Több régészeti folyóirat szerkesztőbizottságának tagja, a népvándorlás kori leletkorpuszok társkiadója. DAAD- és Humboldt-ösztöndíjas volt, a Német Régészeti Intézet levelező tagja. ORCID: 0000-0002-0588-1906

A KÉPZÉSÜNKRŐL

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 39.

**AZ INTERNATIONAL FEDERATION
OF LIBRARY ASSOCIATIONS AND INSTITUTIONS
(IFLA) KÖSZÖNTŐJE
(VIDEÓÜZENET ÁTIRAT)**

CHRISTINE MACKENZIE

az IFLA elnöke

Hello, Everyone! “Szia!”

I am Christine Mackenzie, the president of the IFLA, and I am delighted to hear that you are celebrating the 70 years of librarianship education in Hungary.

What a fantastic milestone!

As our work becomes ever more important in a world facing many challenges, your role in educating the next generation of librarians is vital. The IFLA is committed to fostering and supporting new professionals, and I congratulate you all on what you are doing.

Best wishes for a great conference – I hope that you learn a lot, have opportunities to meet old and new colleagues and have great discussions!

Christine Mackenzie
elnök, International Federation of Library Associations
and Institutions (IFLA)

„SENKI AZ TUDOMÁNYBAN FELSŐ POLCRA NEM HÁG, HA AZ FUTÓ IDŐVEL IGEN OKOSAN NEM ÉL”¹

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK EGYESÜLETE (MKE) KÖSZÖNTŐJE

BARÁTNÉ HAJDU ÁGNES

a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke

A könyvtáros egyesületek hazai és nemzetközi szinten is fontosnak tartják a kapcsolatot a könyvtárosképző intézményekkel. Bizonyítékul csak néhány adalék:

Az Egyesült Államokban 1876-ban alakult meg a világon az első, jelentőségében és taglétszámában is kimagasló könyvtáros egyesület, az *American Library Association* (ALA – Amerikai Könyvtáros Egyesület), többek között *Melvil Dewey* és *Charles Ammi Cutter* kezdeményezésére.² A szervezet a kezdetektől fogva a könyvtárosképzés valamennyi szintjének minőségéért felelősséget vállalva végzi a könyvtárosképző programok akkreditálását, végrehajtásukhoz ajánlásokat dolgoz ki, és példamutató kapcsolatot tart a gyakorló könyvtárosok és az akadémiai réteg között.

A brit könyvtári egyesület (*Library Association* – LA, LAUK) ötvenedik évfordulója alkalmából Edinburgh-ban megrendezett ünnepségén 1927-ben kimondták a nemzetközi könyvtáros szervezet, az *IFLA* (International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) megalakulásának szándékát, amelynek két szekciója is szorosan kapcsolódik a könyvtárosképzéshez: az *Education and Training Section* (Oktatási és Képzési Szekció) és a *Library Theory and Research Section* (Könyvtárelméleti és -kutatási Szekció), de speciális érdeklődésű csoportot alakítottak a fejlődő országok is, illetve a fenti szervezeti egységekből jött létre a könyvtárosképzés fejlesztése céljából a *Building Strong Library and Information Science Education* (BSLISE – Erős Informatikus Könyvtárosképzés Fejlesztéséért)³ munkacsoport, mely jelenleg is egy új szemléletű útmutató kidolgozásán dolgozik, hogy segítse a könyvtárosképzés fejlesztését szerte a világon.⁴ A nemzetközi szervezet oktatás iránti elkötelezettsége természetesen nemcsak szekcióinak tevékenységében, hanem stratégiai dokumentumaiban és célkitűzéseiben is megmutatkozik.

Magyarországon már a XIX. században is volt néhány kezdeményezés (1885, 1890), majd az I. világháború után felerősödő békevágy a könyvtárosok körében is felvetette az együttműködés igényét, végül 1935-ben, a nemzetközi fejlemények hatására jött létre a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete*. *Fitz József* első elnöki beszéde

és a megfogalmazott alapszabályok, feladatok is kiemelt fontosságot tulajdonítottak az iskolarendszerű könyvtárosképzés megindításának. Az Egyesület és az egyetemi képzés szoros kapcsolata mutatkozik meg abban a tényben is, hogy *Varjas Béla*, akinek 1947-ben napvilágot látott tervezete⁵ talán elsőként fogalmazta meg az *Eötvös Loránd Tudományegyetemen* (ELTE) megindítandó egyetemi képzés szükségességét, helyét, és e munkában támaszkodott volna a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete* segítségére.

Köszöntőnkben nem kívánunk tételes történeti vázlatot rajzolni, csupán az egyetemi könyvtárosképzés és *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* (MKE) kezdeteiből szerettünk volna egy képet mutatni, hisz az *ELTE Könyvtártudományi Tanszék*, majd *Könyvtár- és Információtudományi Intézet* oktatói, meghatározó személyiségei gyakran és szívesen vállaltak szerepet egyesületünk vezetésében.⁶

A *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* jelenkori tevékenysége és stratégiája is tükrözi, hogy milyen kiemelkedő szerepet tulajdonítanak az együttműködésnek, a folyamatos kapcsolattartásnak, a közös gondolkodásnak. A partnerségnek számos formalizált és informális szintje van a hivatalos együttműködési szerződésektől a közös bizottsági tagóságokon, a képzési és kimeneti követelmények közös átgondolásán át egészen a *Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiuma* (KIKK) szervezetéig. Konferenciáinkon, vándorgyűléseinken előadóként számítunk a könyvtárosképzésben oktatókra. Könyvtáraink számára a hallgatók gyakorlata lehetőséget ad az intézmények utánpótlásának megtervezéséhez, az élő kapcsolatok megteremtéséhez. Munkatársaink szakdolgozati témajavaslatokkal élhetnek, külső témavezetők és záróvizsgabizottsági tagok is lehetnek.

Az MKE 2016–2021 közötti stratégiájának⁷ több pontja is foglalkozik a könyvtárosképzés jelenével, jövőjével és jelentőségével az Egyesület szempontjából. A kiemelt stratégiai pontok segítenek a közös jövőkép kialakításában, a küldetés és tudatos könyvtárpolitika formálásában, a könyvtárak arculatának és a könyvtárosok identitásának formálásában, megbecsültségünk növelésében, mely közös érdeke mind a képző intézményeknek, mind a könyvtáraknak.

Az Egyesület jelmondata: *Erős könyvtárak, felkészült könyvtárosok*. E két tényező egyike sem képzelhető el a magas szintű, nemzetközileg is jelentős szerepet betöltő *ELTE*-n folyó egyetemi könyvtárosképzés nélkül. Az elmúlt hetven évben a tagságunk jelentős része ebben az intézményben végezte tanulmányait – hisz sokáig egyetlen egyetemi szintű képző hely volt –, szerezte meg tudományos minősítését. Formálisan, történetileg és érzelmileg is kötődünk a Tanszékhez. A címként választott – „*Senki az tudományban felső polcra nem hág, ha az futó idővel igen okosan nem él*” – *Apáczai Csere János*-idézet kifejezi, hogy az *ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet* és jogelődjei okosan éltek az elmúlt hetven év adta lehetőségekkel. Ehhez a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* nevében szeretettel gratulálunk és további sikereket, újabb és újabb motivációt, gyümölcsöző együttműködéseket kívánunk.

Jegyzetek és irodalom

1. APÁCZAI CSERE János: Magyar logikácska és egyéb írások. Az előszót írta, a szövegeket vál. és jegyz. ell.: Szigeti József. Bukarest, Kriterion, 1975. 42. p. Forrás: <https://mek.oszk.hu/05600/05651/05651.pdf> [2020. június 1.]
2. A Centennial Exposition in Philadelphia in 1876 (a Philadelphiái kiállítás centenáriuma 1876) kiállítás és találkozás kezdeményezőinek és aláíróinak teljes listája: Frederick Leyboldt, Melvil Dewey, Justin Winsor, Charles A. Cutter, E.L. Jones, William F. Poole, Samuel S. Green, James L. Whitney, Fred B. Perkins, és Thomas W. Bicknell. Forrás: <http://www.ala.org/aboutala/node/230> [2020. június 1.]
3. A BSLISE munkacsoport honlapja. Forrás: <https://bslise.org> [2020. június 1.]
4. Az előző útmutató: Guidelines for professional library/information educational programs – 2012. Forrás: <https://www.ifla.org/publications/guidelines-for-professional-libraryinformation-educational-programs-2012> [2020. június 1.]
5. VARJAS Béla: Könyvtárosképzés. = Magyar Könyvszemle, 1–4. füz. 1947. 3–13. p. Korrek-túra-változat. Nyomtatásba nem került. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00389/pdf/mkszle_1947korr_004-013.pdf [2020. június 1.]
6. Elnök, díszelnök: Varjas Béla, Kőhalmi Béla, Horváth Tibor, Barátné Hajdu Ágnes; alelnök: Kovács Máté, Fülöp Géza; elnökségi tag: Szabó Sándor.
7. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete stratégiája a 2016–2021 közötti időszakra. Forrás: <https://mke.info.hu/rolunk/strategia> [2020. június 1.]

„ÉN ISKOLÁM, KÖSZÖNÖM MOST NEKED...”¹

70 ÉVES AZ ELTE KÖNYVTÁROSKÉPZÉSE AZ INFORMATIKAI ÉS KÖNYVTÁRI SZÖVETSÉG (IKSZ) KÖSZÖNTŐJE

RAMHÁB MÁRIA

az Informatikai és Könyvtári Szövetség elnöke

Ady Endre soraival is emlékeznék arra, hogy Magyarországon az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán* (ELTE BTK) hetven évvel ezelőtt elsőként indult el az egyetemi szintű könyvtárosképzés az 1949-es naptári évben. A könyvtári diploma megszerzésére az akkori szokásoknak megfelelően csak szakpárban, egy másik bölcsész vagy pedagógus szakkal párhuzamosan volt mód.

A tanszék életében meghatározó periódus volt a *Kovács Máté* vezetése alatt eltelt másfél évtized, 1956–1972-ig. Ezekben az években kristályosodott ki az oktatott tananyag, mely elrugaszkodva a korábbi történetcentrikus megközelítéstől, egyúttal korszerűbbé is vált. Ebben az időszakban indult meg a kiegészítő, a levelező és a doktori képzés is.

Minden tudományra, de a könyvtártudományra fokozottan is igaz, hogy folyamatosan fejlődnie kell, beépítve más tudományterületek naprakész ismereteit is. Az ELTE könyvtárosképzése mindig is élen járt abban, hogy próbálta követni a technika, a tudományos- és társadalmi élet változásait is. Ezt a folyamatos megújulási készséget mutatja, hogy a tanrendbe idejekorán felvették és egyre nagyobb súllyal oktatták a számítástechnikai és informatikai ismereteket, sőt már az 1980-as évek elején önálló információs szakot is indítottak. Fontos szerep jutott a tanszéknek a mai értelemben vett informatikus könyvtáros szak hazai meghonosításában is.

A társadalmi változások követésére jó példa, hogy már az 1990-es években – jóval Magyarország Európai Unióba való belépése előtt – elkezdtek oktatni az európai uniós információkat és tájékoztatást, valamint bevették a tanrendbe a piaci ismereteket. Egyébként a rendszerváltást követő években a tanszék nemcsak tantervében, hanem infrastrukturálisan, és az ELTE BTK költözését követően fizikai környezetében is modernizálódott. Ezek az eredmények nagyban köszönhetők *Fülöp Géza* akkori tanszékvezetőnek, aki 1986-tól 1994-ig irányította az ELTE-n folyó könyvtárosképzést.

A könyvtáros szakma mindig is a tudományok határterületén helyezkedett el, ötvözve a népművelés, művelődéstörténet, társadalom- és kommunikációs tudományok ismereteit. A könyvtártudomány mindenekelőtt az információgyűjtés és -rendszerzés tudománya. Nem véletlen, hogy mára az egykori könyvtártudományi tanszékből nőtt ki az *ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet*. Ez is jól mutatja a két szakterület elválaszthatatlan voltát.

Az ELTE könyvtárosképzésének egyik nagy értéke volt kezdettől fogva, hogy oktatóinak többsége nemcsak tudásával, hanem meghatározó egyéniségével is mély nyomot hagyott a hallgatókban. Ki ne emlékezne az én generációból *Fülpő Géza* rendkívül sokoldalú, nagy érdeklődést keltő előadásaira, *Babiczky Béla* tiszteletreméltó igényességére, precízségére, *Voit Krisztina* szigorú következetességére, *Szabó Sándor* empatikus megnyilvánulásaira, *Szelle Béla* szenvedélyes katalogizáló óráira, *Bobokné Belányi Beáta* inspiráló, érdeklődő kérdésfelvetéseire?

Hetven év alatt nagyon sokat változott a világ, így természetesen a könyvtárosképzés is. Átalakultak a tanulás formái, tartalmi elemei, a tudás megszerzésének módja és az arról való számot adás. Sokat változott a könyvtárosokkal szemben támasztott követelmény is, így az oktatóknak, hallgatóknak is lépést kell ezzel tartani.

Az elmúlt évtizedekben több jeles szerző tollából született átfogó elemzés a hazai könyvtárosképzésről, a nehézségekről, eredményekről. Fontosnak tartom, hogy *Kiszl Péter* vezetésével létrejött a *Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiuma* (KIKK), amelynek az *Informatikai és Könyvtári Szövetség* (IKSZ), illetve a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* (MKE) is tagja, akivel szintén közös *Oktatási, képzési munkacsoportot* működtetünk. Azáltal, hogy *Barátné Hajdu Ágnes*, az MKE elnöke egyúttal az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára is, széles körű információcserére, közös gondolkodásra van lehetőségünk.

Ugyancsak jó lehetőséget kínálnak erre azok a szakmai konferenciák, szekcióülések, amelyeken rendszeresen együttműködnek szervezeteink. Ezek jó alkalmak arra, hogy a könyvtárosképző intézményekkel és szakmai szervezetekkel közvetlenül megvitassuk az aktuális témákat.

Legyen bármilyen változás, a legnagyobb kihívás minden időben az marad, hogy hivatásból, szakmai tudásból, tisztességből jelesre vizsgázzanak a mindenkori oktatók és hallgatók egyaránt, ami a magyar könyvtárügy, a könyvtárhasználók legnagyobb érdeke. Ehhez kívánom a legjobbakat az *Informatikai és Könyvtári Szövetség* nevében, megköszönve az eddigi helytállást.

Jegyzetek és irodalom

1. ADY Endre: Üzenet egykori iskolámba. Forrás: <https://mek.oszk.hu/00500/00588/html/vers0903.htm> [2021. március 23.]

REFORMOK HULLÁMAIN

AZ EGYETEMI SZINTŰ KÖNYVTÁROSKÉPZÉS KEZDETEI A PÁZMÁNY PÉTER / EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNY- EGYETEMEN, 1948/49–1956

BORSODI CSABA

ELTE BTK Történeti Intézet Történelem Segédtudományai Tanszék,
egyetemi docens;
az MTA–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport tagja

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Magyarországon a második világháború előtt a különböző közgyűjtemények (könyvtárak, levéltárak, múzeumok) számára egyetemi szinten nem képeztek szakembereket. A koalíciós időszakban 1945 és 1948 között nem került sor a magyar felsőoktatás átfogó reformjára. Az első reformjavaslatok kidolgozása már 1947-ben megkezdődött, de az elképzelések megvalósítására csak azután került sor, hogy kialakult az állampárti diktatúra. 1949-ben született meg az a kormányrendelet, amely engedélyezte a könyvtárosok egyetemi képzését. A rendelet szerint a Pázmány Péter (1950 szeptemberétől Eötvös Loránd) Tudományegyetemen könyvtáros-, levéltáros- és muzeológusképzés indult. Az első könyvtáros hallgatók az 1948/49-es tanév második félévében kezdték meg könyvtárosi tanulmányaikat ötéves, kétszakos képzésben. Az egymást követő reformok hullámain az 1950/51-es tanévben négyéves kétszakos, az 1951/52-es tanévtől, az 1953/54-es tanévig egyszakos, ötéves, az 1954/55-ös és a következő tanévben négyéves kétszakos volt a képzés. 1956 után Kovács Máté tanszékvezetése alatt újabb reform következett. A Bölcsészettudományi Karon történt átszervezés következtében 1949. októberében 13 intézet jött létre, köztük a *Könyvtártudományi Intézet*. Az intézet élén Varjas Béla és Telegdi Zsigmond egyetemi magántanárok álltak. A további átszervezések után az intézetből tanszék lett.

Előzmények

Magyarországon 1949 előtt a közgyűjtemények (könyvtár, levéltár, múzeum) számára nem képeztek egyetemi szinten szakembereket. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az ezekben az intézményekben dolgozók számára nem léteztek szakmai képzések, de azokat nem az egyetemeken szervezték meg. A gyakorlatban a bölcsészeti, jogi tanulmányok, bölcsészeti doktorátus megszerzése után az országos közgyűjtemények vagy a szakmai egyesületek tanfolyamain lehetett megszerezni a szakmai gyakorlatot és képe-
sítést. Ebben az 1945 és 1949 közötti időszakban sem történt változás, a felsőoktatás reformja, átalakítása nem történt meg. Az úgynevezett koalíciós időszakban készültek

tervek arról, hogy milyen felsőoktatást képzelnek el a különböző pártok, de megvalósításukra az említett időszakban nem került sor. Nem lehet elvonatkoztatni attól a tényről, hogy Magyarország 1945-től szovjet megszállás alatt állt és a baloldali pártok, de főképpen a *Magyar Kommunista Párt* (MKP) óriási szovjet háttértámogatással rendelkezett. Az MKP berkeiben már 1947-ben készültek tervek a magyar felsőoktatás gyökeres átalakítására, a szovjet felsőoktatási tapasztalatok átvételére, a felsőoktatás szovjetizálására. E folyamat – szinte azonos időben – lezajlott a többi szovjet megszállás alatt lévő európai országban is.¹ Az 1947–1949 közötti időszakot szokás a fordulat éveinek tekinteni. Fordulat a nemzetközi kapcsolatokban (a hidegháború kiéleződése) és fordulat Magyarországon is (a kommunista hatalomátvétel, az egypártrendszer kiépítése, a pártállam rendszerének kezdete). Ebben a folyamatban történik meg a felsőoktatási reformnak nevezett hatalomátvétel a felsőoktatásban, a kommunista oktatók beáramlásának felgyorsulása, a reakciónak nevezett oktatók eltávolítása. Ez a folyamat minden magyar felsőoktatási intézményt érintett, de fokozottan a tudományegyetemeket és azok bölcsészkarait. 1949-től változott a felvételi rendszer, jelentősen növekedett a hallgatói létszám, tudatosan növelték a munkás és az úgynevezett dolgozó paraszt származású hallgatók létszámát, arányát a felvett hallgatók között.

Az 1948/49-es évben a teljhatalmat megszerző kommunisták különösen nagy figyelmet fordítottak a *Pázmány Péter Tudományegyetem* (PPTÉ) *Bölcsészettudományi Karára*. Az 1946 és 1949 közötti években – ahogy azt megfogalmazták – a „legjobb erőiket” (*Andics Erzsébet, Szalai Sándor, Lukács György, Ortutay Gyula, Turóczi-Trostler József, Gerőné Fazekas Erzsébet* stb.) küldték a pesti bölcsészkarra. A pesti bölcsészkar a legnagyobb, a legtöbb hallgatót foglalkoztató intézmény. Ennek megfelelően az új elképzeléseket itt valósították meg, az új szakokat ezen a karon indították el.

Az 1949-es reform. A könyvtárosképzés létrehozása

A reform a bölcsészettudományi képzés teljes átalakítását tűzte ki célul, ennek egy járulékos része volt a könyvtáros-, levéltáros-, muzeológusképzés megszervezése az akkor még *Pázmány Péter*-ről elnevezett budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karán. A kormányrendelet, úgymond, újjászervezi a bölcsészettudományi karokat és megteremti az összes tudományegyetemen egységesen a bölcsészettudományi (BTK) és a természettudományi (TTK) fakultásokat Budapesten, Debrecenben és Szegeden.

A magyar köztársaság kormányának 260/1949. korm. számú rendelete az egyetemi bölcsészettudományi és természettudományi képzés újjászervezése tárgyában

A magyar köztársaság kormánya az 1946: XVI. tc. 1. §-ában foglalt és legutóbb az 1948: LVI. törvénycikkkel meghosszabbított felhatalmazás alapján a következőket rendeli:

1. §

(1) A budapesti Pázmány Péter tudományegyetem és a debreceni tudományegyetem bölcsész-, nyelv- és történettudományi kara helyett mindkét tudományegyetemen külön-külön bölcsészettudományi és természettudományi kart kell szervezni.

(2) A szegedi tudományegyetem bölcsész-, nyelv-, történettudományi kara is a jövőben bölcsészettudományi kar elnevezéssel, matematikai és természettudományi kara pedig természettudományi kar elnevezéssel folytatja működését.

2. §

(1) A hazai tudományegyetemek bölcsészettudományi karain folytatott tanulmányok alapján középiskolai tanári, könyvtárosi és muzeológusi képesítést, természettudományi karain folytatott tanulmányok alapján pedig középiskolai tanári, vegyész-, fizikusi, geológusi, alkalmazott matematikusi és természettudományi muzeológusi képesítést lehet elnyerni. [...]

4. §

A tudományegyetem bölcsészettudományi karán szerzett könyvtárosi (levéltárosi) és muzeológusi, valamint természettudományi karán szerzett természettudományi-muzeológusi oklevelet a Magyar Nemzeti Múzeum, valamint más közgyűjtemények tudományos tisztviselői állására való alkalmazás szempontjából az 1934: VIII. tc. 10. §-ának (4) bekezdésében, illetve az 1929: XI. tc. 13. §-ában megkívánt képesítéssel az illető oklevél természetének megfelelő működési körben egyenlő értékűnek kell tekinteni. [...]

6. §

Az 1. §-ban megjelölt tudománykaron a tanulmányi idő öt év, a vegyész szakon négy év; ennek a tanulmányi időnek tartama alatt a hallgatók kötelesek a tudománykar tanulmányi rendjében meghatározott kötelező előadásokat hallgatni, az előírt gyakorlatokon és szemináriumokon eredményesen részt venni, továbbá a kötelező kollokviumokat és vizsgákat letenni. [...]

11. §.

A jelen rendelet hatálybalépésének napját a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

Budapest, 1949. évi január hó 7-én. Dobi István s. k. miniszterelnök²

A kormányrendeletet kiegészítő, Ortutay Gyula által jegyzett vallás- és közoktatásügyi minisztériumi (VKM) rendelet részletesen szabályozta a képzés szerkezetét. A rendelet négy fejezete 23 paragrafust tartalmaz, amelyek az új rendszerű kötött képzés minden területét szabályozzák: a tanulmányi rendet, a vizsgarendet, a vegyészképzésre vonatkozó különleges rendelkezéseket, és a rendeletet végül vegyes és átmeneti rendelkezések zárják. Mint az a hatálybalépés dátumából kiderül, sajátos módon félév közben történtek a változások. A kar kettéválása azonban a PPTÉ esetében 1949 májusában következett be, a TTK akkor önállósult. A kormányrendeletnek a tanulmányunk tárgyához tartozó részét idézzük.

*„A vallás- és közoktatásügyi miniszter 600/1949. V.K.M. számú rendelete
A bölcsészettudományi és természettudományi karok tanulmányi- és vizsgarendjének szabályozása
tárgyában. [...]*

[...]

IV. fejezet. Vegyes és átmeneti rendelkezések

19. § Áttérés az új tanulmányi és vizsgarendre

(1) A 260/1949. Korm. számú rendelet a jelen rendelet kihirdetésének napján lép hatályba, annak rendelkezéseit az 1948/49-es tanév második felétől kell alkalmazni. Az egyes szakokon az áttérés módjait a Függelék állapítja meg. [...]

(3) A könyvtárosi, muzeológusi és geológusi képesítést, továbbá a társadalomtudományi, filozófiai és lélektani tárgykörből középiskolai tanári képesítést további rendelkezésig csak a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen lehet elnyerni. [...]

23.§. Hatálybaléptető rendelkezés.

Ez a rendelet kihirdetésének napján lép hatályba, ezzel egyidejűleg a tudományegyetemi vegyészképzésről szóló 69.300/1946. V.K.M. szabályzat hatályát veszíti.

Budapest, 1949. évi január 24-én.”³

A könyvtárosképzés első évei

Az 1949-es tanterv

A rendelet a könyvtárosképzés első tantervét is tartalmazta. Az akkor könyvtárosi szaknak nevezett új képzés általános rendelkezése kimondta, hogy a képzés első két éve azonos a tanárjelöltekével, de az új szakra jelentkezőknek külön könyvtárosi előadásokat is kötelező hallgatniuk. Az általános rendelkezés kívánatosnak tartotta, hogy magyar nyelv és irodalom és történelem vagy magyar nyelv és irodalom és latin nyelv és irodalom szakpárosítás szakon tanuló hallgatók vegyék fel a könyvtárosi szakot. A hallgatóknak ún. alapvizsgát kellett tenniük és minden évben kollokválniuk kellett a könyvtáros tárgyakból. Legkésőbb a harmadik év megkezdésig választhattak a hallgatók, hogy tanárok vagy könyvtárosok szeretnének lenni. A rendelet azt is kimondta, hogy az ötödik tanévben három szakirány közül kötelezően választani kell a hallgatóknak. Ezek: a társadalomtudományi könyvtárosi vagy természettudományi könyvtárosi vagy közművelődési könyvtárosi szakirányok.

A szak megalapításakor az állam által preferált szakirány a közművelődési volt. Az állampárt a közművelődési könyvtáraknak ugyanis fontos feladatot szánt. Az új kultúrpolitika minden településen könyvtárat kívánt létrehozni, hogy a könyvtárak a kultúrharc fontos szereplői legyenek, és egyben kulturális centrumként is működjenek. Erre azonban a könyvtárosképzés kevésbé készítette fel a könyvtáros hallgatókat. A tanterv elsősorban a nagy tudományos könyvtárak kaderszükségletét elégítette ki. A tantervben kevés a gyakorlati képzés. Az, hogy ez a képzési terv ilyen formában készült el,

sok tényező befolyásolta. A tervezetet készítőik a nagy könyvtárakban folyó könyvtárosi munkát ismerték, a vidéken felépítendő kis könyvtárakról nem lehettek tapasztalataik. A politika viszont ezekre helyezte a hangsúlyt. A bölcsészkar 1949 előtti oktatási rendszere alapvetően a tudósképzésre épült, a gyakorlati munkára nem készítette fel a hallgatókat. Nem segítette a könyvtárosképzést az sem, hogy a korszakban zajlott az egyetemi oktatás folytonos reformja. 1949-ben az ötéves kétszakos képzés vált kötelezővé, ezen belül a könyvtárosok képzése valójában hároméves volt. Ebbe kellett bezsúfolni az elméleti és a gyakorlati képzést is. Kovács Máté a Könyvtártudományi Tanszék későbbi vezetője, *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem 1945–1970* című, Sinkovics István főszerkesztésében készült kötetben ezt írja a kezdetekről: „A következő évek tapasztalatai megmutatják, hogy az első tanterv időkerete szűk, tartalma kissé egyoldalú volt, és ami nagyobb bajt jelentett, a tanszék ezeket a lehetőségeket sem tudta kihasználni. Mégis egészében véve már ez az első tanulmányi rend is nagy előrelépés volt. [...]”⁴

A reform reformja

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) 1950 nyarán értékelte az 1949-ben elindított felsőoktatási reformot. Az MDP Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztályának 1950. július 25-én készült jelentése szerint már 1949 októberében reformbizottságokat küldtek ki az egyetemekre, hogy vizsgálják felül a tanulmányi reformot és a hibák kiküszöbölésére tegyenek javaslatokat, valamint a szovjet tapasztalatok felhasználásával fejlesszék tovább a megkezdett reformot. A fő célkitűzések a következők voltak: a marxista-leninista ideológia és az orosz nyelv oktatásának kiszélesítése minden egyetemen, a túlterhelés kiküszöbölése, valamint a képzés minőségi fejlesztése. A bölcsészkaron 1949-ben létesített három új szak (könyvtáros, levéltáros, muzeológus) „megjavítására” külön reformbizottságok jöttek létre. Miről is szólt az újabb reform a könyvtárosképzésben?

A reformbizottság azt javasolta, hogy mindhárom szakon négyéves legyen a képzés ideje. Továbbiakban megállapították, hogy az 1949-ben létesített kétszakos képzés ugyan ötéves, de valójában a könyvtáros szakmai képzésre csak három év jut, hiszen az első két évben csak egy-egy bevezető előadás van. Ez az idő kevés a szakmai munkára, össze kellett zsúfolni az órákat. Helytelennek tekintették a trifurkációt az ötödik évben, mondván, a „legmagasabb képzettségű könyvtárosoknak, ugyanis egyformán kell tájékozódva lenniük arról, milyen munka folyik, akár a gyermek- vagy népkönyvtárban, akár a legnagyobb közművelődési vagy tudományos könyvtárban.”⁵ Nehezményezte a jelentés, hogy a 260/1949. sz. kormányrendelet azzal, hogy önállósította a természettudományi kart, lehetetlenné tette, hogy természettudományi szakos hallgató könyvtár szakos hallgató is lehessen. Ezekkel a hibákkal indokolták a szak újjászervezésének szükségességét. A tervezet nem szólt arról, hogy a képzést mikor fogják bevezetni, de az 1950/51-es tanévben az új képzési terv szerint tanultak az új évfolyam hallgatói. A négyéves képzés, bár rövidebbnek tűnik, de a könyvtáros szakmai képzés szempontjait figyelembe véve mégis egy évvel nőtt. Ugyanakkor 1950 szeptemberében mindenki számára kötelezővé

váltak a marxista-leninista ideológiát szolgáló tárgyak. Csak példaként a hivatkozott tervezetből. Első évben a Marxizmus-leninizmus mindkét félévben heti 2+2 óra, előadás, a Marxizmus-leninizmus bibliográfiája heti 1 óra elmélet, Tudomány- és filozófiatörténet (történelem), orosz nyelv heti 2 óra gyakorlat. A marxista bibliográfia kivételével a többi kötelező tárgy a következő évtizedekben is megmaradt. A negyedik évben ehhez még jött a Szocialista könyvtárpolitika tantárgy. A könyvtáros szakmai órák száma valamelyest nőtt, de ennek ellenére szigorúan be kellett tartani a hallgatói túlterhelés elleni döntéseket. Általános óraszámcsökkentést írtak elő minden egyetemen, minden képzésben. Azt is elmondhatjuk, hogy növekedett a gyakorlati órák száma és a hallgatókat könyvtárakba küldték a könyvtári munka megismerésére. (A tervezetet több könyvtáros szakmai fórumon is megvitatták. A kari reformbizottság tagjain kívül részt vettek a vitában: *Varjas Béla, Kéki Béla, Goriupp Alisz, Waldapfel Eszter, H. Hajdu Helga, Dezsényi Béla, Haraszthy Gyula, Kalmár Gyula, Mezei László* [sic!]). Szinte kivétel nélkül külső előadóként tanítottak a könyvtáros képzésen. A szakma vezetői által készített tanterv ennek ellenére csak egy évet bírt ki. A bölcsészkarokon újabb reformoknak álcázott átalakításokat vittek véghez.

A reform újabb reformja, folyamatos változások a képzés rendszerében, 1951–1956

Az időszak első fele, 1953 nyaráig, a legkeményebb Rákosi-diktatúra korszaka volt. A felsőoktatás-politikában is teljessé vált a központosítás, az irányító minisztérium az oktatás legapróbb részleteit is utasításokban szabályozta. Az egyetemi autonómia megszűnt. A korszak azonban egyben a felsőoktatás extenzív fejlesztésének időszaka is volt. Jelentős mértékben nőtt a felsőoktatásban tanulók létszáma, teljesen átalakult a hallgatóság szociális összetétele. Az MDP programjában az értelmiségi réteg cseréje szerepelt, ennek érdekében a munkás és dolgozó paraszt származású hallgatók létszámának drasztikus növelése történt meg. A cél az volt, hogy az egyetemi hallgatók 60–70%-a e két társadalmi rétegből kerüljön ki. A hidegháborús hisztéria az egyetemeken is megjelent.

A változást *Sztálin* halála hozta meg 1953 márciusában. A *Nagy Imre* miniszterelnökségével fémjelzett új szakasz 1955-ig tartott. A felsőoktatásban az extenzív fejlesztés helyett a minőségre helyezték a hangsúlyt. Ösztöndíjrendezést hajtottak végre. Ugyanakkor az ELTE bölcsészkarát, egy még korábban hozott döntés értelmében a TTK-hoz hasonlóan két különálló karra bontották (az 1953. évi 7. számú törvényerejű rendelet). 1953 és 1956 között *Nyelv- és Irodalomtudományi Kar* (NYIK) és *Történelemtudományi Kar* (TÖK) működött az egyetemen. A könyvtárosképzés a *Nyelv- és Irodalomtudományi Karon* működött. A két kar egy épületben, a Piarista közben nyert új helyszínt. A Nagy Imre-korszak 1955-ben véget ért, az 1956-os forradalom kitöréséig újra a régi reflexek működnek.

Az 1951/52., 1952/53., 1953/54. tanévekben a tudományegyetemeken ötéves egyszakos képzést vezettek be, így természetesen ez érvényesült a könyvtárosképzésben is. Ebből négy év a szakmai és az ideológiai képzés, egy év pedig könyvtári gyakorlat

volt. A képzésnek ez a formája azonban nem vált be. A politika a következő években is új képzési rendet vezetett be. Az 1954/55-ös és az 1955/56-os tanévekben visszatért a négyéves kétszakos képzési rend. A könyvtár mellé magyar és történelem tanári szakot lehetett párosítani. Így egy könyvtárosi és egy tanári diplomát is szerezhettek a hallgatók. A könyvtáros szakmai gyakorlatukat a nyári szünetekben végezhették el.⁶ A képzés belső szakmai szerkezetét a képzési időhöz kellett igazítani az első hét évben, ezt a könyvtáros szakma a legjobb szakmai tudása alapján megtette, de a folyamatos változások az oktatás szervezésében nem kis nehézséget jelentettek.

A Bölcsészettudományi Kar egységét 1956 decemberében a két (addig) különálló kar összevonása megteremtette, és a hatalom 1957 januárjában ezt törvényesítette. Új korszak kezdődött a könyvtárosképzésben is *Kovács Máté* irányításával.

A könyvtárosképzés szervezete, 1949–1956. Intézet, tanszék, oktatók

A felsőoktatás átalakításának lázában 1949 őszén a *Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának* belső szervezetét is újrászabályozta a vallás- és közoktatásügyi miniszter, *Ortutay Gyula*, az egyetem nyilvános rendes tanára. A PPTÉ BTK Kari Tanács 1949. október 5-én tartott ülésének jegyzőkönyve szerint „*Dékan úr jelenti, hogy a VK miniszter úr még a nyár közepén rendeletet adott ki a bölcsészeti kar intézetek összevonása és elnevezése tárgyában. [...] Ezt a rendelkezést egészítette ki a miniszter úr leirata, ami a bölcsészeti kar intézetek neve és vezetése tárgyában intézkedik.*”⁷ A miniszteri rendelet 13 intézetet hozott létre a bölcsészkaron. A karon korábban is működtek intézetek, de teljesen más feladatokkal, mint az újak. A miniszter döntését a kari tanácson sok bírálat érte, a különböző összevonások kapcsán. Az úgynevezett összevont intézetek élén igazgatótanácsok működtek, más intézetek élén két fős vezetés volt, vagy egy személy kapott intézetigazgatói megbízást. Maga a rendeletet kiadó miniszter is igazgatótanácsi tag lett a *Muzeológiai Intézetben*. Az intézet, később bloknak is nevezték, főleg a felelősség és a hatáskör ügyeiben állandó viták tárgya volt. A 13 intézet között megjelent teljesen újként a *Könyvtártudományi Intézet*. Ennek az élére két tagból álló vezetés került, *Telegdi Zsigmond* és *Varjas Béla* egyetemi magántanárok személyében. A magántanárok nem voltak az egyetem alkalmazottai. Ez a *Könyvtártudományi Intézet* számára sok hátránnyal járt. A magántanárok számára viszont kötelező volt az egyetemi oktatás. A szocialista átalakítás 1951-ben már nem ismerte ezt a fogalmat, *Varjas Béla* megbízott előadó lett, de továbbra is ő volt a könyvtárosképzés vezetője. A kar döntéshozó testületében, a kari tanácsban 1951-ben és 1952-ben ő képviselte a szakot. A kari tanács 1951. július 6-i ülésén szólalt fel *Varjas Béla* és többek között a következőket mondta: „*a könyvtár szak a Kar látóhatárán kívüli esik. 1949 óta van könyvtár szak, de csak akkor kezdtek figyelni rá, amikor a hallgatóság 30–40-ről 100 fölé ugrott. Nem ismerték fel ugyanis, hogy a könyvtár szaknak mi a jelentősége a szocializmus építésében.*”⁸ *Varjas* szerint ebben mindenki hibázott, a minisztérium, az egyetem és a könyvtárosok is, mert nem tudták elég erősen képviselni az érdekeiket. A felszólalás egészét terjedelmi

okokból nem tudjuk közölni, de *Varjas Béla* felszólalása rámutatott arra, hogy a kar kissé arisztokratikusan viselkedett az új szakokkal, nehezen emésztette meg, hogy nem csak az általa elképzelt úgynevezett tudományos szakok léteznek.

Varjas Bélát a könyvtárosképzés vezetésében *Haraszthy Gyula* követte. 1952-ben terjesztette fel az egyetem egyetemi tanári címre és 1953-ban lett féléllású egyetemi tanár. Ez mind a képzés, mind pedig a tanszék építése szempontjából előrelépés volt. *Haraszthy Gyula* azonban rövid ideig volt a tanszék vezetője, őt *Szaunder József* követte megbízott vezetőként.

Az *Eötvös Loránd Tudományegyetem* első 1945 utáni értesítője az 1954/55-ös tanévről jelent meg. Ebben az értesítőben a *Könyvtártudományi Tanszék* a felsorolt oktatókból áll:

- *Haraszthy Gyula* tanszékvezető egyetemi tanár 50%,
- *Babiczký Béla* tanársegéd,
- *Bauer József* tanársegéd,
- *Léczés Károly* tanársegéd,
- *Lisztés László* tanársegéd,
- *Szakács Gyuláné Ady Mária* tanársegéd.

Rajtuk kívül megbízott előadóként *Dezsényi Béla*, *Kéki Béla*, *Kóhalmi Béla*, *Mezey László*, *Szentmihályi János*, *Sebestyén Géza* tartottak órákat.⁹ A tanársegédek többnyire a gyakorlatokat tartották.

Az 1955/56-os tanév értesítője szerint a *Könyvtártudományi Tanszék* az alábbi oktatókból állt:

- *Szaunder József* docens, megbízott tanszékvezető,
- *Babiczký Béla* tanársegéd,
- *Léczés Károly* tanársegéd,
- *Sz. Ady Mária* tanársegéd,
- *Sz. Nagy Katalin* tanársegéd.

Megebízott előadók: *Dezsényi Béla*, *Kéki Béla*, *Kóhalmi Béla*, *Mezey László*, *Szentmihályi János*, *Székelly Dániel*, *Haraszthy Gyula*.¹⁰

A könyvtárosképzés sorsa többször került napirendre a különböző egyetemi fórumokon. 1953. február 27-én az Egyetemi Tanács a bölcsészkar kettéosztásáról tárgyalt, ennek ürügyén merült fel a könyvtárosképzés helyzete, helye. Igen szélsőséges vélemények hangzottak el. A jegyzőkönyv tanúsága szerint: *Bolgár Elek* (ÁJK): A könyvtáros szaknak egyik könyvtárhoz kellene kapcsolódnia. *Beér János* (ÁJK): Egyetért *Bolgár* elvtárrsal a könyvtárosképzés tekintetében, melynek az *Egyetemi Könyvtárhoz* kellene kapcsolódnia. *Mátrai László* (Egyetemi Könyvtár): Helyesli, hogy a könyvtárosképzés az Egyetemen kívül fog történni. Rektor (*Trencsényi-Waldapfel Imre*): „Aránylag könnyű kérdés. Már is olyasmit tanulnak jéleveken át, amit bármilyen alapos szakképzettséggel rendelkező ember egy-két hét alatt a gyakorlatban megtanul (címfelvetés stb.). Hehes, ha a 130 hallgató második szakára egyezkösítást nyer s gyakorlati képzéséről valamelyik nagy könyvtárnak (Egyetemi, Széchenyi, esetleg

megosztva) kell gondoskodnia.”¹¹ A könyvtárosképzésnek végül nem lett ilyen furcsa vége, de a tanácsstagok hozzászólásai jól tükrözik a gondolkodásmódot a gyakorlatorientált szakemberek képzéséről.

A *Nyelv- és Irodalomtudományi Kar* 1956 nyarán foglalkozott a *Könyvtártudományi Tanszék* vezetésének kérdésével. Hosszabb távú megoldást kerestek, egy olyan tanszékvezetőt, akinek könyvtárosi gyakorlata és a témában megfelelő jártassága van. Ezt *Kovács Máté*ban a debreceni Egyetemi Könyvtár vezetőjében találták meg. Ugyanakkor *Kovács Máté*nak nem volt meg a szükséges tudományos fokozata és volt még egy fontos személyi tényező: a magyar könyvtárügy nagy tekintélyű tagját, *Kőhalmi Bélát* is az egyetemre kívánták hozni. A *Tolnai Gábor* elnökölte szakbizottság – tagjai: *Hermann József, Száuder József, Tamás Lajos* – azt javasolta, hogy *Kovács Máté* legyen tanszékvezető egyetemi tanár és *Kőhalmi Béla* is kapjon egyetemi tanári kinevezést. Az Egyetemi Tanács kisebb vita után *Buják Lászlónak*, a minisztérium jelen lévő képviselőjének felszólása után – „státus van” – mindkét jelöltet megszavazta.¹² Mindkettejük kinevezése megtörtént. *Kovács Máté* és *Kőhalmi Béla* egyetemi tanárok lettek, a tanszék vezetőjévé *Kovács Mátét* nevezték ki.

Az 1956-ig tartó időszak hektikus, kísérletező korszak volt a felsőoktatásban, a könyvtárosképzés sem maradhatott kívül az e területen végbemenő folyamatokból, de megívva saját harcait, életben maradt.

Jegyzetek és irodalom

1. CONNELLY, John: Captive university. The sovietization of east german, czech, and polish higher education, 1945–1956. Chapel Hill and London, The University of North Carolina Press, 2000. 432 p.
2. A Bölcsészeti és Természettudományi Karok reformja. (A Bölcsészettudományi és Természettudományi Karok újjászervezése, továbbá tanulmányi és vizsgarendjének szabályozása). Kiadatott a Magyar Kormány 260/1949. számú, továbbá a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 600/1949. számú rendeletével. Budapest, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 1949.
3. Uo.
4. KOVÁCS Máté: Könyvtárosképzés. In: Sinkovics István (főszerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1972. 590. p.
5. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Főosztály iratai XIX-I-1-h 1400-65-5. Jelentés a bölcsészkar könyvtáros, levéltáros és muzeológus képzés reformjáról, 407–412. p.
6. KOVÁCS Máté: i. m.
7. Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 8. Bölcsészettudományi Kar iratai, a/ A Kari Tanács jegyzőkönyvei és mellékletei 52. köt. 1949. október 5.
8. Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 8. Bölcsészettudományi Kar iratai a/ A Kari Tanács jegyzőkönyvei és mellékletei 53. köt. 1951. július 6.

BORSODI CSABA

9. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője 1954/55. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1956.
10. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője 1955/56. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1957.
11. Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 1. a/ Egyetemi Tanácsi jegyzőkönyvek 8. 1952/53., 1953. február 27.
12. Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 1. a/ Egyetemi Tanácsi jegyzőkönyvek 11. 1955/56., 1956. június 15.

Borsodi Csaba – egyetemi docens, történész, levéltáros. Az MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport tagja. Kutatási területe az 1945 és 1989 közötti magyar felsőoktatás története.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 57–74.

A KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY, VALAMINT A KÖNYVTÁROSKÉPZÉS VÁLASZAI A GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS TECHNOLÓGIAI KIHÍVÁSOKRA

KISZL PÉTER

ELTE BTK KITI, intézetigazgató egyetemi docens

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

2019-ben ünnepelte 70 éves jubileumát a magyar egyetemi könyvtárosképzés és vele együtt az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszéke. Ebből az alkalomból áttekintjük, milyen fontosabb eredményeket tudhat magáénak a diszciplína legnagyobb hazai oktató- és kutatóhelye, a ma Könyvtár- és Információtudományi Intézetként, két tanszékkal (Könyvtártudományi Tanszék és Információtudományi Tanszék), valamint önálló szakkönyvtárral működő intézmény, ahol lehetőség nyílik valamennyi felsőfokú képzési formában (alapképzés, mesterképzés, osztatlan tanárképzés, doktori képzés) végzettséget szerezni. A tanulmány kitér a gazdasági, társadalmi és technológiai környezet által előidézett kihívásokra, majd ismerteti a hazai könyvtárosi utánpótlást biztosító, egyedülálló iskola szakmai elkötelezettségét bizonyító innovációkat. Az oktatás és a kutatás nemzetköziesítési törekvéseiből kiindulva felvázolja a neves tudományterületi rendszerekben mért, ismert és elismert diszciplína, a könyvtár- és információtudomány (Library and Information Science, LIS) turbulens fejlődésében észlelhető globális trendeket, oktatási tendenciákat. Az EU által mért, évente közzétett Digitális Gazdaság és Társadalom Index (Digital Economy and Society Index, DESI) alapján Magyarország digitális kompetencia-szintje jelenleg az uniós átlag alatt van, ennek orvoslására is szolgál az intézetben kidolgozott LIS Skill Center modell. A tervezett központ a multifunkciós könyvtári rendszer és a könyvtári stratégiák eddigieknél is hatékonyabb felsőoktatási támogatását – és nem utolsósorban – a digitális és pénzügyi nyomás hatásait markánsan érzékelő tudomány, hivatás és képzés hazai megerősítését hivatott elősegíteni.

Örökségünk

„Könyvtárosi, muzeológusi és geológiai képesítést, továbbá a társadalomtudományi, filozófiai és lélektani tárgykörből középiskolai tanári képesítést további rendelkezésig csak a budapesti Pázmány Péter tudományegyetemen lehet elnyerni”¹ – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1949-ben kiadott rendelete nyomán – hosszú évek küzdelme után² – indulhatott meg az országban a felsőfokú könyvtárosképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetem (akkor Pázmány Péter Tudományegyetem) Bölcsészettudományi Karán. A 70 éves évfordulót ünnepeltük 2019. november 26-án és 27-én az immár negyedik alkalommal megtartott *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* (VKKV) konferenciasorozat keretei között.³

A könyvtár- és információtudomány fejlődése szoros párhuzamba állítható a Könyvtártudományi Tanszék, majd a Könyvtár- és Információtudományi Intézet szakmai törekvéseivel. A „könyvtár, levéltár, ruhatár” asszociáció már a múlté. A Google-keresés is csak néhány releváns találatot ad erre a nem éppen hízelgő szókapcsolatra, a találati halmazban inkább a könyvtári és levéltári szabályzatok ruhatárára vonatkozó passzusai tárulnak elénk – és ez nem véletlen. A nemzetközi tudományos világ ismeri és elismeri a *Library and Information Science*-t, közkeletű rövidítéssel a LIS-t. Igaz, a *Magyar Tudományos Akadémia* (MTA) tudományági nómenklatúrájában⁴ nincs regisztrálva a könyvtár- és információtudomány, annak ellenére, hogy a *Magyar Tudományos Művek Tárában* (MTMT) alkalmazott,⁵ az *Organisation for Economic Co-operation and Development* (OECD) kormányközi világszervezethez köthető *Frascati-féle tudományos táblázat*⁶ a társadalomtudományokon belül a média és kommunikáció alá sorolva külön-külön is megjeleníti a könyvtártudományt (Library Science) és az információtudományt (Information Science). A *Web of Science* (WoS) adatbázisa Information Science & Library Science elnevezéssel illeti a tudományterületet.⁷ A Scopus-alapú *SCImago Journal & Country Rank* (SJR) a Social Science alatt a Library and Information Science kategóriában is közzéteszi Quartilis (Q1, Q2 stb.) rendszerű folyóiratrangsorát,⁸ melynek felhasználásával indiai szakértők kimutatták, hogy 2004 és 2013 között az egész világon nőtt a LIS kutatások volumene.⁹ A LIS definiálását, történetének fordulópontjait, alapfogalmainak tisztázását, témakörök meghatározását az *International Society for Knowledge Organization* (ISKO) honlapjáról elérhető enciklopédia adja legteljesebben.¹⁰ Az *IFLA* (International Federation of Library Associations and Institutions) is számos szakfolyóirattal, de friss könyvsorozatokkal is szolgál.¹¹ A tudományos irodalmat nem szemlésző átlagolvasó (könyvtárhasználó) azonban hazánkban arról tájékozódhat, hogy az információtudomány „az egyik legkérsebb tudás a világon, nálunk mégis csak könyvtár szakon tanulható”, ami „bármilyen meglepő is, nálunk sokszor a lenézett könyvtártudományra épül.”¹²

A temérdek impakt faktoros szakfolyóiratot magáénak tudó diszciplína széles körű hazai elfogadtatását is hivatott szolgálni VKKV konferenciasorozatunk, mely a legnagyobb könyvtár- és információtudományi tanácskozás napjaink Magyarországon. Konferenciánk előadásait – immár hagyományosan – lektorált tanulmánykötetben,¹³ jelen esetben a képzés 70 éves történetét feldolgozó bibliográfiával kiegészítve tesszük közzé, ezzel is biztosítva a tudományterület magyar nyelvű szakkönyv utánpótlását. A sorozatot több szakember máris a *Könyvtárosok kurrens kézikönyveként* emlegeti.¹⁴

Sok víz lefolyt hét évtized alatt a Dunán, sokat változtak a könyvtárak 1949 óta, s ezáltal más lett a könyvtár- és információtudományi oktatás és kutatás. Az egyes *korszakokról* tudósítottak ünnepi programjaink: kiállítások, gyűjtemények, portrék és beszélgetések. Kamarakiállításokként bemutattuk a későbbiekben közösségi alapon is folyamatosan bővülő virtuális tanszék-, intézet- és képzéstörténeti gyűjteményünket, valamint fényképtárunkat. Egykori tanszékvezetőink, akik már nem ünnepelhetnek velünk – időrendben: *Varjas Béla* (tanszékvezető: 1949–1951), *Haraszthy Gyula* (1951–1954), *Szander*

József és Nagy Miklós (1954–1956), Kovács Máté (1956–1972), Kiss István (1972–1978), Babiczky Béla (1978–1980), Dán Róbert (1980–1986), Fülpő Géza (1986–1994) és Voít Krisztina (1994–1997). Az ő alma materünkhöz kötődő munkásságukat ismertetik az intézetünkben a mai napig megtekinthető portréablók. Végzett hallgatóinkkal, akik többségével oktatóként is találkozhattunk, pódiumbeszélgetést tartottunk. Borsodi Csaba, karunk történetének legmélyebb ismerője, levéltári kutatásai alapján objektíven feltárta a tanszék alapításának körülményeit. Szabadon elérhetővé tettük Sebestyén Györgynek (tanszékvezető: 1998–2012¹⁵) a képzés 50 éves történetét feldolgozó monográfiáját.¹⁶ A múltidézés segítette az egyetemi könyvtárosképzés 50. évfordulóját ünneplő, az ELTE Aula Magnában 1999 októberében zajlott ülésről készült videófelvétel vetítése is, ami az érdeklődők számára folyamatosan elérhető intézeti könyvtárunkban. Konferenciánk a múltat, a jelent és a jövőt szerves egységben tárgyalta, ezért kiemelt szerep jutott benne a szakmai együttműködő partnereink reflexióinak, majd oktatóink és doktoranduszaink kutatási beszámolóinak. Reményeink szerint mindezzel korántsem teljes, de változatos képet adhattunk könyvtárosképzésünk történetéről, meghatározó eseményeiről, személyiségeiről.

Eredményeink

Intézetünk nemcsak Magyarország *legnagyobb*, hanem a *teljes felsőoktatási portfóliót* gondozó könyvtár- és információtudományi képzőhelye is, ahol működik alapszintű (BA), mesterszintű (MA) és osztatlan tanárképzés (OTAK, rövid ciklusú változatban: RTAK) – mindez nappali és levelező tagozaton egyaránt –, továbbá felvehető az informatikus könyvtáros minor (más BA szak hallgatói számára szakirány vagy specializáció helyetti 50 kredites modul)¹⁷ és a zenei kultúra alapszakon belül a zenei könyvtáros specializáció.¹⁸ Ugyanilyen jelentős a kutatási tevékenységünk: hazánkban kizárólag nálunk szerzhető könyvtár- és információtudományból doktori fokozat.¹⁹ A Könyvtártudományi Doktori Program 1998-as alapítása óta 2020-ban a 46. disszertáció védésére került sor. Sokan nem tudják, hogy 1969-ben nálunk szerzett egyetemi doktori fokozatot *Antall József*,²⁰ Magyarország miniszterelnöke, korábban a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár vezetője.

Országos trend a *hallgatói létszámok* helyenként drasztikus csökkenése vagy ingadozása a felsőoktatási intézményekben – nincs ez másként a könyvtárosképzésben sem.²¹ A korábbi 11 intézmény helyett ma az *Eötvös Loránd Tudományegyetemen* (ELTE) kívül csupán a *Debreceni Egyetem* (DE), az *egri Eszterházy Károly Egyetem* (EKE), a *Pécsi Tudományegyetem* (PTE) és a *Szegedi Tudományegyetem* (SZTE) szervez könyvtárosképzést.²² Az összes képzőhelyen az informatikus könyvtáros alapszak valamennyi tagozatra felvett hallgatók száma 2006-ban 702, 2020-ban 97, a könyvtártudomány mesterszak valamennyi tagozatra felvett hallgatók száma 2009-ben 149, 2020-ban 25 volt.²³ A képzés Budapesten stabil. Az országos jelentkezési adatokat áttekintve megállapítható, hogy a BA-s hallgatók közel fele, az MA-sok 60%-a az ELTE képzését választotta 2020-ban.

A könyvtársképzés kizárólag a szakmával való szoros együttműködésben valósítható meg, csakis velük egy platformra helyezkedve, „együtt lélegezve” felelhetünk meg a kihívásoknak. Partnerintézményeink bonyolítják a szinte már „duálisnak” számító *képzéseink* BA-szinten 300 órás, MA-szinten 150 órás szakmai gyakorlatait. Kiváló szakemberek vesznek részt tantárgyfelelősként, oktatóként a munkában, többen közülük szakdolgozatok témakiírói, társtémavezetői, záróvizsgabizottságok külső tagjai, konferenciáink együttműködő szervezői. A legkorszerűbb ismereteket – úm. könyvtárvezetés, költségvetés-tervezés vagy régi könyves ismeretek – szakmai együttműködő partereink bevonásával sajátíthatják el hallgatóink.

Nemzetközi szerepvállalásunk egyre meghatározóbb: több mint húsz külföldi partneregyetemmel állunk cserekapcsolatban, megérkeztek első *Stipendium Hungaricum* ösztöndíjjal támogatott külföldi egyetemi és doktori hallgatóink, vezetjük a CEEPUS (Central European Exchange Programme for University Studies) *Library and Information Science in Central Europe* hálózatát, részt veszünk a COST (European Cooperation in Science and Technology) *Action CA16204 Distant Reading for European Literary History* projektben. *Barátné Hajdu Ágnes* (tanszékvezető: 2013–2020) – első magyarként – a legnagyobb könyvtári világszervezet, az *IFLA* vezetőtestületének (Governing Board) két cikluson át volt tagja (megbízatása 2019-ben ért véget). A rangos tisztséggel együtt járó óriási kapcsolatrendszernek intézetünk folyamatos hasznélvezője.²⁴ Jelen vagyunk elismert nemzetközi szakfolyóiratok (pl. *International Journal of Digital Humanities*, *Webology*) szerkesztőbizottságaiban, sorra jelennek meg Q1-es besorolású közleményeink.²⁵

Intézetünk szerencsére már nem esik – *Varjas Béla* szavaival élve – sem az egyetemi, sem a kari vezetés „látóhatárán kívülre.”²⁶ Ezúton is szeretnénk megköszönni *Borhy László* rektornak folyamatosan érezhető, kiemelkedő támogatását, mellyel már dékánként is biztosította a digitális környezet sodorvonalában lévő intézetünk szükségszerű fejlesztéseit, ahogy hálásak vagyunk *Dezső Tamás* korábbi és *Sonkoly Gábor* jelenlegi dékánok segítségéért is. Ugyanígy köszönettel tartozunk valamennyi kollégának, továbbá a mindenkori hallgatói képviselőnek, akikkel példaértékű, harmonikus csapatmunkával dolgozunk képzésünk innovációján.

Gereben Ferenc a bolognai átállás kapcsán jegyezte meg: „A felsőoktatásban manapság a nemzetközi egységesítés felé mutató, hatalmas méretű szerkezeti átalakítás folyik. De a nagy technikus mozgások között háttérbe szorulnak olyan, egyáltalán nem lényegtelen kérdések, hogy a jövő diplomásai emelt szintű (?) szaktechnikusok legyenek-e vagy értelmiségiek?”²⁷ Természetesen az utóbbi mellett tettük le voksunkat. Tagsággal bírunk a *Magyar Rektori Konferencia* (MRK) Társadalomtudományi Bizottságában, ami jelentősen segíti az információszerzést és érdekeink érvényesítését. Talán soha nem volt ilyen szoros a könyvtársképző intézmények közötti kapcsolat sem. Öt esztendővel ezelőtt, kezdeményezésünkre jött létre a *Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiuma* (KIKK), ahol nemcsak a társtanszékek képviselői, hanem a munkavállalók és munkaadók reprezentatív szakmai szervezetei – a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* (MKE), az *Informatikai és Könyvtári Szövetség* (IKSZ), az *Egyetemi*

Könyvtárigazgatók Kollégiuma (EKK) – mellett a *Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának* (HÖÖK) delegáltja közösen fogalmaz meg javaslatokat kulcskérdésekben és képviseli a képzés érdekeit, olykor a különböző álláspontoknak a szakmát előre vivő ütköztetése árán. Így – konszenzussal – született meg az informatikus könyvtáros BA és a könyvtártudomány MA oktatását ma is meghatározó *képzési és kimeneti követelmények*, azaz a KKK.²⁸ „Kevés ember eléggé bölcs ahhoz, hogy a mérgezett dicséretnél többre becsülje a hasznos kritikát”²⁹ – valljuk, hogy François de La Rochefoucauld gondolatának megszívlelésével lehet prosperáló könyvtár- és információtudományi képzést szervezni.

Útkereséseink

Hallgatóink már az első egyetemi előadásokon megtanulják, hogy a könyvtári rendszer nem önmagáért és önmagában, hanem *hálózatként, archivátorként és szolgáltatóként*, a gazdasági, társadalmi, technológiai (és politikai) környezeti tényezők befolyása alatt, a nemzetközi és hazai trendek indukálta felhasználói igények szorításában létezik. A könyvtár klasszikus definíciója – azaz könyvtári dokumentumok (információhordozók) tervszerűen gyarapított (vagyis alakított, hiszen az apasztásról sem szabad elfelejtkezni) rendezett és feltárt, megőrzésre és használatra szánt gyűjteménye –, amit jelen sorok írója Ferenczy Endrénétől tanulhatott meg, a bibliotékák klasszikus (mai szemmel alapvető) funkciórendszerét vázolja. 2020-ban a könyvtár *multifunkciós*, ahol a dokumentumokról az információk szolgáltatására helyeződik a hangsúly, ahol a kulturális örökség megőrzése mellett ugyanolyan fontos a közösségi térként és a szociálisan érzékeny intézményként való működés, de nem megkerülhetők további kiegészítők (pl. pénzügyi edukációs) vállalkások sem. Kultúrafogyasztási verseny zajlik, az emberek élményekre vágnak, nem elegendő a minőségi szolgáltatás, korszerű környezetre, modern és *fenntartható* könyvtári helyszínekre, épületekre van szükség. A szeparált intézményi törekvések nem kedveznek a felsorolt célok megvalósításának: azok csak *integráltan*, közgyűjteményi (könyvtár, levéltár, múzeum) összefogással, a majdan felmerülő igényekre *proaktívan* reagálva képzelhetők el.

A könyvtári *gyakorlat* nem létezhet támogató *tudományos és oktatási háttér* nélkül. A könyvtár- és információtudományi szakirodalom rövid áttekintéséből is leszűrhető, hogy mind a diszciplína, mind a képzés előtt számos útelágazás áll. A probléma nem újkeletű: Thomas Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezete* című műve³⁰ óta köztudott, hogy a tudományos fejlődés nem csupán az ismeretek elsajátításából áll, természetes velejárója a dilemmák – olykor vehemensebb lefolyású, nem feltétlenül egymásra épülő és rendezett – felszínre hozása, melynek eredménye a *paradigmaváltás*. Nem kezdünk tudományfilozófiai fejtegetésekbe, csupán néhány meghatározó *axiómát* emelünk ki napjaink tudományos diskurzusából.

Az elmúlt években vendégelőadóként intézetünkben rendszeresen megfordult *Ragnar Andreas Audunson* a *patchwork*höz hasonlította az utóbbi évtizedekben Európában jórészt elszigetelten fejlődött könyvtár- és információtudományt, holott annak multidiszciplinaritásához nem férhet kétség, és amelyet nem lehet kizárólag bölcsészettudományi, társadalomtudományi, műszaki vagy természettudományi, esetleg informatikai besorolással illetni, továbbá nem lehet tisztán elméleti, tudományos megközelítéssel művelni. A LIS szorosan kapcsolódik egy szakmai-gyakorlati területhez, ennek a praktikumnak a fejlesztése a végső célja és létjogosultsága.³¹ A *Michael Denis*³² és *Martin Schrettinger*³³ visszavezethető LIS-történet a könyvtártudomány és az informatika kapcsolatában gyökerezik.³⁴ *Fredrick Kimuna Lugya* kifejti, hogy a könyvtár- és információtudományban két terület áll erőteljes interdiszciplináris kapcsolatban, mely az idők folyamán nőtt fel önálló, folyamatosan fejlődő, *dichotómikus tudománnyá*. Történelmileg az információ epizstemológiai koncepciója a könyvtárosság átalakulásához vezetett. A megnevezés pedig a dokumentáció, a könyvtártudomány, az informatikai/információs tanulmányok, a könyvtári és dokumentációs tanulmányok, a könyvtár- és információtudomány, az információs iskola (*iSchools*³⁵) íven halad, amit leképeznek az egyetemi intézetek, tanszékek nevei is. A *Library Science Abstracts* referálólap (ma *ProQuest* adatbázis³⁶) 1969-től már *Library and Information Science Abstracts* címen jelenik meg.³⁷ A LIS tehát megkérdőjelezhetetlenül önálló diszciplína, identitásának erősítése azonban elkerülhetetlen.³⁸ Kuhnra visszautalva a LIS több, mint megjegyzendő tények vagy elsajátítandó technikák gyűjteménye, saját érvelési hagyománya van, erőteljes társadalmi relevanciával bír, más tudományterületekkel diskurzusokat, tudáscserét folytatva fejlődő és változó (amely akár módosítja vagy elveti korábbi elfogadott következtetéseit, ha teljesebb, megbízhatóbb bizonyítékok merülnek fel), diszkurzív képződmény.

A már idézett Audunson megállapítja, hogy a könyvtár és a könyvtáros szakma jelentős *nyomás alatt dolgozik*, hiszen a digitális világban elterjedt általános nézet: nincs szükség információközvetítőkre, az információkhoz mindenki hozzáfér az internet segítségével. A skandináv könyvtárakban is egyre több nem szakirányú végzettséggel rendelkező kollégát alkalmaznak. Az információk előállítása, feltárása, rendszerezése, visszakereshetőségének biztosítása, közzététele, tárolása az átlagember számára sokszor láthatatlan tevékenység, csak az „ingyenes” szolgáltatással találkozik a felhasználó. (Ingyenes szolgáltatás megítélésünk szerint nem létezik, csak – látszólag – az igénybevevő részéről, hiszen a szolgáltatás biztosításáért valamely szervezet – vagy éppen az adózó polgárok pénzéből az állam – mindig fizet.) Nem beszélve az információk relevanciájáról és megbízhatóságáról.³⁹ A könyvtár demokratikus intézmény, közösségi találkozóhelyként, valamint a nyilvános vita és beszélgetés színtereként kap fokozott hangsúlyt, a könyvtárak egyre inkább *eltávolodnak a fizikai gyűjtemény kötöttségeitől*. Az oktatási programokhoz igazodó szakmai gyakorlatok elsődleges célja elsősorban a társadalmi felelősségre, és nem a fizikai gyűjtésre összpontosítani. Ennek a szabadságnak a kihasználása fenyegetést és kihívást is jelenthet, új távlatokat nyithat a LIS számára:

a Gutenberg-galaxis nem hozta el a veleszületett írástudást és olvasást, a *digitális forradalom* pedig automatikusan nem jár együtt az *információs műveltséggel*. A legújabb kutatások azt mutatják, hogy még a digitális bennszülötteknél is mítosz az információs készségek birtoklása. Pusztán azért, mert soha nem ismertek a jelenlegin kívül más világot, nem lehet még következtetni sem arra, milyen lenne az információkeresési képességük a ma rendelkezésükre álló eszközök, applikációk, chatek stb. nélkül. A jövőben olyan könyvtárosokra lesz szükségünk, akik kulturális és oktatási háttérrel rendelkeznek, képesek navigálni a komplex információs rendszerek világában. A könyvtárosok kisebb része fog közvetlenül például dokumentumokat feldolgozni, azonban a klasszikus tantárgyakban oktatott és a történeti vonatkozású ismeretekre továbbra is szükség van ahhoz, hogy a leendő szakemberek megértsék a digitális kor kihívásait és adekvát megoldásokkal szolgáljanak. Az oktatásnak továbbra is ezekre a *bagyományos LIS-készségekre* kell építenie.⁴⁰

A szakmai körökben jól ismert *IFLA trendek* és azok aktualizálásai⁴¹ mellett az Amerikai Könyvtárosegyesület (American Library Association, ALA) *State of America's Libraries Report* 2020 áprilisában közzétett szakértői anyagára⁴² irányítjuk rá a figyelmet.⁴³ Az ALA Jövő Könyvtára Központja (Center for the Future of Libraries) meghatározása szerint a következő *globális trendek* hatnak majd a könyvtárak szolgáltatásaira, egyúttal a képzésre is:

- fenntartható közlekedés (mobility and transportation);
- együttes elhelyezés, helymegosztás (colocation);
- hozzáférés megkönnyítése (making access easier);
- mesterséges intelligencia (artificial intelligence).

Ehhez a felsoroláshoz társulnak még a 2020-ban kiteljesedő COVID-19 koronavírus világjárvány napjainkban még nem meghatározható, csak sejtethető hatásai.

Az oktatás egyik szintje sem létezhet a technológiától függetlenül. A multimédiás eszközök már viszonylag elterjedtek, de a motivációt fokozzák az *interaktivitást* és a *szimulációt* középpontba helyező, feltörekvőben lévő alkalmazások is. A *játékalapú online társas tanulás* széles alkalmazásáról még nem beszélhetünk, ahogy a *tanulástanalítika*, a *mesterséges intelligencia* vagy a *virtuális valóság* is a jövő megoldásai közé tartozik.⁴⁴ A könyvtárosképzés a szakmai és az oktatási környezet miatt sincs könnyű helyzetben, útkeresése világszinten tetten érhető. Az IFLA külön munkacsoportot (*Building Strong Library and Information Science Education, BSLISE Working Group*) is felállított, melynek első eredményeképpen helyzetelemzés született.⁴⁵ A szakértői anyag leírja, hogy nemcsak nemzetközi szinten, hanem az ALA-akkreditáció⁴⁶ ellenére az Amerikai Egyesült Államokban sem egységes a képzés struktúrája és tartalma, azaz a „virágozzék minden virág” elv érvényesül. A kutatás reprezentativitása vitatható, azonban megállapításával egyet lehet érteni. A diszciplína napról napra változik: a képzés globális szemléletű *újragondolása* nem várhat évekig,⁴⁷ a *kompetenciakövetelmények aktualizálása*⁴⁸ pedig félévről félévre elvégzendő oktatói munka.⁴⁹ A képzésnek és a gyakorlatnak – a szinte mindenütt tetten érhető feszültségek ellenére – törekednie kell a *tandemszerű együttműködésre*.⁵⁰

A gyors változások miatt a friss oklevél csak kiindulópont lehet, az egyetemen megszerzett alapokra kell építenie a gyakorlatnak, hiszen a képzési ciklus végére a technológiai ismeretek akár már el is avulhatnak, szemben például a kommunikációs készségek fejlesztésével. Az egyes könyvtártípusoknál más és más kompetenciaelvárások merülnek fel,⁵¹ ezek kezelése nehézségekbe ütközik a tantervek kialakításánál. Egyre hangsúlyosabban jelentkezik a *projektmenedzsment*, a csoportmunkára történő felkészítés, a felhasználóközpontú *tervezői gondolkodás* (design thinking).

A LIS-diploma jól konvertálható tudást ad, a *szakma presztízse és bérezése* azonban nem könyvtári munkaadók és nem könyvtári feladatok felé kényszeríti a végzeteket.⁵² Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy sokan más karriercél miatt lépnek a képzésbe. Nemzetközi hatású, a *pályaelhagyást* mérséklő, a sztereotípiákat eloszlató marketingkampány nélkül nehéz helyzetbe kerül az intézményrendszer, kiürül elsősorban a mester- és a doktori képzés.⁵³ Manapság az állások már nem egy életre szólnak, és még a könyvtárakban is újabb és újabb munkaköri elnevezések (pl. discovery librarian) bukkannak fel.⁵⁴ Egyre erősödik a közgyűjteményi *nem formális oktatási funkció*, például a pénzügyi tudatosság fejlesztése.⁵⁵ Ennek hatására a felsőoktatásnak is fel kell vállalnia a *továbbképzéseket* biztosító tanfolyami kereteket,⁵⁶ a külső partnerekkel való minden eddiginél intenzívebb kapcsolatépítést, a mentori rendszerek kialakítását.⁵⁷ Mindezekből kitűnik, hogy a LIS az *átmenet* időszakát éli: a könyvtári intézményrendszerhez való szoros kötődése miatt az ott kialakult negatív hatások a képzésben és az atipikus elhelyezkedésben is tetten érhetők. A hallgatókat az egész pályára képesítő *dinamizmusra*, az összetartó *identitásra* és *érdekképviseletre* szükséges felvértezni.⁵⁸ Az egyetemek – kényszerűségből – nem tehetnek mást, mint felkészítenek a könyvtáron kívüli munkavégzésre is, ötkomponensű ún. transzferábilis kompetenciafejlesztést végezve:

1. az ügyfélszolgálatra;
2. a szükségletek felismerésének képességére;
3. az információkeresésre és az adatbázishasználatra;
4. az információforrások hitelességének megállapítására;
5. valamint a munkahelyi környezetre való felkészültség priorizálásával.⁵⁹

A nemzetközi kutatások világosan megerősítik a diszciplína és a szak sajátos helyzetét, a *kívülrőlók pontatlan megítélését* (ld. pl. a könyvtáros a könyvekkel vagy az olvasással foglalkozik), ami ahhoz vezet, hogy *csökken a pályaválasztási hajlandóság, a pályán maradás és a hivatástudat*. A LIS-nek – társadalmi és gazdasági jelentőségénél fogva – a jelenleginél sokkal meghatározóbb pozícióban lenne a helye.⁶⁰ A probléma nem újkeletű. Ide kíváncsnak *Vértesy Miklós* 1987-ben írt – a magyarországi szakma kezdeti érdekérvényesítéséről szóló – gondolatai: „Sokan magát a könyvtárosságot tájékozatlanságból amolyan nem sok hasznot hajtó tevékenységnek, mellékfoglalkozásnak tartották. Még a könyvtárosok közül is nem kevesen csak ugródeszkának tekintették munkahelyüket más, nagyobb jövedelemmel kecsegtető állásokra. [...] A felettesei által könyvtárkezelőnek megtett tanító, Csúpay Lajos panaszt emlitem

a harmincas évek elejétől: «a marhalevélkezelő, a mázsakezelő, húsvizsgáló díjazást kap, a toronyóra felbúzója [is], csak a könyvtáros nem kap a munkájáért semmit.»»⁶¹

A Vértessy Miklós által leírtaknál a helyzet ma ennél valamivel jobb. A *Diplomás Pályakövetési Rendszer* (DPR) adatai szerint azonban a BA és MA diplomával frissen végzetek kezdőfizetése közötti bérkülönbség csekély: a BA diplomásoké átlag 232 000 Ft, az MA diplomával rendelkezőké pedig 245 000 Ft.⁶² Nem lehet tehát csodálkozni a mesterszaktól övező kisebb érdeklődésen (és a nappalival szemben a levelező tagozat dominanciáján). A vezetői utánpótlásnevelés és a doktori képzésre történő felkészítés deklaráltan ennek a szintnek a feladata. Itt kell említést tenni arról, hogy a *Központi Statisztikai Hivatal* (KSH) három évvel ezelőtti felmérése szerint a könyvtárosok presztízse többek között a profi bokszoló, az őstermelő, a rockzenész utáni helyen áll, majd őket követik a víz- és gázszelők, a bölcsődei gondozók és a balett-táncosok.⁶³

Mindezek ellenére tud jelentős sikereket felmutatni képzésünk, mind *kvantitatív*, mind *qualitatív* szempontból. Képzeljük csak el mi lenne, ha a kezdőfizetés a versenyszféra bérszínvonalát akár csak közelítené, és ha a szakmai presztízszünk csekély mértékben is javulna? Egy sor sikeres könyvtári projektet és valóban egységes könyvtári rendszert és egységben gondolkodó könyvtárosokat tudnánk felmutatni a jelenlegi, szígeszerű jó gyakorlatok mellett?

Bármennyire is azon dolgozunk, hogy Magyarország legnagyobb kulturális intézményhálózatának, a könyvtári rendszernek biztosítsunk munkaerőutánpótlást, rajtunk kívül álló okokból végzettjeink jelentős része – sajnos távozik a pályáról. Így a képzés nemzetgazdasági szinten megtérül, még akkor is, ha a mi végzettünk ma már nem könyvtárosként helyezkedik el, hanem valami más, jobban fizetett szakmában találja meg számítását. A DPR adatok szerint a piaci szektor szívesen foglalkoztatja a könyvtárosként diplomázottakat (a BA-t végzetteknél 45,16–45,16% a középszférában, illetve a versenyszférában, 6,45% az egyéb és 3,23% a non-profit szektorban elhelyezkedők aránya,⁶⁴ míg az MA-t végzettek 71,43%-a a középszférában, 22,86%-a a versenyszférában és 5,71%-a a non-profit szektorban helyezkedett el⁶⁵), ennek egyik oka hallgatóink digitális kompetenciáinak átlagon felüli színvonala.⁶⁶ A DPR azt is bizonyítja, hogy igen alacsony a végzetek között az *álláskeresők* aránya (BA diplomával 7%, MA-val csupán 4%). Képzésünk tehát egyértelműen *versenyképes*.

Eltérünk az átlagtól, hiszen más bölcsész- és társadalomtudományi besorolású szakoktól eltérően számítógépes laborokra, szoftverekre van szükségünk az oktatásban. Az infokommunikáció rohamos változásai miatt a nemzetközi versenyképességhez elengedhetetlen a legkorszerűbb informatikai berendezések és technológiák alkalmazása, azok fenntartása és működtetése, a hazai és nemzetközi külső szakértők időszakos bevonása, a tananyagok állandó korszerűsítése, a hazai és nemzetközi szakmai együttműködések még erőteljesebb fellendítése, a szakmai gyakorlatok rendszerének újradefiniálása, összhangban a külföldi trendekkel és a hazai könyvtári stratégiai törekvésekkel – ezeket a feladatokat hivatott ellátni a tervezett *LIS Skill Center* az ELTE BTK Könyvtár- és

Információtudományi Intézetében. A digitális kornak megfelelő könyvtáros és információs szakemberképzés (amely nemcsak a szakkönyvtári és a felsőoktatási könyvtári szférát, de a tudományos információsztolgáltató intézményeket és innovációs központokat, vállalkozásfejlesztési szervezeteket is ellátja munkaerővel) hazai oktató-, kutató- és módszertani központjának forrásbővítése Magyarország szakterületi lemaradásának megakadályozása, többek között az Európai Bizottság által készített Digitális Gazdaság és Társadalom Index (*Digital Economy and Society Index, DESI*)⁶⁷ értékének javítása, vagyis a magyar lakosság – 2020-ban az uniós átlag alatti – digitális kompetenciaszintjének javítása érdekében elengedhetetlen. Ehhez *példa nélküli keretet* nyújt a tudományegyetemi szervezetben, önálló intézetként, két tanszékkal (Könyvtártudományi Tanszék, Információtudományi Tanszék), szakkönyvtári háttérrel működő oktató-kutatóhely, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete.

Hasznosságunk

Közhelynek látszik, de attól még igaz – és a szakmai trendek tárgyalása után is rá kell világítanunk –, hogy napjainkban csak a *változás állandó*: talán nincs még egy olyan, a környezeti változásokhoz rugalmasan alkalmazkodni kényszerülő bölcsész- és társadalomtudományi szakma, mint a miénk. A naponta újabb és újabb informatikai megoldások világában az információs rendszerek működtetéséért felelős szakemberekként nincs könnyű helyzetünk. Ráadásul nekünk minden könyvtártípus egyaránt fontos, a multifunkciós könyvtári rendszer nemcsak tudósokat kiszolgáló szakkönyvtárosokból vagy tanulni vágyó diákokat fogadó felsőoktatási könyvtárakból áll, hanem olyan szakemberekből, akik a nap huszonnégy órájában működtetik a közkönyvtári hálózatot, a „város nappaliját”, a fővárostól egészen a mélyszegénységben élők lakta településen át, esetenként mozgókönyvtári ellátással, és nem túlzás: földön, vízen és a levegőben.⁶⁸ Horváth Tibor – Morris B. Line gondolatait is felhasználva – így érvelt 1999-ben: „*A könyvtárak dolga nem más, mint managing information resources for people. Világos: nincs szó dokumentumról, könyvről, olvasóról, felhasználóról, hanem információs forrásokról és az emberekről. Tehát mindenkiről és minden forrásról. Még egyszer: bármely információt el kell juttatni bárki számára bárhová. De ez már rendszerprobléma. Nincs autonóm könyvtár, elhanyagolhatók a könyvtárfajták különbségei. Vagy másként alakulnak a különbségek. A modern ellátásban megszűnik az egyenlenség országok, régiók, települések között. Ebben áll a könyvtárak egysége, amelyet eddig csak hitvallásként hangoztattunk mindaddig, amíg a valóság ki nem jószerít bennünket. Szeretnünk is kell a könyvtárakat. Ebből ered a hivatástudat.*”⁶⁹

A világ 2020-ra sem vált könyvtárrá a tömeges digitalizálás hatására, ahogy nem lett mindenki könyvtáros attól, hogy az információk nem kötődnek intézmények kézzelfogható gyűjteményeihez. Releváns és megbízható forrásokat szolgáltató információközvetítőkre, fenntartható, multifunkciós, közösségi és oktatási terekre – vagyis könyvtárakra – továbbra is szükség mutatkozik. *Társadalmi hasznosságunk* bizonyítható és akár számsze-

rűsíthető is,⁷⁰ de folyamatosan meg kell dolgoznunk érte. *Churchill* szerint: „a nagyság ára a felelősség.”⁷¹ A mindenütt jelen lévő könyvtár és könyvtáros *társadalmi felelőssége*, ahogy az elmúlt évtizedekben, évszázadokban, évezredekben, úgy az elkövetkezendőkben is sziklaszilárdan fennáll. A képzőhelyek oktatóinak, hallgatóinak és a szakmában ténykedő könyvtárosoknak *vállvetve* kell képviselniük a társadalom tagjai, de különösen az eljövendő generációk iránti felelősséget.

*

Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

Jegyzetek és irodalom

1. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 600/1949. V.K.M. számú rendelete a bölcsészettudományi és természettudományi karok tanulmányi- és vizsgarendjének szabályozása tárgyában. 19. § (3) Megjelent: Köznevelés, 5. évf. 3. sz. (1949. február 1.) 12. p. Forrás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Kozneveles_1949_rendeletek/?pg=12&layout=s [2020. szeptember 20.]
2. CZÖVEK Zoltán: Az egyetemi könyvtárosképzés megindulása Magyarországon. = Képzés és Gyakorlat, 8. évf. 3/4. sz. 2010. 21–42. p. Forrás: http://trainingandpractice.hu/?q=hu/kepzes_es_gyakorlat/content/1486053293 [2020. szeptember 20.]
3. KISZL Péter – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság IV. Konferenciaprogram az előadások tartalmi összefoglalóival. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2019. Forrás: <http://hdl.handle.net/10831/44574> [2020. szeptember 20.] és FODOR János: Konferencia és ünnep. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság IV. konferencia az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = Könyvtári Figyelő, 30. (66.) évf. 1. sz. 2020. 41–53. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00359/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2020_01_041-053.pdf [2020. szeptember 20.]
4. Ki hová tartozik? Elkészült az új tudományági besorolás. MTA. 2016. szeptember 12. Forrás: https://mta.hu/mta_hirei/ki-hova-tartozik-elkeszult-az-uj-tudomanyagi-besorolas-106818 [2020. szeptember 20.] Tudományági nomenklátúra. MTA. 2017. október 17. Forrás: <https://mta.hu/doktori-tanacs/tudomanyagi-nomenklatura-106809> [2020. szeptember 20.]
5. Tájékoztató a Frascati-rendszerű tudomány-rendszertani osztályozás bevezetéséről a Magyar Tudományos Művek Tárában. MTMT. Forrás: <https://www.mtmt.hu/hirek/tajekoztato-frascati-rendszeru-tudomany-rendszertani-osztalyozas-bevezeteserol-magyar> [2020. szeptember 20.]
6. Frascati Manual. OECD. Forrás: <http://www.oecd.org/sti/inno/frascati-manual.htm> [2020. szeptember 20.]
7. „Information Science & Library Science covers resources on a wide variety of topics, including bibliographic studies, cataloguing, categorization, database construction and main-

- tenance, electronic libraries, information ethics, information processing and management, interlending, preservation, scientometrics, serials librarianship, and special libraries.” Master Journal List. Scope Notes. Social Science Citation Index (SSCI). Web of Science (WoS). Forrás: http://mjl.clarivate.com/scope/scope_ssci/#WU [2020. szeptember 20.]
8. Library and Information Science. Journal Rankings. SJR – Scimago Journal & Country Rank. Forrás: <https://www.scimagojr.com/journalrank.php?category=3309> [2020. szeptember 20.]
 9. PANDITA, Ramesh – SINGH, Shivendra: Research growth in lis during last decade: a study. = *Library Review*, Vol. 64. No. 8/9. 2015. 514–532. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/LR-04-2015-0037> [2020. szeptember 20.]
 10. HJØRLAND, Birger: Library and information science (LIS). = Hjørland, Birger – Gnoli, Claudio (ed.): *ISKO Encyclopedia of Knowledge Organization*. Forrás: <http://www.isko.org/cyclo/lis> [2020. szeptember 20.]
 11. IFLA Publications. Forrás: <https://www.ifla.org/ifla-publications> [2020. szeptember 20.]
 12. MOLNÁR Barbara: Digitális nyomolvasó kerestetik. = *HVG*, 38. évf. 11. (1915.) sz. (2016. március 12.) 54. p.
 13. Korábbi köteteink: KISZL Péter – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli (szerk.): *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016*. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2017. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34590> [2020. szeptember 20.]; KISZL Péter – CSÍK Tibor (szerk.): *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018*. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2018. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018> [2020. szeptember 20.]
 14. HORVÁTH Tibor – PAPP István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve*. 1–5. köt. Budapest, Osiris Kiadó, 1999–2003. (Osiris kézikönyvek) 1. köt., Alapvetés, 1999.; 2. köt., Feltárás és visszakeresés, 2003.; 3. köt., A könyvtárak rendszere, 2001.; 4. köt., Határterületek, 2002; 5. köt., Segédletek, 2003.
 15. 1997–1998 között – átmeneti jelleggel – Bak Borbála (Történeti Intézet) vezette a tanszéket.
 16. SEBESTYÉN György: *Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2001.
 17. KISZL Péter: A könyvtár- és információtudományi képzés ökológiája. = *Könyvtári Figyelő*, 30. évf. 1. sz. 2020. 9–40. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00359/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2020_01_009-040.pdf [2020. szeptember 20.]
 18. KISZL Péter – NÉMETH Katalin: Diszciplínák metszéspontjában: zenei könyvtárosok képzése az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = *Parlando*, 62. évf. 3. sz. 2020. Forrás: http://www.parlando.hu/2020/2020-3/Kiszl_Peter-Nemeth_Katalin.pdf [2020. szeptember 20.]
 19. KISZL Péter: Kutatás és innováció: kompetenciafejlesztés a könyvtár- és információtudományi doktori képzésben. = Barátné Hajdu Ágnes (szerk.): *Szakmai ismeretek és készségek – átalakuló hivatás. Válogatott könyvtártudományi tanulmányok*. Budapest, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2020. 163–178. p. Forrás: <https://doi.org/10.46280/KOMPKONF.2020.Kiszl> [2020. szeptember 20.]
 20. ANTALL József: *Eötvös József és a Politikai Hetilap 1865–1866*. Budapest, ELTE BTK, 1969.

21. Vö. „A Bizottság egyúttal felhívja a jogalkotók figyelmét olyan anomáliákra, amelyek a felsőoktatási szférán kívüli, ám annak működését közvetetten mégis érintő jogalkotás eredményez. Ilyen pl. a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére született 150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet 6/B. §-a, ami OKJ szerinti segédkönyvtárosi szakképesítéssel is lehetővé teszi könyvtárvezetői beosztások betöltését nem szakirányú felsőfokú végzettséggel és szakképesítéssel rendelkező személyek számára. A bizottság véleménye szerint az ilyen, a felsőoktatás területén kívül eső jogalkotás leértékeli a felsőoktatásban szerzhető szakmai végzettségeket és szakképesítéseket, amiktől a szakmai követelmények biztosítása érdekében tartózkodni kell” – részlet a Bologna-revizió kapcsán a Magyar Rektori Konferencia Társadalomtudományi Bizottságának (MRK TTB) 2019. november 4-én megfogalmazott javaslatából.
22. A 2020/2021-es tanévre a Nyíregyházi Egyetem (NYE) is meghirdette az alapszakot, de kellő jelentkező hiányában nem indult el.
23. A Felvi portál alapján készített felvételi statisztikákat ld.: ELTE-LIS felvételi statisztika. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/p/elte-lis-felveteli-statisztika.html> [2020. szeptember 20.]
24. KISZL Péter: Könyvtárdiplomácia – tudomány- és szakmapolitika a nemzetközi könyvtári-információs szervezetekben. In: Kiszl Péter – Németh Katalin (szerk.): Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2020. 9–30. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/infkoz.9> [2020. szeptember 20.]
25. Doktori programunk nemzetközi elismertségét jelzik az oktatói és doktoranduszi műhelymunkában készült, Q1-es besorolású publikációk. 2020-ban: NAGY Andor – KISZL Péter: Personal digital legacy preservation by libraries. = Journal of Librarianship and Information Science. Forrás: <https://doi.org/10.1177%2F0961000620948574> [2020. szeptember 20.]; WINKLER Bea – KISZL Péter: Academic libraries as the flagships of publishing trends in LIS: a complex analysis of rankings, citations and topics of research. = The Journal of Academic Librarianship, Vol. 46. No. 5. 2020. Forrás: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2020.102223> [2020. szeptember 20.] és KÁROLY Krisztina – WINKLER Bea – KISZL Péter: “Across” 20 years: A bibliometric analysis of the journal’s publication output between 2000 and 2020. = Across Languages and Cultures, Vol. 21. No. 2. 2020. 145–168. p. Forrás: <https://doi.org/10.1556/084.2020.00010> [2020. szeptember 20.]
26. «Varjas Béla hozzászólásában kitért arra, hogy a könyvtár szak a Bölcsészettudományi Kar „látóhatárán ... kívül esik.»» Idézi: POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: A könyvtár szakos képzés megszervezése a hazai felsőoktatásban. = Könyv és Nevelés, 18. évf. 1. sz. 2016. 18. p. Forrás: https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/journals/konyv_es_neveles_2016-1.pdf [2020. szeptember 20.] Forrás: Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi karának 1951. évi júl. 6-án ... tartott ... tanácsüléséről. 8. p. ELTE Levéltára, Fond 8/a.
27. GEREBEN Ferenc: Olvasás felsőfokon? Benyomások az egyetemisták olvasáskultúrájáról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 16. évf. 1. sz. 2007. 26. p. Forrás: <http://www.epa.oszk.hu/01300/01367/00131/94.htm> [2020. szeptember 20.]

28. KISZL Péter: Újratervezés a könyvtárosképzésben. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 11/12. sz. 2015. 399–414. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/605> [2020. szeptember 20.] és 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról. Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=196922.364718 [2020. szeptember 20.]
29. LA ROCHEFOUCAULD, François de: Maximák. Budapest, Helikon Kiadó, 1990. 42. p.
30. KUHN, Thomas S.: A tudományos forradalmak szerkezete. Az utószót írta Fehér Márta. Ford. Bíró Dániel. Budapest, Gondolat, 1984. (Társadalomtudományi könyvtár)
31. AUDUNSON, Ragnar A.: Library and information science education – discipline profession, vocation? = Journal of Education for Library and Information Science, Vol. 48. No. 2. 2007. 94–107. p. Forrás: <https://www.jstor.org/stable/40323811> [2020. szeptember 20.]
32. DENIS, Michael: Aufseher der garell. Biblioth. am k.k. Theres. und Lehrers an der k.k. sav. Akad. Einleitung in die Bücherkunde. Wien, Trattner, 1777. 4 N.libr. 13-1/2. Forrás: <http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb10528369-3> [2020. szeptember 20.]
33. SCHRETTINGER, Martin: Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothek-Wissenschaft oder Anleitung zur vollkommenen Geschäftsführung eines Bibliothekärs: in wissenschaftlicher Form abgefasst. München, 1829. Rar. 722 a-1. Forrás: <http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb10858300-7> [2020. szeptember 20.]
34. HAYES, Robert M.: The history of library and information science: a commentary. = The Journal of Library History, Vol. 20. No. 2. 1985. 173–178. p. Forrás: www.jstor.org/stable/25541596 [2020. szeptember 20.]
35. iSchools. Forrás: <https://ischools.org> [2020. szeptember 20.]
36. LISA: Library and Information Science Abstracts. ProQuest. Forrás: <https://about.proquest.com/products-services/lisa-set-c.html> [2020. szeptember 20.] Érdemes felsorolni főbb tartalmi gyűjtőkörét: Artificial intelligence; Book reviews; CD-ROMs; Computer science applications; Information centres; Information management; Information science; Information storage; Information technology; Internet technology; Knowledge management; Librarianship; Libraries and archives; Library management; Library technology; Library use and users; Medical information; Online information retrieval; Publishing and bookselling; Records management; Telecommunications; Technical services; World Wide Web.
37. LUGYA, Fredrick K.: What counts as a science and discipline in library and information science? = Library Review, Vol. 63. No. 1/2. 2014. 138–155. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/LR-08-2013-0103> [2020. szeptember 20.]
38. HJØRLAND, Birger: Library and information science: practice, theory, and philosophical basis. = Information Processing and Management, Vol. 36. No. 3. 2000. 501–531. p. Forrás: [https://doi.org/10.1016/S0306-4573\(99\)00038-2](https://doi.org/10.1016/S0306-4573(99)00038-2) [2020. szeptember 20.] és BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn (ed.): Introduction to Information Science. London, Facet Publishing, 2012.
39. How To Spot Fake News. IFLA. Forrás: <https://www.ifla.org/publications/node/11174> [2020. szeptember 20.] és How to Spot Fake News – COVID-19 Edition. IFLA. Forrás: <https://www.ifla.org/publications/node/93015> [2020. szeptember 20.]

40. AUDUNSON, Ragnar A.: Do we need a new approach to library and information science? = *Bibliothek Forschung und Praxis*, Bd. 42. H. 2. 2018. 357–362. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515/bfp-2018-0040> [2020. szeptember 20.]
41. IFLA Trend Reports. Forrás: <https://trends.ifla.org> [2020. szeptember 20.]
42. Issues and Trends. State of America's Libraries Report 2020. American Library Association, April 12, 2020 Document ID: d84a214b-06f9-4f29-9f7a-f24b9f80714e Forrás: <http://www.ala.org/news/state-americas-libraries-report-2020/issues-trends> [2020. szeptember 20.]
43. KISZL Péter: Ki viszi át...? A könyvtárak társadalmi felelősségvállalása a digitális korban. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 64. évf. 1. sz. 2017. 1–23. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/774> [2020. szeptember 20.]
44. MOLNÁR Gyöngyvér – TURCSÁNYI-SZABÓ Márta – KÁRPÁTI Andrea: Digitális forradalom az oktatásban – perspektívák és dilemmák. = *Magyar Tudomány*, 181. évf. 1. sz. 2020. 56–67. p. Forrás: <http://www.doi.org/10.1556/2065.181.2020.1.6> [2020. szeptember 20.]
45. Building strong LIS education: a call to global and local action – an IFLA BSLISE working group white paper. Cape Town, University of Cape Town Libraries. 2018. Forrás: <http://dx.doi.org/10.15641/0-7992-2542-6> [2020. szeptember 20.]
46. Whitepaper: the value of American Library Association-Accredited Master's Programs. American Library Association, September 27, 2016. Document ID: 95601e40-ef3e-c954-b574-692309a6749f Forrás: <http://www.ala.org/educationcareers/value> [2020. szeptember 20.]
47. PERCELL, Johnna [et al.] (ed.): Re-envisioning the MLS: perspectives on the future of library and information science education. Bingley, Emerald Publishing Limited, 2018. (Advances in Librarianship, 44A) Forrás: <https://doi.org/10.1108/S0065-2830201844A> [2020. szeptember 20.] és PERCELL, Johnna [et al.] (ed.): Re-Envisioning the MLS: perspectives on the future of library and information science education. Bingley, Emerald Publishing Limited, 2018. (Advances in Librarianship, 44B) Forrás: <https://doi.org/10.1108/S0065-2830201844B> [2020. szeptember 20.]
48. COGHILL, Jeffrey G. – RUSSELL, Roger G.: Developing librarian competencies for the digital age. Lanham, Roman & Littlefield, 2017. (Medical Library Association Books)
49. RAJU, Jaya: Future LIS education and evolving global competency requirements for the digital information environment: an epistemological overview. = *Journal of Education for Library and Information Science*, Vol. 61. No. 3. 2020. 342–356. p. Forrás: <https://doi.org/10.3138/jelis.61.3.2019-0088> [2020. szeptember 20.]
50. SAUNDERS, Laura: Core and more: examining foundational and specialized content in library and information science. = *Journal of Education for Library and Information Science*, Vol. 60. No. 1. 2019. 3–34. p. Forrás: <https://doi.org/10.3138/jelis.60.1.2018-0034> [2020. szeptember 20.]
51. PL.: SAUNDERS, Laura: Identifying core reference competencies from an employers' perspective: implications for instruction. = *College & Research Libraries*, Vol. 73. No. 4. 2012. 390–404. p. Forrás: <https://doi.org/10.5860/crl-281> [2020. szeptember 20.]
52. ABELS, Eileen G. – HOWARTH, Lynne C. – SMITH, Linda C.: Envisioning our information future and how to educate for it. Boston–Toronto–Champaign, The #InfoFuture Project, 2017. Forrás: http://publish.illinois.edu/whylibraries/files/2019/10/abels-2017-WhitePaper_Abels_Howarth_Smith_Final_Aug28.pdf [2020. szeptember 20.]

53. SAUNDERS, Laura: Professional perspectives on library and information science education. = *Library Quarterly*, Vol. 85. No. 4. 2015. 427–453. p. Forrás: <https://doi.org/10.1086/682735> [2020. szeptember 20.]
54. ROY, Lorie – HALLMARK, Elizabeth – POLACEK, Kelly M.: Cool jobs: expanding the place of the library instruction curriculum to assist graduates in preparing students for atypical work environments. = *Reference & User Services Quarterly*, Vol. 55. No. 1. 2015. 25–29. p. Forrás: <https://www.jstor.org/stable/refusersq.55.1.25> [2020. szeptember 20.]
55. Financial literacy education in libraries: guidelines and best practices for service has been created by a working team drawn from the Business Reference and Services Section (BRASS) of RUSA, under the direction of an advisory group of experts in financial literacy. The final document was approved by the RUSA Board on September 29, 2014. Forrás: http://www.ala.org/rusa/sites/ala.org.rusa/files/content/FLEGuidelines_Final_September_2014.pdf [2020. szeptember 20.] és KISZL Péter: Pénzügyi kultúra, vállalkozásfejlesztés, képzés: a könyvtár mint a gazdasági fejlődés egyik záloga. In: *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok*. 2018. i. m. 91–101. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018.91> [2020. szeptember 20.]
56. WYMAN, Andrea – IMAMVERDIYEV, Mushvig: Global trends and transformations in library science education. = *Information and Learning Science*, Vol. 119. No. 3/4. 2018. 215–225. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/ILS-11-2017-0110> [2020. szeptember 20.]
57. GOODSETT, Mandi – KOZIURA, Amanda: Are library science programs preparing new librarians? Creating a sustainable and vibrant librarian community. = *Journal of Library Administration*, Vol. 56. No. 6. 2016. 697–721. p. Forrás: <https://doi.org/10.1080/01930826.2015.1134246> [2020. szeptember 20.]
58. CAMPBELL-MEIER, Jennifer – HUSSEY, Lisa: Exploring becoming, doing, and relating within the information professions. = *Journal of Librarianship and Information Science*, Vol. 51. No. 4. 2019. 962–973. p. Forrás: <https://doi.org/10.1177/0961000618757298> [2020. szeptember 20.]; FRASER-ARNOTT, Melissa A.: Evolving practices and professional identity: how the new ways we work can reshape us as professionals and a profession. = *IFLA Journal*, Vol. 45. No. 2. 2019. 114–126. p. Forrás: <https://doi.org/10.1177/0340035218810960> [2020. szeptember 20.]; FRASER-ARNOTT, Melissa A.: Personalizing professionalism: the professional identity experiences of LIS graduates in non-library roles. = *Journal of Librarianship and Information Science*, Vol. 51. No. 2. 2019. 431–439. p. Forrás: <https://doi.org/10.1177/0961000617709062> [2020. szeptember 20.]
59. FRASER-ARNOTT, Melissa A.: The value of the MLS or MLIS degree: transferable skills identified by LIS graduates in non-library roles. = *The Bottom Line*, Vol. 29. No. 3. 2016. 129–141. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/BL-03-2016-0015> [2020. szeptember 20.]
60. MONIAROU-PAPACONSTANTINO, Valentini: Valuing studies in higher education: symbolic means and strategies of students negotiating their position in the library and information science field. = *Journal of Librarianship and Information Science*, Vol. 52. No. 1. 2020. 306–314. p. Forrás: <https://doi.org/10.1177/0961000618799530> [2020. szeptember 20.]
61. VÉRTESY Miklós: Könyvtárosszolgálatunk fél évszázada (1935–1972). = *Könyvtáros*, 37. évf. 3. sz. 1987. 166. p.
62. Informatikus könyvtáros BA. Végzés utáni kilátások (DPR AAE, 2015/2016-ban végzetek 2017. decemberi, 2018-ban egységesített adatai) Forrás: <https://www.felvi.hu/>

- felveteli/szakok_kepzések/szakleirasok/!Szakleirasok/index.php/szak/42/vegzes_utani_kilatasok [2020. szeptember 20.] és Könyvtártudomány MA. Végzés utáni kilátások (DPR AAE, 2015/2016-ban végzetek 2017. decemberi, 2018-ban egységesített adatai) Forrás: https://www.felvi.hu/felveteli/szakok_kepzések/szakleirasok/!Szakleirasok/index.php/szak/234/vegzes_utani_kilatasok [2020. szeptember 20.] Vö. 395 900 forint volt a bruttó átlagkereset. Gyorstájékoztató. Keresetek, 2020. január–július. KSH. Forrás: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker2007.html> [2020. szeptember 20.]
63. Mikrocenzus 2016. 13. A foglalkozások presztízse. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 2018. 9. p. Forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf [2020. szeptember 20.]
 64. Az informatikus könyvtáros BA abszolutóriumot szerzett hallgatók munkahelyének szektora képzés vége tanéve szerint 2015–16. (DPR AAE 2017. decemberi, 2018-ban egységesített adatai) Forrás: <https://www.diplomantul.hu/adminisztrativ-adatbazisok-egyesitese> [2020. szeptember 20.]
 65. A könyvtártudomány MA abszolutóriumot szerzett hallgatók munkahelyének szektora képzés vége tanéve szerint 2015–16. (DPR AAE 2017. decemberi, 2018-ban egységesített adatai) Forrás: <https://www.diplomantul.hu/adminisztrativ-adatbazisok-egyesitese> [2020. szeptember 20.]
 66. ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: A felsőfokú könyvtárosképzés szerepe a hallgatók digitális kompetencia-állapotának fejlesztésében. In: Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. i. m. 303–315. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/infkoz.303> [2020. szeptember 20.]
 67. The Digital Economy and Society Index (DESI). European Commission. Forrás: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-economy-and-society-index-desi> [2020. szeptember 20.] Itt említhetjük még: Human Development Index (HDI). United Nations Development Programme (UNDP). Forrás: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> [2020. szeptember 20.]
 68. MOORE, Jennifer – ELKINS, Aaron – BOELEN, Helen: Libraries on the move: by land, by sea, and by air. In: Farmer, Lesley (ed.): International Association of School Librarianship (IASL) Conference 2017 Proceedings. Long Beach. 213–221. p. Forrás: <https://doi.org/10.29173/iasl7167> [2020. szeptember 20.]
 69. HORVÁTH Tibor: A könyvtár- és információtudomány tartalmi értelmezhetőségének problémái. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 8. évf. 11. sz. 1999. 15. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00119/pdf/02konyvtar.pdf> [2020. szeptember 20.]
 70. ALLINSON, Gordon [et al.]: Economic impact evaluation of the British Library Business & IP Centre National Network. July 2019. London, The British Library, 2019. Forrás: <https://www.bl.uk/britishlibrary/~media/bl/global/business%20and%20ip%20centre/documents/reports/ers%20bipc%20network%20economic%20impact%20final%20report%20july%202019.pdf?la=en&hash=C35C5A3AA850C6D5B6BED9A807BBA572> [2020. szeptember 20.] és ALLINSON, Gordon [et al.]: Innovating for Growth Phase 2 (2016–19) interim evaluation (2020). Final report. London, The British Library. 2020. Forrás: <https://www.bl.uk/britishlibrary/~media/bl/global/business%20and%20ip%20centre/documents/reports/innovating%20for%20growth%20201619%20final%20report%20accessibility%20friendly.pdf?la=en&hash=6435C2A64E391DC95B98381B5AE3BB88> [2020. szeptember 20.]

KISZL PÉTER

71. „*The price of greatness is responsibility.*” Forrás: CHURCHILL, Winston S.: The gift of a common tongue. Harvard, September 6, 1943. International Churchill Society. Forrás: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1941-1945-war-leader/the-price-of-greatness-is-responsibility> [2020. szeptember 20.]

Kiszl Péter – könyvtáros és közgazdász végzettségű habilitált egyetemi docens, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének igazgatója, az Információtudományi, valamint a Könyvtártudományi Tanszék és a Könyvtártudományi Doktori Program vezetője, az informatikus könyvtáros BA és a könyvtártudomány MA szak felelőse. Kutatási területei: információ- és tudásmenedzsment, üzleti információ, pénzügyi kultúra és a könyvtárak, könyvtár- és információtudományi képzések fejlesztése. ORCID: 0000-0003-2992-295X

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 75–86.

DIGITÁLIS BENNSZÜLÖTT HALLGATÓK, DIGITÁLIS BEVÁNDORLÓ TANÁROK ÚJ UTAK, ÚJ MÓDSZEREK AZ INFORMATIKUS KÖNYVTÁROSOK KÉPZÉSÉBEN

TÓSZEGI ZSUZSANNA

ELTE BTK KITI Könyvtártudományi Tanszék, címzetes egyetemi docens

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A generációs különbségek soha nem mutatkoztak olyan élesen, mint amit a XX. és a XXI. század szülöttei között láthatunk. Az értékkülönbségek rendre manifesztálódtak az egymást követő korosztályok közt, de a digitális bennszülötteket a korábban születettektől elválasztó eltérés paradigmatis. Az idősebb korosztályokhoz viszonyítva a Z-generáció tagjainak az új információs és kommunikációs technológiákhoz (IKT) kapcsolódó készségei, kompetenciái sokkal fejlettebbek, adaptívabbak – vagy legalábbis annak látszanak.

Az oktatás számára a legnagyobb kihívást azoknak a módszereknek a kialakítása jelenti, amelyek segítik a digitális bevándorló tanárok és a digitális bennszülött diákok közötti szakadék áthidalását. Különösen igaz ez a felsőoktatásban, ahol a jövő értelmiségét kell felkészíteni az exponenciálisan gyorsuló technológiai fejlődéshez való alkalmazkodás képességére.

A könyvtáros szakma elméletét és gyakorlatát alapjaiban változtatták meg az IKT-vívmányok: a számítógépes adatbázisok, a digitalizálás, a hálózati kommunikáció stb. Ezt a mélyreható átalakulást a digitális bevándorló nemzedék vitte végbe, de ez a produktum nem elég a mai egyetemi hallgatók elismerésének kivívásához. Az onniprezens hálózati létbe születettek avítnak, divattá-múlnak tartják a Gutenberg-galaxist (és annak híveit).

A felsőfokú informatikus könyvtáros képzésben is új filozófiai alapok, innovatív módszerek, korszerű ismeretszerzési mechanizmusok jelentek meg, többek között a design thinking (tervezői gondolkodás), az IKT eszközökre épülő, projektalapú tanulás, a multi- és hipermediális tanulási környezet kialakítása.

Az internetpenetráció hatása az egyes generációkra

A XXI. század harmadik évtizedének elején egymás mellett élnek azok a nemzedékek, amelyek egyrészt még jóval a hálózati kommunikáció megjelenése előtt, másrészt az életvitelt alapjaiban megváltoztató, onniprezens digitális média idején szocializálódtak. E különleges helyzet egyik velejárója, hogy ma még (többszörsz) olyan emberek állnak a katedrán, akik a Gutenberg-galaxisban nőttek föl, a diákok viszont már – nemcsak az alsóbb szintű, de a felsőoktatásban is – a Neumann-galaxis szülöttei közül kerülnek ki.

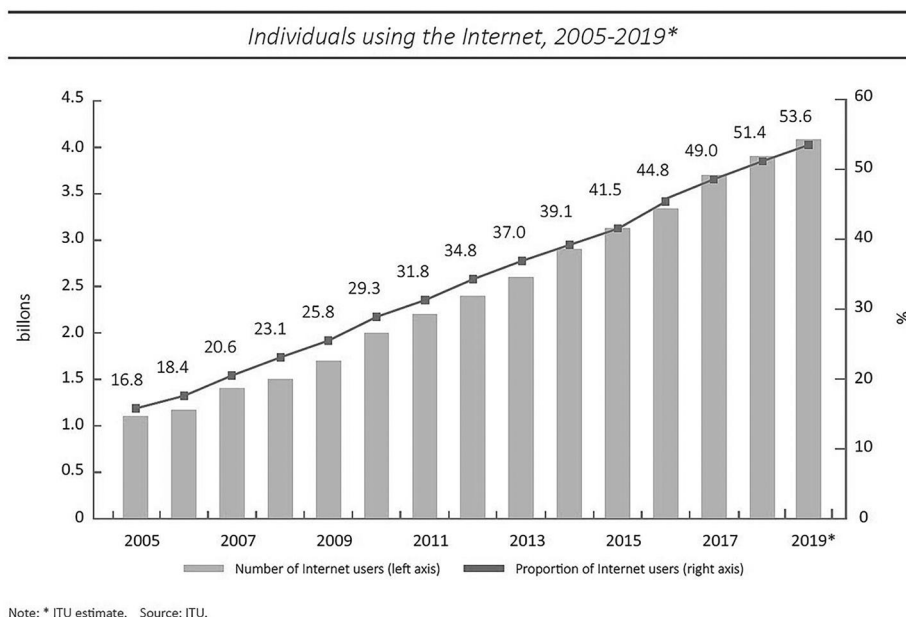
Számos kutatás támasztja alá azt a tapasztalati tényt, hogy a környezettel való interakció gyakorisága miatt a születése óta az online térben élő korosztálynak az agya másképp dolgozza föl az ismereteket. Ennek egyik elsődleges oka, hogy a körükben rendkívül elterjedt IKT eszközök intenzív használata nemcsak a tartalomfogyasztási szokásaikat, de a szocializációjukat is meghatározza, és mindez erőteljesen hat az identitásuk alakulására.

A mai internet története 1993. április 30-án kezdődött: *Sir Tim Bernards-Lee* ekkor bocsátotta ingyenesen az emberiség rendelkezésére a *World Wide Web* technológiát. Az ő hitvallása szerint az internet-hozzáférés alapvető emberi jog – sajnálattal tapasztaljuk, hogy közel három évtized múltán sokan nem élhetnek ezzel a joggal.

Az internetpenetráció számokban

Az alábbiakban néhány adat segítségével áttekintjük, hogy 2019 végén a lakosság milyen arányban rendelkezett online hozzáférési lehetőséggel – úgy a világban, mint Magyarországon.

Az ENSZ szakosított szerve, az *International Telecommunication Union* (ITU) rendszeresen méri és közli a világ digitális fejlődésére – köztük az internet használatára – vonatkozó statisztikákat, melyek közül a 2005 és 2019 közötti internetpenetrációra vonatkozó adatokat mutatjuk be az 1. ábrán. Látható, hogy 2018 volt az az év, amikor a Föld lakosságának a fele eljutott az online kommunikáció lehetőségéig. A szolid emelkedést mutató számok alapján 2019-ben a világ népességének 53,6% tudott az internetre csatlakozni.

1. ábra: Az internetpenetráció alakulása a Föld népességének arányában 2005 és 2019 között¹

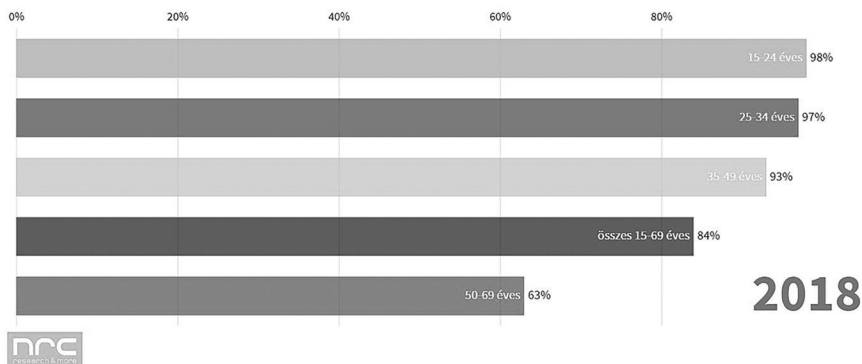
DIGITÁLIS BENNSZÜLÖTT HALLGATÓK, DIGITÁLIS BEVÁNDORLÓ TANÁROK. ÚJ...

Magyarországon a világtátlagnál lényegesen jobb a helyzet. Az NRC piackutató cég adatai szerint 2018 végén a 15–69 éves lakosság 84%-a, tehát több mint hatmillió felnőtt tartozott az internetezők táborába (2. ábra). A 15–24 éves korosztály 98%-a használja a világhálót.

Internetpenetráció alakulása

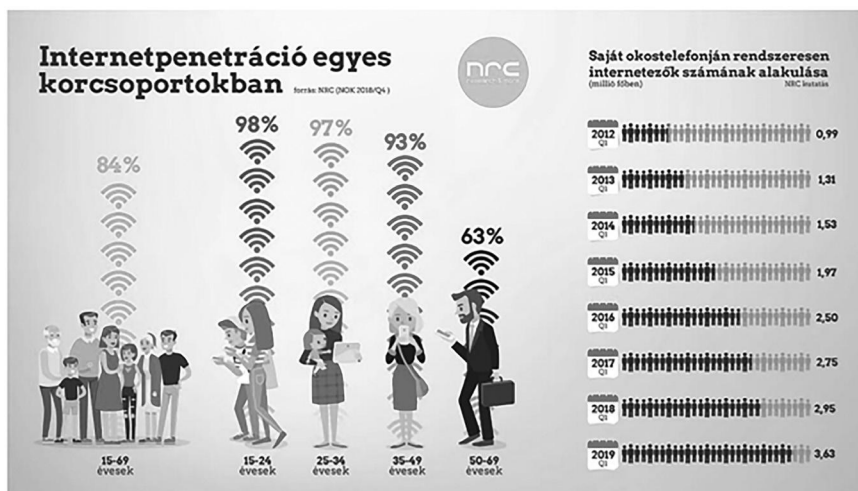
2000 - 2018 között

forrás: NRC (TNS InterBUS 2000 - 2010, NOK 2011 - 2018)

2. ábra: Az internetpenetráció 2018-ban Magyarországon korcsoportonként ²

A 3. ábra ugyancsak az NRC honlapjáról származik, és az internetet használók korcsoportonkénti megoszlása mellett azt mutatja, hogy az okostelefonról (is) internetező magyar lakosok száma 2012 és 2018 között 0,99 millióról 3,6 millióra nőtt.

3. ábra: A internethasználók megoszlása 2018-ban, illetve az okostelefonról internetezők száma 2012 és 2018 között ³

Generációk egymás mellett

A szakirodalom nem egységes az egyes generációk terminológiáját és születési időpontját illetően: a többség azonban az 1946 és 1960 között születetteket *Baby Boomer*nek, az 1960 és 1980 között születetteket *X-generációnak*, az 1980 és 1999 között világra jötteket *Y-generációnak* (vagy *millenniumi generációnak*), az ezredforduló után születetteket pedig *Z-, digitális* vagy *iGenerációnak* nevezi. Az Y- és a Z-generáció évszámai közötti választóvonalat többen 1995-re teszik, mivel a fejlett világban az 1990-es évek derekán kezdett rohamosan terjedni az internet magáncélú használata.

Marc Prensky közel két évtizede, 2001-ben publikálta nagyhatású tanulmányát, amelyben elsőként nevezte el a Z-generáció tagjait *digitális bennszülöttek*nek. *Prensky* szerint a 2000-es években születettek tartalomfogyasztási szokásai és az információk befo gadásához való viszonya a korábbi korosztályokhoz képest paradigmátikusan megváltozott; mindemellett a digitális bennszülöttek az ismereteket is más módon dolgozzák föl, mint elődeik. *Prensky* szerint az oktatás legnagyobb problémája a következő:

- A digitális bevándorló tanárok elavult, digitális kor előtti nyelvet használnak, míg a tanulók egészen más, új nyelvet beszélnek.
- A diákok szerint a tanárok – mintha külföldiek lennének – beszédére erős, alig érthető „akcentus” jellemző. A múlt század szülöttei – még ha a környezet elvárásai vagy saját érdeklődésük okán meg is tanulták az IKT eszközök használatát – nem anyanyelvi szinten „beszélnek” a digitális nyelvet.

A digitális bennszülöttekre a gyors információszerzés, az azonnali megerősítés, jutalmazás elvárása jellemző; a szöveggel szemben előnyben részesítik a képeket, és a játékot preferálják, nem a „komoly” munkát.⁴

Prensky figyelemre méltó elméletéről később bebizonyosodott, hogy nem egészen helyénvaló a tekintetben, hogy az általa digitális bennszülötteknek nevezett generáció tagjai több tudással lennének felvértezve, mint az előttük járók, és valóban hatékonyan működne a millenniumi generációra jellemző „multitasking üzemmód.” *Prensky* állításait sokan próbálták kutatásokkal alátámasztani, vagy – éppen ellenkezőleg – megcáfolni; ezekről az eredményekről *Paul A. Kirschner* és *Pedro De Bruyckere* számolt be 2017-ben *The myths of the digital native and the multitasker* című tanulmányában. A szerzők a témában 2001 és 2016 között folytatott kutatásokról megjelent mintegy 70 közlemény alapján vonták le a konklúziót: nem bizonyul valósnak az a feltételezés, hogy a digitálismédia-korszak szülöttei okosabbak lennének az előző generációk gyermekeinél, ugyanis nem rendelkeznek az alapvető technológiai, de még alkalmazói ismeretekkel sem, és önállóan ismeretstruktúrákat sem tudnak felépíteni. A kutatások azt is bebizonyították, hogy a bennszülöttek sem képesek párhuzamosan több kognitív tevékenységet végezni – vagyis nem igaz, hogy jellemző volna rájuk a „multitasking üzemmód.”⁵

Kirschner és *De Bruyckere* közölte továbbá: a 2011. évi *EU Kids Online* jelentés a fiatalok és a technológia viszonyát vizsgáló tíz legnagyobb mítosz közül az első helyre sorolta

a 'digitális bennszülött' kifejezést. Hiába „lóg” állandóan az interneten és a közösségi oldalakon, a legtöbb fiatal passzív módon használja a világhálót. E korosztály számára az internet nem más, mint a kész, tömeggyártott tartalmak megszerzésének terepe.⁶

Az oktatási rendszer és a XXI. századi kompetenciák

Nemcsak Magyarországon, de az egész világon meglehetősen ellentmondásosan alakul a viszony, és komoly ellentét feszül a köz- és felsőoktatás, illetve a társadalom és a munkaerőpiac elvárásai között. Még az előreláthatólag tartósan megmaradó munkakörökben is más kompetenciákat vár el a tudástársadalom, mint amelyek a mai oktatási rendszer célrendszerében szerepelnek – nem beszélve azokról a feladatkörökről, amelyeket a robotizáció igen rövid időn belül el fog hódítani az emberek elől. A szellemi munkavégzés aránya egyre növekszik, és az újonnan kialakuló, összetett képességeket elváró munkakörökben jó kommunikációs adottságokra, rugalmas alkalmazkodóképességre és nagyfokú kreativitásra van szükség, és fontos a csoportmunkára való alkalmasság. A mai oktatási rendszer azonban túlnyomórészt még az ipari társadalomban kialakult modellt követi, a régi kompetenciákra készít föl, ez viszont egyre nagyobb feszültséget okoz a digitális bevándorló tanárok és bennszülött diákjaik között.

A régebbi és az új nemzedékek információfeldolgozási attitűdjei között több alapvető különbség tapasztalható, melyek közül a szakirodalom a következőket emeli ki: a Z-generáció a gyors interakciót és információszerzést preferálja, előnyben részesíti a multimediális kommunikációt az írott, lineáris szövegekkel szemben, elvárja a gyors visszacsatolást, szereti az egyszerre több érzékre ható élményeket és a játékosságot. Az érem másik oldala viszont, hogy a digitális bennszülöttek nehezen tudnak egy irányban hosszabb ideig koncentrálni, ezért gondot okoz számukra a hosszabb, összefüggő szövegek értelmezése, alig tudják követni az elméleti fejtegetéseket, és csökken az elvont gondolkodásra való képességük.

A jelenlegi oktatási rendszer még nem jutott el az ipari társadalom igényeit kiszolgáló állapotból a XXI. századi tudástársadalom követelményeinek megfelelő helyzetbe. A XX. században általánossá vált közoktatás, illetve a meglehetősen szűk réteget érintő felsőoktatás jellemző vonása, hogy az emberek 14–23 éves korukban befejezik tanulmányaikat, a továbbiakban pedig a megszerzett tudásukat gyakorolják. Ezt az életet a munka és a magánélet kettőssége határozza meg. Az ipari, illetve a tudástársadalom közötti legnagyobb különbség a korábban általános kétpólusú életvezetésben, illetve a XXI. században elvárt élethosszig tartó tanulásban nyilvánul meg.

Az egész életen át tartó tanulás magyar stratégiája

Az Európai Unió a 2014–2020 közötti időszakra szóló strukturális alapok felhasználhatóságának előfeltételeként kötelezte a tagországokat az élethosszig tartó tanulásra vonatkozó nemzeti szakpolitikai keretstratégia kidolgozására.

Az egész életen át tartó tanulás az egyén teljes életciklusát felöleli a korai szocializációtól és az iskoláskor előtti neveléstől a munkavállalás szempontjából aktív életkor utáni időszakig. Az élethosszig tartó tanulás magát a tanulási folyamatot, illetve a tanuló szükségleteit és képességeit helyezi középpontba. A magyar keretstratégia átfogó célja az oktatás és képzés rendszerének az egész életen át tartó tanulás elveihez igazítása, amelynek keretein belül elő kívánják segíteni a tanulásnak a formális oktatási környezetben való megjelenésén túli alkalmak bővítését, az egész életen át tartó készség- és képességfejlesztést, továbbá a tanulás rendszerének építését szolgáló eszközök kifejlesztését, alkalmazásba vételét és elterjesztését.⁷

Az egész életen át tartó tanulás folyamatában kiemelt szerep jut a könyvtárosoknak:

- egyrészt hatékonyan tudnak részt venni a beiratkozott olvasók, illetve a könyvtár hatósugarában élő, potenciális könyvtárhasználók digitális írástudásának, kompetenciájának fejlesztésében;
- másrészt kiaknázhadják a könyvtárosok számára szervezett szakmai továbbképzésben rejlő lehetőségeket;
- harmadrészt – értelmiségi szerepükből adódóan – saját maguk is folyamatosan fejleszthetik tudásukat, képességeiket.

Új utak, új módszerek a könyvtárosképzésben

Ha vannak szakmák, amelyek a „frontvonalban” vannak kitéve a változásoknak, a könyvtárosság közéjük tartozik. Az IKT-vívmányok: a számítógépes adatbázisok, a digitalizálás, a hálózati kommunikáció stb. alapjaiban változtatták meg a diszciplína elméletét és gyakorlatát. A technológia paradigmatisztikus változást generált a társadalom információhasználatát illetően, és ez a mélyreható folyamat természetszerűleg hatott az információközvetítés egyik kulcspozícióját betöltő könyvtári rendszerre.

A múltban a könyvtári szolgáltatások nagyrészt a nyomtatott dokumentumokból álló gyűjtemények kezelésére és az azokhoz való hozzáférésre összpontosítottak. A mai könyvtárosok szerepe sokkal összetettebbé vált, hiszen a hagyományos környezet mellett a virtuális térben is ki kell elégíteniük a felhasználók információs igényeit.⁸

Úgy tűnik, a szakterületük korszerűsítése érdekében a könyvtárosok által világszerte kifejtett rendkívüli erőfeszítések sem voltak elegendők ahhoz, hogy bizonyítsák és igazolják a könyvtárosság nélkülözhetetlen voltát. *Ragnar Andreas Audunson* több cikkében is vitatja *Dave Nicholas* professzornak a legnagyobb példányszámú norvég nappaliban 2012-ben közzétett állásfoglalását, amelyben azt fejtegeti, miért nincs már szükség sem egyetemi könyvtárakra, sem könyvtárosokra. *Nicholas* véleménye szerint a hallgatók minden információt elérnek közvetlenül a saját számítógépükről.

Audunson professzor a cikkében egy másik kedvezőtlen jelenségről is beszámol: Norvégia és Dánia települési könyvtáraiban egyre gyakrabban tapasztalni, hogy az állások betöltése során mellőzik a könyvtárosokat a más képzettségű szakemberekkel szemben.

Audunson úgy véli, hogy most, amikor jóformán az egész világ egy nagy könyvtárrá vált, a mindenütt jelenvaló információ azonosításával, keresésével, a források értékelésével stb. kapcsolatos könyvtári készségek egyáltalán nem avultak el, és a triviálisan túlmutatató információs szükségletek megoldásához továbbra is szükség van a hagyományos könyvtári kompetenciákra.⁹

A társadalom részéről azonban jogosan fölmerülő igény, hogy a könyvtári rendszer lépjen ki az elitista szemléletből, és a jelenlegi 10–30% helyett a lakosság lényegesen nagyobb hányadának információs igényeit szolgálja ki. A könyvtári szolgáltatásokat azonban át kell alakítani ahhoz, hogy a mostaninál sokkal nagyobb felhasználói tábor vegye, vehesse igénybe őket. A nemzetközi szakirodalomban gyakran találkozni olyan közleményekkel, amelyek a könyvtáros szakma, illetve a könyvtárosképzés megújulását szorgalmazzák, mert a hagyományos szemléletű képzéssel mind kevésbé lehet megfelelni az információs társadalom részéről jelentkező kihívásoknak. Számos újfajta, a felsőfokú könyvtárosképzésbe integrálható metódust felsorolhatnánk; azonban terjedelmi okokból az alábbiakban csak háromféleléről teszünk említést.

A hagyományos, illetve a multi- és hipermediális tanulási környezet

Az oktatástechnológusok jó néhány éve kidolgozták a tudásátadási módszerek új követelményrendszerét, amelyek gyakorlatba való átültetése sok helyütt megkezdődött. Az alábbi táblázatban bemutatjuk a régi és az új szemlélet lényeges elemeit.

1. táblázat

A hagyományos és a progresszív tanulási környezet összehasonlítása

Tradicionális tanulási környezet	Progresszív tanulási környezet
Zárt, kész tudás átadása	Az élethosszig tartó tanulás képességének és készségének kialakítása
Kötött tanterv, merev órabeosztás	Projekt-alapú tanulás, szabad időkeret
A tudás forrása az iskola, a tanár, a (kötelező) tananyag	A különböző forrásokból és perspektívából szerzett tudáselemek integrációja
A tanári instrukció dominál	Inspiráló tanulási környezet
Osztályteremben történő tanítás	Könyvtárban és más helyszínen történő tanulás
Osztálykeretben zajló tanítás	Kisebbségi, változó csoportokban zajló tanulás
Megfelelés a tanárnak	Megfelelés a standardoknak
Alkalmazkodás, konformizmus, külső szabályok követése	Kreativitás, kritika és innováció; belső szabályok kialakítása és követése
Zárt, lineáris, monomediális tanulási környezet	Nyitott, multimediális és hipermediális tanulási környezet
A tanulás fáradtságos munka	A tanulás érdekes vállalkozás

Ahogy az itt tárgyalt oktatási környezet neve is mutatja, alapvetően nem a nyomtatott információhordozókra épít, hanem a multimediális, illetve a hiperhivatkozásokkal átszőtt online technika eszköztárát használja föl. A könyvtárosképzésbe ma már szinte valamennyi ismert produktumot: a képeket, a videofelvételeket, a zenei aláfestést beépítik, beépíthetik akár a prezentációkba, akár az oktatás keretében létrehozott honlapokba, közösségi oldalakba, távoktatási kurzusokba.

Az *ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében* (KITI) intenzív tevékenység zajlik az informatikus könyvtárosképzés BA és MA szintjén az IKT technológia integrálására. Az egyik kiváló példa a *Fodor János* irányította tartalomszolgáltató műhely keretében létrehozott *keletésiNapló* – népszerű nevén az *iNapló* –, amelyben a gyűjteményelemzésektől a tartalomszolgáltatás-kutatáson át a hallgatók által készített tematikus aloldalakig sok érdekes és értékes eredmény látható.¹⁰

Az IKT eszközökre épülő projektalapú tanulás

A tradicionális iskola kritikájaként megfogalmazott, *William Kilpatrick* nevéhez kötődő projekt módszer száz évvel ezelőtt született az Egyesült Államokban. 1918-ban látott napvilágot *Kilpatrick The project method* című tanulmánya, melyben kifejtette: a hagyományos szemléletű iskolában a tudnivalók alkalmazása elválik az ismeretektől, és nem világos, hogy az egyes tantárgyak révén megszerzett tudás a gyakorlatban voltaképpen mire használható. A projekt módszerre épülő oktatás manapság a reneszánszát éli, a tudás megszerzésébe integrálva az IKT eszközöket.

A projektalapú tanulás fogalmába azok a tudásszervezési formák tartoznak, amelyek alkalmazásával a diákok belső indítatásból, elsősorban gyakorlati természetű, megoldandó problémára fókuszálva, együttműködve dolgoznak egy közös produktum létrehozása érdekében. A legcélravezetőbb megoldás, ha a projekt célját nem az oktató, hanem a csoport tagjai határozzák meg, ők tervezik meg a munkamenetet, és ők fogalmazzák meg az elérendő célokat. A projekt lezárása után, lehetőleg külső hallgatóság előtt, a csoportnak prezentálnia kell az elért eredményeket.

Az oktatók iránti elvárások:

- IKT eszközökkel saját elektronikus portfólió (pl. szakmai blog, wiki, online könyvjelző, infografika) készítése;
- képesség a saját és a diákok digitális kompetenciáinak fejlesztésére.

Az oktatók feladatai:

- a projektterv tartalmi és formai követelményeinek bemutatása;
- önálló/kollaboratív módszerek kidolgozása és irányítása;
- eszközök bemutatása a feladatok szervezéséhez, működtetéséhez;
- értékelési szempontok meghatározása;
- a diákoktól elvárt produktum alapvető paramétereinek kidolgozása.

Három egyesült államokbeli példa a projektalapú tanulásra a felsőfokú könyvtárosképzésben:

1. Missouri állam egyik nagy archívuma kapott egy jelentősebb hagyatékot, amelyet a kurzus hallgatói digitalizáltak és láttak el metaadatokkal. A könyvtáros hallgatók többségének nem volt gyakorlata a levéltári iratok feldolgozásában, de egymással együttműködve könnyebben és hatékonyabban tudtak a feladattal megbirkózni.
2. A *University of Missouri* költségvetési támogatás nélkül kívánt létrehozni egy repozitóriumot, amelybe az egyetem által szervezett egyik tudományos konferenciasorozat több mint egy évtizednyi anyagát akarták feltölteni. A komplex feladatot a hallgatók csoportmunkában oldották meg.
3. A legösszetettebb, és végül a legsikeresebb projekt keretében a hallgatók különböző helyszíneken működő, eltérő profilú civil szervezetek – anya- és gyermekvédelmi alapítványok, közösségi kertek, ruhaelosztó központok stb. – munkájába kapcsolódtak be néhány hétre, ahol azt is megtanulták, miként tudnak kapcsolatokat építeni a könyvtáron kívüli intézményekkel.¹¹

Feltétlenül említésre méltó, hogy a projektalapú oktatás intézetünkben, a KITI-ben is intenzív szerephez jut. Az előző fejezetben már említett *iNapló* és más programok keretében több – köztük néhány országos figyelemre méltó – sikeres projekt valósult meg.

Könyvtár- és információtudomány helyett könyvtár- és információtudományi tervezés

Hosszú évszázadokon keresztül a könyvtárosok számos szabályt (szabványt, szabályzatokat stb.) dolgoztak ki a katalogizálásra, az osztályozási rendszerekre, a tezauruszokra és sok más könyvtári folyamatra. A könyvtárakban a szabályok alkalmazása a szakszerűség fontos részét képezte és képezi mind a mai napig. Az internet térhódításával párhuzamosan azonban látni kell, hogy a nagyközönség általi információkeresés logikája és módszerei a könyvtári szabványoktól és gyakorlattól eltérő úton haladnak.

A könyvtártudomány – az utóbbi évtizedekben az információtudománnyal kibővítve – tradicionálisan a társadalomtudományok közé tartozik. Időről időre fölmerülnek azonban olyan érvek, amelyek – a könyvtári szakma szolgáltatás-orientált voltára tekintettel – más pillérekre építenék a szakterület alapjait. Az egyik új irányzat a társadalomtudományi megalapozás helyett a problémamegoldásra helyezi a hangsúlyt, és azt javasolja, a tervezői gondolkodás (design thinking) képezze a könyvtárasság eszmei alapvetését. A javaslat mellett érvelők egyik indoka: a tudomány objektív és semlegeségre törekvő, a könyvtárak azonban sem ma, sem a múltban nem voltak semlegesek, hiszen mindig is elköteleződtek az információhoz való hozzáférés és az intellektuális szabadság szolgálata iránt.¹²

A tervezői gondolkodás (design thinking)

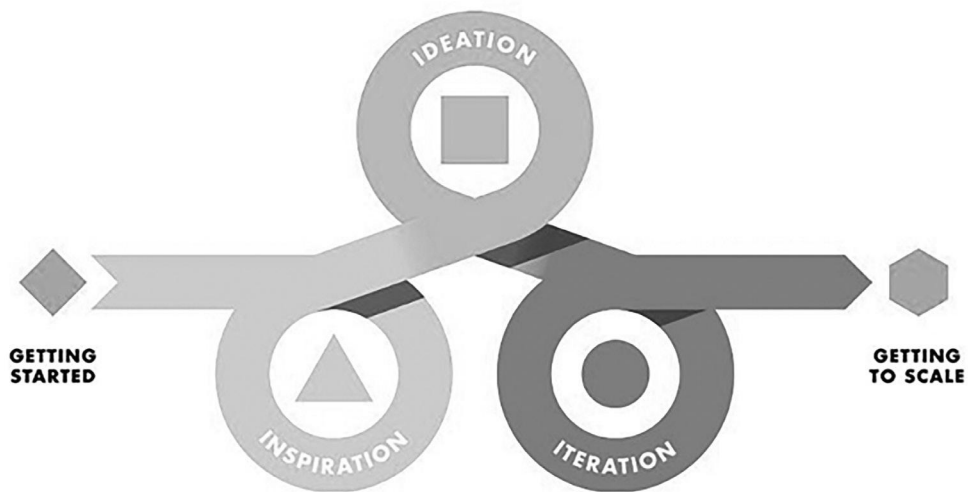
A design episztemológia a huszadik században jelent meg a klasszikus tudományos episztemológiák legitim alternatívájaként. A hagyományos tudományok a meglévő természeti világ megfigyelésére és leírására törekszenek; ezzel szemben a design a mesterséges világra, az emberek által létrehozott tárgyakra összpontosít, és változások elindítására, problémamegoldásra – végső soron a világ állapotának megváltoztatására – törekszik. A design episztemológia a tudás, a meggyőződések és az érzelmek tervezői módozataival foglalkozik. A könyvtárosok megtanulhatják és beépíthetik a szolgáltatások kialakításának folyamatába a designepisztemológiából származó módszereket és szempontokat.¹³

A tervezői gondolkodás bevezetése a mesterfokú informatikus könyvtáros képzésbe

Hosszú időn keresztül lényegében változatlan tematikával zajlott az Egyesült Államokban a mesterfokú informatikus könyvtáros képzés (Master of Library and Information Science – MLIS). A klasszikus tantárgyfelosztás (könyvtár, információk rendszerei, információkeresés, menedzsment, technológia stb.) keretein belül az oktatók a kontaktórákon a saját tudásukat osztották meg a hallgatókkal. Ezt a hagyományos rendszert néhány intézmény – például a *University of Washington* és a *Simmons College* – új tantervvvel váltja föl. A *Master of Library Design – MLD* képzési szisztéma keretében a tervezői gondolkodás filozófiai alapjaira építve új elveket és módszertant dolgoztak ki. Az egyik legfőbb szempont: a gyakorlatvezérelt oktatás (learning by doing), mellett nagyon fontos alapelv az egész életen át tartó tanulás szemléletmódjának kialakítása. Az USA-ban ma már jó néhány könyvtárosképző egyetemen tartanak a tervezői gondolkodást elsajátítató kurzusokat.¹⁴

A módszer két vezető oktatója, *Rachel Ivy Clarke* és *Steven Bell* által ismertetett MLD tanterv szerkezeti felépítése a következő: az oktató (adott esetben vendégelőadó) hente kétszer tart előadást, amelyet workshop, illetve szeminárium követ. Két nap a stúdiómunkáé, majd a hét utolsó munkanapján a heti munka kiértékelése zajlik. A szerzők leírják, a design thinking módszerrel hogyan oktatják az *Információszerzés és katalogizálás* tanegységen belül a katalogizálást:

- A bevezető előadás során az oktató ismerteti a katalogizálás történetét, célját és nagy vonalakban a vonatkozó szabványokat.
- A stúdiómunka keretében brainstorming zajlik, ezt tanári konzultáció, a döntések elemzése és a közös alapelvek kidolgozása, majd a konszenzus kialakítása követi.
- A workshopon az egyes hallgatói csoportok megfogalmazzák egy kiválasztott célcsoport (pl. az idősebb könyvtárhasználók) dokumentumkeresési szempontjait, és közösen próbálják meghatározni egy adott dokumentum (pl. egy DVD) leíró adatait.
- A szemináriumon a csoportok beszámolnak az eredményeikről, majd
- a hetet kiértékelés és konzultáció zárja.

4. ábra: A *designthinkingforlibraries.com* ábrája a tervezői gondolkodás folyamatáról

A könyvtárosságot sok szempontból új alapokra helyező tervezői gondolkodás megismertetése, népszerűsítése érdekében – a *Bill & Melinda Gates Foundation* támogatásával, a *Chicago Public Library* és az *Aarhus Public Libraries* vezetésével, valamint tíz ország negyven könyvtári szakemberének közreműködésével – létrehoztak egy honlapot *designthinkingforlibraries.com* címen. Az oldalról le lehet tölteni egy 15 nyelvre lefordított segédletet, emellett tanulmányozni lehet számos videófelvételt és írásos beszámolót a tervezői gondolkodást implementáló könyvtárak tapasztalatairól és az általuk elért eredményekről. A téma iránt érdeklődők további tájékozódását a honlapon található szakirodalmi bibliográfia segíti.¹⁵

Jegyzetek és irodalom

1. Measuring digital development. Fact and figures 2019. Geneva, ITU, 2019. Forrás: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx> [2020. január 28.]
2. Mindenki netezik? – Az internetpenetráció 20 éve. Forrás: <https://nrc.hu/news/internetpenetracio> [2020. január 28.]
3. 3,6 millióan rendszeresen interneteznek okostelefonról. Forrás: <https://nrc.hu/news/internetpenetracio> [2020. január 28.]
4. PRENSKY, Marc: Digital natives, digital immigrants part 1. = On the Horizon, Vol. 9. No. 5. 2001. 1–6. p. Forrás: <http://dx.doi.org/10.1108/10748120110424816> [2019. december 28.]
5. KIRSCHNER, Paul A. – DE BRUYCKERE, Pedro: The myths of the digital native and the multitasker. = Teaching and Teacher Education, Vol. 67. 2017. 135–142. p. Forrás: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.06.001> [2020. január 18.]

6. LIVINGSTONE, S. [et al.]: EU kids online II: final report 2011. London, EU Kids Online, London School of Economics & Political Science, 2011. Forrás: <http://eprints.lse.ac.uk/39351> Idézi: Kirschner és De Bruyckere, i. m. [2020. január 30.]
7. Magyarország: az egész életen át tartó tanulás stratégiája. 2020. január 20. Forrás: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/magyarorsz%C3%A1g/lifelong-learning-strategy_hu [2020. január 30.]
8. Building strong LIS education: a call to global and local action. An IFLA BSLISE Working Group white paper. Forrás: <http://www.openaccess.lib.uct.ac.za/news/building-strong-lis-education-call-global-and-local-action> [2020. január 30.]
9. AUDUNSON, Ragnar A.: Do we need a new approach to library and information science? = BIBLIOTHEK – Forschung und Praxis, Vol. 42. No. 2. 2018. 357–362. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515/bfp-2018-0040> [2020. január 26.]
10. kutatásiNapló. iNapló – ELTE-LIS / kutatásiNapló 3.0 Forrás: https://kutatasinaplo.blogspot.com/search/label/_cover [2020. január 20.]
11. ADKINS, Denise [et al.]: Learning by doing: using field experience to promote online students’ diversity engagement and professional development. = Proceedings of the 2018 ALISE Annual Conference. 123–127. p. Forrás: <https://www.ideals.illinois.edu/handle/2142/99018> [2020. január 28.]
12. CLARKE, Rachel I.: From “Library Science” to “Library Design”. = ACRL Proceedings, April 10-13. 2019. Forrás: <http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/conferences/confsandpreconfs/2019/FromLibraryScienceLibraryDesign.pdf> [2019. december 28.]
13. CLARKE, Rachel I.: i. m.
14. CLARKE, Rachel I. – BELL, Steven: Transitioning from the MLS to the MLD: integrating design thinking and philosophy into library and information science education. In: School of Information Studies – Faculty Scholarship, Vol. 174. 2018. Forrás: <https://surface.syr.edu/istpub/174> [2020. január 20.]
15. Design thinking for libraries. Forrás: <http://designthinkingforlibraries.com> [2019. december 28.]

Tószegi Zsuzsanna – az 1990-es évektől óraadóként oktat az Eötvös Loránd Tudományegyetem informatikus könyvtáros szakán, illetve a doktori programban. 2006–2015 között főiskolai, majd egyetemi docens a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Karán. 2016-tól az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének címzetes egyetemi docense, a Könyvtártudományi Doktori Program témavezetője. ORCID: 0000-0002-7736-0771

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 87–104.

A FELSŐOKTATÁS SZEREPE ÉS HATÁSA A KÖNYVTÁROS HALLGATÓK ÉS MUNKAVÁLLALÓK DIGITÁLIS KOMPETENCIA ÁLLAPOTÁNAK FEJLESZTÉSÉBEN

ESZENYINÉ BORBÉLY MÁRIA

Magyar Könyvtárosok Egyesülete – Informatikai és Könyvtári Szövetség
Képzési munkabizottság, elnök;
Debreceni Egyetem Informatikai Kar Könyvtárinformatika Tanszék,
egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A közelmúltban az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek pályázati konstrukció „*Az én könyvtáram*” című kiemelt projektjének keretében két országos reprezentatív felmérés valósult meg digitális kompetencia témában. Az elsőben 1786, a másodikban pedig 1868 könyvtári szakember vett részt a különböző települési könyvtárakból. A vizsgálatok eredményeként létrejött rendkívül gazdag adathalmaz lehetővé teszi a könyvtári szakemberek digitális készségeinek pontos megismerését és a digitális kompetenciaszintet leginkább befolyásoló tényezők feltárását. Jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy a felsőoktatásnak, pontosabban a felsőoktatás keretein belül folyó könyvtárosképzésnek milyen szerepe és hatása van a könyvtáros hallgatók és a munkavállalók digitális kompetencia állapotára. A tanulmány bemutatja a kutatások legfontosabb eredményeit, részletesen ismertetve, hogy melyek azok a digitális kompetenciaterületek és kompetenciák, amelyek esetében egyértelműen kimutatható a képzés és a végzettség kompetenciaszintet befolyásoló hatása. A kutatás eredményei tényyszerűen igazolták, hogy a felsőfokú könyvtárosképzés kifejezetten nagymértékben erősíti a hallgatók digitális kompetenciáit.

Az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „*Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek*” pályázati konstrukció keretében, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gondozásában megvalósuló „*Az én könyvtáram*” című kiemelt projekt lehetővé tette, hogy a projektcélokhoz igazodva a közkönyvtárakban dolgozó könyvtári szakemberek digitális kompetencia-állapotát két, egymást követő felmérés is feltárja, 2017-ben, majd pedig 2019-ben. Az elsőben 1786, a másodikban pedig 1868 könyvtári szakember vett részt a különböző települési könyvtárakból. A vizsgálat eredményeként létrejött rendkívül gazdag adathalmaz lehetővé teszi a könyvtári szakemberek digitális készségeinek pontos megis-

merését és a digitális kompetenciaszintet leginkább befolyásoló tényezők feltárását. Jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy a felsőoktatás keretein belül folyó könyvtárosképzésnek milyen szerepe és hatása van a könyvtáros hallgatók és a munkavállalók digitális kompetencia állapotára.

A 2017-es felmérésnek a végzettséggel és szakképzettséggel összefüggő eredményei már nagyrészt ismertek, miszerint a felsőfokú szakirányú könyvtáros végzettségnek, tehát a könyvtáros diplomának minden egyes digitális kompetenciaterületen erőteljes kompetenciaszint növelő hatása van.¹ A 2019-es felméréssel kapcsolatban az egyik legizgalmasabb kérdés éppen ezért az volt, vajon igazolódik-e a felsőfokú könyvtárosképzés erős kompetencianövelő hatása, mind a már aktív munkavállalók, mind pedig a hallgatók körében?

A felmérésben résztvevők életkori megoszlása a mindennapok könyvtári gyakorlatában tapasztalt arányokat tükrözi vissza. A húszas és hatvanas éveikben járók létszamaránya azonos, 7–7%, a harmincasoké 22, a negyvenesek és ötvenesek aránya pedig 32–32%.

Ma Magyarországon nagyon színes lehet a könyvtárakban dolgozó szakemberek végzettség és szakképzettség szerinti palettája. A kulturális törvényi megfogalmazás szerint: „*Könyvtári szakember: a könyvtáros, a könyvtári informatikus, a könyvtári asszisztens, a segédkönyvtáros, továbbá a könyvtári feladatok ellátásához szükséges más felső- vagy középfokú végzettséggel rendelkező személy. A könyvtáros felsőfokú szakirányú végzettséggel rendelkező szakember.*”² A 2019-es felmérésben az 1. táblázatban szereplő opciók közül választhatták ki a válaszadók az állapotukat leíró megfelelő végzettséget.

1. táblázat
A válaszadók végzettség szerinti megoszlása

Végzettség	Létszám (fő)	Arány (%)
Könyvtáros egyetemi (új rendszerben MA, könyvtárpedagógia-tanár)	241	13
Könyvtáros főiskolai (új rendszerben BA, ide értendő a tanítóképzők könyvtár szakkollégiuma is)	654	35
Nem szakos egyetemi végzettség és könyvtáros egyetemi	24	1
Nem szakos egyetemi végzettség és könyvtáros főiskolai	47	3
Nem szakos egyetemi végzettség és segédkönyvtáros	76	4
Nem szakos egyetemi végzettség és asszisztens	12	1
Nem szakos főiskolai végzettség és könyvtáros egyetemi	28	1,5
Nem szakos főiskolai végzettség és könyvtáros főiskolai	93	5
Nem szakos főiskolai végzettség és segédkönyvtáros	119	6
Nem szakos főiskolai végzettség és asszisztens	51	3

Érettségi és segédkönyvtáros	166	9
Érettségi és asszisztens	89	5
Nem szakos egyetemi végzettség	34	1,5
Nem szakos főiskolai végzettség	71	4
Érettségi	114	6
Egyéb	41	2
Összesen	1860	100

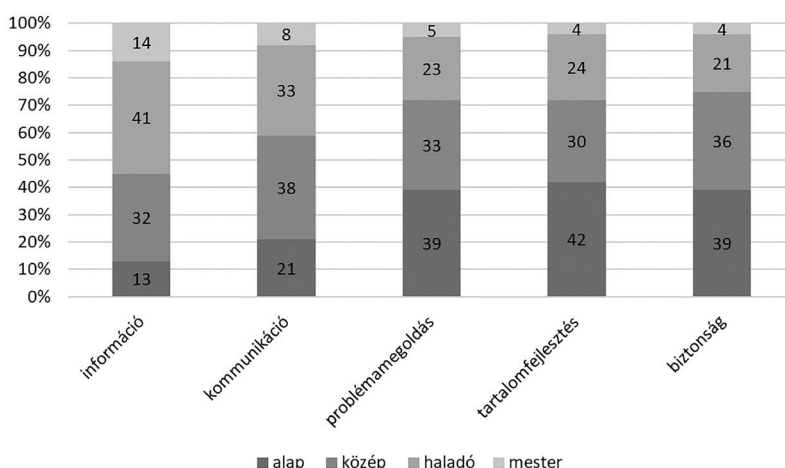
2019-ben a megkérdezett könyvtáros szakemberek közül 1082 főnek volt valamilyen felsőfokú könyvtáros végzettsége, 363 fő egyéb diplomával rendelkezett és közülük 105 fő semmiféle könyvtárosi képzésben nem vett részt. 370 főnek az érettségi volt a legmagasabb iskolai végzettsége, és közülük 114 főnek sem asszisztensi, sem segédkönyvtárosi szakképzettsége sem volt.

A 2019-es felmérés módszertani alapja a DigComp keretrendszer legújabb verziója, a 2.1-es volt. A 2017-es felmérésben használt DigComp 1.0 három jártassági szintet tartalmazott, míg a legújabb verzió már egy negyedik szintet is bevezetett, a mesterszintet. Alapvető különbségnek tekinthető, hogy a haladó szintű jártasság a korábbi attribútumok mellett már a mások segítségének képességét is magában foglalja, a mesterszinten pedig elvárásként fogalmazódik meg a meglévő tudás felhasználása a szakmai gyakorlat fejlesztésére, valamint a szakmai innováció képessége is. Az öt kompetenciaterületen alapvető tartalmi változást nem eredményezett a keretrendszer többszöri megújítása, azonban három terület megnevezése módosult. Az információ kompetenciaterület megnevezése *információs és adatműveltség*, a kommunikáció kompetenciaterületé *kommunikáció és együttműködés*, a tartalom-előállítás új elnevezése pedig a *digitális tartalom-előállítás* lett.³ A tanulmányban a digitális tartalom-előállítás helyett a tartalomfejlesztés megnevezés szerepel, kerüendő a terminológia használatából adódó félreértés lehetőségét, mivel a kompetenciaterület egyik kompetenciája a tartalom-előállítás.

A 2019-es felmérés átfogó eredményei

A felmérés általános eredményeit az 1. ábra tartalmazza. A DigComp keretrendszerrel értékelhető öt kompetenciaterület közül az információs és adatműveltség területén bizonyultak leginkább kompetenseknek a könyvtárosok. Haladó vagy mesterszinten 55%-uk áll, alapszintű információkezelési kompetenciákkal 13%-uk rendelkezik. A digitális környezetben történő kommunikáció és együttműködés a közkönyvtári szakemberek 41%-ának haladó vagy mesterszintet elérő kompetenciája, míg minden ötödik alapjáratosságot birtokol ezen a területen. A problémamegoldás, tartalomfejlesztés és biztonság kompetenciaterületeken közel azonos az egyes jártassági szintek aránya. A haladó és mesterszinten állók arányát tekintve a biztonság kompetenciaterület bizonyul a leggyen-

gébnek, azonban az alaptájtassággal rendelkezők mértékét figyelembe véve a tartalomfejlesztés áll az utolsó helyen a készségterületek sorrendjében. Az egyes kompetencia-területek tényleges állapotát csak a hozzájuk tartozó egyes kompetenciák elemzésével lehet részleteiben is megismerni.

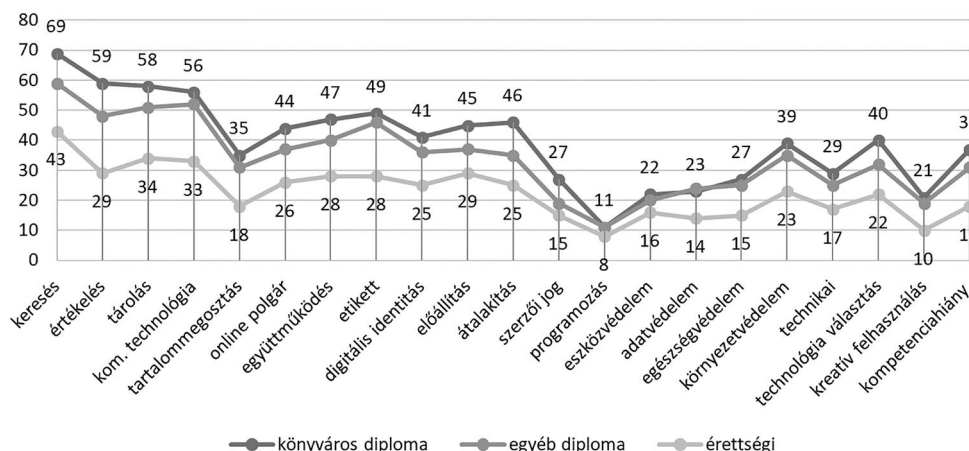
1. ábra: Digitális kompetencia 2019

A végzettség és a digitális kompetencia állapot összefüggései

A könyvtárosság alapvetően segítő hivatás, amely gyakorlása során a használók támogatása minden, a könyvtárak illetőségébe tartozó területen alapvető elvárás. A digitális készségek fejlesztése, az ehhez szükséges szakmai segítség megadása pedig már jogszabályi kötelezettsége is valamennyi nyilvános könyvtárban dolgozó szakembernek.⁴ Ezeknek a feladatoknak a teljesítéséhez a könyvtárosoknak átlag feletti digitális készségekkel kell rendelkezniük. Figyelembe véve, hogy a DigComp alapvetően az átlagpolgár digitális jártasságának feltárására készült, és a négy nagy jártassági szint közül a haladón jelenik meg először mások segítségének a képessége, jogos elvárásként fogalmazható meg, hogy a könyvtárosok minden területen lehetőség szerint a haladó jártasság elérésére törekedjenek.

A 2017-es vizsgálat nagyon jelentős különbségeket tárt fel az eltérő végzettségekkel rendelkező könyvtári szakemberek digitális készségeiben.⁵ A DigComp huszonegy kompetenciája közül húsz készséget nagyobb arányban birtokoltak a könyvtáros felsőfokú végzettségűek haladó szinten, mint a nem könyvtáros diplomával rendelkezők. A 2. ábra tartalmazza a 2019-es felmérésben a haladó és mesterszintű jártasság eredményeit a három nagy végzettségi csoport szerint részletezve. A haladó és mesterszint a haladó jártassággal rendelkezők arányának és a mesterszintű jártassággal rendelkezők arányának az összegét jelenti.

Már 2017-ben is egyértelmű volt, és a felsőfokú könyvtárosképzés képzési és kimeneti követelményeinek elemzésével igazolást is nyert az a tény, hogy a könyvtáros felsőfokú végzettség erőteljes pozitív hatást gyakorol a digitális kompetenciák állapotára.⁶ A 2019-es vizsgálat megerősítette a korábbi megállapításokat, és tovább árnyalta a felsőfokú könyvtáros végzettség és a digitális kompetencia állapot összefüggéseit.

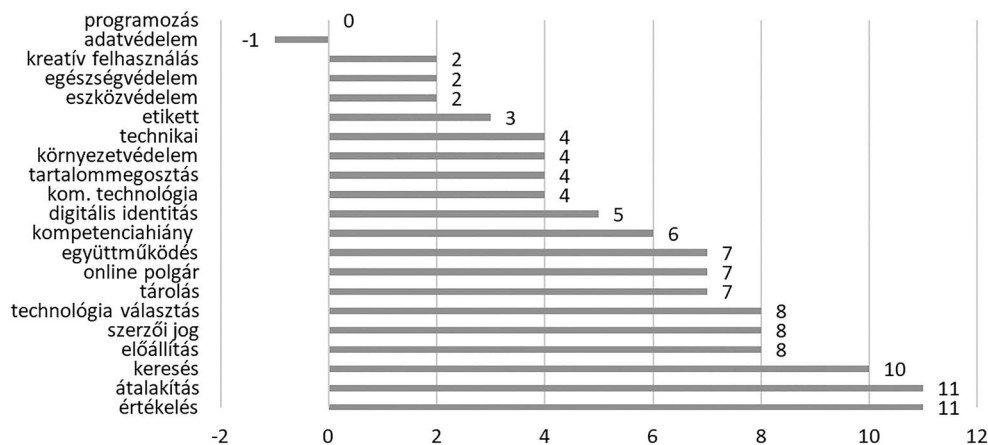

2. ábra: Haladó és mesterszint, végzettségek szerint

A csak érettségivel rendelkezők minden digitális készséget kisebb arányban birtokolnak haladó és mesterszinten, mint a diplomás könyvtári szakemberek. A magasszintű programozási és az eszközvédelmi jártasság területén közelítik meg leginkább a diplomások arányát, azonban ezek a készségek mindhárom csoportban gyengék. Az érettségivel, mint legmagasabb végzettséggel rendelkezők létszáma 370 fő volt a felmérésben, és közülük 256 főnek volt asszisztens vagy segédkönyvtáros szakképzettsége. Létszámarányuk 20% volt a vizsgálatban, és a minta reprezentativitása miatt feltételezhető, hogy a gyakorlati életben is hasonló arányban vannak a közkönyvtárakban legmagasabb végzettségként érettségivel rendelkező szakemberek. Kompetenciahiányuk a könyvtáros diplomával rendelkező szakemberekhez mérten rendkívül nagy. A könyvtáros szakma-
iság szempontjából kiemelten fontos információs és adatközlési kompetenciaterülethez tartozó keresésben, értékelésben és tárolásban sokkal kisebb arányban, a másik két csoporttól 24–30%-kal leszakadva, vannak közöttük haladó és mesterszintű jártassággal rendelkezők. További számos, nagyon fontos készségben is alacsony körökben a haladó vagy azt meghaladó jártassággal rendelkezők aránya, és komoly lemaradásban vannak a diplomás könyvtárosokhoz viszonyítva. Ezek a kompetenciák a következők: a digitális kommunikációs technológia kiterjedt használata, az online világ etikettje, a kollaboráció képessége, a feladathoz illeszkedő technológia kiválasztása,

a digitális tartalmak átalakítása és a kompetenciahiány felszámolása. A korábbiakban már szó esett arról, hogy a haladó szinten álló személy képes arra, hogy másoknak is segítséget nyújtson, a mesterszinten álló pedig már szakmai fejlesztéseket is tud generálni. Ezek ismeretében érdemes lehet megfontolni azt, hogy a digitális kompetenciafejlesztés területén valójában mire képesek az érettségivel rendelkező könyvtári szakemberek, illetve milyen irányú készségfejlesztésre lenne leginkább szükségük.

A két diplomás csoportot vizsgálva megállapítható, hogy a nem könyvtáros diplomával rendelkező szakembereknek a DigComp huszonegy kompetenciája közül az adatvédelem az egyetlen kompetenciájuk, amelyben a haladó és mesterszintű jártassággal bírók aránya minimális mértékben, 1%-kal meghaladja a haladó jártasságú könyvtáros diplomások arányát. A programozás mindkét diplomás csoportban gyenge készség, egyaránt 11–11%-uk áll haladó-és mesterszinten. A további tizenkilenc digitális kompetencia esetében kisebb vagy nagyobb mértékben a könyvtáros diplomás szakemberek bizonyultak jártasabbnak. A 3. ábra tartalmazza a diplomások kompetencia értékei közötti különbségeket haladó és mesterszinten.

3. ábra: Különbségek a diplomások digitális kompetencia állapotában haladó és mesterszinten

A felsőfokú könyvtárosi tanulmányok elvégzése legnagyobb mértékben az információs és adatműveltség kompetenciaterületen érezteti pozitív hatását. Az egyéb diplomásokkal összehasonlítva 11%-kal nagyobb a könyvtár szakot végzettek körében azoknak az aránya, akik legalább haladó szinten képesek a digitális információt és forrásokat értékelni. 10%-kal többen vannak közöttük olyanok, akik nagy bonyolultságú keresési problémákat is meg tudnak oldani, és másoknak is képesek segítséget nyújtani. A megtalált adatok, információk szervezésében, strukturálásban és visszakeresésében 7%-kal több körükben a haladó szinten álló szakember.

A könyvtáros diploma a tartalomfejlesztés kompetenciaterületen is jelentős előnyt jelent. A területhez tartozó négy kompetencia közül háromban, a tartalmak átalakításában, előállításában és a szerzői jogban is figyelemreméltóan jobbak azok a könyvtári szakemberek, akiknek könyvtár szakos végzettségük van. A negyedik kompetencia a programozás, amely területen egyformán szerény készségekkel rendelkezik mindkét vizsgált diplomás csoport.

A kommunikáció és együttműködés kompetenciaterületen a hat kompetencia közül három határozottan erősebb készsége a könyvtáros diplomásoknak, mint az egyéb diplomásoknak. Haladó és mesterszinten az előbbiek közül 7–7%-kal többen képesek hatékonyan együttműködni másokkal online környezetben, aktívan használni a digitális teret, és ebben másokat is segíteni. A digitális személyazonosságukat legalább haladó szinten kezelni képes szakemberből 5%-kal több van a könyvtáros végzettségűek között, mint az egyéb végzettségűek körében. A további három kommunikációs készség területén is nagyobb a haladó jártasságú könyvtáros diplomások aránya, de a különbség már csak néhány százaléknyi.

A problémamegoldáshoz tartozó négy kompetenciából kettőt, az adott feladathoz leginkább illeszkedő technológia megválasztásának képességét, valamint a saját és mások kompetenciahiányának felismerését és kezelését sokkal erősebben birtokolják a könyvtáros végzettségűek. Haladó és mesterszinten 8 és 6% a kompetenciafőlényük.

A digitális biztonság területén a környezetvédelmi jártasság esetében tapasztalható a könyvtáros végzettség kompetencianövelő hatása.

A 2017-es felmérés az előbbiekből ismertetettekhez hasonló jelenségeket tárt fel a könyvtáros diplomával és az egyéb diplomával rendelkezők kompetencia állapotában. A digitális környezetben történő információkezelés, a digitális tartalmak előállítása, a kollaboráció képessége, az online polgárként kifejtett aktivitás, az adott probléma megoldásához alkalmas technológia kiválasztása, a kompetenciahiány felszámolása egyértelműen azok a kompetenciák, amelyeket a könyvtáros felsőfokú végzettségűek közül jelentősen többen birtokolnak legalább haladó szinten, mint az egyéb diplomával rendelkezők.

Ahogy a korábbi, úgy a 2019-es felmérés során is kiegyensúlyozott volt a mintába került két diplomás csoport megoszlása a végzettségük megszerzésének ideje szerint. Emiatt a képzés során tanult ismeretek frissessége, valamint az életkor digitális kompetenciára gyakorolt esetleges hatása nem torzíthaták a könyvtárosok és az egyéb diplomások eredményeit sem. A diplomák megszerzésük ideje szerinti bontását a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat
A végzettség megszerzésének időpontja. Diplomások

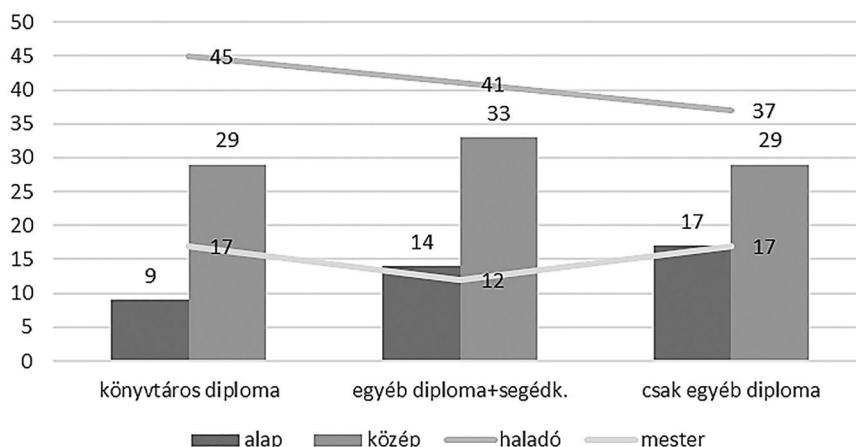
A végzettség megszerzésének ideje	Könyvtáros diplomás (%)	Egyéb diplomás (%)
1970–1979	1	1
1980–1989	12	10

1990–1999	22	16
2000–2009	45	36
2010–2017	20	37

Diplomák és szakképzettségek digitális kompetenciát befolyásoló hatásának vizsgálata

A 2019-es felmérésben különböző végzettségi kategóriába tartoztak a csak egyéb diplomával rendelkező könyvtári szakemberek, összesen 105 fő, a megkérdezettek 5,5%-a, és az egyéb diplomájuk mellett könyvtári asszisztens vagy segédkönyvtáros szakképzettséggel rendelkezők, 258 fő, a válaszadók 14%-a. Ennek a felosztásnak köszönhetően lehetőség nyílt annak tanulmányozására is, hogy a felsőoktatás rendszerén kívüli képzéseknek (asszisztens és segédkönyvtáros) milyen hatása van az egyéb diplomával rendelkező könyvtári szakemberek digitális készségeire.

Az információs és adatumveltség területéhez tartozó kompetenciák mindegyikét haladó vagy azt meghaladó jártassági szinten lényegesen nagyobb arányban birtokolják a könyvtári diplomások, mint az egyéb diplomások. A digitális készségek fejlesztése szempontjából azonban kiemelt figyelmet kell fordítani arra is, hogy a különböző végzettségek, szakképzettségek milyen hatással vannak az alapszinten és a közepes jártassági szinten állók arányára. A 4. ábrán a négy jártassági szint kiterjedtsége látható a három eltérő képzettségű csoport szerinti bontásban.

4. ábra: Információs és adatumveltség. Diplomák és szakképzettségek

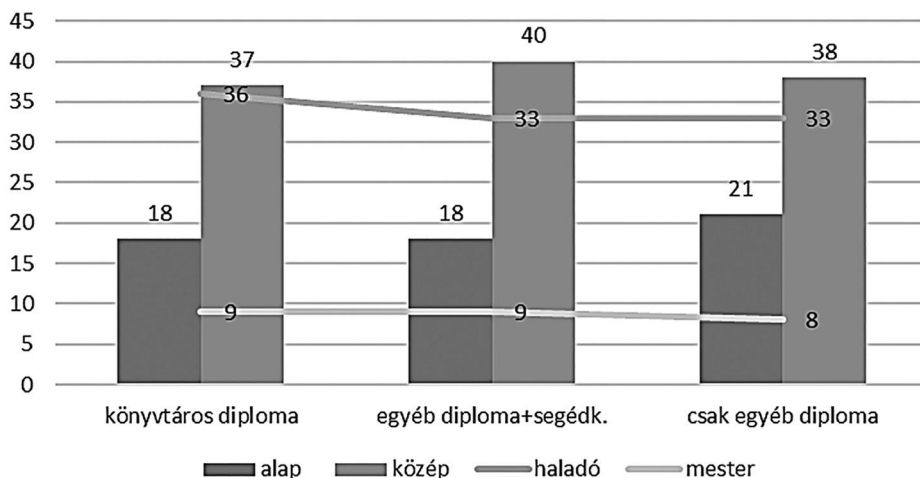
Az információs és adatumveltség területén azonos arányban fordulnak elő a könyvtáros diplomával és az egyéb diplomával rendelkezők között is olyan szakemberek, akik mesterszintűnek gondolják jártasságukat (17–17%). Ezen a szinten már elvárt a rendkívül

összetett, sok tényező által befolyásolt keresési, tárolási, értékelési problémák önálló megoldása, valamint új ötletek és folyamatok ajánlása a szakmai gyakorlat és mások fejlesztése érdekében. Azok az egyéb diplomás könyvtári szakemberek, akik könyvtári ismereteket nyújtó asszisztens vagy segédkönyvtáros képzésben vettek részt, már sokkal kritikusabban ítélik meg képességeiket, és csak 12%-uk tartja magát mesterszinten jártasnak. A haladó jártassággal rendelkezők aránya azonban négy százalékkal nagyobb körükben, mint a könyvtári szakképzettséggel nem rendelkezők csoportjában.

Az asszisztens vagy segédkönyvtáros szakképzettséggel is rendelkezők lemaradása a könyvtáros diplomások mögött ugyanilyen mértékű haladó szinten, 4%. Mindezekből az következik, hogy a diplomás könyvtárosok között 8%-kal nagyobb arányban vannak olyan szakemberek, akik a digitális információt komplex helyzetekben, másoknak is segítséget nyújtva képesek kezelni, mint a csak egyéb diplomás dolgozók között.

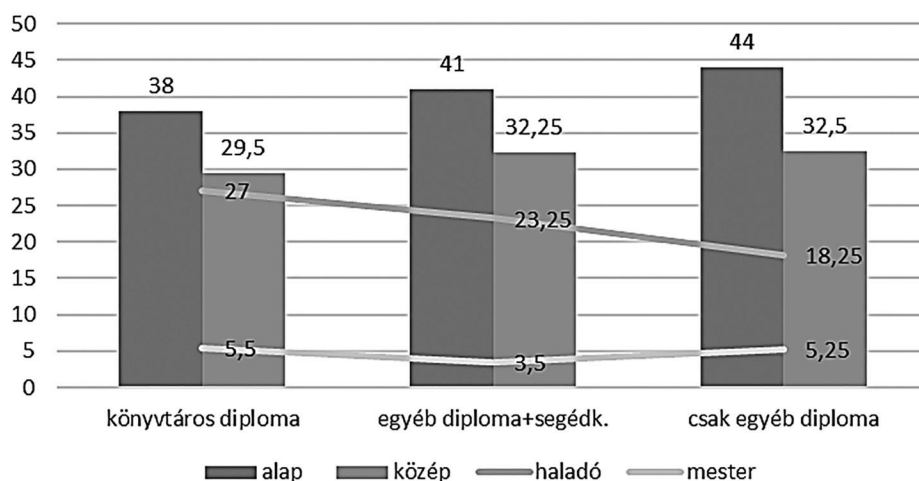
Az alap és a közepes jártassággal rendelkezők arányát vizsgálva az tapasztalható, hogy a segédkönyvtáros és az asszisztensképzés az alapjártassági szinten lévők arányát csökkenti, a közepes jártassággal rendelkezőkét pedig megnöveli néhány százalékkal.

Az egyéb diplomások teljes körének kommunikációs készségeit a könyvtáros felsőfokú végzettségűekével összehasonlítva már kiderült, hogy a haladó és mesterszintet együtt kezelve minden kompetencia esetében a diplomás könyvtárosok bizonyultak erősebbnek. A diplomás csoport felbontása után az látható, hogy a nem iskolarendszerű könyvtárosképzés hatásaként a digitális kommunikációs jártasság terén az alapjártassággal rendelkezők aránya csökken, a közepes jártassággal rendelkezőké pedig nő néhány százalékkal az asszisztens vagy segédkönyvtáros képzést végzettek csoportjában. A haladó és mesterszinten kompetensek számának növekedéséhez nem járulnak hozzá ezek a képzések. A jártassági szintek részleteit az 5. ábra tartalmazza.

5. ábra: Kommunikáció. Diplomák és szakképzettségek

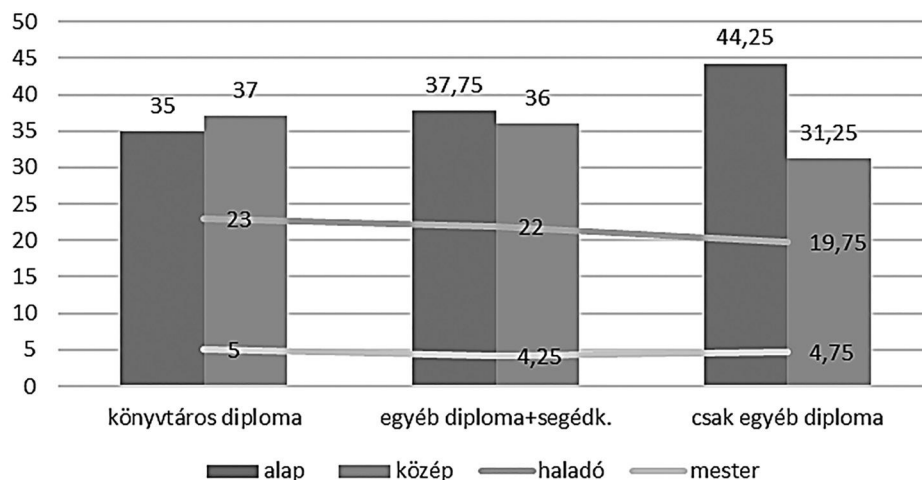
A tartalomfejlesztés gyenge eredményei elsősorban a programozás és a szerzői jogi ismeretek hiányosságaira vezethetők vissza. Kiugróan nagy az alapjártassággal rendelkezők aránya mindhárom szakképzettség szerinti csoportban (6. ábra). Mindössze alapjártassággal rendelkezők legkisebb arányban a felsőfokú könyvtárosképzésben végzettek között fordulnak elő, nő az arányuk az iskolarendszerű könyvtárosképzésben megszerzett szakképzettséggel rendelkezők körében, és legnagyobb az arányuk az egyéb diplomások között. Haladó tartalomfejlesztési készségekkel, amelyek már lehetővé teszik mások segítségét is, többen rendelkeznek azon egyéb diplomások közül, akik asszisztens vagy segédkönyvtáros képzést végeztek. Mesterszinten nem mutatható ki a segédkönyvtáros és az asszisztensképzés kompetencianövelő hatása. A csak egyéb diplomás csoportban nagyobb a mesterszinten jártas könyvtári szakemberek aránya.

6. ábra: Tartalomfejlesztés. Diplomák és szakképzettségek

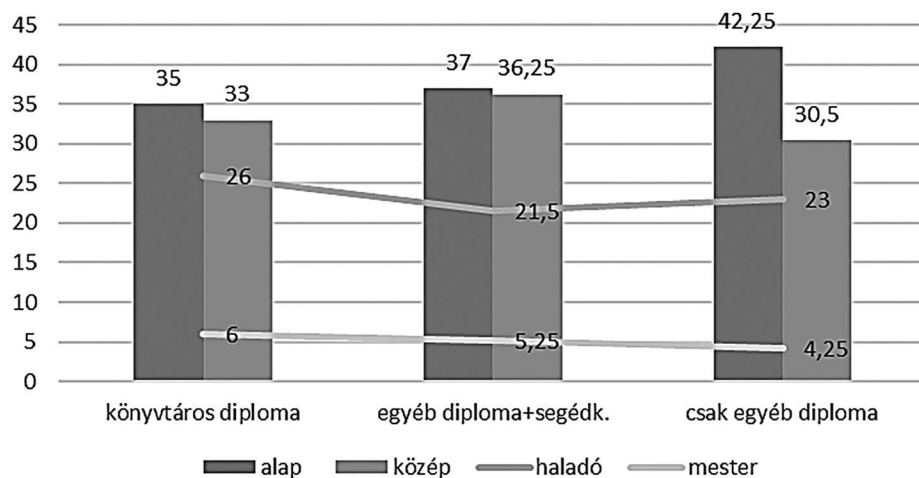
A digitális biztonság területén meglévő jártasságot kis mértékben befolyásolja, hogy kinek milyen diplomája van, illetve végzett-e segédkönyvtáros vagy asszisztensképzést. A könyvtárosként végzettek arányai valamennyi jártassági szinten jobbak, mint a másik két csoporté. Közülük állnak legkevesebben alapszinten, és itt a legnagyobb a közepes, a haladó és a mesterszinten állók aránya. Azok között az egyéb diplomások között, akik asszisztens vagy segédkönyvtáros szakképzettséget szereztek lényegesen kisebb (7%-kal) az alap biztonsági jártassággal rendelkezők aránya, mint a másik egyéb diplomás csoportban (7. ábra).

A FELSŐOKTATÁS SZEREPE ÉS HATÁSA A KÖNYVTÁROS HALLGATÓK ÉS...

7. ábra: Biztonság. Diplomák és szakképzettségek

Az asszisztens vagy segédkönyvtáros képzés a digitális környezetben történő problémamegoldásra is pozitív hatással van, ahogyan az a 8. ábrán látható. Az előbbi szakképzettségek valamelyikével rendelkező egyéb diplomások csoportjában öt százalékkal kisebb a csak alajártassággal és hat százalékkal nagyobb a közepes jártassággal bírók aránya.

8. ábra: Problémamegoldás. Diplomák és szakképzettségek

A könyvtáros diploma nyújtotta kompetenciaelőny nem csak a felső jártassági szintek arányaiban mutatható ki. A könyvtárszakot végzettek közül is sokan rendelkeznek mindössze

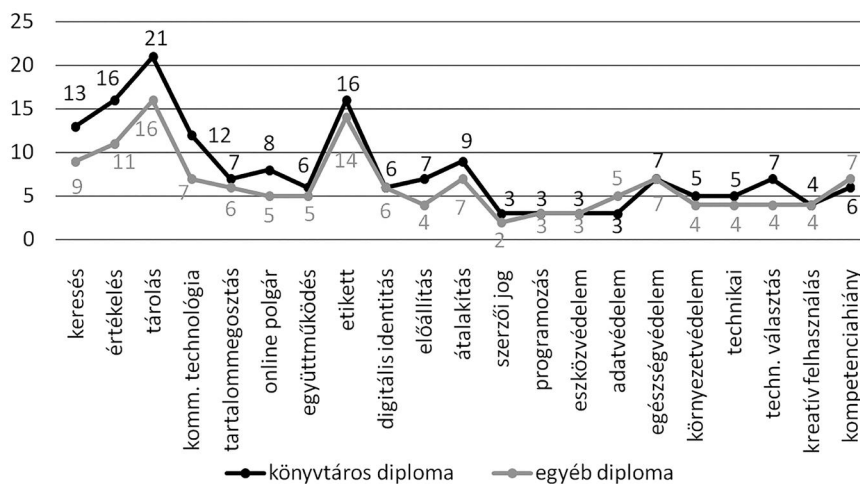
alap szintű problémamegoldási kompetenciákkal, de arányuk elmarad a másik két csoportétól. A csak egyéb diplomás csoportban hét százalékkal nagyobb az alapszinten állók aránya.

Diplomás könyvtári szakemberek mesterszinten

A mesterszinten kompetens szakemberek képesek arra, hogy akár szervezeti szintű megoldásokat dolgozzanak ki komplex, részleteiben nem teljesen meghatározott, sok kölcsönható tényező által befolyásolt problémákra az adott DigComp kompetenciával kapcsolatban. Képesek tudásukat integrálni a szakmai gyakorlat és ismeretek fejlesztésébe és mások segítésébe, valamint új ötleteket és folyamatokat javasolni a területen.⁷

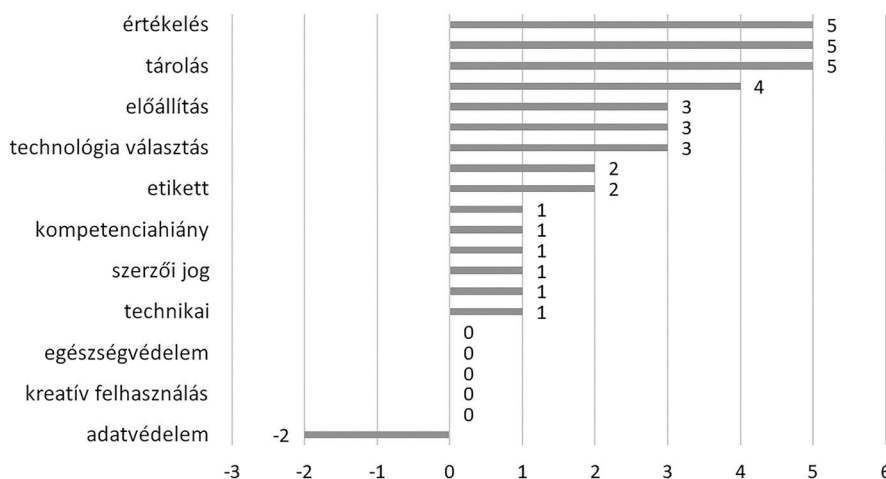
Szakmai innováció a digitális technológia könyvtári felhasználása és minél jobb kihasználása terén alapvetően olyan szakemberektől remélhető, akik saját maguk is mesterei az adott területnek. Ezért érdemes röviden arról is szólni, hogy a szakirányú vagy nem szakirányú felsőfokú végzettség milyen szerepet játszik a mesterszintű jártasság elérésében. A 9. ábra a huszonegy DigComp kompetencia területén elért mesterszintű jártasság arányszámait tartalmazza, a 10. ábra pedig a két diplomás csoport között a mesterszinten lévők arányaiban feltárt különbségeket.

Az információs és adatumveltség kompetencterületen gondolják a legtöbben mesterszinten jártasnak magukat mind a könyvtáros, mind pedig a nem könyvtáros diplomával rendelkező szakemberek körében is. Ennek ellenére a mesterszintű jártasság kiterjedtségében tapasztalható különbségek ezen a területen a legnagyobbak, a diplomás könyvtárosok javára. Az öt-hat százalékos kompetenciafőlényre a legadekvátabb magyarázat az lehet, hogy a felsőfokú könyvtársképzés során kiemelten hangsúlyos képzési tartalom az információkezelés, hagyományos és digitális környezetben egyaránt.

9. ábra: Diplomások mesterszinten

Az információs és adatumveltségen kívül nincs másik olyan kompetenciaterület, amelyen viszonylag nagy lenne a haladó jártassággal rendelkező könyvtári szakemberek aránya a hozzá tartozó valamennyi kompetencia esetében. Egy-egy kiemelkedő kompetencia tűnik ki a sorból, mint például az online világ illemntana, a kommunikációs technológia használata, a már meglévő digitális tartalmak átalakítása. Ezek mindkét diplomás csoportban erős készségek a mesterszinten lévő arányát tekintve, ugyanakkor ezeken a területeken is jobbak a diplomás könyvtárosok mutatói.

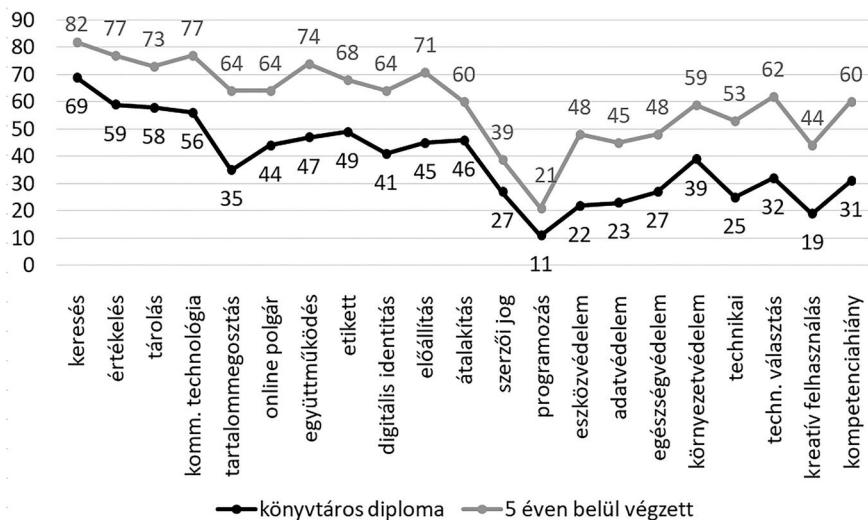
10. ábra: Különbségek mesterszinten. Diplomások

Az adatvédelem az egyetlen kompetencia, amely esetében a mesterszinten álló nem könyvtáros diplomások aránya nagyobb a könyvtárosokénál. A vizsgálat eredményeként öt kompetencia esetében állapítható meg, hogy azokban ugyanolyan arányban fordul elő mesterszinten jártas szakember a két diplomás csoportban. Ezek az eszközvédelem, a technológia kreatív felhasználása, az egészségvédelem, a programozás és a digitális identitás menedzselése. Abban az esetben, ha a feladat megoldásához leginkább illeszkedő technológia kiválasztása, a tartalom-előállítás, az online állampolgári aktivitás területén van szükség új ötletekre, javaslatokra, az erre képes szakemberek három százalékkal nagyobb arányban találhatók a könyvtáros felsőfokú végzettségű szakemberek között.

Könyvtáros diplomával rendelkező könyvtári szakemberek és könyvtáros hallgatók kompetencia jellemzői

A különböző felsőfokú végzettséggel rendelkezők kompetenciáinak összehasonlító vizsgálata mellett fontos lehet annak a kérdésnek a tanulmányozása is, hogy a könyvtáros diplomával rendelkezők csoportjában a diploma megszerzésének ideje befolyásolja-e

a digitális készségek szintjét. A felmérésben szereplő 1082 könyvtáros diplomával rendelkező szakember közül 124 fő a vizsgálatot megelőző öt évben szerezte meg könyvtáros felsőfokú végzettségét. Ők alkotják a frissdiplomások csoportját. Eredményeik elemzésével képet kaphatunk arról, hogy a felsőfokú könyvtársképzés mennyire képes lépést tartani a digitális kompetenciák területén folyamatosan jelentkező megújulási kényszer kihívásaival.

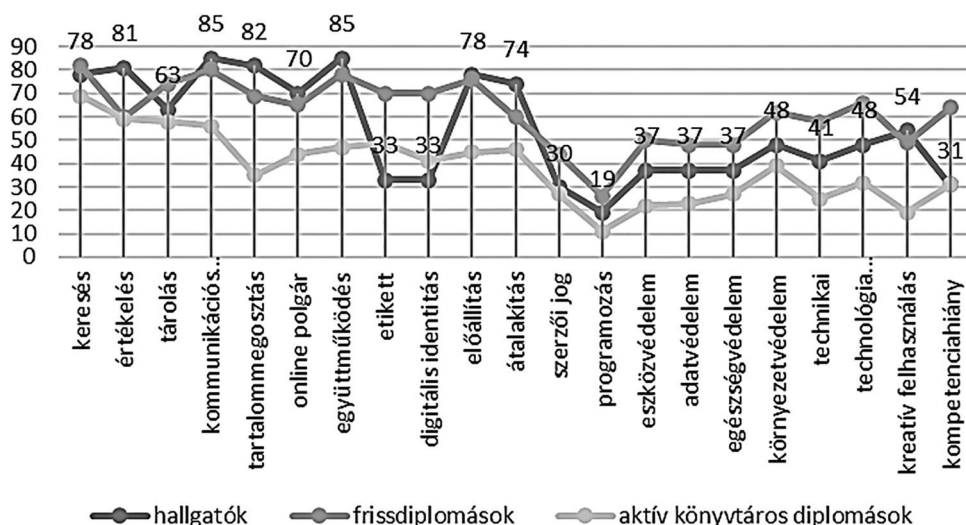

11. ábra: Diplomás könyvtárosok és 5 éven belül végzett diplomás könyvtárosok haladó és mesterszinten

A 11. ábra tartalmazza a könyvtáros diplomával rendelkezők teljes körének és az öt éven belül könyvtársként végzetteknek haladó és mesterszinten meglévő kompetencia mutatóit. Ezek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a könyvtáros diploma már bizonyított kompetencia növelő hatásán túlmenően annak is jelentős szerepe van a kompetencia állapot alakulásában, hogy birtokosa mikor szerezte meg könyvtárosi végzettségét. Mielőtt az a feltételezés alakulna ki, hogy a frissdiplomások fiatalok, és így elsősorban az életkor pozitív hatása áll a magas jártassági szinten lévők arányának növekedése mögött, meg kell jegyezni, hogy az öt éven belül végzetteknek mindössze 12%-a tartozik a huszonévesek korcsoportjába, és ehhez hasonló a harmincasok aránya is.

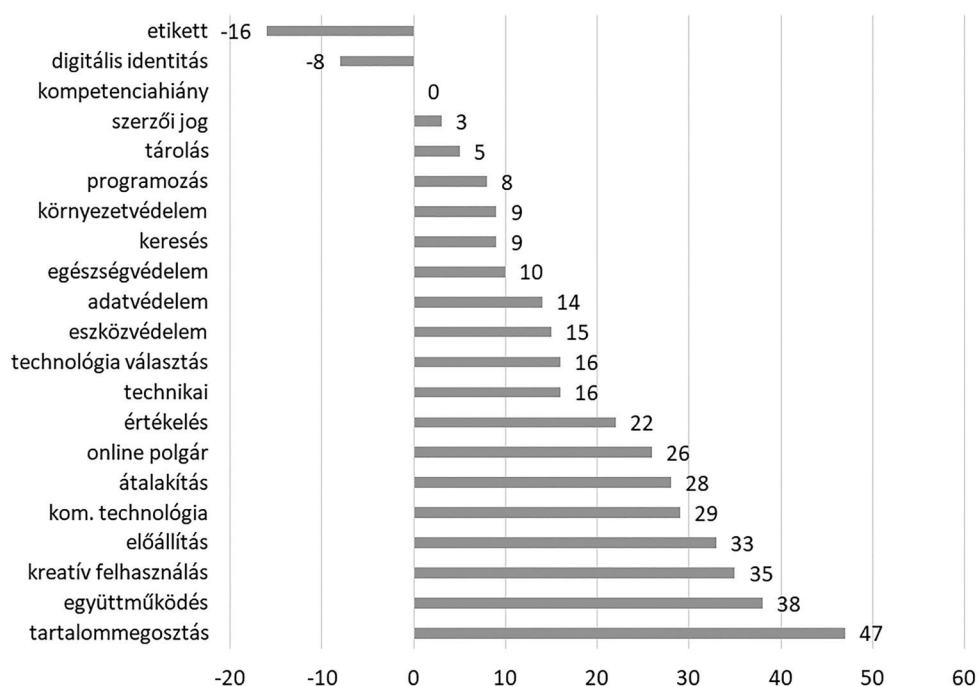
A néhány éven belül végzettek körében kifejezetten nagyobb azoknak az aránya, akik haladó vagy azt meghaladó szinten képesek a digitális térben tartalom-előállításra és megosztásra, együttműködésre, eszközvédelemre, a feladat által megkívánt technológia kiválasztására, kreatív felhasználásra, saját kompetenciahiányuk felszámolására. Ezeken kívül valamennyi további DigComp kompetenciában is nagyobb jártasságot mutatnak a frissdiplomások, mint a korábban végzettek.

2019-ben a felsőfokú könyvtárosképzésben résztvevő, végzés előtt álló hallgatók körében is lezajlott egy DigComp alapú digitális kompetencia felmérés, amelyben 27 informatikus könyvtáros hallgató vett részt. Ez a vizsgálat a korábbi DigComp verzió alkalmazásával történt, így esetükben csak három jártassági szint kiértékelése volt lehetséges, mivel ebben a verzióban még nem szerepelt a mesterszintű jártasság szintje. Ennek ellenére nincs akadálya annak, hogy a hallgatói eredményeket összehasonlítsuk az aktív könyvtáros diplomával rendelkező dolgozók és a frissdiplomások eredményeivel. A 12. ábra tartalmazza a három csoport haladó vagy azt meghaladó jártassági szintjének arányait. Az önértékelés alapján a hallgatók körében hét kompetencia esetében nagyobb a haladó jártassággal rendelkezők aránya, mint az öt éven belül végzettek körében. Hallgatói kompetenciaelőny a frissdiplomásokhoz mérten leginkább az információ értékelése, a tartalommegosztás, a digitális tartalmak átalakítása területén tapasztalható.

12. ábra: Könyvtárosok, frissdiplomások, hallgatók. Haladó és mesterszint

Abban az esetben, ha a teljes könyvtáros diplomás csoporthoz hasonlítjuk a hallgatók haladó jártassági szintjének kiterjedtségét, az előbbieknél lényegesen jelentősebb különbségek figyelhetők meg. A részletek a 13. ábrán tanulmányozhatók. A tartalommegosztás, a digitális környezetben végzett együttműködés, a technológia kreatív felhasználása, a tartalomelőállítás, a kommunikációs technológia kiterjedt használata, a tartalmak átalakítása, az online aktivitás az állampolgári jogok gyakorlása terén, azok a készségek, amelyekben egyértelműen erősebbnek bizonyultak a hallgatók.

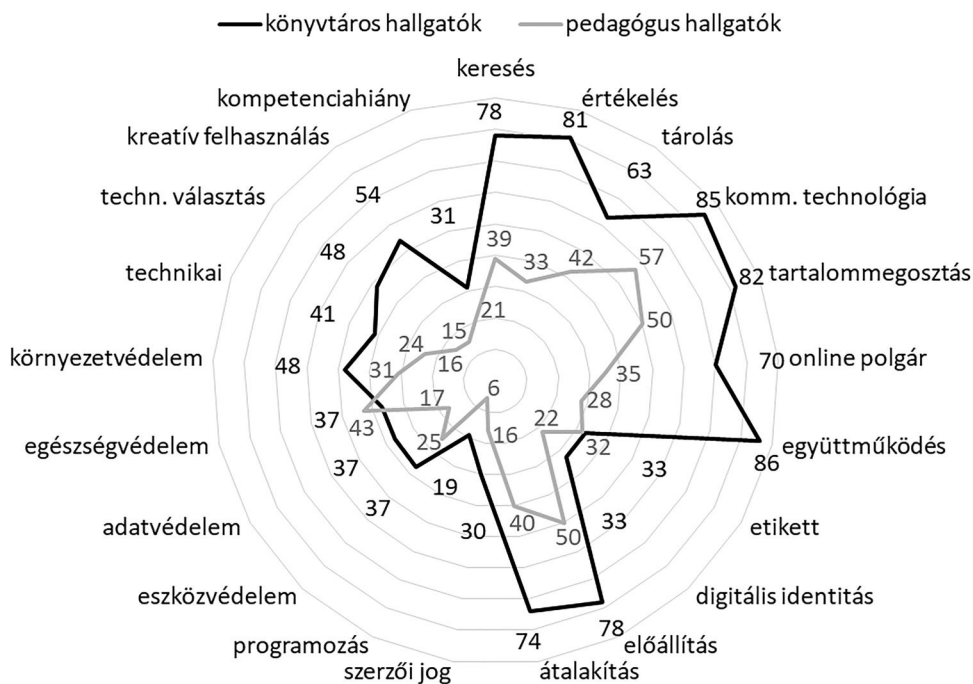
13. ábra: Aktív diplomás könyvtárosok és könyvtáros hallgatók. Haladó jártasság

Két digitális készségről tártá fel a vizsgálat azt, hogy azok a hallgatók körében gyengébbek, ezek az online világ illemszabályainak ismerete és a digitális személyazonosság menedzselése. Van néhány további kompetencia, amelyek esetében a haladó jártasság arányában nem jelentősek a különbségek, de ezekben is a hallgatók bizonyultak kompetensebbnek. Ezek közé tartoznak a digitális biztonsághoz kapcsolódó készségek, az információ kompetenciaterület keresés és tárolás kompetenciái, a tartalomfejlesztés szerzői jog és programozás kompetenciái, valamint a kompetenciahiány kezelésének készsége.

A különböző diplomával rendelkező könyvtári szakembereket vizsgálva már két reprezentatív felmérésben is igazolódott, hogy a könyvtáros diplomának, még inkább az ahhoz vezető képzésnek komoly digitális kompetencia növelő hatása van. Az aktív könyvtárosok, a frissdiplomások és a könyvtár szakos hallgatók kompetencia állapotának elemzéséből az a következtetés vonható le, hogy a viszonylag frissen szerzett könyvtáros végzettséggel rendelkező és néhány év szakmai tapasztalattal is rendelkező könyvtárosok körében a legnagyobb a haladó szintű digitális kompetenciával bírók aránya. A hallgatói eredmények nagyon közel állnak a frissdiplomásokéhoz. A hallgatók hét készséget erőteljesebben, tizenkettőt alig gyengébben, kettőt pedig gyengébben bírnak, mint a néhány éve végzettek.

Kitekintés

„Az én könyvtáram” című kiemelt projektben 2019-ben a pedagógus hallgatók körében is lezajlott egy digitális kompetencia mérés. A vizsgálatához használt kérdőív kompetenciaszinteket feltáró része megegyezett a könyvtáros hallgatók felméréséhez használt kérdéssorral. Ezáltal megteremtődött a lehetőség a könyvtár szakos hallgatók és a pedagógus hallgatók digitális készségeinek összehasonlítására. A 14. ábra tartalmazza a két hallgatói csoport haladó szintű jártasságának arányait az egyes kompetenciák szerint.

14. ábra: Könyvtáros hallgatók és pedagógus hallgatók haladó szinten

Az eredmények tovább erősítik azt a már többszörösen igazolt állítást, miszerint a felsőfokú könyvtárosképzésnek erős hatása van a hallgatók digitális készségeinek fejlődésére. A könyvtáros hallgatók a DigComp huszonegy kompetenciájából mindössze egyben bizonyultak kevésbé kompetensnek, mint a leendő pedagógusok, a digitális technológia egészségre gyakorolt hatásának ismeretében. Minden további digitális készség haladó szintjét tekintve a könyvtár szakos hallgatók felülmúlták, sokszor jelentős mértékben, a pedagógusjelölteket.

Jegyzetek és irodalom

1. ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: A végzettség és a könyvtárosok digitális kompetencia-szintje közötti összefüggések összehasonlító elemzése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. évf. 5. sz. 2018. 287–306. p.
2. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. 1. számú melléklet az 1997. évi CXL. törvényhez. Fogalmak. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV>. [2020. január 31.]
3. CARRETERO, Stephanie – VUORIKARI, Riina – PUNIE, Yves: DigComp 2.1: Állampolgári digitáliskompetencia-keret nyolc jártassági szinttel és gyakorlati példákkal, EUR 28558 EN, 2017. Forrás: <https://doi.org/10.2760/38842> [2020. január 31.]
4. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV>. [2020. január 31.]
5. ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: i. m.
6. Uo.
7. CARRETERO, Stephanie – VUORIKARI, Riina – PUNIE, Yves: i. m.

Eszenyiné Borbély Mária – 1989-ben a Debreceni Tanítóképző Főiskolán tanítói, majd 1994-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Karán informatikus könyvtáros diplomát szerzett. 2003-ban matematika- és számítástudományokból doktorált a Debreceni Egyetemen. 2007-től napjainkig a Debreceni Egyetem Informatikai Karának adjunktusa. Oktatója és témavezetője a Debreceni Egyetem Informatikai Tudományok Doktori Iskolájának. ORCID: 0000-0002-1161-1419

SZAKMAI EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREINK REFLEXIÓI A KÉPZÉS MUNKAERŐ-PIACI HASZNOSULÁSÁRÓL

BERECZ ÁGNES

gyűjteményigazgató

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye

Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete (KITI) és a *Ráday Gyűjtemény Könyvtára* közötti együttműködés hosszú előzményre tekint vissza. Az intézet oktatói rendszeresen elhozták hozzánk a hallgatókat egy-egy rendkívüli szeminárium órára, amelynek keretében bemutathattunk egy XVIII. századi nemesi magánkönyvtárat (Ráday műemlékkönyvtár), sor kerülhetett az 1861 óta folyamatosan működő Ráday Könyvtár bemutatására (amely a nyilvánosan hozzáférhető egyházi szakkönyvtárak típusába tartozik), szó eshetett a muzeális dokumentumok kezeléséről és feldolgozásáról, valamint a mai korszak könyvtári innovációinak alkalmazásáról a mi speciális területünkön.

2019. május 27-én egy tragikus előzmény következtében kötöttünk hivatalos partneri megállapodást az ELTE BTK KITI-vel: 2019. január 24-én tűzvész pusztította el a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday utcai kollégiumi épülettömbjét, melynek alagsori részében helyezkedett el a könyvtári raktár. A tűz nem érte el az állományt (amely csak az oltóvíztől károsodott kisebb mértékben, a folyóirattár jelentősebben), de a Ráday Könyvtárat teljes egészében evakuálni kellett az újjáépítési munkák miatt. Az ELTE alapszakos informatikus könyvtáros, könyvtörténet specializációs hallgatói közül többen a félév során szakmai gyakorlat keretében vettek részt a mentési munkálatokban. A Ráday Könyvtárat az *MTA Könyvtár és Információs Központ* fogadta be az átmeneti időszakra, előreláthatólag 2022–23-ig. 2019 ősze óta ott működik az olvasószolgálat, három munkatárs a törökbálinti Depó akadémiai raktárában (itt található a teljes állomány) dolgozik, 2019 októberétől újraindult a kölcsönzési szolgáltatás is. Novembertől bevezettük a Rádays munkatársak havi találkozóját és közös ebédjét (ameddig lehetséges, a Bibliamúzeum előadótermében), hogy a négy különböző helyszínen – 2020 februárjától öt különböző helyszínen – dolgozó munkatársak személyesen is együtt lehessenek.

Az együttműködés keretében szakdolgozati témákat készítettünk elő, a Nyitott Napok sorozat keretében *Bíró Gyöngyi* munkatársunk előadást tartott. Habár a Ráday Könyvtár most több helyszínen működik és korlátozott mértékben használható, továbbra is nyitottak vagyunk akár vállalkozó kedvű hallgatók fogadására Törökbálinton, akár szakdolgozatíró vagy doktoráló hallgató szakmai mentorálására, akár előadás tartására. Az újjáépítés után a könyvtár visszaköltözik a Ráday utcába, és a megújult környezetben még inkább erősíthetjük együttműködésünket a KITI-vel.

FAZOKAS ESZTER

osztályvezető

Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár

A kezdetek az idők homályába vesznek, csak az biztos, hogy a Könyvtártudományi Szakkönyvtár (KSZK) évtizedek óta fogad hallgatókat gyakorlatra az ELTE BTK könyvtárosképző tanszékéről. Az pedig dokumentálható, hogy 1996-ban már bizonyosan így volt. A további bizonyítékokon alapuló prezentáció érdekében három gyakorlatát nálunk végző hallgató véleményéből idéznék:

„A gyakorlat színvonala véleményem szerint a legjobb volt eddigi gyakorlati helyeim közül. [...] Nagyon boldog vagyok, hogy egy ilyen jó csapattal dolgozhattam együtt.”

„Az egyetemen tanult elméleti részeket a gyakorlatban való alkalmazással sokkal érthetőbbé és kezelhetőbbé váltak. [...] Kiválóan voltak megszervezve a feladataim, sosem volt holtidő.”

„Figyelembe vették az általam preferált területeket [...] egyenrangú félként kezelték.”

A gyakorlatvezetés sikeresnek mondható tevékenysége a KSZK-ban jelenleg három pilléren nyugszik, melyek közül az első, hogy a 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet megjelenése óta a gyakorlatvezetés jogszabályban rögzített kötelezettség. A 9. § (2) bekezdés 15. pontja szerint: „Kiemelt feladataik ellátása érdekében szakterületükön az országos szakkönyvtár és – a felsőoktatási képzéshez és kutatáshoz kapcsolódó feladatai ellátása során – az egyetemi könyvtár a Kultv. 63. § (4) bekezdése szerinti alapfeladatai körében [...] gyakorló helyként részt vesz a könyvtárosképző intézmények oktatási tevékenységében.” A második pillér a gyakorlatvezetés fent említett több évtizedes hagyománya a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban. A harmadik pedig az a szakmai együttműködési megállapodás, melyet 2016. május 27-én írt alá az ELTE BTK KITI részéről Kiszl Péter intézetigazgató, az OSZK részéről pedig Tüske László, az OSZK akkori főigazgatója. Az eseményről szóló híradás szerint¹ „az együttműködés alapvető célja, hogy a Felek elméleti és gyakorlati tudásbázisukat, valamint kapcsolatrendszerüket közös szakmai céljaik elérése érdekében együttesen mozgósítsák, különösen a következők teljesüléséért:

- Az OSZK nemzeti könyvtári és szakkönyvtári működésének, tevékenységének, valamint a felsőoktatási képzésben tanultak gyakorlati alkalmazásának bemutatása az ELTE BTK KITI hallgatói számára.
- Az ELTE BTK KITI hallgatói gyakorlati tapasztalatszerzésének és munkaerő-piaci bekapcsolódásának elősegítése, s egyben szakmai utánpótlás biztosítása az OSZK számára.”

¹ Együttműködési megállapodás a Könyvtár- és Információtudományi Intézettel. Forrás: <http://www.oszk.hu/hirek/szakmai-egyuttmukodesi-megallapodas> [2020. május 9.]

Ez az amúgy nagy jelentőségű megállapodás tulajdonképpen csak megpecsételte a Könyvtártudományi Szakkönyvtárral már régóta zökkenőmentesen zajló együttműködést. Az OSZK által vállalt kötelezettségek jelentős részben – addig is és azóta is – a KSZK közreműködésével valósulnak meg. Így például, minden évben lehetőséget kínálunk a jelentkezőknek a könyvtárunkban töltött gyakorlatra az előírt 60 vagy 80 óras keretben. Mivel pedig a nívós közleményekre váró *Könyvtári Figyelő* (KF) szerkesztése is a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban történik, az ELTE BTK KITI oktatói és Könyvtártudományi Doktori Programjának hallgatói számára a KF-ben való publikálás szempontjából is kulcsfontosságú a KSZK-val való együttműködés.

A kapcsolatokat egyéb módokon is igyekszünk ápolni. Az elsőéveseket már a szeptemberi ELTE Könyvtári Napon próbáljuk könyvtárunk felé vonzani, miközben az OSZK-val közös standon kínáljuk az ingyenes beiratkozási lehetőséget, a könyvtárhasználatra és szolgáltatásokra vonatkozó információkat és az ingyenes kiadványokat. Természetesen nemcsak vendégségbe megyünk az ELTE-re, hanem vendégül is látjuk a gólyákat és a harmadéveseket a minden év őszén szokásos könyvtárbemutatókon. Fontos momentum az is, hogy hosszú idő óta gyűjtjük és helyben használva hozzáférhetővé tesszük a végzős hallgatók szakdolgozatait, melyek 2000 óta az online katalógusba is bekerülnek.

A hallgatók számára igen fontos gyakorlat során a KSZK sajátosságai kifejezetten előnyösek, hiszen egy viszonylag kicsi, műhely jellegű könyvtárban ismerhetik meg az egymásra épülő munkafolyamatok teljes körét, amihez minden munkatárs rendelkezésükre áll és segítséget nyújt. Azzal is kedvezni igyekszünk a sokszor a tanulás mellett munkát is vállaló diákoknak, hogy személyre szabott idő- és munkabeosztást igyekszünk biztosítani számukra. A személyességet erősíti az a hosszú évek óta bevált szokás is, hogy a gyakorlat értékelése kölcsönös, vagyis nemcsak a gyakorlatvezető, hanem a hallgató is megírja véleményét a KSZK-ban töltött idő tapasztalatairól, amiből mi is sokat profitálunk, tanulunk.

Nem titkolható, hogy a Szakkönyvtárban egyes munkamozzanatok már-már muzeális jellegűek. A cédulakatalógusok és a papíralapú kölcsönzési nyilvántartás a kétpéldányos indigós kölcsönzési jeggyel időnként némi álmélkodást vált ki az okostelefonos applikációkhoz szokott fiatalok körében, és erre még rá is szoktunk játszani a lyukkártyás nyilvántartás bemutatásával. Mégis, azzal együtt, hogy úgy gondoljuk, nem baj, ha a múlt eszköztörténetével is megismerkednek, nagy örömünkre szolgál, hogy hamarosan az Országos Könyvtári Projekt (OKP)² keretében kialakítandó korszerű eljárások ismeretével is felvértezhetjük majd leendő gyakornokainkat. A gyakorlat színvonalát emelő fejlesztések közül már megvalósult a könyvvállomány jelentős részének RFID-címkével való felszerelése, és a kölcsönzés jelentős része hamarosan automatizált lesz. A továbbiakban a dokumentumfeldolgozáson kívül számos egyéb munkafolyamat is gépesítetté válik, így nemcsak szakmai tudásunkat adhatjuk át, hanem valóban modern könyvtári működést mutathatunk be a hallgatóknak.

² RÁCZ Ágnes: Országos Könyvtári Platform. A nemzeti könyvtár és a központi szolgáltatások informatikai megújításának programja. = Könyvtári Figyelő, 64. évf. 1. sz. 2018. 9–17. p.

A munkaerő-piaci tapasztalatokkal kapcsolatban elmondható, hogy – nem meglepő módon –, utánpótlási szempontból is figyeljük a hallgatók működését, és igyekszünk maradandó kapcsolatot kialakítani a KSZK iránt affinitást mutatókkal. A csillagok állása ugyan ritkábban kedvez az egymásra találásoknak, mint az kívánatos lenne, mégis elmondhatjuk, hogy az elmúlt bő tíz évben a KSZK hajdani gyakornokai közül egy fő a KSZK, egy másik a Könyvtári Intézet, a harmadik pedig az OSZK munkatársa lett. Ide kapcsolódik, hogy azokról, akik tanulmányaik végeztével az OSZK-ba jelentkeznek állásért, és szerepel az életrajzukban a nálunk töltött gyakorlat, szívesen adunk jó referenciát az illetékes kollégáknak, így is segítve a pályakezdőket.

Ahogy említettem, a könyvtáros hallgatók véleményezik a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban töltött időt. Zárásként ezekből a magukért beszélő véleményekből idéznék még hármat:

„Több helyen töltöttem már el szakmai gyakorlatot, de úgy érzem, hogy az idei járult hozzá leginkább szakmai fejlődésemehez. [...] Minden feladatomat ellenőrizték, értékelték, segítettek, ha valami hibát ejtettem. [...] Örülök, hogy ha csak egy kis időre is, a csapat tagja lehettem.”

„Az itt töltött idő alatt állt össze bennünk a kép olyan, elméletben már tanult dolgokról, amit eddig nem értettünk igazán [...] e gyakorlat során fogtuk fel igazán a teaurusz lényegét. [...] Mindenki kedves és segítőkész volt [...] nem éreztük magunkat tehernek.”

„Bárkinek szívesen ajánlanám – és fogom is – a könyvtárat, mert itt egy olyan csapatba kerülhet, ahol számít a véleménye, értékeli a munkáját, és mindenki szívesen segít, bármilyen kérdésről is legyen szó.”

FONYÓ ISTVÁNNÉ

ny. főigazgató, főszerkesztő

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

2016. január 5-én írta alá a stratégiai, szakmai együttműködési megállapodást *Liszkey Béla*, a BME OMIKK könyvtári hajdani főigazgatója és *Kiszl Péter*, az ELTE BTK KITI intézetigazgatója, de az együttműködés már sokkal korábban elkezdődött. Az elmúlt időszak tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a könyvtár szakokon elsajátítható újfajta tudás nemcsak a frissen végzett könyvtárosokat segíti munkakereséskor, hanem a könyvtáraknak is segít naprakésznek maradni a mai technológiával átszőtt mindennapokban is.

A BME OMIKK, hasonlóan a felsőoktatási könyvtárakhoz, nagy nyomásnak van kitéve, hogy bevezesse az információk kezelésének új formáit. A könyvek kölcsönzése,

a tanulási terek biztosítása és a digitális tartalmak licencelése továbbra is központi szolgáltatás, viszont az új publikációs tevékenységek támogatása iránt is egyre nagyobb az igény. A nyílt hozzáférés, a digitális kiadások, az adatkezelési tervek összeállítása, a kutatási szoftverek biztosítása vagy az adatok gondozásával és megőrzésével kapcsolatos szolgáltatások kritikus fontosságúvá váltak. Nem kérdés, hogy a könyvtárak az oktatási és tudományos információk központi tényezői kívánnak maradni intézményeikben.

A frissdiplomás könyvtárosok új készségekkel jönnek ki az egyetemekről. Ezáltal új munkakörök jönnek létre a könyvtárakban:

- *Adatkönyvtáros*: az egyik megközelítés a kutatási adatok tárolásával és visszakeresésével kapcsolatos, amely új típusú szakembereket és hozzáértést kíván. Például a repozitóriumokban elhelyezendő adatállományok kiválasztásában is segítenek gyűjteményszervezési ismereteik és tapasztalataik.
- *Könyvtár branding és tudatos marketing*: milyen lépésekben és eszközökkel lehet a könyvtárat olyan branddé (márka) alakítani, amelyhez az emberek automatikusan egy korszerű, pozitív imázst, élményt vagy elvárást képesek kapcsolni? Hogyan lehet a fogyasztókat arról meggyőzni, hogy a könyvtári szolgáltatásokat válasszák a versenytársak kínálata helyett? Milyen marketing módszerekre és marketing üzenetekre van szükség, amelyekkel hatékonyabban hathatunk a célközönségre?
- A könyvtáraknak a *nemzeti kutatási adatfelhő* támogatásában kulcsszerepük van, mivel a kutatói társadalom nagy része ezekben az információs központokban éri el a számukra nélkülözhetetlen szakirodalmat és adatbázisokat, és kapnak támogatást az információs írástudásuk fejlesztéséhez.

A BME OMIKK az első évtől kezdve végig kíséri a hallgatók szakmai fejlődését. Vállalja a gyakorlati szakkönyvtári tevékenység, a fontosabb műszaki források és adatbázisok átfogó bemutatását és részletes ismertetését az ELTE BTK KITI hallgatói, valamint az onnan érkező gyakornokok számára, továbbá konzultációs lehetőséget biztosít a műszaki tájékoztatással kapcsolatos szakdolgozatok, szemináriumok és TDK-dolgozatok elkészítéséhez. Az ELTE BTK KITI hallgatói és oktatói ingyenesen válhatnak kölcsönzést is lehetővé tevő éves olvasójegyet a könyvtárba, az első évfolyam diákjai pedig szakmai látogatáson vesznek részt a BME OMIKK-ban.

Az együttműködés kiterjed a BME OMIKK által kiadott *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* (TMT) című könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat támogatására, azaz az ELTE BTK KITI oktatói és doktoranduszai részéről szerzői, referálói és lektori közreműködésre, a lap tartalmi megújítására és informatikai fejlesztésének elősegítésére is. A TMT kiadását, tartalmi fejlesztését Tanácsadó Testület segíti. Tagjai: *Barátné Hajdu Ágnes, Dancs Szabolcs, Drótos László, Kiszl Péter, Kokas Károly, Kovácsné Koreny Ágnes, Moldován István*. A TMT-ben a doktoranduszok által közölt cikkeket az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programja, mint publikációkat elfogadja. 2020. januártól a TMT korlátlan hozzáférésű, előfizetésre a jövőben nem lesz szükség.

HASZONNÉ KISS KATALIN

régióigazgató
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár

A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* (FSZEK) és az ELTE BTK KITI hosszú évek óta stratégiai partnerek. A két intézmény együttműködési megállapodását négy évvel ezelőtt írtuk alá, amely megújította a korábbi közös tevékenységek tartalmát. Mint például: a hallgatók feladatul kapták, hogy vegyék górcső alá kilenc tagkönyvtárunkat. Tegyenek javaslatokat, ha ők lennének ott könyvtárosok, hogyan alakítanák át a teret, az állományt, a könyvtár kinézetét. Szakmai véleményük többek között azért is volt fontos a számunkra, mert szeretnénk, ha még több fiatal felnőtt használna könyvtárainkat, érezné vonzó közösségi térnek azokat. Szükségünk volt a hallgatók friss látásmódjára, új igényeire. Mi sok javaslatukat meg is fogadtuk, sőt volt olyan hallgató, aki segített a megvalósításban is. Az együttműködés sikerét mutatja az is, hogy az elmúlt években több hallgató választotta a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat munkahelyként. E mellett az Intézet munkatársaink számára meghatározó továbbképzési hely is egyben.

Természetesen mi is nagyon fontosnak tartjuk azt is, hogy aktuális és érdekes kutatási és szakdolgozati témajavaslatokkal álljunk elő. Évről évre 38–40 témát ajánlunk. 26 kolléga vesz részt a témák összeállításában, mely a gyűjteményszervezéstől a speciális olvasórétegekig, vagy az új szolgáltatások bevezetésén túl a hagyományos könyvtári feladatokig terjed. Azt gondolom, érdekesek és aktuálisak lehetnek ezek a témák, ugyanis minden évben 3–4 hallgató választ minket.

KÁLÓCZI KATALIN

főigazgató
ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár

Az *ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár* (EKL) és az ELTE BTK KITI együttműködése számos területen, változatos keretek között valósul meg. Hivatalosan 2007. november 28-án kötött megállapodást a két intézmény.³ Az együttműködés akkor meghatározott, azóta is működő és egyre bővülő főbb területei:

³ KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 7/8. sz. 2014. 251–266. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/print.html?id=5965&issue_id=562.html [2020. május 18.]

- Az EKL szakértői, magasan képzett szakemberei bekapcsolódnak kijelölt tantárgyak oktatásába, szakdolgozati témák meghatározásába, és igény szerint konzulensi feladatot vállalnak.
- Az EKL gyakorló helyszíneként fogadja a KITI hallgatóit, a KITI képzési helyszínt biztosít az EKL oktatói tevékenysége számára.
- A két intézmény munkatársai és a hallgatók közreműködnek egymás tudományos és szakmai rendezvényeinek megszervezésében, előadóként, szervezőként, illetve a kapcsolódó kiadványok közreadásában.
- A KITI hallgatói tevékenyen részt vesznek az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány által meghirdetett Könyvrökbefogadási program megvalósításában.
- Az EKL diákmunkásként foglalkoztat könyvtár-informatikus hallgatókat.

Munkatársaink számos területen kapcsolódnak be a BA és MA képzéseken folyó órák megtartásába, többek között a formai és tartalmi feltárás, az integrált rendszer moduljai, adatbázis használati ismeretek, MTMT (Magyar Tudományos Művek Tára) és könyvtörténeti szemináriumok megtartásával, valamint kihelyezett órák helyszínét biztosítottuk. Együttműködésünket jól jellemzi az is, hogy a könyvtár által a használók számára szervezett képzéseket a KITI számítógépes terméiben tarthattuk meg.

A könyvtár munkatársai számos szakterülethez kapcsolódóan javasoltak szakdolgozati témát, az utóbbi években több mint egy tucat szakdolgozat született, amelyet munkatársaink mentoráltak, vagy a téma valamilyen módon kapcsolódott az EKL működéséhez, szolgáltatásaihoz.

Az elmúlt tíz évben évente 5–15 gyakornokot fogadtunk, akik hasznos értékelést adnak rólunk, mint gyakorló helyről, ahol a tanultak alkalmazásával a hallgatók jól ki tudják egészíteni az egyetemi képzést. Részletek a hallgatói értékelésekből:

„[...] Összességében, egy nagyon pozitív szakmai gyakorlatnak tartom. Az osztályvezetőn – [Székelyné Török] Tündén, érezhettük, hogy komolyan veszi szakmai fejlődésünk, szinte minden nap más-más feladatot adott nekünk, és igyekezett mindennel megismertetni minket. A munkatársak is mindig segítőkészek voltak, szívesen elmagyaráztak mindent, sosem haragudtak, ha esetleg valamit rosszul csináltunk. Örülök, hogy az Egyetemi Könyvtárat választottam, úgy gondolom, hogy a jövőben nagyon sok előnyöm lesz majd, az itt megtanultakból.”

„Összességében megismertük a Gyűjteményfejlesztési és Szerzeményezési osztály munkáját, valamint volt szerencsénk belelátni az egész Egyetemi Könyvtár működésébe. Úgy vélem a gyakorlatom során minden információt és gyakorlatot megkaptam, amelynek segítségével sikerült elmélyítenem az eddig csak elméletben tanult feladatokat.”

„[...] Összegezve, mint ahogy már korábban írtam, változatosan teltek el a ledolgozandó órák. Természetesen akadtak kevésbé izgalmasabb feladatok, ilyenek voltak a folyóiratok rendezése és a törzssadatkezelés a Magyar Tudományos Művek Tárához, de bőven voltak érdekes munkák is, például

a nemvételes könyvek nyilvántartása, a bibliográfiai leírások készítése, a könyvek felszerelése vagy a látogatás az OSZK-ba. A gyakorlókornak szervezett tájékoztató napot pedig rendkívül hasznosnak és érdekesnek találtam.”

„Az osztályon dolgozó munkatársak barátságosak és kedvesek voltak, és úgy gondolom, hogy segítő-készségük elengedhetetlen lett volna a szakmai gyakorlat sikeres elvégzéséhez.”

A hallgatók a könyvtár minden munkaterületével megismerkedhetnek, részt vesznek a szerzeményezés folyamatában, az integrált rendszer moduljait használva a könyvfeldolgozásban és az adatbázisépítésben. Kölcsönöznek, bekapcsolódnak a közösségi oldalak tartalmi szerkesztésébe, számos ötlettel gazdagítva azokat. Megismerkednek az MTMT (Magyar Tudományos Művek Tára) és a repozitóriumpépítés feladataival, valamint részt vehetnek a szolgáltatásokat támogató informatikai fejlesztésekben is, mint például applikációk és kiegészítő funkciók fejlesztése. A gyakorlókornak bekapcsolódnak a szervezetben magas szinten folyó minőségirányítási folyamatokba is (K21 projekt),⁴ megismerkednek a könyvtári menedzsmenttel, a munka hatékonyságát növelő eszközökkel, módszerekkel. Több hallgató vett részt a használói igény és elégedettség mérések előkészítésében, értékelésében. Az oktatókkal készített interjúk feldolgozásával nagy mértékben támogatták a felmérés sikerét. A hallgatók közül többeket diákmunkásként is lehetőségünk van alkalmazni a gyakorlatok befejezése után, közülük pedig számosan munkatársként kezdik az EKL-ben pályájukat. Jelenleg öt olyan munkatárs dolgozik nálunk, akit korábban gyakorlónaként fogadtunk. A hallgatókkal való együtt dolgozás sok pozitív tapasztalatot jelent mindkét félnek. A hallgatók, pályakezdők számára egyfajta inkubátorházként funkcionál a könyvtár, ahol olyan szakmai tudásra tehetnek szert, amely képessé teszi őket kvalifikált, magas szakmai tudást igénylő munkakörök ellátására mind az EKL-ben, mind más munkahelyeken. A könyvtár munkatársai számára pedig inspirációt jelent a friss tudással és lelkesedéssel dolgozó fiatalokkal való közös munka.

A két szervezet között nem csupán a hallgatók fogadása, a képzésben való együttműködés valósul meg. Közös szakmai rendezvényeket és közös szakmai projekteket valósítunk meg, valamint támogatjuk egymást szakmai kiadványok gondozásával. Ez utóbbi esetben a tördeléstől a lektorálásig segítjük egymást a publikációk, kötetek létrehozásakor. A KITI oktatói előadásokat tartanak a könyvtár által szervezett szakmai napokon, workshopokon, valamint önkéntes tárlatvezetéseket tartanak a könyvtár állományát népszerűsítő, az itt őrzött kulturális örökséget bemutató kiállításokon. Az utóbbi években előadónk volt *Kiszl Péter* intézetigazgató, *Barátné Hajdu Ágnes*, *Boda Gáborné Köntös Nelli*, *Németh Katalin*, kulturális rendezvényeinken pedig *Bibor Máté János* működött közre.

A már korábban is említett K21 minőségirányítási program különösen izgalmas területe az együttműködésnek, amelyben nemcsak a hallgatók, de az intézet oktatói is

⁴ K21 program. Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/k21/k21> [2020. május 18.]; A program dokumentumai. Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/dokumentumok> [2020. május 18.]

tevékeny részt vállaltak, és ezzel jelentősen hozzájárultak a program eredményeihez. A könyvtárhasználók igényeinek felmérése mellett a projekt szervezetének részeként *Boda Gáborné Köntös Nelli* több évig vezette a folyamatok gondozását végző munkacsoportot, valamint tevékenyen részt vett az önértékelések folyamatában is, amellyel ő és az intézet nagy mértékben hozzájárult az egyetem könyvtárai (Egyetemi Könyvtári Szolgálat) „Minősített könyvtár” címének elnyeréséhez. Az ő vezetésével készült el az ELTE könyvtárainak munkafolyamatait feltérképező folyamatleltár, valamint a folyamatleírások formulája és számos folyamat leírása is. A projektben való munka tapasztalatai is beépültek doktori disszertációjába, amelyet 2014-ben sikeresen védett meg.⁵

Az EKL és a KITI együttműködése tovább erősödött 2013-ban, amikor *Kiszl Péter* jelölte az alapító az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány⁶ kuratóriumi elnöki tiszterére. Az újonnan felálló kuratórium a könyvtárral együttműködve, *Kiszl Péter* vezetésével új alapokra helyezte az Alapítvány működését. Az Alapítvány legfontosabb céljai a könyvtár állományában fellelhető, muzeális értéket képviselő állomány megóvásának, bemutatásnak támogatása, valamint a könyvtár törekvéseit, stratégiai céljait megvalósító tevékenységek előmozdítása. A közös munka eredményeként számos pályázatot nyert el a szervezet, amelyet reprezentatív kiadványok előállítására, technikai eszközök beszerzésére, rendezvények megvalósítására, valamint a könyvtárosok képzésére fordíthattunk.⁷

A két szervezet együttműködése valódi nyer-nyer helyzetet eredményezett az elmúlt években, a szakmai együttműködés számos eredménye mindkét intézmény működésének sikereihez hozzájárult.

KIS SZILÁRD

archívumi csoportvezető
Nemzeti Audiovizuális Archívum

„*At the institute for media culture you discover what the media can do to you ... and what you can do with the media*”⁸ – szól a holland *Sound and Vision Institute* mottója, amely Európa egyik legnagyobb audiovizuális archívuma. Ez érvényes lehet minden más műsorszóró médiá-

⁵ BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Könyvtári önértékelés, a minőség értékelése a dokumentumleírásban. [Doktori disszertáció] Budapest, ELTE ITDI, 2013. Forrás: <http://doktori.btk.elte.hu/lit/kontosnelli/diss.pdf> [2020. május 18.]

⁶ Az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány céljai, működésének dokumentumai. Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/egyetemi-konyvtarert-alapitvany/cel> [2020. május 18.]

⁷ KISZL Péter: Alapítvány a könyvtárért: közgyűjteményi forrásteremtés civil eszközökkel. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 6. sz. 2015. 223–245. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/210/211> [2020. április 7.]

⁸ Sound and Vision Institute. Forrás: <https://www.beeldengeluid.nl/en> [2020. április 7.]

val foglalkozó nyitott archívum, és azok felhasználói számára, természetesen beleértve a *Nemzeti Audiovizuális Archívumot* (NAVA) és annak látogatóit is.

A televíziós és rádiós műsorszámok a nemzeti kulturális vagyon részei. Ennek megőrzésére jött létre a NAVA, amely 2006 óta köteleespéldány-archívumként digitálisan rögzíti, feldolgozza és online hozzáférhetővé teszi a műsorszóró médiában sugárzott magyar gyártású vagy magyar vonatkozású műsorait. Jelenleg hat közszolgálati televízió, négy közszolgálati rádió csatornán túl öt kereskedelmi, illetve hírtelevízió műsorszámait gyűjti és tárolja digitálisan az archívum.

Alapfunkcióikból következően maguk a műsorszolgáltatók is jelentős archívumokkal rendelkeznek, de ezek elsősorban a gyártást szolgálják ki, a tárolt műsorok az újrahasonosítást teszik lehetővé, a szolgáltatás nem publikus. A NAVA publikus digitális közgyűjtemény, a katalógusa a világ bármely részéről elérhető és Európában szinte egyedülállóan gyűjteményei kutatás és oktatás céljából szabadon megtekinthetők az úgynevezett NAVA-pontokon (csatlakozott oktatási intézmények, könyvtárak, muzeális és kulturális intézmények). A NAVA törzsgyűjteményén túl számos különgyűjteményt is kezel és befogad, ezek részben korlátlan hozzáféréssel, bárholonnan megtekinthetők, részben a már említett NAVA-pontokon érhetők el. Az országos elérésű műsorszolgáltatók tartalmain túl a kisebb közösségek audiovizuális dokumentumai is feltárásszorulnak. A helyi, városi televíziók, illetve helyi közösségek audiovizuális kulturális értékeinek, vagyonának, örökségének megőrzését, megóvását, feltárását és nyilvános elérésének biztosítását is lehetővé kell tenni.

Ahhoz, hogy a fentieket is beleértve felfedezhessük milyen tartalmakat érhetünk el egy, a kezdetektől teljes mértékben online könyvtárban, amely törzsgyűjteménye naponta mintegy 360 órányi audiovizuális műsorfolyammal gyarapszik, megfelelő képzésre, szakértelemre és megfelelő számú szakemberek, médiaarchivátorok utánpótlására van szükség. A NAVA és az ELTE BTK KITI között 2019-ben létrejött együttműködési megállapodás ezt a célt is szolgálja.

Az audiovizuális dokumentumok speciális könyvtári dokumentumként speciális feldolgozási módszereket igényelnek. Az archívumban az informatikus könyvtáros hallgatók ezeket a sajátos, a nem hagyományos dokumentumok feltárására alkalmas eljárásokat, rendszereket és technológiákat ismerhetik meg. A NAVA többszintű szakmai gyakorlati modellt dolgozott ki, amelynek keretében a kötelező gyakorlati kurzusokat követően a hallgatók egy részére, meghatározott létszámban, hat hónapos határozott idejű gyakornoki állást is felkínál. Végezetül, talán a legfontosabb, hogy az archívumban tárolt és feltárt audiovizuális közvagyon ne csak a médiatudatosságra való nevelésben kapjon megfelelő figyelmet, hanem az oktatás minden szereplőjét beleértve a tudatos archívumhasználatra is ösztönzőleg hasson.

KÓRÓDY JUDIT

információszoigálató központ vezető
Infodok Információs és Ügyviteli Szoligálató Kft.

Jól tudjuk – közhelyszámba megy –, hogy a változás örök, de igazából az utóbbi években, évtizedekben a változás dinamikája is változott! Most már sokkal hamarabb következnek be a dolgok, amelyeket elképzelünk, amelyekre vágyunk, esetleg tartunk tőlük. Olyan képességeket kell megtalálnunk magunkban és tovább fejleszteniünk, amelyek segítenek minket abban, hogy egészségesen és sikeresen alkalmazkodni tudjunk a változásokhoz. Azért mondom ezt épp itt és most, mert az ELTE BTK KITI-vel évek óta ápolott együttműködésünk során úgy tapasztalom, hogy az elméleti tudás átadása mellett nagy figyelmet fordítanak arra, hogy a tudás felhasználásának, a változásokhoz való alkalmazkodásnak a képességét is elsajátítsák a hallgatók.

Jó példa erre az, amikor az Információtudományi Tanszék hallgatói azt a feladatot kapják, hogy alapítsanak céget egy valós információs szolgáltatás kiépítésére, forgalmazására. A hallgatók a munka során felméri a piacot, meghatározzák a várhatóan sikeresen értékesíthető szolgáltatást, áttekintik a szükséges tárgyi és humán infrastruktúrát, üzleti tervet és marketing stratégiát készítenek, befektetőket keresnek, kidolgozzák a cég arculatát meghatározó eszközöket és a piacszerzési módszereket. Szerencsés vagyok, hogy már több alkalommal én értékelhettem a munkájukat – olyankor én vagyok a potenciális ügyfél, akit meg kell győzniük, hogy vásárolok meg a szolgáltatásukat. Élvezem a szíporázó ötleteket, az előcsillanó tehetségeket, és örülök, hogy elősegíthetem a beilleszkedésüket az üzleti élet izgalmas, de túl gyorsan és nem mindig szerencsésen változó világába.

Együttműködésünk legfontosabb területe, hogy gyakorlati helyet biztosítunk a hallgatóknak egy olyan vállalati könyvtárban, amely multikörnyezetben működik. Itt az információszoigálatás legfontosabb jellemzője a testreszabottság mellett a gyorsaság és a magas szintű relevancia, hiszen legtöbbször komoly üzleti döntések függnek az átadott információktól. Itt megismerhetik a hagyományos könyvtári feladatok mellett a döntően adatbázis alapú információfeldolgozási- és szolgáltatási megoldásokat, egy gazdálkodó szervezet struktúráját, működését, és lehetőségük van egy konkrét piaci terület áttekintésére, belehelyezkedésre az üzleti információk világába. Nem utolsósorban pedig tapasztalatokat szerezhetnek az információs szolgáltatások értékesítésének egyfajta megoldásáról is.

Számunkra komoly haszna van a gyakornokok megismerésének, elvégzett munkájuknak, az általuk behozott új ötleteknek. Örömmel tapasztaljuk, hogy tőlük is pozitív visszajelzéseket kapunk, fontosnak tartják, hogy olyasmit is megtanulhatnak nálunk, hogy mit jelent élni a képességeikkel. Végezetül tehát álljon itt egy jellemző vélemény:

„Az Infodok Kft.-nél töltött idő során a gyakorlatban tapasztaltam meg, hogy egy könyvtáros valóban az információkeresés professzionális szakembere lehet. A jól hangzó kifejezés számomra

ekkor töltődött fel tartalommal, itt életem meg először, hogy napjainkban akár az üzleti környezetben is hasznosíthatom a képességeimet, készségeimet.”

PAPP ANNA MÁRIA

főigazgató

Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjtemény

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) kiemelt gyűjtési szakterülete a világirodalom eredeti nyelven és magyar fordításban, az irodalomtudomány, a nyelvtudomány, a zene, a zenetudomány. Szintén kiemelt szakterület a magyarországi nemzetiségek szépirodalma, szakirodalma, zenéje. A Zeneműtár a könyvtár szerves része, ugyanakkor sajátos „külön világa”. Az OIK ezen túlmenően az országos szintű nemzetiségi dokumentumellátás koordinációs központja.

A nyelvi arányokat tekintve a legnagyobb gyűjteményrész a magyar, ezt követik a nagy világnyelvek, a környező országok, illetve a hazai nemzetiségek nyelvei, valamint a további európai és Európán kívüli nyelvek. A fentieket figyelembe véve elmondható, hogy egyedi, ugyanakkor rendkívül sokrétű gyűjteményről van szó.

Az OIK együttműködő partnereinek köre a gyűjteményhez hasonlóan komplex. A könyvtár 61 együttműködési megállapodást tudhat magáénak, amelyből 53 az elmúlt öt évben jött létre. A partnerek további kiterjedt körével formális megállapodás nélkül is aktív és eredményes a kapcsolat.

A partnerekkel való együttműködés lényege a közös munka, az innováció, a társadalom jobb szolgálata érdekében. Fontos szempont az együttműködő felek elégedettsége, a kölcsönös haszon, a költséghatékonyság. A partnerek a gyűjteményrészekhez kapcsolódó kulturális és ismeretterjesztő programok szervezésében is nyújtanak támogatást. Az együttműködéseknek számos kölcsönös előnye van. A partnerek célja, vagyis a nyelv és kultúra népszerűsítése, megvalósul. A létrejött együttműködésben találkoztak a partnerek és az OIK törekvései, de az igazi nyertesek a szóban forgó nyelvek és kultúrák iránt érdeklődő, társadalmi réteg képviselői, akik hozzájutnak a számukra szükséges információkhoz, tartalomhoz.

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár feladatának tekinti távoli használók elérését és kiszolgálását, amely szintén együttműködés keretében valósul meg. Az OIK kihelyezett gyűjteményt működtet a gyöngyösi Tittel Pál Könyvtárban. Itt a célcsoport az Eszterházy Károly egyetem külföldi, de nem csak külföldi hallgatói. Közös cél a szolgáltatásfejlesztés. Az OIK már két éve partnere a lakiteleki Németh László közép-európai fordítótábornak is. A fordítótábor munkáját évente többféle szótár kölcsönadásával, és a fordítótábor könyvbemutatói és felolvasóestjei számára helyszín biztosításával támogatja a könyvtár.

*Kiemelt együttműködés: az Országos Idegennyelvű Könyvtár és az ELTE BTK KTI
közös munkája*

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár és az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete között 2014-ben jött létre az együttműködési megállapodás,⁹ amely szerint a könyvtár helyszínt és szakmai támogatást nyújt az intézet zenei képzéseire, ezen kívül pedig fogadja a szakmai gyakorlatot teljesítő hallgatókat. A megállapodás záradéka, hogy a két intézmény együttműködik minden olyan projektben, amely mindkét fél számára előnyös. A könyvtárak jogszabályban rögzített kötelezettsége a könyvtárosképző intézmények oktatási tevékenységének támogatása¹⁰, azonban az együttműködés hasznát, eredményeit tekintve a felek e kötelezettségtől eltekintve is együtt dolgoznak a szakmai képzések minőségének javítása érdekében.

Fontos kiemelni, hogy a két partner között a megállapodás aláírása előtt is létezett konstruktív, egymást támogató kapcsolat, a megállapodás hivatalos keretet adott ennek. Eredményeinkben megmutatkoznak az együttműködés előnyei. Az intézet képzéseinek támogatása kapcsán kihelyezett órák zajlanak a könyvtárban, a Zeneműtár vezetője már második éve óraadóként vesz részt a zenei könyvtárosképzésben. Ez számunkra pozitív visszajelzés. Azt jelenti, hogy a hallgatók képzésében és az intézet munkájában eredményesen vettünk részt, tulajdonképpen elismerése az OIK-ban folyó szakmai munkának, és munkatársunk szaktudásának, ugyanakkor ösztönzés is a további kiváló munkára.

A könyvtár szakos hallgatók folyamatosan érkeznek a könyvtárba szakmai gyakorlatra. A gyakorlati képzés tematikája alapján a hallgatók részt vesznek az OIK napi munkájában. Fontos szempont, hogy a hallgatók a könyvtár számára értékes munkát végezzenek, amennyire csak lehet, járuljanak hozzá az intézmény céljaihoz. Ez a hallgatók számára többféle előnnyel bír. Hasznos munkatapasztalat, több részterületen gyakorlati jártasságra tesznek szert, elkezdik a szakmai kapcsolatok építését, a jól teljesített szakmai gyakorlat kiváló referenciaalap az álláskereséshez, illetve a könyvtárban való elhelyezkedéshez.

A fentiekén kívül évente az OIK szakdolgozati témajavaslatokkal segíti az intézet és a hallgatók munkáját. A visszajelzések ezen a téren is jó eredményekről tanúskodnak. A közelmúltban szinte minden évben volt olyan hallgató, aki az általunk javasolt témák közül választott, és két munkatársunk külső konzulensként támogatta a hallgatókat, ami mindkét fél számára hasznos tapasztalat volt.

Elmondható, hogy az együttműködésnek három nyertese van. Nyert a két együttműködő fél: az Országos Idegennyelvű Könyvtár és az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete. Együttműködve, egymást támogatva mindkét fél eredményesebb.

⁹ Szakmai együttműködési megállapodás. Ikt. sz.172/2014. márc. 26. Országos Idegennyelvű Könyvtár irattára.

¹⁰ 30/2014 EMMI rendelet az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól. 9. § (2) bekezdés 15. pont
Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1400030.emm> [2020. január 3.]

Könnyebben el tudjuk érni céljainkat, mintha külön utakon járnánk, egymás támogatása által költséghatékonyak vagyunk. A harmadik nyertes felet jelen esetben a képzésben résztvevő hallgatók képviselik, akik hasznos munkatapasztalatra, szakmai kapcsolatokra tesznek szert, alkalmuk van elmélyíteni tudásukat. Megkockáztatható az a kijelentés, hogy hosszú távon pedig negyedik nyertes fél is van. Mégpedig a társadalom, amelynek az előmenetelén munkálkodunk „könyvek által.” Az együttműködés jelentőségét, kiemelt státusát annak többszintű hasznossága, az évről-évre felmutatott kölcsönösen jó eredmények és hosszú távú társadalmi fenntarthatósága adja.

A partnerség kétoldalú üzleti kapcsolat, amely a könyvtár és más intézmények, szervezetek között jön létre a társadalom jobb szolgálata érdekében. Az OIK esetében alapérték a partnerközpontúság. A társadalmi, ezen belül pedig használói igények kiszolgálása, a szolgáltatásfejlesztés hatékonyabban, gyorsabban valósítható meg a partnerekkel együttműködve. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár és az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének közös munkája a szakemberképzés színvonalának emelését célozza. Az együttműködés kölcsönös előnyei, az elért eredményekben mutatkoznak meg.

REDL KÁROLY

igazgatóhelyettes
Országgyűlési Könyvtár

Az Országgyűlési Könyvtár és az ELTE BTK KITI közötti élő, intenzív együttműködésnek megannyi eseménye között mára, már a feledés homályába veszett, hogyan is kezdődött a kapcsolat.

Az Országgyűlési Könyvtár intézménytörténeti kutatásának, ami jelenleg napirenden van, szép feladata lesz többek között annak feltárása, miként kezdődött és alakult az elmúlt hetven évben a könyvtárunk és a könyvtárosképzés kapcsolata. Most ezen ünnepi, jubileumi ünnepségen a köszöntése a fő szerep, nincs mód, lehetőség és igény sem a hosszas történeti visszatekintésre.

Az Országgyűlési Könyvtárban fontosnak és hasznosnak tartjuk, hogy eleven kapcsolatunk legyen a különböző képzőhelyekkel, ezek között is kiemelten az ELTE BTK KITI-vel. Ez nem üres udvariassági formula a részünkről. Úgy gondoljuk, és a gyakorlat is azt bizonyította, hogy itt erős közös érdekről van szó. Egyik részről az Országgyűlési Könyvtár olyan szerepet tölt be – funkciójánál fogva – a magyarországi könyvtári rendszerben, ami unikális. Ezért az egyetem hallgatói könyvtárunkban olyan tapasztalatokat szerezhettek, olyan élményekkel gazdagodhatnak, olyan könyvtári tevékenységekbe nyerhetnek bepillantást, ami másutt nem lehetséges. Magyarország legfőbb

népképviselői szervének, az Országgyűlésnek a könyvtári, szakirodalmi információellátási gyakorlata csak nálunk tanulmányozható. Másik részről az Országgyűlési Könyvtár mindig nyitott volt az új trendek megismerésére, új szakmai megoldások alkalmazására, új, innovatív szemléletmódra. Ezt pedig részben az egyetemi oktatás, részben maguk a hallgatók tudják közvetíteni számunkra. Ennek szellemében került sor szakmai együttműködési megállapodás megkötésére az Országgyűlési Könyvtár és az ELTE BTK KITI között 2018 januárjában.

Természetesen a formalizált kapcsolatokon túl talán a legfontosabb kapcsolati szál az, hogy az elmúlt évek során számos olyan fiatal kollégát vettünk fel az Országgyűlési Könyvtárba, akik az ELTE BTK-n folytatták tanulmányaikat, és szereztek diplomát. Nyugodtan állíthatom, hogy ők mindannyian könyvtárunk kitűnő munkatársaivá váltak.

AZ ELTE BTK KITI SZAKMAI EGYÜTTMŰKÖDÉSI MEGÁLLAPODÁSAI

Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár¹¹ • Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár¹² • Budapesti Műszaki Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár¹³ • Csorba Győző Könyvtár¹⁴ • ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat • Evangélikus Országos Gyűjtemény¹⁵ • Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár¹⁶ • Infodok Kft. • Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár¹⁷ • Magyar Könyvtárosok Egyesülete¹⁸ • Magyar Olvasástársaság¹⁹ • Monguz Információtechnológiai Kft.²⁰ • Nemzeti Audio-

¹¹ Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár – Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2018/11/szakmai-egyuttmukodes-kecskemeti-katona.html> [2020. január 27.]

¹² Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár – Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/egyuttmukodesi-megallapodas-bce-egyetemi-konyvtaraval> [2020. január 27.]

¹³ Budapesti Műszaki Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár – Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/szakmai-egyuttmukodesi-megallapodas> [2020. január 27.]

¹⁴ Csorba Győző Könyvtár – Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/egyuttmukodesi-megallapodas-pecsi-csorba-gyozo-konyvtaral> [2020. január 27.]

¹⁵ Evangélikus Országos Gyűjtemény – Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2019/05/konyvtorteneti-egyuttmukodesek.html> [2020. január 27.]

¹⁶ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/egyuttmukodesi-megallapodas-fovarosi-szabo-ervin-konyvtaral> [2020. január 27.]

¹⁷ Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár – Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/egyuttmukodesi-megallapodas-ksh-konyvtaral> [2020. január 27.]

¹⁸ Magyar Könyvtárosok Egyesülete – Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/szakmai-egyuttmukodesi-megallapodas-az-mke-es-az-elte-btk-kiti-kozott> [2020. január 27.]

¹⁹ Magyar Olvasástársaság – Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2015/07/egyuttmukodes-magyar-olvasastarsasaggal.html> [2020. január 27.]

²⁰ Monguz Információtechnológiai Kft. – Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2012/03/hunteska-az-oktatásban.html> [2020. január 27.]

vizuális Archívum²¹ • Nemzeti Cirkuszművészeti Központ Nonprofit Kft.^{22,23} • Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjtemény²⁴ • Országos Széchényi Könyvtár²⁵ • Országgyűlési Könyvtár²⁶ • Ráday Könyvtár²⁷ • Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala • Színház- és Filmművészeti Egyetem Könyvtár, Kottatár és Médiatár²⁸

1. ábra: Képmontázs a 2011–2019 között született együttműködési megállapodásokról

²¹ Nemzeti Audiovizuális Archívum – Forrás: <https://www.elte.hu/content/szakmai-egyuttmukodes-a-nava-val.t.19439> [2020. január 27.]

²² Nemzeti Cirkuszművészeti Központ Nonprofit Kft. – Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/egyuttmukodesi-megallapodas-nemzeti-cirkuszmuveszeti-kozpont-es-az-elte-btk-kiti-kozott> [2020. január 27.]

²³ Nemzeti Cirkuszművészeti Központ Nonprofit Kft. – Forrás: <https://fnc.hu/hirek/egyuttmukodesi-kozott-a-nemzeti-cirkuszmuveszeti-kozpont-es-az-eotvos-lorand-tudomanyegyetem-bolcseszettudomanyika> [2020. január 27.]

²⁴ Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjtemény – Forrás: <https://www.btk.elte.hu/content/szakmai-egyuttmukodesi-megallapodas-szuletett-az-oik-kal.t.1385> [2020. január 27.]

²⁵ Országos Széchényi Könyvtár – Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/egyuttmukodesi-megallapodas-az-oszk-es-az-elte-btk-kiti-kozott-0> [2020. január 27.]

²⁶ Országgyűlési Könyvtár – Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2018/01/egyuttmukodes-az-orszaggyulesi.html> [2020. január 27.]

²⁷ Ráday Könyvtár – Forrás: <https://konyvtar.elte.hu/hu/cikk/konyvtorteneti-egyuttmukodesek> [2020. január 27.]

²⁸ Színház- és Filmművészeti Egyetem Könyvtár, Kottatár és Médiatár – Forrás: <https://btk.elte.hu/content/szinhaztorteneti-digitalizacios-projekt-indul.t.3610> [2020. január 27.]

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 121.

ERASMUS PARTNEREINK

Intézetünk ERASMUS partnerei biztosítják a rendszeres oktatói és hallgatói mobilitást:

Åbo Akademi University, Turku;
Alexander Technological Educational Institute of Thessaloniki;
Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár;
Hacettepe Üniversitesi, Ankara;
Högskolan i Borås;
Ionian University, Corfu;
Johannes Gutenberg Universität, Mainz;
Latvijas Universitāte, Riga;
Oslo Metropolitan University;
Sapienza Università di Roma;
Sveučilište Josip Juraj Strossmayera u Osijeku;
Technische Hochschule Köln;
Universidad Carlos III de Madrid;
Universidad de León;
Universidad de Salamanca;
Universidade do Porto;
Università degli Studi di Firenze;
Universitatea de Vest, Timişoara;
Université Sciences Humaines et Sociales, Lille;
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

EGYKORI KÖNYVTÁROS HALLGATÓK VISSZAEMLEKEZÉSEI A KÉPZÉSRŐL

BALLAGOTT MÁR SOK VÉN DIÁK...

FERENCZYNÉ WENDELIN LÍDIA

...hetven esztendőn keresztül, akik az 1949-ben alapított, akkori nevén (azóta többször nevet változtatva) könyvtár szakon napjainkig itt alapozták meg későbbi pályájukat, szakmai életútjukat. A 25–30 fővel induló évfolyamokból azóta már sajnos sokan csak emlékeinkben élnek, voltak olyanok is, akik végül más pályát választottak, és mások, akik az 1950-es évek végétől külföldön hasznosították itt elsajátított tudásukat. De az alma mater, amelyre most emlékezünk, bizonyosan szerepet játszott életpályájuk alakulásában.

A könyvtárosképzés 70. jubileumán szembesültem először azzal a kérdéssel: hogyan és miért is kerültem én erre a pályára. Szép és hangzatos lenne arra emlékezni, hogy kisgyerek korom óta erre készültem, erről álmodtam, de be kell vallanom, hogy soha nem jutott eszembe. Hiszen fogalmam sem volt arról, hogy létezik ilyen életpálya!

Az érettségit követően magyar-latin szakra jelentkeztem, és ezzel az elhatározottsággal jelentem meg a felvételi vizsgán a Múzeum körúti főépületben a több száz reménykedő között. És csak ott érdeklődve derült ki mindannyiunk számára, hogy 1951-től kezdve az ELTE Bölcsészettudományi Karán szinte minden megváltozik. A több mint száz éves kétszakos képzés megszűnik, a magyar szakra a túljelentkezők nagy száma miatt bejutni sem lehet, latin szak pedig abban az évben egyáltalán nem indul, hiszen „a gimnáziumokban többé nem lesz latin oktatás, így nincs szükség tanárookra”. Tanácstalanul járkáltam a várakozókkal teli folyosókon, amikor egy társadalmi munkára kijelölt felsőbb éves fiatalember (a későbbi könyvtáros, *Reguly Ernő*) meggyőző határozottsággal sietett segítségemre, akkori szavait idézve: „van egy nem rég indult, remek szakterület: a könyvtárszak, jelentkezéssel arra, ott képezik a jövő tudományos könyvtárainak igazgatóit!” Bár – utólag bevallom – fogalmam sem volt arról, hogy mit csinál egy könyvtáros (a polcra leveszi a könyveket?) és főleg, hogy miért kell ehhez a tevékenységhez egy igazgató? – de megfogadtam tanácsát (hiszen, ha az ember már eljön felvételizni, mégse mehet haza minden próbálkozás nélkül!), bementem a kijelölt terembe és felvettek! Ez a lépés határozta meg utóbb fél évszázados pályámat.

Bár természetesen egy visszaemlékezés elsősorban szubjektív érzésekből fakad – hiszen a szak történetének első 50 évét már *Sebestyén György* tudományosan feldolgozta –, talán mégis érdemes egyéni emlékekkel röviden áttekinteni a kezdeti korszak célkitűzéseit,

tematikáját és az ehhez kapcsolódó személyiségeket. Annál is inkább, mivel ez a csupán néhány évig tartó egyszakos képzés – utólag visszatekintve is – példaértékű koncepcióra épült! A tematikát meghatározó tantárgyak három nagy csoportba sorolhatók. Elsőként a könyvtári feladatokra felkészítő ismeretek: könyvtártan (*Kőhalmi Béla*), könyvtárügy (*Sebestyén Géza*), bibliográfiai leírás (*Goriupp Alíz*), osztályozás (*Haraszthy Gyula*, *Babiczký Béla*), tájékoztatás (*Szentmihályi János*), könyvtörténet (*Varjas Béla*, *Kéki Béla*), paleográfia (*Mezey László*), ősnymtatványtan (*Gerézydi Rabán*).

Az igazi, jelentős többletet a koncepció második csoportja jelentette: ebben kapott helyet a magyar szakosokkal együtt hallgatott magyar és világirodalom, valamint a történezzekkel közösen elsajátított magyar és egyetemes történelem (mindkét területen előadások és szemináriumok), továbbá filozófiatörténet (*Hegedűs Géza*) és pedagógia (*Jausz Béla*), valamint kétéves latin képzés mindazoknak, akik nem rendelkeztek latin érettségivel. A harmadik csoportban természetesen szerepeltek az ELTE valamennyi szakán akkortájt kötelező tárgyak: marxizmus-leninizmus, orosz nyelv és honvédelmi ismeretek (a tanévben elméleti képzéssel és néhány nem túl sikeres lögyakorlattal lányoknak is!).

A könyvtárügy és az annak keretében végzett gyakorlati munka megismerésében nemcsak a tanulmányi „kirándulásoknak” (Debrecen, Szeged, Pécs, Sárospatak) volt szerepe, de még erőteljesebb hatást jelentett a könyvtári szakmai gyakorlatok rendszere. Ennek keretében akkortájt az 1. évfolyamban heti egy munkanap, a 4. évfolyam utolsó szemeszterében egy hónap, teljes munkaidőben valamely nagykönyvtárban, konkrét munkakörben végzendő feladatok tették teljesebbé az addigi elméleti képzést. Végül pedig az 5. évfolyam már kizárólag a gyakorlatra helyezte a hangsúlyt, elméleti órák és szemináriumok nem voltak, hanem „egyetemi gyakornoki” besorolásban könyvtárban elhelyezkedve váltunk a kiválasztó intézmény munkatársává (közben a szakdolgozatot elkészítve) és ennek befejeztével kerülhetett sor az államvizsga letételére. (Ma már a gyémánt diplomán is túl.)

Az újonnan létesült tanszék tematikájának kidolgozásában részt vállalóknak tehát vitathatatlan érdeme volt, hogy a könyvtári munka elméleti és gyakorlati ismereteinek átadása mellett súlyt helyeztek a művelt, a gyűjteményekben tartalmilag is tájékozott, ítéletalkotásra is képes, irodalmi, történelmi ismeretekkel bíró könyvtárosok pályájának megalapozására is. Természetesen jelen korunk technikai fejlődésének és információáradatának özöne folyamatosan alakította a könyvtár rendeltetésének, módszereinek, eszköztárának körét és ehhez igazodva a képzés tematikáját is. Hol vannak már a hajdan elsajátított gyűjteményszervezési módszerek, katalogizálási szabályok, tájékoztatási források? De a korszakok által megkövetelt fejlesztés, a folyamatos megújulásokhoz való igazodás alapjaként mindenkor azok az ismeretek szolgáltak, melyeket 70 esztendőn keresztül, mindnyájunk számára ez a – hivatalos nevében is korszerűsödött – tanszék nyújtott.

A könyvtári tantárgyakhoz kapcsolt, egykori előadók nevei ma már természetesen sokaknak csupán a magyar könyvtárügy történetéből ismertek, de a tanszék indulásának kezdetén valamennyien egy-egy könyvtárhoz, annak valamely munkaterületéhez kötődtek.

Így többnyire megbízott előadóként vállaltak részt az elméleti képzésben, napi gyakorlati ismereteikre, többéves tapasztalataikra, példáikra alapozottan. A tanszék vezetője *Varjas Béla* volt, egyben az Országos Széchényi Könyvtár akkori főigazgatója. Két tanársegédje, *Léczy Károly* és *Bauer József* vezették a szemináriumokat, kezelték a tanszéki könyvtárat és két frissen végzett demonstrátor (*Kiss István*, *Fülöp Géza*, mindketten a későbbi korszakok tanszékvezetői) szervezték a tanulmányutakat, segítették a „gólyákat” a szakmai eligazodásban.

Kezdeti egyetemi éveim alatt nemcsak az egyszakos képzés bevezetése jelentett újdonságot, de átéltük az ELTE szervezetének és elhelyezésének változásait is. 1951–1953 között a Bölcsészettudományi Kar Múzeum körúti (Trefort kerti) campusában volt az otthonunk (előbb a Puskin utcai, majd a kerti C-épületben), a Természettudományi Kar tanszékeivel osztozkodva. Utóbb a bölcsészek „kettészakadtak”: külön dékáni vezetéssel a Nyelv- és Irodalomtudományi Karra (ide tartozott a Könyvtári Intézet is) és Történettudományi Karra. Ezzel egyidejűleg e két, hajdani bölcsészkar átköltözött a volt Piarista Gimnázium épületébe, így az évfolyamom államvizsgájára 1956-ban már ott került sor. De a sok változás közepette is számomra a könyvtár szak megőrizte kontinuitását!

Nemcsak az 1950-es évek társadalmi légköre, de az előbbieken felsorolt tárgyak sokasága is indokolta, hogy az egyetemi élet mindnyájunknak szinte az egész napját kitöltötte. A Könyvtári Intézetben reggeltől az esti óráig nyüzsgő élet volt! Mi, az 1951-ben kezdők ismertük az előző és az utánunk következő évfolyamok hallgatóit, akiknek éppen nem volt előadásuk, szemináriumuk, azok az intézeti szobában olvastak, dolgoztak, beszélgettek. (Sokunknak még állandó önálló helye, fiókja is volt a nagy asztal mellett.) Így alapozódtak meg a későbbi „felnőtt” életünkben is megmaradt barátságok, szakmai kapcsolatok, egymást segítő, támogató együttműködések – gyakran egészen nyugdíjazásig. (És ezt az egyetemista szakmai életet hiányoltam én fájóan, évtizedekkel később, amikor már magam is tanítottam.)

Egy történeti visszapillantás keretében természetesen joggal felmerül a kérdés az emlékezőben is: mit jelentett életem alakulásában, tartalmában az a felidézett, néhány esztendő, amely a most 70 esztendőszakhoz kötődik? Röviden összefoglalva: egész életpályámat meghatározta 40 éven keresztül az Országos Széchényi Könyvtárban (mint egyetlen munkahely a gyakornokságtól a gyűjteményszervezési igazgatói munkaköriig) és utána 15 éven át a könyvtárügy, könyvtártan és informatikai menedzsment tanításának megalapozása, az utódok megismerése a napjainkban jubiláló könyvtárosképzésben.

KÖNYVTÁR SZAKOS VOLTAM ÉN IS (1962–1967)

GEREBEN FERENC

Előzmények

A történetet előbből kezdem. 1960-ban érettségiztem a szombathelyi Nagy Lajos Gimnáziumban. Voltak továbbtanulásomat nehezítő tényezők: „osztályidegen” („ikszes”) származásom, illetve az a tény, hogy az első három gimnáziumi osztályt a Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban végeztem. Ha rajtam múlik, a negyediket is ott végeztem volna, de édesanyámat mint pedagógust, 1959 nyarán fegyelmissel elbocsátották, amiért egyházi iskolába járatta gyermekét (erről papírt is adtak!). Ő ekkor kivett Pannonhalmáról, hogy fellebbezhessen, és három gyermekes özvegyasszonyként nem mert visszaíratni, amikor a fellebbezését elutasították. Külön problémát jelentett, hogy mindenáron bölcsész, és azon belül magyar szakos szerettem volna lenni. A tanár szakos jelöltekre az 1958-as titkos párthatározat¹ külön veszélyt jelentett, ha valamilyen klerikális-vallási elem jelent meg a jelentkezők családi hátterében. A felvételi diszkrimináció természetesen akkortájt a többi egyetemen is mindennapos gyakorlat volt (egy mai ombudsmannak a lélegzete is elállna, ha csak a baráti köröm felvételi történeteit hallaná!), de esetemben a dolog azzal kezdődött, hogy a szombathelyi igazgatóm (aki szerzetes tanárból vedlett át antiklerikális harcossá) még továbbtanulásra sem akart ajánlani. Miután nagy nehezen ez mégis megtörtént, én magyar-művészettörténet szakra jelentkeztem az ELTE-re. Ebben a szívem, nem az eszem döntött: művészettörténetből ugyanis hatalmas volt a túljelentkezés, ehhez járultak egyéb hátrányt okozó tényezőim. Hiába érettségiztem Szombathelyen, az érettségi bizonyítványban előző iskolám is szerepelt, ezt a felvételi bizottság azonnal felfedezte. Ezután nem sokkal meg is érkezett a szokásos értesítés: „a felvételi vizsgán megfelelt, de helyhiány miatt nem nyert felvételt”.

Ezek után két évig betanított munkás voltam egy új szombathelyi rádiótechnikai üzemben, minden harmadik héten éjszaka dolgoztunk. A következő esztendőben már mint „munkás” kopogtattam az egyetem kapuján, és taktikusabb is voltam: magyar-könyvtár szakra jelentkeztem. A városi, irodalmi színpadot alapító fiatal értelmiségiek körében forogva hamar kötöttem könyvtáros ismeretségeket, és ők nemcsak olvastattak, hanem érzelmileg is közelebb vittek ehhez a szép szakmához; még az általam nem nagyon kedvelt adminisztrációs részébe is igyekeztek beavatni. Mivel a közjegyzői másolat régen azt jelentette, hogy folyamatosan legépeltek a másolandó szöveget, így az érettségi bizonyítványom másolatában is csak a jeles rendű eredmény volt kiemelve, korábbi iskolám neve pedig elrejtőzött a betűrengetegben. Nem vették észre és nem is

lett téma a felvételi vizsgán, így úgynevezett „előfelvételt” nyertem. Ez azt jelentette, hogy még egy évig dolgoznom kellett az üzemben, és havonta feljártam az egyetemre konzultálni, de 1962 őszén megkezdhettem magyar-könyvtár szakos tanulmányaimat. Úgy is fogalmazható, hogy én voltaképpen a könyvtáros szakválasztásnak köszönhettem, hogy végül is felvettek.

Kik és mit tanítottak?

Ez az a korszak volt, amikor már *Kovács Máté* professzor úr volt a tanszékvezető, és *Fülöp Géza*, *Babiczký Béla*, *Scher Tibor* és *Szelle Béla* tanár urak voltak a fő tanerők. Az első szemeszterekben erős hangsúlyt kapott a művelődéstörténeti tematika: tanultunk írástörténetet, könyv- és könyvtártörténetet, sőt még katalogizálás- és osztályozástörténetet is, ugyanakkor ezekhez a diszciplínákhoz gyakorlati foglalkozások is járultak. Ebből a munkából minden tanár kivette a részét. *Kovács Máté* fő feladatként egy komplex elméleti tárgyat oktatott, amely egy évvel előttünk változott át Könyvtártudományi alapismeretekről Bibliológiai alapismeretekre.² A *bibliológia* francia mintára átfogta az írásos közlésmóddal kapcsolatos tudományágakat. A professzor felrajzolta a tantárgy sematikus modelljét is: ezen egymást többé-kevésbé átfedő körök képviselték az egyes részdiszciplínákat. Egy kör az olvasáslélektant, egy másik az olvasáspedagógiát, és egy további az olvasásszociológiát jelölte. A mi tantervünkbe már bekerültek némi olvasáspszichológiai és olvasáspedagógiai ismeretek is, az egy évvel később induló tanterv pedig már tartalmazta az Olvasó- és olvasásismeret tantárgyat is,³ amely a másodéves indexemben 1964 tavaszán már felbukkant. Az olvasásszociológia egy üres kör volt a rendszerben, akkortájt még alig volt mit tanítani e tárgyban, legalábbis magyar vonatkozásban nem: még nem rendelkezünk megbízható és széles körű felmérési információkkal a magyar olvasáskultúra állapotáról. Nálunk német mintára ezekben az években indultak az első országos reprezentatív vizsgálatok, és még évekbe telt, amíg az eredmények megjelentek a szakmai nyilvánosság előtt.

Harmadéves korunkban üde színfoltként megjelent életünkben *Szentmihályi János* tanár úr, aki bibliográfiát tanított, famulusa pedig az akkor pályakezdő *Horváth Tibor* volt. Egy másik új tárgyat is kaptunk, *Kiss Istvántól* a Könyvtártant, az ő gyakorlatvezetője pedig névrokona, *Kiss Jenő* (később a FSZEK főigazgatója) lett. Utóbbi segítette megjelenni első szakmai publikációm 1965-ben. A könyv- és könyvtártörténet még harmadéves korunkban is elkísért: a tanszékvezető és *Fülöp Géza* adta elő, a gyakorlatvezető *Kovács Ilona*. Negyedéves korunkban két speciális kurzus következett: *Dezsényi Bélával* a Sajtótörténet, illetve *Haiman Györggyel* a Könyvművészet. Az indexemből látom, hogy még gépirást is tanultunk, elég szerény hatásfokkal: ma is két ujjal kalandozom a billentyűkön. Ötödévünk főleg a tanítási és a könyvtári gyakorlattal telt, kevés tárgyunk volt, azok között fedeztem fel indexemben *Koroknay Évával* a Könyvművészetet és *Csapodi Csabával* az Ősnyomtatványok elnevezésű tárgyat.

Hogyan tanítottak tanáraink? Természetesen eltérő stílusban, hisz egyéniségek voltak, társadalmi háttérük is különbözött. Akkor még a diákok nem osztályozták a tanárokat, utólag én sem teszem. De mindannyian értelmiségi felelősségérzettel, fegyelmezetten látták el feladatukat: elmaradt órákra alig emlékezem. Ahogy az idő múlt, egyre közvetlenebb kollegialitással fordultak felénk. A kis tanszékek barátságos szellemisége kezdettől érzékelhető volt, elsősorban a tanszékvezetőnek köszönhetően.

A korszak meglehetősen átpolitizált légkörében érzékenyek voltunk a tanárok esetleges ideológiai „túlteljesítéseire.” Ilyenek főleg a marxista tanszékek előadóinál adódtak, de a könyvtár tanszéken is születtek „aranyköpések.” Az még hagyján, amikor egyik tanárunk annak a történeti ténynek igazolására, hogy a föníciaiak hajósnép voltak, Engelsre való hivatkozást érzett szükségesnek. Az a mondat azonban, hogy „az egyház a középkorban a tudatlanság melegágya volt” halk derűtséget váltott ki a hallgatóságban. És amikor egy másik alkalommal az is elhangzott, hogy „mi már, hála istennek, marxisták vagyunk” a fojtott derűtség még magasabb fokra hágott.

Egyetemista élet a hatvanas években

Nagy létszámú (három-négyszáz fős?) bölcsészévfolyam voltunk, ebből körülbelül 40–45 fő volt könyvtár szakos. Három tancsoportra oszlott: történelem-könyvtár, magyar-könyvtár és egy vegyes-könyvtár szakos csoportra, az utóbbi magyar-könyvtár mellett idegen nyelv-könyvtár szakosokat jelentett.

Szerencsére kaptam helyet a kollégiumban: a nagy létszámmra való tekintettel a Róbert Károly körúti laktanya egyik épületét adták át nekünk diákszállónak. A körülmények nagyon primitívek voltak: 30 fős hálóterem emeletes vaságyakkal, bádoggal, bádog vályúkkal a mosdóban, de így is örültem neki, mert az albérletet nem tudtam volna fizetni. Ott-honról ugyanis nem várhattam támogatást: özvegy anyám két kistestvéremet is nehezen nevelte. Így a munkás évek megtakarításából, ösztöndíjból és alkalmi munkákból éltem.

Az egyetemre kerülés, különösen a vidéki hallgatók számára, gyökeres életmódváltást jelentett. Jelentette egyrészt a szabadság és a kulturális lehetőségek határainak addig nem tapasztalt méretű kitágulását, másrészt pedig a főváros „érdes részével”, az angyalföldi hétköznapi világával való érintkezést. A Lehel útig villamosozva, onnan a Róbert Károly körúton a diákszálló felé gyalogolva sok mindent láthatott az ember: dülöngélő részeket, púpos prostituáltat, sőt halottat is (az utcasarkon egy kék ruhára fektetve). A környék akkor még nagyon le volt pusztulva.

Épp, amikor egyetemisták lettünk, 1962 őszén a kemény diktatúra enyhült: az MSZMP VIII. kongresszusán meghirdették az „aki nincs ellenünk, az velünk van” szlogenrel jellemzett politikát. A következő évben volt egy meglehetősen széles körű amnesztia is. Az enyhülés a kulturális életben is egyre inkább éreztette a hatását. Akkoriban kisebb szennzációnak számított *Fejes Endre Regsdatemető* című regényének megjelenése, s benne a munkásságnak a szocialista kánontól eltérő ábrázolása. Egyre több érték jutott keresztül

a kultúrpolitika szűrőjén: például a vékony *Pilinszky*-kötetek, *Illyés Gyula*, *Weöres Sándor* és *Nagy László* könyvei. Vagy *Lengyel József*nek az *Elejétől végig* című kisregénye, amely a szovjet lágeréletemet mutatta be. (Emlékszem, hogy egy éjszaka olvastam el „elejétől végig”, a végére a sok éhezéstről olvasva pszichésen úgy megéheztem, hogy szinte görcsbe rándult a gyomrom.) Meg *Szolzenyicintől* – ugyancsak Gulág-témában – az *Iván Gyenyiszonics egy napja!* Szóval ezek az olvasmányok és az éledező magyar filmművészet egyre markánsabb alkotásai (pl. *Jancsó Miklós* akkor kibontakozó művészete) nagyon hozzátartoztak számunkra a „puhuló” hatvanas évekhez. Frenetikus élmények sora köti nemzedékemet az Egyetemi Színpad rendezvényeihez. Nagy költőink egymás után szerepeltek ott költői estekkel, és *Mensáros László* előadóestje, *A XX. század* hatalmas és tartós sikert aratott. Olyan *Wajda*-filmeket is vetítettek az Egyetemi Színpadon, amelyeket nem lehetett látni a mozikban. Ilyen volt a *Lotna* is, amely az első színes filmje volt Wajdának, és markáns szimbolikájával nagyon megérintett. A kor két „tűrt” művészeivel, a költő *Pilinszky Jánossal* és *Bálint Endre* festőművésszel sikerült személyes kapcsolatba is kerülnöm.

Bár az életrendünk, időfelhasználásunk alakításában nagy szabadságot élveztünk, társaim többségével együtt kemény munkarend szerint éltünk. Ez nem jelentett egyúttal „rendszeres életet”, mert a kulturális program után lehet, hogy a dolgozatírás az éjszakára maradt. Meglehetősen gyakorisággal látogattuk (főleg az első években) az egyetemi előadásokat (részben érdeklődésből, részben a katalógusok miatt), emellett rendszeres könyvtárlátogatók voltunk. Én kezdetben az Egyetemi Könyvtárat preferáltam. Szemináriumi dolgozatainkat többnyire nagy energiabefektetéssel, hosszas könyvtárzás útján készítettük el. (A sorozatgyártásban készülő mai „beadandók” akkor még ismeretlenek voltak.) Abban az időben meglehetősen komolyan vettük mindkét szak olvasmánylistáját, és bár már akkor is létezett a *Száz híres regény* korai változata, jobbára nem az eredeti olvasmányok helyett, hanem inkább a korábbi olvasmányélmények szigorlat előtti felfrissítésére használtuk.

Másodéves koromtól jelentősen javultak tanulási lehetőségeim, ugyanis tanulmányi eredményeim alapján felvételt nyertem az Eötvös József Kollégiumba, amely az egykori híres Eötvös Collegium utódintézménye volt, és amely akkortájt igyekezett kiépíteni a nagy elődre jellemző feltétel- és követelményrendszerét. Bár a budai Ménesi úti Eötvös kollégiumban is emeletes vaságyakon aludtunk, de nem 30, hanem 4 személyes szobákban, és egy este 10-ig nyitva lévő csodálatos könyvtárral egy épületben! Egy olyan patinás könyvtárról van szó, amely a kollégisták számára a másutt „zárolt” (pl. az 56-os) anyagokat is szabadpolcon tartotta. Az Eötvös Kollégiumban voltak esti, a kollégiumi létből adódó kötelező óráink, ezek általában irodalmi vagy esztétikai jellegűek voltak.

Akkoriban az egyetemi tanrend középiskolás módon szerkesztett, alternatív megoldásokat nem ismerő merev struktúra volt. Csak a kötelező tananyagon kívüli speciál-kollégiumok voltak választhatóak. De ha a hallgatónak még maradt szabad kapacitása, bekérdezkedhetett más szakok óráira is. Így én elég rendszeresen bejártam a művészettörténészek bizonyos kurzusaira (romanika, gótika) és a néprajz tanszéken nemcsak hallgattam egyes folklór tárgyakat, hanem jegyet is szereztem belőlük.

Szilánkok korabeli feljegyzéseimből

Friss egyetemistaként egy naptárfüzet lapjaira rövid feljegyzéseket kezdtem írni a napi eseményekről. Ezekből szeretnék most átnyújtani egy csokorra valót. Vannak közöttük, amelyek közvetlenül utalnak valamilyen könyvtár tanszéki feladatra vagy rendezvényre, és vannak, amelyek pusztán „korfestő” jelleggel akkori életünk különböző szegmenseibe nyújtanak bepillantást. Üde színfoltként kínálok őket. Idős fejjel elcsodálkozok az ember, hogy milyen mozgalmas és tartalmas életet éltünk, s mi mindenre jutott idő, miközben naponta végig utaztuk a fél várost! A visszatérően emlegetett szereplők közül „Kati” későbbi feleségemet jelöli, „(Szabó) Tibi” pedig egyik magyar-könyvtár szakos csoporttársamat, akivel jó barátságban voltam. Ő később a győri tanítóképző főiskola tanára lett, sajnos már nincs közöttünk.

1963. március 2. Szó.

Du. együtt tanultunk Katival az Egyetemi Könyvtárban. Este az Egressy Klubban a *könyvtár tanszék táncos rendezvénye*. Most hajnali 1/2 3 van, még nagyban folyik a tánc.

Március 3. V.

Az Egyetemi templomban *konferenciabeszéd* az emberiség eredetéről.

Március 4. H.

Rendkívüli könyvárleszállítás van, könyvvásárlási lázban égünk. (Balassi-összes, Balázs Béla: *Film, Erasmus, Vogheide, Kodály*) Éjjel elkészítettem a beszámolót az *Édes anyanyelvünk*-ről.

Március 6. Sze.

Lélektan óra helyett az egész tancsoport a „Puskin tanszékre” ment: testületileg megnéztük *A nap szerelmese* című, Van Goghról szóló filmet. Érdemes volt: gyönyörű Van Gogh-képeket láttunk! Du. tiltakoztunk az iraki kommunisták üldözése ellen. [...] Majd látogatás a *Petőfi Irodalmi Múzeumban*. Este műfordító speciális kollégium *Benedek Marcellnél*.

Március 7. Cs.

Végre kialudtam magam. Este az Egyetemi Színpadon *Claudel – Honegger: Johanna a máglyán* (lemezről) – nagyszerű volt!

Vannak még olyanok, akik az utcán laknak. Egy ilyen emberrel utaztam hazafelé a vilamoson. A Rokolya utcába ment és a ruhája bűdös volt. Folyvást beszélt, és senki nem vett róla tudomást. Ez a társadalmon kívüli lét?

Március 9. Szó.

Reggel mindjárt Dezsőhöz mentem, hosszan elbeszélgettünk. Múlt csütörtökön szakított azzal a lánnyal, akivel tavaly még közeli házasságot tervezett. Este láttuk a *Kés a*

GEREBEN FERENC

vízben című lengyel filmet. Megdöbrentő és nagyszerű. A végén ott áll az autó a keresztúton, és nem tudja, merre induljon.

Március 12. K.

Szabó Tibivel előadások után elmentünk a *Nemzeti Múzeumba* (honfoglalástól 1848-ig).

Március 14. Sze.

A tavasz egyre mámorítóbb. Árvizek szaga úszik a levegőben. Este a *Hamu és gyémánt*-ot láttam. Megdöbrentő lengyel film. (A csikorogva hajladozó feszület a romos templomban!)

Március 25. H.

Reggel 8-ig írtam a *barokk és a mai ember* viszonyáról írt szemináriumi dolgozatomat. Végeztem! Délig aludtam, utána gépeltem a dolgozatot. Hazafelé a sarkon elnyűtt „kreol” lányok kiabáltak: „Forint a hóvirág csokorja!” A talpam alatt bizsergett a villamos. A házak felett már tavaszi volt az égbolt, langyos a levegő. Boldog vagyok!

Március 27. Sze.

A *bibliológia*-dolgozatomra haladékat kértem.

Március 28. Cs.

Két jó fogásom volt: sikerült megvennem *Szabolcsi Bence* zenetörténetét, és *Hruscsov* művészetekről szóló, nagy vihart kavaráó beszédének teljes szövegét.

Március 29. P.

Itt a tavasz. A párok a parkban csókolóznak, én meg írom a *bibliológia*-dolgozatomat.

Március 30. Szo.

Du. 5-kor randevúm volt Katival. Megnéztük a *nagybányai festőké kiállítását*.

Április 29. H.

Du. 4-ig nyelvészeti dolgozatomat írtam. Utána be kellett mennem polgárd. [politikai gazdaságtan] szemináriumra. A tanár azt mondta, hogy ne viszolyogjunk a proletárdiktatúra kifejezéstől, mert az szimpatikusabb, mint a polgári demokrácia. Hazafelé a villamoson egy fekete hajú lányt láttam, akinek a szeme ibolyakék volt.

Április 30. K.

Egész éjjel dolgoztam a nyelvész-dolgozaton, de még nem tudom leadni. Utazás előtt a parkban az *Oldás és kötés*-t olvastam [Lengyel József novellája]. Most utazom Kecskemétre nagyapámékhoz. [...] Nagyapám várt az állomáson, 78 éves, de még napi 8 órát dolgozik, mert kevés a nyugdíja. Finom vacsorát kaptam.

Május 12. V.

Mára virradó éjjel befejeztük Tibivel a bibliológiai tételvázlatot. [...] Sajnos az Angyalföld az még Angyalföld. A kocsmá dominál, nem a József Attila Színház. Tegnap este Tamás Pista hazajövet a villamosról tömegverekedést látott, a villamos sem tudott továbbmenni.

Május 14. K.

Másfél órát aludtam az éjjel, elkészítettem az egyik kollegina nyelvészdolgozatának bírálatát. Reggel a könyvtár-szakosokkal a *Ságyári Nyomdában* üzemlátogatás, onnan a verstan-előadásra rohantunk, nagyon gyenge volt. Du. KISZ-vezetőségi sok szócsépléssel.

Május 15. Sze.

Hajnali 4-ig tanultam, mert ma két jegyemnek kellett eldőlnie. Végül: oroszról négyest, katalogizálási gyakorlatból jelest kapok.

Este *Benedek Marcell* szemináriumán meglehetősen ellenzéki hangulat alakult ki, a Hruscsov-beszédről volt szó. Utána felugrottam Katához, meghívtam a *Juhász Ferenc*-estre. A május gyönyörű, és mindig, de mindig rohanni kell! Késő este a koleszben Kósa Lacival konzultáltunk néprajzi témákról és a közelő folklór-kollokviumról.

Május 18. Szo.

Tegnap egész nap tanultam. Ma fél 3-ra mentem vizsgázni folklórból, jelesre sikerült.

Június 3. H.

Balázs Béla filmesztétikáját olvasom a *bibliológia vizsgához*. Du. felhívtam Katit: mindkét vizsgáját jelesre tette le.

Június 4. K.

XXIII. János tegnapi halála mindenütt gyászt és megrendülést váltott ki. Togliatti, Hruscsov, a japán császár és még sokan tisztelettel és megbecsüléssel emlékeztek róla. Nagyon várjuk az új választás eredményét! Tanulnom kellene, de nehezen megy. Kint gyönyörű június van, és valami nagy utazási vágy tört ki belőlem: nem ismert tájakat, embereket szeretnék látni!

Június 6. Cs.

A hálótermünkben akadt néhány drámaian rosszul sikerült vizsga, nagy kiborulások. Ma temették a pápát. A magyar TV műsorral adózott emlékének.

Június 7. P.

Vizsgáztam bibliológiából. Indisziponáltan mentem be, de nagy erőfeszítés árán sikerült koncentrálnom, végül jelest kaptam.

Június 9. V.

Az ötödéves könyvtárosokról cikkezett a Magyar Ifjúság: friss diplomájukkal nem akarnak vidékre menni. Este itt voltak az Eötvös Kollégiumból az idősebb diáktársak. Megírtuk a felvételi kérvényeket és az önéletrajzokat. A népköltészet és ősköltészet vonallal szeretnék foglalkozni.

Záró megjegyzés a „szilánkokhoz”: 1963. október 10–12. között a III. éves könyvtár szakosok debreceni kirándulásán vettünk részt, mi néhány másodéves. A naplófüzetbe bolha betűkkel részletesen leírtam, hogyan tekintettük meg a szolnoki megyei könyvtárat és a Tisza-partot, a hajdúszoboszlói kultúrházat, Debrecen nevezetességeit (beleértve az egyetemi könyvtárat), hogyan ebédeltünk meg a Hortobágyon a kilenclyukú hídnál, és végül miket néztünk meg még Egerben. A kirándulás hangulatán végig érezhető volt, hogy professzorunk szűkebb pátriájában tettünk látogatást.

Epilógus

Az öt év egyetemi év hamar elszállt. 1967 júniusában államvizsgáztunk, és a diplománkat gyorsan kiosztották (egyenként a tanulmányi osztályon), hogy tudjunk magunknak állást keresni. Előtte még dívott az állami elhelyezés, de ez a mi nagy létszámú évfolyamunk esetében már nem működött.

A véletlen úgy hozta, hogy én a könyvszakmában tudtam elhelyezkedni, olvasáskutatási feladatokkal. Akkor még nem gondoltam, hogy ez a témakör – művelődés-, vallás-, és később kisebbségsszociológiával kiegészülve – végig fogja kísérni szakmai pályafutásomat. Mondhatni, hogy én Kovács Máté egyik bibliológiai karikájából „bújtam elő”, s ebben a minőségben a könyvtáros társadalom „kültagja” voltam egész életemben. De olyan kültag, aki nagyon sok kollegiális gesztust és segítséget kapott a „valódi” könyvtárosoktól, s amit én – az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK), valamint az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés munkatársaként – szerény szaktudásommal igyekeztem viszonzni.

Jegyzetek és irodalom

1. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. július 22-ei határozata a vallásos világnézet elleni eszmei harcról, a vallásos tömegek közötti felvilágosító és nevelőmunka feladatairól. (Bevezető és közzéteszi: Molnár Attila.) = Protestáns Szemle, 3. (56.) évf. 4. sz. 1994. 44–66. p.
2. KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. Budapest, k.n., 1970. 64. p.
3. KOVÁCS Máté: i. m. 66. p.

VISSZAEMLEKEZÉS

KATSÁNYI SÁNDOR

Mikor 1950 szeptemberében beiratkoztunk az ELTE Könyvtártudományi Tanszékére, és kíváncsian figyeltünk egymásra, hamar észrevettük, hogy a könyvtár műhelyitkai egyikünket sem érdekelték különösebben. A mi nemzedékünk első útkeresése arra a rövid időszakra esik (1946–1947-re), amikor már és még úgy tűnt, hogy korlátozott körülmények között, de mégis újra formálható a magyar kulturális élet, és hogy nekünk ebben a munkában – úgy hittük – részt lehet és részt is kell vennünk.

1950-re a megálmodott útjaink bezárultak. De még bízunk a jövőben: úgy éreztük, most vissza kell vonulnunk egy védett helyre, ahol csendben felkészülhetünk álmaink megvalósítására. Így lettünk könyvtárosok, illetve pontosabban a Könyvtártudományi Tanszék hallgatói.

Azt hiszem, évfolyamunkból senki sem akart élete végéig könyvtáros lenni. *Katona Tamás* például az ekkor szintén első éves (levéltár szakos) *Antall Józseffel* politikai terveket szót, *Polónyi Péter* – aki szorgalmasan hordta az OSZK-ból *Németh Lászlónak* a könyveket – a Németh László-i kertmagyarország népművelőjének készült, *Albert Gábor* írónak, *Bodri Ferenc* művészettörténésznek, *Darabos Pál Hamvas Béla* szakértőnek. Volt, aki klasszika-filológusnak készült; volt, aki titokban *C. G. Jungot* tanulmányozta; volt, aki titokban teológiát hallgatott. Rengeteget tanultunk egymástól. Akkor tiltották be a szabadbölcész szakot, de mi valójában sokkal inkább szabad bölcészek voltunk, mint szorgos könyvtár szakos tanulók.

Pedig nagyszerű tanáraink voltak. *Varjas Béla*, az OSZK igazgatója tanszékvezetőként a szakma legtekintélyesebb képviselőiből válogatta ki az előadókat: *Kőhalmi Béla*, *Goriupp Alisz*, *Szentmihályi János*, *Mezey László* tanított minket. Emberi rokonszenvünk nem párosult szakmai lelkesedéssel. Mindenesetre eleget tettünk hallgatói köteleességünknek, korrektül levizsgáztunk. Azt hiszem, ők, akiket nálunk sokkal jobban terheltek a kor és benne saját sorsuk egzisztenciális kérdései, bölcs megértéssel fogadtak el minket. És ezzel a tanszéket a terror legsötétebb éveiben védett, boldog szigetté tették.

A sziget védettségét talán elsősorban évfolyamtársunknak, *Kiss Istvánnak* (akire sokkal jellemzőbb, ha Kiss Pistának nevezem) köszönhattuk. Az egyetemen tudtuk, hogy kivel lehet ősztintén beszélgetni (pontosabban: azt hittük, hogy tudjuk): Kiss Pistával minden világnézeti különbség ellenére lehetett. Sőt, ő segített kisebb-nagyobb, vagy valóban nagy bajainkban. (Például ő mentette meg *Katona Tamást* az egyetemről való kirúgástól.)

Mi kétszagosak voltunk, az utánunk következők már csak egy. De nem csak a másik szakot vették el tőlük, az elképzelt jövő is mind egysíkúbbá vált. Ők nálunk sokkal

KATSÁNYI SÁNDOR

jobb könyvtáros tanulók lettek. Csak egy év választott el tőlük, de abban az időben egy év felért egy évtizeddel, ami a változásokat és a tapasztalatokat illeti.

Ha majd megírják az egyetemi könyvtárosképzés történetét, remélem, hogy nem csak a tananyagként leadott szakmai ismereteket fogják számba venni, hanem az egyes generációk tanárainak és hallgatóinak álmait, vágyait és küzdelmeit, és mindazt a nehezen megfogalmazható, de mindennél fontosabb többletet, amit a mi generációnk *Varjas Béla* tanszékétől kapott.

KÖNYVTÁROS HALLGATÓ VOLTAM

EMLÉKEIM AZ 1977–1982 KÖZÖTTI KÖNYVTÁROSKÉPZÉSRŐL

KISS GÁBOR

1977 szeptemberében kezdtem meg egyetemi tanulmányaimat az ELTE Bölcsészettudományi Karán, történelem-könyvtár szakon. A könyvtáros szakmáról előtte igen keveset tudtam. Gyerekkoromban alig jártam könyvtárba, mert a falunkban – Zamárdiban születtem, és ott is jártam iskolába – volt ugyan községi könyvtár, de oda szinte soha nem tettem be a lábamat. A községi könyvtár vezetője egy idős bácsi volt, aki a feleségével gondozta az állományt, de olyan szófukarok, barátságtalanok voltak, hogy nem szívesen kerestem fel őket; otthon ugyanakkor – és a rokon körben is – tekintélyes méretű könyvgyűjteményünk volt, amely folyamatosan gyarapodott, minden ünnepre könyvet is kaptunk ajándékba a szüleinktől, és rengeteget olvastunk.

Igazi könyvtárba középiskolás koromban kezdtem járni. Székesfehérváron tanultam és kollégiumban laktam. A kollégium a belvárosban, a mai Fő utcán volt, az egykori cisztercita gimnázium épületében – ma a megyei múzeum kiállítása található benne. Az épület másik utcára néző szárnya is kollégium volt, ma pedig a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár olvasóterme és zenei gyűjteménye működik itt – abban az időben, az 1970-es évek első felében a megyei könyvtár csak a térről nyíló épületet használta, ide jártam kölcsönözni, később pedig, versmondóként felléptem az akkori városi könyvtárban is. Legfőbb mentorom, pályaválasztásom segítője a középiskolai osztályfőnököm, magyar-történelem szakos tanárom volt, akit a könyvtáros szakmában is jól ismerhettek: *Szepori Nagy Lajos*, aki 1975-től dolgozott a Könyvtártudományi és Módszertani Központban, a Társadalomtudományi Információs Titkárságon (TINTI), később a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* (3K) szerkesztője volt. Az én szenvedélyem a történelem volt, de szakközépiskolából elég nehéznek bizonyult a bölcsészkarra bejutni. Tanárom biztatására tettem egy kísérletet az érettségi után, de az sikertelen volt, így munkát vállaltam, és végzettségemnek megfelelően villanyszerelőként kezdtem el dolgozni a DÉDÁSZ balatonföldvári kirendeltségén. Ő viszont továbbra is ösztönzött, olvasmányokat javasolt, biztatott a felkészülésre, amit végül is siker koronázott és 1976-ban felvettek az egyetemre. Mint utólag megtudtam, e siker mögött más koncepció is meghúzódott: a tanszék akkori vezetője, *Kiss István* elgondolása volt, hogy támogassák tehetséges munkásfiatalok bejutását a bölcsészkarra.

Megfelelő felkészültség, pontszám nélkül ez persze nem működött volna, de az tény, hogy abban az egyetemi csoportban, ahová az egy évi katonaság után kerültem, számos

„hasznos előéletű” hallgató volt: többek között erdész, marós-esztergályos, bolti eladó, pénzügyi előadó, idegenvezető, segédmunkások; később mindannyian bizonyítottunk, hiszen lett közülünk a *História* című folyóirat munkatársa, a Magyar Nemzeti Levéltár történésze, a Külügyminisztérium könyvtárának munkatársa, az *Új Ember* című egyházi lap újságírója, a Hadtörténeti Intézet egyik kiemelkedő, középkorkutató hadtörténésze. Egyik csoporttársunk pedig a kolumbiai Cartagena város könyvtárának lett az igazgatója.

A diploma megszerzése után én a Zala Megyei Könyvtárban kezdtem el dolgozni, mint helytörténeti könyvtáros; 1992 óta pedig az intézmény vezetője vagyok.

A tanszékkal való ismerkedés hamar megkezdődött, de nem volt könnyű: a történelem tanulásába viszonylag könnyen bele tudtunk kapcsolódni, ám a könyvtárszak alapozó tárgyai – például a *Voit Krisztina* által előadott Kommunikációelmélet – igencsak feladták a leckét az ilyesfajta terminológiához nem szokott fülünknek. A vizsgaidőszakban többször is a falhoz csaptam *Szecskeő Tamás Hétköznapi kommunikáció* című könyvét, mire a kommunikációelmélet definícióját bemagoltam, ám az ott tanultakat azóta egyik legfontosabb tudnivalómként tartom számon. Csak a kezdet volt nehéz, majd a tanszéken az idősebb hallgatók is megpróbáltak segíteni a beilleszkedésben: az én mentorom *Vajda Gábor* volt, aki tragikusan fiatalon hunyt el, de rövid pályafutása alatt kiváló könyvtáros volt, a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* egyik szerkesztője. Az ő példája sokat segített abban, hogy pályaválasztásom végül is a könyvtárosság felé fordult. A kötelező 200 óráς gyakorlatomat is az ő munkaterületén, az OSZK-ban végeztem. A másik mentor maga a tanszék volt, ahol fokozatosan ismertük meg az oktatói gárdát, és hamarosan olyan személyiségek bűvkörébe kerültünk, mint *Fülöp Géza*, *Babiczky Béla*, *Szabó Sándor*, *Szelle Béla*, *Voit Krisztina*, *Horváth Tibor*, *Bobokné Belányi Beáta*; meghívott előadóként *Borsa Gedeon* professzor fél éves előadássorozatot tartott a XV–XVI. század nyomdászat, könyvkultúra, művelődés történetéből, amelynek a végén nem kellett jegyet adni, csak aláírást. *Borsa* professzor rendkívüli tudású történész volt, akivel sokszor külön párbeszédet folytattam előadás közben, és megtisztelt azzal, hogy elsőként, minden hallgatót megelőzve írta alá az indexemet.

Mint minden „kis” tanszéknek, a könyvtár tanszéknek is volt egyfajta családias hangulata, bár olyan „dühöngővel”, közösségi térrel, mint amilyen például a régészek rendelkeztek, itt nem találkoztunk; az oktatóink viszont több éven keresztül, többféle tárgyat is tanítottak, elkísértek bennünket az államvizsgáig, s a kezdeti ismeretségek kedves, számos esetben szinte baráti hangulatú kapcsolatokká váltak. Szerencsésnek mondhatom magam, mert a történeti érdeklődésem végig partnerekre, tanítómesterekre talált a tanszéken, különösen *Fülöp Géza* és *Voit Krisztina* esetében. Utóbbihoz írtam a szakdolgozatomat is: különleges témát talált nekem, a *Világ* című polgári radikális lap 1910–1918 közötti évfolyamainak feldolgozását, amelyből rendkívül sokat tanultam a századforduló utáni Magyarország történetéből, irodalmi és politikai életéből. Ő maga is mesélt néha, hiszen a tanszék egyik régi oktatója volt, kedves, derűs személyiség, hatalmas tudással. Elegáns polgári tartását haláláig megőrizte. *Fülöp Géza* Vas megyei, őrségi

származású, vidéki identitását, tájszólását megtartó egyéniség volt, rendkívüli felkészültsége mellett élvezetesen tudott mesélni, anekdotázni: tőle hallottuk a tanszéki és egyetemi históriákat, *Szelle Béla* és *Szentmihályi János* vetélkedéseit, a tanulmányi kirándulások kalandjait. Némelyik történet már szinte beépült a könyvtáros folklórba. Számunkra is szervezett tanszéki kirándulásokat, különösen szeretett Nyugat-Dunántúljára. Egy ilyen alkalommal jártam életemben először a mostani munkahelyemen. Nekünk is voltak persze kalandjaink: *Szelle Béla* például kipróbálta az autóbusz vezetését és tolatás közben egy fán kötött ki..., de ennél nagyobb baj nem lett belőle.

Máshonnet is jöttek persze a tanszékre látogatók. A negyedik emelet homályos sarkában a szomszédos tanszék a *belső-ázsiai* volt, ahol általában viszonylag kevés mozgás látszott, sokszor inkább kihaltnak tűnt, ám időről-időre feltűnt ott egy fiatal adjunktus, *Lőrincz László*, aki sokat időzött a Könyvtártudományi Tanszéken is, részt vett a beszélgetésekben, néha a csínytevésekben, ugratásokban. Később őt *Leslie L. Lawrence* néven, mint igen sikeres bestseller íróat ismerte meg az olvasóközönség.

1978-ban válságos helyzet elé került a könyvtárosképzés – elhunyt a tanszék vezetője, *Kiss István* irodalomtörténész. Az egyetem vezetése *Babiczky Bélát* bízta meg ideiglenesen a tanszékvezetői feladatokkal; a probléma azonban sokkal nagyobb volt, ugyanis nem találtak olyan szakembert, aki megfelelő tudományos fokozattal rendelkezett volna, és hajlandó is lett volna elvállalni ezt a feladatot. Emlékeim szerint talán egyedül *Rózsa György*, az MTA könyvtárának főigazgatója volt „ellátva” a szükséges tudományos fokozattal, ő viszont nem akart tanszékvezető lenni, csak később, 1988-ban lett az ELTE BTK címzetes egyetemi tanára. Így *Babiczky Béla* kezdetben kéthavonta történő megbízása mintegy két éven át tartott, aminek ő becsülettel megfelelt.

Mint minden válságos helyzetben, itt is megjelentek a különböző ötletek, törekvések – volt, aki annak a nézetének adott hangot, hogy meg is kellene szüntetni az egyetemen a könyvtárosképzést, és az egészet át kéne vinni az Egyetemi Könyvtárba. Az oktatók azonban nagyon fegyelmezetten folytatták tovább a tanítást. Nemcsak nappali, hanem esti- és levelező tagozatos képzés is folyt akkor a szakon, igencsak megterhelve az oktatói gárdát; a hallgatók egy részét viszont elbizonytalanította a jövőkép hiánya, és többen elfordultak a képzéstől más szakok irányába. A minket követő évfolyamra ez különösen jellemző volt: közrejátszott ebben az is, hogy *Glatz Ferenc* akkoriban kezdte el szervezni az *újkori műzeológia* szakot; ez amúgy egy nagyon kiváló ötlet volt, valóban hiánypótló jellegű képzés, hiszen a múzeumi diszciplína közül égetően hiányzott az új- és legújabb kor története, tárgyi és szellemi kultúrájának ismerete. „C” szak volt, tehát csak kiegészítő jelleggel lehetett felvenni, mégis nagyon jól indult, és a hallgatók többsége a már a könyvtár tanszéken edződött diákokból toborzódott. Természetesen köztük is voltak azután, akik könyvtárosként találták meg a hivatásukat, de jelentős számban ezek a hallgatók lettek a múzeumi történeti gárda alapemberei, nem egy közülük mára magas kitüntetésekkel, szakmai elismerésekkel rendelkezik. Voltak ennek az évfolyamnak más, később különleges pályát befutott tagjai is, így *Szvorák Katalin*, aki már

egyetemi hallgatóként első díjat kapott a *Röpülj Páva* vetélkedőn és Kossuth-díjas énekes vált belőle, vagy *Hodosán Rózsa*, aki ekkoriban már *Demszky Gábor*al szervezte az ellenzéki tevékenységet és a rendszerváltozás után országgyűlési képviselő lett.

A válságos helyzet végül is nem zavarta meg a könyvtárosok képzését. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a hallgatók és az oktatók a bajban még jobban egymásra találtak, összefogtak. Segítettük, támogattuk egymást; én akkoriban az ifjúsági szervezet, a KISZ, illetve a kollégiumi bizottság keretében is működtem, így számos olyan feladatot is el kellett látnom, amely a tanszék vagy a képzés működését szolgálta. Nemcsak *Babiczky Bélával* jártam megbeszélésekre, kari tanácsulésekre, ahol még jobban megismertem az egyetem belső viszonyait, hanem részt vettem a hallgatók felvételi eljárásában is, így már az első alkalmakkor megismerkedtem a jövődi hallgatókkal. Ez megkönnyítette későbbi mentorálásukat, s van, akivel már akkor életre szóló barátságot kötöttem. Segített ebben az is, hogy több évig voltam az ELTE Budaörsi úti Kollégium Bölcsész Kollégiumának vezetője, a Kollégiumi Bizottság tagja, és így nagyon sok hallgatóval voltam kapcsolatban, ismertem a problémáikat, tudtam nekik segíteni. A tanszéki összetartásban nagy szerepe volt *Bobokné Belányi Beátának*, aki fiatal, dinamikus oktatóként, saját elmondása szerint *Horváth Tibor* kérésére vállalta ezt a tevékenységet. Egykori leckekönyvemet lapozgatva látom, hogy ő is több tantárgyat tanított, és arra ösztönzött bennünket, hallgatókat, hogy szóljunk hozzá a képzési struktúrához, az oktatott tárgyak tartalmához. Emlékeim szerint folytattunk is ilyen megbeszéléseket, sőt tervezeteket is készítettünk... ezek végül is nem forgatták fel a tanszék rendjét, de fontos volt, hogy együtt tudtunk beszélgetni olyan kérdésekről, amelyek előremutatóak voltak és mindannyiunkat érintettek. A nagy szakokon ez nemigen volt kivitelezhető, de itt tényleg érvényesült összetartást segítő, bizalomépítő hatása.

Erre szükség is volt, mert 1980-ban új tanszékvezetőt nevezett ki az egyetem vezetése, *Dán Róbert* történész személyében. *Dán Róbert* kiváló művelődéstörténész volt, könyvtárosként is dolgozott korábban az OSZK-ban, kinevezését megelőzően a középkori egyetemes történeti tanszék oktatója volt. Nyilván a helyzetéből is fakadt, hogy először nem volt neki annyira ismerős a tanszéki közeg és az az összetartó, baráti légkör, ami akkoriban ott jellemző volt – így kezdetben voltak kisebb súrlódásaink, a tanszéki oktatás reformjával vagy a tanszéki képviselettel kapcsolatban (előbb *Rainer M. János*, majd én voltam a hallgatói képviselő). Néha az oktatók maguk is kérték, hogy hallgatóként hozzunk szóba bizonyos kérdéseket.

Azután lassan összeállt a csapat, meghívtuk *Dán Róbert*et is a tanszéki estekre, amelyeknek szervezését *Voit Krisztina* és *Bobokné Belányi Beáta* is lelkesen támogatta. Az egyik jelmondatunkra ma is nagyon emlékszem, a tanszéki előadóterem falát díszítette a „Katalógus nélkül a nemzet félkarú óriás!” felirat...

Összegzésül azt írhatom, hogy a sors ajándékának tartom, hogy ezt a képzést véggezhettem el. Élményekben, emberi kapcsolatokban és tudásban is nagyon gazdag volt. Még ötödéves koromban, az utolsó félévben is jártam olyan speciális kollégiumra *Fahy*

*Zoltán*hoz, a Magyar Zenetudományi Intézet igazgatójához, ahol gyakorlatilag egyedül voltam, és a magyar és egyetemes zenetörténet ritkaságaival ismerkedhettem meg, eredeti felvételek tanulmányozásával. Kevés embernek adatik ilyen lehetőség az életében. Tanári végzettségem is van, tanítottam is közben egy középiskolában, de a könyvtárosi munka és mellette a történettudománnyal való foglalkozás kiteljesítette az életemet.

A mindennapi teendők mellett voltak és vannak olyan szakmai-érdekképviselési megbízatásaim – elláttam nyolc évig a megyei könyvtárak tagozati képviselői feladatát az Informatikai és Könyvtári Szövetségben, ugyancsak nyolc évig voltam a szervezet alelnöke, most pedig a Magyar Könyvtárosok Egyesületének vagyok szintén az alelnöke –, amelyeknek kapcsán a szakma széles közönségével kerültem kapcsolatba. Ennek során az egyetemi évek öröksége, a problémamegoldásra való nevelés, a szakmai összetartás eszméje és nem utolsósorban az egyetemi ismeretségekből keletkező kapcsolati háló nagyon sokat segített abban, hogy sikerrel teljesítsem feladataimat.

Ezt köszönöm most utólag is az alma maternek. Sok sikert kívánok az utódoknak!

EMLÉKEK A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI TANSZÉK MÚLTJÁBÓL (1956–1961)

KOVÁCS ILONA

Több mint hatvan év távlatából, a hallgató szemszögéből kísérek meg néhány emléket visszaidézni a Könyvtártudományi Tanszék 1956–1961-es korszakának történetéből.

Évfolyamunk 1956 őszén kezdte meg tanulmányait. Ebben az időszakban kétszagos oktatás folyt az egyetemen. A könyvtár szak, mint sok annyi más szak, a kis szakok közé tartozott, aminek számos előnye volt. Ebben a zártabb közösségben jobban megismerhettük egymást, s az ötödik év végére szinte testvéri közösséggé váltunk, ami esetünkben egy életre szóló összetartozást is jelentett. A másik szakon azonban ennél egy jóval nagyobb csoporthoz tartoztunk, mert a könyvtáros hallgatók többsége ebben az időben magyar és történelem szak között választhatott. (Később, nem gyakran, idegen nyelvi és természettudományi szakok is társulhattak a könyvtárossághoz.) A magyar és történelem szakon már közel 100–100 hallgató volt egy évfolyamon.

Könyvtár szakon 1956-ban 21-en indultunk. Kis csapatunk nagyobb része magyar szakos volt, míg kisebb része, hat hallgató, a történelmet választotta második szaknak. Azt hiszem a második szakunknak mindnyájan nagy hasznát vettük, akár közművelődési, akár tudományos könyvtárban dolgoztunk pályánk során. Tartalmi kérdésekben a későbbiekben volt mire építeni. A gyűjtemények speciális tartalmi vonatkozásait az egyetemen speciálkollégiumként, majd a pálya során a helyszínen vagy továbbképzések keretében sajátítottuk el. Én azt tapasztaltam, hogy az alpműveltség és kultúra ismerete elengedhetetlen a könyvek és információk világában. Esetünkben ezt segítette, hogy mind a magyar, mind pedig a történelem szakon a világirodalom és világtörténelem is része volt a tanulmányoknak. Az összefüggések megismerése, a korszakok közötti orientáció, az értékek hierarchiája a könyvtárosi munka minden mozzanatában alapját képezte a minőségi munkának. A könyvtár szakon a képzés két irányból közelítette meg a szakmai felkészítést, sok gyakorlatra épülve kezdetektől kezdve foglalkoztunk a könyvtári munka alapelemeinek elvi szempontjaival és gyakorlati szabályaival. Így megismerkedtünk a gyűjteményszervezés, feldolgozás és tájékoztatás módszertani és technikai kérdéseivel, illetve a katalogizálás, katalógusépítés, a tartalmi feltárás, osztályozás vagy szakozás, majd később a dokumentáció módszereivel és eszközeivel. Ezeket az ismereteket előadások, gyakorlatok, könyvtárlátogatások, a tanszékvezető vezetésével tett szakmai kirándulások bővítették. Utóbbiak keretében a település egyéb művelődési intézményeit, színházi előadásait is meglátogattuk. A nyári könyvtári gyakorlat keretében is jelentős szakmai tapasztalatokat szereztünk. A katalogizálási ismereteket *Léczes Károly*,

Ady Mária, Sz. Nagy Katalin, míg a szakozást és a dokumentáció bizonyos ismereteit (pl. fotótechnikai alkalmazásokat) *Babiczky Béla* tanította. A későbbi évfolyamoknál ezek az ismeretek tovább differenciálódtak, további szakemberek bevonásával. A bibliográfiai ismereteket a tárgy nagymesterei és kiváló szakemberei, *Kőhalmi Béla* és *Szentmihályi János* adták elő. Ők adták kezünkbe a kiváló jegyzetekhez kapcsolódva illusztrációs anyagként az Egyetemi Könyvtár kézikönyvtárából hozott eredeti kiadványokat. Nem volt könnyű ezt a lexikális tudást elsajátítani és nem is volt nagy kedvence korosztályunknak. Ehhez az a polihisztor szintű tudás lett volna szükséges, amellyel oktatóink képesek voltak eligazodni a kultúrák és korszakok „útvesztőiben.” Ők igyekeztek minél többet közvetíteni számunkra. Később a gyakorlatban tapasztalta meg az ember a bibliográfiai ismeretek értékét: abban az időben az információszerzés és információszolgáltatás alapvető és megbízható forrásai ezek a nagy tudással és felkészültséggel összeállított kézikönyvek voltak. Sok könyvtári feladat (beszerzés, feldolgozás, tájékoztatás) érvényes bázisát képezték.

A konkrét könyvtártani ismeretek köré az egyes könyvtártípusok és azok rendszerré szervezése adta azt az általános megközelítést, amely az egyes könyvtárakon belül folyó munkák célját és értelmét világította meg. Mindez elvezetett az írás-, olvasás-, könyv- és könyvtári kultúra elméleti kérdéseinek felvetéséhez, továbbá az igények és szükségletek felmérésének és ellátásának kérdéseihöz. Majd elvezetett a később önálló tárgyakká váló stúdiumokhoz, mint az olvasáskutatás, könyvtárszociológia, kommunikáció. Ebben az időszakban ezeket a kérdéseket a könyvtártan keretében, később a könyvtárügy és könyvtárpolitika speciális kollégium keretében e témák oktatója, *Kovács Máté* adta elő számunkra. Másodéven évfolyamunknak az olvasáslélektant *Radnai Béla* pszichológus tanította, az utánunk jövőknek pedig már felkészült olvasáskutatók dolgozták ki a vonatkozó ismeretek körét. A gyermekkönyvtár problematikáját *Rácz Aranka* foglalta össze, a népművelés, a közművelődés kérdéseit pedig *Novák Józseftől*, majd *Ibos Ferentől* tanultuk. A könyvtári szolgáltatások olyan speciális és szükséges formájáról, mint a kiadványszerkesztés, *Fülöp Gézától* kaptunk eligazítást.

Minderre a konkrét szakmai ismeretre épült, ezt foglalta keretbe az a fejlődéstörténeti stúdium, amely a könyv- és könyvtári kultúra történetével ismertetett meg minket a középkortól a modern időkig. Az egyes korszakokra tagolt ismereteket olyan kiváló és ismert szakemberek adták elő, mint *Mezey László*, *Fitz József*, illetve új szemléletű megközelítésben *Kovács Máté*. Később szintén értékes szakemberek, mint *Fülöp Géza* vagy *Voit Krisztina* váltak a téma szakértőivé és oktatóivá. Az 1956–61-es korszakban speciális ismeretekkel ismerkedhettünk meg *Mezey László* írástörténeti és paleográfiai, *Koroknay Éva* könyvművészeti, valamint *Dezsenyi Béla* sajtótörténeti előadásain.

Ezekkel az ismeretekkel generációnk, s az utánunk következők a magyar könyvtárügy 1960–70-es éveinek jeles és eredményes szakembereivé váltak. E tanulmányok, s a kapott alapos módszertani útmutatás többeket elindított a kutató munka útján is.

Évfolyamunk tagjai közül sokan jöttek vidékről: ők többnyire kollégisták voltak, s ez még inkább növelte az összetartozás érzését. A vidékiek szint, nyitottságot hoztak,

a budapestiek a fővárosi élet tapasztalatait, a lehetőségek, eszközök ismeretét. Jól kiegészítettük egymást. Sok közös programot szerveztünk: hétvégeken a budai hegyekbe kirándulásokat, rendszeresen színházlátogatásokat, közös tanulást stb. Jegyzeteinket cseréltük, sőt nehezebb tantárgynál, mint a paleográfia, mindig „ügyeletes” jegyzetelő dolgozott, majd végleges letisztázás eredményeként közös jegyzetanyagot állítottunk össze. Az egyetemi tanulmányaink során hamar megismertük egymás adottságait. A kollégiumi közösség, különösen az Eötvös Kollégiumban élő társaink számára fórumot is, szervezett kereteket is jelentett például kollégiumi költői, szerzői estek formájában. Itt megismerhettük tehetséges társaink munkáit. A mi csapatunk egyik tagját később Kossuth-díjjal kitüntették. Élmény volt tanúja lenni annak, ahogy közös világunk, átszűrődött társaink költeményében vagy prózájában; új élményhez is juthattunk másféle tapasztalataik megismerése révén. A művészeti csoportokban tevékenykedők az egyetem kórusának koncertjein örülhettek évfolyamtársaik tapsának. Ez az egymás iránti érdeklődés kölcsönös volt kis közösségünkben. A főváros könyvtárait mindnyájan sokat látogattuk, a kollégistáknak mégis különleges lehetőséget jelentett a kollégium épületében késő estig működő patinás gyűjtemény, az 1895-ben létrejött Eötvös Könyvtár.

Évfolyamunkban az összetartozást megerősítette az is, ahogy szembesültünk a történelemmel. Mi 1956 szeptemberében léptünk be az egyetem kapuján. Éppen csak kezdtük megismerni egymást és tanárainkat, a középiskola zártsága után az egyetemi élet relatív szabadságát. Össze kellett hangolnunk az elvben kötelező tanrendet, az előadások és szemináriumok előírt ütemét a jegyzeteléssel, a szemináriumi dolgozatok, kiselőadások követelményeivel.

Október 23-án *Kardos László* professzorunkat hallgattuk déli 12-ig a X-es teremben. Onnan mentünk le csapatostul az egyetem nagy kapuja előtt, a Pesti Barnabás utcában a „Százéves” étterem bejáratánál gyülekező felvonulókhoz. A hosszas várakozás után a megérkezett engedély kihirdetését követően indultunk el a Március 15. tér, Kossuth Lajos utca, Bajcsy-Zsilinszky út, Nagykörút, Margit-híd útvonalon (itt láttam először a lyukas zászló születését) a Bem térre az integető, csodálkozó, mosolygó fővárosiak sorfala között. Ide érkeztek a műegyetemisták. A szónoklatok és *Sinkovits Imre* szavalata után a tömeg visszaindult a Margit-hídon a Parlament elé. Mi csak a Kossuth-szobor mögé jutottunk be. Itt skandáltuk a jelszavakat, hallgattuk a szónoklatokat és vártuk a történéseket. Egy történész évfolyamtársunk azt kérdezte: „Lehet, hogy mi leszünk a márciusi ifjak?” Nem tudtuk, mit hoz a jövő. A ránk oltott lámpák alatt, a tér sötétjében el-ellobbanó papírfáklyák fényében várakoztunk...

Áprilisban indult újra az egyetem. Ezalatt a kollégisták gyakrabban belesodródtak a további eseményekbe, s közülük ketten október 25-én a Parlament előtt a Rákóczi-szobor tövében súlyosan megsebesültek. Azóta több interjú készült velük. Áprilisban szinte mindenkit újra láttunk, s öt év múlva együtt fejeztük be az egyetemet. A tanszék segítségével szinte mindenki könyvtárban helyezkedett el.

KOVÁCS ILONA

Az ötödév végén, az államvizsga napján, kilépve a vizsgáztató bizottság ajtaján, a fáradtság és öröm felröpített a IV. emeletre, tanszékünk folyosójára. Itt volt az évfolyamok kedvenc gyülekezőhelye, a tanszéki olvasó, a Dunára néző kőkorlátú teraszával, a budai oldal panorámájával. Itt mindenki megfordult, ismertük egymást, alsósok és felsősök. Érdekes szellemi viták, baráti beszélgetések, csendes készülések és hangos nevetések színhelye volt. Most nem volt itt senki, hisz nekem – az elfogultság csapdáját elkerülendő – mindig idegen bizottságok előtt kellett vizsgáznom, lévén a tanszékvezető, az Édesapám. Besütött a nap, könnyes szemmel néztem körül, lelkemben a boldog öt év gazdagító emlékével.

A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI TANSZÉK 2004 ÉS 2010 KÖZÖTT: EGY HALLGATÓ SZEMÉVEL

MÁTYÁS MELINDA

2004 szeptemberében kezdtem tanulmányaimat az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) informatikus könyvtáros és latin nyelv és irodalom szakon. Akkoriban csak szakpárban lehetett elvégezni a könyvtáros szakot. Szolnokon a Tiszaparti Gimnáziumban érettségiztem, ahol társadalomtudomány tagozatra jártam, amely azt takarta, hogy emelt óraszámban tanultunk történelmet és a latin volt a második nyelvünk. Innen eredt az elhatározás, hogy mindenképpen latin szakra szeretnék menni, mert nagyon megfogott e nyelv és a római kultúra. Eredetileg nem a könyvtár szakot szerettem volna párnak választani, hanem a magyarban gondolkodtam, de végül azért döntöttem az informatikus könyvtáros szak mellett, mert így egy gyakorlatiasabb tudományt is tanulhattam. Az egyetemre való jelentkezés előtt rátaláltam a könyvtár tanszék honlapjára, és megtetszett a képzés leírása: azt gondoltam, hogy nekem való az információgyűjtés és -továbbítás feladata. Szerencsére nem tévedtem, végül az informatikus könyvtáros szakkal helyezkedtem el, és máig ezt a végzettségemet hasznosítom a munkám során.

Az évfolyamomra, és arra az időszakra jellemző, hogy sok tekintetben már a mostani rendszer szerint folyt az oktatás, de nem minden téren. Például még a régi érettségi szisztéma szerint vizsgáztunk, az emelt- és középszintű érettségi bevezetése előtt, s még szakpáros képzésben tanultunk a BA és MA képzésforma meghonosítása előtt. Viszont már volt elektronikus tanulmányi rendszer, ugyan még nem a Neptun, amelyiket ma minden felsőoktatási intézményben egységesen használnak, hanem az ETR-nek (Egységes Tanulmányi Rendszer) nevezett. Viszont a képzés elején még párhuzamosan, kézzel is könyveltük az indexben a kurzusokat az ETR mellett. Az első három évben kézzel írtuk be a tantárgyakat, majd az ezt követő félévekben a Tanulmányi Hivatalban ragasztották be az ETR-ben felvett tárgyakat, és a jegyeket továbbra is párhuzamosan beírták az indexbe és az elektronikus rendszerbe is. Ahogy mai hallgatóknak a Neptun, úgy akkor az ETR volt az egyetemi életünk része, figyeltük a határidőket a kurzusokra való jelentkezéshez, igyekeztünk „lecsapni” a számunkra megfelelő vizsgaidőpontokra a meghirdetés pillanatában, majd nyomon követtük jegyeink beírását is.

Az egyetem kezdeti napjaiból emlékszem, hogy nagyon sok mindenre kellett figyelni: mit milyen határidővel kell leadnunk, adminisztrálnunk. Miután az év eleji teendőkkel végeztünk, koncentrálhattunk a tárgyakkal, tanárokkal való megismerkedésre. A könyvtár–latin szakpárral egyedül voltam az évfolyamon. Sok hallgatótásamnak magyar, történelem, angol volt a másik szakja. Az órákat általában könnyen össze tudtam

hangolni a két szakomon. Körülbelül húszan kezdtük az első évet. Két évfolyamtársam jelenleg az ELTE-n dolgozik: *Szabó Panna*, aki az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár Gyűjteményszervezési Osztályának osztályvezető-helyettese és *Takács Dániel*, aki 2019-től az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Kari Könyvtárának a vezetője. Néhányan ma iskolai könyvtárban dolgoznak, mások a szakpárjukat hasznosítva helyezkedtek el, többen pedig külföldön találták meg a helyüket a könyvtárosi pályán kívül. Van olyan is, aki múzeumban dolgozik vezetői pozícióban. Az első félév óráinak névsorát nézve a Neptunban (átmásolták az adatokat a korábbi ETR-ből) velem együtt tudomásom szerint hatan dolgozunk a könyvtárosi végzettségünket hasznosítva, ebből öten közgyűjteményben.

Az öt éves képzés során a legtöbb órát *Kiszl Péter* és *Fodor János* tartotta, szinte minden félévben volt velük óránk. *Barátné Hajdu Ágnes* az első években oktatott minket. Az első órákon természetesen be kellett mutatkozni. Ezek közül *Barátné Hajdu Ágnes* órájáról maradt meg bennem, hogy az első pár mondat után a tanárnő azt mondta, hogy én nagyon zárkózott vagyok, mert elég zártan (kevésbé artikulálva) beszéltem. Akkor igaza is volt, azóta persze rengeteget változtam a tapasztalatok hatására. A tanárnő oktatta nekünk az osztályozási ismereteket több féléven keresztül, nagyon következetes módon, és emlékeim szerint elég szigorúan számon is kért minket.

Kiszl Péter vezetett be minket a dokumentumleírás és az elektronikus információkeresés világába. *Fodor János* kurzusai mellett az ő tárgyai érdekeltek a legjobban, ő volt a témavezetőm a szakdolgozatom írásakor, amelynek címe az *Adatbányászat a könyvtárakban* volt.¹ Emlékezetes maradt például, hogy a tanár úr szigorúan számonkérte rajtunk a rövidítések feloldását. Ezt nagyon hasznosnak tartottam, s később én is figyeltem erre, amikor oktattam az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársaként. Innovatív módon projektfeladatokat is kellett végeznünk az óráira. Például az üzleti információkkal kapcsolatos kurzuson egyenesen egy fiktív céget kellett alapítanunk, az azzal járó minden dokumentumot összeszedve és kitöltve. *Szabó Pannával* és *Papdi Melindával* együtt végeztük ezt a feladatot, egy gyógyszerészeti adatokat gyűjtő információs céget „alapítottunk.”

Fodor János órái azért fogtak meg, mert ő tanította az internettel, weboldal-szerkesztéssel és online tartalomközléssel kapcsolatos ismereteket. Ez a téma nagyon érdekelt, már középiskolás koromban is szerkesztettem honlapot. Az iNapló² projekten dolgoztunk sokat, például Excel-táblákban HTML-kódot szerkesztettünk. *Fodor Jánostól* sokat lehetett tanulni a kevés technikai tudást igénylő, de leleményes megoldásokról a webszerkesztés témakörében.

Sebestyén György professzor úrral a harmadik évtől kezdve volt óránk. Ő tanította a Tájékoztató és információkeresés tantárgyat, mely több féléven keresztül tartott. A professzor úr kitűnt nagy tanítási tapasztalatával és rendszerszeméletével. Ő beszélt nekünk *Thomas Kuhn* paradigma-elméletéről is, amit a szigorlaton számon is kértek. A képzés elején a könyvtártörténettel kapcsolatos kurzusokat *Voit Krisztina* oktatta. Vidám volt, emlékezetes maradt a kacagása is, amikor éppen egy-egy humoros történetet mesélt valamelyik könyvnyomdáról. Már az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa voltam,

amikor felkértek a Magyar Tudományos Művek Tárával (MTMT) kapcsolatos kurzus tartására a Könyvtártudományi Tanszéken. A félévi projektfeladatnak azt választottam az intézet vezetésével konzultálva, hogy a hallgatók töltsék fel a tanárnő publikációinak bibliográfiai adatait az MTMT-be. A gyűjtés nem teljes körű, mert az interneten elérhető indexelő forrásokra terjedt ki (pl. MATARKA, HUMANUS, könyvtári katalógusok), de talán a legfontosabb közleményei így is felkerültek.³

Egy máig élő, véleményem szerint jó gyakorlat a Könyvtár- és Információtudományi Intézetben (KITI), hogy könyvtárakban dolgozó, gyakorló szakembereket is felkérnek egyetemi órák tartására a partnerintézményekből. Így oktattott minket könyvtártanra *Zalaiáné Kovács Éva*, a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem Központi Könyvtárának vezetője. A későbbi könyvtári munka során sok területen hasznosítható tudást szereztünk az óráin. Ő szólt például a gyűjteményszervezésről, a gyarapításról, az állományapasztásról és a leltározásról is. A tanárnőnek nagy tapasztalata volt a könyvtári gépesítéssel is. A '90-es évektől kezdve használták a könyvtárban a TINLIB rendszert.⁴ Ezt később a HunTéka váltotta le náluk.

Az utolsó években tanítottak minket a tanszék frissen kinevezett oktatói: *Németh Katalin*, *Boda Gáborné Köntös Nelli* és *Bella Katalin*. Velük közvetlenebb volt a tanár-diák kapcsolat a kisebb korkülönbség miatt.

Három szakmai gyakorlatomra emlékszem: az elsőt a Kínai Tanszék könyvtárában végeztem. Azért mentem oda, mert közismereti tárgyként felvéve tanultam kezdő kínait, így nem volt idegen ez a terület. Ma is *Major Kornélia* ott a könyvtáros. Nagyon sokat tanultam tőle, s rendkívül hasznos volt, hogy beíratott egy, az ELTE Egyetemi Könyvtárban tartott Horizon-képzésre. A képzés során az Egyetemi Könyvtár munkatársaitól megtanultuk mind a formai, mind a tartalmi leírás alapjait ezen integrált rendszer alapján.

A második gyakorlatomat a Könyvtártudományi Tanszéken végeztem, *Patkósné Tóth Zsuzsa* irányítása mellett, aki akkoriban kezdett ott dolgozni. Itt is nagy hasznát vettem a Horizon-képzésnek, már nem volt idegen a könyvtári rendszer. Így be tudtam segíteni a könyvek feldolgozásában.

A harmadik szakmai gyakorlatot pedig a Magyar Nemzeti Levéltár könyvtárában töltöttem, ott már akkor is a Corvina könyvtári rendszert használták. A könyvtár vezetője és a gyakorlat irányítója *Konrád Aranka* volt. Főként a feldolgozó munkába kapcsolódtam be, mert ez a terület érdekelt leginkább. Először körbevezettek a könyvtár raktárában is, ahol néhány könyvön még látszódnak a háború okozata különböző károsodások. A levéltár könyvtárában az is emlékezetes maradt, hogy a gyakorlat ideje alatt rendeztek egy nagy nyilvánosságnak szóló kulturális napot; én is segítettem a szervezési feladatokban (látogatók útbaigazítása, kísérése, tájékoztató anyagok szétosztása). Ez a harmadik gyakorlat különösen nehéz volt, mert akkoriban költöztem új albérletbe, így megoszlott az energiám a könyvtár és a költözéssel járó feladatok között. Emiatt néha késtem a gyakorlat megbeszélt időpontjáról, de nagyon toleránsak voltak velem.

A vizsgák közül a szigorlatokra emlékszem leginkább. Nagyon sokat készültünk rájuk, hol egyénileg, hol közösen összedolgozva a tételek kidolgozásában. A képzés utolsó évében már kevesebb tárgyunk volt a könyvtár szakon, így felvettem közismereti óráként néhány olyan informatikai kurzust, amely érdekelt. Egy ilyen óra keretében (Informatika: Kutatás és publikálás az interneten) oktatott *Koszttyánné Mátrai Rita*, akinek az volt az első féléve az ELTE BTK-n. Ma már ő is a KITI munkatársa. Akkoriban indult az EISZ (Elektronikus Információs szolgáltatás) program, így bőven volt mit tanítania. Néhány óra erejéig belekóstoltam a BIÖP (Bölcsészettudományi Informatika Önálló Program) képzésbe is. *Vaskó Péter*, *Tóth Tünde* és *Fodor János* oktatták. Nagyon érdekes volt a hálózati szövegkiadásról, web 2.0-ás technológiákról részletesebben hallani. *Vaskó Péter*nek forradalmi ötletei voltak a szemantikus web kapcsán: például, hogyan lehet egy interneten megjelent cikkbe beépíteni a helynevekkel és személynevekkel kapcsolatos háttérinformációkat. Az első konferencia-szervezésben való segédkezési tapasztalatom is ehhez kötődik, *in4* címmel tartották a web 2.0-ról, szemantikus webről. Úgy gondolom, hogy a konferencia témái még ma is aktuálisak.⁵ A konferencia előadásaiból készült tanulmányok elektronikus változata ma is elérhető.⁶

A latin szakomhoz kapcsolódva a Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén *Bárczi Ildikó* tanárnőnél is hallgattam órákat. Nála is sokat tanultam a hálózati szövegkiadásról, sőt, egy index készítésével én is hozzájárultam Temesvári Pelbárt szövegeinek kutatási segédleteihez.⁷ A tanárnő korai, 2009-ben bekövetkezett halála⁸ máig fájó úrt hagyott maga után. *Bárczi Ildikó* rendkívüli tisztelettel és emberséggel fordult a tanítványai felé, igyekezve lehetőséget biztosítani a szakmai fejlődésünkhöz (pl. Plaustrum-konferenciák). Szövegkiadási terveivel számos tudományos pályázatot nyert, amelyek révén a hallgatói munka honorálását is megoldhatták.

Nem emlékszem különösebben aktív hallgatói életre a könyvtár szakon, hisz a (legalább) két szak végzése eléggé elfoglalt minket. A latin szakon még megvolt a tanszéki est hagyománya, a könyvtár szakon már nem találkoztam ezzel. Vidéki vagy külföldi kirándulások nem voltak, legalábbis nem emlékszem ilyenre. Szakmai kirándulásokat tettünk, főleg *Kiszl Péter* vezetésével az Országos Széchényi Könyvtárba és az Infodok Kft.-hez is. Szintén *Kiszl Péter* hívott meg sokszor szakmabeli külsős előadókat az óráira, például *Mikulás Gábort*, *Kóródy Juditot*. Ezek mindig inspiráló alkalmak voltak, mivel példát mutattak, hogy az informatikus könyvtárosok nemcsak a könyvtár falai között dolgoznak és nem kizárólag hagyományos könyvtári szolgáltatások biztosítását végzik.

A szakdolgozatom írása egy elég koncentrált időszak volt. Még a tömegközlekedésen is csak az adatbányászattal foglalkozó szakirodalmat olvastam. *Kiszl Péter* lelkiismeretesen átolvasta a készülő írásomat és irányított, ha itt-ott kiegészítésre szorult vagy más vizsgálati szempontokat is érdemes volt hozzá venni. Végül mindhárom szakdolgozatom jeles lett (a latin szak kapcsán elvégeztem a tanárképzést is). Egy félév csúszással fejeztem be az egyetemet 2010-ben. Leginkább a szakdolgozatírás miatt tartott

tovább, illetve amiatt is, hogy néhány hónapot dolgoztam a latin tanszéki könyvtárban az egyetem utolsó évében.

2010 februárjában kaptam meg a diplomámat. Ezután rögtön álláskeresőbe kezdtem. Gyakorlatilag minden aktuálisan meghirdetett könyvtárosi állást megpályáztam. Végül, szerencsére egy nekem való helyre vettek fel, a Semmelweis Egyetem Központi Könyvtárába, egy régi könyves feldolgozói munkakörbe. A régi könyvek kapcsán hasznosíthattam a latin szakos végzettségemet, ez is egy előnyt jelentett a pályázatom értékelésénél. A könyvtár vezetője akkoriban *Vasas Livia* volt. Rengeteget tanultam személyesen tőle is, főként tudományos publikálás, tudománymetria és információkeresés témakörökben. Egy igazi tudományos könyvtár munkáját ismerhettem meg, mivel nagyon hangsúlyos a scientometriai adatok alkalmazása az orvostudományban. A könyvtárosok az intézmény nagyságához képest nincsenek sokan, így nagyon sok munkafolyamattal foglalkoztam, ahogy mindenki más is: a régi könyvek feltárása mellett az MTMT-ben végeztem adminisztrátori ellenőrzést, periodikumokat érkeztettem és bekapcsolódtam az új könyvek és a szakdolgozatok feldolgozásába is (HunTéka rendszerben). Az ELTE KITI-hez való kötődés is megmaradt, mivel a munkaviszonyom elején *Vasas Livia* tartott órát a könyvtár szakos hallgatóknak, és segédkeztem a vizsgákon. 2014-ben új kihívásokat keresve váltottam az ELTE Egyetemi Könyvtárba. A munkaidőm nagy részében MTMT adminisztrátori feladatokat végeztem, de itt is foglalkoztam régi kéziratok, könyvek és szakdolgozatok feldolgozásával. Így tovább bővültek szakkönyvtári ismereteim. Itt a természettudományi terület mellett a bölcsész- és társadalomtudományok is képviseltetik magukat. Ezeknél a tudományágaknál másfajta megközelítést kellett elsajátítanom, főleg az MTMT-s munkám során. Új terület volt számomra az oktatási munkába való tényleges bekapcsolódás óraadóként. Egyrészt tartottam órákat a könyvtáros hallgatóknak a KITI partnerintézménye munkatársként (MTMT és digitalizálás témakörében), másrészt irodalomkutatói kurzusokat is vezettem. A tudományos munkában való elmélyedéshez is támogató közegbe kerültem. Publikációimban foglalkoztam kéziratfeldolgozási és digitalizált gyűjteménykezelési kérdésekkel. *Kiszl Péterrel* pedig a digitális bölcsészet témakörében írtunk tanulmányokat.⁹ *Székelyné Török Tünde*től, akkori osztályvezetőmtől sok mindent tanultam a gyűjteményszervezésről és az integrált könyvtári rendszerekről is.

2018 végén a Monguz Kft. meghirdetett egy terméktámogatói állást. Mikor elolvastam, azt gondoltam, hogy a leírt feladatkör pont rám illik, ezért megpályáztam és felvételt is nyertem rá. Így jelenleg főleg a HunTéka terméktámogatásában dolgozom: szakszóval kifejezve „level 1 support” szinten.

Sajnos jelenleg a közszférában nem becsülik meg anyagilag a könyvtárosokat, így sokan váltani kényszerülünk, ha lehetőség adódik rá. A Monguz Kft.-nél is nekem való a munkám, itt még jobban kihasználhatom és bővíthetem informatikai ismereteimet. A budapesti iroda pedig nagyon támogató és családias közeg.

Az egyetemi tanulmányaimat mindhárom helyen hasznosítottam, illetve hasznosítottam. A pálya kezdetén főleg a könyvtártani és a feldolgozói ismereteket, jelenleg pedig leginkább a könyvtárosi szemléletet: tudom, milyen könyvtárosként dolgozni, és ezért könnyebben megértem az ügyfeleinket. A Könyvtártudományi Tanszéken folytatott tanulmányok hatására másféle hozzáállás is kialakult bennem: nagyfokú szakmai precizitás, az elvégzett munkával szembeni igényesség és az új technológiák, alkalmazások iránti nyitottság. Remélem, hetven év múlva is lesz mit ünnepelni, még akkor is, ha akkorra a képzés maga már gyökeresen átalakul.

Jegyzetek és irodalom

1. MÁTYÁS Melinda: Adatbányászat a könyvtárakban. [Szakdolgozat] Budapest, ELTE, 2009. Forrás: <http://mek.oszk.hu/08000/08059> [2020. február 1.]
2. iNapló weboldal. Forrás: <http://inaplo.hu> [2020. február 1.]
3. Voit Krisztina publikációi az MTMT oldalán. Forrás: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10059111> [2020. február 1.]
4. LENGYEL Monika – ZALAINÉ KOVÁCS Éva: Az országos informatikai infrastruktúra fejlesztése a kertészet és élelmiszeripar területén. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 42. évf. 10. sz. 1995. 379–383. p.
5. Felhívás az in4 konferenciára egy ELTE-s levelezőlistán. Forrás: <http://lazarus.elte.hu/lists/hallgato/2007-April/001449.html> [2020. február 1.]
6. TÓTH Tünde – VASKÓ Péter (szerk.): A web 2.0 jövője és a szemantikus web: a 2007. április 27-i in4-konferencia tanulmányai. Budapest, Bibliopolisz, 2007. Forrás: <http://www.bibliopolisz.hu/editiones/in4/index.html> [2020. február 1.]
7. Index Sacrae Scriptorum (a táblázatban található hivatkozások ma is működnek). Forrás: http://sermones.elte.hu/pelbart/pa/index_sacrae_scripturae_vulsearch.html [2020. február 1.]
8. MADAS Edit: Bárczi Ildikó halálára (1959–2009). = Irodalomtörténet, 90. évf. 2. sz. 2009. 281–283. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/02500/02518/00324/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_2009_02_281-283.pdf [2020. február 1.]
9. Mátyás Melinda publikációs jegyzéke az MTMT-ben. Forrás: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10045538> [2020. február 3.]

„AZOK A 60-AS ÉVEK...”

VISSZATEKINTÉS AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEMEN 70 ÉVE INDULÓ KÖNYVTÁROSKÉPZÉSRE

SUPPNÉ TARNAY GYÖRGYI

Egyetemi éveimet (1960–1965) az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara nappali tagozatán történelem-könyvtár szakon végeztem. Ezek az évek a tudáshoz való viszonyomban, a szakma megújításában, emberi tartásomban meghatározók voltak életem folyamán.

Pesti értelmiségi családba születtem, családjunk életében alapvető szerepe volt a művelődés különböző formáinak. Jelentős könyvtárunk volt, az olvasásnak központi szerepe volt az ismeretszerzésben és a szabadidő eltöltésében. Olyan szerencsés voltam, hogy általános iskolába abba az intézménybe járhattam, amelyikbe annak idején *József Attila*. Az 50-es években itt már működött a klasszikusan zárt iskolai könyvtár, melynek rendszeres olvasója voltam, hetedikes koromtól a könyvtáros segítőjeként „kiskönyvtárosnak” választott. Gimnazista voltam, amikor a házunk földszintjén megnyitotta a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a 26. sz. fiókját, ahová nemcsak olvasóként, hanem mint a könyvtárosok munkáját segítő, alkalmanként helyettesítő „kolléga” is jelen voltam. Történelem-földrajz szakos tanárnak készültem, de 1960-ban ez a szakpár csak a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen (KLTE) indult. A szüleim szeretnék volna, hogy a fővárosban maradjak, így merült fel a könyvtárosok ajánlására az ELTE-n elérhető könyvtár szak választása. Ekkor még el sem tudtam képzelni addigi tapasztalataim alapján: mit lehet a könyvtárosságból öt évig tanulni?

Történelemből a klasszikus írásbeli/szóbeli felvételi vizsgák után könyvtárból „csak” szóbeli vizsgára: beszélgetésre került sor. A vizsgabizottság egyik tagjának kérdésére (mit tudok a könyvtárról, s miért választottam ezt a szakot) adott feleletemre egyre érdeklődőbb lett, például amikor kiderült, hogy olvasom a szaksajtót, van könyvtári gyakorlatom, s vannak a könyvtári munkát megújító javaslataim is. Csak szeptemberben, a felvételemet követően tudtam meg, hogy *Kovács Máté* professzor úr, a Könyvtártudományi Tanszék vezetője vizsgáztatott, aki mosolyogva emlékezett rám.

Nagyszerű egyetemi évek következtek. Az évfolyamon mindössze körülbelül harminc könyvtár szakos hallgató volt, főként magyar, illetve történelem szakkal párosítva. A létszám lehetővé tette, hogy közvetlen, családias, később sok esetben baráti kapcsolat alakulhatott a diákok és tanáraik között.

A hatvanas évek elején nagy időket éltünk, például feltalálták a lézert, a fogamzásgátló tablettát, *John F. Kennedy* lett az USA elnöke, lazult az amerikai-szovjet ellentét, *Gagarin* elsőként járt az űrben. Mi pedig a könyvtári szemináriumi terem erkélyéről nézhettük végig az Erzsébet-híd építését.

Az egyetemen szinte mindvégig heti 42 óránk volt – mi jártunk is szorgalmasan, sok esetben étkezésre sem jutott időnk, a napot óráink után könyvtárakban fejeztük be. A történelemhez kapcsolódó előadásokon százas létszámon fölül hallgattunk nagyhírű professzorokat, a könyvtár szak előadásain harmincan, a szemináriumokon tizenöten voltunk. *Kovács Máté* professzor úr a könyvtár szak tantervét széles könyvtárelméleti koncepciója alapján állította össze. A szorosan vett szaktárgyakon kívül hallgattunk a szakterület kiváló képviselőitől, így *Dezsényi Bélától* sajtótörténetet, *Haiman Györgytől* és *Koroknay Évától* könyvművészetet, *Mezey Lászlótól* paleográfiát, *Bogdán Istvántól* papírismeretet, *Fodor Zoltántól* könyvkötészetet, *Maróti Andortól* népművelési alapismereteket. Ezt a szellemiséget igyekeztem képviselni tizenkét éven át a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Könyvtárosképzési és Továbbképzési Szakbizottsága tagjaként, tíz éven át a Tanítóképző Főiskolák Tantervfejlesztő Bizottsága elnökeként, illetve a KLTE-en alapítandó informatikus könyvtáros szak tanterve kialakításakor és 1989 óta folyamatos fejlesztésekor.

Kovács Máté volt előadója a bibliológia, a könyv- és könyvtártörténet egyik stúdiuma és az olvasó- és olvasásismeret tantárgyaknak, amelyek szemlélete megalapozta a később általam tanított tantárgyakat és egyik kutatási témámat. A professzor úr mindig visszafogott volt, de bárki bármilyen gondjával felkereshette, s mindig hasznos tanácsokat, segítséget kapott tőle. Máig emlékszem arra az órára, amit *Gagarin* űrutazása bejelentése reggelén tartott a professzor úr: a szakmai ismeretek helyett e friss hírre lelkesen reagálva vette számba az esemény adta óriási lehetőségeket az emberiség számára. Lenyűgöző volt nyitottsága, érzékeny reagálása a változásokra.

A nagytekéntelű *Szentmihályi János* a bibliográfiai ismeretek előadója volt, szigorú tanár. Mégis, amikor az OSZK (akkor még a Nemzeti Múzeum épületében) olvasótermében készültem valamilyen szemináriumi feladat megoldására, nem egyszer odajött hozzám azzal, hogy ideje kis szünetet tartanom, s meghívott a közeli Múzeum Cukrászdába egy kávéra. Tartalmas, érdekes, emlékezetes beszélgetések következtek egyetemről, családról, zenéről, könyvekről, kiállításokról.

A dokumentumok tartalmi feltárását (osztályozást) *Babiczky Béla* tanította korrekt tényyszerűséggel. Szerettem a gondolkodást igénylő jelzetek alkotását. A tanár úr ajánlásával és a professzor úr engedélyével vált lehetségessé, hogy *Garai Judit* csoporttársammal együtt végezhattük el az Országos Pedagógiai Intézet szakkönyvtára teljes állományaának szakozását. E gyakorlat később sokat jelentett a Debreceni Tanítóképző Intézet szakkönyvtára vezetőjeként az állomány tartalmi feltárásában, majd a főiskolán, egyetemen e tantárgy oktatásában. A tanár úrral később, a doktori szigorlatomon találkoztam.

Szelle Béla a katalogizálást tanította: viccelődéssel, élcelődéssel próbált enyhíteni az unalmas szabályokon: e törekvése inkább a fiúknál ért célt.

Kiss István és *Fodor Zoltán* könyvtártan óráin sok hasznos információhoz jutottunk a mindennapi könyvtári tevékenységet illetően.

Talán legközelebb *Fülöp Géza* tanár úrhoz kerültem, aki könyv- és könyvtártörténeti stúdiumokat tanított. Később doktori dolgozatom egyik bírálója volt, majd az általam Debrecenben szervezett, *Kovács Máté* szellemiségét őrző főiskolai, egyetemi rendezvényeim (*Kovács Máté* születésének 75. évfordulóján, vagy 90. évfordulóján 1996-ban rendezett három napos országos konferencia) visszatérő előadója lett. Együtt dolgoztunk az általa vezetett *Kovács Máté Alapítvány Kuratóriumában* is, s több alkalommal kedves vacsoravendégem volt Debrecenben.

Sokat jelentettek számunkra a tanszék által szervezett szakmai kirándulások például Eger, Veszprém, Pécs, Szeged, Debrecen szak- és közművelődési könyvtáraiba. Ezen alkalmakon mindig múzeum- és színházlátogatások színesítették a programot. Különleges élményt jelentett a KLTE könyvtárában tett látogatásunk, melynek korábban *Kovács Máté* volt a vezetője, ő tette ezt az intézményt a második nemzeti könyvtárunkká. A közös élmények, kötetlen beszélgetések közelebb hozták egymáshoz a tanárokat és diákokat; ezt a mintát követtem, amikor hallgatóimat választott szakterületük jobb megismerésére rendszeresen vittem szakmai utakra (pl. OSZK, MTA Könyvtára, Parlamenti Könyvtár, FSZEK, KELLO, a gyomai Kner Nyomda, Szolnok, Kecskemét, Szeged megyei könyvtáraiba). Fontosnak ítéltém, hogy hallgatóim találkozzanak a szakma aktuális problémáival, kiemelkedő személyiségeivel. Ezért vittem őket az MKE Vándorgyűléseire, szakmai szervezetek rendezvényeire, például az MKE Gyermekkönyvtáros Szekciója rendezvényeire, ahol 4–4 évig titkári/elnöki funkciót is betöltöttem. 1994-ben a KLTE-en általam indított *Kovács Máté Kör* hallgatóival szerveztem az I. Európai Gyermekkönyvtáros Konferenciát 1996-ban 6 ország részvételével Debrecenben.

Az évfolyam számára emlékeztetések voltak az általunk rendezett szakmai estek, ahol a hallgatók bemutatkozhattak írásaikkal, verseikkel, jelenetekkel tanáraik és társaik előtt. Egy alkalommal saját könyvtáros operát is előadtunk.

Szakmai felkészítésünkhöz jelentősen hozzájárultak a II. és III. évfolyamot követő egyhónapos nyári szakmai gyakorlatok, melyeket az ország különböző települései szak-, közművelődési és iskolai könyvtáraiban végezhattunk, kicsit már kollégaként, közelebb kerülve a szakmai mindennapokhoz.

A sok elfoglaltságot, munkát oldották néha az Egyetemi Színpad előadásai, az Eötvös Kollégium rendezvényei, egy-egy mozi, színház, koncert, uszoda vagy vasárnapi ötórás tea.

Az egyetemi képzés jó szakmai alapokat és elköteleződést adott mindannyiunk számára, bátorságot, hitet, erőt a folyamatos megújulásra. Ezt bizonyítandó néhány könyvtár szakos évfolyamtársat említek: *Kis Pintér Imre* egyetemi tanár, József Attila díjas irodalomtörténész, *Ottovay László*, OSZK főosztályvezető, MKE főtitkár, *Villangó István*,

SUPPNÉ TARNAY GYÖRGYI

a minisztérium Közgyűjteményi Osztályának vezetője, *Gecsényi Lajos*, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója, *Brády Zoltán* újságíró, *Kovács Mária*, a Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtári Tanszéke docense, *Garai Judit*, az MTA Könyvtára Olvasószolgálati Osztálya vezetője, *Hévízi Eszter*, a Békés Megyei Pedagógiai Intézet igazgatóhelyettese, könyvtári szaktanácsadó, *Madarász Margit*, az Eötvös Károly Megyei Könyvtár Olvasószolgálati Osztályának vezetője.

HOGYAN LETTEM KÖNYVTÁROS? GONDOLATOK AZ EGYETEMI KÖNYVTÁROSKÉPZÉSRŐL SZABÓ SÁNDOR

Már kora ifjúságomtól fogva a pedagógusi pálya vonzott, jövőmet alapvetően ezen a területen tudtam elképzelni. Az érettségi vizsgához, illetve a pályaválasztás időpontjához közeledve az ismerősök, barátok közül többen is felhívták a figyelmemet a könyvtári munka szépségeire, azonban én makacsul kitartottam eredeti elképzelésem mellett, és a tanári pályát választva 1954-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar-történelem szakára nyújtottam be felvételi kérelmemet, ahol aztán 1958-ban középiskolai tanári képesítést szereztem.

Ezekben az években nagyon nehéz volt, különösen Budapesten tanári pályán elhelyezkedni. Így adódott, hogy 1958 nyarát többnyire álláskereséssel töltöttem. Megszakítva a számos sikertelen próbálkozás sorozatát, mintegy kikapcsolódásként visszavittem a Pedagógus Továbbképző Intézet Könyvtárából származó, az államvizsgára való felkészülés zűrzavarában hozzám került könyveket. A könyvtár vezetője rövid beszélgetés után közölte, hogy hamarosan náluk is lesz betöltendő üres állás, és bátorított, hogy adjam be pályázatomat. A váratlan lehetőséggel élve az állást megpályáztam, amit aztán kedvezően bíráltak el, és ezzel kezdetét vette mintegy félévszázados könyvtárosi pályafutásom.

Azonban hátra volt még egy „próbatétel.” Körülbelül egy hete dolgoztam a könyvtárban, amikor a Fővárosi Tanács Oktatási Főosztálya táviratban értesített, hogy nevelőtanári állást tudnak számomra biztosítani. Nagy volt a csábítás, azonban tekintettel arra, hogy a könyvtárosi állást ismeretlenül, szinte az utcáról betévedve nyertem el, tisztességtelennek, inkorrektnek éreztem volna, hogy egy hét után tovább álljak. Ezzel a döntésemmel végleg a könyvtárosság mellett köteleztem el magam.

A több évi gyakorló könyvtárosi munka során igyekeztem a szakma mind több területét megismerni, s közben kiegészítő szakon megszereztem a könyvtárosi szakképesítést. 1960–1963-ig voltam az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének hallgatója. Hallgatótársaim között több vezető könyvtárosi munkakört betöltő kolléga is volt, például *Zallár Andor*, a Szegedi Tudományegyetem Orvostudományi Karának könyvtárigazgatója, vagy *Ruttkay Kálmán*, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Angol Tanszékének korábbi egyetemi docense.

1962-ben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK – a mai Könyvtári Intézet jogelődje) Oktatási Osztályára kerültem. Az 1960–70-es évek a magyar könyvtárügy számára komoly fejlődést, gazdagodást hozott, így sorra épültek a megyei és városi könyvtárak, a külföldi szakirodalom és tapasztalatok felhasználásával számos

új módszert, eljárást alkalmaztak. A KMK ezeknek a fejlesztő, modernizáló törekvéseknek fő mozgatója volt.

Ezekben az években szerveződtek az új könyvtárosképző intézmények, főiskolák (többek között Nyíregyháza, Szombathely), elindult a könyvtárosok továbbképzése. Magam is ezekben az években kapcsolódtam be az oktató munkába. A KMK-ban eltöltött tizenhárom év után 1976-ban kaptam meghívást az ELTE Könyvtártudományi Tanszékére, ahol *Szentmihályi János* után vehettem át a *Tájékoztatás, információforrások, bibliográfia* című stúdium oktatását és gondozását. A felsőoktatásban eltöltött három évtized tapasztalataira visszaemlékezve a továbbiakban két gondolatot szeretnék felidézni.

A Könyvtártudományi Tanszékre mindig is jellemző volt, hogy nagyon jó kapcsolatot ápolt hallgatóival. Különböző szakmai rendezvények, ünnepségek, kirándulások, mind-mind hozzájárultak a kari szinten is közismert, irigyelt jó légkörhöz. A tanszék oktatói rendszeresen segítették a végzős hallgatók megfelelő elhelyezkedését, és később is igyekeztek nyomon követni sorsuk alakulását. Nem véletlen, hogy *Fülöp Géza* tanár úrnak 1959-ig visszamenőleg megvolt a nappali tagozaton végzett hallgatók névsora. Mindez nagyban segítette, hogy a friss diplomások a könyvtáros pályát választották hivatásul.

Szakmai körökben ma is köztudott, hogy könyvtáros diplomával könyvtáron kívül, az élet legkülönbözőbb területeire is elvetődnek a hallgatók. Ez azzal is magyarázható, hogy az évek során jól konvertálható, sok helyütt kamatoztatható ismeretekhez jutnak. Ez persze veszteséget jelent a könyvtáros szakma számára, de a hallgató boldogulását nagyban megkönnyítheti, s ez napjainkban különösen fontos. Reméljük azonban, hogy közülük többen visszatérnek eredeti szakmájukhoz!

FRISSEN VÉGZETT HALLGATÓINK VÉLEMÉNYE A KÉPZÉSÜNKRŐL

„Az Intézetben eltöltött három év az egyik legszebb időszaka volt az életemnek. A sok program színessé tette a hétköznapiakat, és a gyakorlatokon olyan ismereteket sajátíthattunk el, amivel nyugodt szívvel kerülhetünk ki a munkaerő-piacra. Ha a képzés alatt bármilyen probléma felmerült, a tanári kar igyekezett gyorsan reagálni. Mindig szívesen fogok visszagondolni a sok programra, legyen az szakmai, mint például a Valóságos könyvtár – könyvtári valóság konferencia, vagy a forró csokizás a szabad időnkben. Büszke vagyok, hogy az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet családjában, közvetlen légkörében tanulhattam, és hogy ehhez az Intézethez tartoztam.”

*

„Örülök, hogy részt vehettem a képzésben és az ELTE KITI hallgatójaként válhattam könyvtárossá. Egy nagyon nyitott, szakmailag maximálisan felkészült, jóindulatú tanári gárdát ismerhettem meg a tanszékeken, olyan helyet, ahol valóban fontosak voltak a diákok. Az órák jól követhetőek voltak, a tananyag jól összeállított és jól súlyozott volt, így hatékonyan közvetítették mind az elméleti, mind a gyakorlati tudást. Rendezvényekben sem volt hiány, és számtalan érdekes előadást lehetett hallgatni a tanórákon kívül is. Köszönöm szépen, és további eredményes munkát kívánok!”

*

„A képzéssel kapcsolatos emlékeim közül a következőket szeretném kiemelni: az inspiráló, továbbgondolásra ösztönző témákat, az ismeretek szintetizálásának lehetőségét, az intézménylátogatások során a tapasztalatszerzés, -csere és kapcsolatépítés lehetőségét, az oktatók empátiás hozzáállását és a kollegiális viszonyt, mely nemcsak az oktatásban, hanem a vizsgák során is megmutatkozott.”

*

„Örülök, hogy az ELTE-n végeztem mind az alap-, mind a mesterképzést. Nagyon sokat tanultam az Intézetben, és gondolkodom azon, hogy jelentkezem a doktori iskolába is, de ez még a jövő zenéje. Tanáraink szívvel-lélekkel végzik a munkájukat, emberségesen és sok-sok odafigyeléssel, amit nem lehet eléggé meghálálni. Köszönöm, hogy ilyen jó tanárok oktattak!”

*

„Életem legjobb döntése volt, hogy ide jelentkeztem. A tudást és az emberséget, amit az ELTE BTK KITI-től kaptam, szavakban nem is tudnám leírni. Az Intézet összes oktatója hozzájárult ahhoz, hogy olyan ember váljak belőlem, amilyen ma vagyok. És nemcsak tiszteltem őket, de bízom benne, hogy egy nap én is olyan lehetek, mint ők. Köszönöm az Intézetnek!”

*

„Szerintem a mi Intézetünk folyosója a legszebb az épületben. Szerettem az évfolyamtársaimmal a csigalépcső mellett az asztal körül összegyűlve beszélgetni egy-egy óra között vagy a vizsgákra készülve. Ide mindig szívesen térek vissza. Tanáraim közül többeket mélyen a szívembe zártam, mert felkeltették az érdeklődésemet, megismertették velem a könyvek világát és a könyvtárak munkáját. A szakmai gyakorlataim alatt sok olyan könyvtárossal találkoztam, akikkel azóta is tartom a kapcsolatot. A kihelyezett órák során Budapest számos fontos nagykönyvtárába eljuthattam, melyek teljesen elvarázsoltak. Igazán kellemesen telt az első három egyetemi évem itt, és érdeklődéssel várom a folytatást.”

*

„Az Intézetben nagyon családias a légkör, és mert itt tényleg nem arctalan tömegképzés folyik, összességében nagyon jó hangulatban telt el ez a három év. Elvégezni ezt a szakot nem sétagalopp, de az intézet oktatóinak, munkatársainak és a vezetésnek hála, nem gyomorgörccsel kellett teljesíteni a féléveket, elkészíteni a beadandókat, letenni a vizsgákat, beadni a szakdolgozatot, felkészülni a záróvizsgára. Ha elakadtam vagy gondom volt, mindig volt az Intézetben olyan tanár, aki segített a tanrenddel, a tananyaggal, a szakmai gyakorlattal vagy a szakdolgozattal kapcsolatos problémáimban.”

*

„Az oktatók többsége nagy tudású, elkötelezett tanár, aki szeretné továbbadni ennek a hivatásnak minden csínját-bínját, maximálisan támogatva a hallgatókat a tudásszerzésben és a fejlődésben. Nemcsak szakmailag, de emberileg is sokat lehetett az oktatóinktól tanulni.”

*

„A tanítás mellett sok minden színesítette a hétköznapiakat: például az oktatók és az Intézet által szervezett szakmai programok, a különféle előadások, konferenciák, szakmai kirándulások – lehetőséget adva a tananyagon túli ismeretek szerzésére, a könyvtáros közösség megismerésére és a beilleszkedésre. Külön kiemelném a szakdolgozati

témák széles kínálatát, és hogy külső konzulens is segítheti a dolgoztatást. Fontos volt az Intézettel együttműködő partnerintézmények nyújtotta lehetőségek megismerése is. Hasznos volt a Nyitott napok című előadás-sorozat is, amelynek keretében az ország különböző területéről érkező könyvtáros szakemberek számoltak be tapasztalataikról és mutatták be kutatásaikat. Számos olyan lehetőséget kínált ez a képzés az ELTE-n, amelyekkel érdemes volt élni.”

*

„Őszintén tudom ajánlani az informatikus könyvtáros BA képzést azoknak, akik nem biztosak benne, hogy könyvtári munkakörben szeretnének majd dolgozni. A harmadik évre mindenki biztosan meg fogja találni a könyvtárosok igazán széles körű feladatai közül azokat, amelyek a legközelebb állnak hozzá. Én sem feltétlenül könyvtárosként képzeltem el a jövőmet, nem volt hivatástudatom, és nem túl nagy lelkesedéssel kezdtem el a szakot, de tudtam, hogy a diplomára szükségem van. Mondanom sem kell, hogy a diplomaosztó után, nem volt kérdés, hogy maradok-e a pályán, és hogy könyvtárban lesz az álommunkahelyem. Így is lett, és jelenleg is könyvtárosként építem a jövőmet.”

*

„Szerintem az itt folyó képzés a modern könyvtárosi munka összetettségéből adódóan kiemelkedik a bölcsészképzések közül, mert nagyon sok területet fed le és sokféle, napjainkban fontos kompetenciát fejleszt. Akik elvégzik ezt a három évet, azok szinte minden szakmai problémára találnak megoldást, képesek lesznek összefüggéseikben látni a dolgokat és rendszerben gondolkodni, innovatív, új fejlesztésekkel előállni, előremutatóan tervezni és a jövő kihívásaira gyorsan reagálni.”

*

„Az órákon többek között történelmi, jogi és gazdasági, marketing, kutatási, informatikai, piaci, rendszerezési ismereteket lehetett elsajátítani. Áttekintést kaptunk a történeti átalakulásokról és a szakma fejlődéséről. Megismerkedtünk a korábbi rendszerek működési elveivel, amelyek alapul szolgáltak a maiakhoz. Megtanultuk a klasszikus könyvtárosi munkafolyamatokat és persze a jelenlegi könyvtári feladatok elvégzésére is felkészítettek, legyen az bármely területe a könyvtáros szakmának. Foglalkoztunk a könyvtárak és a könyvtárosok jövőbeli, lehetséges fejlődési irányjaival is. A képzésnek tehát szerves része a múlt, a jelen és a jövő.”

*

FRISSEN VÉGZETT HALLGATÓINK VÉLEMÉNYE A KÉPZÉSÜNKRŐL

„A képzésben számomra a legnagyobb értéket az ismeretrendszerzés, az ismeretek közös megbeszélése, a lehetőségek továbbgondolása és a világban levő tendenciák, jó gyakorlatok megismerése jelentette. Fontosnak tartom olyan szemléletmód kialakítását, mely a folyamatos változás elfogadására tanít. A képzés különlegessége volt a veszélyhelyzetben bevezetett távolléti oktatás, melynek több eleme (videokonferencia, elektronikus tananyagok, tesztek) a nem távolléti oktatásban is hasznosnak bizonyulhat.”

Készült a 2019/2020. tanév tavaszi szemeszterében végzett hallgatóink körében 2020 nyarán történt anonim, internetes megkeresés alapján.

A HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZAT KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI INTÉZETI KÉPVISELETE

ILLEK NIKOLETT

Úgy gondolom, hogy az ELTE Bölcsészettudományi Karán teljes mértékben megállja a helyét egy olyan képzés, ami gyakorlatiasabb, mint a legtöbb bölcsész szak. A szakunkra talán az a legjellemzőbb, hogy nemcsak a későbbiekhez szükséges elméletet tanuljuk, hanem nagyon nagy hangsúly van a gyakorlaton. Erre talán nem is kell nagyobb bizonyíték, mint együttműködő partnereink hozzáállása, akik féléről félre fogadnak minket, hogy a szakma minden lépésébe belepillanthassunk, és megtalálhassuk azt a területet, ami a legközelebb áll hozzánk. Talán ez a legfontosabb, hiszen nem vagyunk egyformák. Vannak, akik szívesen dolgoznak az olvasószolgálatban és vannak, akik a „háttérmunkákban”, a beszerzésben vagy a könyvek és folyóiratok feldolgozásában érik otthonosan magukat.

Ezekhez a képzés kétféle specializáción kínál utat: az információ- és tudásmedzsment és a könyvtörténet specializáció, melyek lehetőséget adnak mind a versenyszférában, mind a „hagyományos” könyvtári munkákban való elhelyezkedéshez is. Mindkét specializáció szervez kihelyezett órákat, amelyek nemcsak nagyszerű hangulatúak, de lehetőséget nyújtanak leendő munkahelyeink megtalálására is.

Ezen kívül részt vehetünk konferenciákon már a képzés alatt is, mint a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Vándorgyűlése, tavaly pedig eljuthattunk a BOBCATSSS-konferenciára Eszékre (2019. január 22–24.), illetve néhányunknak megadatott részt venni a Valóságos könyvtár – könyvtári valóság konferenciának a szervezői munkálataiban is. Ez szintén erősíti kompetenciáinkat, és talán nem csak saját nevemben beszélek, amikor azt állítom, hogy hallgatóként szívet melengető érzés megjelenni egy-egy ilyen konferencián, ahol szakmabeliként tekintenek ránk és élményekkel gazdagodva térhetünk haza.

A Hallgatói Önkormányzat Könyvtár- és Információtudományi Intézeti Képviselőlete már évek óta arra törekszik, hogy a sok-sok szakmai program és kirándulás mellett a hallgatói összetartást, a családi hangulatot is megteremtse, hogy hallgatótársainknak öröm legyen bejönni a tanszékre. Mindenki megtalálhatja azt a társaságot és azt a szabadidős programot, amelyben jól érzi magát és ezáltal annyi élménnyel legyen gazdagabb tanulmányaik végére, mint amennyivel kedves Alumnusaink is gazdagodtak.

AZ ELTE ALUMNI KÖZPONTJA

PATAKY CSILLA

„Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen évente mintegy 5–6000 hallgató végez és a szám egyre növekszik. A világon ma élő ELTE-s alumnusok száma 150–200 000 főre tehető, körülbelül ennyien szereztek az ELTE-n, illetve a jogelőd intézményekben egyetemi oklevelet. Az Egyetem Szenátusa által 2007-ben létrehozott, működését 2008-ban indító ELTE Alumni (Öregdiák) Szervezet e virtuális közösség számára kíván lehetőséget biztosítani: lépjenek kapcsolatba egymással és az egyetemmel. A szervezet, különböző szolgáltatások mellett a szakmai előrejutást is segítő kapcsolattartáshoz és kapcsolatépítéshez szeretne alkalmat teremteni, segítséget nyújtani az ELTE Alumni Szervezet tagjainak.”¹

„Az ELTE Alumni Szervezet célja kettős. Egyrészt törekszünk arra, hogy alkalmat teremtsünk egykori hallgatóinknak a kapcsolattartásra és kapcsolatépítésre, közvetítsük feléjük az Egyetem valamennyi kara és intézménye által kínált változatos lehetőségek, programok, események, rendezvények és eredmények hírét – mind a tudomány és a kutatás, mind a kultúra és a sport területén. Másrészt arra is szeretnénk alkalmat teremteni, hogy az itt végzetek megoszthassák sikereiket, és a pályafutásuk során felhalmozott tudásukat az Egyetem mindenkori hallgatóival, oktatóival, vagy egyéb módon támogathassák az Egyetemet, ezáltal növelve az ELTE-s diploma értékét. Reméljük, pár év múlva azok soraiban üdvözölhetjük, akik megtehetik és meg is teszik ezt!”²

„Az Alumni Központ jelentős, az ELTE erősségeire építő és élenjáróságát hirdető összegyememi sorozatokat indított el, miközben a kari/szakági öregdiák törekvések támogatására új pályázati rendszert is bevezetett. A két irány – az összegyememi és a kari/szakági – évek óta jól kiegészíti és erősíti egymást. Az ELTE tehetséges, rászoruló hallgatói az ELTE Diplomások Köre és az ELTE Alumni Alapítvány közreműködésével évente kétszer, egyre nagyobb volumenben kapnak ösztöndíj kiegészítő támogatást.”³ A generációk összefogásának eredményeként évről évre növekszik az Alumni Ösztöndíjnak – a tehetséges, anyagilag rászoruló hallgatók európai mobilitását segítő kiegészítő támogatásnak – a fejenkénti összege.

A legnagyobb öröm mindig az, amikor személyesen találkozhatunk, de sajnos előfordul, hogy erre nincs lehetőség. Ezért is remek hír, hogy egyre többen veszik hasznát az ELTE új virtuális Alumni közösségnek. „Az új Alumni közösségi platformon nyomon követhetik a diplomaszerezés után is érdekes egyetemi híreket, rendezvényeket, lehetőség nyílik a többi ELTE diplomással való kapcsolatépítésre, csoportok létrehozására, vagy

PATAKY CSILLA

azokhoz történő csatlakozásra, évfolyamtalálkozók szervezésére, hírek és események megosztására is – sőt, munka és munkatárs keresésre is!”⁴

Az ELTE Diplomások Körébe örök diákjait az ELTE Alma Mater visszavárja!

Jegyzetek és irodalom

1. ELTE Alumni Szervezet. Forrás: <https://www.alumni.elte.hu/page/szervezet> [2020. szeptember 20.]
2. ELTE Alumni honlap. Köszöntő menüpont. Forrás: <https://www.alumni.elte.hu/page/ud-vozzoljuk-az-elte-alumni-kozossegeben> [2020. szeptember 20.]
3. Az ELTE Alumni Szervezet az Egyetemért. Forrás: <https://www.alumni.elte.hu/article/az-elte-alumni-szervezet-az-egyetemert/22/04/2020/521> [2020. szeptember 20.]
4. ELTE Alumni honlap. Köszöntő menüpont. Forrás: <https://www.alumni.elte.hu/page/ud-vozzoljuk-az-elte-alumni-kozossegeben> [2020. szeptember 20.]

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 167–200.

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEMEN 1949–2019

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA HÉT ÉVTIZED KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI SZAKIRODALMÁBÓL

TÓSZEGI ZSUZSANNA – KISZL PÉTER – ZSÖMLE VIKTOR

Előszó

Válogatott bibliográfiánk *Varjas Béla* képzést megalapozó 1947. évi tanulmányától kezdve a kötet szerkesztésének lezárásáig, 2020 szeptemberéig öleli fel a monográfiákat, konferenciaköteteket, a szaksajtóban megjelent közleményeket. Az egyetemi szintű könyvtárosképzés szakirodalmából főként az ELTE képzéshez kapcsolódó vagy az egyetemi képzés alapvető elvi kérdéseit tárgyaló, jelentősebb közleményeket válogattuk be. A gyűjtés nem terjed ki az egyetemi tankönyvekre és jegyzetekre, a sokszorosított tantervekre, – a disszertációkat kivéve – a kéziratokra, és nem dolgoztuk föl sem az Egyetem értesítőjében a Tanszékről tanévenként közölt ismertetőket, sem a több helyen megjelent rövid híreket.

A bibliográfia három fő fejezete: az Intézet/Tanszék kiadásában megjelent kiadványok, az ELTE könyvtárosképzésével foglalkozó publikációk, és a perszonália, amelybe a tanszéki/intézeti oktatók tiszteletére készült emlékkönyvek és interjúk, továbbá a rólu­ luk szóló megemlékezések adatait gyűjtöttük össze.

Helytakarékossági okokból a bibliográfiában az alábbi táblázatokban látható rövidítéseket alkalmazzuk. A megjelenési adatok között rövidítve közöljük az időszaki kiadványok címét és a kiadó intézmények nevét, továbbá azon gyűjteményes kötetek adatait, melyekből legalább két közlemény szerepel a listán. Az interneten elérhető dokumentumok bibliográfiai adatai mellett forrásként a DOI azonosító vagy – ennek hiányában – az URL is szerepel. A fejezeteken belül fordított időrendet, az egyes évek­ ken belül és a rövidítésjegyzékben betűrendet alkalmazunk.

Bízunk benne, hogy e válogatott bibliográfia nemcsak az egyetemi oktatás tör­ ténete iránt érdeklődőknek szolgál hasznos segédletül, de mások számára is tartogat érdekességeket.

Rövidítésjegyzék

Időszaki kiadványok	
Irodalomtörténeti Közlemények	ItK
Felsőoktatási Szemle	FSZ
Képzés és Gyakorlat	KGy
Könyv és Nevelés	KéN
Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	KKK
Könyvtári Figyelő	KF
Könyvtári Levelező/lap	KLL
Könyvtáros (1964–1992); A könyvtáros (1953–1963)	K
Magyar Könyvszemle	MKsz
Tudományos és Műszaki Tájékoztatás	TMT

Intézmények	
Bölcsészettudományi Kar	BTK
Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár	DEENK
Doktorandusz Önkormányzat	DÖK
Doktoranduszok Országos Szövetsége	DOSZ
Eötvös Loránd Tudományegyetem	ELTE
Eszterházy Károly Egyetem / Főiskola	EKE / EKF
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár	FSZEK
Könyvtár- és Információtudományi Intézet	KITI
Könyvtártudományi és Módszertani Központ	KMK
Népművelési Propaganda Iroda	NPI
Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum	OPKM
Országos Széchényi Könyvtár	OSZK
Vallás- és Közoktatási Minisztérium	VKM

Gyűjteményes művek (tanulmánykötetek, konferenciakiadványok, emlékkönyvek stb.)	
BABICZKY Béla (Red.): Informationsbulletin der Teilnehmer der Konferenz der Bibliothekarischen Hochschulausbildung = Bulletin d'information [...] Budapest, ELTE Könyvtártudományi Tanszék, 1980.	Informationsbulletin
BARÁTNÉ HAJDU Ágnes (szerk.): Fülöp Géza emlékkönyv – Művelődéstörténeti és könyvtártudományi írások. Budapest, ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék, 1999.	Fülöp Géza emlékkönyv

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEMEN 1949–2019...

BENCÉNÉ FEKETE Andrea (szerk.): Lehetőségek és alternatívák a Kárpát-medencében. Módszertani tanulmányok. Kaposvár, Kaposvári Egyetem, 2011.	Lehetőségek és alternatívák
FÜLÖP Géza – LÁDI László (szerk.): Információs szakemberek Magyarország számára. A TEMPUS segítségével Európába. Zárószimpózium. TEMPUS JEP–0297. Budapest, ELTE Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék, 1993.	TEMPUS
HANGODI Ágnes (szerk.): A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Debrecen, DEENK, 2007.	Kovács Máté emlékkötet
HANGODI Ágnes – LÁDI László (szerk.): Emlékkötet Szabó Sándor 70. születésnapjára. Budapest, ELTE BTK IKI Főiskolai Könyvtár-Informatikai Központ, 2005.	Szabó Sándor emlékkötet
KÁROLY Krisztina – HOMONNAY Zoltán (szerk.): A tanulás és a tanítás értékelése. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017. (Diszciplínák tanítása – a tanítás diszciplínái; 4.)	Tanulás – tanítás
KISZL Péter (szerk.): Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. Eger, EKF Líceum Kiadó, 2013.	Trendek
KISZL Péter – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Budapest, ELTE BTK KITI, 2017.	VKKV 2016
KISZL Péter – CSÍK Tibor (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Budapest, ELTE BTK KITI, 2018.	VKKV 2018
KISZL Péter – NÉMETH Katalin (szerk.): Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. Budapest, ELTE BTK KITI, 2020.	Információközvetítés
KOVÁCS Máté – RÁCZ Aranka (szerk.): Könyvtártudományi tanulmányok 1969. Budapest, NPI, 1970. (Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványa; 27.)	Könyvtártud. tanulm. 1969
A könyvtár- és információtudományi képzés helyzete és jövője. Tanulmányok. Budapest, OPKM, 2005.	Könyvtár- és inf. tud. képzés
NAGY Anikó (szerk.): Szentmihályi-emlékkötet. Budapest, OSZK; Osiris Kiadó, 2000. (Nemzeti téka)	Szentmihályi-emlékkötet
SEBESTYÉN György – HABÓK Lilla – NEMES László (szerk.): II. Masters of Library and Information Science konferencia. Budapest, ELTE BTK Könyvtártudományi Szakos Hallgatói Érdekképviselet, 2011.	Masters of LIS
SUPPNÉ TARNAY Györgyi (szerk.): Kovács Máté emlékének. Könyv és könyvtár. Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve. 18. köt. 1997.	Könyv és könyvtár 1997
SZELLE Béla (szerk.): Kovács Máté emlékkönyv. Budapest, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983.	Kovács Máté emlékkönyv

I. AZ INTÉZET, ILLETVE A TANSZÉK KIADÁSÁBAN MEGJELENT MŰVEK

- KISZL Péter – NÉMETH Katalin (szerk.): Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. Budapest, ELTE BTK KITI, 2020. 344 p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/infkoz>
- KISZL Péter – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság IV. Konferenciaprogram az előadások tartalmi összefoglalóival. Budapest, ELTE BTK KITI, 2019. 48 p. Forrás: <http://hdl.handle.net/10831/44574>
- KISZL Péter – CSÍK Tibor (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Budapest, ELTE BTK KITI, 2018. 383 p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018>
- KISZL Péter – CSÍK Tibor (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság III. Konferenciaprogram az előadások tartalmi összefoglalóival. Budapest, ELTE BTK KITI, 2017. 48 p. Forrás: http://lis.elte.hu/vkkv3/VKKV3_absztrakt_kotet.pdf
- KISZL Péter – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Budapest, ELTE BTK KITI, 2017. 311 p. Forrás: <http://hdl.handle.net/10831/34590>
- KISZL Péter – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság II. Konferenciaprogram az előadások tartalmi összefoglalóival. Budapest, ELTE BTK KITI, 2015. 42 p. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/22415>
- SEBESTYÉN György – HABÓK Lilla – NEMES László (szerk.): II. Masters of Library and Information Science konferencia. Budapest, ELTE BTK Könyvtártudományi Szakos Hallgatói Érdekképviselő, 2011. 106 p.
- HANGODI Ágnes – LÁDI László (szerk.): Emlékkötet Szabó Sándor 70. születésnapjára. Budapest, ELTE BTK IKI Főiskolai Könyvtár - Informatikai Központ, 2005. 239 p.
- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes (szerk.): Fülöp Géza emlékkönyv. Művelődéstörténeti és könyvtártudományi írások. Budapest, ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék, 1999. 225 p.
- FÜLÖP Géza – LÁDI László (szerk.): Információs szakemberek Magyarország számára. A TEMPUS segítségével Európába. Zárószimpózium. TEMPUS JEP-0297. Budapest, ELTE Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék, 1993. 97 p.
- BABICZKY Béla (Red.): Informationsbulletin der Teilnehmer der Konferenz der Bibliothekarischen Hochschulausbildung = Bulletin d'information des participants de la conference sur l'enseignement supérieur de bibliothécaires = Информационный бюллетень участников конференции по высшему библиотечному образованию = Informacni bulletin ucastniku conference o vysololskolkem knihovnickem vzdeleni = A felsőfokú könyvtárosképzési konferencia résztvevőinek tájékoztatója 6. Budapest, ELTE Könyvtártudományi Tanszék, 1980. 85 p.
- KOVÁCS Máté (összeáll.): Az egyetemi könyvtárosképzés célja, tanterve és programja. Budapest, ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszék, 1963. 32 p.
- Az egyetemi könyvtárosképzés továbbfejlesztése. (Tervezet.) Budapest, ELTE Könyvtártudományi Tanszék, 1961. 71 p.

II. AZ ELTE KÖNYVTÁROSKÉPZÉSÉVEL KAPCSOLATOS KÖZLEMÉNYEK

2020

- FODOR János: Konferencia és ünnep. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság IV. konferencia az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = KF, 30. (66.) évf. 1. sz. 2020. 41–53. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00359/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2020_01_041-053.pdf
- KISZL Péter: A könyvtár- és információtudományi képzés ökológiája. = KF, 30. (66.) évf. 1. sz. 2020. 9–40. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00359/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2020_01_009-040.pdf
- KISZL Péter – NÉMETH Katalin: Diszciplínák metszéspontjában: zenei könyvtárosok képzése az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = Parlando, 62. évf. 3. sz. 2020. Forrás: http://www.parlando.hu/2020/2020-3/Kiszl_Peter-Nemeth_Katalin.pdf
- SENKEI-KIS Zoltán: Legális vagy illegális? Jogtudatosság a könyvtáros hallgatók körében. In: Információközvetítés. 317–329. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/infkoz.317>
- TÓSZEGI Zsuzsanna: Értéktերemtő tudomány – értéktերemtő könyvtár. A Valóságos könyvtár – könyvtári valóság IV. című tudományos konferencia előadásai. = TMT, 67. évf. 1. sz. 2020. 33–44. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12480/14199>
- VIRÁGOS Márta: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. = TMT, 67. évf. 7/8. sz. 2020. 480–485. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12682/14421>

2019

- CZEGLÉDI László: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok. = K&N, 21. évf. 1. sz. 2019. 110–113. p. Forrás: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/valosagos-konyvtar-konyvtari-valosag-konyvtar-es-informaciotudomanyi-tanulmanyok>
- FÜLEP Ádám: A 20. századi magyar felsőoktatási könyvtárosképzés helye a neveléstörténetben. In: „A tudomány ekként rajzolja világát.” Irodalom, nevelés és történelem metszetei I. Tanulmánykötet. Eger, EKE DÖK; Budapest, ELTE EDÖK; DOSZ Irodalomtud. Oszt., 2019. 60–74. p. Forrás: http://www.eltereader.hu/media/2019/07/dosz_tanulmanykotet_tudomany_rajzolja_READER.pdf
- FÜLEP Ádám: A magyarországi könyvtárosképzés kibontakozása Kovács Máté (1906–1972) munkásságának tükrében. = Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Paedagogica, Tom. 42. 2019. 51–60. p. Forrás: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4625/1/51_60_F%C3%BCle.pdf
- KISZL Péter: Digitális bölcsészet a könyvtár- és információtudományban. 5. rész: Felsőoktatási szinergiák. = TMT, 66. évf. 3. sz. 2019. 134–148. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/11104>

KOLTAY Tibor: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. = KF, 29. (65.) évf. 3. sz. 2019. 453–458. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00357/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_03_453-458.pdf

2018

BÁNKESZI Katalin: Tanulmánykötet a könyvtári valóságról. = KF, 28. (64.) évf. 1. sz. 2018. 108–112. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00350/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_01_108-112.pdf

FARKAS Csenge – NEMES László: BOBCATSSS 2018. A lett-magyar közös rendezésű konferencia előkészítése és megrendezése. = KKK, 27. évf. 2. sz. 2018. 22–25. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00299/pdf/EPA01367_3K_2018_02_022-025.pdf

FODOR János – KISZL Péter: Projektalapú információtechnológiai kompetenciafejlesztés: digitalizálás, hálózati tájékoztatási rendszerek létrehozása a könyvtár- és információtudományi képzésben. = KGY, 16. évf. 2. sz. 2018. 49–64. p. Forrás: <https://doi.org/10.17165/TP.2018.2>

FODOR János: Tér, idő, tartalom. Kor- és helytörténeti webprojektjeink újabb tanulságai. In: VKKV 2018. 191–198. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018.191>

FÜLEP Ádám: A könyvtártudomány hazai metamorfózisa: az információtudomány (ki) alakulása Kovács Mátétól napjainkig. = Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Paedagogica, Tom. 41. 2018. 137–144. p. Forrás: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4090/1/Fulep_137-144.pdf

HABÓK Lilla – SZABÓ Gábor: Könyvtári szakma a könyvtároshallgatók szemszögéből. = TMT, 65. évf. 9. sz. 2018. 450–463. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/8380/10334>

KISZL Péter: Pénzügyi kultúra, vállalkozásfejlesztés, képzés. A könyvtár mint a gazdasági fejlődés egyik záloga. In: VKKV 2018. 91–101. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018.91>

KISZL Péter – RADÓ Rita – HUBAY Miklós Péter: From divergence to convergence in Hungarian librarianship. Towards a common digital platform. = Libri, Vol. 68. No. 4. 2018. 315–329. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515/libri-2018-0049>

KISZL Péter – FODOR János: The “Collage Effect” – against filter bubbles. Interdisciplinary approaches to combating the pitfalls of information technology. = Journal of Academic Librarianship, Vol. 44. No. 6. 2018. 753–761. p. Forrás: <http://dx.doi.org/10.1016/j.acalib.2018.09.020>

KISZL Péter – FODOR János: Developing digital collections. A training model of digital humanities web projects in library and information science education. = Informatio et Scientia. Information Science Research, Vol. 1. No. 1. 2018. 78–104. p. Forrás: <https://wow.umcs.pl/czasopisma/controller/Default/module/Ejournals/action/downloadContent/cid/81>

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: A könyvtárosképzés rendszerének kialakítása 1945 és 1956 között. In: Sonnevend Péter (szerk.): Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956). Budapest, OSZK; Gondolat, 2018. 61–117. p.

- SÁRKÖZI Andrea Bernadett: Könyvtár-galaxis útikalauz (nem csak könyvtáros) stopposoknak. A Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. = TMT, 65. évf. 2. sz. 2018. 105–109. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/03000/03071/00115/pdf/EPA03071_tmt_2018_02_105-109.pdf
- SENKEI-KIS Zoltán: Társadalmi felelősségvállalás a könyvtárakban. In: VKKV 2018. 231–239. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018.231>
- TÓSZEGI Zsuzsanna: A könyvtárak és az emberközpontú tudomány. A Valóságos könyvtár – könyvtári valóság III. című könyvtár- és információtudományi konferencia. = TMT, 65. évf. 1. sz. 2018. 33–51. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1723/10359>

2017

- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Könyvtáros életpálya, tudatos karrierépítés. In: VKKV 2016. 89–98. p. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34622>
- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – NÉMETH Katalin: A könyvtárhasználati órák értékelésének speciális módszerei. In: Tanulás – tanítás. 316–327. p. Forrás: http://www.eltereader.hu/media/2017/07/Diszciplinak_4_READER.pdf
- FODOR János: A tudományos digitalizálás példatára az egyetemi könyvtártudományi képzés tükrében. In: VKKV 2016. 187–201. p. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34632>
- FÜLEP Ádám: A hazai felsőoktatási könyvtárosképzés elindulása a 20. század derekán. In: Keresztes Gábor (szerk.): Tavaszí Szél = Spring Wind 2017. Tanulmánykötet 3. Budapest, DOSZ, 2017. 205–210. p. Forrás: http://real.mtak.hu/62566/1/TSZ_Kotet_III_2017.pdf
- HASZONNÉ KISS Katalin: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvismertetés. = KéN, 19. évf. 4. sz. 2017. 121–123. p. Forrás: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/valosagos-konyvtar-konyvtari-valosag>
- KISZL Péter: Könyvtártudomány 2017-től – a katedra szemszögéből. = KéN, 19. évf. 1. sz. 2017. 26–37. p. Forrás: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/konyvtartudomany-2017-tol-a-katedra-szemszogebol>
- KISZL Péter: Mérés és értékelés könyvtári környezetben. In: Tanulás – tanítás. 299–315. p. Forrás: http://www.eltereader.hu/media/2017/07/Diszciplinak_4_READER.pdf
- KISZL Péter: Könyvtár- és információtudomány az új felsőoktatási szakstruktúrában. In: VKKV 2016. 65–77. p. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34623>
- NÉMETH Katalin – [BIBOR] Máté János: Lendületben a múlt. Történeti tárgyú kurzusok, rendezvények és intézményközi együttműködések az ELTE könyvtáros-oktatásában. = TMT, 64. évf. 1. sz. 2017. 37–46. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/775/10411>
- SEBESTYÉN György: Új eredmények a 2010-es évek könyvtár- és információtudományában. In: VKKV 2016. 177–185. p. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34639>

- SENKEI-KIS Zoltán: A hallgatók percepciója a könyvtáros hivatásról. In: VKKV 2016. 169–176. p. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34640>
- SENKEI-KIS Zoltán: A könyvtárosképzés értékelése a hallgatók szemével. In: Tanulás – tanítás. 328–338. p. Forrás: http://www.eltereader.hu/media/2017/07/Diszciplinak_4_READER.pdf

2016

- BELLA Katalin: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság II. = KKK, 25. évf. 1. sz. 2016. 40–48. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00274/pdf/EPA01367_3K_2016_01_040-048.pdf
- FODOR János: A tudomány könyvtári ünnepe : Valóságos könyvtár – könyvtári valóság II. konferencia az ELTE Bölcsészettudományi Karán. = KF, 62. évf. 1. sz. 2016. 25–29. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00307/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_1_009-029.pdf#page=17
- FODOR János: Történeti gyűjteményrészek hálózati bemutatása. Műhelypéldák és tanulságok az ELTE könyvtártudományi képzéséből. = KKK, 25. évf. 11. sz. 2016. 23–32. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00284/pdf/EPA01367_3K_2016_11_023-032.pdf
- KEREKES Pál – KISZL Péter: Univerzális szövegelérés és olvasói integráció: az elektronikus könyv kulturális és oktatási vetületei. = Híd, 80. évf. 7. sz. 2016. 65–92. p. Forrás: http://real.mtak.hu/74864/1/EPA01014_hid_2016_07_065-092.pdf
- KISZL Péter: Generációk találkozása: kérdések és válaszok napjaink könyvtárügyéről. = Könyvtári Levelező/Lap, 28. évf. 8. sz. 2016. 7–13. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00300/00365/00179/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2016_08_007-013.pdf
- KISZL Péter: Szabadegyetem a könyvtártudományért. Szakmai korrajz 1995–2000. = TMT, 63. évf. 6/7. sz. 2016. 223–235. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/75/10434>
- KISZL Péter: „Jóval több hajlam és tanulmány kívántatik, mint sok más pályához”. Az Egyetemi Könyvtár szerepe a hazai könyvtárosi szakképesítés kialakulásában. In: Szabó Panna – Székelyné Török Tünde (szerk.): Hagyományok és kihívások. IV. Országos Könyvtárszakmai Nap. Konferenciakötet. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár, 2016. 11–26. p. Forrás: <http://ojs.elte.hu/index.php/hagyomanyok-es-kihivasok/article/view/316/260>
- POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: A könyvtár szakos képzés megszervezése a hazai felsőoktatásban. = KéN, 18. évf. 1. sz. 2016. 9–39. p. Forrás: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/a-konyvtar-szakos-kepzes-megszervezese-a-hazai-felsooktatásban>
- SENKEI-KIS Zoltán: Beszámoló a Valóságos könyvtár – könyvtári valóság II. konferenciáról. = KéN, 18. évf. 1. sz. 2016. 125–130. p. Forrás: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/beszamolo-a-valosagos-konyvtar-konyvtari-valosag-ii-konferenciáról>
- TÓSZEGI Zsuzsanna: A könyvtárak virtuális valósága. A Valóságos könyvtár – könyvtári valóság II. című könyvtártudományi szimpózium. = TMT, 63. évf. 2. sz. 2016. 73–83. p.

Forrás: http://epa.oszk.hu/03000/03071/00093/pdf/EPA03071_tmt_2016_02_73-83.pdf

2015

- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Tehetséggondozás az egyetemi könyvtárosképzésben. = KF, 25. (61.) évf. 3. sz. 2015. 301–312. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00304/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2015_3_301-312.pdf
- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – NÉMETH Katalin – BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Az osztatlan könyvtárostanárra mesterképzési szak indításának kihívásai az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében. In: Károly Krisztina – Perjés István (szerk.): Tanulmányok a tudós tanárképzés műhelyeiből. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. (Diszciplínák tanítása – a tanítás diszciplínái 1.) 115–131. p. Forrás: http://www.eltereadar.hu/media/2016/01/Tanulmanyok_READER.pdf
- FODOR János: Kollaboratív tartalomfejlesztési projektek az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében. = TMT, 62. évf. 11–12. sz. 2015. 429–441. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/03000/03071/00091/pdf/EPA03071_tmt_2015_11_12_429-441.pdf
- FODOR János: Poesis Hungarica – digitális kontextusban. = KKK, 24. évf. 6. sz. 2015. 23–26. p. Forrás: <http://ki2.oszk.hu/3k/2015/10/poesis-hungarica-%e2%80%92-digitalis-kontextusban>
- KEREKES Pál – KISZL Péter: Az elektronikus könyvről – oktatáson innen és túl. = Iskolakultúra, 25. évf. 3. sz. 2015. 56–71. p. Forrás: <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2015.3.56>
- KISZL Péter: Az informatikus könyvtáros alap- és mesterszak aktualitásairól a Könyvtár- és Információtudományi Képzések Kollégiuma megalakulásának tükrében. = KLL, 27. évf. 7. sz. 2015. 3–12. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00300/00365/00166/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2015_07_003-012.pdf
- KISZL Péter: Tudományos örökség és gyorsuló fejlődés – könyvtárosképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = KF, 61. évf. 4. sz. 2015. 443–462. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00306/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2015_4_443-462.pdf
- KISZL Péter: Újratervezés a könyvtárosképzésben. = TMT, 62. évf. 11/12. sz. 2015. 399–414. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=6126&issue_id=575
- KISZL Péter: A könyvtárosi szakvizsga magyarországi gyökereiről képesítési rendszerünk 140 éves jubileumán. = KF, 25. (61.) évf. 2. sz. 2015. 217–228. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00093/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2015_2_217-228.pdf
- MURÁNYI Péter: Számokba fojtva... = KF, 25. (61.) évf. 1. sz. 2015. 17–28. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00092/pdf/EPA000143_konyvtari_figyelo_2015_1_017-028.pdf

PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság II. A könyvtár-tudomány ünnepe az ELTE BTK-n. = KLL, 27. évf. 12. sz. 2015. 9–25. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00300/00365/00171/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2015_12_009-025.pdf

2014

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Tehetséggondozás és pályakövetés, ahogy azt Fülöp Géza látta. = KF, 24. (60.) évf. 2. sz. 2014. 187–193. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00091/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2014_2_187-193.pdf

BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Pro és kontra az e-könyvekről. = TMT, 61. évf. 11/12. sz. 2014. 438–443. p. Forrás: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5975&issue_id=565

BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Tudományos tanácskozás az ELTE BTK-n. = KLL, 26. évf. 1/2. sz. 2014. 3–7. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00149/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2014_01-02_03-07.pdf

FODOR János: A megosztó hivatás. Könyvtári jelenlét a Facebook közösségi oldalon 2013/2014-ben. = TMT, 61. évf. 7/8. sz. 2014. 275–294. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/409/10500>

FODOR János: Mestereket szólító tanítványok. MLS 3 konferencia az ELTE BTK informatikus könyvtáros hallgatóinak szervezésében. = KKK, 23. évf. 7. sz. 2014. 39–41. p. Forrás: <http://ki2.oszk.hu/3k/2014/07/mestereket-szolito-tanitvanyok>

KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = TMT, 61. évf. 7/8. sz. 2014. 251–266. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/407/10498>

SENKEI-KIS Zoltán – KOLTÓI Lilla: Információs kompetenciák vizsgálata könyvtáros és tanítóképzős egyetemi és főiskolai hallgatók körében. = KKK, 23. évf. 4. sz. 2014. 35–42. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00260/pdf/EPA01367_3K_2014_04_35-42.pdf

2013

BÉNYEI Miklós: Kovács Máté elmaradt előadása az IFLA budapesti kongresszusán: „A könyvtárosképzés rendszere Magyarországon”. = KF, 23. (59.) évf. 3. sz. 2013. 501–519. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00088/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_3_485-528.pdf

CSÓNAKI Boglárka: A magyarországi informatikus könyvtáros BA tantervek összehasonlító vizsgálata. In: Trendek. 117–134. p. Forrás: https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/trendek_5695942dc12b2.pdf

- FECZ Ágnes: A magyarországi informatikus könyvtáros MA képzések összehasonlító vizsgálata. In: Trendek. 135–152. p. Forrás: https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/trendek_5695942dc12b2.pdf
- FODOR János: A Fodor András hálózati életműkiadásról. = KKK, 22. évf. 5. sz. 2013. 31–38. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00213/pdf/EPA01367_3K_2013_05_31-38.pdf
- KISZL Péter (szerk.): Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. Eger, EKF Líceum Kiadó, 2013. 310 p. Forrás: https://uni-eszterhazy.hu/public/uploads/trendek_5695942dc12b2.pdf
- VARGA Katalin: Merre tovább, könyvtárosképzés? = KKK, 22. évf. 11. sz. 2013. 22–26. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00255/pdf/EPA01367_3K_2013_11_22-26.pdf

2012

- KEREKES Pál: E-könyvészet a könyvtárosképzésben. = TMT, 59. évf. 9. sz. 2012. 379–386. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/03000/03071/00058/pdf/EPA03071_tmt_2012_09_379-386.pdf
- KISZL Péter: Transzparencia és könyvtárosképzés az ELTE BTK-n. = KLL, 24. évf. 12. sz. 2012. 3–10. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00136/pdf/EPA0365_kll1212_03-10.pdf
- KOVÁCS Mária: Kovács Máté hatása a szombathelyi könyvtáros képzésre. = KKK, 21. évf. 10. sz. 2012. 36–46. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00206/pdf/EPA01367_3K_2012_10_36-46.pdf
- POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Korabeli könyvtárszakmai gondolatok Kovács Máté és Mátrai László párhuzamos életrajz-vázlata kapcsán. = KF, 22. (58.) évf. 3. sz. 2012. 525–548. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00084/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_3_524-548.pdf
- SEBESTYÉN György: Az információmenedzsment térnyerése a 21. században, avagy a modern felsőoktatás egyik legnagyobb kihívása. = TMT, 59. évf. 9. sz. 2012. 355–363. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/03000/03071/00058/pdf/EPA03071_tmt_2012_09_355-363.pdf
- SENKEI-KIS Zoltán – KOLTÓI Lilla: Az információs készségek és a tanulási stílus jellemzőinek vizsgálata egyetemi és főiskolás hallgatók körében: In: Ferencz Árpád [et al.] (szerk.): AGTEDU 2012. [...] tudományos konferencia. Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2012. 273–278. p. Forrás: <http://agtedu.kefo.hu/images/kiadvany2012/neveles.pdf>
- TÓTH Erzsébet: Az internetes keresők oktatása a hazai és a külföldi könyvtárosképzésben. = KKK, 21. évf. 2. sz. 2012. 36–41. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00198/pdf/EPA01367_3K_2012_02_36-41.pdf

2011

- ÁTS József – DEÁK Nóra – KISZL Péter – VARGA Klára: Development of libraries in Hungary. In: Sharma, Ravindra N. – IFLA Headquarters (ed.): Libraries in the early 21st century. An international perspective. Vol. 1. 2012. 183–202. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515/9783110270631.183>
- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: A könyvtárpedagógia-tanár MA és zenei könyvtárosképzés tapasztalatai. In: Masters of LIS. 40–46. p.
- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – CS. BOGYÓ Katalin: A portfólió, mint a könyvtárpedagógia-tanár MA képzés hallgatói szintézise. In: Lehetőségek és alternatívák. 53–61. p.
- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes – PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: A speciális kollégiumok szerepe a könyvtárpedagógia-tanárképzésben. In: Lehetőségek és alternatívák. 62–68. p.
- KISZL Péter: Bolognai boszorkánykonyha: tapasztalatok, tanulságok, dilemmák az informatikus könyvtárosok osztott képzésében. In: Masters of LIS. 18–39. p.
- KOLETÁR Katalin Flóra – SZARKA Beáta: „Bolognai” az informatikus könyvtáros képzésben. In: Masters of LIS. 47–59. p.
- KÖNTÖS Nelli – NÉMETH Katalin: Sebestyén György 65 éves. Ünnepi tudományos tanácskozás az ELTE BTK-n. = KLL, 23. évf. 12. sz. 2011. 7–10. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00126/pdf/EPA00365_Konyvtari_levelezo_lap_2011_12_07-10.pdf
- SEBESTYÉN György: Masters of Library and Information Sciences: mesterképzés, elitképzés és tehetséggondozás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Informatikai és Könyvtártudományi Intézetében. In: Masters of LIS. 7–17. p.

2010

- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Tervek és valóság. Informatikus könyvtáros, könyvtárpedagógia-tanár és az iskolarendszeren kívüli képzések rendszere. In: Palcsó Mária (szerk.): A kulturális szakemberképzés perspektívái. Konferenciakötet. Baja, Eötvös József Főiskolai Kiadó, 2010. 39–48. p.
- BORSODI Csaba – TÜSKÉS Anna: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története képekben 1635–2010. Budapest, ELTE BTK, 2010. 293 p. Forrás: <http://real.mtak.hu/7590/1/1.1.3.pdf>
- CZÖVEK Zoltán: Az egyetemi könyvtárosképzés megindulása Magyarországon. = KGY, 8. évf. 3/4. sz. 2010. 21–42. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/02600/02641/00001/pdf/EPA02641_kepzes_es_gyakorlat_2010_03-04_021-042.pdf
- KISZL Péter: Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai. = TMT, 57. évf. 1. sz. 2010. 3–14. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5263&issue_id=511
- SEBESTYÉN György: Voit Krisztina (1940–2010). = KKK, 19. évf. 7. sz. 2010. 45–48. p.

2008

- KISZL Péter: „Tessék választani!” Informatikus könyvtárosok mesterképzésen innen, alapképzésen túl. = KLL, 20. évf. 12. sz. 2008. 5–8. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00085/pdf/KLL_EPA00365_2008-12_005-008.pdf
- TÓSZEGI Zsuzsanna: Mit kell tudnia ma egy könyvtárosnak? Az informatikus könyvtárosok szakmai kompetenciái. = KKK, 17. évf. 7. sz. 2008. 17–25. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00191/pdf/3k_EPA01367_2008_07_017-025.pdf
- TÓSZEGI Zsuzsanna: Az informatikus könyvtáros hallgatók által elsajátítandó tudásanyag és szakmai kompetenciák a bolognai képzési rendszerben. = TMT, 55. évf. 10. sz. 2008. 470–480. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/7460/10771>

2007

- KISZL Péter: A könyvtárosképzés jelene és jövője az átalakuló magyar felsőoktatásban. = KLL, 19. évf. 6. sz. 2007. 3–6. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00300/00365/00067/pdf/00067.pdf>

2006

- KISZL Péter: A jövő információbrókerei. Könyvtáros hallgatók felkészítése a vállalkozói tevékenységre. In: Mikulás Gábor (szerk.) Információból üzleti érték. Az információbróker környezete és munkája. Budapest, Magyar Információbrókerek Egyesülete (MIBE), 2006. 67–73. p.

2005

- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Az információs műveltség átalakítása. Mire készítik fel a képzőintézmények az informatikus könyvtárosokat? In: Könyvtár- és inf.tud. képzés. 9–18. p.
- KISZL Péter: Hallgatói projektek az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékén. = KLL, 17. évf. 2. sz. 2005. 10–11. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00039/pdf/KLL_EPA00365_2005-02_010-011.pdf
- KISZL Péter: Üzleti információ, céginformáció és a könyvtárak. Budapest, Traduirex; ELTE, 2005. 235 p.
- LÁDI László: Foglalkozása: könyvtáros-tanár (könyvtáros? tanár?). In: Könyvtár- és inf.tud. képzés. 86–97. p.
- PÁLVÖLGYI Mihály: Az informatikus könyvtárosképzés helyzete és tendenciái. Veszélyek és lehetőségek. = KF, 15. (51.) évf. 1. sz. 2005. 19–29. p. Forrás: http://epa.niif.hu/00100/00143/00054/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2005_1_019-029.pdf
- SEBESTYÉN György: A globális információs társadalom hatása az informatikus könyvtárosok képzésére. In: Könyvtár- és inf.tud. képzés. 104–121. p.

TÓTH Máté: Üzleti információ és a könyvtárak. = KF, 15. (51.) évf. 3. sz. 2005. 583–587. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00056/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2005_3_583-587.pdf

2004

KISZL Péter: Business – informatikus könyvtáros hallgatóknak. A vállalkozói, üzleti információ oktatása a felsőfokú könyvtárosképzésben. = TMT, 51. évf. 11. sz. 2004. 484–494. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1656/2401>

SEBESTYÉN György: Könyvtártudományi és informatikai PhD-képzés az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtártudományi-informatikai tanszékén – Múlt és jelen. = TMT, 51. évf. 11. sz. 2004. 475–483. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?pid=3747&issue_id=456

2003

BÉNYEI Miklós: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Sebestyén György könyve. = KLL, 15. évf. 9. sz. 2003. 36–37. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00022/pdf/KLL_EPA00365_2003-09_36-37.pdf

KISZL Péter: Üzleti információs ismeretek könyvtáros hallgatóknak. = KLL, 15. évf. 7. sz. 2003. 21–22. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00020/pdf/KLL_EPA00365_2003-07_021-022.pdf

2002

KISZL Péter: Vállalkozói, üzleti információforrások című kurzus az ELTE BTK Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékén. = KKK, 11. évf. 5. sz. 2002. 28–33. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00029/pdf/04vallalkozoi.pdf>

2001

SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2001. 198 p.

2000

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: A Fülöp Géza emlékkönyv bemutatása. = KF, 10. (46.) évf. 1/2. sz. 2000. 35–37. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00033/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2000_1-2_035-037.pdf

HANGODI Ágnes: Könyvtárügyünk változásai az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés kialakulásának éveiben. = KKK, 9. évf. 1. sz. 2000. 43–48. p. Forrás: <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00003/pdf/05perszonalia.pdf>

- KÓKAY György: Ahogyan az első könyvtár szakos hallgatók látták. = KF, 10. (46.) évf. 1/2. sz. 2000. 25–29. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00033/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2000_1-2_025-029.pdf
- PÁLVÖLGYI Mihály: Library and information education and research in Hungary. = Bibliothek, Bd. 24. Nr. 1. 2000. 53–62. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515/BFUP.2000.53>
- SEBESTYÉN György: Az ELTE BTK könyvtártudományi tanszékének szerepe és jelentősége a hazai és a nemzetközi könyvtárügyben. Fejezetek a tanszék múltjából. = KF, 10. (46.) évf. 1/2. sz. 2000. 17–24. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00033/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2000_1-2_017-024.pdf
- SZABÓ Sándor: Képek a közelmúltból. Gondolatok az ELTE Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék hetvenes és nyolcvanas évekbeli történetéhez. = KF, 10. (46.) évf. 1/2. sz. 2000. 31–34. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00033/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2000_1-2_031-034.pdf
- TORZSAI Tamás: A kreditrendszerrel – könyvtáros szemmel. = KKK, 9. évf. 4. sz. 2000. 13–18. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00004/pdf/02kreditrendszer.pdf>

1999

- 50 éves az egyetemi szintű könyvtárosképzés. = KKK, 9. évf. 11. sz. 1999. 3. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00119/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>
- HANGODI Ágnes: Fél évszázad a könyvtárosképzésben – ötven éves az ELTE Könyvtártudományi (-Informatikai) Tanszéke. = KLL, 11. évf. 12. sz. 1999. 15–19 p.
- HORVÁTH Tibor: A könyvtár- és információtudomány tartalmi értelmezhetőségének problémái. = KKK, 8. évf. 11. sz. 1999. 10–15. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00119/pdf/02konyvtar.pdf>
- PÁLVÖLGYI Mihály: Az információmenedzsment Phare projekt (1996–98) és tanulságai. = KKK, 8. évf. 6. sz. 1999. 10–27. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00114/pdf/02informacio.pdf>
- SEBESTYÉN György: A könyvtártudományi-informatikai tanszék jelentősége a képzésben. = KKK, 9. évf. 11. sz. 1999. 4–9. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00119/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>
- TÓSZEGI, Zsuzsanna: Digital libraries need digital librarians. In: Graves, William (ed.): Advances in Library Administration and Organization. Vol. 27. 2009. 73–98. p. Forrás: [https://doi.org/10.1108/S0732-0671\(2009\)0000027009](https://doi.org/10.1108/S0732-0671(2009)0000027009)
- VK: Könyvtárosképzés a hazai felsőoktatásban. = KKK, 9. évf. 5. sz. 1999. 8–12. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00113/pdf/02konyvtaroskepzes.pdf>

1998

- HANGODI Ágnes: A hazai könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk szám-bavétele és jellemzése. II. rész, 1991–1996. = KF, 8. (44.) évf. 3/4. sz. 1998. 451–

459. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00027/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1998_3-4_451-459.pdf
- VOIT Krisztina: Doktori (PhD) képzés az ELTE Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékén. = KLL, 10. évf. 2. sz. 1998. 32–33. p.
- VOIT Krisztina: Tájékoztató az ELTE Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékén folyó PhD-képzésről = KLL, 10. évf. 4. sz. 1998. 38. p.

1997

- BAK Borbála: Bemutakozó köszöntés. = Káté. Az ELTE BTK Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékének lapja, 2. évf. 2. sz. 1997. 3–5. p.
- BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Könyvtárvezetési és menedzselési ismeretek az ELTE BTK Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékén. = TMT, 44. évf. 12. sz. 1997. 455–463. p.
Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/3039/4057> (*A tanulmány a Fülöp Géza emlékkönyv 41–58. oldalán is megjelent.*)
- HANGODI Ágnes: A Nyitott Napok újabb rendezvénysorozata – a közgyűjtemények összefogása jegyében. = KLL, 9. évf. 11. sz. 1997. 31–33. p. (*Bak Borbála tanszéke vezető előadásáról.*)
- HANGODI Ágnes: Speciális képzési irányok a könyvtárosképzésben. In: Könyv és könyvtár 1997. 189–218. p. Forrás: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/171868/KK_1997_18.pdf
- HANGODI Ágnes: A kiegészítő és posztgraduális tagozaton 1987 és 1996 között készített szakdolgozatok számbavétele és jellemzése. = KF, 7. (43.) évf. 1. sz. 1997. 43–52. p.
Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00021/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1997_1_043-052.pdf
- HORVÁTH Emőke: Könyvtárosképzés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. In: Könyv és könyvtár 1997. 219–232. p. Forrás: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/171868/KK_1997_18.pdf

1996

- FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és bibliológia. (Kovács Máté könyvtárelméleti koncepciója). = KKK, 5. évf. 12. sz. 1996. 19–28. p. Forrás: <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00183/pdf/02konferenciak.pdf> (*A tanulmány a Kovács Máté emlékének c. kötetben is megjelent. Debrecen, KLTE Könyvtára, 1997. 41–52. p.*)
- VOIT Krisztina: Nyitott Napok – 1996. ősz. = KLL, 8. évf. 3. sz. 1996. 34. p.

1995

- A debreceni könyvtárosképzési konferencia ajánlásai. = KF, 5. (41.) évf. 1. sz. 1995. 63–66. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00013/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1995_1_063-066.pdf

FÜLÖP Géza: The TEMPUS-connection of the Department for Library and Information Sciences of the Eötvös Loránd University Budapest. = Education for Information, Vol. 13. No. 1. 1995. 35–40. p. Forrás: <https://content.iospress.com/articles/education-for-information/efi13-1-03>

1994

BLUMENDORF, Peter: Az ELTE hároméves TEMPUS projektjének mérlege. = TMT, 41. évf. 3/4. sz. 1994. 120–125. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/3136/4154>

CSOMA Éva: Könyvtárosképzés Magyarországon. = KKK, 3. évf. 5. sz. 1994. 26–32. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00151/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>

Posztgraduális és kiegészítő szakos képzés az ELTÉ-n. = KLL, 6. évf. 2. sz. 1994. 26–27. p.

SZABÓ Sándor: Információs szakemberek Magyarország számára. = TMT, 41. évf. 3/4. sz. 1994. 140–141. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/3143/4161>

1993

BLUMENDORF, Peter: Drei Jahre TEMPUS für ELTE. Eine Bilanz. In: TEMPUS. 23–41. p.
DARÁNYI Sándor: A tanszéki infrastruktúra korszerűsítése a TEMPUS révén. In: TEMPUS. 60–63. p.

FÜLÖP Géza: A TEMPUS-szal elért eredmények. In: TEMPUS. 42–56. p.

FÜLÖP Géza: A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékének TEMPUS kapcsolata. = KKK, 2. évf. 11. sz. 1993. 34–39. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00145/pdf/03konyvtarielet.pdf>

FÜLÖP Géza: „Információs szakemberek Magyarország számára – a TEMPUS segítségével Európába.” = KF, 3. (39.) évf. 4. sz. 1993. 561–571. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00008/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1993_4_561-571.pdf

MIKULÁS Gábor: Könyvtárostanáraim emléke. = KKK, 2. évf. 8. sz. 1993. 48–51. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00142/pdf/05szabadter.pdf>

PÁLVÖLGYI Mihály: Információs technológia és könyvtárosképzés. In: TEMPUS. 85–91. p.

SZABÓ Sándor: A TEMPUS-szal elért eredmények. In: TEMPUS. 57–59. p.

Szakmai információs szak az ELTÉ-n. = KLL, 5. évf. 4. sz. 1993. 27. p.

1992

KATSÁNYI Sándor: Holland – magyar – német TEMPUS-szimpozium Budapesten. = TMT, 39. évf. 9. sz. 404–406. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/3475/4494>

Könyvtörténeti, könyvmuzeológiai szakot indít az ELTE. = KLL, 4. évf. 4. sz. 1992. 26–27. p.

- LÁDI László – DARÁNYI Sándor: A TEMPUS és a Könyvtártudományi-Informatikai Tanszék komplex gépesítése. = TMT, 39. évf. 5. sz. 1992. 215–220. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/3347/4365>
- MIKULÁS Gábor: A budapesti könyvtár szakos hallgatók véleménye a könyvtárosképzésről. = KF, 2. (38.) évf. 4. sz. 1992. 676–678. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00342/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1992_4_676-678.pdf
- MIKULÁS Gábor: A budapesti könyvtárosképzés jövője. = KLL, 4. évf. 1. sz. 1992. 11–12. p.
- SZEPESVÁRY Tamás: Az információforrás és -közvetítés stúdium összehasonlító vizsgálata. = TMT, 39. évf. 5. sz. 1992. 221–225. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/3348/4366>

1991

- BALÁZS János: A hazai könyvtártudományi/informatikai doktori disszertációk számbavétele és jellemzése. = KF, 1. (37.) évf. 2. sz. 1991. 191–205. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00051/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1991_2_191-205.pdf
- BOBOK Beata: Report on the system of continuing education and extension training of librarians in Hungary. In: Wolls, Blanche (ed.): Continuing professional education. An IFLA guidebook. München , London , New York , Paris, Saur, 1991. (IFLA publications; 55) 123–124. p.
- FÜLÖP Géza: Könyvtárosi pálya – könyvtárosképzés. = K, 41. évf. 11/12. sz. 1991. 645–651. p.
- SUPPÉNÉ TARNAY Györgyi: Ifjú „könyvtártudósok” Debrecenben. = K, 41. évf. 1991. 6. sz. 327–329. p.
- SZEPESVÁRY Tamás: Az információs és könyvtáros szakemberképzés fejlesztése. Német – holland – magyar közös kutatási program a TEMPUS támogatásával. = KF, 1. (37.) évf. 2. sz. 1991. 206–209. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00051/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1991_2_206-209.pdf
- SZEPESVÁRY Tamás: TEMPUS – itt az idő... = KLL, 3. évf. 2. sz. 1991. 9–10. p.

1990

- MADER Béla: Lectori vélemény Zsidai József: Javaslat a felsőfokú könyvtárosképzés fejlesztésére című tanulmányáról. = K, 40. évf. 1. sz. 1990. 11–16. p.
- PÁLVÖLGYI Mihály: Rendszerelméletű könyvtárosképzés. Az emberi tényező szerepe. = K, 40. évf. 1. sz. 1990. 24–28. p.
- SEBESTYÉN György: Egyetemi posztgraduális informatikusképzés. = K, 40. évf. 1. sz. 1990. 19–23. p.
- SEBESTYÉN György: Szakirodalmi informatika és információs menedzsment. A posztgraduális képzés továbbfejlesztése az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén. = KF, 36. évf. 1/2. sz. 1990. 47–53. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00049/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1990_1-2_047-053.pdf

- SZELLE Béla: Lectori jelentés Zsidai József: Javaslat a felsőfokú könyvtárosképzés fejlesztésére című tervezetéről. = K, 40. évf. 1. sz. 1990. 16–18. p.
- ZSIDAI József: Javaslat a felsőfokú könyvtárosképzés fejlesztésére. (Tervezet). = K, 40. évf. 1. sz. 1990. 5–11. p.

1989

- FÜLÖP Géza: Könyvtártudomány és szakirodalmi tájékoztatás – oktatási helyzetkép. = K, 39. évf. 12. sz. 1989. 717–722. p.
- SZEPESVÁRY Tamás: Az európai információs szakemberképzés és Magyarország. Felzárkózás vagy távolodás. = KF, 35. évf. 5/6. sz. 1989. 545–553. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00303/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1989_5-6_545-553.pdf
- ZSIDAI József: Kell-e diplomás könyvtáros, avagy „kihálnak” a képzett szakemberek a könyvtárak éléről? = K, 39. évf. 5. sz. 1989. 264–265. p.

1988

- FÜLÖP Géza: A könyvtárosképzés rendszere, a képzési formák összhangja, egymásraépültsége. In: Szalay László (szerk.): Közművelődési és Könyvtáros Oktatók és Kutatók Nemzetközi Konferenciája. Szombathely, Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, 1988. 302–309. p.
- SZEPESVÁRY Tamás: A könyvtárvezetés oktatásának kérdéséhez. = TMT, 35. évf. 4. sz. 1988. 156–158. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3099&issue_id=379.html
- TOKAJI NAGY Erzsébet – PÁLVÖLGYI Mihály: Introduction to the use of computers in library science education in Hungary. = IATUL Quaterly, Vol. 5. No. 4. 1988. 237–244. p.
- TÓTH Gyula – BOBOK Beáta: Education and training for library collection development in Hungary. = Library Acquisitions: Practice & Theory, Vol. 12. No. 3/4. 1988. 313–323. p. Forrás: [https://doi.org/10.1016/0364-6408\(88\)90030-0](https://doi.org/10.1016/0364-6408(88)90030-0)

1987

- FÜLÖP Géza: A könyvtáros- és informatikusképzés Magyarországon. = K, 37. évf. 7. sz. 1987. 416–419. p.
- FÜLÖP Géza: Az egyetemi könyvtárosképzés helyzete és néhány problémája. = KF, 33. évf. 6. sz. 1987. 583–603. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00294/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1987_6_583-603.pdf
- (F. G.): Magyar – brit könyvtárosképzési szeminárium. = K, 37. évf. 7. sz. 1987. 420–423. p.
- PAPP István: Visszapillantás az angol – magyar könyvtárosképzési szemináriumra. = K, 37. évf. 9. sz. 1987. 519–522. p.

1986

DÁN Róbert: Az egyetemi könyvtárosképzés minőségi követelményei és változásai. = KF, 32. évf. 4. sz. 1986. 355–357. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00286/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1986_4_355-357.pdf

1984

KATSÁNYI Sándor: A továbbképzés rendszerének fejlesztése. = K, 34. évf. 7. sz. 1984. 380–385. p.

1983

DÁN Róbert: Számvetés...1982. Tervek... 1983. = K, 33. évf. 1. sz. 1983. 4. p. (*Válasz a Könyvtáros körkérdésére.*)

1982

CSAPÓ Edit: Könyvtárosképző tantervek összehasonlító vizsgálata. Bölcsészettudományi doktori disszertáció. Kézirat. 1982. 152 p.

DÁN Róbert: Az egyetemi könyvtárosképzés programja. = KF, 28. évf. 3. sz. 1982. 229–232. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00261/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1982_03_229-232.pdf

HORVÁTH Tibor: Egymásra talál az elmélet és gyakorlat: a könyvtártudományi tanszék megbízatásai. = K, 32. évf. 12. sz. 1982. 716–717. p.

1981

TÓTH Gyula: A felsőfokú könyvtárosképzés alakulása az 1970-es években. In: Kovács Dezső (szerk.): A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve 1980. Budapest, NPI, 1981. 62–66. p. Forrás: https://library.hungaricana.hu/en/view/MKEEvkonyv_1980/?pg=0&layout=s

1980

FUTALA Tibor: Kronológia a hazai könyvtárosképzés és továbbképzés változásainak figyelemmel kíséréséhez. = KF, 26. évf. 2. sz. 1980. 137–147. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00248/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1980_02_137-147.pdf

HORVÁTH Tibor: Informatikai alapo zású könyvtárosképzés. = KF, 26. évf. 2. sz. 1980. 159–170. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00248/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1980_02_159-170.pdf

KISS István: Über einige Fragen der Ausbildung hochqualifizierter Bibliothekare in Ungarische Volksrepublik. In: Informationsbulletin. 7–11. p.

- KISS István: Освещение некоторых проблем в связи с подготовкой библиотекарей на высшем уровне. In: Informationsbulletin. 12–16. p.
- SZABÓ Sándor: Néhány gondolat a tájékoztatási ismeretek oktatásáról. = KF, 26. évf. 2. sz. 1980. 176–177. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00248/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1980_02_176-177.pdf
- SZELLE Béla: Dreissig Jahre der Bibliotheksbildung an der Universität zu Budapest. In: Informationsbulletin. 75–84. p.
- SZENTMIHÁLYI János: Die Beziehungen der Ausbildung von Fachkräften für Information und Dokumentation und der Ausbildung von Bibliothekaren in der Ungarischen Volksrepublik. In: Informationsbulletin. 49–52. p.
- TÓTH Gyula: A könyvtárosképzés néhány kérdéséről, az egyetemi és főiskolai képzés viszonyáról. = KF, 26. évf. 2. sz. 1980. 178–184. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00248/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1980_02_178-184.pdf

1979

- Javaslat az egyetemi szintű könyvtárosképzés korszerűsítésére. Budapest, OSZK KMK, 1979. 20 p.
- KOVÁCS Judit: A képzés rendszere felépült. Lebontjuk? = Magyar Nemzet, 1979. január 14. 9. p. (*A vitaindító cikk nyomán 16 cikk jelent meg a Magyar Nemzetben a könyvtáros szakmával kapcsolatos kérdésekről.*)
- PAPP István: A társadalom színe előtt – könyvtárügyi írások a Magyar Nemzetben. = K, 29. évf. 4. sz. 1979. 218–222. p.
- SZELLE Béla: Harmincéves az egyetemi könyvtárosképzés. = K, 29. évf. 6. sz. 1979. 315–319. p.
- VÁLYI Gábor: Pozsgay Imre kulturális miniszter válaszol a Könyvtári Figyelő kérdéseire. = KF, 25. évf. 5. sz. 1979. 433–442. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00245/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1979_05_433-442.pdf

1978

- PAPP István: Kutatóműhelyek. A könyvtárosképző intézmények és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ. In: Havasi Zoltán (szerk.): Könyvtári kutatások. Tanulmányok a könyvtári kutatások fejlesztésének koncepciójához és távlati programjához. Budapest, NPI, 1978. (Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványa 31.) 23–55. p.
- SZELLE Béla: Az információs oktatás a szakkönyvtáros-képzésben. = K, 28. évf. 11. sz. 1978. 657–660. p.

1977

SZABÓ Sándor: A könyvtárosképzés formái. = Az orvosi könyvtáros, 17. évf. 1. sz. 1977. 30–32. p. Forrás: <https://digitalia.lib.pte.hu/az-orvosi-konyvtaros-1977-17evf-1sz-4128#mode/1up/page/35>

1976

SIMAY Norbert: A könyvtárosképzés új rendszere. = K, 26. évf. 3. sz. 1976. 123–124. p.
SZENTMIHÁLYI János: A könyvtári tájékoztatás oktatásának tartalma és módszere. = K, 26. évf. 1. sz. 1976. 25–27. p.
SZEPESVÁRY Tamás: Információs szakemberek képzése az ELTE könyvtártudományi tanszékén. = K, 26. évf. 5. sz. 1976. 262–263. p.

1973

FUTALA Tibor: Szakmai koncepció a könyvtárosképzés rendszerének továbbfejlesztésére. = KF, 19. évf. 1. sz. 1973. 19–32. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00211/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1973_01_019-032.pdf
SZEPESVÁRY Tamás – VAJDA Erik: A könyvtárosképzésben oktatandó ismerettartalmak, különös tekintettel a szakkönyvtárosok képzésére. = KF, 19. évf. 1. sz. 1973. 33–49. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00211/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1973_01_033-049.pdf

1972

Felvétel az egyetemi könyvtár szakra. = K, 22. évf. 3. sz. 1972. 148. p.
KOVÁCS Máté: Könyvtárosképzés. In: Sinkovics István (főszerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. Budapest, ELTE, 1972. 589–602. p.
PAPP István – DOBAY Aladár – SZEPESVÁRY Tamás – FLANDORFFER Tamásné – HÉBERGER Károly – SZENTMIHÁLYI János – VADÁSZ Ferencné – VECSEY Ágoston: A szakmai tájékoztatási szakemberek képzése és továbbképzése. Tanulmány. Budapest, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, 1972. 100 p.

1971

KOVÁCS Máté – BABICZKY Béla – CSENDES János – SZELLE Béla (összeáll.): A könyvtárosok, bibliográfusok és dokumentálók pályájának, képzésének és továbbképzésének alakulása, mai helyzete és fejlődésének további lehetőségei. In: Kovács Máté – Rácz Aranka (szerk.): Könyvtártudományi tanulmányok 1970. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia teljes dokumentumanyaga. Budapest, NPI, 1971. (Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács kiadványa; 28.) 291–331. p.

KÖNYVTÁROSKÉPZÉS AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEMEN 1949–2019...

Sz. B.: Felvételi lehetőségek a budapesti tudományegyetem könyvtáros szakára. = K, 21. évf. 4. sz. 1971. 228. p.

1970

DÉR Mária – VOIT Krisztina: Az egyetemi könyvtárszakon készült szakdolgozatok és disszertációk jegyzéke. In: Könyvtártud. tanulm. 1969. 681–734 p. *(1970-ben klny. is megjelent.)*

KOVÁCS Máté: Az egyetemi könyvtárosképzés két évtizedes fejlődése és főbb kérdései. In: Könyvtártud. tanulm. 1969. 9–130. p. *(1970-ben klny. is megjelent.)*

PAPP István – ZIRCZ Péter: Tudományos kutatómunka a könyvtárakban. = KF, 16. évf. 3. sz. 1970. 183–189. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00199/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1970_03_183-189.pdf

VOIT Krisztina: Az egyetemi könyvtárosképzés jubileumán. = MKsz, 86. évf. 1/2. sz. 1970. 145 p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00278/pdf/MKSZ_EPA00021_1970_86_01-02_130-148.pdf#page=16

1969

Húsz éves a Könyvtártudományi Tanszék. = K, 19. évf. 7. sz. 1969. 400. p.

1968

SZENTMIHÁLYI János: A tudományos tájékoztatás elméletének kialakulása. = TMT, 15. évf. 8/9. sz. 1968. 597–621. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2453&issue_id=157

1967

SZENTMIHÁLYI János: A tudományos tájékoztatás szakembereinek képzéséről tartott nemzetközi konferencia. = MKsz, 83. évf. 4. sz. 1967. 379–383. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00269/pdf/MKSZ_EPA00021_1967_83_04_377-385.pdf#page=3

A könyvtárosok szakképzettsége az 1966. decemberi országos felmérés adatai alapján. Budapest, KMK, 1967.

[1.] 1966. decemberi országos felmérés statisztikai adattára. 115 p.

[2.] A statisztikai adattár elemzése. 21 p.

1966

KOVÁCS, Máté: Education and training of librarians in Hungary. = Libri, Vol. 16. No. 1. 1966. 18–48. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515/libr.1966.16.1.18>

1965

- FÜLÖP Géza: A felsőfokú könyvtárosképzés. In: Könyvtári Minerva 2. köt. Budapest, OSZK KMK, 1965. 179–191. p.
- SZENTMIHÁLYI János: A műszaki szakirodalmi dokumentáció oktatásának jelenlegi helyzete Magyarországon. = TMT, 12. évf. 7. sz. 1965. 539–549. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2516&issue_id=183

1964

- FÜLÖP Géza: A felsőfokú könyvtárosképzés és az egyetemet végzett könyvtárosok problémái. = K, 14. évf. 3. sz. 1964. 147–150. p.
- HODINKA László: Az egyetemi könyvtárosképzés. = FSZ, 13. évf. 11. sz. 1964. 680–684. p.
- KOVÁCS, Máté: The training of librarians in the socialist countries of Europe. = Unesco bulletin for libraries, Vol. 18. No. 1. 1964. 13–19., 39. p. (*Francia, német és spanyol nyelven is.*)

1963

- BARCZA József: Könyvtártudomány a felsőoktatás szolgálatában. = FSZ, 12. évf. 1. sz. 1963. 49–50. p. (*Hozzászólás H. Németh Zsófia „A bibliográfiai ismeretek ...” c. cikkéhez.*)
- KOVÁCS Máté: Az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés az európai szocialista országokban. = K, 13. évf. 7. sz. 1963. 377–382. p.
- KOVÁCS Máté: Szocialista könyvtárosképzés. (Az európai szocialista országok könyvtárosképző főiskoláinak és egyetemi tanszékeinek II. nemzetközi konferenciája Berlinben, 1962. május 20–26. között). = KF, 9. évf. 2. sz. 1963. 74–80. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00168/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1963_02_074-080.pdf
- MÓRA László: Könyvtári és bibliográfiai ismeretek a hallgatóknak. = FSZ, 12. évf. 2. sz. 1963. 109–110. p. (*Hozzászólás H. Németh Zsófia „A bibliográfiai ismeretek ...” c. cikkéhez.*)
- VÉRTESY Miklós: A könyvtári ismeretek oktatása. = FSZ, 12. évf. 6. sz. 1963. 358–359. p. (*Hozzászólás H. Németh Zsófia „A bibliográfiai ismeretek ...” c. cikkéhez.*)

1962

- H. NÉMETH Zsófia: A bibliográfiai ismeretek és a tudományos munka alapjainak oktatása I–II. = FSZ, 11. évf. 9. sz. 543–549. p. és 12. sz. 1962. 729–734. p.
- VADÁSZ Ferencné: A képesítési utasítás megjelenése után. = K, 12. évf. 10. sz. 1962. 579–580. p.

1961

- HESSE, Georg: Die bibliothekarische Berufsausbildung in der Ungarischen Volksrepublik. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, Bd. 75. 1961. 111–119. p.

- KOVÁCS Máté: Az oktatási reform és a könyvtárak. = K, 11. évf. 1. sz. 1961. 1–6. p.
SZENTMIHÁLYI János: Két egyetemi jegyzet margójára. = MKsz, 77. évf. 1. sz. 1961. 88–90. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00243/pdf/MKSZ_EPA00021_1961_77_01_088-108.pdf

1960

- FODOR Zoltán: A könyvtár-szakos egyetemi hallgatók nyári gyakorlatáról. = K, 10. évf. 1. sz. 1960. 11–12. p.
SCHER Tibor: Csak a legjobbakat... = K, 10. évf. 10. sz. 1960. 723–724. p.

1959

- KOVÁCS Máté: La formation professionnelle des bibliothécaires en Hongrie. In: Knihovna. Vedecko-teoretický sborník, Praha, 1959. 274–280. p.
POLZOVICS Iván: Dokumentáció és információ. = MKsz, 75. évf. 4. sz. 1959. 325–332. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00238/pdf/MKSZ_EPA00021_1959_75_04_325-332.pdf
SCHER Tibor: Felvételi vizsgák után. = K, 9. évf. 9. sz. 1959. 646–647. p.

1958

- BARANYI Antal: Vita az egyetemi könyvtárosképzésről. = K, 8. évf. 12. sz. 1958. 899–900. p.
KOVÁCS Máté: Nemzetközi konferencia az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés időszerű kérdéseiről. = K, 8. évf. 6. sz. 1958. 403–406. p.
KOVÁCS Máté: A fiatal könyvtárosok helyzete és problémái. = K, 8. évf. 7. sz. 1958. 503–504. p.
KOVÁCS Máté – KŐHALMI Béla: Az egyetemi könyvtárosképzés alapkérdései nemzetközi megvilágításban. = FSZ, 7. évf. 7/8. sz. 1958. 424–431. p.
KŐHALMI Béla: A könyvtárosok felsőfokú oktatásának első nemzetközi konferenciája Prágában. = MKsz, 74. évf. 2. sz. 1958. 195–196. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00232/pdf/MKSZ_EPA00021_1958_74_02_195-200.pdf#page=31
MÓDIS László: Könyvtári szakképzésünk néhány kérdése. In: Könyv és könyvtár. Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények 1. Budapest, Tankönyvkiadó, 1958. 21–48. p. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve)
V. WALDAPFEL Eszter: A könyvtárosképzés időszerű kérdései I–II. = K, 8. évf. 5. sz. 1958. 338–342. p. és 9. sz. 644–646. p.
V. WALDAPFEL Eszter: A könyvtárosképzés és továbbképzés jövő feladatai. A kérdés vitája a Könyvtárügyi Tanács debreceni vitáján. = K, 8. évf. 10. sz. 1958. 732–735. p.

1956

- LÉCES Károly: Gondolatok az egyetemi könyvtárosképzésről. = K, 6. évf. 7. sz. 1956. 493–494. p.
- KOVÁCS Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = MKsz, 72. évf. 3. sz. 1956. 182–201. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00225/pdf/MKSZ_EPA00021_1956_72_03_181-201.pdf
- SEBESTYÉN Géza: Könyvtárosképzés az egyetemen. = K, 6. évf. 5. sz. 1956. 339–342. p.

1955

- KÖHALMI Béla: Könyvtártudományunk feladatai. = MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. 6. köt. 3/4. sz. 1955. 353–378. p. Forrás: http://real-j.mtak.hu/1690/1/NYIROSZTKOZL_07_03-04.pdf
- A magyar könyvtárosképzés rendszerének világsikere. = Művelt Nép, 6. évf. 41. sz. 1955. október 9. 1. p. (*Varjas Béla nyilatkozata a könyvtárosok nemzetközi szervezetének brüsszeli konferenciájáról*.)
- VARJAS Béla: A könyvtártudomány elvi alapjai és rendszere. = MKsz, 71. évf. 1/2. sz. 1955. 1–22. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00220/pdf/MKSZ_EPA00021_1955_71_01_02_001-022.pdf

1954

- HARASZTHY Gyula: Zárószó a könyvtáros-képzésről folytatott vitához. = K, 4. évf. 10. sz. 1954. 25–28. p.
- V. WALDAPFEL Eszter: A felsőfokú könyvtárosképzésről. = K, 4. évf. 6. sz. 1954. 22–24. p.

1953

- HARASZTI [sic!] HARASZTHY Gyula: A könyvtárosképzés helyzete és feladatai. In: A magyar könyvtárosok I. országos konferenciája. Budapest, Művelt Nép Kvk., 1953. (A könyvtáros kézikönyvei; 3.) 64–70. p.
- HARASZTHY Gyula: A könyvtárosképzés helyzete és feladatai. = K, 3. évf. 1. sz. 1953. 9–11. p.

1952

- Felhívás a budapesti Pedagógiai Főiskola és az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtáros szakára való jelentkezésre. = Könyvbarát, 2. évf. 7. sz. 1952. 3–4. p.

1951

BAUER József – TÁRKÁNYI Gyula: Az egyetemi könyvtárosképzés. Az Eötvös Loránd Tud. Egyet. Könyvtártudományi Intézete. = Könyvtárügyi Szemle, 2. évf. 1. sz. 1951. 1–10. p.

1949

A bölcsészeti és természettudományi karok reformja. A bölcsészettudományi és természettudományi karok újjászervezése, továbbá tanulmányi és vizsgarendjének szabályozása. Melléklet a Közneveléshez. Kiad. a M. Kormány 260/1949. sz., VKM 600/1949. sz. rendeletével. Budapest, VKM, 1949. Budapest, Egyetemi Ny. 58 p. (*A könyvtárszak tanterve: Függelék, 41–43. p.*)

1947

VARJAS Béla: Könyvtárosképzés. (*Az egyetemi képzést megalapozó tanulmány a Magyar Könyvszemle 1947-ben közölte volna, azonban a folyóirat megjelenése 1947 és 1954 között szünetelt. A korrektúrapéldány fennmaradt, a digitalizált példány az EPA adatbázisban elérhető.*) Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00389/pdf/mkszle_1947korr_004-013.pdf

*

III. PERSZONÁLIA

Babiczky Béla

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Babiczky Béla (1912–2004). [sic!] = KLL, 16. évf. 3. sz. 2004. 13–14. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00028/pdf/KLL_EPA00365_2004-03_013-014.pdf

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Babiczky Béla (1919–2004). = TMT, 51. évf. 5. sz. 2004. 218. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3604&issue_id=450

HANGODI Ágnes: Babiczky Béla (1919–2004). = KF, 14. (50.) évf. 2. sz. 2004. 351–353. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00048/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2004_2_351-353.pdf

Babiczky Béla (1919–2004). = KKK, 13. évf. 5. sz. 2004. 52–53. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00053/pdf/07perszonalia.pdf>

Bak Borbála

Bak Borbála 60. születésnapjára. = Fons: forráskutatás és történeti segédtudományok, 10. évf. 2. sz. 2003. 189. p.

POGÁNY György: „A könyvtárosság híd a jelenben a múlt és a jövő között”. Beszélgetés Bak Borbálával, az ELTE BTK Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékének vezetőjével. = KLL, 9. évf. 10. sz. 1997. 12–13. p.

Barátné Hajdu Ágnes

KISZL Péter: Könyvtárdiplomácia – tudomány- és szakmapolitika a nemzetközi könyvtári-információs szervezetekben. In: Információközvetítés. 9–30. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/infkoz.9> (*Barátné Hajdu Ágnes könyvtárdiplomáciai tevékenységéről*).

TÓSZEGI Zsuzsanna: „Aki tisztséget kapott, tölts be tisztségét, aki tanító, tanítson.” Interjú Barátné Hajdu Ágnessel, az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi professzorával, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökével. = KKK, 29. évf. 5. sz. 2020. 32–45. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00328/pdf/EPA01367_3K_2020_05_32-45.pdf

Dán Róbert

KÓKAY György: Dán Róbert (1936–1986). = MKsz, 102. évf. 4. sz. 1986. 326–327. p.

KOMLOVSZKI Tibor: Dán Róbert (1936–1986). = ItK, 90. évf. 3. sz. 1986. 339–340. p.
Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00001/00345/pdf/itk_EPA00001_1986_03_339-340.pdf

SZABÓ Sándor: Dán Róbert (1936–1986). = KF, 32. évf. 4. sz. 1986. 351–352. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00286/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1986_4_351-352.pdf

Darányi Sándor

Könyvtárosképzés felsőfokon. Interjú Darányi Sándorral, az ELTE oktatójával. = KKK, 2. évf. 5. sz. 1993. 18–21. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00139/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>

Fülöp Géza

KISZL Péter: Bevezető gondolatok Fülöp Gézáról. = KF, 24. (60.) évf. 2. sz. 2014. 173–175. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00091/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2014_2_173-175.pdf

SEBESTYÉN György: Fülöp Géza, Kovács Máté utódja és tanítványa. = KF, 24. (60.) évf. 2. sz. 2014. 176–186. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00091/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2014_2_176-186.pdf

STUMMER János: Nyolcvanöt éve született Fülöp Géza. Tudományos emlékülést tartott az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete. = KLL, 25. évf. 5. sz. 2014. 7–9. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00300/00365/00152/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2014_05_07-09.pdf

- BÉNYEI Miklós: Fülöp Géza kandidátusi és doktori értekezése. = KF, 18. (54.) évf. 3. sz. 2008. 442–450. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00068/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2008_3_442-450.pdf
- SEBESTYÉN György: Tanítónk és barátunk: Fülöp Géza (1928–1998). = KF, 18. (54.) évf. 3. sz. 2008. 429–437. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00068/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2008_3_429-437.pdf
- SZABÓ Sándor: Fülöp Géza, a képzést megújító tanszékvezető. = KF, 18. (54.) évf. 3. sz. 2008. 438–442. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00068/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2008_3_438-442.pdf
- SEBESTYÉN György: Fülöp Géza szerepe a tudományos közéletben, különös tekintettel a tudományszervezési és oktatásfejlesztési munkásságára. In: Fülöp Géza emlékkönyv. 11–16. p.
- BENKŐ Samu: Fülöp Géza (1928–1998). = Erdélyi Múzeum, 68. köt. 1/2. sz. 1998. 98–99. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00015/pdf/098-099.pdf>
- VK: In memoriam Fülöp Géza (1928–1998). = KKK, 7. évf. 9. sz. 1998. 45–46. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00105/pdf/07perszonalia.pdf>
- KÓKAY György: Fülöp Géza: 1928–1998. = MKsz, 114. évf. 3. sz. 1998. 307–308. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00018/pdf/MKSZ_EPA00021_1998_114_03_307-308.pdf
- SARBAK Gábor: Fülöp Géza köszöntése. = MKsz, 114. évf. 1. sz. 1998. 76–77. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00016/pdf/MKSZ_EPA00021_1998_114_01_076-077.pdf
- SEBESTYÉN György: Fülöp Géza 1928–1998. = TMT, 45. évf. 8/9. sz. 1998. 347. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/2612/3636>
- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Fülöp Géza (1928–1998). = KLL, 10. évf. 6/7. sz. 1998. 22–23. p.
- POGÁNY György: „Tökéletes tanterv nincs...” Beszélgetés Fülöp Gézával. = KLL, 7. évf. 11. sz. 1995. 4–5. p.

Haraszthy Gyula

- SOMKUTI Gabriella: Haraszthy Gyula 1910–1990. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1986–1990. Budapest, OSZK, 1994. 7–10. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00021/pdf/007-010.pdf>
- FÜLÖP Géza: Haraszthy Gyula a tanító és a példaadó. = KF, 36. évf. 1/2. sz. 1990. 13–15. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00049/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1990_1-2_013-016.pdf
- SOMKUTI Gabriella: Haraszthy Gyula (1910–1990). = K, 40. évf. 5. sz. 1990. 282–284. p.
- BERECZKY László: Tevékenységünk lényege: a szolgálat. Beszélgetés Haraszthy Gyulával. = K, 28. évf. 7. sz. 1978. 396–401. p.

Kiss István

In memoriam Doz. Dr. István Kiss (1922–1978). In: Informationsbulletin. 71–72. p.
Kiss István 1922–1978. = KF, 24. évf. 6. sz. 1978. 657–658. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00240/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1978_06_657-658.pdf

Kiszl Péter

KORMOS Angelika: Oktató a megmondója... = Pesti Bölcsész Újság, 14. évf. 185. sz. 2012. 13. p. Forrás: https://issuu.com/pesti_bolcsesz_ujzag/docs/2012-01-02-pbu-xiv-evfolyam-185-szam (*Interjú Kiszl Péterrel.*)
HABÓK Lilla: A használó a király. Interjú dr. Kiszl Péterrel, a kar főkönyvtárossával. = Pesti Bölcsész Újság, 12. évf. 153. sz. 2009. 10. p.
PEGÁN Anita: Első tiszt a fedélzetén. Beszélgetés Kiszl Péter egyetemi adjunktussal a piacképes könyvtáros diplomákról és az ELTE BTK könyvtári rendszeréről. = KKK, 19. évf. 3. sz. 2010. 8–16. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00229/pdf/EPA01367_3K_2010_03_08-16.pdf

Kovács Máté

PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Kovács Máté [...] az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékének élén (1956–1972). Doktori disszertáció. Budapest, ELTE BTK, 2013. 124–131. p. Forrás: <http://doktori.btk.elte.hu/lit/patkosnehaneszandrea/diss.pdf>
TÓTH Gyula: Kovács Máté erőfeszítései a könyvtárosképzés megszilárdítása és fejlesztése érdekében. = KF, 23. (59.) évf. 4. sz. 2013. 751–776. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00089/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_4_751-776.pdf
HANGODI Ágnes (szerk.): A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet a száz esztendeje született Kovács Máté tiszteletére. Debrecen, DEENK, 2007. 274 p.
CSÁKY S. Piroska: Kovács Máté, a tanár. Egy határon túli tanítvány emléktörödékei – 34 év távlatából, avagy két nemzedék véletlen (?) találkozása. In: Kovács Máté emlékkötet. 184–189. p.
FODOR János: Kovács Máté öröksége a hálózati közösségi terek korában. In: Kovács Máté emlékkötet. 21–24. p.
POPRÁDY Géza: Kovács Mátéra emlékezve. In: Kovács Máté emlékkötet. 38–41. p.
SEBESTYÉN György: Kovács Máté, az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető professzora (1956–1972). In: Kovács Máté emlékkötet. 63–92. p.
STUMMER János: Kovács Máté filozófiája napjainkban, avagy mit tenne ma Kovács Máté. In: Kovács Máté emlékkötet. 53–56. p.
BÉNYEI Miklós: Ki volt Kovács Máté? = KKK, 15. évf. 11. sz. 2006. 53–56. p.
PATKÓSNÉ HANESZ Andrea: Kovács Máté a magyar könyvtárügy fejlesztésének egyik meghatározó alakja. = KKK, 15. évf. 8. sz. 2006. 47–57. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00080/pdf/KKK_2006-08opt.pdf

- BÉNYEI Miklós: Kovács Máté. Budapest, OPKM, 2005. 199 p. (Tudós tanárok, tanár tudósok)
- SUPPNÉ TARNAY Györgyi (összeáll.): Válogatás Kovács Máté munkáiból. In: Könyv és könyvtár 1997. 13–19. p. Forrás: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/171868/KK_1997_18.pdf
- TÓTH Gyula: Kovács Máté emlékezete. = KF, 7. (43.) évf. 4. sz. 1997. 758–760. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00024/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1997_4_753-760.pdf#page=6
- SUPPNÉ TARNAY Györgyi: Aki emlékező alkalom nélkül is közöttünk él. Kovács Máté emlékülés Debrecenben. = KKK, 5. évf. 12. sz. 1996. 15–19. p. Forrás: <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00183/pdf/02konferenciak.pdf>
- URBÁN Pálné BARTA Magda: Mestere volt a feszültség oldásának. Kovács Mátéra emlékezve. = KLL, 6. évf. 3. sz. 1994. 6–7. p.
- GOMBA Szabolcsné: Kovács Máté-emlékülés Debrecenben. = K, 33. évf. 2. sz. 1983. 77–78. p.
- SZELLE Béla (szerk.): Kovács Máté emlékkönyv. Budapest, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. 261 p.
- FUTALA Tibor: Kovács Máté és a magyar könyvtárügy. In: Kovács Máté emlékkönyv. 27–38. p.
- FÜLÖP Géza: Kovács Máté pályája, művelődés- és könyvtárpolitikusi tevékenysége. In: Kovács Máté emlékkönyv. 5–16. p.
- NAGYNÉ KISS Mária: Kovács Máté szakirodalmi munkássága és a róla szóló irodalom. In: Kovács Máté emlékkönyv. 217–255. p.
- TÓTH Gyula: Kovács Máté, a pedagógus és példaadó. In: Kovács Máté emlékkönyv. 39–50. p.
- TÓTH Gyula: Kovács Máté 1906–1972. = K, 31. évf. 8. sz. 1981. 489–493. p.
- In memoriam Prof. Dr. Máté Kovács (1906–1972). In: Informationsbulletin. 69–70. p.
- BABICZKY Béla: Kovács Máté (1906–1972). = MKsz, 89. évf. 1. sz. 1973. 89–90. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00286/pdf/MKSZ_EPA00021_1973_89_01_089-095.pdf
- Kovács Máté (1906–1972). = KF, 18. évf. 5. sz. 1972. 461. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00209/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1972_05_461.pdf
- Kovács Máté 1906–1972. = K, 22. évf. 10. sz. 1972. 596–599. p.

Kóhalmi Béla

- ZIRCZ Péter: Kóhalmi Béla bibliográfia 1895–1984. = K, 36. évf. 7. sz. 1986. 432–433. p.
- FÜLÖP Géza (szerk.): Kóhalmi Béla bibliográfia 1895–1984. Budapest, FSZEK; OSZK KMK, 1985. 197 p.
- CSÚRY István: Kóhalmi Béla 1884–1970. = K, 20. évf. 3. sz. 1970. 123–127. p.
- MÁTRAI László: Kóhalmi Béla 1884–1969. [sic!] = MKsz, 86. évf. 1/2. sz. 1970. 130–131. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00278/pdf/MKSZ_EPA00021_1970_86_01-02_130-148.pdf

- PAPP István: Kőhalmi Béla (1884–1970). = KF, 16. évf. 1970. 1. sz. 3–4. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00197/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1970_01_003-004.pdf
- SZENTMIHÁLYI János: Kőhalmi Béla 1884–1970. = TMT, 17. évf. 2. sz. 1970. 89–92. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/11949/13538>
- BERECZKY László: Beszélgetés a 85 éves Kőhalmi Bélával. = K, 19. évf. 10. sz. 1969. 571–576. p.
- D. B.: Kőhalmi Béla. = MKsz, 85. évf. 4. sz. 1969. 407–408. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00277/pdf/MKSZ_EPA00021_1969_85_04_407-420.pdf
- DEZSÉNYI Béla: Kőhalmi Béla köszöntése. = Élet és Irodalom, 13. évf. 41. sz. 1969. 5. p.
- REMETE László: Kőhalmi Béla 1884–1970. In: Remete László – Révész Ferenc: Könyvtáros portrék. Budapest, FSZEK, 1979. 113–119. p.
- MÁTRAI László: Kőhalmi Béla. = MKsz, 80. évf. 4. sz. 1964. 289–291. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00257/pdf/MKSZ_EPA00021_1964_80_04_289-291.pdf
- HARASZTHY Gyula: Kőhalmi Béla hetvenötödik születésnapjára. = MKsz, 75. évf. 4. sz. 1959. 381–382. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00238/pdf/MKSZ_EPA00021_1959_75_04_381-407.pdf
- HARASZTHY Gyula: Kőhalmi Béla. = K, 6. évf. 4. sz. 1956. 245–247. p.
- VARJAS Béla: Kőhalmi Béla Kossuth-díjas könyvtáros. = MKsz, 72. évf. 2. sz. 1956. 146–147. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00224/pdf/MKSZ_EPA00021_1956_72_02_146-164.pdf

Sebestyén Géza

- SEBESTYÉN György: Édesapám, Sebestyén Géza. = KF, 7. (43.) évf. 2. sz. 1997. 213–215. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00022/sebestyen.html>
- BERECZKY László: Négy évtized a könyvtárügy élvonalában. Beszélgetés Sebestyén Gézával. = K, 26. évf. 5. sz. 1976. 257–261. p.
- Sebestyén Géza 1912–1976. = K, 26. évf. 5. sz. 1976. 257. p.

Sebestyén György

- HABÓK Lilla: Igazgató a megmondója: a könyvek barátja. Interjú Prof. Dr. Sebestyén Györggyel, az ELTE BTK Informatikai és Könyvtártudományi Intézet igazgatójával, valamint a Könyvtártudományi Tanszék vezetőjével. = Pesti Bölcsész Újság, 11. évf. 139. sz. 2009. 27. p.
- MEZEY László Miklós – VAJDA Kornél: Kihívás és megtiszteltetés. Interjú Sebestyén György professzorral, az ELTE Informatikai és Könyvtártudományi Intézetének vezetőjével. = KKK, 16. évf. 11. sz. 2007. 9–14. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00131/pdf/02kihivas.pdf>
- VAJDA Kornél: „Modernizáció, valamint a könyvtáros szakmával való kapcsolatok továbbfejlesztése”. Beszélgetés Sebestyén Györggyel, az ELTE Könyvtártudományi

Informatikai Tanszékének vezetőjével. = KKK, 8. évf. 5. sz. 1999. 3–8. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00113/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>

Szabó Sándor

- BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Szabó Sándor munkásságának válogatott bibliográfiája. In: Szabó Sándor emlékkötet. 15–18. p.
- BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Az emlékkötet első oldalaira. In: Szabó Sándor emlékkötet. 9–13. p.
- V. K.: Emlékkötet Szabó Sándor 70. születésnapjára. = KKK, 14. évf. 10. sz. 2005. 58–60. p. Forrás: <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00070/pdf/08konyv.pdf>
- POGÁNY György: „A bibliográfiának nagy jövője van”. Beszélgetés Szabó Sándorral. = KKK, 12. évf. 12. sz. 2003. 44–52. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00048/pogany.html>

Szelle Béla

- SEBESTYÉN György: Szelle Béla (1934–2008). = KLL, 20. évf. 3. sz. 2008. 12–13. p. Forrás: http://www.epa.oszk.hu/00300/00365/00076/pdf/KLL_EPA00365_2008-03_012-013.pdf

Szentmihályi János

- SZABÓ Sándor: Száz éve született Szentmihályi János, 1908–1981. = KF, 18. (54.) évf. 4. sz. 2008. 637–640. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00069/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2008_4_637-640.pdf
- NAGY Anikó (szerk.): Szentmihályi-emlékkötet. Budapest, OSZK; Osiris Kiadó, 2000. 116 p. (Nemzeti téka)
- BÓDAY Pál: Szentmihályi János 1908–1981. In: Szentmihályi-emlékkötet. 65–70. p.
- FERENCZI Zsuzsanna: Szentmihályi János, a tanár. In: Szentmihályi-emlékkötet. 39–46. p.
- HORVÁTH Tibor: Szentmihályi János, a kolléga. In: Szentmihályi-emlékkötet. 28–38. p.
- SZABÓ Sándor: Szentmihályi János a bibliográfia elméletéről és metodikájáról. In: Szentmihályi-emlékkötet. 47–54. p.
- GÁRDONYI Béla: Milyen legyen a korszerű könyvtáros? – tudós, szervező, informátor. Beszélgetés Szentmihályi Jánossal. = K, 32. évf. 4. sz. 1982. 222–223. p.
- Sz. S.: Szentmihályi János (1908–1981). = MKsz, 98. évf. 3. sz. 1982. 278. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00317/pdf/MKSZ_EPA00021_1982_98_03_277-286.pdf#page=2
- TRIPOLSZKY László: „Vannak feladatok, amelyeket csak mi végezhetünk el.” Beszélgetés Szentmihályi Jánossal... = Népszabadság, 39. évf. 1981. júl. 12. 15. p.

TÓSZEGI ZSUZSANNA – KISZL PÉTER – ZSÖMLE VIKTOR

POLGÁR Ernő: Tudós a pult mögött. Beszélgetés Szentmihályi Jánossal a könyvtáros-képzésről. = Élet és Irodalom, 34. sz. 1979. augusztus 25. 7. p.

VÉRTESY Miklós: Szakom: tájékoztatás, bibliográfia, dokumentáció. Beszélgetés Szentmihályi Jánossal. = K, 28. évf. 1. sz. 1978. 19–22. p.

Szepesváry Tamás

FÜLÖP Géza: Emlékezés dr. Szepesváry Tamásra. In: TEMPUS. 10–12. p.

Varjas Béla

HAVASI Zoltán: Varjas Béla (1911–1985). = MKsz, 101. évf. 1. sz. 1985. 78–79. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00326/pdf/MKSZ_EPA00021_1985_101_01_078-080.pdf

KÓKAY György: Búcsú a Magyar Könyvszemle egykori szerkesztőjétől. = MKsz, 101. évf. 1. sz. 1985. 79–80. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00326/pdf/MKSZ_EPA00021_1985_101_01_078-080.pdf#page=2

V. Waldapfer Eszter

V. Dr. Waldapfel Eszter (1906–1968). = K, 18. évf. 7. sz. 1968. 395. p.

OKTATÓINK KUTATÁSAIBÓL

A FEJEZET TANULMÁNYAI ELÉ

VIRÁGOS MÁRTA

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, ny. főigazgató

Immár negyedik alkalommal rendezi meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézete, valamint Könyvtártudományi Doktori Programja a Magyar Tudományos Akadémia által indított Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozata keretén belül a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* elnevezésű tudományos konferenciáját. A *Magyar Tudomány Ünnepe 2019* mottója az *Értéktanteremtő tudomány*. Nagy megtiszteltetésnek tekintem a szervezőbizottság felkérését a tudományos konferencia oktatói szekciójának elnökségére és e bevezető megírására.

A rendezvénysorozat idei tematikáját követve a tudományos előadásokban is kiemelt szerepet kap a könyvtárak információközvetítő és tudományos kutatómunkát támogató küldetésének, valamint a kutatási eredmények lehetséges gyakorlati hasznosulásának elemzése. A képzőintézményeknek kiemelt felelősségük van abban, hogy a legkorszerűbb ismeretekkel és megfelelő kompetenciákkal rendelkező szakembereket biztosítsanak a különböző igényekkel fellépő könyvtáraknak. Ehhez nemcsak a tantervek folyamatos monitorozására van szükség, hanem az oktató gárda magas szintű felkészültségére is, ami azt jelenti, hogy jól ismerik a könyvtári trendeket, ezeket folyamatosan beépítik tantárgyaikba és emellett természetesen értéktanteremtő tudományos kutatást folytatnak.

Ebben a fejezetben tíz dolgozat olvasható az intézet oktatóinak tollából. Témájuk szerteágazó: megtaláljuk bennük a könyvtárakkal szemben támasztott legújabb követelményekre nyújtható megoldásokat, a hagyományosabb művelődés- és könyvtártörténeti tanulmányokat és a digitális kor kihívásaira keresendő válaszokat.

A művelődéstörténeti és könyvtártudományi kutatások köréből két dolgozatot tartalmaz a kötet. *Bibor Máté János* egyetemi tanársegéd *Gyulaffi Lestár* bécsi iskolai éveiről folytatott kutatásáról számol be. *Gyulaffi Lestár* jegyzeteinek kettős értéke van: egyrészt pontos képet ad az 1570-es évek császári fenntartású iskolájáról, másrészt beszámolója várostörténetileg is jelentős.

A német könyvtártudomány első évszázadának néhány meghatározó állomását mutatja be *Csik Tibor* egyetemi adjunktus tanulmánya. A könyvtárakról és a könyvtári munkáról szóló ismeretek tudományos rendszerezésében mérföldkőnek számítanak Martin Schrettinger könyvtártudományt megalapozó művei. A könyvtárak iránti tudományos érdeklődés a XIX. század közepére megteremtette a téma tudományos irodalmát és a szakmai folyóiratokat, 1886-ban pedig a Göttingeni Egyetemen megindult a felsőfokú könyvtárosképzés. A század végén az új diszciplínát óriási kihívás elé állította

a tudományok fejlődése és a társadalmi változások. A német szellemi élet útkeresése, a könyvtártudomány újra definiálásának kísérletei sok tanulsággal szolgálnak korunk könyvtárügye számára is.

Barátné Hajdu Ágnes tanszékvezető egyetemi tanár tanulmánya a könyvtárépítészeten érvényesülő trendekről ad áttekintést. A modern könyvtár a használói igények teljes körű kielégítésére és az értékteremtésre koncentrál: információelérés mellett hatékonyság, figyelem az olvasóra, partnerség és együttműködés, sokszínű és speciális szolgáltatások.

Dippold Péter egyetemi adjunktus (aki a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának igazgatója) egy átfogó (2505 fő) elégedettség- és igényfelmérés alapján mutatja be a nemzetközi trendek és használói igények hazai érvényesülését, amelyek közül a legfontosabbak: minden használói csoport igényének kielégítése; a közösségi és kényelmi funkciók minél teljesebb tétele; az emberi tényező fontosságának felismerése.

Folyamatosan érzékeljük, hogy az utóbbi évtizedekben még inkább felgyorsultak a technikai és kulturális változások, és ezek egyaránt érintik a könyvtárakat és a könyvtárosokat. Ha sikeresek akarnak lenni a XXI. században, a könyvtárosoknak vállalniuk kell, hogy folyamatosan és önállóan tanulnak. Ezt támogatja a könyvtárosképzés újragondolt programja, amely korszerű képzési célokat és szakmai kompetenciákat határoz meg. *Boda Gáborné Köntös Nelli* egyetemi adjunktus tanulmánya arra keresi a választ, hogy a szakmai önreflexió és önértékelés milyen módon járul hozzá a megváltozott környezethez való alkalmazkodáshoz, illetve melyek azok az ismeretek, jártasságok, készségek és képességek, amelyek nélkülözhetetlenek a dokumentumleírás vonatkozásában a könyvtári gyűjtemények értékteremtő munkafolyamatához.

A könyvtár sokszor lehet stresszforrás, mint ahogy ezt *Senkei-Kis Zoltán* egyetemi adjunktus cikke bizonyítja. Az írás ízelítőt ad a téma eddigi kutatásaiból és kvantitatív mérőeszközeiből, valamint a továbblépési lehetőségekről. Megoldás lehet többek között a felhasználóbarát könyvtári környezet kialakítása, és a gátlások leépítését szolgáló könyvtárosi attitűd.

Fodor János egyetemi adjunktus tanulmánya édesapja, Fodor András költő (aki mellel a könyvtárosképzés indulásakor volt első éves hallgató) életművének digitális feldolgozásáról szól. A feldolgozás szorosan kapcsolódik az intézet életéhez, hiszen a költő hálózati életműkiadása gyakorló projektként készül a hallgatók bevonásával. A tanulmány számos kérdésre keres választ, amelyből a legfontosabb: mennyire teljes az archívum valósága.

A digitalizálás témaköréhez kapcsolódnak, de fontos oktatási segédletnek tekinthetők azok a magyar ingyenes videó-antológiák, amelyek ismertetésére vállalkozik *Kerekes Pál* címzetes egyetemi docens dolgozata.

A könyvtárnak biztonságot kell nyújtania, igazi közösségi térként kell funkcionálnia. *Németh Katalin* egyetemi adjunktus témája egy speciális felhasználói csoport, az autizmussal élő olvasó számára a megfelelő könyvtári környezet kialakítása. A tanulmány a külföldi

jó gyakorlatok mellett magyar kezdeményezéseket is bemutat, valamint kitér az autisták családtagjai számára kínálható szolgáltatásokra is.

Szintén egy nagyon speciális felhasználói kör, a gyengénlátók számára nyújtott könyvtári szolgáltatásról szól *Kosztyné Mátrai Rita* írása, aki egy projekt keretében a gyengénlátó felhasználók szemszögéből vizsgálja a széles körben használt könyvtári katalógusok alkalmasságát, és számol be az eddigi eredményekről.

Ahogy a bevezető elején megfogalmaztam, az elmúlt évtizedekben nagyon sokat változott a szakma: a könyvtáraknak és a könyvtárosoknak újra kell gondolniuk a hagyományos könyvtári elvek alkalmazását és pontosan feltérképezni azokat a készségeket, amelyekre szükségük van ahhoz, hogy teljesíteni tudják küldetésüket a változó információs környezetben. Ez a konferencia meggyőző bizonyítéka annak, hogy az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet oktatói az időszerű kutatásokra koncentrálnak és ezek eredményeit építik be oktatói tevékenységükbe. Méltán állapítható meg, hogy a kötetet közreadó intézet a könyvtár- és információtudomány első számú hazai műhelye.

Sok sikert kívánok a továbbiakhoz is!

GYULAFFI LESTÁR DIÁKÉVEI¹

BIBOR MÁTÉ JÁNOS

ELTE BTK KITI Könyvtártudományi Tanszék, egyetemi tanársegéd

Asztalos István tanár úrnak

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Gyulaffi Lestár (1556–1606. június 10. után) az Erdélyi Fejedelemség nagyobb kancelláriájának titkára volt, ma történeti följegyzések szerzőjeként ismert. Gyermekkorát a Dunántúlon töltötte, apja halála után egyik nagybátyja, a híres végvári vitéz, *Gyulaffi László* gondoskodott róla. Az ő segítségével került előbb Bécsbe, az alsó-ausztriai tartományi iskolába (*Niederösterreichische Land-schaftsschule*), majd pedig az erdélyi fejedelmi udvarba. Az 1565-ben alapított, Bécsben működő, császári fenntartású iskolával kapcsolatban fennmaradt iratok jelentős része a *Gyulaffi Lestár* által ott töltött évekre (1571–1574) vonatkozik. 1573-ból ismert a tanterv és egy ugyanebben az esztendőben lezajlott vizsgálat biztosainak jelentése is. Mindezekből viszonylag pontosan rekonstruálható, hogy hogyan teltek a tizenöt–tizennyolc éves *Gyulaffi Lestár* napjai.

Gyulaffi Lestár (Csobánc?, 1556. november 2. – Kolozsvár?, 1606. június 10. után) az Erdélyi Fejedelemség nagyobb kancelláriájának titkára volt,² ma történeti följegyzések szerzőjeként ismert.³ Gyermekkorát a Dunántúlon (Csobáncban, Szigligeten, Kemenden és Körmenten) töltötte, apja halála (1559) után egyik nagybátyja, a híres végvári vitéz, *Gyulaffi László* (†Szamosudvarhely, 1579. május 13.) gondoskodott róla. Ő előbb a Magyar Királyságban volt tihanyi és veszprémi kapitány,⁴ majd – miután 1568-ban átpártolt II. János választott királyhoz, a későbbi (Szapolyai) János Zsigmond fejedelemhez – Erdélyben tanácsúr és a mezei hadak főkapitánya lett.⁵

*Gyulaffi Lestár*nak sajnos nemcsak gyermek-, hanem ifjúkoráról is viszonylag kevés adat ismert. Egyelőre semmilyen konkrét információ nincs arról, hogy milyen – mai fogalommal élve – alapfokú oktatásban volt része. Arra, hogy valamilyen képzésben (legalább egy családi-udvari tanító akkoriban szokásos oktatásában) részesült, abból lehet következtetni, hogy később, Bécsben végzett középfokú tanulmányai során nagyon jól megállta a helyét. Mindenesetre a szűkebb és a tágabb családi háttér egyaránt megvolt ehhez, hiszen nemcsak édesanyja tudott írni,⁶ hanem például már említett nagybátyja is,⁷ pedig ő – bár támogatta *Melius Juhász Péter* egyik prédikációs kötetének kiadását⁸ –, ahogy az a fentiekből is kitűnhet, mentes volt bármiféle értelmiségi beállítottságtól.

Gyulaffi Lestár apai nagyapja, az általa is említett⁹ *Gyulaffi István* 1507-ben a Királyi Tábla bírása volt, őseinek többsége pedig (a XIII. századig visszamenően) magisterként szerepel. Ez az adott korban persze elsősorban presztízscím volt, de föltételezhető, hogy *Gyulaffi Lestár* gyermekkorában már természetesnek számított, hogy a család tagjai valamilyen alapműveltségre tesznek szert. Ezt erősíti, hogy várukban, Csobáncban is voltak könyvek.¹⁰ Bár a *Gyulaffi Lestárt* követő nemzedék egyik tagja, *Gyulaffi Mihály* a XVI. század végén (Sáros)Patakon tanult,¹¹ kifejezetten értelmiséginek nevezhető pályát a családból egyedül *Gyulaffi Lestár* futott be.

Egyelőre nem zárható ki, hogy 1568 őszén-telén *Gyulaffi Lestár* is nagybátyjával és annak családjával tartott, és velük együtt ment a Magyar Királyság Habsburg fennhatóság alatti részéből a Szapolyaiak uralmában lévő Erdélybe. Ez azonban igen valószínűtlen, két okból is. Egyrészt a szülei (ekkor már csak özvegy édesanyja) és *Gyulaffi László* közötti ellentétek miatt, másrészt pedig azért, mert fennmaradt írásában maga *Gyulaffi Lestár* sem említi. Ír ugyan nagybátyja áttelepüléséről: „Janos kirali fianak [= II. János választott királynak] hivataliara iw'tt volth be Erdelben”,¹² de egy szóval sem utal arra, hogy ő is jelen lett volna ennél az eseménynél. Márpedig fennmaradt jegyzeteiben rendszerint jelzi, ha valaminek résztvevője vagy szemtanúja volt. Annak, hogy *Gyulaffi Lestár* Erdélyből került volna Bécsbe, szintén ellene szól az, hogy a tárgyalt időszakban ilyen irányú mozgás csak 1573-tól indult meg.¹³

Akár a Dunántúlon, akár Erdélyben és a Részekben (Partium) töltötte *Gyulaffi Lestár* az 1560-as évtized utolsó éveit, az biztos, hogy 1571. október 11-től a császári fenntartású alsó-ausztriai tartományi iskola (*Niederösterreichische Landschaftsschule*) diákja volt.¹⁴ Nagyon valószínű, hogy nagybátyja segítette bekerülni a nem sokkal korábban, 1565-ben Bécsben megnyitott intézménybe. A szolgálatmegtagadás és a Szapolyaiakhoz való átpártolás miatt perbe fogástól tartó, harmadik éve Erdélyben, illetve a Partiumban élő *Gyulaffi László* ugyanis éppen 1571-ben békült ki Miksa német-római császár és magyar királlyal. Az uralkodó előbb kegyelemlevelet adott ki részére (1571. január 31.),¹⁵ majd pedig a vitéz legidősebb fiát, *Gyulaffi Istvánt* fölvette a bécsi udvari ifjak közé, mégpedig úgynevezett kétlovas szolgálóként. Ezt a tisztséget ő valószínűleg 1573. február 10-ig töltötte be, és ekkor távozott az udvartartásból.¹⁶ *Gyulaffi István* azonban később is megfordult az Udvarban: *Rudolf* király koronázási lakomájának (Pozsony, 1576. szeptember 25.) résztvevői között étекfogóként sorolták föl.¹⁷ Föltűnő, hogy *Gyulaffi Lestárnak* az iskolába történő beiratkozását (1571. október 11.) és *Gyulaffi István* Bécsbe kerülésének időpontját (1571. november 6.) csak néhány hét választja el egymástól. Föltételezhető, hogy ez nem véletlen egybeesés, hanem mindkettő végső soron Miksa király és *Gyulaffi László* békülési gesztusainak része volt: a Bécsbe – tehát az uralkodói székhelyre – küldött, elsőszülött fiút Miksa király befogadta udvartartásába, az unokaöcsöt pedig fölvette az általa nemrég alapított iskolába. (A tanulók föl vételének jogát – az illetékes császári biztosok előterjesztése nyomán – az uralkodó magának tartotta fenn, és azt csak 1578-ban, már II. *Rudolf* császár engedte át az Udvari Kancelláriának.¹⁸)

Az alsó-ausztriai tartományi iskolát és a hozzá tartozó kollégiumot – néhány, a század közepén létrejött példa nyomán – viszonylag szerény anyagi lehetőségű, saját nevelővel *nem* rendelkező nemesifjak részére alapította az uralkodó. (Nem nemeseket csak 1578-tól vettek föl.) Fontos volt az intézmény kifejezetten világi, főleg pedig *nem kizárólagosan* katolikus jellege, hiszen az alsó-ausztriai nemesség ekkoriban jellemzően – mai fogalmak szerint – evangélikus volt. Jelzés értékű, hogy az elsősorban az ő gyermekeik számára alapított tartományi iskolában a latin nyelvtan oktatása főként *Melanchthon* műveire,¹⁹ a görögé pedig nagyrészt a Johann Sturm-féle „strassburgi iskola” tananyagára²⁰ épült, és a misén való részvétel elmulasztását sem vették túl szigorúan. Más kérdés, hogy hosszú távon az alsó-ausztriai nemesek még így sem találták semlegesnek – helyesebben szólva eléggé protestánsnak – az iskola beállítottságát, ezért az 1570-es évek végétől egyre kevesebben járták oda gyermekeiket, olyannyira, hogy 1582-ben fölvetődött az intézmény bezárásának gondolata is. (Az iskola eredeti jellege végül csak 1623-ban szűnt meg, amikor az oktatást jezsuiták vették át.)²¹

1568 és 1594 között az intézménynek legalább 42 magyar diákja volt, közülük – a beiratkozás időrendjét tekintve – a király által a pártfogó nagybáty *Gyulaffi László*val együtt, 1563-ban aransarkantyús lovaggá ütött²² *Thury György* fia volt az első, *Gyulaffi Lestár* pedig a második. (Minthogy *Thury Pál* 1570 nyarán távozott az iskolából, nem voltak diáktársak.) Tucatnyi *Gyulaffi Lestárnál* később érkezett magyar diák viszont vele egy időben (is) koptatta a padokat, ők név szerint: *Bánffy János*, *Bornemissza István*, *Bornemissza János*, *Földváry Miklós*, *Gernyeszeghi Ádám*, *Horváth Gáspár*, *Horváth János*, *Nyáry Pál*, *Papp Gáspár*, *Patochy György*, *Sembery Pál*, *Serédy Péter*, *Sibrik Gáspár*, *Somogyi Farkas*, *Szendy János*, *Tardy János*, *Török Mátys* és *Vály Boldizsár*.²³ Közülük *Gyulaffi* ma ismert följegyzéseiben csak kettőnek a neve fordul elő: *Bornemissza Jánosé* és *Nyáry Pálé*. Egyelőre azonban úgy tűnik, hogy a *Gyulaffi* által 1594-ben történt elfogatása és kivégzése kapcsán említett²⁴ *Bornemissza János*, Eger egyik nevezetes védőjének, *Gergehy* deáknak kisebbik fia²⁵ csak névrokona annak, aki 1572. november 23-án beiratkozott az alsó-ausztriai tartományi iskolába. Az viszont aligha lehet kétséges, hogy a *Gyulaffi* írásaiban szereplő²⁶ *Nyáry Pál* (†1607. december) egri, majd váradi főkapitány, *Bocskay* udvari kapitánya, testőrparancsnoka és főudvarmestere²⁷ azonos azzal a bécsi diáktárssal, aki 1572. február 22-én lett az iskola tanulója. Megjegyzendő, hogy fennmaradt jegyzeteiben *Gyulaffi* sem velük, sem másokkal kapcsolatban nem említi diákéveit.

Megemlékezik viszont róluk, helyesebben csak az egyik esztendőről *Szamosközy István* (†1612. március 12.) történétíró, levéltáros, aki *Gyulaffi* szüleinek csaknem összes életrajzi adatát és szinte mindent, ami az ő gyermekkoráról ma ismert – föltehetően *Gyulaffi* elmondása alapján – latinul ráírt *Gyulaffi* egyik beszédének félig üresen maradt hátlapjára. *Szamosközy* jegyzetének *Gyulaffi* iskoláztatására vonatkozó része:

„De Eustachio Giulaffi
Fuit in schola caesarea Viennae 1573

[...]”²⁸

Azaz:

’Gyulaffi Lestárról

1573-ban a császári iskolában volt Bécsben.’

Feltűnő, hogy az idézett szöveg éppen a diákoskodásról szóló adattal kezdődik. *Szamosközy* közlése megfelel a valóságnak, csak az érthetetlen, hogy miért éppen *ez* az évszám szerepel, amikor *Gyulaffi* – legalább részben – négy esztendőt (három tanévet) töltött a császárvárosban. Ennek okát eddig nem sikerült kideríteni, de az is okozhatja, hogy a teljes szövegben szereplő adatok egy része a rögzítéskor már viszonylag régi volt. Emellett szerepet játszhat benne az is – amiből szintén következhetnek hibák –, hogy föltehetően *szóbeli* közlés alapján készült. Valószínűtlen ugyanis, hogy egy ilyen tartalmú, *Gyulaffi* által neki átadott följegyzést *Szamosközy* csak lemásolt volna, miközben tucatszám őrzött meg *Gyulaffi*tól kapott más iratokat. Ez utóbbiak között volt *Gyulaffi* 1594. december 15-én Krakkóban, III. (Wasa) *Zsigmond* lengyel király előtt elmondott szónoklatának autográf javításokat is tartalmazó, saját kezű kézírata,²⁹ amelynek félig üres utolsó lapjára írta le *Szamosközy* az idézett szöveget. Ebből következik jegyzetének *terminus post quem*-je: biztosan *Gyulaffi*nak a követségből való hazatérése, azaz 1595 áprilisának közepe³⁰ után készült.

Szerencsére viszonylag sok, az alsó-ausztriai tartományi iskolával kapcsolatos irat maradt fenn, és jelentős részük a *Gyulaffi* által ott töltött időszakra vonatkozik, köztük az 1573. évi tanterv és egy ugyanebben az esztendőben lezajlott vizsgálat biztosainak jelentése is. Mindezekből viszonylag pontosan rekonstruálható, hogy hogyan teltek a tizenöt–tizennyolc éves *Gyulaffi* napjai.

Az intézmény rektora vagy másként praeceptor a alapításkor a németalföldi származású *Hubertus Luetanus* (Novimagnus) lett, aki a bécsi egyetemen 1556-tól 1594-ig dialektikaprofesszor, emellett többször dékán, illetve rektor is volt. A családjával együtt a tartományi iskola épületében lakó rektor irányította az oktatást, amelyben rajta kívül néhány – lehetőleg magisteri, de legalább baccalaureatusi fokozattal rendelkező – segédtanító is részt vett. Utóbbiak együtt étkeztek és aludtak az összesen mintegy három tucat (1573-ban pontosan harminchat) diákkal. Mindkét hálóteremben tizennyolc ágy állt, ezekhez lepedő és takaró is tartozott. Étkezéskor a diákok három asztalt ülhettek körül. A naponta kétszer fölszolgált négyfogásos – az idősebbek számára egy-egy pohár borral teljessé tett – étkezésről a gondnok (*oeconomus*), az esetleg megbetegedő tanulók ápolásáról és a mosásról a felesége, illetve a szolgálja gondoskodott. Ők felügyelték a kémények tisztaságát és kezelték a kapukulcsot is. A bécsi domonkos kolostor melletti épületben működő iskola nyáron hajnali 5-től este 8-ig, télen reggel 6-tól este 7-ig tartott nyitva. A hálóterem és a tanulószobák két-három naponkénti takarítását a két – szintén a diákokkal együtt alvó – szolga végezte. Hetente/nyolc naponta volt hajmosás és fehérenműváltás, kéthetenként fürdőlátogatás. A bentlakó diákoknak két részletben

évi húsz forintot kellett fizetniük az ételért-italért és a szállásért (ágyneművel együtt). A helyiek, tehát az intézménybe Bécsből járók (externisták) negyedévente 12 schillinget voltak kötelesek fizetni. Természetesen az oktatás, az ellátás és a szállás költségeit ezek a bevételek csak kis részben fedezték, a tartományi iskola elsősorban az alapításkor erre a célra rendelt évi ezer forint vámjövedelemből működött, amelyet természetbeni adományok – például bor, liszt, só és fa – egészítettek ki. Emellett előfordult, hogy (elsősorban élelmiszerekkel) a tanulók hozzátartozói is támogatták az intézményt.³¹

A diákokat négy, a manapság szokásoshoz képest fordítva számozott osztályba sorolták. Természetesen minden nap imádkozással kezdődött: a latin nyelvű *Pater noster*, *Ave Mariát* és *Veni Sancte Spiritust* egy a török elleni oltalomért németül elmondott könyörgés követte. Az 1573-ból fennmaradt tanterv³² szerint ezt követően a negyedik (legalsó) osztályosok reggel és délelőtt két-két órát írással és olvasással, illetve a latin főnév- és ige-ragozás *Donatus*³³ grammatikája alapján történő elsajátításával töltöttek.³⁴ Föltételezhető, hogy – talán korábbi tanulmányainak eredményeként – *Gyulaffi* ezt az „alapozó” osztályt kihagyta, ugyanis 1573-ban a végzősök között szerepel,³⁵ és a következő naptári évben csakugyan be is fejezte tanulmányait. Minthogy 1571 ősze és 1574 ősze között éppen három esztendő töltött az iskolában, ezalatt négy tanévet nem végezhetett el másként, csak úgy, ha az egyiket, természetesen a legelső, kihagyta. (A későbbiek tananyaga annyira sűrű, hogy akár átugrásuk, akár összevont elvégzésük valószínűtlennek tűnik.)

A harmadikosok – tehát a mai számítás szerinti másodikok – reggel 6-tól 7-ig *Melanchton Grammaticájával*, 7-től 8-ig *Erasmusnak A gyermeki erkölcsök illendőségéről*³⁶ írott művével foglalkoztak. Ezután egészen délig a bibliai *Salamon* királynak tulajdonított mondások³⁷ alapján végeztek nyelvi gyakorlatokat. Délről egyig számtan, illetve latin és német írásgyakorlat, 1-től 2-ig *Cicero* válogatott levelei,³⁸ 2-től 3-ig *Erasmus Beszélgetéseinek* kivonata,³⁹ illetve *Cato Distichonja* (helyesebben a neve alatt fennmaradt aforizmagyűjtemény) következett. Ezt követően a tanultakat vitatták meg.⁴⁰

A másodikok – azaz a mostani számítás szerinti harmadikosok – reggel 6-tól 7-ig *Melanchton Grammaticájával*, illetve a lutheri és a kálvini irányzat között közvetíteni igyekvő *Johann Sturm* (1507–1589) nevével fémjelzett *Schola Argentoratensis* kisebbik görög grammatikájával, 7-től 8-ig *Aiszóposz* meséivel foglalkoztak. Ezután egészen délig *Melanchton Syntaxisa* következett, amelyet *Terentius* komédiáival kapcsoltak össze. (Ehhez az órához csatlakoztak a kevésbé jól teljesítő végzősök is.) Délről egyig zene, illetve számtan (arithmetic), 1-től 2-ig *Cicero* válogatott leveleinek *Johann Sturm*-féle gyűjteménye,⁴¹ 2-től 3-ig ismétlés következett. Ezt követően megvitatták és számonkérték a tanultakat.⁴²

Az elsősök – vagyis a végzősök – 6-tól 7-ig *Cicero* válogatott leveleivel, 7-től 8-ig az általa *A kötelesegekről*⁴³ írott művel foglalkoztak. A délelőtti hátralévő részében az osztály kettévált. A kevésbé jól haladók beültek a másodikok közé, és ismételten megpróbálták elsajátítani a *Melanchton Syntaxisából*, illetve a *Terentius*-komédiákból megtanulhatókat. Ezalatt a végzősök legjobbjai, közöttük talán *Gyulaffi* is, átsétáltak az iskolájuktól nem messze álló egyetemre, és meghallgatták rektoruk ottani dialektika előadását. Délről

egyig – a másodikosokhoz hasonlóan – nekik is zene, illetve számtan következett. Ezután 1-től 2-ig *Vergilius Georgicá*jának magyarázatával, illetve prozódiaival foglalkoztak, 2-től 3-ig a *Johann Sturm*-féle „strassburgi iskola” görög grammatikája és *Hésziodosz* művei következtek. A délután hátra lévő részét vitára és a tanultak átismétlésére szánták.⁴⁴

Mindezek mellett hétfőnként *Cicero* leveleit fordították németre, péntekenként pedig német stílusgyakorlatokat ültettek át latinra. A jól haladók verseket is írtak. (Ma ismert három – egy 1581-ben,⁴⁵ egy 1587-ben⁴⁶ és egy 1586 után⁴⁷ írott – költeménye alapján feltételezhető, hogy így tett *Gyulaffi* is.) A teljes szombatot a héten tanultak átismétlésére szánták, ezen a napon a diákoknak csak latinul volt szabad beszélniük. Ünnepek (köztük az összes vasárnap) előtt az ifjabbak latinul, az idősebbek pedig görögül olvasták az *Evangeliumot*. (Az adott részt később föl kellett mondaniuk.) A már említett, 1573-as bizottsági jelentés emellett javasolja, hogy a segédtanítók még többet beszéljenek latinul a diákokkal. A vizsgálóbiztosok ezen felül kíváncsiaknak tartották *Sallustius* és *Iulius Caesar* műveinek olvastatását, illetve szónoklatok és színdarabok (komédiák) tanulását is.⁴⁸ Egyelőre nem tisztázott, hogy ezek bármelyikére sor került-e abban az egy évben, amelyet *Gyulaffi* még az iskolában töltött.

*Gyulaffi*ról az az Erdélybe érkezése előtti, ma ismert utolsó adat, hogy 1574. szeptember 18-án befejezte tanulmányait az alsó-ausztriai tartományi iskolában.⁴⁹ Konkrétumok híján csak feltételezni lehet, hogy mi történt vele a következő ötödfél évben. Kézenfekvő lenne, hogy valamilyen egyetemen folytatta ismereteinek bővítését, csakhogy ennek sem *Gyulaffi* fönmaradt saját följegyzéseiben, sem kortársainak róla tudósító írásai, sem pedig a korabeli felsőoktatási intézmények eddig hozzáférhetővé tett diáknévsoraiban nincsen nyoma. Az ilyen jellegű munkák közül *Gyulaffi*t egyedül az erdélyiek kora újkori egyetemjárását bemutató kötet regisztrálja,⁵⁰ ebben azonban – *Tonk Sándor Bevezetése* szerint – szerepeltetik „azokat az erdélyi értelmiségieket [is], akik bár megfordultak idegen országokban, egyetemi tanulmányokat nem folytattak, de idehaza rendkívüli intellektuális képességeikről tettek bizonyosságot.”⁵¹ A gyűjtemény összeállítói *Gyulaffi*t minden bizonnyal ez utóbbi kategóriába sorolták. (Más kérdés, hogy *Gyulaffi* csak tanulmányai befejezése után került Erdélybe, tehát azokat *nem* erdélyiként végezte.) A fentieket figyelembe véve, és életkörülményeit végiggondolva csak arra lehet következtetni, hogy az előbbi adathiány oka az, hogy *Gyulaffi Lestár nem járt egyetemre*. Ha ez így volt, annak elsősorban anyagi okai lehettek: sem testvéreinek, sem özvegy édesanyjának nem volt elegendő pénze ahhoz, hogy további tanulmányokat finanszírozzon. Aki ezt megtehetette volna, Erdélyben nemcsak tanácsúrrá és generálissá, hanem igen gazdaggá is lett nagybátyja, az támogatását szemmel láthatóan csak kapcsolati tőkéje időnkénti fölhasználására korlátozta. Természetesen ez is elismerésre méltó, a családi ellentéteket figyelembe véve különösen, és *Gyulaffi Lestár* hálás is volt érte, de mit sem változtat azon, hogy ő már az alsó-ausztriai tartományi iskolát is csak nagy anyagi nehézségek árán végezhetette el. Erre utal, hogy 1573–1574-re már nagyon elmaradt a tandíjfizetéssel, és még egy évtizeddel később, 1585. július 12-én is adós volt vele.⁵² Hátralékát korábban

– Pápán szolgáló – bátyja zsoldjából akarták levonni,⁵³ azonban *Gyulaffi Mihály* 1573. február 6-án Szentgyörgyváron törökökkel harcolva súlyosan megsebesült, fogságba esett, és másnap Szigetváron meghalt,⁵⁴ az adósság pedig tovább halmozódott. Arról mindeddig nem sikerült adatot találni, hogy amikor bő másfél évtizeddel később, 1590-ben *Gyulaffi Lestár* újra Bécsben járt, rendezte-e tartozását.⁵⁵

Mindemellett az Erdélyben főúrrá lett pártfogó-nagybátyja, *Gyulaffi László* aligha nem elégedett volt *Gyulaffi Lestár* bécsi tanulmányainak eredményével, hiszen néhány évvel később saját mostohafiát, a később – elsősorban *Bojti Veres Gáspár* és *Kemény János*, illetve *Móricz Zsigmond* írói munkásságának eredményeként – híres-hírhedtté vált,⁵⁶ *Gyulaffi Lestár* által is említett⁵⁷ *Imreffy Jánost* is az alsó-ausztriai tartományi iskolába járatta. Neki öt és fél évre (1578. április 28.–1583. október 22.) volt szüksége a négy osztály elvégzéséhez.⁵⁸

Összességében az alsó-ausztriai tartományi iskola – mai fogalmak szerint gimnázium – elvégzése megalapozta *Gyulaffi Lestár* humanista műveltségét. Föltételezhető, hogy ha módjában állt volna egyetemre járni, nem lettek volna tanulmányi problémái, és nyilvánvaló, hogy így, felsőoktatási képzettség nélkül is biztos alapja volt az önműveléshez.

Itt említendő, hogy *Szamosközy* egy helyütt – *Borzsák István* fordítását idézve – *Jósika István* „hajdani iskolatársá”-nak nevezi *Gyulaffit*.⁵⁹ (Az eredetiben „eruditionis communicata habebat studia” áll.⁶⁰) Egyelőre nem sikerült kideríteni, hogy ennek mi a valóság-alapja. Mert bár 1585-től ismeretlen ideig – lehetséges, hogy akár csaknem egy évtizeden át – *Jósika* is a nagyobb kancellária titkára⁶¹ (tehát *Gyulaffi* munkatársa), 1594-től haláláig pedig kancellár⁶² (tehát *Gyulaffi* főnöke) volt, ez mégsem nevezhető korábbi közös tanulásnak. Annak viszont nincs nyoma, hogy az 1598-ban kivégzett *Jósika* az alsó-ausztriai tartományi iskolába járt volna. Bár nem valószínű, természetesen lehetséges, hogy egy másik, egyelőre ismeretlen helyen voltak iskolatársak. Ez ügyben elsősorban a lengyelországi Pultuskban működő jezsuita kollégium jöhet számításba, ahol 1578 és 1582 között *Báthory András* tanult.⁶³ A későbbi kardinális-fejedelem udvartartásának az ifjú *Jósika* biztosan tagja volt,⁶⁴ azonban az, hogy *Gyulaffi* is ehhez a körhöz tartozott-e, nagyon kétséges. Egyelőre semmilyen nyoma nincs annak, hogy *Gyulaffi* Bécsen kívül másutt is diákoskodott volna, és arról sem ismert adat, hogy egyáltalán járt-e Pultuskban. A kérdés eldöntése tehát további kutatásokat igényel.

*

A bécsi domonkos templom és mellette a kolostor, valamint a szomszédos épület ma is áll a Dominikanerbastei, a Predigergasse, a Postgasse és a Wollzeile által határolt területen, azonban előbbieket a XVII. században teljesen átépítették, az utóbbi telkén – az egykori alsó-ausztriai tartományi iskola helyén – pedig egy jóval újabb ház található. Így már alig emlékeztet valami arra az épületre, amelyben 1571 és 1574 között *Gyulaffi Lestár* tanult.

Jegyzetek és irodalom

1. Ezúton is hálásan köszönöm *Oborni Teréz, S. Sárdi Margit és Szilágyi Emőke Rita* észrevételeit, segítségét és tanácsait.
2. BIBOR Máté János: Gyulaffy [sic!] László és Gyulaffi Mihály. Két végvári vitéz Gyulaffi Lestár feljegyzéseiben. = *Irodalomismeret*, 13. évf. 1/2. sz. 2002. 180–183. p.; Uő.: Gyulaffi Lestár. In: Kőszeghy Péter (főszerk.) – Tamás Zsuzsanna (szerk.): *Magyar művelődéstörténeti lexikon. Középkor és kora újkor. III. falkonéta–halászat*. Budapest, Balassi Kiadó, 2005. 428. p.; Uő.: Gyulaffi Lestár lengyelországi követjárásai. = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 12. sz. 2005. 121–144. p.; Uő.: Gyulaffi Lestár Erdélyben. In: Balázs Mihály – Gábor Csilla (szerk.): *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. Kolozsvár, Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó, 2007. (Egyetemi Füzetek, 3.) 495–507. p.; Uő.: Egy értelmiségi a[z Erdélyi] Fejedelemség szolgálatában. = *Hepehupa*, 10. évf. 3. sz. 2011. 21–33. p. [2., jav. kiad.: *Tövisháti Füzetek* 2016, 10–20. p.]; Uő.: „Meg-írta a’ maga ideje-béli Erdélyi dolgokat”. Gyulaffi Lestár följegyzéseinek, levelezésének és naplójának ma ismert töredékei. In: Jankovics József [et al.] (szerk.): *Stephanus noster. Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*. Budapest, Reciti, 2015. 127–140. p.; Uő.: Gyulaffi Lestár született..., de mikor is? Avagy az információkészítés buktatói. In: Kiszl Péter – Németh Katalin (szerk.): *Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok*. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2020. 31–39. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/infkoz.31>
3. SZABÓ Károly (bev., kiad.): Gyulafi [sic!] Lestár Följegyzései. In: *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból*. Budapest, M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatala, 1881. (Monumenta Hungariae Historica – Scriptorum, 31.) 1–124. p.; Szilágyi Sándor (bev., kiad.): *Gyulaffi Lestár Történelmi maradványai*. In: *Magyar történelmi emlékek és naplók a XVI–XVIII. századokból* 2. Budapest, Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatala, 1894. (Monumenta Hungariae Historica – Scriptorum, 33.) 1–80. p.
4. PÁLFFY Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század). In: Tóth G. Péter (szerk.): *Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről*. Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum – Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1998. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák, 9.), 91–188. p., hivatkozott rész: 111–112, 142–144. p.
5. BIBOR Máté János: Egy életút Csobántól Szilágycsehig. = *Hepehupa*, 8. évf. 3. sz. 2009. 48–54. p. [2., jav. kiad.: *Tövisháti Füzetek* 2016, 2–9. p.]
6. Vö. PETTKŐ Béla (kiad.): Choronné levele fia kiszabadítása ügyében. 1573. febr. 13. [vagy 16?] = *Történelmi Tár*, 1887. 803–804. p.
7. Vö. KOMÁROMY András (kiad.): *Magyar levelek a XVI. századból*. Befejező közlemény. = *Történelmi Tár*, 1911. 537–564. p., hivatkozott rész: 547–554. p., az egyik levél betűhű kiadása és fényképközlése: Bak Borbála: *A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései*. = *Fons*, 7. évf. 1. sz. 2000. 91–137. p., hivatkozott rész: 133–137. p.
8. BORSA Gedeon [et al.]: *Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1600*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. 281–282. p., no. 259.
9. GYULAFFI Történelmi maradványai, i. m. 52. p., kézirat: Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár (ELTE EK), *Litterae et epistolae originales* (LEO) 272b, fol. 87^v

10. IVÁNYI Béla: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Második közlemény.) = Magyar Könyvszemle, Új folyam 36. évf. 1929. 193–208. p., hivatkozott rész: 208. p.
11. GYULAFI Följegyzései, i. m. 91–93. p.
12. GYULAFFI Történelmi maradványai, i. m. 51. p., kézirat: ELTE EK, LEO 272b, fol. 84^v
13. HORN Ildikó: A főnemesi iskoláztatás változásai az Erdélyi Fejedelemségben. = Barokk. Történelem – Irodalom – Művészet, 2010/Különszám, 109–124. p., hivatkozott rész: 117. p.
14. GECSÉNYI Lajos: Magyar diákok a bécsi tartományi iskolában a 16. század második felében. = Történelmi Szemle, 34. évf. 1/2. sz. 1992. 95–106. p., hivatkozott rész: 99. p.
15. [SZILÁGYI Sándor] (kiad.): Maximilián menedéklevele Gyulafy [sic!] László számára. = Történelmi Tár, 1887. 805–806. p.
16. PÁLFFY Géza szíves közlése, amelyet ezúton is köszönök.
17. PÁLFFY Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. = Századok, 138. évf. 5. sz. 2004. 1005–1101. p., hivatkozott rész: 1069. p.
18. GECSÉNYI Lajos: i. m. 96. p.
19. BARTÓK István: „Nem egyéb, hanem magyar poézis”. Sylvester János nyelv- és irodalomszemlélete európai és magyar összefüggésekben. Budapest, Universitas Kiadó, 2007. (Klasszikusok) 32–51. p., különösen: 37–38. p.
20. FINÁCZY Ernő: A renaissancekori nevelés története. Vezérfonal egyetemi előadásokhoz. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1919. 224–234. p.
21. GECSÉNYI Lajos: i. m. 98., 106. p.
22. PÁLFFY Géza: i. m. 1998. 143. p.
23. GECSÉNYI Lajos: i. m. 99–100. p.
24. GYULAFFI Történelmi maradványai, i. m. 16–17. p., kézirat: ELTE EK, LEO 272b, fol. 73^v, 75^r
25. SUGÁR István: Bornemissza Gergely deák élete. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1984. (Studia Agriensia, 4.) 12–13, 120–124. p.
26. Például: GYULAFFI Történelmi maradványai, i. m. 50. p., kézirat: ELTE EK, LEO 272b, fol. 84^r
27. BENDA Kálmán: Bocskai István székhely nélküli fejedelmi udvara. In: R. Várkonyi Ágnes (szerk.): Magyar reneszánsz udvari kultúra. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1987. 158–165, 361. p., hivatkozott rész: 161. p.; PAPP Klára: Bocskai kassai fejedelmi udvara. In: Ifj. Barta János – P. K. (szerk.): „Nincsen nekünk több hazánk ennél...” Tanulmányok a Bocskai-felkelés történetéhez. Budapest, Lucidus Kiadó, 2004. (Kisebbségkutatás Könyvek) 121–144. p., hivatkozott rész: 135. p.
28. SZILÁGYI Sándor (bev., kiad.): SZAMOSKÖZY István Történeti maradványai 1542–1608. IV. Vegyes följegyzések. Budapest, M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatala, 1880. (Monumenta Hungariae Historica – Scriptores, 30.) 63. p., kézirat: ELTE EK, LEO 1358, fol. 69^v
29. GYULAFI Följegyzései, i. m. 95–98. p., kézirat: ELTE EK, LEO 1358, fol. 68^r–69^v
30. NUSSBÄCHER, Gernot: Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz. Bev. K[eserű] B[álint]. Szeged, [JATE BTK], 1972. (Irodalomtörténeti Dolgozatok, 67) = klny.: Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 10/11. sz. 1971. 37–42. p.; GYULAFFI Történelmi maradványai, i. m. 26. p., kézirat: ELTE EK, LEO 272b, fol. 44^r
31. GECSÉNYI Lajos: i. m. 96–97., 100., 105. p.

32. *Catalogus lectionum et omnium exercitationum. Hanc Caesaræ Maiestatis scholam studiorum causa ingressi non tantum in bonis litteris et artibus, sed etiam virtutibus probatisque moribus magna praeceptorum cura et diligentia instituantur*
33. Aelius Donatus (IV. század) római grammatikus két részre (Ars minor és Ars maior) osztott kézikönyvét (Ars Donati) Európában több mint ezer éven át használták latintankönyvként. – Vö. ALBRECHT, Michael von: A római irodalom története II. Ford. Tar Ibolya. Budapest, Balassi Kiadó, 2004. 1187. p.
34. GECSÉNYI Lajos: i. m. 97. p.
35. GECSÉNYI Lajos: i. m. 99. p.
36. *De civilitate morum puerilium*
37. Példabeszédek könyve 10,1–22,16 és 25,1–29,27
38. *Epistolae selectiores*
39. *Epitome colloquiorum*
40. GECSÉNYI Lajos: i. m. 97. p.
41. KECSKEMÉTI Gábor: „A böcsületre kihaladott ékes és mesterséges szollás, írás”. A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17. század fordulóján. Budapest, Universitas Kiadó, 2007. (Irodalomtudomány és Kritika. Tanulmányok) 109–110., 115–120. p.
42. GECSÉNYI Lajos: i. m. 98. p.
43. *De officiis*
44. GECSÉNYI Lajos: i. m. 98. p.
45. GYULAFI Följegyzései, i. m. 49. p., műfordítása: TÓTH István: A gyulafehérvári humanista költészet antológiája. „Költők virágoskertje”. Budapest, Accordia Kiadó, 2001. (Hagyományörző Könyvek, 1.) 108. p.
46. GYULAFI Följegyzései, i. m. 22–23. p., műfordítása: TÓTH: A gyulafehérvári humanista költészet..., i. m. 108. p.
47. GYULAFI Följegyzései, i. m. 19. p., kézirat: ELTE EK, LEO 188, fol. 15^r
48. GECSÉNYI Lajos: i. m. 98., 105–106. p.
49. GECSÉNYI Lajos: i. m. 99. p.
50. SZABÓ Miklós – TONK Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban. 1521–1700. Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1992. (Fontes rerum scholasticarum, 4.) 50. p., no. 478
51. TONK Sándor: Bevezetés. In: Szabó – Tonk: Erdélyiek egyetemjárása..., i. m. vii–xi. p., hivatkozott rész: ix–x. p.
52. Ernő főherceg a hátralékos térítési díjak behajtása ügyében 1585. július 12-én a Magyar Kamarához fordult. A leirat szerint Gyulaffi 1573–1574-ben nem fizetett, a névsorban Gyulai Eustachiusként szerepel. Idézi: [FRAKNÓI =] FRANKL Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, Eggenberger F. magyar akadem. könyvtárusnál, 1873. 208. p.
53. GECSÉNYI Lajos: i. m. 102. p.
54. GYULAFI Följegyzései, i. m. 15–16. p., kézirat: ELTE EK, LEO 188, fol. 17^{r-v}; GYULAFFI Történelmi maradványai, i. m. 52. p., kézirat: ELTE EK, LEO 272b, fol. 87^v
55. Erről a látogatásról szól majd, és Gyulaffinak az 1590-es bécsi földrengésről írott beszámolóját ismerteti jelen tanulmány készülőfélben lévő folytatása.
56. NAGY László: A „feleségkiáruló Kurafi János”. In: Uő.: Botránykövek régvolt históriánkban. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997. 179–213. p.

57. Például: GYULAFI Följegyzései, i. m. 45–47. p., kézirat: ELTE EK, LEO 1523/4, fol. 1^{r-v}
58. GECSÉNYI Lajos: i. m. 100. p.
59. SZAMOSKÖZY István: Erdély története (1598–1599, 1603). Budapest, Magyar Helikon, 1977 (Bibliotheca Hungarica), 69. p.
60. SZILÁGYI Sándor (kiad.): SZAMOSKÖZY István Történeti maradványai 1566–1603. II. 1598–1599. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó hivatala, 1876. (Monumenta Hungariae Historica – Scriptores, 28.) 25. p.
61. TRÓCSÁNYI Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540–1690. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. Hatóság- és Hivaltörténet, III/6) 185. p.
62. TRÓCSÁNYI Zsolt: i. m. 181. p.
63. HORN Ildikó: Báthory András. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2002. (Post Scriptum Életrajzi Monográfiák, 3.) 22–43. p.
64. HORN Ildikó: i. m. 30. p.

Bibor Máté János – könyvtáros, irodalomtörténész 2003 és 2014 között az ELTE Egyetemi Könyvtár régikönyves munkatársa, 2004-től tart órákat az ELTE BTK-n, ahol 2014-től a KITI főállású tanársegéde. Kutatási területei középkor- és koraiújkor- könyv-, könyvtár- és nyomdászat-történet, a zirci apátsági könyvtár története és ősnymtatványai; Gyulaffi Lestár erdélyi emlékiró élete és fennmaradt írásai. ORCID: 0000-0002-1062-3813

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 219–236.

A NÉMET KÖNYVTÁRTUDOMÁNY ELSŐ ÉVSZÁZADÁNAK TANULSÁGAI

CSÍK TIBOR

ELTE BTK KITI Könyvtártudományi Tanszék, egyetemi adjunktus;
Könyv és Nevelés, főszerkesztő

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A német könyvtártudomány áttekintése *Michael Denis*, *Martin Schrettinger* és *Friedrich Ebert* munkásságától indul. E három tudós könyvtárosnak egymástól lényegesen eltérő fölfogása volt a könyvtártudományról. A könyvtárak iránti tudományos érdeklődés a XIX. század közepére megteremtette a téma tudományos irodalmát és a szakmai folyóiratokat. A könyvtárakról és a könyvtártudományról alkotott elképzelések két fő területre oszlottak: történeti stúdiumok (könyv-, könyvtár- és irodalomtörténet; paleográfia, kodikológia stb.), és könyvtártani stúdiumok (pl. katalogizálás). A felsőfokú könyvtárosképzés 1886-ban indult a Göttingeni Egyetem Könyvtári Segédtudományok Tanszékén. A képzés tartalmán tükröződött a kettősség, ahogy a tanszék vezetését ellátó *Karl Dziatzko* munkásságán is, aki a klasszika-filológia professzora és elismert könyvtári szakember volt, korábban pedig a Boroszlói Egyetemi Könyvtár igazgatója. A könyvtárosi hivatást meghatározó, 1893-ban kiadott porosz képesítési rendelet is tartalmazta ezt a kettősséget, s nagy hangsúlyt kapott a történeti megközelítés. A XIX. század utolsó felében végbemenő tudományos és technikai fejlődés nagy kihívást jelentett a könyvtárak és a könyvtártudomány számára. A tudomány- és kultúrpolitika – *Adolf von Harnack* képviselte irányvonala – új szerepet szánt a könyvtáraknak és meg kívánta változtatni a képzés tartalmát.

Bevezetés

1808-ban jelent meg *Martin Willibald Schrettinger* (1772–1851) *Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothek-Wissenschaft oder Anleitung zur vollkommenen Geschäftsführung eines Bibliothekars* című könyve. Ehhez a kiadványhoz szokás kötni a könyvtártudomány megnevezését és tudományos igényű definícióját.

Schrettinger a bajor Királyi Udvar Könyvtárában (Königliche Hofbibliothek) dolgozott mint könyvtárőr (Kustos), bencés rendháza feloszlatása után itt folytatva könyvtárosi munkáját. A müncheni könyvtár munkatársainak volt dolga bőven, mert ide került több mint 150 felosztatott kolostor könyveinek, kézirateinak és a Mannheim Udvari Könyvtár (Hofbibliothek) anyagának jelentős része, így az állomány jóval meghaladta a másfél millió kötetet. Az akkori világ egyik legnagyobb könyvállományának gyűjteménnyé szervezéséhez át kellett gondolni a bevett gyakorlatot, amely a könyvek közötti eligazodásban a tudományok szerinti beosztásra és a könyvtáros kiváló emlékezetére támaszkodott.¹

A XVIII. század végén és a XIX. század elején a kontinensen a szekularizáció révén az egyházi gyűjtemények, különösen a szerzetesrendek könyvtárai állami, uralkodói kézbe kerültek. Az első nagy hullám a jezsuita rend 1773-as fölösztatásával indult, majd Franciaországban a forradalom hozott korszakos változást, a végnapjait élő Német-Római Birodalomban pedig az úgynevezett Reichsdeputationshauptschluss rendelkezett így 1803-ban. Ez az utolsó, jelentős birodalmi törvény kompenzálni kívánta azokat a német fejedelmeket, akiknek a birtokai a Rajna bal partján voltak, mert ez a terület akkor Franciaországhoz került. A kompenzációhoz igénybe vettek császári birtokokat, birodalmi városok területeit és egyházi birtokokat. A megszűnő egyházi intézményektől óriási számban kerültek kulturális javak az egyes német államok tulajdonába, s ezzel „állami” feladattá vált a tárgyi és szellemi örökségről való gondoskodás, így az átválogatás, a számbavétel, a rendszerezés, a megőrzés és az elérhetővé tétel.

A könyvvállomány jó része az udvari gyűjteményeket gazdagította, de a könyvek-ből kaptak a felsőoktatási intézmények és az iskolák is, sőt, még eladásra is jutott belőlük. A folyamat számos negatív, romboló hatására most nem térhetünk ki. Viszont pozitívum volt, hogy a fokozatosan nyilvánossá váló uralkodói, állami gyűjtemények teljesebbé váltak, és az utókor rendelkezésére bocsátották az írott kulturális örökség igen jelentős részét. Fontos továbbá, hogy könyvadományok révén gazdagodtak az oktatási intézmények könyvtárai, ami különösen az egyetemeken, a tudományos kutatások szempontjából volt meghatározó jelentőségű. A folyamat következményeként a német könyvtárügyben új korszak kezdődött, amelyben kiformalódott a könyvtártudomány, és felsőoktatási stúdiummá vált.

Célunk áttekintést adni a német könyvtártudomány kialakulásáról és formálódásának első száz évéről. Nem törekedhettünk a fejlődés minden részletének bemutatására, inkább a főbb tendenciákra, a jövőbe mutató elemekre összpontosítottunk. Munkánk során igyekeztünk az eredeti forrásműveket földolgozni, és figyelemmel voltunk a magyar vonatkozásokra.

Michael Denis a könyvtárakról

Bár *Michael Denis* (1729–1800) a XVIII. század végének gondolkodója volt, de a német könyvtárügyre gyakorolt hatásánál talán csak hazánk könyvtárügyére volt nagyobb befolyással. *Denis* jezsuita szerzetes volt, majd a bécsi Udvari Könyvtár (Hofbibliothek) őre (Kustos), utóbb vezetője, teológus, költő, irodalmár, zoológus. A könyvtárral foglalkozó művei² jó részét a Theresianum tudós tanáraként, könyvtárosaként írta, s adta ki. *Denis* könyvtárról alkotott felfogásában meghatározó volt a történeti szemlélet, különösen az irodalom- és a tudománytörténet. A könyvek tudományágak szerinti elrendezésében támaszkodott *Gabriel Nodé* (1600–1653)³ felosztására, osztályozási alapelvei pedig *Carl von Linné* (1707–1778) taxonómiáján nyugodtak. A könyvtárak bemutatásában kora Európájának valamennyi nagy könyvtárára kitért. A könyvtárról alkotott ismeretek kö-

zéppontjába a könyvet állította, mint az irodalom és a tudományos ismeretek megtestesülését, s részletesen tárgyalta a nagy civilizációk könyv- és könyvtárkultúráját.

*Michael Denis*nek óriási hatása volt a magyar szellemi élet könyvtárról alkotott felfogására is.⁴ Elég csak két híres, magyar tanítványára utalnunk: gróf *Festetics Györgyre* (1755–1819)⁵ a Georgikon, és gróf *Széchenyi Ferenc*re (1754–1820)⁶ a Magyar Nemzeti Múzeum alapítójára. A Theresianumban tanuló ifjú arisztokratákat, nemeseket és leendő főhivatalnokokat *Denis* könyvtárismeretre (bibliográfia), könyv- és könyvtártörténetre oktatta.⁷ Diákjainak nemcsak könyvtári órákat tartott, hanem olyan vizsgafeladatokat adott, melyek a könyvtárhasználatot voltak hivatva elmélyíteni. *Széchenyi* az ő osztályozása szerint rendezte el gyűjteményét, így a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának is ez volt a szakrendje egészen az 1870-es évekig. Ami pedig ennél is fontosabb, magyar tanítványaiban sikeresen ültette el a tudományok és a könyvek tiszteletét, valamint a könyvtárak nélkülözhetetlenségébe vetett hitet. *Varjas Béla* a magyar könyvtártudományi felsőoktatást megalapozó, 1955-ben írt tanulmányában *Denis* munkásságát úgy értékelte, mint ami „...a legteljesebben foglalta össze azt az ismeretanyagot, amelyre a könyvtárosnak szüksége van.”⁸

Martin Schrettinger könyvtártudománya

Martin Schrettinger más úton indult el, hiszen azt a célt tűzte ki, hogy a könyvekben főlhalmozott ismereteket eljuttassa a felhasználókhoz. Természetesen voltak jól szervezett, mintának tekintett könyvtárak abban a korban is, közülük példaként a göttingeni egyetem könyvtárát emeljük ki. A korabeli könyvtárak, valamint *Schrettinger* eszmei előzményeinek bemutatása azonban szétfeszítené írásunkat.⁹ Általában véve azonban a legtöbb könyvtári rendről nem volt jó vélemény: „mesterséges káosz” (künstliches Chaos) tartotta azokat. A müncheni könyvtár óriási anyagának gyűjteménnyé szervezése viszont valóban nagy kihívást jelenthetett *Schrettinger* számára. Tudnunk kell azonban, hogy már mások is próbálkoztak a földolgozással, amiről *Somkuti Gabriella* így írt: „Jellemző az akkori könyvtári viszonyokra, hogy ez csak harmadszori nekifutásra sikerült. Az első vállalkozást a hozzá nem értő személyzet teljes káoszba fullasztotta, a második csődjét éppen a maximalista igényesség okozta, s a munka vezetőjét, a tudós J. W. Hambergert az emberfeletti erőfeszítés elmegyógyintézetbe juttatta.”¹⁰ *Schrettinger* – aki a munka elején a harmincas éveiben járó tudós könyvtáros – sikerrel végezte el a feladatot: új eljárásrendet dolgozott ki a könyvtár számára, elválasztva a polcok tematikus rendjét és a katalógust, egy teljesen új osztályozási rendszert alkotott, mely az úgynevezett müncheni szakrendszerben él tovább. Emellett tárgyszókatalógust szerkesztett, a művek megtalálását helymutató jegyzék (Nummern-Repertorium) készítésével segítette, s a gyakorlati munkát, a könyvek feltárását egészen a haláláig végezte. Szinte jelképes, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában a *Denis*-féle osztályozást a müncheni szakrendszer váltotta föl, báró *Eötvös József* miniszteri irányításával. Ezért is olvashatjuk a következőket: „A *Széchenyi-féle törzssanyagból* és

*a sok kisebb-nagyobb, rendezetlen gyűjteményből álló könyvtár a müncheni szakrendszerben történő feldolgozás révén vált egységes állományú, korszerűtlen [sic!] feltárt és használható gyűjteménnyé.*¹¹

Schrettinger¹² tudománya azonban nem merült ki a könyvtár eljárásrendjének, működési elveinek átalakításában vagy a könyvtári feltárás és visszakeresés megújításában. Alapjaitól gondolta át a könyvtári feltárást, s elvetette azt a Linnére hivatkozó elvet, mely szerint a könyvtár elrendezésének a „természet rendjét” kellene követni. Immanuel Kant (1724–1804) híveként annak meghatározásából indult ki, hogy melyek az olvasói kérések – mai szóval a visszakeresés – szignifikáns szempontjai, azaz melyek az emberi tudás, a tudományos ismeretek azonosításának lényegi ismérvei. Erre alapozva tartotta kidolgozandónak azokat az eljárásokat és gyűjteményfeltárási eszközöket, melyekkel biztosítható az igények gyors és pontos kielégítése. Úgy ítélte meg, hogy a különböző eszközöket – katalógusokat, jegyzékeket stb. – meghatározott feladatok ellátására kell kialakítani. Ennek példája a korábban már tárgyszókatálógusként említett katalógus (Realkatalog), amelynek a könyvek és értekezések valamennyi témáját betűrendben kellett tartalmaznia.¹³ Ez a felfogás gyökeres szemléletváltást jelentett ahhoz a bevett gyakorlathoz képest, mely a könyvtári rendben a könyvek fakultásonkénti, majd azokon belül hierarchikus rendben való elhelyezését értette.

Schrettinger ebben a szellemben tett kísérletet a könyvtártudomány meghatározására egy könyvtárosoknak szóló tankönyv megírásával. Álláspontja szerint korábban a könyvtárosok oktatása legfőképpen a könyvek értékeiről és beszerzéséről szólt, viszont a könyvtár elrendezését mellékes tárgynak tekintették, ezért csak felületesen tértek ki rá. Ezt a hiányosságot úgy akarta megszüntetni, hogy nem a könyvismerettel foglalkozik, hanem azzal, amivel egy könyvtártudományi tankönyvnek szerinte foglalkozni kell: a könyvtár elrendezésével. Könyveket gyűjteni ugyanis csak az első lépés, a tevékenység lényege viszont az összegyűjtött könyvekből könyvtárat alkotni. Azokat az ismereteket pedig, melyek ehhez nélkülözhetetlenek, a könyvtártudomány foglalja össze.¹⁴

Horváth Tibor sommás megállapítása szerint Schrettinger nem történeti alapozású segédtudományt képzelt el, hanem axiómákból építkező önálló diszciplínát.¹⁵ Ennek érzékeltetésére álljon itt a könyvtártudományt talán legkiforrottabban tárgyaló, 1834-ben kiadott, *Handbuch der Bibliothek-Wissenschaft* [...] (A könyvtártudomány kézikönyve) című művének szerkezete:

1. § A könyvtár fogalma;
2. § A könyvtártudomány fogalma;
3. § A könyvtári rend célja;
4. § A könyvtártudomány alaptétele;
5. § Milyen irodalmi igényeket kell kielégítenie a könyvtárnak.¹⁶ [...]

Valamennyi paragrafus definícióval indul, melyet részletes kifejtés követ. A könyvtár fogalmának meghatározását – bár közismert – mindenképpen érdemes idézni, híres, 1808-as tankönyvéből: „A könyvtár jelentős számú könyv gyűjteménye, melynek olyan az elren-

dezése, hogy mindenki, aki tudásra szomjazik bármelyik meglévő értekezést szükségtelen idővesztés nélkül, igényei szerint használni tudja.”¹⁷

A könyveket mint a tárgyasult tudás fizikai egységeit *Schrettinger* elsődlegesnek tartotta, ezért nem tekintette a gyűjtemény részének a könyvtárban található egyéb tárgyakat, mint például a műalkotásokat vagy természeti tárgyakat. Ez nem azt jelenti, hogy csak a könyvekre szűkülne az állomány, hiszen maga is az Abhandlung (értekezés) szót használja. Sokkal inkább éles elhatárolást jelent ritkasággyűjtemények (vö. Wunderkammer, cabinet of curiosities) típusú kollektióktól. Fontos azt is kiemelni, hogy szerinte az állomány elrendezésének mindig meghatározott célt kell követnie.

A második paragrafus a könyvtártudomány meghatározását adja, mely azonos a tankönyvében és kézikönyvében: „*A könyvtártudomány szilárd alapokra, szisztematikusan felépített, átfogóbb elvekből következő tudományos tan, mely a könyvtár adott cél szerinti elrendezéséhez szükséges.*”¹⁸

Ebert fölfogása a rendszerezésről és az igazgatásról

A német könyvtártudomány megalapozói közül kiemelkedik *Friedrich Adolf Ebert* (1791–1834) munkássága. *Ebert* már egyetemi hallgatóként könyvtárban dolgozott (Leipziger Ratsbibliothek), filológiából doktorált, jelentős történeti munkákat írt és kora egyik legjelentősebb könyvtárosa volt. Jól ismerte a könyvtári munka gyakorlatát, például a lipcsei egyetem könyvtárában (Universitätsbibliothek Leipzig) katalogizált, és több könyvtár vezetésével is megbízták, a legtovább a drezdai Királyi Nyilvános Könyvtárat (Königliche Öffentliche Bibliothek) irányította, de sikkra szállt a nyilvános könyvtár eszméjéért is. Az 1820-ban kiadott, *A könyvtáros képzése* című művében¹⁹ foglalta össze, hogy mihez kell értenie a hivatás gyakorlójának. A könyvtáros-jelölttől nagyon magas szintű előzetes ismerteket követelt meg: nyelvtudást (görög, latin, francia, olasz, angol, keleti nyelvek), történeti stúdiumokat (történelem, tudomány- és irodalomtörténet), oklevéltani és kézirat-tani ismereteket, jártasságot a művészetekben (különösen a metszetek területén), enciklopédikus tudást és egy-egy szakterület tudományos igényű ismeretét, valamint kiváló emlékezőtehetséget. Mindezzel fölvértezve lehet – álláspontja szerint – a könyvtárosi tanulmányokat megkezdeni, amelyek középpontjában a könyvtár vezetéséhez szükséges ismeretek és készségek vannak.²⁰

A könyvtártudományt két nagy területre bontotta: az egyik a könyvtárak elrendezése, melynek legfontosabb eleme a katalógusok szerkesztése (Einrichtungskunde), a másik a könyvtári ügyvitel tana (Verwaltungskunde). Helytelenítette *Schrettinger* álláspontját, mivel az szerinte a könyvtártudomány tárgyát a gyűjtemény elrendezésére szűkíti, pedig a teljes könyvtári tevékenységet kellene tárgyalnia. *Ebert* nagy súlyt helyezett arra, hogy a „tanult” könyvtáros meg tudja ítélni a közlemény tudományos vagy történeti értékét, továbbá aláhúzta, hogy a bibliográfiák összeállításánál a tudományosság elvét

kell meghatározónak tekinteni.²¹ Mindezek alapján nem csodálkozhatunk *Schrettinger* tankönyvéről mondott bírálatán. Bár minden könyvtáros számára nélkülözhetetlennek mondta a művet, annak felépítését egészében elhibázottnak tartotta, s csak a benne foglalt gyakorlat alaposságát és megbízhatóságát emelte ki.²²

Denis, *Schrettinger* és *Ebert* a könyvtárakról szóló tudományos gondolkodás meghatározó alakjai, egymástól markánsan eltérő felfogást alakítottak ki. *Denis*-nél a könyvekről és a könyvtárakról szóló ismeretek elsődlegesen a történeti tudományokhoz kapcsolódnak. *Schrettinger* könyvtártudománya önálló diszciplína, melynek középpontjában a gyűjtemény elrendezése, a fölhalmozott ismeretek elérhetővé tétele áll. Tehát elválík a történeti stúdiumoktól, és túlmutat a könyvtári eljárások pusztja ismertetésén.²³ *Ebert* ugyancsak az önálló könyvtártudomány híve, de felfogásában a könyvtáros tudós²⁴ is, s a bibliográfiai tevékenységének lényegi eleme a közlemények tudományosságának megítélése és a rendszerezés. Némileg leegyszerűsítve a három felfogást, a könyvtárostól megkövetelt tudás jellege lehet:

- segédtudomány, történeti alapozással;
- önálló diszciplína, melynek középpontjában a tudás visszakkereshetővé tétele áll;
- önálló diszciplína, melynek középpontjában a könyvtár áll, s ezzel összefüggésben a könyvekről és a gyűjteményről alkotott elméleti és gyakorlati ismeretek.

Szakirodalom a könyvtárakról

A könyvtártudomány kidolgozásával párhuzamosan megindult a könyvtáros hivatás szabályozása, a szakmai elvárások megfogalmazása. A müncheni udvari könyvtárba jelentkezőktől 1811-ben megfelelő nyelvtudást, oklevél- és kézirat-tudományi ismereteket, a régi német irodalom és tudomány ismeretét követelték meg. 1864-ben már a bajor vallás- és oktatásügyi minisztérium rendelettel szabályozta a könyvtárosképzés – mai kifejezést használva – bemeneti követelményeit: érettségi, egyetemi tanulmányok, államvizsga, idegennyelv-tudás, szép kézírás. Ahogy a könyvtáros hivatás egyre inkább önálló szakterületté vált, úgy gyarapodtak a bírálói. Ennek a jelenségnek csak egy vetületére utalunk, mely az egyetemi könyvtárak igazgatói állásainak betöltése (Professorbibliothekaren) kapcsán vált nyilvánvalóvá. Az egyetemi oktatók egy része nem fogadta el, hogy a könyvtár igazgatásához magas szintű könyvtári ismeretek szükségesek. A professzorok egyik körének álláspontja szerint a könyvtári ismeretek pusztán gyakorlati tudás, mely az adott tevékenység végzése közben sajátítandó el. A másik kör bár elfogadta a könyvtártan és a kapcsolódó szakterületek oktatását, de vitatta a könyvtártudomány létét.²⁵

A fejlődést azonban lehetett hátráltatni, de meggátolni nem. A XIX. században a német tudományos világ érdeklődése a könyvtárak felé fordult. A szakkönyvek mellett elindult a könyvtárakkal foglalkozó folyóiratok kiadása is. Az ókori Alexandria könyvtárára utalva 1840-ben *Serapeum. Zeitschrift für Bibliothekswissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Literatur* néven jelent meg folyóirat Lipcsében, egészen 1870-ig. *Julius Petzholdt*

(1812–1891)²⁶ 1841-ben megalapította az *Anzeiger für Literatur der Bibliothekswissenschaft* című könyvtártudományi periodikumot, mely nemcsak szakkikkeket közölt, hanem bemutatta a könyvtártudomány nemzetközi irodalmát is. A kiadvány 1850-ben az *Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekswissenschaft* nevet vette föl, s egészen 1886-ig jelent meg.²⁷ *Petzholdt* először 1856-ban kiadott könyvtártani kátéjának – *Katechismus der Bibliothekslehre* – meghatározó szerepe volt a könyvtárban nélkülözhetetlen tudományos és gyakorlati ismeretek egységesítésében. *Ebert* felfogását követve a könyvtártudományt két fő részre különítette el: „empirikus és történeti” könyvtárismeretre és a könyvtári tevékenységet szabályozó könyvtártanra.²⁸ *Petzholdt* kátéját több nyelvre is lefordították, s művei a magyar szellemi életre is komoly befolyást gyakoroltak.²⁹ Működésének meghatározó mozzanata a felsőfokú könyvtárosképzés megindításának és akadémiai elismertetésének támogatása. Ehhez szolgáltak kiváló alapul a káté egyre jobban kidolgozott újabb kiadásai, melyek tudományos igényességgel készültek és egyre alaposabb összegzést tartalmaztak. A kátéra úgy szokás tekinteni a német kultúrában, mint amivel teljessé válik a könyvtáros hivatás.³⁰ Ugyanakkor *Petzholdt* könyvtártudományi felfogásából és művéből is hiányzik a könyvtár mint intézmény elmélete és az önálló diszciplína megalapozásának igénye oly módon, ahogy azt *Schrettingernél* láttuk.

A káté átdolgozásaként jelent meg *Arnim Gräsel* (1849–1917)³¹ műve, a *Grundzüge der Bibliothekslehre*.³² Ezt bővítve és átdolgozva már saját műveként jelentette meg a további kiadásokat. A könyv általános elismertségnek örvendett, számos fordítása készült, még Franciaországban is kiadták, és a magyar könyvtártudományi gondolkodásra is óriási hatást gyakorolt. *Gräsel* volt az, aki elsők között készített könyvtárhasználati tankönyvet egyetemi hallgatók számára.³³ Utoljára, de nem utolsósorban említsük meg *Otto Hartwig* (1830–1903)³⁴ nevét és az általa 1884-ben indított *Centralblatt für Bibliothekswesen* című folyóiratot, melyet a szakmai közéletnek szánt, kiemelt figyelemmel a könyvtári tudományra és technikára, továbbá a könyvtárak helyzetére.³⁵ A folyóiratnak meghatározó szerepe volt mind a professzionalizálódás, mind a tudományos elmélyülés szempontjából. Nemcsak a porosz könyvtárügyet kívánta szolgálni, hanem európai áttekintésre is törekedett. (Például az első évfolyamban két – a hamburgi városi és a göttingeni egyetemi könyvtárban föllelhető – Corvináról is közölt cikket.)

A könyvtári segédtudományok a felsőoktatásban

A folyóirat 1884-es, első évfolyamában igen figyelemreméltó cikk jelent meg a porosz központi katalógus létrehozásáról, amely továbbfejlesztve a német könyvtárak anyagát tette volna visszakereshetővé formai és tartalmi szempontok szerint, s egyben lelőhelyjegyzékként is szolgált volna.³⁶ A közlemény írója *Karl Dziatzko* (1841–1903), klasszika-filológus, a boroszlói Királyi és Egyetemi könyvtár (Königlichen und Universitätsbibliothek zu Breslau) vezetője. Az egyetem jezsuita alapítású (1702), eredetileg osztrák intézmény volt. A könyvtárában nagy változást hozott, hogy 1811-ben

megkapta az Odera melletti Frankfurt egyetemének könyvanyagát és mintegy hetven kolostor gyűjteményét. *Dziatzko* 1872-től vezette a könyvtárat, elismert szakember volt, és az általa kidolgozott katalógusszabályzat³⁷ szolgált kiindulásul az úgynevezett porosz instrukciókhoz. Őt kérte föl a Göttingeni Egyetem (Universität Göttingen) a Könyvtári Segédtudományok Tanszék (Bibliothekshilfswissenschaften) vezetésére, ahol az oktatás 1886-ban meg is indult.

A tudománnyá válás folyamatában a szakkönyvek, lexikonok, folyóiratok után az egyetemi oktatás jelzi leginkább az új diszciplína megszerveződését. A göttingeni tanszék nevében azonban nem a könyvtártudomány szerepelt, hanem a könyvtár *segédtudományai* kifejezés. A képzés felfogásának lényegi ismérveit jól mutatják a *Dziatzko* vezette, a könyvtárosi képesítés tartalmi meghatározására kiküldött bizottság javaslatai. E szerint a könyvtárostól a következők ismeretét kell megkövetelni: görög és latin nyelv, német paleográfia, nyomdászattörténet, általános irodalomtörténet, bibliográfia, könyvtártan (ami 1891-ben a középkori irodalom történetével bővült).³⁸ *Dziatzko* tanszékének működése nem lendítette kellően előre a könyvtártudomány egyetemi stúdiummá válásának folyamatát, mert a képzés súlya a történeti tárgyakra esett, szerkezete pedig töredezett maradt, így nem alkotott egységet. A könyvtáros képesítése a legnagyobb könyvtárak – elsősorban a felsőoktatási és állami (uralkodói) könyvtárak – igényeihez igazodott. Ezek az intézmények az egyetemes emberi tudás, a tudományos ismeretek egészének összegyűjtésére és feldolgozására törekedtek. S bár állományuk legnagyobb részét már „modern”, nyomtatott könyvek alkották, őrizték az írott (grafikus) kulturális örökséget is, úgymint oklevelek, kódexek, kéziratos anyagok, kartográfiai anyagok stb. A Dziatzko-féle bizottság javaslatai tükrözik ezt az egyetemességet, és alapjaiban a XIX. század elején megfogalmazott elvekre épülnek, ahogy a müncheni udvari könyvtár 1811-es felvételi követelményeinél láttuk. Jóllehet nem fogadták el a javaslatokat, s a jogszabály a történeti stúdiumok súlyát jelentősen csökkentette, továbbá kiegyensúlyozottságra törekedett, a tudományos könyvtári szolgálat lényegi ismérvei változatlanok maradtak.

A könyvtárosság önálló hivatásként való elismerésében mérőöldkönek számít viszont a szakmai kritériumok állami meghatározása. A porosz kulturális és oktatási kormányzat 1893 végén rendeletben szabályozta a tudományos könyvtári szolgálat ellátásához megkövetelt képzettséget. Az 1894-től hatályos jogszabály³⁹ szerint gyakornokká az válhat, akinek megfelelő előképzettsége, illetve végzettsége van, ami lehet:

- érettségi vizsga humanisztikus (klasszikus nyelveket oktató) gimnáziumban;
- első teológiai vizsga, első jogi vizsga, orvosi vizsga, felsőbb iskolai tanári vizsga, egyetemi habilitáció;
- doktori vagy licenciátusi vizsga és nyomtatott disszertáció.

A gyakornoki idő két év volt, ami Göttingenben az Egyetemi Könyvtárban (Universitätsbibliothek Göttingen) teljesítendő. A gyakornokság része a Göttingeni Egyetem Könyvtári Segédtudományok Tanszéke kétféléves kurzusának elvégzése. A képzés a porosz minisztérium kirendelte bizottság előtti szóbeli vizsgával zárul. A vizsga tartalma:

- könyvtártan;
- bibliográfiai segédletek;
- a bibliográfiai munkához szükséges nyelvismeret: angol, francia, olasz;
- írás- és könyvtörténet átfogó ismerete;
- ajánlott a paleográfia és az ősnymtatványokhoz kapcsolódó ismeretek.

A gyakornokság teljesítése és az állami vizsga sikeres letétele után a jelölt alkalmazható a berlini Királyi Könyvtárban és a porosz egyetemek könyvtáraiban, az eskütétel után pedig jogosult a könyvtáros-asszisztens cím viselésére.⁴⁰

A könyvtárügyet formáló új jelenségek

A jogszabály elemzése helyett inkább tekintsük át, melyek voltak a könyvtárügy új jelenségei a tudományos könyvtári szolgálathoz készült képesítési rendelet életbe lépésének idején. Vegyük számba a kor új kihívásait, amelyekre a felsőfokú képzésnek föl kellett volna készítenie a könyvtárosokat. Elsőként említsük meg a nyomtatott kiadványok számának exponenciális növekedését, ami nemcsak a példányszámok felfutását jelentette, hanem jelezte a tudástermelés új korszakának beköszöntét. A tudományos közlemények nemcsak mennyiségi változáson mentek át, hanem tartalmi és formai átalakuláson is, így számos új forma vált fontossá. A könyvek egyre inkább elveszítették elsőbbségüket az új eredmények közlésében, és ezt a szerepüket fokozatosan a tudományos folyóiratok tanulmányai vették át. A tudományok teljesen átalakultak, új diszciplínák (pl. a mérnöki tudományok) váltak meghatározóvá. A technikai fejlődés nagy lökést adott a szabványosításnak és a szabadalmak kidolgozásának. A könyvtárügy területén a legnagyobb változás az új könyvtártípusok terjedése, elsődlegesen is az egy szakterület művelését támogató tudományos és szakkönyvtárak számának növekedése volt.

Az egyetemeken az egy-egy diszciplínához, intézethez vagy kutatáshoz kapcsolódó könyvtárak jelentek meg, melyek sokszor a professzorok magánkönyvtárából indultak, így nem képezték részét az egyetemi könyvtár gyűjteményének és nem is voltak nyilvánosak. A német műszaki felsőoktatás intézményei elkülönültek a hagyományos egyetemektől, mint például az 1879-ben, az állam alapította berlini Királyi Műszaki Főiskola (Königlich Technische Hochschule zu Berlin). A műszaki főiskolák – bár kezdetben a szabadalmi hivatalok könyvtáira támaszkodtak – rohamléptekben fejlesztették saját szakterületük könyvtárát. A tudományos testületek és a felsőoktatási könyvtárak mellett megjelentek a különböző szakmai társulások könyvtárai is (pl. az 1887-es alapítású Verein Deutscher Chemiker, 1893-tól könyvtárának neve Hofmann Bibliothek.) Az iparvállalatok is létrehozták a saját könyvtárukat, kezdetben az eladások és a termelés, majd a kutatás támogatására. Ezek közül az egyik leghíresebb az 1863-ban alapított Bayer AG könyvtára, mely a század végén a Kekulé Bibliothek nevet vette föl. A modern államszervezet testületeinek, hivatalainak könyvtárát képviselje az 1877-ben létrehozott Császári Szabadalmi Hivatal (Kaiserliches Patentamt) könyvtára, amely az első világ-

háborúig a legnagyobb állományú műszaki szakkönyvtár maradt. Az új könyvtártípus jellemző vonása, hogy meghatározott használói kört szolgál, ezért ezeknek a könyvtáraknak jórésze nem is nyilvános. A sajátos gyűjteményre és a használói igényekre tekintettel a könyvtárosok túlnyomó többsége nem a tudományos könyvtárosok közül került ki, hanem az adott diszciplína vagy terület szakembere volt.

A bibliográfiai tevékenység mindig is a könyvtárosi munka kiemelt feladatai közé tartozott. *Ebert* olyan fölkészültséget várt el a könyvtárostól, amellyel meg tudja ítélni a közlemény tudományos színvonalát. Az új helyzetben azonban ezt már nem lehetett a bibliográfiakészítés problémájának tekinteni, mert a tudomány egészét érintette. A XIX. század első felében a tudományos irodalom repertorizálása mintájának számított *Jeremias David Reuss* (1750–1837) *Repertorium commentationum a societatibus litterariis editarium* című munkája, mely 1801 és 1821 között jelent meg. *Reuss* művét a Tübingeni Egyetemi Könyvtár (Universitätsbibliothek Tübingen) könyvtárnokaként, majd a Göttingeni Egyetemi Könyvtár alkönyvtárosaként készítette el. A 16 kötetes repertórium az 1660 és 1800 közötti időszak tudományos termését vette számba, tárgyak szerint rendszerezve az irodalmat, a tudományos folyóiratokat azonban nem dolgozta föl. A mű elismertségét jól mutatja, hogy az angol Royal Society a század közepén kezdeményezte a munka folytatását, melynek eredményeként született meg a *Catalogue of Scientific Paper*. A kiadványsorozat a nyugati tudományosság eredményeit a lehető legteljesebben kívánta reprezentálni, ezért a tudós társaság úgy döntött, hogy az 1800 és 1901 között megjelent valamennyi tudományos művet, a könyveket és a folyóiratok tudományos közleményeit is föl kell dolgozni. Ennek érdekében, az előkészítő munkálatok során meg kellett határozni, hogy mi tekinthető tudományos közleménynek, mi az időszaki kiadvány fogalma stb.⁴¹ Mindez korszakos jelentőségűnek bizonyult a tudomány egységes felfogása szempontjából, s előrevetítette a tudományos kommunikáció szabványosítását.

A német tudományos élet élen járt a bibliográfiai tevékenység megújításában, a tájékoztatás új eszközeinek kidolgozásában. Ez a folyamat azonban nem az egyetemek nagy tudományos könyvtárainak keretében zajlott le. Elég csak utalnunk a zseniális *Gustav Theodor Fechner* (1801–1887) *Pharmaceutisches Centralblatt* című referáló lapjára, mely 1830-ban indult a lipcsei *Leopold Voss* kiadásában. A mérnöki tudományok irodalmának repertóriuma (*Repertorium der technischen Literatur* 1823–1878) a porosz állam támogatásával készült, majd 1878-tól a Császári Szabadalmi Hivatal vette át a kiadását (*Repertorium der technischen Journal-Literatur*). 1908-ban a hivatal a felsőoktatási intézmények és iparvállalatok bevonásával nemzetközi irodát hozott létre (Internationales Institut für Techno-Bibliographie – IITB), melynek hazánkban is volt irodája, s a repertórium továbbfejlesztéseként megjelentette a *Technische Auskunft* című referáló lapot.⁴² Az új bibliográfiai tevékenység mind a feldolgozott anyag (pl. tanulmányok, szabadalmak), mind a feldolgozás céljai (pl. értesítés az újdonságról), mind a kész mű (pl. referáló lap) tekintetében eltért a könyvtártudományi képzés könyvközpontú, történeti felfogásától.

A könyvtárakban sokan a népművelés, az alsófokú oktatás fejlesztésének legfontosabb eszközét látták. Számos német államban nagy múltra tekintett vissza az iskoláztatás és a művelődés támogatása, példaként említhetjük a porosz államban a kötelező népoktatás bevezetését. Az angolszász országokhoz képest azonban jól látható volt a lemaradás. Ezért az 1890-es évekre mozgalom bontakozott ki (Bücherhallenbewegung),⁴³ mely a népkönyvtárak reformját és a tízezer lakosnál népesebb településeken népkönyvtár létesítését tűzte ki célul. A népkönyvtárak előképei az angol és legfőképpen az amerikai közkönyvtárak voltak. A fejlesztés fő érve, hogy a gyors technikai és gazdasági fejlődés megköveteli a közművelődés és a közoktatás fejlesztését is, aminek a legjobb eszköze a könyvtári ellátás kiterjesztése. A népkönyvtárak és az iskolai könyvtárak kiépítése társadalmi, szociális szempontból is szükséges, ezért a köz összefogása mellett szükséges az állami támogatás is.

A professzionalizálódás szempontjából fontos mozzanatként szokás tekinteni a szakmai szervezetek létrejöttét. Ezért a kép teljességéért említsük meg, hogy 1900-ban Marburgban tartott *Bibliothekartag* elnevezésű könyvtárosrendezvényen megalakult a német könyvtárosok szakmai szervezete, a *Verein Deutscher Bibliothekare*. Az új testület arra vállalkozott, hogy képviseli a könyvtáros hivatás szakmai érdekeit.

Adolf von Harnack és a könyvtárak

Az 1890-es években a nagypolitikában érlelődni kezdett az oktatás és a tudomány területének reformja. Az új politikai irányvonal egyik kulcsalakja *Adolf von Harnack* (1851–1930)⁴⁴ volt. *Harnack* teológus, egyháztörténész, a porosz akadémia tagja, és 1905–21 között a berlini Királyi Állami Könyvtár (Königliche Staatsbibliothek zu Berlin) igazgatói teendőit is ellátta, másodállásban. Felfogása szerint egy nemzet nagyságát a fegyveres ereje mellett a tudományos potenciálja adja. A véderő azonban önmagában nem elegendő, a tudományt is támogatni kell minden erővel. A kultúráról és tudományosságról átfogó képet a könyvtárak tudnak adni. De nemcsak a kulturális javak fölmutatása a feladata a könyvtárnak, hanem a tudományos nagyüzem (Grossbetrieb der Wissenschaft) támogatása. Ilyen módon azt mondhatjuk, hogy a könyvtárakban az ismeretszervezés hatékony eszközét látta.⁴⁵

Harnack könyvtárügyben végzett tevékenységei közül csak három dolgot emelünk ki. Az első, a Kaiser Wilhelm Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften (KWG) fölállítása 1911-ben, és a tagintézetek könyvtárainak kiépítése, fejlesztése. A KWG a természettudományos alap kutatások, a technológiai kutatások, majd a katonai fejlesztések átfogó szervezete volt, mai utóda a Max Planck Gesellschaft. *Harnack* 1911 és 1930 között a társaság elnöke, s ő alakította ki a szervezet gazdasági alapját biztosító állami és iparvállalati támogatási formát. Az intézeti könyvtárakra nem úgy tekintett, mint egyszerű háttérintézményekre, hanem mint a kutatás folyamatának tevékeny részeseire. Az ő kezdeményezésére és támogatásával megvalósult másik jelentős eredmény a német

nemzeti könyvtár, a Deutsche Bücherei rég várt megalapítása volt. Ez 1912-ben, Lipcsében, a könyvforgalmazók szervezetével (Börsenverein der Deutschen Buchhändler) együttműködésben történt meg. *Harnack* működésének harmadik területe a könyvtártudományi képzés reformja volt. Ebben azonban csak az első lépést sikerült megtennie az 1912-es új képesítési rendelettel. A legfontosabb változást az jelentette, hogy – Göttingen monopóliumát megtörve – Berlinben a Királyi Állami Könyvtárban új képző helyet alapított. Ez annak ellenére jelentős lépés volt, hogy a képzés a könyvtár új épületbe költözése (1914), majd a világháború kitörése miatt nem indulhatott meg. A tartalmi változások közül igen lényeges a nyitás a természettudományos műveltség és a mérnöki tudományok felé, valamint az új könyvtártechnikák ismeretének bevezetése.

Az 1912-es képesítési jogszabály⁴⁶ alapkonceptiója nem tért el az 1893-as rendeletről. A gyakornoksághoz elfogadható végzettségek viszont bővültek, ugyanis mérnöki diplomával és a műszaki főiskolákon, egyetemeken teljesített habilitációval is lehetett jelentkezni. A könyvtárosi vizsga előtt a reál gimnáziumok és a felső reáliskolák végzettségének, az általuk az iskolában nem tanult klasszikus nyelvek ismeretéről számot kellett adniuk. A könyvtári tanulmányokat a Göttingeni Egyetem egyéves elméleti és gyakorlati képzésével vagy a berlini Királyi Állami Könyvtár kétéves (téli szemeszteres) képzésével lehetett teljesíteni. A vizsga tartalma is megváltozott némileg, a következőképpen:

- könyvtártan, a könyvtár technikai berendezése (itthon és külföldön), könyvkereskedelem és szervezetei, könyvkötészeti technikák;
- bibliográfiai és irodalomtörténeti ismeretek: kézikönyvek, más referenz művek, bibliográfiák, enciklopédiák, tájékoztatás a nemzeti felsőoktatásról és az európai „kultúrnemzetek” felsőoktatásáról, valamint irodalmáról, tudománytörténetéről;
- írás- és könyvismeret: az írás, a könyv és a könyvtár fejlődése, története; kéziratismeret és nyomdászattörténet; tudományterülethez kapcsolódó szakismeretek, úgy mint nyelvismeret, természettudományos ismeretek stb.;
- nyelvtudás: egy modern nyelv – angol, francia, olasz – tudományos irodalmának értése.

Amikor ez a kompromisszumos tartalom ellehetetlenülni látszott a háború után meginduló képzésben, *Harnack* még egyszer fölemelte szavát, és összegezte a közvélemény számára, hogy mit tekint a könyvtártudományi képzésben lényegesnek.⁴⁷ Álláspontja szerint a középkori kézirat- és könyvtártörténet tárgyalása már húsz évvel ezelőtt is hiba lett volna, aktuálisan pedig már megbocsáthatatlan volt, mivel a könyvtártudomány a nemzetgazdasági szakterületekhez, a szellemi javakkal való gazdálkodáshoz tartozik. A képzésben a legnagyobb súlyának a könyvtári technikáknak és a könyvtárismeretnek kell lennie. Elsődleges fontosságú a könyvekre és más kiadványokra vonatkozó statisztikák átfogó föltárása és a különböző kiadványok előállításában valamennyi tényező ismerete is. Elengedhetetlen továbbá az iskolai könyvtárak és a népoktatásügy tudományos vizsgálata, beleértve a könyvtár kialakítását és fenntartását. Úgy kell tevő-

kenykedni, hogy a nemzet egészében emelkedjen az oktatás színvonala – legyőzve a túlfeszített pártpolitikai ellentéteket és a polarizált felfogást –, s átadni a nemzeti irodalmi örökségünket, bevezetni a valódi tudományos ismeretterjesztő művekbe, amennyire ez lehetséges, amennyire ezt engedik.

Epilógus

Harnack felfogásában mindaz jelen volt, ami az Egyesült Államok könyvtárügyét és információtudományát naggyá tette a XX. század második felében. Mivel a tudományos és technológiai kutatás a haderő mellett a legfontosabb az ország számára,⁴⁸ ezért a tudományos közlemények számbavétele, a velük való gazdálkodás stratégiai feladat. A tudományos tevékenységbe szervesen be kell épülnie a könyvtári, információs munkának.⁴⁹ A közművelődés, a köz- és felsőoktatás fejlesztésének egyik legfontosabb eleme a könyvtári ellátás kiterjesztése, a könyvtárak folyamatos fejlesztése.

Harnack minden ellenkezése dacára azonban a berlini képzés élére olyan személy kerül *Fritz Milkau* (1859–1934) személyében, akinek a működése – *Michael Buckland* (UC Berkeley School of Information) szavaival – „*ignorálta a német könyvtártudomány első évszázada fejlődésének legfontosabb eredményeit.*”⁵⁰

Jegyzetek és irodalom

1. BUCKLAND, Michael: Information schools: a monk, library science, and information age. In: Hauke, Petra (ed.): Bibliothekswissenschaft – quo vadis? Library science – Quo vadis? Munich, K. G. Saur, 2005. 23. p.
2. DENIS, Michael: Grundriss der Bibliographie. Wien, 1777. Forrás: <https://books.google.at/books?id=q8diAAAAcAAJ&hl=de&pg=PA1#v=onepage&q&f=false> [2020. március 20.]; DENIS, Michael: Einleitung in die Bücherkunde. Wien, 1777–1778 I. köt. Forrás: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10528369_00002.html [2020. március 20.]; II. köt. Forrás: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10528370_00002.html [2020. március 20.]
3. Gabriel Nodé *Advis pour dresser une bibliothèque* (1627) című, sok kiadást megért művében a könyvtáros munkájáról írottak és a könyvek ajánlott elrendezése egyaránt vonatkoztatási pontnak számítottak. Nodé számos arisztokratának a könyvtárát alakította, a leghíresebb közülük Mazarin bíborosé, e könyvtár mai utóda a Bibliothèque Mazarine. A másik jelentős műve a *Bibliographia politica* (1633), melyben a könyvtár politikai szerepét határozta meg, ami nem kevesebb, mint a világi hatalom szellemi tekintélyének forrása, mely az egyházi helyébe lép, továbbá az uralkodói döntések és a hatalomgyakorlás intellektuális háttere.
4. MONOK István: Michael Denis' Vorwort zum Katalog der Ödenburger Bibliothek des Ferenc Széchényi. In: Kulturelle Zirkulation im Habsburgerreich. Wien, Praesens Verlag, 2019. 98–102. p. Forrás: http://real.mtak.hu/105398/1/kulturelle_zirkulation_im_habsburgerreich.pdf [2020. március 20.]

5. Denis könyvtári oktatásáról, az előadásai alapján Festetics készítette tentámenről (1773), a kétéves tanfolyamának „tematikájáról” bővebben – WALLSHAUSEN Gyula: Denis professzor és tanítványa, Festetics György. = Könyvtári Figyelő, 54. évf. 1. sz. 2008. Forrás: <https://www.epa.oszk.hu/00100/00143/00066/106.htm> [2020. március 20.]
6. Széchényi Ferenchez fűződő kapcsolatáról és a főúr soproni könyvtáráról, valamint Denis könyvtárról alkotott eszméiről bővebben: MONOK István: i. m.
7. SCHMIDMAIER, Dieter: Michael Denis als Bibliothekspädagoge. = Könyv és Könyvtár, 13. 1982. 149–158. p. Klny. Budapest, OSZK, 1983.
8. „De a könyvtárostól a XVIII. század végén mégis kizárólag csak könyvtörténeti, bibliográfiai és tudománytörténeti ismereteket követelnek meg speciális szaktudásként az irodalmi és történelmi vagy egyéb tudományos képzettségen kívül. Ennek a speciális könyvismereti szakanyagnak voltak már a XIX. század előtt is rendszerezői. Közülük Michael DENIS-t kell kiemelnünk, aki 1777-ben megjelent *Einleitung in die Bücherkunde* című kétkötetes művében a legteljesebben foglalta össze azt az ismeretanyagot, amelyre a könyvtárosnak szüksége van.” VARJAS Béla: A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere. = Magyar Könyvszemle, 71. évf. 1/2. sz. 1955. 1–22. 3. p.
9. Bővebben: RÜCKERT, Ingrid: Der Schrettinger-Katalog der Alte Realkatalog 200 Jahre Sacherschliessung an der Bayerischen Staatsbibliothek. In: Lorenz, Bernd (hrsg.): *Bibliothek und Philologie: Festschrift für Hans-Jürgen Schubert zum 65 Geburtstag*. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2005. 107–136. p.
10. SOMKUTI Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár újjászervezése. 1867–1875 A müncheni szakrendszer bevezetése. In: Kovács Ilona (szerk.): *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1986–1990*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1994. 231. p.
11. SOMKUTI Gabriella: i. m. 267. p.
12. POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Megkésztetett recenzió és tudománytörténeti kalandozás: Martin Schrettinger: *Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft (1808–1829)*. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 18. évf. 5. sz. 2009. 35–44. p.
13. „Ein Realkatalog ist also: eine Sammlung von Special-Katalogen über alle Gegenstände, worüber Bücher oder Abhandlungen in der Bibliothek vorhanden sind, nach dem Alphabet der Benennungen eben dieser Gegenstände geordnet.” SCHRETTINGER, Martin: *Handbuch der Bibliothek-Wissenschaft, besonders zum Gebrauche der Nicht-Bibliothekare, welche ihre Privat-Büchersammlungen selbst einrichten wollen. Auch als Leitfaden zu Vorlesungen die Bibliothek-Wissenschaft zu gebrauchen*. Wien, Fr. Bed’sche Universitäts-Buchhandlung, 1834. 103. p. Forrás: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10858302_00001.html [2020. március 20.] A tárgyszókatológusban vagy betűrendes témakatólógusban 1819–1856 között majd 84 000 kötetet dolgoztak föl. *Alphabetischer Realkatalog der Königlichen Hof- und Staatsbibliothek*. In den Jahren 1819–1856 erstellt von Martin Schrettinger fortgeführt von Heinrich Conrad Föringer. Register. München. Bayerische Staatsbibliothek, 1980. Forrás: https://langzeitarchivierung.bib-bvb.de/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE2873959&change_lng= [2020. március 20.]
14. SCHRETTINGER, Martin: *Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothek-Wissenschaft oder Anleitung zur vollkommenen Geschäftsführung eines Bibliothekärs*. Band 1 (Heft 1–3): 1808–1810; Band 2 (Heft 4). 1829. IV–V. p. Forrás: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10858300_00021.html [2020. március 20.]

15. HORVÁTH Tibor: Könyvtártudomány, dokumentáció, információtudomány. In: Horváth Tibor – Papp István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 1. köt. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 16. p.
16. SCHRETTINGER, Martin: Handbuch der Bibliothek-Wissenschaft, besonders zum Gebrauche der Nicht-Bibliothekare, welche ihre Privat- Büchersammlungen selbst einrichten wollen. Auch als Leitfaden zu Vorlesungen die Bibliothek-Wissenschaft zu gebrauchen. Wien, Fr. Bed'sche Universitäts-Buchhandlung, 1834. VII. p. Forrás: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10858302_00001.html [2020. március 20.]
17. SCHRETTINGER, Martin: i. m. 1808. 11. p. „Eine Bibliothek ist eine beträchtliche Sammlung von Büchern, deren Einrichtung jeden Wissbegierigen in den Stand setzt, jede darin enthaltene Abhandlung ohne unnötigen Zeitverlust nach seinem Bedürfnisse zu benützen.” [sic]
18. SCHRETTINGER, Martin: i. m. 1808. 16. p. „Bibliothek-Wissenschaft' ist also' der auf feste Grundsätze systematisch gebaute und auf einen obersten Grundsatz zurückgeführte Inbegriff aller zur zweckmässigen Einrichtung einer Bibliothek erforderlichen Lehrsätze.”
19. EBERT, Adolf F.: Die Bildung des Bibliothekars. Leipzig, Steinacker und Wagner, 1820. Forrás: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10800357_00019.html [2020. március 20.]
20. „Bibliothekswissenschaft, ist uns hier der Inbegriff aller zur bibliothekarischen Geschäftsführung erforderlichen Kenntnisse und Fähigkeiten.” Die Einrichtungskunde „... mit allen auf die Ordnung und Ausstellung der Bücher bezeichnenden Arbeiten...” Verwaltungskunde „...mit dem Ökonomischen und Disciplinarischen der Anstalt beschäftigt...” ERSCH, Johann S. – GRUBER, Johann G. (hrsg.): Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste. 10. Theil, Leipzig, Johann Friedrich Gleditsch Verlag, 1823. 69. p. Forrás: [https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN345284704?tfify={%22pages%22:\[75\],%22view%22:%22scan%22}](https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN345284704?tfify={%22pages%22:[75],%22view%22:%22scan%22}) [2020. március 20.]
21. EBERT, Adolf F.: Allgemeines bibliografisches Lexikon. 2 Bände. Leipzig, Brockhaus, 1821–1830.
22. „Dass Herrn Custos Schrettinger's Lehrbuch trotz der verfehlten Anlage des Ganzen viele einzelne gediegene Goldkörner praktischer Erfahrung in sich fasse, dass ich namentlich seinem Studium viele verdanke und dass ich es bei allen seinen Mängeln für ein jedem Bibliothekar unentbehrliches Buch halte, das gestehe ich hier eben so gern und dankbar, als ich vermuthe, das der Herr Vf. selbst seit zwölf Jahren über Vieles anders denke.” EBERT, Adolf F.: i. m. 1820. 19. p.
23. Vö. Schrettinger's library science was not, in principle, simply about books. Nor, as technique, was it necessarily limited to libraries. BUCKLAND, Michael: i. m. 29. p.
24. Mondhatnánk, egy sajátos, szupradiszciplináris ismeretkörrel rendelkezik. Ebert a könyvtárát szentélynek, a könyvárost papnak tekintette. A tudós papkönyvtáros természetesen gyakorlati munkát is végez, ahogy Ebert is, aki a könyvtárban a létráról leesve lelte halálát.
25. JOCHUM, Uwe: Kleine Bibliotheksgeschichte. 3. verb. erweit. Auflage. Stuttgart, Reclam, 2007. 122–123. p.
26. Petzholdt ismert szabdkörműves, és számos könyvtár vezetője volt, a leghíresebb közülük a drezdai hercegi Sekundogeniturbibliothek.
27. Anzeiger digitalizáltan 1841-től induló számok: Forrás: <http://www.digizeitschriften.de/dms/toc/?PID=PPN340870265> [2020. március 20.], 1851-től Forrás: <https://www.digizeit->

- schriften.de/dms/toc/?PID=PPN340870087c [2020. március 20.] A periodikumból nőtt ki a bibliográfiák bibliográfiája: PETZOLDT, Julius (Bearb.): Bibliotheca Bibliographica. Kritisches Verzeichniss der das Gesamtgebiet der Bibliographie betreffenden Literatur des In- und Auslandes in systematischer Ordnung. Leipzig, Wilhelm Engemann Verlag, 1866.
28. „... die Bibliothekswissenschaft der systematisch geordnete Inbegriff aller unmittelbar auf die Bibliothek bezüglichen Kenntnisse, und zerfällt als solcher in die Bibliothekenlehre und die Bibliothekskunde...” 5. p. PETZOLDT, Julius: Katechismus der Bibliothekenlehre. Anleitung zur Einrichtung und Verwaltung von Bibliotheken. Leipzig, Weber, 1871. Forrás: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb11267022_00021.html?zoom=0.6500000000000001 [2020. március 20.]
 29. PETZOLDT, Gyula: A könyvtárnok képzéséről. = Magyar Könyvszemle, 13. évf. 1–4. sz. 1888. 91–93. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/00000/00021/00078/pdf/mk_1888_091-093.pdf [2020. március 20.]
 30. „Indem diese [Bibliotheks]Kunden und [Bibliotheks]Lehren einen abprüfbaren Lehrstoff und keine Bibliothekstheorie darbieten wollten, dokumentierten sie die auf bibliothekarischer Seite vollbrachte Genese eines Berufstandes, die in Julius Petzholdts Katechismus der Bibliothekenlehre aus dem Jahr 1856 ihren Abschluss fand.” JOCHUM, Uwe: i. m. 122. p.
 31. Arnim Gräsel [Graesell] egyetemi könyvtárak vezetője volt Halleban, Berlinben, Göttingenben.
 32. GRÄSEL, Arnim: Grundzüge der Bibliothekslehre mit bibliographischen und erläuternden Anmerkungen. Neubearbeitung von Dr. Julius Petzholdts Katechismus der Bibliothekenlehre [...] Leipzig, Weber, 1890. Forrás: <https://archive.org/details/grundzgederbibl-01/page/n7/mode/2up> [2020. március 20.]
 33. GRÄSEL, Arnim: Führer für Bibliotheksbenutzer. Leipzig, Hirzel, 1905. A Magyar Könyvszemle-ben megjelent recenzió (13. évf. 2. sz. 1905. 178. p.) hízagpótlónak nevezi a könyvet, magyar vonatkozású hiányosságai, például a Széchényi Könyvtár kihagyása ellenére. Forrás: http://real-j.mtak.hu/2566/1/MagyarKonyvszemle_1905.pdf [2020. március 20.]
 34. Otto Hartwig (1830–1903) Marburg, majd Halle egyetemi könyvtárában dolgozik, utóbbi vezetője, haláláig szerkeszti a folyóiratot. A szerkesztőtársa Karl Schulz (1844–1929), a birodalmi bíróság könyvtárának (Reichsgerichtsbibliothek) létrehozója volt. A periodikum 1944-ig jelent meg, majd a szovjet megszállási övezetben 1947-ben újra alapították, utána a Német Demokratikus Köztársaság lapja volt, 1990-ig adták ki.
 35. Vorwort. = Centralblatt für Bibliothekswesen, 1. évf. 1. sz. III–IV. p. Forrás: http://www.digitalschriften.de/dms/img/?PID=PPN338182551_0001|log3&physid=phys4#navi [2020. március 20.]
 36. DZIATZKO, Karl: Die Centralisation der Kataloge deutscher Bibliotheken. = Centralblatt für Bibliothekswesen, 1. évf. 7. sz. 1884. 261–267. p.
 37. DZIATZKO, Carl: Instruction für die Ordnung der Titel im alphabetischen Zettelkatalog der Königlichen Universitäts-Bibliothek zu Breslau. Berlin, Asher Verlag, 1886. Forrás: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/show-content/publication/30565/edition/38824> [2020. március 20.]
 38. JOCHUM, Uwe: i. m. 128–129. p.

39. Erlass betreffend die Befähigung zum wissenschaftlichen Bibliotheksdienst bei der Königlichen Bibliothek zu Berlin und den Königlichen Universitäts-Bibliotheken. = Zentralblatt für gesamte Unterrichts-Verwaltung in Preussen, 36. 1893. Forrás: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/JCZM56QM3Z6CH2HNKO27FCTCWK2VIE43> [2020. március 20.]
40. A jogszabályt a Magyar Könyvszemle 1894. 1. száma a 94. oldalon ismertette.
41. CSISZAR, Alex: How lives became lists and scientific papers became data: cataloguing authorship during the nineteenth century. = British Journal for the History of Science, Vol. 50. No. 1. 2017. 23–60. p. Forrás: <https://doi.org/10.1017/S0007087417000012> [2020. március 20.]
42. OCKENFELD, Marlies – SAMULOWITZ, Hansjoachim: Libraries and documentation in Germany: a long-lasting conflict. In: Rayward, W. Boyd – Bowden, Mary E. (ed.): The history and heritage of science and technological information system. Proceedings of the 2002 conference. American Society for Information Science and Technology (ASIST). S. l., 2004. 310–326. p.
43. STEINER, Harald: Die öffentliche Büchereien in Erlangen im 19. und 20. Jahrhundert. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1992, 35–39. p. A mozgalom kiemelkedő alakjai voltak Eduard Reyer (1849–1914) a bécsi egyetem tanára és Constantin Nörrenberg (1862–1937) a kiel egyetemi könyvtár igazgatója.
44. Carl Gustav Adolf Harnack 1914-ben kapta meg a nemességet, attól kezdve viselte névében a von szócskát. A királyi könyvtár neve 1918-ban Porosz Állami Könyvtárra (Preussische Staatsbibliothek) változott. Az igazgatósága alatt, 1914-ben költözhetett a könyvtár új, neobarokk épületébe. A megnyitón II. Vilmos császár (1888–1918) személyesen vett részt.
45. NOTTMEIER, Christian: Adolf von Harnack und die deutsche Politik 1890–1930. Eine biographische Studie zum Verhältnis von Protestantismus, Wissenschaft und Politik. Tübingen, Mohr Siebeck. 266–268. p.
46. Erlass betreffend die Befähigung zum wissenschaftlichen Bibliotheksdienst bei der Königlichen Bibliothek zu Berlin und den Königlichen Universitäts-Bibliotheken. = Centralblatt für gesamte Unterrichts-Verwaltung in Preussen, 54. 1912. Forrás: https://scripta.bbfb.de/viewer/image/985843438_0054/197/#topDocAnchor [2020. március 20.]
47. „...eine Professur für die Geschichte mittelalterlicher Handschriften und Bibliotheken. Das wäre schon vor zwanzig Jahren ein Fehler gewesen, bei den heutigen Verhältnissen aber des Buchwesens wäre es unverzeihlich.” Die Professur für Bibliothekswissenschaften gehört in den Kreis der nationalökonomischen Fächer, aber der geistes-wirtschaftlichen. Ihr Inhaber, der natürlich die Bibliothekstechnik und -kunde beherrschen muss – darauf ist das grösste Gewicht zu legen –, muss erstlich, um nur die wichtigsten Aufgaben zu nennen, die gesamte Statistik des Buchwesens überschauen; er muss die Bedingungen der Bücherproduktion kennen und in das Zeitschriften- und Zeitungswesen eingedrungen sein. Zweitens aber muss er das Volksbibliothekswesen studiert und sich Aufgaben des Volksbildungswesens, so weit es durch Bibliotheken aufzubauen und zu erhalten ist, klargemacht haben... Die Hebung des Bildungsstandes der ganzen Nation, die Überwindung überspannter parteipolitischer Gegensätze, die Unterdrückung parteipolitischer Kastenbildung, die Übermittlung der Schätze unserer klassischen Literatur und die Einführung in die echte populär-wissenschaftliche Literatur ist von hier aus zu erreichen, so weit sie sich erreichen

- lässt.” HARNACK, Adolf von: Die Professur für Bibliothekswissenschaften in Preussen. = Vossische Zeitung, 1921. 07. 27. 218–220. p. Az idézet nem az eredeti dokumentumból való, hanem Walther Umstätter tanulmányából: UMSTÄTTER, Walther: Bibliothekswissenschaft im Spannungsfeld von Bibliotheksgeschichte, Nationalökonomie des Geistes und Informatik. In: Hacker, Gerhard – Seela, Torsten (hrsg.): Bibliothek leben. Das deutsche Bibliothekswesen als Aufgabe für Wissenschaft und Politik. Festschrift für Engelbert Plasmann zum 70. Geburtstag. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2005. 50–52. p.
48. BUSH, Vannevar: Science – The endless frontier, 1945. Forrás: <http://www.nsf.gov/about/history/vbush1945.htm> [2020. március 20.]
49. WEINBERG, M. Alvin: Science, government, and information. The responsibilities of the technical community and the government in the transfer of information. 1963. Forrás: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED048894.pdf> [2020. március 20.]
50. „At the University of Berlin the most significant developments of the first century of Library Science were ignored.” BUCKLAND, Michael: i. m. 27. p.

Csik Tibor – egyetemi adjunktus az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében és a Könyv és Nevelés című folyóirat főszerkesztője. Kutatási területe az ismeretszervezés, valamint a könyvtár- és információtudomány története. ORCID: 0000-0003-2061-1506

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 237–254.

TRENDEK A KÖNYVTÁRÉPÍTÉSZETBEN MODERN KÖNYVTÁRAK, KÖNYVTÁRBELSŐK A VILÁG MINDEN TÁJÁRÓL

BARÁTNÉ HAJDU ÁGNES

ELTE BTK KITI, egyetemi tanár,
Könyvtártudományi Tanszék, tanszékvezető;
Magyar Könyvtárosok Egyesülete, elnök

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Egy könyvtárépület fejlesztési programja a hosszú távú célok, a gyűjteménypolitika, a személyzet és a szolgáltatások átfogó felülvizsgálatával kell, hogy kezdődjön. A célkitűzések megjelennek a könyvtárépítési programnyilatkozatban, amely tulajdonképpen az intézmény – előrevetített használati és szolgáltatási célok által meghatározott – funkcionális szükségleteinek gyakorlati meghatározása.

Az információhoz való szabad hozzáférés olyan közös alapelv, mely szükségszerűen átszövi valamennyi kitűzött célt és feladatot. A várható új igények meghatározásakor segítségünkre lehetnek a nemzetközi trendek, stratégiák, ugyanakkor a speciális, a helyi közösségre szabott igények számbavételére és tervezésére is szükség van.

A ma könyvtárépületének jellemzői: impozáns és térbe illeszkedő épület; látványos megjelenés mellett gazdaságos üzemeltetés (színek, pergolaszerű borítás, természetes megvilágítás, árnyékolás, zöld könyvtári elvek megjelenése); elkülönülő funkcionális, variálható terek, átlátható szerkezet, a tájékozódást segítő felépítés; modern IKT technológiára alapuló szolgáltatások; kényelmes belső terek, színekben gazdag és esztétikus bútorok; a helyi identitást motiváló elemek.

Az értékteremtésre koncentrál: információelérés helyett hatékonyság, partnerség és együttműködés, figyelem a használókra, a tanulás és információs műveltség támogatása, sokszínű, változatos speciális szolgáltatások kínálása. A könyvtár fogalmának újraértelmezésével inspirációt nyújt a felhasználóknak, akik többé nem passzív elemei a rendszernek, már nem csupán tudást akarnak, hanem tapasztalást, és nemcsak megszerezni akarják az információt, hanem előállítani is.

Preambulum

Tudományos publikáció esetén szokatlan személyes bevezetéssel kell kezdenem, de ahhoz, hogy a tanulmányhoz empirikus adalékokkal is szolgálhassak, szükség volt arra a munkára és lehetőségre, amelyet az *IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) Igazgatótanácsának* tagjaként kaptam az elmúlt években. A *WLIC (World Library and Information Conference)* konferenciák előkészítő bizottsága feladataiban szerepet vállalva, számos országban jártam, ahol

különböző, a könyvtáros világban ikonikus, innovatív, különleges technikai adottságokkal rendelkező, úttörő módszerekkel működő, az adott hely szellemiségét jól tükröző intézményeket volt alkalmam meglátogatni, eredményeiket összehasonlítani.

Könyvtári trendek és stratégiák

A könyvtárépület fizikai terei, megjelenése, a településen belüli elhelyezkedése, esztétikai hatása, építészeti filozófiája nagyban befolyásolja a benne működő intézmények szolgáltatásait, lehetőségeit és az ott folyó munka színvonalát is. Természetesen léteznek kivételek, amikor egy szerény adottságokkal rendelkező épületben a munkatársak erőfeszítése csodákra képes, és megcáfolja az előzőekben leírt általános megállapításokat, de ennek ára van: sok-sok energia, óriási innovációs befektetés, mely költséghatékonysága esetenként nem a legjobb.

Ahhoz, hogy egy könyvtárépület megfelelően betölthesse feladatát, szolgálhassa a felhasználóit, megfelelő infrastruktúrát biztosítva a tevékeny és újító szemléletű szakmai munkának, lehetőség szerint az építészeti megfontolások mellett illeszkednie kell az aktuális könyvtári trendekhez és a környezet speciális elvárásaihoz is. Az új és várható igények meghatározásakor segítségünkre lehetnek a nemzetközi trendek, stratégiák, ugyanakkor a helyi közösségre szabott igények számbavételére és tervezésére is szükség van. Hivatásunk általános küldetése azonban ennél sokkal nagyobb ívű. Célunk, hogy a könyvtárak segítsék és támogassák szűkebb és tágabb környezetük társadalmi és gazdasági fejlődését, hozzájárulva ezzel az életminőség javításához. Ahogy az a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete 49. miskolci vándorgyűlésének* nyitó plenáris ülésén elhangzott: „a könyvtárak szerte a világon, és jellemzően Magyarországon is, kiléptek az évszázadok alatt megszokott statikus könyvtár-olvasó viszonyrendszerből és számos, a társadalom számára egyéb területen is használható, segítő, támogató, képességfejlesztő, hátrányos helyzetet kompenzáló tevékenységet folytatnak – ezekkel is segítve a lakosság életminőségének javítását.”¹

A trendek és stratégiák részletes áttekintése nem ennek a tanulmánynak a célja, ezért csak olyan mértékben tesszük ezt meg, amennyire ez szükséges témánk tárgyalása érdekében.

Trendjelentés

Az IFLA először *Sinikka Sipilä* elnöki felkészülése idején adta ki a *Trendjelentést*, melyet 2016 és 2019 között évenként aktualizáltak, felismerve a kiadvány jelentőségét és óriási hatását. Ennek bizonyságául a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* konferenciasorozatot szervezett és kiadta az alapkiadás, illetve az első aktualizálás legfontosabb fejezeteit.² Az első három követő kiadvány esettanulmányokat, jó gyakorlatokat és néhány összefoglaló tanulmányt közölt, míg a 2019 decemberi füzet az első jelentéshez hasonlóan rövid összefoglalást a társadalmi folyamatokban érzékelhető, a könyvtárak számára irányokat mutató további trendekről. Az összefoglaló alapja a 2019-es athéni IFLA konferencián tartott elnöki ülés és workshop volt.

1. táblázat

Az IFLA Trendjelentés és 2019-es aktualizálásának összehasonlítása

Trendjelentés 2013	Trendjelentés 2019 Aktualizálás ³
<ol style="list-style-type: none"> 1. Az új technológia kiterjeszti az információhoz való hozzáférést, ugyanakkor korlátokat is állít. 2. Az online tanulás átalakítja és megváltoztatja a hagyományos oktatást. 3. Az adatvédelem és a magánélet határai újradefiniálódnak. 4. A hálózatba kapcsolt társadalmakban új vélemények és csoportok vonják magukra a figyelmet és jutnak szerephez. 5. Az új technológiák átalakítják a globális információs gazdaságot. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. A bizonytalanság kezelése. 2. Holisztikus megközelítések alkalmazása. 3. Összemérhető rendszerekben dolgozunk.

A 2019-ben meghatározott további irányvonalak a bizonytalanság kezelését, az innováció és a lehetőség hármását írják le a pontok részletezésekor, melyekre a könyvtáraknak meg kell találniuk a maguk válaszait, és ebben az IFLA természetesen az információs szakemberek segítségére kíván lenni.

Gerald Leitner, az IFLA főtitkára 2017-ben a 83. IFLA World Library and Information Congress (WLIC) alkalmával Wrocławban hivatalosan is bejelentette, hogy az IFLA vezetősége ötévente új trendjelentés kiadását határozta el, melyben szabványokkal, útmutatókkal és olyan kezdeményezésekkel, mint a *Global Vision* program felületet és lehetőségeket biztosít az együtt gondolkodásra, stratégia alkotásra, tudásunk és tapasztalataink megosztására.⁴

Az információhoz való szabad és egyenlő hozzáférés olyan közös alapelv, mely szükségszerűen átszövi valamennyi célkitűzésünket és tennivalónkat. 2003-ban megváltozott az IFLA működésének néhány alapvető szabálya, így az elnöki mandátum immár két évre szól, melyet egy ugyancsak kétéves, az elnöki pozícióra való felkészülést segítő, úgynevezett leendő elnöki pozíció előz meg, így a poszt várományosának lehetősége van felkészülni az elnöki feladatok ellátására és programjának kidolgozására.⁵ Az IFLA elnökök programjaikhoz jelmondatot is választanak, melyek lényegében a küldetést jellemző, meghatározó kijelentések. Ezek a jelmondatok és a rájuk épülő programok az információs szabadságról, a hozzáférés biztosításáról, a tudáshoz vezető útról, a tanuláshoz való jogról és lehetőségéről, az innováció fontosságáról, az összefogás jelentőségéről, a minőségi szolgáltatásokról, a marketing és kommunikáció szerepéről, az érdekérvényesítésről, a fenntarthatóságról, a bennünk rejlő lehetőségekről és innovációk erejéről és hatásáról szóltak.

Az IFLA stratégiája 2019–2024

Az IFLA jelenleg érvényben lévő – az athéni IFLA konferencián 2019-ben bejelentett – 2019–2024 közötti stratégiája⁶ több szempontból is különleges dokumentum. Olyan stratégia, amely a 2016–2021 közötti stratégiai időszakot szakította meg, és helyezte új alapokra. A stratégiai szempontok kidolgozásába soha nem látott széles rétegeket vont be, akciókat, workshopokat, képzéseket rendelt a folyamathoz. Megjelennek benne az előző évek jól működő jelmondatai és a konferenciák vezértémái, mint például a *Global Voice of Libraries, Roadmap for the Future* és a mindezt lehetővé tevő IFLA *Global Vision* program is. Az új stratégia a *Framework for Actions* megnevezést használja, utalva ezzel Donna Scheeder, az IFLA 2015 és 2017 közötti elnöke jelmondatára, a „*Libraries: A Call to Action*”-re. A bevezetés érdekessége, hogy az aktív tagsági közreműködésre utalva, olyan dokumentumnak nevezi a stratégiát, amelyet a könyvtárak (könyvtárosok) készítettek a könyvtárakért! Az IFLA 2019–2024 közötti stratégiájának négy nagy témaköre van:

1. A könyvtárak egységes hangjának megerősítése;
2. A szakmai gyakorlat fejlesztése és ösztönzése;
3. A könyvtári terület összekapcsolása és megerősítése;
4. Az IFLA szervezetének optimalizálása.

Minden stratégiai pont négy további kulcskezdemenyezéssel részletezi az érintendő részterületeket, ezek tanulmányozása vezet el bennünket a teljes megértéshez. Az iniciatívákat két évente felülvizsgálják és szükség esetén módosítják vagy megváltoztatják. Különösen igaz ez a kezdeményezésekhez tartozó cselekvési tervre. A stratégiák készítésekor gyakran használt módszer, hogy a számos érinteni kívánt területet áttekintve, csoportokat képeznek és az összevonások után alakulnak ki a tényleges stratégiai pontok (főleg olyan esetekben, amikor akár több száz, esetleg ezret is meghaladó résztvevő elképzeléseiből formálódik a végső dokumentum). Így történt ez a jelenlegi IFLA (2019–2024) stratégia esetében is.

A stratégia szinte valamennyi pontját és kezdeményezését összefüggésbe lehet hozni a könyvtárárpítéssel, melyekből most csak a legjellemzőbbeket szeretném kiemelni.

1. A könyvtárak egységes hangjának megerősítése

- 1.1 Megmutatni a könyvtárak erősségét a fenntartható fejlődési célok elérésében;
[...]

- 1.4 Formálni a nyílt hozzáférés, a könyvtárak értéke, illetve a szellemi szabadság és emberi jogok kapcsán kibontakozó vitákat és a közvéleményt.

2. A szakmai gyakorlat fejlesztése és ösztönzése

- 2.1 Előállítani, kommunikálni és terjesztetni azokat a kulcsfontosságú forrásokat és professzionális anyagokat, amelyek a szakmát inspirálhatják;

[...]

- 2.3 Olyan szabványok, útmutatók és egyéb anyagok kidolgozása, amelyek hozzájárulnak hivatásunk magas színvonalához;

- 2.4 A könyvtári munkát segítő eszközök és infrastruktúra biztosítása.
- 3. *A könyvtári terület összekapcsolása és megerősítése*
- 4. *Az IFLA szervezetének optimalizálása*
[...]
- 4.2 A humán erőforrások és hálózatok hatékony mozgósítása.⁷

Mind a szervezetben és a szakmai közösségben rejlő erő, mind az aktuális nemzetközi irányok, mint például az ENSZ 2030 Agenda (UN 2030 Agenda), illetve a Fenntartható Fejlődés Célkitűzései (Sustainable Development Goals, SDGs), a kiemelt szabványok, útmutatók, módszertani segédeszközök és az innováció segítik és meghatározzák a jelen könyvtárépítészeti törekvéseit.

Könyvtáros szervezetek, társaságok a könyvtári épületekért

Az ebben a fejezetben ismertetendő tevékenységek, díjak, információforrások nemcsak azt a célt szolgálják, hogy jobban megismerhessük őket, hanem azt is lehetővé teszik, hogy általuk és az elismerések szempontrendszer alapján világos képet alkothassunk a könyvtárépítészeti új trendjeiről.

Az IFLA Library Buildings and Equipment Section

Az IFLA egyik nagy hagyományú szekciója a Könyvtárépítési és Berendezési Szekció (Library Buildings and Equipment Section), mely kezdettől fogva komoly népszerűsítő, motiváló és segítő tevékenységével támogatja a könyvtári területet és teret biztosít a könyvtárosok és építészek párbeszédének is.

Útmutatókat fogalmaz meg, melyekben hol monografikus formában kifejtően⁸, hol csupán pár oldalban, de rendkívül célrátörően fogalmazza meg az alapelveket, az épületek külső és belső tervezésével kapcsolatos tudnivalókat, szempontokat.⁹ Bár útmutatói elsősorban a könyvtárosoknak készültek, de építészek, tervezők is haszonnal forgathatják. Ezek a kiadványok az új, 2019–2024 közötti stratégia 2. és 3. pontjához is igazodva szolgálják az IFLA tagságot, és mivel általában szabadon letölthetők – az IFLA szabványokkal, útmutatókkal kapcsolatos filozófiája miatt – az egész szakmát.

Az IFLA más szekcióival közösen pályázatokat ír ki, illetve ezek elbírálásában segítkezik. Így a *Public Library of the Year Award*¹⁰ (Az év közkönyvtára díj) és az *IFLA Green Library Award* (Az IFLA zöldkönyvtári díj) esetében, mely a *Public Libraries Section* (Közkönyvtárak Szekció) és az *ENSULIB* (Environment, Sustainability and Libraries Special Interest Group – Környezetvédelem, Fenntarthatóság és Könyvtárak Különleges Érdeklődésű Csoport) évenként kiosztott díja. A *Public Library of the Year Award* 2020-at idén nem osztották ki¹¹ a koronavírus-járvány miatt kialakult helyzetben, míg az *IFLA Green Library Award 2020* nyertesei között ott köszönthettük az Óbudai Platán Könyvtár Ezüsthegyi Könyvtárát.¹²

A szekció az évek során számos további publikációt jelentetett meg, melyek legtöbbje az *IFLA Publikációk Sorozatban* (*IFLA Publications Series*) jelent meg, esetleg önálló tanulmányként közölték. Tematikájuk széles határok között mozog a gyűjtemények helyigényének tervezésétől az új könyvtárak építéséig, a régi épületek korszerűvé alakításától az alacsony költségvetésű, magas minőségű tervezéstől a pihenést, találkozást és tanulást szolgáló terekig, a zöldkönyvtáraktól a gyerekkönyvtárakig; de megjelenik a könyvtár mint hely a XXI. században és az intelligens könyvtári épületek kérdése is.

A könyvtárépítészeti tanulmányozók számára igazi kincs az egyes IFLA konferenciákhoz és azok szatellit programjaihoz tartozó előadások elérhető PowerPointjai, vagy az ezekhez tartozó előadások írott változatai az *IFLA Library* repozitóriumban. Különösen fontos, bár kevésbé ismert forrásai a témának az évközi alkalmakon elhangzó előadások (pl. a 2020 márciusában Montréalban megrendezett szeminárium anyagait már megosztotta a szekció az érdeklődőkkel).¹³

Nemzeti egyesületek és szervezetek

A könyvtárépületek tervezése, kivitelezése, átalakítása komoly feladat, mely évtizedekre meghatározza, vagy legalábbis behatárolja egy intézmény infrastrukturális lehetőségeit. Számos országban ezért a nemzeti könyvtárakban, illetve a könyvtáros egyesületekben nyújtanak olyan tanácsadásokat, végeznek olyan kutatásokat, készítenek olyan útmutatókat, amelyekkel segíthetik a gyakorló szakembereket, hisz a nemzetközi anyagokat nem lehet teljes mértékben adaptálni, mert mindig vannak olyan nemzeti, sőt helyi adottságok, irányvonalak, követelmények, melyeket szintén szükséges megismerniük a könyvtárépítés előtt állóknak. A kiemelkedő modellként is szolgáló építészeti megoldásokat számos országban elismerik, díazzák, de ezek teljesség igényű felsorolására nincs lehetőség.

American Library Association és az American Institute of Architects

Az *American Library Association* (ALA – Amerikai Könyvtáros Egyesület) – mint közismert – a világ első és egyik legnagyobb könyvtáros egyesülete. Szervezetén belül több nagyobb, elsősorban szakterületi egyesület működik, köztük a *Library Leadership and Management Association*¹⁴ (LLAMA – Könyvtárvezetés és Menedzsment Egyesület), amely tevékenységéhez csatlakozva az American Institute of Architects (AIA – Amerikai Építészek Intézete) szakembereivel közösen, évente hirdetik meg a *Könyvtárépület Díjat* (AIA/ALA Library Building Award)¹⁵. A pályázók amerikai kötődésű könyvtárépítési és -tervezési projekttel jelentkezhetnek a világ bármely tájáról, és az elbírálásnál odafigyelnek arra is, hogy különböző nagyságú és típusú könyvtárakat díazzanak. 2017-ben például így kapta meg ezt a rangos díjat a *Lett Nemzeti Könyvtár* (*National Library of Latvia, Rīga*), melynek építészei *Gunnar Birkerts Architects* és *Gelzis-Smits/Arbetips*¹⁶ voltak, bár természetesen döntően amerikai könyvtárak a kitüntetettek. Az LLAMA-n belül működik egy csoport (*Buildings and Equipment Community – Épületek és Berendezések Közösség*),

amelynek külön, célzott szakmai feladattal rendelkező személyzete van. Kiemelten foglalkoznak a könyvtáráépületek tervezésével, a belső terek kialakításával (enteriőr, bútorok, berendezések), a raktározás, tervezés, design, fejlesztés, működtetés, menedzsment és a disszemináció kérdésével is. Közvetlenül segítik a helyi vezetőket, virtuális és jelenléti találkozókat szerveznek, webszemináriumokat tartanak, projekteket fejlesztenek, miközben folyamatosan tájékoztatják az ALA szélesebb érdeklődésű tagságát is.

Australian Library and Information Association

Az 1937-ben alapított *Australian Library and Information Association*¹⁷ (ALIA – Ausztrál Könyvtári Egyesület) példamutató módon fogja össze az ország könyvtárosait és könyvtárait, számos főtitkárt és elnököt adott az IFLA-nak, és a könyvtáráépítészet terén is számos jó gyakorlattal rendelkezik. Az amerikai egyesülethez hasonlóan díjat alapított¹⁸ (*Australian Library Design Awards – Ausztrál Könyvtári Dizájn Díj*), melyet kétfévente adnak át a legjobb pályázóknak, akár a belső, akár a külső megjelenést, tervezést, funkcionális kialakítást/átalakítást jutalmazva. Három kategóriában hirdetnek győzteseket: közkönyvtár, felsőoktatási és iskolai könyvtárak, és egy negyedik díjat az egyesületi tagok szavazatai alapján osztanak ki. Érdekessége a díjkiosztásnak, hogy az átadás nem formális módon történik, hanem konferencia keretében, ahol a díjazottak bemutatkozása mellett számos más érdekes könyvtáráépítészeti és -tervezési témával kapcsolatos aktuális előadás is elhangzik. Az egyesület pályázatokkal, projektkiírásokkal segíti az épületek külső-belső tervezésével, átalakításával kapcsolatos szakmai gyakorlatot és ismereteket.

*Designing Libraries*¹⁹

Számos, egyesületek által támogatott oldal, szakfolyóirat létezik, melyek közül talán az angol *Museums, Libraries and Archives Council* (MLA – Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak Tanácsa) által 2004-ben alapított *Designing Libraries* oldal a legtöbb szolgáltatást és információt nyújtó, melynek partnerszervezetei elsősorban brit könyvtáros egyesületek²⁰, valamint a *LIBER Könyvtáráépítészeti csoportja* (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries Library Architecture Group).²¹ A LIBER rendszeresen frissített oldalain nemcsak az újdonságokról számol be, hanem három nagy tematikus csoportba (tervezés és kivitelezés – bútorok, polcok, raktárak – technológia és innováció) is rendezi a könyvtárakról, szolgáltatókról szóló információkat. Inspiráló projektekről és esettanulmányokról számol be, külön választva a közkönyvtári és levéltári, az iskolai és a felsőoktatási könyvtári példákat.

Tervezés és kivitelezés – Calgary Public Library²²

Bútorok, polcok, raktárak – Oodi, Helsinki²³

Technológia és innováció – Krook Library, Ghent²⁴

1. ábra: A Designing Libraries című folyóirat rovatai

Könyvtárépületek tervezése és ezek irányai

A bemutatott nemzetközi elismerések, illetve díjak legtöbbje figyelembe veszi az új és a régi épületek átalakítása, akárcsak egy új enteriőr kialakítása után kapott eredményeket.

A helykihasználás, a funkciókhoz való igazodás szempontjából kétségtelenül egy jól megtervezett új könyvtárépület adja a leghatékonyabb megoldást. Amíg az új helyszínen elkészül az épület, addig a könyvtár működése a korábbi helyén zavartalan maradhat. Bár a megoldás jelentős többletkiadással is járhat, például a megvásárolandó földterület, a területfelmérés, eljárási költségek, berendezés és a költözés anyagi vonzata miatt, viszont maga az építkezés gyakran olcsóbb, mint egy meglévő, kész épület átalakítása. Az új könyvtárépülettel kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy a társadalmi fejlődés egyik legbiztosabb pontja a könyvtárak támogatása, a könyvtárak sikeres működéséből eredő társadalmi mobilizáció, az elkötelezett polgári hozzáállás motiválása.

Egy előzőleg más célra használt épület átalakítása ritkán jelent gazdaságos megoldást, de néha előfordulhat. A legnehezebb, hogy a könyvtár igényeinek megfelelő épületet találjunk, és gyakran kompromisszumokat kell kötni. Ezek mértéke meghatározó a későbbi intézmény használhatósága tekintetében.²⁵ Újabban számos sikeresen átalakított épületben nyertek elhelyezést kiváló könyvtárak, például *Dokk1 Århus, Dánia* – a legnagyobb dán közkönyvtár, mely a világ legjobb közkönyvtára lett 2016-ban, de számos példa hozható arra, hogy hasonló helyszínt, például repülőteret, vasúti pályaudvart építettek át kiváló és ikonikus könyvtári intézménnyé.

A híres angol építész, *Harry Faulkner-Brown*, akinek könyvtárépületei szerte a világon ismertek, a nagykönyvtárakra vonatkozó könyvtárépítési tízparancsolatában a következőket fogalmazta meg:

- „Az ideális könyvtár legyen flexibilis, az új igényekhez alkalmazkodó alaprajzzal, szervezeti és funkcionális felosztással.
- A kompakt épület segítse a dokumentum, az olvasó és a személyzet mozgását.
- Az épület, illetve az azon belüli szolgáltatások megközelíthetősége kiemelt szempont.
- Az épület a későbbiekben bővíthető legyen, minimális bontással.
- Az állomány és az olvasók elhelyezésének variálhatósága nemcsak esztétikai, hanem felhasználói szempontokat is szolgáljon.
- Az épület egyszerű felépítése, a dokumentumok és az olvasók szervezett elhelyezése az igényekhez alkalmazkodjon.
- A kényelmes környezet hozzájárul a hatékonyság növekedéséhez.
- Az állandó környezeti feltételek fenntartása a dokumentumok állagának megővéséhez szükséges.
- A gyűjtemény biztonsága, az olvasók viselkedésének felügyelete a könyvtárak működésének egyik alapeleme kell, hogy legyen.
- Végezetül, a könyvtár legyen gazdaságos, a pénzügyi és személyzeti szempontból minimális építési és fenntartási költséggel.”²⁶

Faulkner-Brown századfordulót megelőző időszakban született elvei ma is érvényesek, bár számos további szemponttal gyarapodott a felsorolás és a hangsúlyok is eltolódtak. Ma így jellemezhetjük az ideális könyvtárat:

- *közösségi tér* – társadalmi kezdeményezések eredményeként létrejött közösségi színtér, ahol a településen vagy környezetében élő állampolgárok és csoportjaik, közösségeik lehetőséget kapnak különböző szabadidős és művelődési tevékenységek gyakorlására. (A könyvtár vonatkozásában használatos még a találkozóhely, illetve a harmadik hely fogalma is.²⁷⁾;
- *funkcionális* – jól működő, magas minőségű szolgáltatásokat nyújtó, esztétikus megjelenésű, tartós, inspiráló környezet, felhasználóbarát, a felhasználót a központba helyező;
- *adaptálható* – alkalmazkodó-alkalmazható;
- *hozzáférhető* – elérhető mind fizikálisan, mind virtuálisan, mind mentálisan. Fejlett és megfelelő információs technológiával bír;
- *variálható* – igény szerint tanuló- vagy kutatóhely, különböző média használható. Különböző zajszintű terekkel rendelkezik, alkalmas a hangosabb tevékenységek, megbeszélések, de az elmélyült munkavégzésre szolgáló tevékenységekre is;
- *interaktív* – jól szervezett tér, mely lehetőséget teremt a használók és szolgáltatásaik interakciójára;
- *konduktív* – hatásával és megjelenésével segíti a könyvtár küldetésének teljesítését; az identitás erősítését; a város és a közösség szellemiségével való azonosulást;
- *környezettudatos, gazdaságos, fenntartható* – természetes megvilágítású a nappali időszakban és biztosított a természetes szellőzés, de szükség esetén légkondicionálás is lehetséges;
- *biztonságos és nyugodt* – kulturális központ, mely megjelenésével is formálja a művészeti- és esztétikai ízlést. Biztosítja a dokumentumok, az állomány megőrzését; a használók és könyvtárosok biztonságát, például adatbiztonság, az információk megőrzése stb.;
- *hatékony és eredményes* – a felhasználóképzéshez, valamint az elektronikus szolgáltatásokhoz helytel, technikával és felkészült személyzettel bír;
- *össztűnő, merész* – határozott hely, mely megfogja a használók képzeletét és tükrözi az intézmény szellemét.²⁸

Ahhoz, hogy egy sikeres, új épületet tervezzünk, elengedhetetlen, hogy a helyi könyvtárosok erős jövőképpel és küldetéssel rendelkezzenek és ezzel a küldetéstudattal a tervezés valamennyi folyamatában aktívan közreműködjenek. Így a könyvtár olyan tér, amely elegye minden olyan tradicionális és elektronikus szolgáltatásoknak, melyek fontosak a jelen és a jövő közössége számára is. Az aktuális trendek talán legjobban az előbb felsorolt díjak kiírásaiban, és a díjazottak kiemelésében figyelhetők meg.

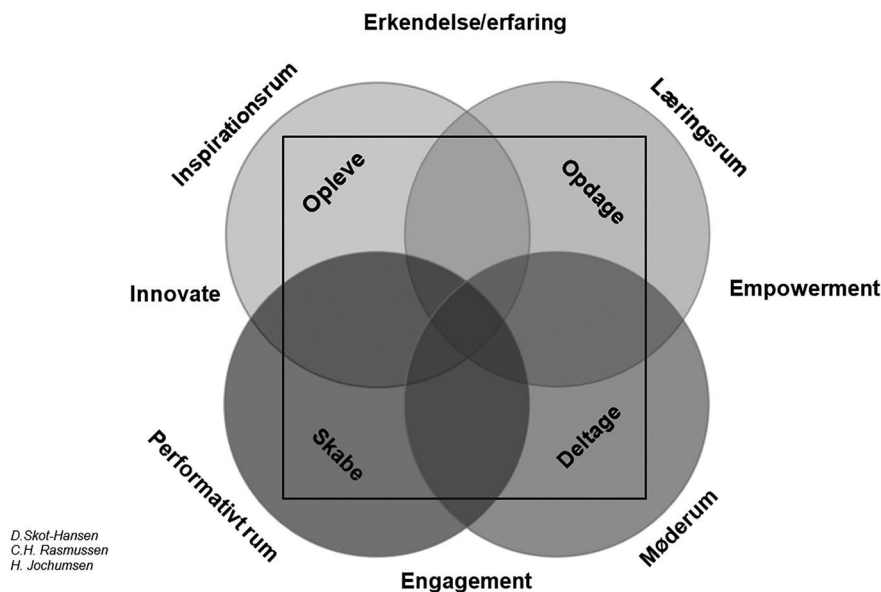
Az IFLA/*Systematic Public Library of the Year 2020* felhívásában például a következő szempontokat találjuk:²⁹

- *A környezettel és a helyi kultúrával való kölcsönhatás* – A városi táj, környezet láthatósága, az üres terek szerepe. Lehet-e a könyvtár a helyi közösség nappalija, amely mindenki számára elérhető?

- *Architektúri megoldások minősége* – Minden térnek van-e egyértelmű funkciója és logisztikája. Hogyan jelennek meg az építészeti elvek, a személyes terek a különböző szinteken?
- *Rugalmasság* – Hogyan tervezték az egyes helyiségeket, inspirálóak-e a terek, támogatják a használók és könyvtárosok új ötleteit, kezdeményezéseit (pl. markerspace, workshops), van-e szinergia a különböző helyek között?
- *Fenntarthatóság* – A fenntarthatóság elve a források kezelésében, a helyi és természetes anyagok felhasználása, új energiaforrások.
- *Tanulóterek* – Különböző tanulást segítő és motiváló terek jelenléte figyelembe véve az egyes korosztályok és igények eltérő tanulási szükségleteit. Hogyan kapcsolódnak az egyes tanulói terek a könyvtár többi részéhez?
- *Digitalizálás* – Hogyan integrálódik a digitális kommunikáció és hozzáférés, a módszerek és mobiltechnológia a könyvtári terekbe? Tervezés, esztétika, interakció. A digitalizáció innovatív és kreativitásra ösztönző hatása az épületen belül.

A Four-Space modell

A trendek egyik leggyakrabban használt gyakorlati megvalósulása a *Four-Space* modell, amelynek jellemzői megtalálhatók a legtöbb mai könyvtárban. A *tanulás – inspirálás – alkotás – találkozás* négyese megjelenik az épületek belső funkcionális felosztásában és a rájuk épülő szolgáltatások is e modell szerint tagolódnak. Közkönyvtárak esetében leggyakrabban a dániai *Aarhus Dok1*-ét, valamint *Roskilde*t szokás említeni inspiráló példaként.

2. ábra: A Four-Space modell³⁰

A modellt *Dorte Skot-Hansen*, *Casper Hvenegaard Rasmussen* és *Henrik Jochumsen* dolgozta ki. A módszer az értékteremtésre koncentrál, melynek elemei a következők: az információelérés helyett hatékonyság; a könyvtár mint harmadik hely eszméjének megjelenése, figyelem az emberekre, a partnerségre és az együttműködésre; a tanulás és az információs műveltség támogatása, sokszínű, változatos könyvtár, speciális szolgáltatásokkal. A proaktív könyvtári modellt megvalósítva, és a könyvtár fogalmának újraértelmezésével inspirációt nyújt a felhasználóknak, akik többé nem passzív elemei a rendszernek. A felhasználók már nem csak tudást akarnak, hanem megtapasztalást. Nem megszerezni akarnak információt, hanem előállítani. Az elmélyült tanulásra vagy a csoportos munkára egyaránt adott a lehetőség: mindenütt multimédia pontok, számítógépek, összetelható, mozgatható bútorok találhatók.

Konkrét példák

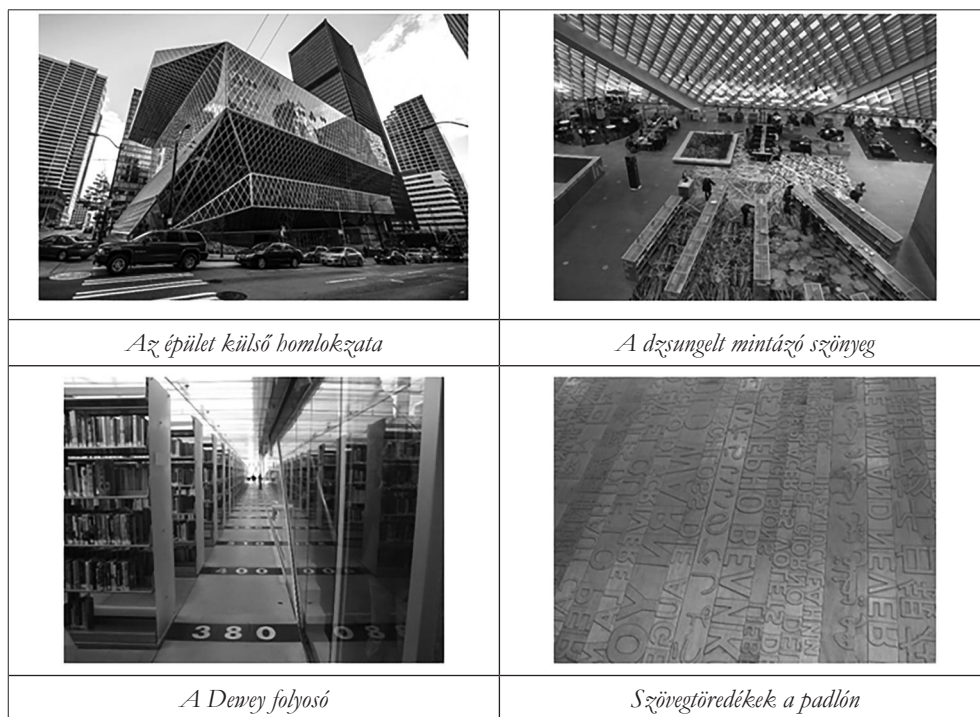
Az előzőekben említett díjakkal elismert könyvtárak sora jól illusztrálja az eddig bemutatott könyvtári és könyvtárépítészeti trendeket. Bővebb ismertetésük sajnos túlmutatna jelen tanulmányunk terjedelmi keretein, ugyanakkor nem lenne teljes az írás a trendek megvalósulásának megidézése nélkül. A következő rész bevallottan szubjektív válogatás, melyben igyekeztünk bemutatni néhány általánosan is jellemző, de egyben egyedi, kevésbé ismert, úttörő jellegű épületet, könyvtárbelsőt.³¹

Seattle Public Library

A 2004-ben átadott *Seattle Public Library*³² épülete számos építészeti díjat elnyert, és talán a világ legtöbbet hivatkozott könyvtári épülete. Szolgáltatásai példaadók, szerepe a közösség életében meghatározó. Honlapja 16 nyelven érhető el, szolgáltatásait 21 nyelven nyújtja. Az épület *Rem Koolhaas* és *Joshua Prince-Ramus* tervei alapján készült, messzemenően figyelembevétel a környezetvédelmi szempontokat.

Jellemzői: a látványos megjelenés mellett a forma a gazdaságos üzemeltetést is szolgálja (színek, pergolaszerű borítás, természetes megvilágítás, árnyékolás). Elkülönülő, funkcionális, variálható terek, átlátható szerkezet, a tájékozódást segítő felépítés. Helyi identitást motiváló részek kialakítása (pl. hatalmas fal az adományozókról, az építést támogatókról). Művészeti alkotások, esztétikus belső, a küldetés szimbolikus megjelenítése. Különböző nyilvánosságú színterek, zárt és nyitott elhelyezés a céloktól függően és a felhasználók célzott csoportjai számára (pl. fiatalok, kisgyermekesek, tanulók stb.), mindenhol akadálymentes megközelítés. Többféle, a felhasználóképzést segítő rendszer (pl. automatikus, több nyelven is működő érintőképernyős tanfolyam). Automatikus könyvkölcsönzés és -visszavétel a nap 24 órájában. Az RFID rendszer használata, amely ma már szinte megkerülhetetlen a könyvtárak számára. Célzott szolgáltatások az esélyteremtés érdekében. A belső terek számos üzenetet hordoznak, például az ipari technológiára utaló sárga mozgólépcsők mellett az egyik földszinti tér a dzsungelt

mintázza. A négyszáz számítógépen túl a klasszikus, hagyományos telefonfülkék is érdeklődést keltenek. A fogadótér padlózatán az interkulturális közösség számos nyelvének szövegtöredékei jelennek meg, ezzel is biztatva az embereket anyanyelvük használatára és kultúrájuk ápolására. Ikonikus elem a *könyvspirál* vagy a *Dewey Tízedes Osztályozást* megjelenítő folyosó. Az épület igazi turisztikai látványosság is, ahol a látogatók azonnal igénybe vehetik a tereket, ezzel is növelve az amúgy is nyüzsgő közösséget.

3. ábra: Seattle Public Library

Zöld gondolat – Zöld könyvtárak

A zöld könyvtárak egyre szaporodó száma mutatja, hogy igazi sikertörténetről van szó, mely áthatja a társadalmi folyamatokat és az egyén szintjétől a közösségi épületekig megtalálható. Nem kizárólag a gazdaságos működtetés és nemcsak a fenntarthatóság szempontjai játszanak szerepet a térhódításban, hanem ezen túlmenően filozófiai elvek, a személyes és társadalmi felelősségérzet, a következő generációk nevelése, illetve az innováció igénye is meghúzódik a jelenség mögött.

A korábban ismertetett *IFLA ENSULIB Különleges Érdeklődésű Csoport* által 2016-ban alapított Zöld könyvtári díj érdekessége, mely egyúttal nagy dicsőség is nekünk, hogy 2018-tól minden évben volt magyar díjazott (2018-ban a tatabányai *József Attila*

Megyei és Városi Könyvtár, 2019-ben a kiskunfélegyházi *Petőfi Sándor Városi Könyvtár*, 2020-ban az *Óbudai Platán Könyvtár Ezüsthegy Könyvtára*). A szingapúri könyvtárak élenjárói a zöld könyvtári gondolatnak. A *Szingapúri Nemzeti Könyvtár* gyermekkönyvtára (4. ábra) újrashasznosított anyagok beépítésével vált közismertté, emellett tereit a modern funkcionális, az egyes korosztályok önálló tevékenységének motiválása, a modern technika, az esztétikus megjelenés jellemzi.

A környezetvédelem és a gazdaságos energiafelhasználás egyik legszebb példája az új-zélandi Auckland egyik szigetén fekvő *Waiheke Library* volt, ahol a 40 fokos nyári hőség ellenére, mégis kellemes hőmérséklet fogadta a látogatót, melyet egy remekül megtervezett légmozgás rendszernek köszönhetünk. A levegő áramoltatását nem csak a huzatot biztosító nyílások, hanem ezek formája és az áram nélkül működő keringető alakzatok biztosították.

	
<i>A Szingapúri Nemzeti Könyvtár gyermekkönyvtára</i>	<i>Jurong Regional Library, Szingapúr</i>
	
<i>Waiheke Library, Új-Zéland</i>	<i>Waiheke Library, Új-Zéland</i>

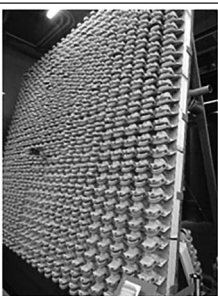

4. ábra: Zöld könyvtári példák

Funkcionális terek

A könyvtár fogalmának átalakulása talán legjobban a terek újraértelmezésében érhető tetten. A felhasználók motiválása, aktív cselekvésre ösztönzése mindenütt jelen van. A klasszikus könyvtári szolgáltatásokat jól kiegészítik az aktuális trendeken alapuló kezdeményezések, és a helyi igényekre és tradíciókra fókuszáló ötletek mind az online, mind az offline térben.

A markerspace gondolat, a kreativitásra és alkotásra ösztönző speciális könyvtári tér éppúgy jelen van az egyetemi könyvtárakban, mint a közkönyvtárakban. A *Te Whare Pukapuka* aucklandi egyetem könyvtárában³³ az anyagok újrahasznosítása a cél, elsősorban térplasztikák formájában. Speciálisan a kreativitás fejlesztésére hozták létre egy projekt kapcsán a thaiföldi *Thailand Creative & Design Centert* (TCDC)³⁴, mely egy kiállítóter és egy modern könyvtár multifunkciós együttese. Az intézmény a tervezéstől a kivitelezésig támogatja a kreatív és művészi ötletek megvalósítását, segíti a felhasználókat a 3D-s és UV nyomtatótól a különböző anyagokig (papír, textil, bőr, sőt építő anyag is), az eszközöktől a megmunkáláshoz szükséges hely biztosításáig. A látogatókat lenyűgöző egyik fal az úgynevezett okos sárkányok fala, mely érzékelni képes a rászégeződő tekinteteket, és azok a sárkányok kelnek életre, melyekre éppen nézünk. A kész, nagyobb alkotások elsősorban a közvetlen környezet szépítését szolgálják.

A kreativitást nem csak a manuális tevékenységre vonatkozóan lehet (sőt, kell is) ösztönözni. A *Bank of Thailand* könyvtárában például egyedileg kialakított kisebb, nagyobb terek adnak segítséget. A *Little Genius* nevű helyiség a mindennel felszerelt kis kutató szobája, a *Knowledge Bank* térben pedig a legfontosabb információforrásokat lehet elérni, és ide sorolható az okos fallal körülvett menedzsment szoba is.

	
<i>A Te Whare Pukapuka Library</i>	<i>Thailand Creative & Design Center – olvasóterem</i>
	
<i>Thailand Creative & Design Center – az okos sárkányok fala</i>	<i>Bank of Thailand – menedzsment szoba</i>

5. ábra: Kreativitásra ösztönző funkcionális terek

Klasszikusan a funkcionális terek közzé sorolhatjuk az olyan belső tereket, melyek az egyes korosztályokat és a nekik nyújtott szolgáltatásokat célozzák meg, és amelyek sokat változtak az idők során: színeesebbek, kényelmesebbek, szabadon alakíthatók, hívogatók lettek. A hagyományos ülőalkalmatosságok szerepét formatervezett elemek, lépcsők, zsákok, intimitást sugárzó sarkok és idomok vették át.

Csak azonosulni tudunk *Silvia Stasselova* megállapításával: „A 21. század az információ koraként ismert, de a könyvtári terek reneszánszát is elhozta minden könyvtárhasználónak...”³⁵ Ennek mi, könyvtárosok, használók és látogatók vagyunk a nyertesei.

Jegyzetek és irodalom

1. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Az élet minősége. Könyvtárosok a társadalom szolgálatában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 26. évf. 8. sz. 2017. 3–5. p.
2. IFLA trendek – röviden. Budapest, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2017. 20 p. Forrás: http://mke.info.hu/wp-content/uploads/2017/10/iflatrendek_roviden_V6.pdf [2020. június 1.]
3. IFLA trend report update. The Hague, IFLA, 2019. Kivonat. Forrás: https://trends.ifla.org/files/trends/assets/documents/ifla_trend_report_2019.pdf [2020. június 1.]; Uncertainty, innovation, opportunity: IFLA launches trend report update 2019. Forrás: <https://www.ifla.org/node/92721> [2020. június 1.]
4. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Könyvtáros életpálya, tudatos karrierépítés. In: Kiszl Péter – Boda Gáborné Köntös Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információ-tudományi Intézet, 2017. 89–98. p.
5. IFLA Presidents. Forrás: <https://www.ifla.org/annual-conference/past-ifla-presidents> [2020. június 1.]
6. IFLA Strategy 2019–2024. Forrás: <https://www.ifla.org/strategy> [2020. június 1.]
7. Uo.
8. IFLA library building guidelines: developments & reflections. The Hague, IFLA, Munich, K.G. Saur, 2007. Forrás: <https://doi.org/10.1515/9783598440373> [2020. június 1.]
9. Questionnaire on post-occupancy evaluation of library buildings. Forrás: https://www.ifla.org/files/assets/library-buildings-and-equipment/Publications/poe_final_version.pdf [2020. június 1.]; Key issues in building design. Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/library-buildings-and-equipment/Publications/key-issues-in-building-design-en.pdf> [2020. június 1.]
10. A díj nyertesei bemutatkoznak a The Danish Agency for Culture Model Programme for Public Libraries program oldalán, ilyen módon is szponzorálják az elismerést, míg az anyagi alapokat a Systematic Group biztosítja. Forrás: <https://modelprogrammer.slks.dk/en/before-you-begin/intro> és <https://systematic.com/library-learning/awards/public-library-of-the-year> [2020. június 1.]
11. Public Library of the Year Award 2020 cancelled - but some good news too! Forrás: <https://www.ifla.org/node/93022?og=61> [2020. június 1.]

12. IFLA Green Library Award 2020 Winners Announced. Forrás: <https://www.ifla.org/node/92963?og=479> [2020. június 1.]
13. Placemaking, purposing and partnerships - Presentations now available. Forrás: <https://www.ifla.org/node/93063?og=61> [2020. június 1.]; A montreáli szeminárium diái. Forrás: https://www.slideshare.net/CathalMcCauley1?utm_campaign=profiletracking&utm_medium=sssite&utm_source=ssslideview [2020. június 1.]
14. Library Leadership and Management Association. Forrás: <http://www.ala.org/llama/llama-committees-and-member-groups> [2020. június 1.]
15. AIA/ALA Library Building Awards. = American Libraries Magazine. Forrás: <https://americanlibrariesmagazine.org/tag/aiaala-library-building-awards> [2020. június 1.]
16. AIA/ALA Library Building Awards 2017. Forrás: <https://americanlibrariesmagazine.org/2017/09/01/aiaala-library-building-awards-2017> [2020. június 1.]
17. Australian Library and Information Association. Forrás: <https://www.alia.org.au> [2020. június 1.]
18. Australian Library Design Awards and Conference 2019. Forrás: <https://www.alia.org.au/awards/australian-library-design-awards-and-conference-2019> [2020. június 1.]
19. Designing Libraries. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=1> [2020. június 1.]
20. CILIP – Chartered Institute of Library and Information Professionals; SCONUL – Society of College, National and University Libraries; SLA – School Library Association. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=14> [2020. június 1.]
21. LIBER Library Architecture Group. Forrás: <https://libereurope.eu/strategy/research-infrastructures/architecture> [2020. június 1.]
22. Designing Libraries. Tervezés és kivitelezés – Calgary Public Library. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=1431> [2020. június 1.]
23. Designing Libraries. Bútorok, polcok, raktárak – Oodi, Helsinki. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=1566> [2020. június 1.]
24. Designing Libraries. Technológia és innováció – Krook Library, Ghent. Forrás: <http://www.designinglibraries.org.uk/index.asp?PageID=1460> [2020. június 1.]
25. REPKÉNYINÉ NAGY Edit: Könyvtárépítési útmutató. Forrás: <http://ki.oszk.hu/content/konyvtarepitesutmutato> [2017. június 1.]; <https://www.yumpu.com/hu/document/read/17732808/konyvtarepitesi-utmutato-vazlat-konyvtari-intezet> [2020. június 1.]
26. FAULKNER-BROWN, Harry: Design criteria for large academic libraries. In: World Information Report 1997/98. Paris, UNESCO, 1998. 257–269. p. Forrás: <https://silo.tips/download/9-8-u-n-e-s-c-o-p> [2020. június 1.]
27. OLDENBURG, Ray: The great good place: cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community. New York, Marlowe & Company, 1999.
28. MCDONALD, Andrew: The ten commandments revisited: the qualities of good library space. = LIBER Quarterly, Vol. 16. No. 2. 2006. Forrás: <http://doi.org/10.18352/lq.7840> [2020. június 1.]
29. Call for IFLA/Systematic Public Library of the Year 2020 is open! Forrás: <https://www.ifla.org/node/92844> [2020. június 1.]
30. Four-Space modell. Forrás: <https://modelprogrammer.slks.dk/en/challenges/zones-and-spaces/the-four-space-model-by-henrik-jochumsen> [2020. június 1.]

31. Az ebben a részben bemutatott képek saját felvételek, a forrást csak abban az esetben közlöm, ha más által készített képet használok fel illusztrációként.
32. Seattle Public Library honlapja. Forrás: <https://www.spl.org> [2020. június 1.]
33. Te Whare Pukapuka Library honlapja. Forrás: <https://www.wananga.com/library.html> [2020. június 1.]
34. Thailand Creative & Design Center honlapja. Forrás: <https://web.tcdc.or.th/th> [2020. június 1.]
35. STASSELOVÁ, Silvia: The modern architecture of university library buildings – an effective marketing tool?. In: Kiszl Péter – Boda Gáborné Köntös Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2017. 47–55. p.

Barátné Hajdu Ágnes – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöke, az UDCC (Egyetemes Tizedes Osztályozás Konzorciuma) Végrehajtó Bizottságának tagja, az ISKO (Tudásszervezés Nemzetközi Társasága) Tudományos Tanácsadó Testületének tagja, az IFLA (Könyvtáros Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) Igazgatótanácsának tagja 2015–2019 között. Kutatási területe – többek között – az osztályozás episztemológiai kérdései és az információ vizualizálása. ORCID: 0000-0002-6774-5440

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 255–266.

A FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR 2018. ÉVI HASZNÁLÓI ELÉGEDETTSÉG- ÉS IGÉNYFELMÉRÉSÉNEK NÉHÁNY TANULSÁGA

DIPPOLD PÉTER

ELTE BTK KITI Információtudományi Tanszék, egyetemi adjunktus;
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtár, igazgató

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Az elégedettség- és igényfelmérés 2018. április 18. és május 2. között történt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár valamennyi tagkönyvtárában, hagyományos és online kérdőívek kitöltésével. A kérdőíveket 2505 használó töltötte ki, ez a mennyiség elegendőnek látszik a speciális igények megismerése mellett általános következtetések levonására is.

A tanulmány azt követi végig, hogyan jelennek meg a közkönyvtárak fejlődésének trendjei a felmérésben. A felmérés néhány jellemző eredményét ábrázoló grafikon bemutatása tényekkel támasztja alá a könyvtárosok gyakorlati tapasztalatait. Egy könyvtári üzem felelős menedzsmentje döntéseit nem megérzésekre alapozza. A használói elégedettség- és igényfelmérés többek között azt szolgálta, hogy a döntések valódi mérési eredményekre, adatokra támaszkodjanak.

Az elégedettség- és igényfelmérés 2018. április 18. és május 2. között készült a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) valamennyi tagkönyvtárában, hagyományos és online kérdőívek kitöltésével. A kérdőíveket 2505 használó töltötte ki, ez a mennyiség elegendőnek látszik következtetések levonására. A felmérés részletes eredményei a könyvtár honlapján elérhetők.¹ Ezen tanulmány célja nem a kérdőívekre adott válaszok részletes elemzése, hanem a közkönyvtárak fejlesztési trendjeinek összevetése a felmérés eredményeivel.

Melyek ezek a trendek? Szerepel közöttük a könyvtárlátogatások céljának sokszínűsége a közkönyvtárakban, a számítógép-használati szokások változása és a természetes igény az internet ingyenes elérésére. Az ilyen típusú felmérésekből értesülhetünk – többek között – a használók és a könyvtárosok közötti személyes kapcsolatok fontosságáról, az épülettel, bútorzattal kapcsolatos elvárásokról és a közösségi térként való használat mértékéről.

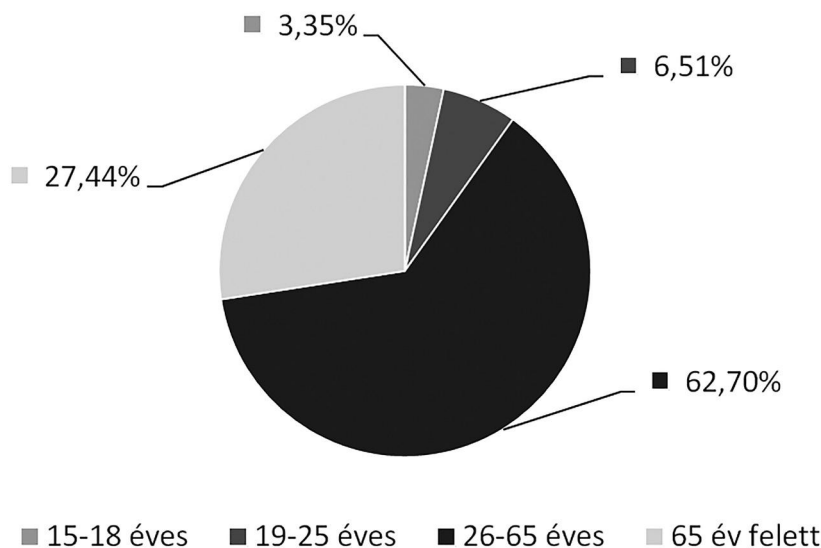
A két évvel ezelőtti konferencián a „Long Tail” jelenség kapcsán vázlatos képet próbáltam nyújtani a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára és a hálózati könyvtárak kölcsönzési statisztikáiról.² Jól megfigyelhető különbség fedezhető fel a központ és a hálózat kölcsönzési szokásaiban, köszönhetően elsősorban a funkcióbeli

eltéréseknek. Tovább folytatva vizsgálódásomat, a szolgáltatások iránti igények különbségei is kimutathatók az intézményen belül a kérdőívre adott válaszok alapján.

A felmérés ugyanakkor nemcsak a különbségekre, hanem az intézményi szinten megjelenő általánosabb trendekre is adatokat nyújt, ami a további fejlesztések alapját jelentheti, s arra is alkalmat ad, hogy – különösen a szolgáltatások területén – meghatározza a könyvtár szolgáltatásfejlesztési stratégiájának pilléreit.

A könyvtár használói köre és reprezentációja a felmérésben

Az utóbbi évek hivatalos könyvtárstatisztikái a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárra vonatkozóan azt mutatják, hogy a 14 éven aluliak aránya körülbelül 15%-ot, a 14 és 65 év közöttiek körülbelül 75%-ot, míg a 65 év felettiek hozzávetőleg 10%-ot tesz ki az összes regisztrált használóból.³ Ezzel szemben a kérdőívet a különböző korcsoportok nem pontosan ebben az arányban töltötték ki: nem szerepeltek a felmérésben a 14 év alattiak, a 14–65 év közötti kategóriát pedig a kérdőívben három korosztályra bontottuk (1. ábra).

1. ábra: A válaszolók kor szerinti megoszlása a 2018-as felmérés alapján

Az 1. táblázat azt mutatja, hogy a mindkét forrásban meglévő 14–65 év közötti korosztály képviselete a kérdőív kitöltői között körülbelül a tényleges használókat reprezentáló, míg a nyugdíjas korosztály aránya a kitöltők között jóval magasabb, mint tényleges létszámuk a könyvtár használói között. Az adatok eltérése azt mutatja, hogy a kérdőív kitöltésére a 65 év feletti korosztály hajlamosabb volt, mint az idővel ke-

vésbé rendelkező fiatalabbak. A 14 év alatti fiatalok értelemszerűen nem töltöttek ki kérdőíveket, az őket érintő kérdésekre legfeljebb szüleik reflektáltak, ez azonban a fel-
dolgozás során nem követhető.

1. táblázat

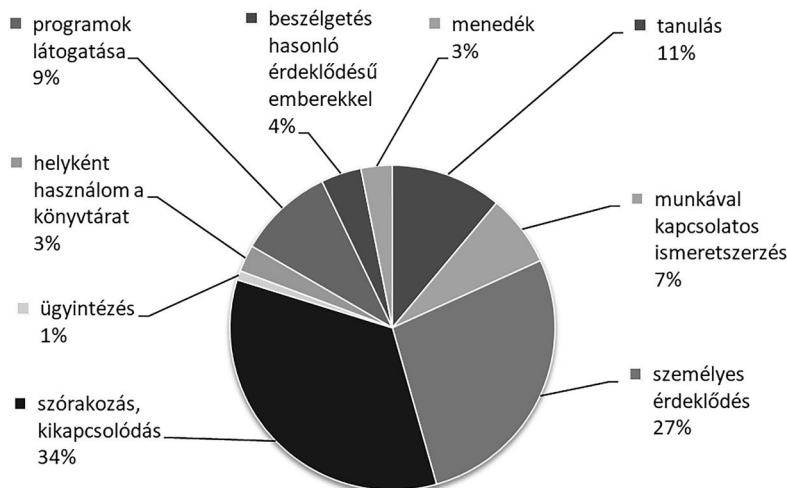
A hivatalos statisztika és a kérdőívet kitöltők életkor szerinti arányának összehasonlítása

Korcsoportok	Hivatalos statisztika 2017 (%)	Kérdőívet kitöltők 2018 (%)
14 éven aluliak	15	–
14–65 év közöttiek	75	72,58
15–18 év közöttiek	–	3,37
19–25 év közöttiek	–	6,51
26–65 év közöttiek	–	62,70
65 év felettiek	10	27,44

A kérdőívben lehetőségünk nyílt olyan kérdések feltételére, amelyekre a hivatalos statisztika szintén nem ad választ, így jelentősen pontosíthatjuk tudásunkat a használók iskolai végzettségéről, foglalkoztatottságáról, élethelyzetük és társadalmi helyzetük szerinti megoszlásáról is. Ezek az információk azért fontosak számunkra, mert egyrészt választ adnak arra, mennyire tekinthetjük a véleményeket reprezentatívnak, másrészt lehetővé teszik a célközönségen belüli differenciálást szolgáltatásaink fejlesztésekor.

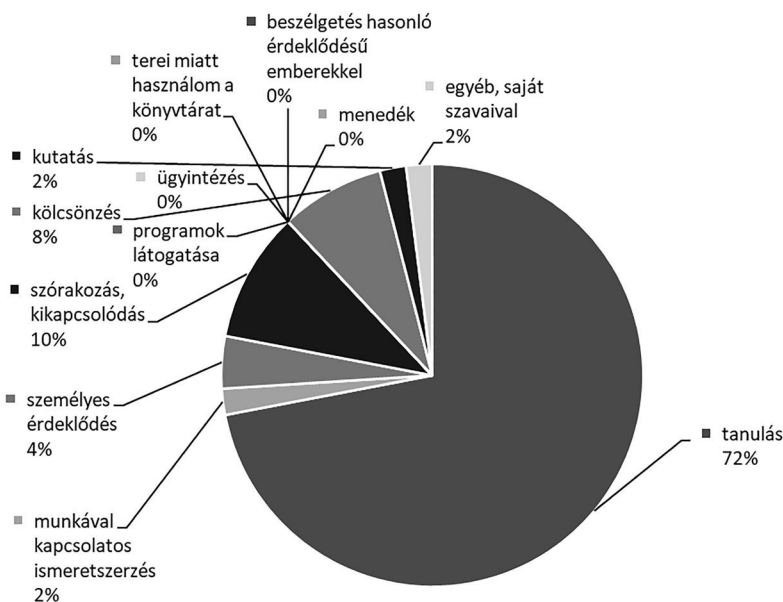
A könyvtárhasználat célja a teljes intézményben, illetve külön a Központi Könyvtárban

A teljes intézmény vonatkozásában a 2018-as felmérés azt mutatta ki, hogy a használók több mint fele szórakozásra és személyes érdeklődésének kielégítésére használja a könyvtárat. Szembetűnő még a programok látogatásának népszerűsége – ehhez érdemes tudni, hogy például 2019-ben a hálózati könyvtárakban és a Központi Könyvtárban (KK) több mint 4000 rendezvényen mintegy 145 000 látogató vett részt, tehát a valóságban is nagy tömegekről van szó (2. ábra).

2. ábra: A könyvtárhasználat célja a 2018-as felmérés szerint a teljes intézmény vonatkozásában

2019 novemberében egy egyetemi könyvtári gyakorlat keretében a 2018-as kérdőívből válogatott kérdések alapján kontrollvizsgálatra került sor a Központi Könyvtárban.⁴ A könyvtárba látogató ötven személyt kérdeztünk meg újra személyesen, főképpen a szolgáltatásokkal kapcsolatos véleményüket firtatva (3. ábra).

3. ábra: A könyvtárhasználat célja a Központi Könyvtárban 2019-ben elvégzett kontrollvizsgálat alapján

Már az első kérdéseknél kiderült a teljes intézményre (benne a KK) és a Központi Könyvtárra külön vonatkozó eredmények jelentős különbözősége. Elég, ha a látogatás céljára kérdezzük, és máris látszik az egyetemi könyvtári funkció jelentős hatása a központban, szemben a hálózati könyvtárakra jellemző szórakozási-kikapcsolódási irány-nyal. Míg a teljes intézményre vonatkozóan a használók 34%-a szórakozási és kikapcsolódási céllal és 27%-a személyes érdeklődése kielégítésre használja a könyvtárat, addig Központi Könyvtárban a tanulás dominált 72%-kal és csak 4% látogatja a könyvtárat személyes érdeklődésének kielégítéséért.

*Az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete (KITI) hallgatóinak felmérése
a FSZEK tagkönyvtáraiban*

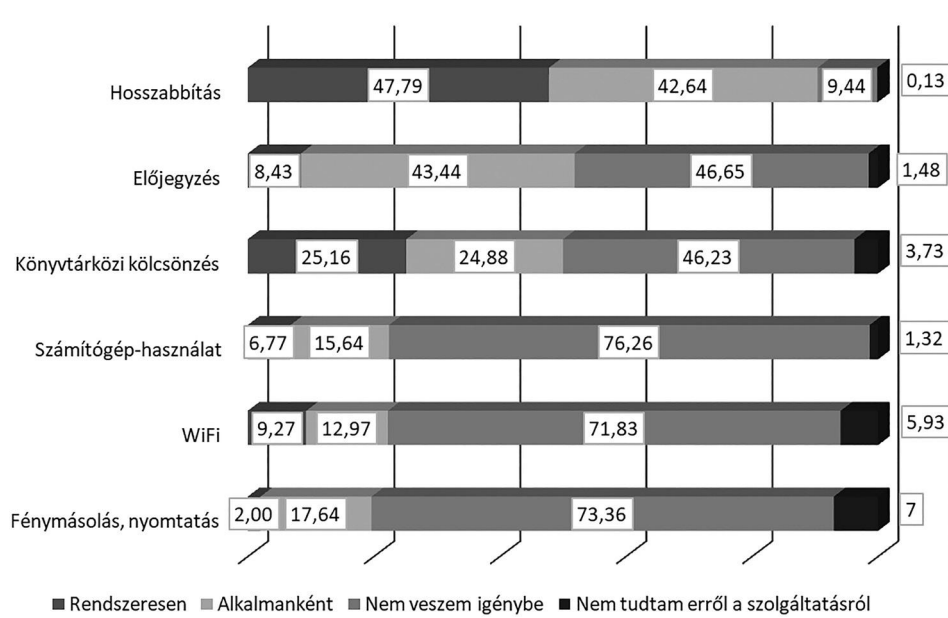
2017-ben az ELTE KITI mesterképzésben (MA) résztvevő hallgatói – Kiszl Péter kezdeményezésére és kurzusán – projekt munkaként, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet és a FSZEK stratégiai együttműködési megállapodásának keretében felmérést végeztek a FSZEK hálózati könyvtáraiban.⁵ A felmérés 2017 őszén valósult meg. A hallgatók a megfigyeléshez használt kérdőívet és szempontrendszert a könyvtárvezetőkkel egyeztetve maguk állították össze. A felmérés célja az volt, hogy a hallgatók megvizsgálják a FSZEK 3 régiójának 3–3 fiókkönyvtárát (összesen 9 könyvtár), egyenként értékelve a tagkönyvtárak adottságait és teljesítményét. A személyes tapasztalatok és a kérdőívek elemzése nyomán az egyes könyvtárak munkájának megismerése mellett a hallgatók áttekintést szereztek a hálózat működéséről is. A felmérésben nem szerepelt a Központi Könyvtár.

A kérdőív a könyvtárak megközelíthetőségének, külső láthatóságának feltérképezése mellett kitért a belső adottságokra: a bútorokra, a világításra, a mellékhelyiségek állapotára és a feliratok egyértelműségére is. Külön kérdések mérték fel az IT fejlettségét: mennyire használhatók és korszerűek az olvasói terek, illetve a könyvtárosok gépei; van-e lehetőség nyomtatni vagy szkennelni a bibliotékákban. Ehhez a kérdéscsoporthoz csatlakozott a wifi és internetkapcsolat minőségének áttekintése, valamint az egyes tagkönyvtárak aktivitásának vizsgálata a közösségi platformokon. Nem hagyható ki egy áttekintésből az állományok nagyságának és rendezettségének felmérése, és természetesen a szolgáltatások minőségének értékelése sem. Külön kérdéscsoport foglalkozott a könyvtárosok személyiségével, illetve ennek fontosságával az emberi kapcsolatok kialakításában.

A vizsgálat eredménye egy 33 oldalas dokumentum lett, amelyben a hallgatók az egyes könyvtárak értékelése mellett általános, a hálózat működésére vonatkozó következtetéseket is levontak. A felmérés értékelése az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete, az érintett könyvtárak, illetve a FSZEK vezetőinek aktív részvételével, jó hangulatú személyes találkozás keretében történt 2017. november 30-án. A vizsgálat megállapításai beépültek az egyes tagkönyvtárak mindennapi tevékenységébe.

Szolgáltatásokkal kapcsolatos adatok, igények, elégedettség a 2018-as felmérés alapján

A 4. ábrán látható szolgáltatások közül a wifire, illetve a könyvtári számítógépek használatára vonatkozó témákat emelem ki.

4. ábra: A helyben használt szolgáltatások használati adatai a 2018-as felmérés alapján (%)

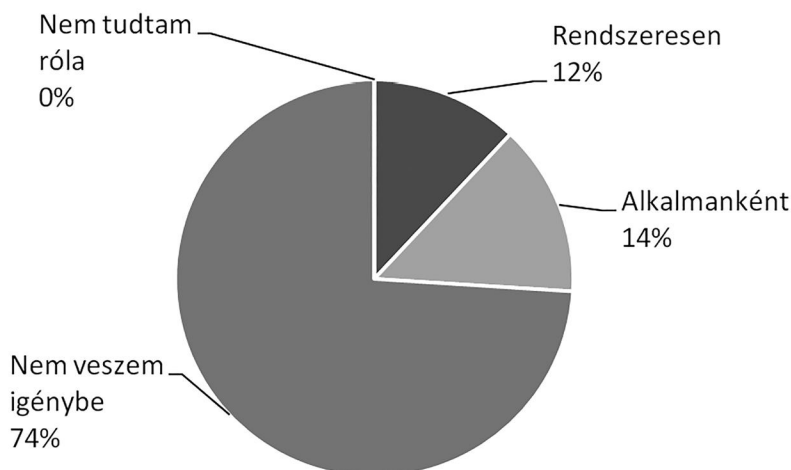
Minden trend arra mutat, hogy az ingyenes wifi használat előbb-utóbb általánossá és megszokottá válik országszerte, és ebből nyilván nem maradhatnak ki a könyvtárak sem. Az egyes kerületek, illetve a fővárosi önkormányzat és különböző cégek (pl. BKK, MÁV, HÉV) és vállalkozások (éttermek, kávézók stb.) egyre több helyen teszik ingyenesen elérhetővé az internetet.

Könyvtárunkban a helyzet 2018-ban úgy alakult, hogy beiratkozott olvasóink számára ingyenessé tettük a wifi használatát, míg a regisztrációval rendelkezők továbbra is térítés ellenében vehették igénybe a szolgáltatást. Nem titkolt célunk volt, hogy ezzel is ösztönözzük olvasóinkat a beiratkozásra, amellyel könyvtárunk sokkal szélesebb körű szolgáltatásait is használhatják. A Használati Szabályzat 2020. évi módosításának vitáján a könyvtár vezetősége a wifi használatot a regisztrált használók számára is ingyenessé tette, így gyakorlatilag minden könyvtárba belépő használó igénybe veheti.

Ami a számítógép-használatot illeti, az a trend figyelhető meg, hogy általában csökken a könyvtári gépek használata, egyre többen használják saját mobil-eszközeiket az internetezésre. Ennek következtében – mivel csökken az igény – a hálózati könyv-

tárak sorra csökkentik a gépek számát, és a felszabaduló helyeket olvasóhellyé vagy közösségi tevékenységekre alkalmas helyé alakítják át.

A 2019. novemberi kontroll-felmérésben a Központi Könyvtár esetében különösen jellemző grafikon (5. ábra) illusztrálja ezt a trendet, a válaszadó olvasók alig több mint negyede használja csak a könyvtári gépeket.

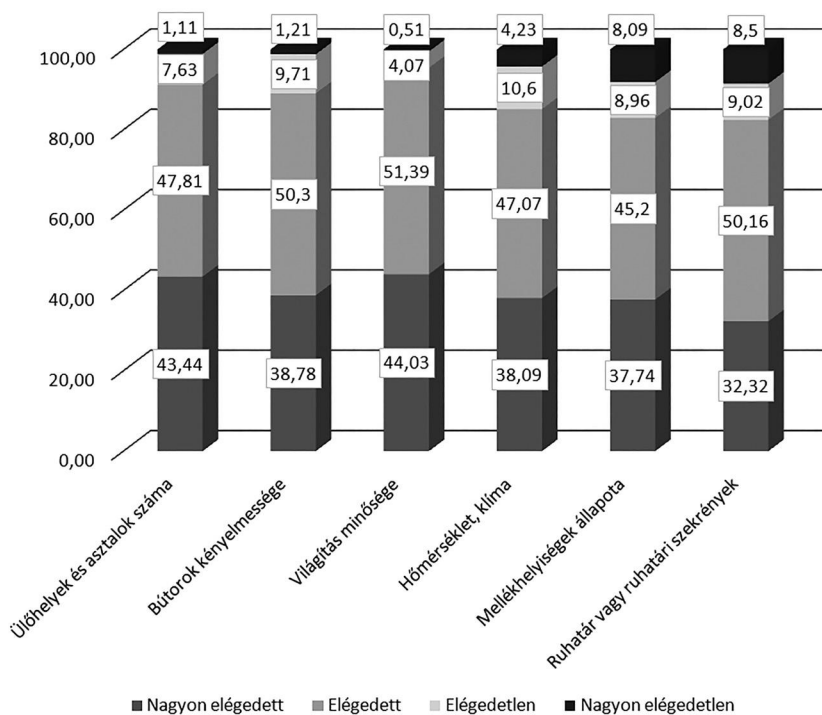

5. ábra: A számítógépek használatának megoszlása a Központi Könyvtárban a 2019-es kontrollvizsgálat alapján

Használat közösségi térként

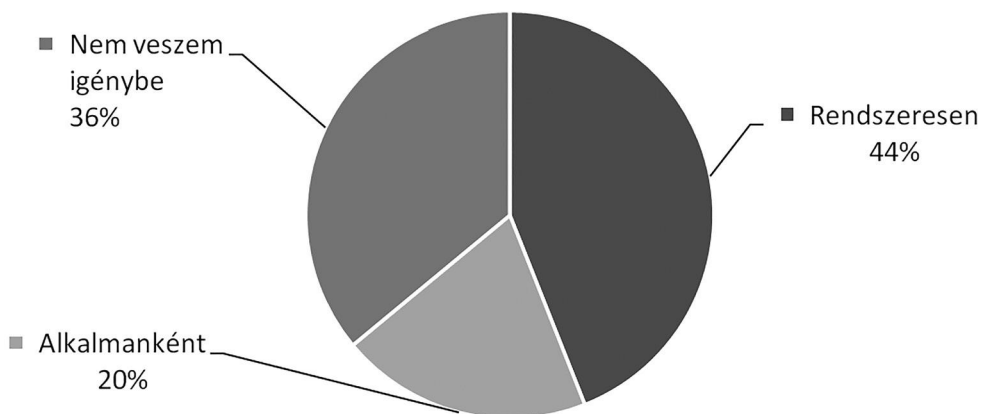
A közkönyvtárak jövőjének egyik kulcsa közösségi térként való működésük. Ennek több összetevője van, többek között a könyvtáráépület elhelyezkedése a városi térben, az akadálymentes közlekedés lehetősége, az épületen belüli építészeti megoldások, a tisztaság vagy a bútorok kényelme. A használói felmérésben több kérdés is foglalkozott ezzel a funkcióval. Ezek közül egyet emelek ki, amely a könyvtári tér komfortosságára kérdez rá.

A grafikonból (6. ábra) kiolvasható, hogy a használók általánosságban inkább elégedettek a körülményekkel, mint nem. Ugyanakkor három területen figyelhető meg az elégedetlenség nagyobb aránya: a klimatizáltság, a mellékhelyiségek állapota és a ruhatár vonatkozásában. A fővárosi könyvtári hálózat 49 tagkönyvtára természetesen nem egységes ezeken a területeken, van, ahol megfelelőek vagy kiválóak a körülmények, de vannak könyvtárak, ahol akad még tennivaló a javításra. Éppen a felmérés megállapításainak hatására 2019 tavaszán a könyvtár vezetősége teljes körű bejárást végzett, egyenként vizsgálva az egyes tagkönyvtárak helyzetét. A bejárás eredményei alapján cselekvési terv készült, amely a hiányosságok felszámolását tartalmazza rövid-, közép- és hosszú távú időintervallumban.

6. ábra: A könyvtári terek komfortosságával való elégedettség a 2018-as felmérés alapján

A Központi Könyvtár vonatkozásában a 2019. novemberi kontrollvizsgálat a 7. ábrán látható.

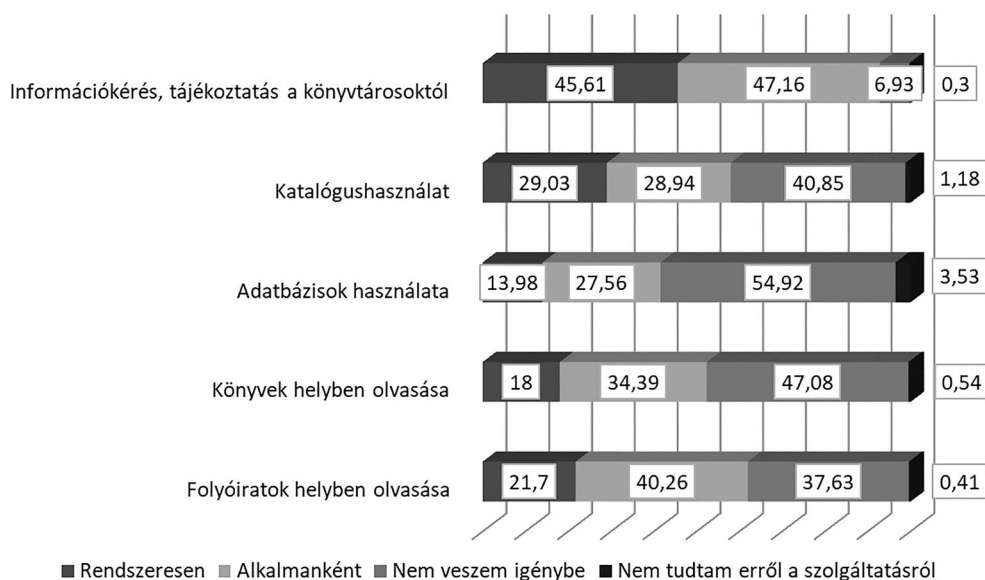
7. ábra: A Központi Könyvtár közösségi térként való használata a 2019-es kontrollvizsgálat alapján

A 2018-as vizsgálat eredményei is azt mutatják, hogy a közösségi térként való használat a Központi Könyvtárban a legnagyobb arányú. A hálózati könyvtárakban valamivel kisebb értékek figyelhetők meg, a rendszeres használat 10% körül, míg az alkalmankénti használat 23% körül mozog.⁶

Információkérés közvetlenül a könyvtárostól

A diagram (8. ábra) elemzése során megállapíthatjuk, hogy a könyvtáros információnyújtó szerepe manapság is megkerülhetetlen. Mindössze 7% azon olvasók aránya, akik nem veszik igénybe a könyvtáros személyes tájékoztatását. Ezzel párhuzamosan a válaszolók közel 60%-a használja a könyvtárban használható katalógusokat (számítógépes). A könyvek és folyóiratok helyben olvasásának viszonylagos népszerűsége mellett fontos adat, hogy a válaszolók több mint 40%-a adatbázis használónak vallotta magát.

A Központi Könyvtárban kevesebben keresik rendszeresen a könyvtárost, leginkább a kisebb könyvtárakban népszerű a szóbeli információkérés. Ennek oka többek között az automatikus kölcsönzés bevezetése, a sokkal nagyobb tömeg, valamint a már említett, tanulóhelyként történő használat népszerűsége.

8. ábra: Helyben használható szolgáltatások igénybevételének gyakorisága a 2018-as felmérés szerint

DIPPOLD PÉTER

A kérdőívben lehetőséget adtunk a használóknak egyéni véleményük kifejtésére is. Tanulságos volt megfigyelni a pozitív vélemények túlsúlyát, de természetesen olykor kritikákat is megfogalmaztak a könyvtárakkal szemben. A könyvtárosok megítélésével kapcsolatban néhány véleményt idézek:

A pozitívak:

„Nagyon elégedett vagyok a könyvtárosok munkájával, rendszeresen viszem az osztályomat hozzájuk, segítenek idős szüleimnek is könyveket választani, ajánlanak nekünk olvasnivalót és rugalmasak, kedvesek. Köszönöm a munkájukat!”

(Krúdy Gyula Könyvtár, Fő tér 5.)

„Nagyon meg vagyok elégedve a könyvtárban dolgozók munkájával, megfelelően tájékoztatnak mindenről. Rendszeresen felhívják a figyelmet az újdonságokra, a lehetőségekre.”

(Deák Ferenc Könyvtár, Rottenbiller u. 10.)

A kevésbé „lelkizősök” (valószínűleg fiatalok):

„Nagyon különböző habitusúak a könyvtárosok, így szerintem nem lehet egységesen értékelni, hogy milyenek. Nekem az is fontos, hogy gyors legyen a kiszolgálás, ne kelljen sokáig sorban állni, vagy ne tartson soká az ügyintézés.”

(Király utcai könyvtár)

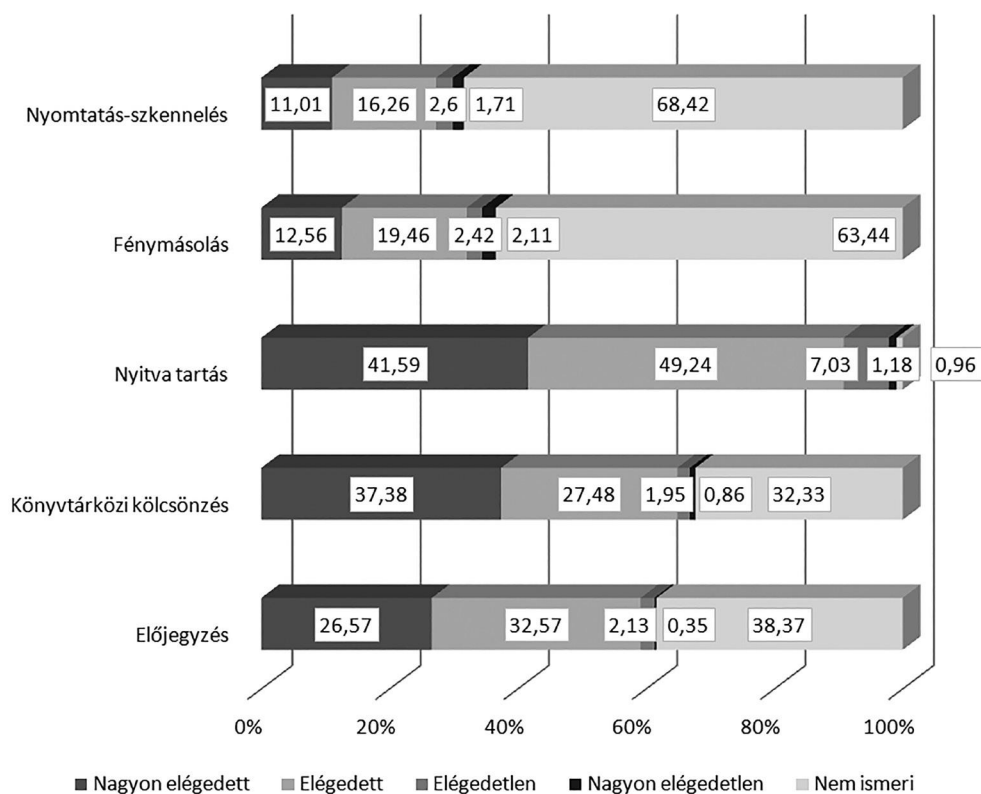
... és a kritikusak:

„tényleg lehetnének türelmesebbek és kedvesebbek a dolgozók.”

(Központi Könyvtár)

A szolgáltatások ismertsége a használók körében

Több szolgáltatásunkkal kapcsolatban tettünk fel kérdéseket, amelyekben az egyes szolgáltatások ismertségére és a velük való elégedettségre kértünk információkat (9. ábra).

9. ábra: Egyes szolgáltatások ismertsége és népszerűsége az egyes könyvtárakban a 2018-as felmérés szerint

Általánosságban elmondható, hogy a nyitvatartási időt saját könyvtára vonatkozásában szinte mindenki ismeri, és általánosságban elégedettek vele (90,83%). Ha azonban könyvtártípusonként bontjuk a válaszokat, árnyaltabb képet kapunk, ami egyébként a szöveges megjegyzésekben is megjelenik. A Központi Könyvtár olvasói között kevesebb az elégedett és több az elégedetlen kitöltő. Érdekesnek találhatjuk, hogy éppen azzal a könyvtárunkkal a legkevésbé elégedettek, amely heti 56 óra nyitvatartással országos szinten is kiemelkedő közkönyvtár. Világossá válik azonban a helyzet, ha figyelembe vesszük, hogy a Központi Könyvtár olvasóinak csaknem a fele egyetemista, s a kérdőívet kitöltők több mint 60%-a tartozik közéjük – az ő igényeik pedig speciálisak e téren: főleg vizsgaidőszakban hosszabb, sőt a teljes hétvégére kiterjedő nyitvatartást várnának el.⁷ Ez a tény éppen a Központi Könyvtár harmadik, jogszabályokban és költségvetési támogatásban láthatatlan, egyetemi könyvtári funkciójából fakad.

A felmérések hasznosulása a könyvtár munkájában

Mint bevezetőmben említettem, ezen cikk célja nem a felmérések eredményeinek részletes elemzése, inkább a trendszerű jelenségek ismertetése volt. Bár talán úgy tűnik, a korábbiakban kiemelt témák mindenki számára ismertek, egy könyvtári üzem felelős menedzsmentje döntéseit nem megérzésekre alapozza. A használói elégedettség- és igényfelmérés többek között azt szolgálta, hogy a döntések valódi mérési eredményekre, adatokra támaszkodjanak.

Jegyzetek és irodalom

1. FSZEK Primer kutatások munkacsoport (kész.): Használói elégedettség- és igényfelmérés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Budapest, FSZEK, 2018. Jóváhagyta: FSZEK MIT. 133 p. Forrás: http://www.fszek.hu/rolunk/minosegugy/?article_hid=39240 [2020. február 21.]
2. DIPPOLD Péter: A Long Tail és a könyvtárak. Hogyan kapcsolódhatunk a „hosszú fark” jelenséghez? In: Kíszl Péter – Csík Tibor (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2018. 167–179. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018.167> [2020. február 21.]
3. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: 2017. évről szóló statisztikai adatszolgáltatás. Forrás: http://www.fszek.hu/rolunk/szervezet/statisztika/?article_hid=39027 [2020. február 21.]
4. KERÉKGYÁRTÓ Ágnes (a kérdőívet és az értékelést összeáll.); JUHÁSZNÉ BERECSZ Veronika: Használói elégedettségi felmérés a Központi Könyvtárban. Budapest, FSZEK, 2019. (Kézirat)
5. ELTE BTK Informatikus könyvtáros mesterszakos hallgatói (kész.): Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tagkönyvtári felmérése. Budapest, FSZEK, 2017. 33 p. (Kézirat)
6. FSZEK Primer kutatások munkacsoport (kész.): i. m.
7. Uo.

Dippold Péter – a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának igazgatója, emellett 2016-tól az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének adjunktusa. 2000 és 2005 között a Könyvtári Intézet igazgatója, majd az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese. Kutatási területe: a közkönyvtárak fejlesztésének lehetséges irányai az internet korában a trendek tükrében. ORCID: 0000-0001-9000-3392

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 267–278.

ÖNREFLEXIÓ ÉS SZAKMAI ÖNISMERET A DOKUMENTUMLEÍRÁS SZOLGÁLATÁBAN

BODA GÁBORNÉ KÖNTÖS NELLI

ELTE BTK KITI Információtudományi Tanszék, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEGFOGLALÓ

Az utóbbi évtizedek társadalmi, kulturális és technológiai változásai nem hagyták érintetlenül a könyvtárakat sem. A felhasználó- és szolgáltatásközpontú ellátás eszménye jegyében átalakultak a könyvtári munkafolyamatok, megváltoztak a dokumentumok leírásához, a katalógusok építéséhez alkalmazott munkaeszközök és -módszerek, melyek szükségszerűen magukkal vonták a tevékenységhez kapcsolódó szakmai kompetenciák tartalmának átalakulását is.

Ahogy a régi idők könyvtári cédulakatalógusának, úgy a mai kor számítógépes katalógusának a színvonalát is több tényező alakítja egyszerre. Mindkettőt meghatározza az állomány nagysága és összetétele, az alkalmazott előírások rendszere, a rendelkezésre álló technikai háttér, a felhasználói igények, valamint a hagyomány, a könyvtáros előtt álló példák – és nem utolsósorban – a készítőjének szakmai felkészültsége és tapasztalata.

Az önreflexió az élethosszig tartó tanulás szerves része, tapasztalataink, cselekedeteink, szisztematikus végiggondolása, elemzése, a szakmai önismeret és a szakmai identitás kialakításának meghatározó eleme, mely jelentős mértékben hozzájárulhat a megváltozott környezethez való alkalmazkodás sikeréhez és a XXI. század könyvtárossá válásában szemben támasztott új elvárások teljesítéséhez a dokumentumleírás vonatkozásában.

A tanulmány a szakmai önismeret szemszögéből tekinti át az informatikus könyvtáros alapképzési szak és a könyvtártudomány mesterszak a 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendeletben megjelent képzési céljait és szakmai kompetenciáit, annak érdekében, hogy látható legyen, melyek azok az ismeretek, jártasságok, készségek és képességek, amelyek nélkülözhetetlenek a könyvtári gyűjtemények feltárásának értékteremtő munkafolyamatában résztvevő szakemberek önreflexiójához, szakmai önértékelésének megvalósításához.

Bevezetés

Az utóbbi évtizedek társadalmi, kulturális és technológiai változásai nem hagyták érintetlenül a könyvtárakat sem. A felhasználó- és szolgáltatásközpontú ellátás eszménye jegyében átalakultak a könyvtári munkafolyamatok, megváltoztak a dokumentumok leírásához, a katalógusok építéséhez alkalmazott munkaeszközök és -módszerek is, melyek szükségszerűen magukkal vonták a tevékenységhez kapcsolódó *szakmai kompetenciák tartalmának átalakulását* is.

A dokumentumleírás terén végbemenő változásoknak és az új kihívásoknak csak azok a magasán képzett, speciális ismeretekkel rendelkező szakemberek képesek megfelelni, akik kompetens módon, megfelelő rálátással rendelkeznek saját magukra, személyes és szakmai működésükre, és ennek birtokában a munkájukat folyamatosan vizsgálva, javítva, ismereteiket bővítve vesznek részt a dokumentumleírás értékkeremtő folyamatában. Vajon képesek vagyunk megfelelő módon érzékelni ezeket a változásokat, az új elvárásokat? Képesek vagyunk kritikusan, egy külső, független nézőpontból vizsgálni szakmai tevékenységünket? Kapunk elegendő visszajelzést arról, milyen munkát végzünk, és nem utolsósorban van lehetőségünk, eszközünk, motivációnk, időnk a *szakmai önvizsgálatra*? A válaszokat kutatva az önreflexió és a reflektív gondolkodás elméletalkotóit, a neveléstudomány hazai és külföldi teoretikusait hívtam segítségül. Átfogó és teljes körű válasz mégsem adható a témakör szerteágazó jellege, valamint a terjedelmi korlátok miatt. Jelen írás csupán figyelemfelkeltő és gondolatébresztő szándékú. A kérdés részletes kidolgozásához további kutatások szükségesek a szerző részéről. Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy a tanulmányban tárgyalt önreflexió nem a pszichológiai szempontú önértékelést jelenti, hanem egy szakmai szempontrendszeren alapuló értékítéletet.

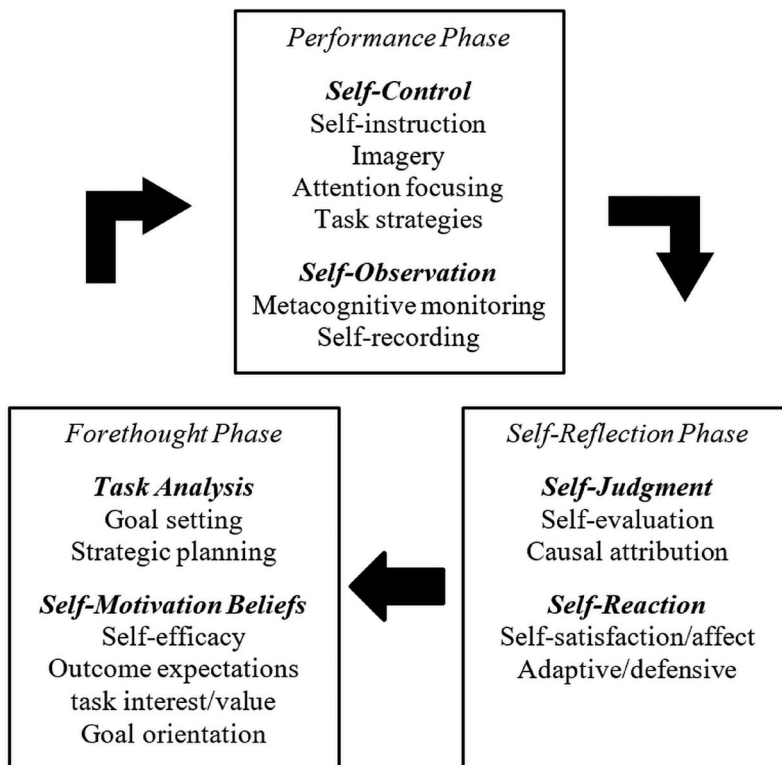
Az önreflexió kutatása, elméletalkotói

A reflektivitás gondolköre az 1950-es évek elején jelent meg *John Dewey*nál.¹ Az amerikai oktatási rendszer egyik megreformálójaként, paradigmaváltóként² számon tartott filozófus a reflexiót gondolkodási formának tekinti, ami a konkrét tapasztalat, helyzet kétségéből születik és problémamegoldáshoz vezet. *Dewey* szerint a reflektív gondolkodás során a lehetséges cselekvések alternatívákká szerveződnek, és így a „zavaros” szituáció, világos helyzetté változhat.³

Egy másik megközelítésben, *Donald Schön* amerikai filozófus szerint a reflektálás egyfajta kísérletként jellemezhető, amelyben a reflexió szerepe nem más, mint hogy lehetővé teszi a párbeszédet a reflektáló és a problémás szituáció között. A probléma-helyzet és a probléma minőségének fontosságát hangsúlyozza, azt állítva, hogy az igazi reflektivitást csak az a problémahelyzet hívja elő, ami érzelmileg hat az egyénre.⁴ „A reflexiót pedig olyan gondolkodásmódként definiálja, ami magában foglalja azt a képességünket, hogy észszerűen válasszunk és választásunkért felelősséget vállaljunk. *Schön* koncepciója a reflektív gondolkodás öt fázisát különbözteti meg, melyek a következők:

- a probléma felismerése,
- a probléma összevetése hasonló esetekkel, az adott helyzet sajátosságainak kiemelése,
- a fentiek alapján a probléma újrafogalmazása, azonosítása,
- kísérletezés a megoldásokkal, végül pedig
- a kívánt és nem kívánt következmények átgondolása.”⁵

Barry J. Zimmerman amerikai oktatáskutató triadikus modelljének⁶ szintén szerves része az önreflexió (1. ábra). A modell ciklikusan visszatérő folyamatok együtteseként mutatja be az *önszabályozó tanulás* fázisait, melynek harmadik eleme az önreflexió.

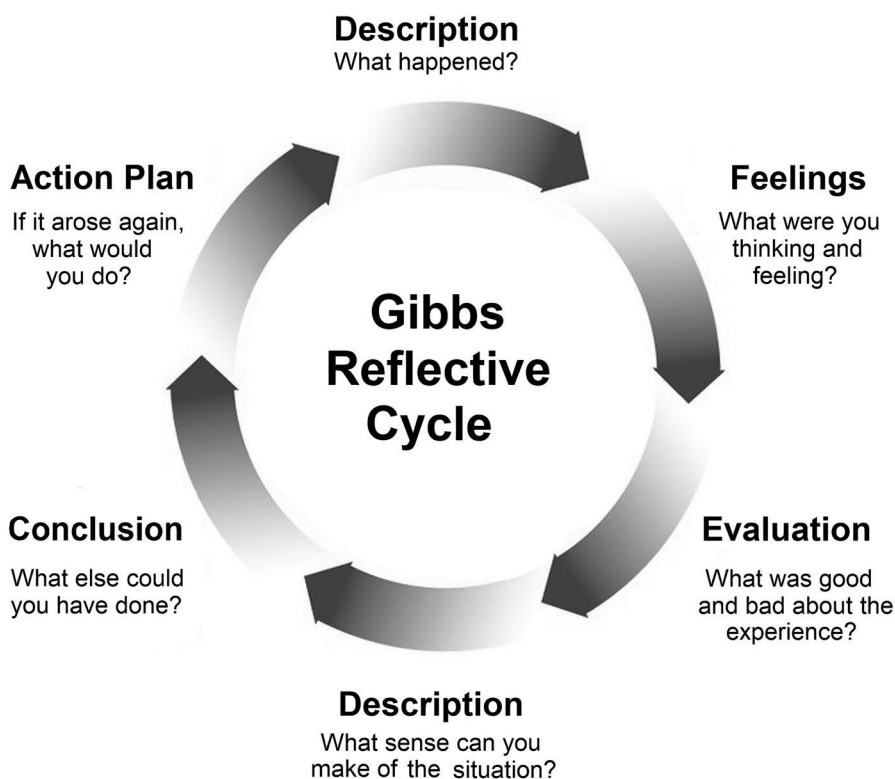

1. ábra: Az önszabályozó tanulás fázisai és alfolyamatai⁷

„A ciklus első fázisa (Forethought Phase) a *cselekvés tervezése*. Ebben a fázisban lényeges, hogy az egyén mennyire tartja fontosnak a rábízott feladatot, továbbá milyen a saját magáról kialakított képe, az önértékelése. A második fázis (Performance Phase) a *megvalósítás és kivitelezés* fázisa, amikor a feladat megoldási stratégiájának kidolgozása történik, mely során az egyén a feladatra koncentrálni és közben folyamatosan figyelemmel kíséri a változásokat (monitorozás), amelyekhez igyekszik alkalmazkodni. A harmadik fázis (Self-Reflection Phase) a monitorozással párhuzamosan zajlik, ez az *önreflexió*, melynek keretében az egyén értékeli saját teljesítményét. Az egyén önmaga végzi a visszacsatolást, ami nem a folyamat végén történik meg, hanem a folyamat közben. Mindez folyamatos észlelést, értékelést jelent. Az önértékelés során az egyén következtetéseket von le, minősíti a saját teljesítményét. Ennek nyomán pedig különböző reakciók jönnek létre: elégedettség, elégedetlenség, adaptív és defenzív magatartás.”⁸

Az önreflexió körforgás jellegű, hat egymást követő lépésből álló folyamatként történő ábrázolását mutatja be részletesen a *Gibbs-féle reflexiós ciklus* (2. ábra).⁹ A ciklus elemei:

- Leírás: Mi történt?
- Érzelmek: Mit éreztünk, mit gondoltunk?
- Értékelés: Mi volt jó, illetve rossz ezzel a tapasztalattal kapcsolatban?
- Elemzés: Milyen egyéb meglátásaim vannak a helyzetről?
- Következtetés: Mi mást tehetek még?
- Cselekvési terv: Mit fogok legközelebb csinálni?

2. ábra: A Gibbs-féle reflexiós ciklus¹⁰

A modell egy-egy tapasztalat rendszerszerű végiggondolásában segít. *Graham Gibbs* modellje az önreflexió lényegére mutat rá: a reflexióból nyert meglátások a jövőbeni gyakorlathoz adnak információkat. Ez nem más, mint *reflektív tanulás*.¹¹ Mi kell ahhoz, hogy ezt megvalósítsuk? Mi jellemzi ezt a tanulást? A reflektív tanulás három alapvető jellemzője:

- az elfogulatlan, nyitott gondolkodásmód – az alternatívák figyelembevétele,

- a teljes odaadás – a belemerülés a folyamatba, és
- a személyes felelősségvállalás – az elfogadás.¹²

Falus Iván és Kimmel Magdolna meghatározása¹³ alapján a reflexió tapasztalataink, ismereteink és cselekedeteink szisztematikus elemzése: okainak és alapvetéseinek feltárása, következményeinek végiggondolása. *A reflexió, illetve önreflexió tevékenység bizonyítható módon fejleszti a szükséges kompetenciákat, az önértékelést végző személy személyiségét, a kommunikációs készségeit és önbizalmát. Az önreflexió elsősleges visszajelzés arról, hogy hol tartunk, miben értünk el jó eredményeket és milyen területeken kell még fejlődniünk; rákérdezés önmagunkra, a véleményeink, gondolkodásmódunk helyességének vagy helytelenségének felülvizsgálatára. Nélkülözhetetlen a munkánk értékelésében, a továbblépés és a folyamatos megújulás eszköze.*¹⁴ A reflektív gondolkodás tudatos alkalmazásához elengedhetetlen az önelemzőképesség, a nyitott, a fejlődés iránt elkötelezett és azért *felelősséget vállaló attitűd.*¹⁵

„Az 1980-as években az Egyesült Államokban szinte tudományos mozgalommá vált a reflektív gondolkodás kutatása. A különböző kutatások nyomán több, újszerű értelmezéssel egészült ki a reflektivitás meghatározása. Sokan olyan *eszközként* definiálták a reflektivitást, ami lehetőséget (néha kényszert) ad az új gondolkodási, szituáció megítélési technikák kifejlesztésére, a napi rutintól való elrugaszkodásra.”¹⁶ A számtalan elmélet és definíció közös tanulságaként levonható, hogy „*az önreflexió és az önértékelés a tanulás és a szakmai fejlődés motorja*, ami a szakmai tevékenységünk folyamatos, ciklikus monitorozását, értékelését és az értékelés alapján annak korrigálását, változtatását jelenti.”¹⁷ Az önreflexió az élethosszig tartó tanulás elengedhetetlen eszköze,¹⁸ a szakmai önismeret és a szakmai identitás kialakulásának meghatározó eleme.

Önreflexió és szakmai kompetenciák a dokumentumleírás vonatkozásában

A szakmai önismeret és önvizsgálat jelentősége egyáltalán nem elhanyagolható tényező a dokumentumleírás szempontjából, illetve a dokumentumleírás munkafolyamatában résztvevők szakmai fejlődése szempontjából sem. Csak a változás állandó¹⁹ – szokták mondani, és így van ez a dokumentumleírás terén is. Az újszerű megközelítésről vallanak a leírás megváltozott alapelvei, és a változó szakterminológia²⁰ egyaránt. Tudjuk, tapasztaljuk: nem kerülhető el a megszokott gyakorlattól eltérő, új megoldások bevezetése, a korábban alkalmazott sémák nem vihetők tovább, és változnunk, változtatnunk kell. Az újratervezés és az „átállás” nem mindig zökkenőmentes, gyakran belső és külső konfliktusoktól sem mentes folyamat, de úgy gondolom, hogy a tudatos önreflexió által nyert tapasztalatok segíthetnek új lendületet venni, szakmailag fejlődni, az új szabályokat elsajátítani és új cselekvési formákat kialakítani.

A megszokás és a rutin fogságából a dokumentumleírónak a *reflektív gondolkodás* segíthet kiszabadulni, ami „összekapcsolja az elméleti tudást a korábbi gyakorlati tapasztalatokkal egy fejlődési cél elérése érdekében.”²¹ A reflektív gondolkodás tudatos alkalmazásához

elengedhetetlen az önelemzőképesség, a nyitott, a fejlődés iránt elkötelezett és azért felelősséget vállaló attitűd, a hajlandóság a több szempontú elemzésre.²² „A tudásalapú társadalomban állandó célként jelenik meg a teljesítmény javítása, a szakmai fejlődés igénye, aminek nem tudunk megfelelni, ha nem alkalmazzuk a reflektív gondolkodást. Mindezekon túl az önreflexió nem csak a szakmai fejlődésben játszik fontos szerepet, nyugodtan mondható, hogy az élet minden területén jelen kell, hogy legyen.”²³

Az önreflexió képességének elsajátításáért különösen sokat tehetünk a könyvtár- és információtudományi képzés ideje alatt, a felsőfokú könyvtárosképzésben résztvevő hallgatók esetében.²⁴ A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy az önreflexió kérdésköre hol és hogyan érhető tetten az informatikus könyvtáros alapképzési szak, illetve a könyvtártudomány mesterképzési szak képzési céljaiban és szakmai kompetenciáiban,²⁵ közelebbről pedig azokban a kompetenciákban, amelyek összefüggésbe hozhatók a dokumentumleírás szerteágazó folyamataival.

Az említett szempontokat figyelembe véve, az alapképzésben és a mesterképzésben elsajátítandó szakmai kompetenciák közül egyaránt nyolcat-nyolcat lehet kiemelni:

Informatikus könyvtáros alapképzési szak (BA)

Az informatikus könyvtáros

a) tudása

- Ismeri a hazai és külföldi dokumentumok és információk értékelésével, kiválasztásával, a gyűjteményszervezéssel, *a formai és tartalmi feldolgozással*, a keresőrendszerek használatával, működtetésével, *fejlesztésével*, valamint a könyvtári szolgáltatások nyújtásával és tervezésével *kapcsolatos alapelveket*.

b) képességei

- Képes a munkája során megismert vagy feltárt tények alapos és részletes elemzésére, az eredményekből kibontható *összefüggések feltárására, reális értéktételeket alkot* és az ezekből levonható következtetésekre építve *önálló javaslatokat fogalmaz meg*.
- Képes *ismereteinek hatékony alkalmazására* az egyes könyvtári munkaterületeken, a gyűjteményszervezés, az *információ- és dokumentum feldolgozás*, az információkeresés, az információ- és dokumentumszolgáltatás és egyéb könyvtári szolgáltatások területén.

c) attitűdje

- Minőség tudattal rendelkezik, és *saját tevékenységét is kritikusan szemléli*. Részesen kíván lenni a könyvtári szolgáltatások jó minőségét garantáló minőségi láncolatnak.
- *Nyitott* a könyvtári innováció minden formája iránt, *befogadó és egyben kritikus* a könyvtári munkát érintő elméleti, gyakorlati és módszertani *újításokkal szemben*.
- Elfogadja és alkalmazza a mindennapok könyvtári gyakorlatában igazolt megoldásokat, *él a szakmai továbbképzés minden formális és informális lehetőségével*.

d) autonómiája és felelőssége

- Szűkebb szakmai területén, személyes felelősségi körében önálló és *kezdeményező szerepet vállal* abban, hogy a társadalomban kialakult könyvtárkép egyre pozitívabbá váljon.
- A szervezeti struktúrában elfoglalt helyének megfelelő *önállósággal, proaktivitással és felelősséggel* szervezi munkáját, és az irányítása alatt dolgozó munkatársak tevékenységét.

Könyvtártudomány mesterképzési szak (MA)

Az informatikus könyvtáros

a) tudása

- Birtokolja a korszerű *minőségmenedzsment*, tudásmenedzsment és projektmenedzsment, valamint a szolgáltatások nyújtásával, tervezésével kapcsolatos módszertani tudástartalmakat.
- Birtokában van a *könyvtári minőségirányítás és a szervezeti önértékelés elméleti és módszertani ismereteinek és eszközeinek*, amelyek alkalmazásával a könyvtárak és információs szervezetek teljesíthetik jelenlegi és a jövőben várható feladataikat.

b) képességei

- Képes a különböző típusú könyvtárakban, szaktájékoztatási és dokumentációs intézményekben, valamint az üzleti szférában az egyes szaktudományok területén *magas szintű, önálló* gyűjteményszervező, *feldolgozó*, rendszerező, tájékoztató *munka végzésére* magyar és idegen nyelven.

c) attitűdje

- Elkötelezett a könyvtár- és információtudomány területén egyre nagyobb szerepet kapó minőségbiztosítási törekvésekkel szemben, *minőség tudat és sikerorientáltság*, stratégiai látásmód és szolgáltatásorientáltság *jellemzi*.
- Kellő *motivációval rendelkeznek a változó társadalmi igények felismerésére, reflexiójára, a folyamatos önképzésre*, az életen át tartó tanulásra.

d) autonómiája és felelőssége

- Megfelelő *önismeret jellemzi*, meglevő tudását és képességeit *kritikusan értékeli és fejleszti*.
- Önállóan, bátran és *felelősségteljesen vesz részt* munkaszervezetének működtetésében, a *szakmai koncepciók kidolgozásában*, megvitatásában és megvalósításában.
- Minden szervezeti, intézményi tevékenysége során felelős módon latba veti tudását és befolyását a *minőségi munkavégzés elismertetése* mellett.

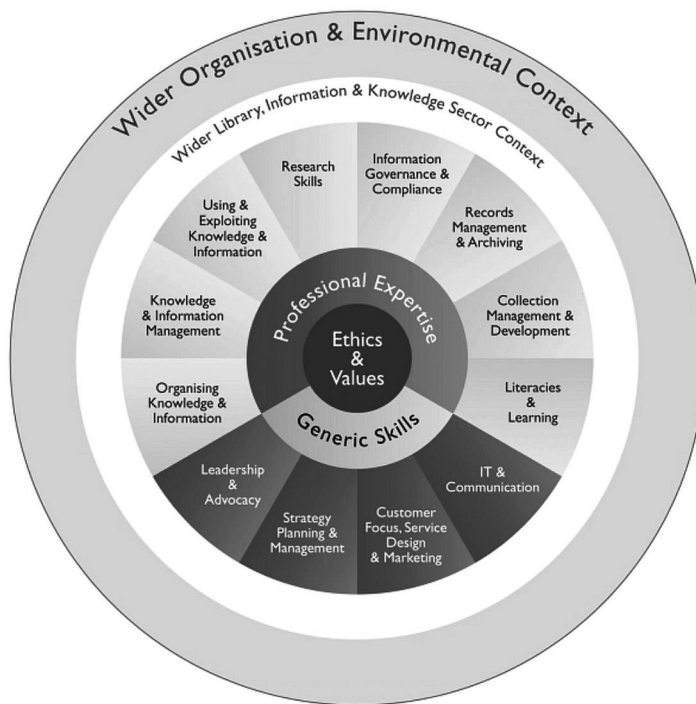
Láthatjuk, hogy a dokumentumleírás vonatkozásában a könyvtári feltáró tevékenység színvonalas működtetéséhez az elsajátított tudáson kívül, a leírás nemzetközi és hazai szabványainak, szabályzatainak és a gépi rendszerek ismeretén kívül *nélkülözhetetlen elem a folyamatos szakmai önreflexió*, melyre alap- és mesterképzésben egyaránt fel kell készíteni

hallgatóinkat. A képzési és kimeneti követelmények szerint felépített oktatási programon belül, a dokumentumleíráshoz kapcsolódó kurzusok esetében kiemelten fontosnak tartom, hogy érvényesüljön ez a szándék és a hallgatók elsajátítsák a szakmai önreflexió képességét. A későbbiekben, munkájuk során ennek birtokában tudják majd reálisan értékelni saját dokumentumleírói tevékenységüket. Így rajzolódik ki fokozatosan előttük egy *szakmai önarckép*, amely segít a szakmai fejlődésüket elősegítő célokat kitűzni és a célokat szem előtt tartva tudatosan fejleszteni önmagukat. Mindezek alapján pedig remélhető, hogy az egyének szintjén végbemenő folyamatok pozitív módon hatnak vissza a rendszer egészére, a rekordokra, a rájuk épülő bibliográfiai szolgáltatások és a belőlük felépülő adatbázisok minőségére egyaránt.

*Az önértékelés egy lehetséges módja:
a Professional Knowledge and Skills Base (PKSB) keretrendszer*

Az önreflexió folyamat nem „egy karosszék-forradalom.” A teljes sikerhez kellenek a tettek, azaz az elmélet gyakorlati tesztelése, ellenőrzése is.²⁶ A folyamat beindításához és végigviteléhez kiváló lehetőséget, eszközt kínál a *Professional Knowledge and Skills Base*²⁷ (PKSB) elnevezésű keretrendszer, melyet a brit könyvtáros kamara (Chartered Institute of Library and Information Professionals = CILIP) 2013-ban dolgozott ki. A szakmai önértékelés és önreflexió területéhez szorosan kapcsolódó kezdeményezésről 2016 tavaszán, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete által szervezett „*Szakmai ismeretek és készségek – átalakuló hivatás. A könyvtáros kompetenciák változása és megjelenése az uniós gyakorlatban*” című nemzetközi konferencián²⁸ Simon Berney-Edwards számolt be. Az előadó bemutatta azt „az önbevalláson alapuló, az egész életpályát átívelő szakmai minőségbiztosítási rendszert”²⁹, kompetencia keretrendszert, amely lehetőséget ad a brit könyvtárosok és információs szakemberek önminősítésére.^{30,31}

A PKSB azokat az elvárt szakmai és technikai ismereteket, általános készségeket és képességeket veszi számba, amelyekkel a könyvtári, információs és tudásmenedzsment területén dolgozóknak rendelkezniük kell. Mindez kiegészül szakmai etikai elemekkel és olyan értékekkel, amelyek mind a szakmai közösségen belül, mind pedig azon kívül fontosak. A kerék (PKSB Wheel) középpontjában azok az etikai elvek és értékek (Ethics & Values) állnak, amelyekre a szakma valamennyi résztvevőjének munkája épül (3. ábra). A középpontot nyolc szakmai tudás (Professional Expertise) és négy alap vagy általános készség (Generic Skills) veszi körül. Ezek azok a meghatározó készségek és tudáselemek, amelyek a könyvtáros hivatás lényegét és egyediségét jelentik. Valamennyi készség- és tudáselem 6–10 további elemből áll. A szélesebb összefüggésrendszer vizsgálata azért fontos, hogy ismerjük és megértsük a tágabb szakmai környezetet (Wider Library, Information & Knowledge Sector Context) és a munkahelyen kívüli (Wider Organisation & Environmental Context) világot, a szervezeti és környezeti hátteret egyaránt.³²

3. ábra: PKSB kompetencia keretrendszer³³

Az önértékelési keretrendszer szempontjai mentén megvizsgálhatjuk saját szakmai teljesítményünket, ellenőrizhetjük, hogy jelenleg hol tartunk, milyen szintet értünk el; és látható benne az is, hogy mi az ideális szint egy-egy készségnél. A készség- és tudáselemeken belüli témaköröket (az elsajátított ismereteket és készségeket)³⁴ mindenki a saját helyzetének, eddigi teljesítményének megfelelően, egy öt fokozatú (0–4) skálán pontozhatja.³⁵ Az értékelés segítségével beazonosítható, hogy hol kell fejlődni, mi az a terület, ahol magasabb szintre kell eljutni.³⁶

A PKSB keretrendszerben szereplő szakmai és technikai ismeretek, általános készségek és képességek áttekintése és pontozása, úgy gondolom érdekes és tanulságos kísérlet lenne valamennyi, a dokumentumleírás területén dolgozó szakember számára szakmai önreflexiójuk részeként.

Összefoglalás

Napjainkban a dokumentumleírás terén végbement paradigmaticus változások alapjában változtatják meg a könyvtárosok munkáját. A kihívásokhoz való sikeres alkalmazkodás kulcstényezője az önképzés belső igényével rendelkező szakember, aki ismereteit,

készségeit, tudáskészletét folyamatosan bővítve vesz részt a dokumentumleírás értéktéremtő munkafolyamatában. „Az önreflexió általi tanulás nagymértékben az egyén saját motivációi által irányított folyamat.”³⁷ Enélkül az egyén személyes és szakmai fejlődése elképzelhetetlen. A jövőbe mutató fejlesztések megvalósításához a könyvtárakban – sok egyéb feltétel mellett – szükség van a megújulni kész szakemberekre. Ahhoz, hogy az eddig elért eredményeket megőrizzük és továbbléphessünk, a megújulást magunkban kell kezdenünk. A kihívás és a verseny kézzelfogható, melyre szakmailag és emberileg is fel kell készülnünk.

Jegyzetek és irodalom

1. DEWEY, John: Experience and education. New York, MacMillan, 1951.
2. BÉCSI Zsófia: John Dewey nevelésfilozófiája. [PhD disszertáció] Pécs, PTE BTK Filozófia Doktori Iskola, 2018. 4. p. Forrás: <http://pea.lib.pte.hu:8080/handle/pea/23114> [2020. április 16.]
3. SZIVÁK Judit: A reflektív gondolkodás fejlesztése. Budapest, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2010. 9. p.
4. SCHÖN, Donald: Educating the reflective practitioner. San Francisco, Jossey-Bass, 1987.
5. SZIVÁK Judit: i. m. 2010.
6. ZIMMERMAN, Barry J.: Attaining self-regulation: a social cognitive perspective. In: Boekaerts, M. – Pintrich, P. R. – Zeidner, M. (ed.): Handbook of self-regulation. New York, Academic Press, 2000. 13–39. p. Forrás: <https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50031-7> [2020. április 16.]
7. Az ábra forrása: ZIMMERMAN, Barry J.: Investigating self-regulation and motivation: historical background, methodological developments, and future prospects. = American Educational Research Journal, Vol. 45. No. 1. 2008. 178. p. Forrás: <https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50031-7> [2020. április 6.]
8. ZAGYVÁNÉ SZŰCS Ida: Az önértékelés szerepe gyakorló pedagógusok szakmai önismeretének alakulásában. = Képzés és gyakorlat, 15. évf. 1/2. sz. 2017. 177–178. p. Forrás: <https://doi.org/10.17165/TP.2017.1-2.10> [2020. április 16.]
9. GIBBS, Graham: Learning by doing: a guide to teaching and learning methods. Oxford, Oxford Further Education Unit, 1988. Elektronikus újrakiadás. 2013. 49–50. p. Forrása: <https://thoughtsmostlyaboutlearning.files.wordpress.com/2015/12/learning-by-doing-graham-gibbs.pdf> [2020. április 6.]
10. Az ábra forrása: Sarah Stewart's Eportfolio. Forrás: <https://blogs.glowscotland.org.uk/glowblogs/uodsseportfolio/2015/10/25/gibbs-reflective-cycle> [2020. április 16.]
11. Vö. ZIMMERMAN, Barry J.: i. m. 2008. 178. p.: Investigating self-regulation and motivation: historical background, methodological developments, and future prospects. = American Educational Research Journal, Vol. 45. No. 1. 2008. 178. p. Forrás: <https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50031-7> [2020. április 6.]

12. GOGOLÁK Zoltán: Nemcsak vezetői eszköztár: a megértés javításának eszköze – az önreflexió. Forrás: <https://www.hrportal.hu/hr/nemcsak-vezetoi-eszkoztar-a-megertes-javitanak-eszkoze---az-onreflexio-20181019.html> [2020. április 6.]
13. FALUS Iván – KIMMEL Magdolna: A portfólió. 2. bőv. kiad. Budapest, Gondolat Kiadó, ELTE PPK Neveléstud. Int., 2009. 148. p.
14. RADICS Márta – TÓTHNÉ ASZALAI Anett: Logopédiai gyakorlatok kézikönyve. Szeged, SZTE JGYPK Gyógypedagógus-képző Intézet, [?]2015. 9.7. fejezet. Forrás: http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Logopediai_gyakorlatok_kziknyve/97_nreflexi.html [2020. április 16.]
15. HAFNERNÉ ERDŐDI Ilona: Önreflexiót támogató mentor tanári eszközök és módszerek. = Opus et Educatio, 3. évf. 3. sz. 2016. 302. p. Forrás: <https://doi.org/10.3311/ope.105> [2020. április 16.]
16. SZIVÁK Judit: Reflektív elméletek, reflektív gyakorlatok. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014. 15. p.
17. ZAGYVÁNÉ SZŰCS Ida: i. m. 175. p.
18. KALAMÁR Beáta: Az önreflexió több, mint egy karosszék-forradalom. = Boom Magazin, 3. évf. 9. sz. 2018. 70. p.
19. Hérakleitosz (Efezus, Kr. e. 544 k. – Efezus, 483 k.) Magyar Katolikus Lexikon. Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/H/Herakleitosz.html> [2020. április 16.]
20. Vö. DUDÁS Anikó: „Új rendszerhez új zsargont!” A nemzetközi katalogizálási alapelvek terminológiai és fordítási kérdéseiről. = Könyvtári Figyelő, 64. évf. 4. sz. 2018. 558–563. p.
21. MÓRI Árpádné: A reflexió szerepe a pedagóguskompetenciák értékelésében. Oktatási Hivatal – Köznevelés – Uniós projektek – TÁMOP-3.1.5/12: Pedagógusképzés támogatása – Projekthírek. Forrás: https://www.oktatas.hu/koznevelas/projektek/tamop_315_pedkepzes_fejl/projekthirek/reflexio_pedagoguskomptenciak_ertekeleseben [2020. április 16.]
22. Uo.
23. HAFNERNÉ ERDŐDI Ilona: i. m. 302. p.
24. Vö. KISZL Péter: A könyvtár- és információtudományi képzés ökológiája. = Könyvtári Figyelő, 66. évf. 1. sz. 2020. 9–40. p.
25. 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600018.EMM&txtreferer=00000001.TXT> [2020. április 16.]
26. KALAMÁR Beáta: i. m.
27. Bővebben a The Professional Knowledge and Skills Baseről. Forrás: <https://www.cilip.org.uk/page/PKSB> [2020. április 16.]
28. Híradás a konferenciáról az ELTE BTK KITI honlapján. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2016/03/szakmai-ismeretek-es-keszsegek.html> [2020. április 16.]
29. BERNEY-EDWARDS, Simon: Developing a competency model for library and information professionals in the UK. Forrás: <https://www.linkedin.com/pulse/developing-competency-model-library-information-uk-berney-edwards> [2020. április 16.]

30. Beszámoló a „Szakmai ismeretek és készségek – átalakuló hivatás. A könyvtáros kompetenciák változása és megjelenése az uniós gyakorlatban” címmel szervezett nemzetközi szakmai konferenciáról. Forrás: https://qulto.eu/hu/web/portal/valasztott_hir/-/tartalom/hogyan-valtoznak-a-konyvtaros-kompetenciak-40460 [2020. április 16.]
31. KISSNÉ ANDA Klára: Könyvtáros készségek, kompetenciák és átalakuló hivatás. = KemLib, 6. évf. 3. sz. 2016. 34–37. p. Forrás: https://epa.oszk.hu/02700/02762/00052/pdf/EPA02762_kemlib_2016_03_34-40.pdf [2020. április 16.]
32. ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: A 21. századi könyvtáros kompetenciák a közkönyvtárakban: a digitális kompetencia. In: Barátné Hajdu Ágnes – Béres Judit (szerk.): A digitális kompetencia fejlesztése a könyvtárakban. Budapest, FSZEK, 2019. 105. p. Forrás: <http://www.azenkonyvtaram.hu/documents/11543/49997/Digit%C3%A1lis+kompetencia+fejleszt%C3%A9s+a+k%C3%B6nyvt%C3%A1rakban/43abfff9-d2ea-49a9-aff8-288ef0bbc55c> [2020. április 16.]
33. Az ábra forrása: STEVENS-BURT, Luke: Tools to help you build your career. (Prezentáció) Forrás: <http://cilipconference.org.uk/wp-content/uploads/Tools-to-help-build-your-career.pdf> [2020. április 16.]
34. CILIP: PKSB (Professional Knowledge & Skills Base) for Knowledge Management. Forrás: <https://cdn.ymaws.com/www.cilip.org.uk/resource/group/d8c83290-f520-4c10-83fe-998144595612/cilip-kmpksb-january2019v3.pdf> [2020. április 16.]
35. [BERNEY-]EDWARDS, Simon: Using and exploiting CILIP's professional knowledge and skills base. (Prezentáció) 4–5. dia. Forrás: <https://slideplayer.com/slide/5292548> [2020. április 16.]
36. CSEH Gabriella: Szakmai ismeretek és készségek – átalakuló hivatás. A könyvtáros kompetenciák változása és megjelenése az uniós gyakorlatban. = Könyvtári Levelező/lap, 28. évf. 4. sz. 2016. 17–25. p.
37. GOGOLÁK Zoltán: i. m.

Boda Gáborné Köntös Nelli – egyetemi adjunktus, 2006 óta az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatója. Szakmai érdeklődésének középpontjában a könyvtári minőségirányítás és a dokumentumleírás kapcsolata áll. További kutatási területei: integrált könyvtári rendszerek, intézményi publikációs adattárak, online információforrások. ORCID: 0000-0003-0955-5056

A KÖNYVTÁR MINT STRESSZFORRÁS HOGYAN OLDHATÓ A KÖNYVTÁRI SZORONGÁS?

SENKEI-KIS ZOLTÁN

ELTE BTK KITI Információtudományi Tanszék, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A könyvtári szorongás olyan pszichológiai akadály, mely a hatékony könyvtárhasználat útjában állhat, ezért fontos, hogy az olvasókkal napi szinten kapcsolatban álló tájékoztató könyvtárosok ismerjék, és értsék ezt a problémát. A könyvtári szorongás a könyvtárral való találkozásokor fellépő esetleges pszichés megterhelés. A könyvtári szorongást többféle hatás váltja ki. A személyben ébredő emocionális gátlások és az intézményi sajátosságok által keltett negatív érzések együttesen okoznak nyomasztó lelki megterhelést a felhasználókban. Korábbi kutatások (Mellon, 1986) szerint alapvetően négy okra vezethető vissza a diákok ellenérzése: nyomasztónak érzik a könyvtár méretét; nem tudják, mit merre találnak és nem értik a könyvtár rendszerezését; nem biztosak abban, hogyan kell nekilátni a kutatómunkának; nincsenek ismereteik arról, mit kell tenniük a könyvtárban, ami miatt alkalmatlannak érzik magukat és mivel ezt szégyellik, félnek segítséget kérni. A szorongás oldása közös feladata könyvtárosoknak, oktatóknak és rajtuk keresztül a hallgatóknak. A siker záloga lehet a felhasználóbarát könyvtári környezet kialakítása, a gátlások leépítését támogató könyvtárosi attitűd, a könyvtári szorongás meglétének elismerése, valamint az információs műveltség és a könyvtárhasználat oktatása.

Bevezetés

A könyvtári szorongás olyan pszichológiai akadály, mely a hatékony könyvtárhasználat útjában állhat. A fogalom már nem annyira új keletű a nemzetközi szakirodalomban, Magyarországon viszont csak említés szintjén foglalkoztak a témával.¹ Az elsősorban a felsőoktatásban tanuló hallgatóknál jelentkező könyvtári szorongás legátfogóbb vizsgálatát hazánkban Eln Flóra, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetének (ELTE BTK KITI) BA-szakos hallgatója végezte 2018-as szakdolgozatának témájaként.² Jelen tanulmány a jelenség nemzetközi és hazai kutatásának fejleményeit és szakirodalmát mutatja be.

A könyvtári szorongás jelenségének bemutatása

A könyvtári szorongás vizsgálata az 1980-as évek elején került a könyvtártudomány vérkeringésébe Constance A. Mellon kvalitatív kutatásának eredményeképpen. Mellon

1981-ben a *Tennessee Egyetem* megbízásából könyvtárhasználatot oktató programot dolgozott ki, amely során szembesült a könyvtári szorongás jelenség meglétével, amit *Library Anxiety*-nek nevezett el. Elméletét *Grounded Theory*, azaz megalapozott elmélet névvel illette. A témáról megjelent publikációjában³ fontos megállapításokat tett. Eredményei szerint a könyvtári szorongást többféle hatás váltja ki. A személyben ébredő emocionális gátlások és az intézményi sajátosságok által keltett negatív érzések együttesen okoznak nyomasztó lelki megterhelést a felhasználókban. Két éven keresztül húsz oktató bevonásával naplószerű bejegyzéseket gyűjtöttek be hatezer diáktól az *English Composition* (Fogalmazás) órák keretén belül. A diákok feladata az volt, hogy szabadon kifejtve írjanak könyvtári kutatásaikról és meséljenek az információkeresés folyamán esetlegesen felmerülő problémáikról, illetve az ehhez kapcsolódó érzéseikről; a szemeszter végén pedig esszét kellett írniuk. Az adatokat Mellonék begyűjtötték az oktatóktól, majd elemezték őket, és arra a meglepő felfedezésre jutottak, hogy amikor a diákoknak a saját információszerzési, -kutatási stratégiájukról kellett volna írniuk, nem részletezték a problémáikat, ehelyett arról a félelemrészetről számoltak be, ami visszatartotta őket attól, hogy nekifogjanak a keresésnek, illetve, hogy ez az érzés hátráltatta őket abban, hogy elegendő időt töltsenek a könyvtárban ahhoz, hogy elsajátítsák a keresések technikáját. Megállapították, hogy minden vizsgált csoportban a diákok 75–85%-a használta a könyvtárral kapcsolatos érzelmeit illetően a félelem szót, vagy annak valamely szinonimáját. Mivel a diákok szabad fogalmazásaikban írtak a könyvtárhoz fűződő érzéseikről, lehetőségük volt teljesen kötetlenül kifejezni magukat a könyvtári közeggel és az ottani információkereséssel kapcsolatban. Olyan szavak bukkantak fel a bejegyzésekben a könyvtárral kapcsolatban újra és újra, mint *rémítő, félelmetes, fojtogató*, saját lelkiállapotukat pedig a *tehetetlen, zavart, elveszett, bénult* jelzőkkel illették. Néhány diák egyenesen könyvtárfóbiáról számolt be.

Mellon a beadott írásokat tovább vizsgálva azt kezdte el kutatni, hogy ezeket a negatív érzelmeket milyen tipikus okok váltják ki. Az adatokat strukturálva úgy ítélte meg, hogy alapvetően négy okra vezethetők vissza a diákok ellenérzései a könyvtárral szemben:

- nyomasztónak érzik a könyvtár méretét;
- nem tudják, mit merre találnak és nem értik a könyvtár rendszerezését;
- nem biztosak abban, hogyan kell nekilátni a kutatómunkának;
- nincsenek ismereteik arról, mit kell tenniük a könyvtárban, ami miatt alkalmatlannak érzik magukat és mivel ezt szégyellik, félnek segítséget kérni.

Heather Carlile 2004-es, a *library anxiety* szakirodalmáról szóló összefoglaló munkájában⁴ hangsúlyozza, hogy a jelenségről szóló tanulmányok közül *Melloné* adja a legrészletesebb tartalmi leírást a könyvtári szorongás élményéről. A témában megjelent tanulmányok idézik a diákokat, akik a könyvtár által kiváltott szorongásukat leggyakrabban az alábbi szavakkal, szókapcsolatokkal írják körül:

- bizonytalan, zavart, frusztrált, nyomasztó;
- félelem, fóbia, aggodalom, idegesség;
- negatív, önértékelő gondolatok;

- feszengő, kényelmetlen érzések;
- a tehetetlenség, hozzá nem értés, járatlanság érzései.

A tanulmány hatása

Mellon arra a megállapításra jutott, hogy a könyvtári szorongás létezéséről minden érintettnek, könyvtárosoknak, egyetemi oktatóknak és maguknak a diákoknak is tudniuk kell. A kutatás eredményei szorosabb együttműködésre ösztönözték az *English Composition* kurzus oktatóit és a könyvtárosokat, akik változtattak is a könyvtárhasználati órák menetén is. A könyvtárosok bemutatták prezentációikban a diákoknak a könyvtári szorongásról készült új ismereteiket. A szemináriumon az információkereső technikákra fókuszáló hangsúly áttevődött arra, hogy a diákok és a könyvtárosok között minél több interakció történjen. A könyvtárosok biztosították a diákokat arról, hogy gyakori és teljesen normális, ha szorongást élnek meg. Az együttműködést még jobban megerősítette az a döntés is, hogy a kurzus óráinak egy részét a könyvtárba helyezték át. A könyvtári szorongás csökkent a szeminárium és a könyvtárosokkal való intenzívebb kommunikáció hatására.

A kutatási eredmények értékelése és hatása

Mellon szerint a tanulmány jó példa arra, hogy nagyon fontos eredményeket lehet elérni a kvalitatív kutatási módszerrel. Úgy véli, hogy a diákok könyvtári szorongása nem olyasmí, amit a hétköznapiak során a könyvtárosok ne tapasztalának és sejtjenének. A Grounded Theory elemzési módszer segített elméleti alátámasztást és nevet adni ennek a jelenségnek, ami mintegy legalizálta a hallgatók szorongását. Hiába sejtették a könyvtárosok korábban is, hogy sok diák rosszul érzi magát, vélekedéseik nem voltak keretbe foglalva, igazolva és rögzítve. A kutatás másik lényeges hozadéka a könyvtárhasználati órák átalakítása volt. A könyvtári szorongás ellensúlyozása beépült a megvalósítandó feladatok közé. Az új típusú szeminárium célja az lett, hogy a diákok pozitív érzelmekkel viszonyuljanak a könyvtárhoz, olyan helynek lássák, ahol mindenféle információ megtalálható és kedves, segítőkész emberek állnak rendelkezésükre, hogy eligazítsák őket, amikor szükségük van rá.

Mellon tanulmányának eredményei *Carol C. Kuhlthau* információkeresési modelljének megalkotásánál is kulcsszerepet játszottak. *Kuhlthau* azt kutatta, hogy az emberekre milyen mentális tényezők hatnak információkeresés közben. Rámutatott, hogy a kutatási folyamat során az információt kereső személyben erős érzelmek ébrednek. Ezek az érzések változnak a folyamat során. Empirikus vizsgálat eredményei alapján megalkotott modellje azt szemlélteti, hogy az egyént milyen érzelmek járják át az információkeresés egyes fázisaiban.⁵

Az első stádiumot a *kutatás kezdetekor* a bizonytalanság és az aggodalmak uralják. Amikor a *témát kiválasztottuk*, már inkább optimistábbak vagyunk. A *kutatás előzetes szakasza* nehezebb időszak, mert ilyenkor gyakran kétségbe vonjuk saját képességeinket és zűrzavart, frusztrációt élhetünk meg. A fordulópontot a *kutatás központi elemeinek meghatározása* hozza el, ekkor válik világossá a dolgozat lényegi tematikája. Amikor *információkat gyűjtünk* a témánkhoz, magabiztosak vagyunk, megkönnyebbülést érzünk a *kutatás záró szakaszában* és ha sikeresnek ítéljük munkánkat, akkor elégedettek is vagyunk. Kuhlthau modellje rámutat arra, hogy az érzelmileg legmegterhelőbb fázis a kutatás első szakasza. Ha a diákok az előzetes anyaggyűjtés idején még a könyvtárban használt jelek, jelzetek funkciójával sincsenek tisztában, akkor a zavar érzése felerősödhet, a nem hatékony könyvtári keresés pedig időt rabol el és szorongást generál.⁶

További kutatások a témában

1992-ben Sharon Bostick (a Massachusetts Boston Egyetem korábbi könyvtárvezetője) doktori disszertációjában mutatta be az általa felállított könyvtári szorongást mérő skálát (Library Anxiety Scale = LAS). Ez a kérdőív kvantitatív, 43 kérdést tartalmazó Likert-skála. Bostick öt szempontot határozott meg az egyén könyvtári szorongásának mérésére: a személyzettel kapcsolatos gátlások; a saját tájékozatlanságunkból és járatlanságunkból eredő belső, érzelmi gátlások; a komfortérzettel kapcsolatos negatív érzések; a könyvtár ismeretének hiányából adódó frusztráció; a technikai ismeretek hiányából eredő gátlás.⁷

A Bostick által készített skála idején az internet és az adatbázisok használata nem volt még annyira elterjedt, ezért volt nagy előrelépés Doris Judi Van Kampen továbbfejlesztett skálája 2004-ben.⁸ Kérdőívébe felvett a számítógép-használattal kapcsolatos, illetve a könyvtár internetes távhasználatához fűződő állításokat is. A skálát Multidimensional Library Anxiety Scale-nek (MLAS) nevezte el, 53 kérdést tartalmaz és szintén ötpontos Likert-skála. Van Kampennél a következőképpen alakulnak a könyvtári szorongás elemzett területei:

1. a könyvtár magabiztos használata;
2. az információkeresés folyamata;
3. a személyzettel kapcsolatos gátlások;
4. az értő könyvtárhasználat fontossága;
5. a könyvtári technológia alkalmazása;
6. a könyvtárban töltött idő komfortfokozata.

A *könyvtár magabiztos használatával* kapcsolatos állítások azt mutatják be, mennyire tudják a diákok önállóan használni a könyvtárat. Az *információkeresés folyamatához* tartozó itemek (tételek) rákérdeznek az egyes információkeresési fázisok érzelmeire. A következő kérdés-csoport a *személyzethez* fűződik, azt vizsgálja, hogy a diákok megszólíthatónak, vagy elutasítónak látják-e a könyvtárosokat. A kérdőív *értő könyvtárhasználatáról* szóló kérdésköre egyrészt azt kutatja, mennyire látják fontosnak a diákok saját könyvtárhasználati

jártasságuk fejlesztését, másrészt azonosítani kívánja a nem megfelelő könyvtárhasználattal együtt járó negatív érzéseket. A *könyvtári technológia alkalmazására* vonatkozóan az online katalógusokban és adatbázisokban való keresés közben ébredt érzéseket veszik számba. Végül a *könyvtárban töltött idő komfortfokozatával* kapcsolatos itemek a könyvtár-épület, könyvtári terek, berendezés és dekoráció által kiváltott biztonság- és kényelem-érzet mértékét próbálják megállapítani.

A könyvtári szorongást mérő frissített kérdőív olyan eszköz, amely képes mérni a diákok szorongását a felsőoktatási könyvtárakban, tartalmilag ellenőrzött (az itemek között nincsenek ellentmondások) és adott mintát vizsgálva, megbízható eredményeket ad a könyvtári szorongást alkotó komponensekről.⁹

A témában pszichológiai vizsgáldásokat is folytattak. *Qun G. Jiao* (tájékoztató könyvtáros, oktatáspszichológiából szerezte meg a mesterdiplomáját) és *Anthony J. Onmuegbuzie* (statisztikai szorongásból írta PhD-disszertációját) tudományos háttérük révén képesek voltak mélyrehatón feltárni a téma különböző vetületeit. Vizsgálataik során a Bostick-féle skálát alkalmazták, illetve a szorongással járó egyéb alkotóelemek felderítésénél a kutatási céltól függően más teszteket is használtak. *Jiao* és *Onmuegbuzie* kutatásai szerteágazóak és olyan részleteket mutatnak be a felhasználók könyvtári szorongásáról, amik tovább árnyalják a *Mellon* tanulmányában bemutatott elméletet.

- Az olvasási készségek kihatnak a szorongás mértékére, a rossz olvasási készség magasabb szintű könyvtári szorongást indukál.¹⁰
- A gyenge tanulási szokások negatívan hatnak a könyvtárhasználatra, a rossz tanulási habitussal rendelkező diákok hajlamosak hamar feladni a könyvtári kutatást.¹¹
- Kimutatták, hogy ha könyvtári környezetben kell a felhasználónak számítógéppel dolgoznia és hiányos ismeretei vannak a géphasználatról, akkor a számítógépes ismeretek hiánya szorongást idézhet elő.¹²
- Igazolták, hogy ha valaki könyvtárhasználati órákon vesz részt, akkor kevésbé szorong a könyvtári környezetben.¹³
- Megállapították, hogy magasabb szorongási szintje van azoknak a diákoknak a személyzethez kapcsolódóan, akik inkább zajos környezetben szeretnek tanulni, kevésbé tűnnek kitartónak, vizuális típusúak és igénylik a mobilitást a tanulóhelyiségben.¹⁴

Catherine Pellegrino 2011-es tanulmányában azt vizsgálta, hogy gyakrabban fognak-e kérdésekkel a könyvtárosokhoz fordulni azok a diákok, akiket bátorított a könyvtáros arra, hogy kérdezzen tőle, vagy a kollégáitól.¹⁵

A kutatás során az derült ki, hogy a hallgatók sokkal fogékonyabbak azokra a tanácsokra és javaslatokra, amiket az oktatóiktól, tanszékük tanáraitól kapnak. Ha ők buzdítanak könyvtárba járásra, illetve arra, hogy a felmerülő kérdésekkel kapcsolatban kérjék a könyvtárosok segítségét és kérdezzenek tőlük – az sokkal hatékonyabb, mintha a hallgatók ugyanezt maguktól a könyvtárosoktól hallanák.

A könyvtári szorongás oldása – javaslatok¹⁶

Felhasználóbarát könyvtári környezet kialakítása

- Az épület belső elrendezéséről készített térkép több jól látható helyen legyen elérhető.
- Útmutató segítse a polcok közötti eligazodást.
- A jelzetek értelmezésére állítsanak össze egy magyarázó brosúrát.
- A könyvtár kitágíthatja a diákok tanulási lehetőségeit azzal, ha az elmélyült kutatásra alkalmas, kevés figyelemelterelési faktorral bíró terek mellett elérhetővé tesz közepes zajszintű, „beszélgetős” helyiségeket, ahol csoportban tudnak tanulni.
- A szünetek beiktatását támogató, pihenésre alkalmas helyek, illetve találkozási központként is funkcionáló saját térrel rendelkező részlegek kialakítása.

A gátlások leépítését támogató könyvtárosi attitűd

A könyvtári szorongás tekintetében a könyvtárosok hozzáállásában, viselkedésében a következőkre kellene ügyelni:

- A tájékoztató könyvtárosok vegyék számításba mekkora szerepet játszanak abban, hogy leépítsék a diákok előzetes félelmeit, negatív képét a könyvtárakról.
- A lefolytatott interakciók során figyeljenek arra, hogy a diákoknak sokszor nem csupán információra, hanem támogatásra is szükségük van.
- Legyenek aktívak.
- Legyenek elérhetőek, megszólíthatók, segítőkészek, barátságosak és érdeklődők.
- Legyenek kezdeményezők és szólítsák meg ők a diákokat.¹⁷
- Fontos a kapcsolatok kiépítése más intézményekkel, könyvtárbemutatók szervezése gimnazistáknak is.
- Lényeges mozzanata a megelőzésnek az oktatókkal ápolt jó viszony. Az oktatóknak hangsúlyozniuk kellene annak fontosságát és hasznosságát, hogy a diákok részt vegyenek információs műveltségi, illetve könyvtárhasználati oktatáson.¹⁸

A könyvtári szorongás elismerése

A szakirodalom visszatérő állítása, hogy ha a diákok tudják, hogy nem ők az egyetlenek, akiknek félelmeik és aggodalmaik vannak, az segít elfogadni ezt az érzelmi állapotot és hozzájárul a szorongás csökkenéséhez. A kutatók szerint ezért fontos volna, hogy a felsőoktatási könyvtárakban dolgozó szakemberek informálódjanak a jelenség létezéséről, illetve közvetítsék ezeket az információkat a diákoknak. Nagyon egyszerű módja a témára való figyelem felhívásának a könyvtár weboldalán megosztott online kérdőív a könyvtári szorongásról.

Az információs műveltség és a könyvtárhasználat oktatása

A könyvtárhasználat és az információs műveltség oktatása mérsékli a diákok könyvtári szorongási szintjét.¹⁹ Ellensúlyozza a könyvtár ismeretének hiányából adódó frusztrációt, a technikai ismeretek hiányából eredő gátlást és a saját tájékozatlanságunkból és járatlanságunkból eredő belső, érzelmi gátlásokat.

Összegzés

Az információs műveltség előmozdítása és a hatékony információszerzés a könyvtári kutatások középpontjában állnak. Emellett viszont fontos azoknak a pszichológiai tényezőknek a feltárása, melyek a hatékony könyvtárhasználat útjában állhatnak. Azáltal, hogy a kutatóknak sikerült leírniuk a jelenséget, munkájuk révén mások számára is megragadhatóvá, kimondhatóvá, tárgyalhatóvá váltak a hallgatók információs viselkedésére ható pszichés tényezők. Véleményem szerint az eredeti skála átdolgozása mellett érdemes lenne a könyvtári szorongást mérő skála magyar átiratát elkészíteni és különböző egyetemeken hallgatói körében kitöltetni. A kérdések összeállításánál tekintettel kell lenni a diákok információszerzési szokásaiban történt változásokra. Ahhoz, hogy a skála elemei megfelelő módon legyenek összeállítva, pszichológus bevonása is szükséges lehet. Mindezzel együtt, szerintem a könyvtári szorongás mint jelenség bizonyított. A kérdés az, tudják-e a könyvtárak, hogy léteznek ilyen félelmek és ha igen, foglalkoznak-e velük?

A felsőoktatásban tanulóakra az információkeresés különböző fázisaiban megélt érzések is hatnak. A hallgatók nincsenek tudatában annak, hogy teljesen normális az, hogy információkeresés közben egy sor negatív gondolat és érzés járja át őket. A könyvtárosoknak ezt megértéssel kellene kezelniük. Kezdeményező, kifele forduló, extrovertált attitűddel kell viseltetniük a hallgatók felé. Ha tudatosan odafigyelnek arra, hogy barátságosak legyenek, elbeszélgetnek a diákokkal és éreztetik, hogy nem probléma, ha valamit nem tudnak, mert ők segítenek, akkor viselkedésükkel máris oldják a hangulatot.

A könyvtáraknak – függetlenül attól, hogy készült-e ott felmérés – érdemes tekintetbe venniük azokat a szorongást ellensúlyozó javaslatokat, melyeket mások kidolgoztak és sikerrel alkalmaztak. A könyvtári szorongást ellensúlyozó lehetőségek közül nagy figyelmet kap az információs műveltség előmozdítása. Megfontolandó lenne, hogy egy ilyen kurzus – általános közismereti tantárgyként – bekerüljön minden felsőoktatási képzés első szemeszterébe.

Jegyzetek és irodalom

1. BAWDEN, David – ROBINSON, Lyn: The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes and pathologies. = Journal of Information Science, Vol. 35. No. 2. 2009. 180–191. p. Koltay Tibor (ref.): Az információ árnyoldalai: az információs túlterhelés, az

- információ okozta szorongás és más ellentmondások, patológiás jelenségek. = Könyvtári Figyelő, 55. évf. 3. sz. 2009. 485–489. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00072/pdf/kf_00143_2009_03_485-489.pdf [2019. szeptember 16.]
2. ELN Flóra: A könyvtári szorongás: a jelenség bemutatása és kutatása egy felmérés tükrében. [Szakdolgozat] Budapest, ELTE BTK, 2018.
 3. MELLON, Constance A.: Library anxiety: a grounded theory and its development. = College & Research Libraries, Vol. 47. No. 2. 1986. 160–165. p. Forrás: https://doi.org/10.5860/crl_47_02_160 [2019. szeptember 15.]
 4. CARLILE, Heather: The implications of library anxiety for academic reference services: a review of literature. = Australian Academic & Research Libraries, Vol. 38. No. 2. 2007. 130. p. Forrás: <https://doi.org/10.1080/00048623.2007.10721282> [2019. szeptember 15.]
 5. KUHATHAU, Carol Collier: Perceptions of the information search process in libraries: a study of changes from high school through college. = Information Processing & Management, Vol. 24. No. 4. 1988. 419–427. p. Forrás: [https://doi.org/10.1016/0306-4573\(88\)90045-3](https://doi.org/10.1016/0306-4573(88)90045-3) [2019. szeptember 16.]
 6. Uo.
 7. CLEVELAND, Alison: Library anxiety: a decade of empirical research. = Library Review, Vol. 53. No. 3. 2004. 177–181. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/00242530410526583> [2019. szeptember 16.]
 8. KAMPEN, Doris J. Van: Development and validation of the multidimensional library anxiety scale. = College & Research Libraries, Vol. 65. No. 1. 2004. 28–34. p. Forrás: <https://doi.org/10.5860/crl.65.1.28> [2019. szeptember 16.]
 9. Uo.
 10. JIAO, Qun G. – ONWUEGBUZIE, Anthony J.: Reading ability as a predictor of library anxiety. = Library Review, Vol. 52. No. 4. 2003. 159–169. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/00242530310470720> [2019. szeptember 15.]
 11. JIAO, Qun G. – ONWUEGBUZIE, Anthony J.: Library anxiety and characteristic strengths and weaknesses of graduate student's study habits. = Library Review, Vol. 50. No. 2. 2001. 73–80. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/00242530110381118> [2019. szeptember 16.]
 12. JIAO, Qun G. – ONWUEGBUZIE, Anthony J.: The impact of information technology on library anxiety: the role of computer attitudes. = Information Technology and Libraries, Vol. 23. No. 4. 2004. 138–144. p. Forrás: <https://doi.org/10.6017/ital.v23i4.9655> [2019. szeptember 15.]
 13. Vö. CLEVELAND, A.: i. m.
 14. JIAO, Qun G. – ONWUEGBUZIE, Anthony J.: Understanding library-anxious graduate students. = Library Review, Vol. 47. No. 4. 1998. 217–224. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/00242539810212812> [2019. szeptember 16.]
 15. PELLEGRINO, Catherine: Does telling them to ask for help work? Investigating library help-seeking behaviors in college undergraduates. = Reference & User Services Quarterly, Vol. 51. No. 3. 2012. 272–277. p. Forrás: <https://doi.org/10.5860/rusq.51n3.272> [2019. szeptember 16.]
 16. JIAO, Qun G. – ONWUEGBUZIE, Anthony J.: i. m. 1998.

17. CARLILE, Heather: The implications of library anxiety for academic reference services: a review of literature. = Australian Academic & Research Libraries, Vol. 38. No. 2. 2013. 129–147. p.
Forrás: <https://doi.org/10.1080/00048623.2007.10721282> [2019. szeptember 18.]
18. Vö. CLEVELAND, A.: i. m.
19. Uo.

Senkei-Kis Zoltán – az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatója, az informatikus könyvtáros szakmai gyakorlatok felelőse. Az ELTE BTK Esélyegyenlőségi Bizottságának elnöke. Kutatási területe: irodalomterápia, hallgatói kompetenciák, szerzői jog.
ORCID: 0000-0002-6546-7379

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 289–298.

70/90 – AZ ARCHÍVUM VALÓSÁGA ÉS A MÚLT REKONSTRUÁLHATÓSÁGA

FODOR JÁNOS

ELTE BTK KITI Információtudományi Tanszék, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Idén hetven éve indult hazánkban az egyetemi könyvtárosképzés intézményünkben, s idén kilencven éve született *Fodor András* Kossuth-díjas költő, könyvtáros. A két történet két ponton bizonyosan találkozik: *Fodor András* jelen volt a könyvtárosképzés indulásakor az első évfolyam hallgatójaként, s életműve fél évszázaddal később jelen van a jelen informatikus könyvtáros hallgatóinak életében, hiszen hálózati életműkiadása gyakorló projektként a képzési programjuk részévé vált.

Az életműkiadás indulásáról és kiteljesedéséről beszámoltunk korábban, a könyvtárosképzés évfordulóját ünneplő konferencián illő és adekvát volna e két történet első összekapcsolódását bemutatni, munkánk vonatkozó eredményeiről is beszámolni. Ám ez korántsem egyszerű feladat.

Mennyire teljes és bejárható a fennmaradt dokumentumokban jelenlévő múlt, mennyire teljes egy archívum valósága? Növelhető-e utólag egy hetvenéves kép felbontása? Van-e jogunk felülbírálni a hajdani szerkesztési alapelveket, alkotói koncepciót? Pótolják-e a hiányokat a feltárt kapcsolódások, a hozzáadott információk, s milyen irányban bővítheti tudásunkat a digitális bölcsészet eszköztára? Az utókor tájékoztatásához nélkülözhetetlen hamisítás-e a narráció, a történetmondás? Pótolhatjuk-e azt a gyűjtemény prezentálásának más eszközeivel, csökkenthetjük-e a látószögek torzítását?

Az előadás kitér a hálózati életműkiadás korlátaira és lehetőségeire, tanulásgként a múlt rekonstruálhatóságának határait, s beszámol a hallgatók egymást követő nemzedékeinek közreműködésével készülő projekt jelenlegi célkitűzéseiről és perspektíváiról.

Az archívum valósága és a múlt rekonstruálhatósága

A 2019-es évben két olyan évfordulóról is megemlékezhetünk, melyeket összekapcsolhatunk ezen a konferencián. Az egyik nyilvánvaló, hiszen meghirdetett témája mai tanácskozásunknak: hetven éve indult el karunkon a hazai egyetemi könyvtár-tudományi képzés. Fontos számunkra, hiszen szakmailag ez a mi oktatási egységünk születésének évfordulója – tanárok, docensek, adjunktusok, tanársegédek, talán nem lennénk itt, vagy nem így lennénk itt, ha nagy elődeink nem kezdték volna meg az oktató munkát hét évtizeddel ezelőtt. A másik születésnap elmaradása esetén egészen biztos, hogy én sem lennék Önök között: kilencven évvel ezelőtt született *Fodor András* (1929–1997) Kossuth-díjas költő, műfordító, esszéista, a XX. század második felének egyik legjelentősebb naplórója, aki – foglalkozását tekintve – könyvtáros volt,

az Országos Széchényi Könyvtár főmunkatársaként, az *Új Könyvek* legendás szerkesztőjeként hivatásunk jeles művelője.

E két idővonal két ponton mindenképpen összekapcsolható: *Fodor András, A kollégium*¹ című naplókötet tanulása szerint hetven éve, 1949. szeptember 21-én, harmadéves egyetemistaként kapja a „tippet” Eötvös Kollégiumi szobatársától, hogy föl lehetne venni az akkor induló könyvtár szakot. Így lesz *Fodor András* az első évfolyam tagja, s később ez a képesítés és döntés határozza meg „civil” életét, mindennapjait, befolyásolva irodalmi kapcsolatrendszerét, mai kifejezéssel: kapcsolati hálóját.

A képzés és a költő története összekapcsolható az 1999-es évszámmal is: húsz évvel ezelőtt regisztráltam azt a webdomaint, amelyen ma *Hálózati életműkiadása*² olvasható, s melynek létrehozásában lassan két évtizede közreműködik minden budapesti könyvtár szakos hallgató, aki e hetven éve alapított képzőhelyen ismerkedik leendő hivatásával.

Bármennyire kézenfekvő a mai ünnepi konferencián a könyvtárosok több évtizednyi régi és két évtizednyi új nemzedéke által megismert *Fodor András*ról szót ejteni, az utóbbi időszak – úgy érzem – további indoklásra szorul. Egy költő, író leszármazottja szabadon dönthet arról, foglalkozik-e felmenője életművével. Ha megteszi, az az ő magánügye, s bár építhet rá akár szakmai karriert is, az irodalomtörténeti pályára egyetlen családi kötelekre épülő témára fókuszálva nem igazán járható.

Nem volt célom apám hagyatékával mélyebben foglalkozni, szakdolgozatomban és disszertáciomban is a web, a hipertext, a linkekkel létrehozható kapcsolódások érdekelték. De amikor 2000-ben tanítani kezdtem a Könyvtártudományi Tanszéken, hirtelen rádöbbsentem, hogy szerzői jogi örökösként apám naplójának felhasználása kihagyhatatlan oktatói lehetőségem, hiszen ideális gyakorló szöveg hipertext létrehozásához. Kapcsolatok, nevek, műcímek, helyszínek, időpontok szinte végtelen összefüggésrendszere, amely témájában illik – nem csak a könyvtárosképzéshez, de – a Bölcsészstudományi Karhoz is. Ma, a naplófeljegyzések közreadását időközben jelentősen kiterjesztő munkát értékelve úgy látom, az életmű oktatási felhasználását tágabb értelemben is indokolhatom.

Fodor András életműve fél évszázad tükröként feltárható, információkban gazdag, komplex szövegtárház. A hallgatók különböző műfajú művekkel (versek, fordítások, esszék, levelezés, napló, feljegyzések, olvasmány-, moziélmény- és eseménylisták), illetve különböző típusú dokumentumokkal (írások, képek, mozgóképek) foglalkozhatnak benne. A feltárható kapcsolatok és a pontos időrendiség háttérkutatásokat tesz lehetővé, s a webes kiadvány összességében magában hordozza a múlt hálózati rekonstrukciójának lehetőségét, az összefüggések működő egésszé formálásának kreatív, teremtő izgalmát is.

A múlt rekonstruálhatóságáról

A mesterséges intelligencia, gépi tanulás, robotizáció napjaink sokat emlegetett fogalmai, a technológiai haladásba vetett hit fenntartásának legfőbb, bár sokat támadott pillérei.

A támadások és kételyek szakmánkat is érzékenyen érintik: lesz e szükség hivatásunkra, ha az algoritmizálható, többé-kevésbé rutin feladatokat megoldja a robotizáció, a műveltséget, forrásismeretet igénylő szellemi teljesítményeket pedig kiváltják a mesterséges intelligencia mély tanulásra, digitalizálásra épülő szolgáltatásai?

Ahogy a személyre szabott tájékoztatás fejlesztésében, a katalogizálás és feltárás gépesítésében és a könyvtári munkafolyamatok integrált rendszerekbe szervezésekor, most sincs valódi lehetőségünk mérlegelni, milyen hatással lehet saját hivatásunk jövőjére a technológiai eszközök felhasználása. Csakis a célt, az egyre hatékonyabb tájékoztatás elvét követhetjük. Észre kell azonban vennünk, hogy a futurisztikus technológia minden területe a kapcsolódásra épül, s a tudás rétegei között teremthető kapcsolatok száma, bonyolultsága gyakorlatilag végtelen. Ez a kimeríthetetlenség a záloga annak, hogy mindig marad mit tanítanunk az általunk fejlesztett, vagy betanításra ránk bízott algoritmusoknak, rendszereknek, gépeknek. E biztonságtudat felismerésének élményét jól felfogott célunk átadni a könyvtáros diploma felé haladó diákoknak is, hiszen, bármilyen ünneprontó kimondani, fél évszázad alatt bizony aligha volt a maihoz hasonló mélyponton szakmánk társadalmi megbecsültsége...

A tudáskapcsolatok teremtésének kompetenciája a könyvtártudomány számos területén fejleszthető, de gyakorlatként a leghálásabb feladat talán egy olyan gyűjtemény hálózati kapcsolatrendszerének bemutatása és feltárása, amely *ab ovo* komplex, s amelynek szerteágazó szálait eleve összekapcsolja egy értékes életpálya.

Fodor András életműve esetében már az egyetemi munka előtt is nyilvánvalóvá vált ez a komplexitás. Szimbolikusan tekinthető, hogy 1997-től 2001-ig három, egymástól jelentősen eltérő műfajú posztumusz kötet kiadása mutatta be a hagyatékban maradt életműrészt: az utolsó két nyár verstermésének megjelentetése egy vékony verskötettel zárta *Fodor András* költői életművét³, s a két, még életében szerződésig jutott kötetterv egy műfordítás⁴, illetve egy naplókötet⁵ volt. Az új évezredben a pécsi Pro Pannónia Kiadó levelezéskötetek kiadására vállalkozott, s megjelentette a levélváltóként is különlegesen aktív költő több évtizedet átfogó, teljes írásos párbeszédét három dunántúli szerzővel: *Csorba Győző*vel,⁶ *Takáts Gyulával*⁷ és *Tüskés Tiborral*.⁸ A levelezés-kiadás nehéz feltétele a kölcsönös szándék és a megőrző, rendező levelezőpartnerek, gondos örökösök szerencsés konstellációja. *Fodor András bejövő* leveleinek tömegét átadtuk ugyan a *Petőfi Irodalmi Múzeum*nak, de további levelezéskötetek megjelenésében nem reménykedünk.

A hallgatókkal közös munka eleinte a napló hipertextes bemutatására irányult, egy-egy naplófeljegyzés szereplőit, témáit, helyszíneit és időpontját tártuk föl, kapcsolatok mutatóként is szolgáló adatbázisba.

A Gondolat Kiadó a kétezres évek második felében, váratlan ajánlatot téve, lehetőséget biztosított *Fodor András* költői⁹ és esszéiről¹⁰ életművének újrakiadására. A fél évszázad alatt megjelent kötetek anyagából hatrészes, rendezett, sok esetben javított életműkiadás jelenhetett meg, s e nyomtatott sorozathoz nélkülözhetetlen segítséget jelentett a hallgatókkal végzett digitalizálás, a közös munkát kibővítő számítógépes szöveggondozási gyakorlatok.

Az írott életmű mellett éveken át foglalkoztunk *Fodor András* fényképeivel és amatőr filmjeivel, s feldolgoztuk a *FÉSZEK Művészklub* programjának egy évtizedét,¹¹ megörökítve nemcsak a korabeli kulturális életének egyik izgalmas metszetét, de az irodalmi programokat szervező *Fodor András* aktivitását is.

Versek, esszék, levelezés, napló, fotók, filmek, dokumentált aktivitás mellett *Fodor András* listákat is készített, tévében és moziban látott filmekről adatokat, osztályzatokat rögzített: ezt a listát is részévé tettük a hálózati életműkiadásnak. Végezetül szólunk kell sokadik, párhuzamos rétegeként a *Történeti Interjúk Tárában* őrzött életinterjú jelentőségéről is. A hónapokon át felvett visszaemlékezést a kiváló, közelmúltban elhunyt könyvtáros, *Lakatos András* irányította. A Gondolat Kiadó sorozatának utolsó kötetében közölt részletből¹² is nyilvánvaló, hogy a naplóban valós időben megörökített élmények értékes kiegészítése az utólagos, kérdések és témák mentén visszatekintő emlékezés.

Túlzás nélkül kimondható, hogy az elmúlt két évtizedben a huszadik század második felének egyik legjobban dokumentált életművével foglalkoztunk az oktatási programba illesztett projekt során.

Ahogy a történelem komplexitásának feldolgozása során egyre inkább a mikro-történetekre, a párhuzamos narratívák bemutatására és összekapcsolására törekednek, ahogy a fotógyűjtemények címkézése során a folkszonómiát, a közösségi tudás párhuzamos látószögeit hasznosítják, valójában ugyanazt az eljárást követik, amit a mesterséges intelligencia tanítása igényel: kapcsolatok tömegére és az információkat párhuzamosan tartalmazó dokumentumokra hivatkoznak.

Létrehozható-e már-már valóságos, virtuális reprezentáció egy korszakról, ha minden vonatkozó dokumentumot digitalizáltunk, s feltártuk, azonosítottuk a bennük kódolt kapcsolati hálót? Bejárható-e, újraélhető-e a mai konferencia és annak helyszíne száz év múlva, ha minden elhangzó szót percről-percre rögzítünk, adatbázisokhoz kapcsolunk, s megörökítjük e terem minden látószögét kamerákkal és 3D szkennerekkel? Lehetségesnek tűnik, mert a jövő technológiáját hajlamosak vagyunk máris jelenlévő lehetőségként elfogadni.

A múlt tudásának ilyen mértékű szolgáltatássá alakításához azonban sokkal több kell, mint rögzítés, kapcsolat és modellezés. Még egy valós időben olyan jól dokumentált és egyetlen látószög mentén számos párhuzamos forrásból összekapcsolható információ-együttes is példázza ezt, mint *Fodor András* életműve.

Az archívum valóságáról

Fodor András egyetemi indexe szerint az 1949-es őszi félévtől hallgatott könyvtár szakos órákat. Okkal feltételezhetjük tehát a képzés történetének fontos forrásaként az egyetemi éveiről napról-napra beszámoló naplókötetét, ahogy a későbbi évtizedekről megjelent naplói is értékes adalékokkal szolgálnak a korabeli irodalmi-kulturális élet kutatói számára.

Ha azonban végigolvassuk – például az 1949/1950-es tanév – naplóját, mégis csalódottak lehetünk: hogyan lehetséges, hogy a vaskos, szinte minden napról részletesen beszámoló kötetben alig esik szó a könyvtártudományi képzésről? Ne feledjük, *Fodor András* ekkor még egyetemista, irodalmi kapcsolatait épphogy építő, pár publikációjára büszke kezdő poéta, hivatalos neve az egyetemi indexben még *Fodor Andor*, nincs munkahelye, nem házas, a későbbi naplók és napok gazdag eseményszövegéhez képest szinte más sem töltheti ki idejét, mint tanulmányai, s a háború utáni években vidékre, családjához utazni sincs gyakran lehetősége.

A válasz nyitja természetesen a kollégista lét, a kötet címét is meghatározó *Eötvös Kollégium* élménye. A Múzeum körüti eseményeket egy kollégista szemszögéből, csak nyomokban látjuk, a Múzeum körúton induló könyvtárosképzés első említései még Ménesi úti jelenetek leírásai:

[1949.] IX. 21.

Varga Jancsi szobatársam azt ajánlja menjek át könyvtáros szakra. De abhoz is kell két alapvizsga, és hogy fogok én túljutni Fogarasin, ha karácsony után még egyszer hozzá kerülök?

IX. 26.

Rádics azszal a hírrel jön az egyetemről, hogy már könyvtárosok vagyunk, sikerült az átiratkozás. Nekem persze csak előlegeztem, míg le nem teszem az alapvizsgát.

Az első helyszíni jelentések már októberiek, de továbbra is csak jelzésszerűek:

X. 17.

Bemegyek a könyvtárosok Telegdy-órájára. Úgy látszik, ő lesz a szak marxista ideológusa, mert logikai mutatóványok árán, de sikerül érvényesítenie az aktuális szempontokat.

X. 18.

Ma már legális egyetemistaként megyek a könyvtár szak címfölvételi gyakorlatára.

Bizonyára meghatározóbb élmény lett volna, ha a könyvtárosképzés elsőéves hallgatókkal indult volna. Az „átigazolás” ebben az első félévben *Fodor András*nak is csak az ősz végére sikerült, s úgy tűnik, a „szak élete” is csak ekkor indul:

XI. 11.

Varjas Béla nagy nehezen elindítja a könyvtár szak életét. Sajna itt is lesz tanulókör, de értelmes ember, Stoll Béla vezeti.

A könyvtár szak újdonságát jelzi, hogy az első félév végére sokakban még megütközést kelt létezése is:

XII. 5.

A menzáról megyek az egyetemre, Győry-óra, amikor a Kálvin téri járdán valaki kabátot ragad: – Mi van magával? – bámul rám valószínűtlen kék szemmel Kniezsa. – Jöjjön, igyunk meg egy kávét! – Röviden elmondom életem folyását az orosz szak otthagynak óta. A könyvtárosság említésekor Kniezsa hosszan bizonygatni kezdi, hogy ilyen szak nincs, az ilyen stúdium fölösleges.

A félév lezárásaként két ünnepi alkalom hagy nyomot a napló nyomtatásban megjelent változatában. Az egyik inkább a korszakra jellemző groteszk feljegyzés:

XII. 19.

Kötelező színházlátogatás a könyvtár szakkal. Gorkij Ellenségek című darabját láthatjuk a Nemzeti-ben. [...] egyik kotnyeles kolleginánk előzetesen az egész darabból azt emelte ki biztatásunkra, hogy: „Vannak benne jó mondások, ahol lehet tapssal demonstrálni.”

A másik azonban már azt jelzi, kezd összekovácsolódni a hazai egyetemi könyvtárosképzés első évfolyama, kialakultak a diáktársakat összefűző szakmai-baráti kötelékek. A könyvtár szak témaként itt először dominál Fodor András kiadott naplójában egy nap élményeinek megörökítésében, így ez az első alkalom, hogy egy teljes bejegyzést érdemes idézni:

XII. 22.

Freyné kívánsága szerint zárótankörünkre, a mindenkinek osztandó apró ajándékokhoz aktuális rigmusokat írok. Goriupp-órán elkészülök valamennyivel. Utána kiszaladok megvenni a Kormosék karácsonyi ajándékaul szánt Háború és békét meg Gorkij Életemjét. (Az eredetileg gondolt Joyce: Ulysses elvitték az orrom elől.) Kollegáim, kikkel a könyvtár szakon mindinkább családi közösségekben vagyok, nagyon örülnek az apró ajándékoknak. Azáltal, hogy mindenki fölolvassa a kapott rigmust, érzem, még közelebb kerülünk egymáshoz. Így szólnak a magyarázó versezetek: „Tartsa szádat, mint a mágnes, / lakatot kapsz, Drechsler Ágnes!” Fülöp Géza sokat betegeskedett, orvoságot neki! „Fülöp ellen, ha kór víra, / íme néki medicina!” Stoll Béla ajándéka fuvala: „Nem elég a könyv és toll, / fuvalát is kap a Stoll, / mellyel, mint a bűvölő, / minket összebűvöl ő.” S így kerülnek sorra a kedves többiek: Olajos Anikó, Perczel Marika, Tárkányi Zsűl, Léczes Karcsi, Bauer Jóska, Debreczeni Lilla, Nemes Éva, Kókay Gyurka, Bredár, Bruckner, Rádics, Freyné, Bácskay Pista. Társasjátékba, éneklésbe feledkezünk.

E – témánk szempontjából – biztató félévzárás ellenére a második félévről talán még az eddigieknél is kevesebbet tudunk meg *A kollégiumból*: mindössze öt rövid részlet lelhető, s nincs közöttük egyetlen teljes bejegyzés sem:

I. 26.

Megyek ismét Lutterbeiz. Telefonálni akar Fogarasinak, de látom, tétovázik. – Mondja, valóban nem is tudja, hogy maga kikerült innét? – Még ha tudja is, mi köze hozzá, most már? Könyvtáros szakos vagyok.

II. 20.

Átöltözöm, s megyek a Múzeum körútra. A könyvtáros szaktársak, különösen Fülöp Géza, Bredár Gyula viváttal fogadnak. Érzem, nem neheztem itt rám senki. Varjas-órán leírom a tanrendet, s beállítom magam a szabályszerű egyetemre-járáshoz.

V. 17.

Tankör Petőfiről. Beszélek, ahol tudok, s összemosiszok Laurával, amikor egyik könyvtáros kolléganőm a János vitéz söprűs boszorkányaiban is az elnyomó osztályt érzi megtestesítve.

VI. 20.

Nincs jegyzetünk, fene tudja, mikor, miként tesszük le a bátralévő öt könyvtáros kollokviumot. Mind-egy, lazáljunk kicsit.

VI. 26.

A könyvtáros-kollokviumokra jól elkészültünk, végzünk is vele könnyen. Tíz perc alatt ötórányi jelest igazol Alisz nénénk.

A naplóíró Fodor András szükségszerűen és akaratlanul vált az Eötvös Kollégium drámai ellehetetlenülésének krónikásává, hagyományainak, európai szintű működésének utolsó megörökítőjévé. Érthető, hogy *A kollégium* fő témáját a kollégiumi eseménysor adja, de látnunk kell azt is, hogy a teljes, kéziratos napló információ-tartalmának legalább kétharmada kiadatlan maradt. A terjedelmi korlátok vezérelte szelekció mellett fontos szerepe van ebben az érthető kompozíció és elbeszélés igényének. Az elégséges kontextus mérlegelése alkotói döntés, a saját használatra írt feljegyzés naplókötetté szerkesztése kreatív szerzői aktus. Kimaradnak kevésbé jelentős mozzanatok, formálódnak, tömörödnek mondatok, finomodnak érdekesebb megjegyzések... ne feledjük, Fodor András húszéves diákként ír. Példaként álljon itt a teljes bejegyzésként idézett decemberi ünnepség nyersanyagának betűhű leírata, mely részlet valójában csak körülbelül negyede az erről a napról készült naplófeljegyzésnek:

„Disztankört csinálunk amennyiben tananyagról egy bűdös szó sincs. Mindenki előtt ott van a szimbolikus ajándék egy szem szaloncukor és [olvashatatlan], na meg a rigmus körítésével. Jóska előtt tollal átszúrt szív – „Missziódat jól beváltod, tolladat, ha szívbe mártod”. Drechsler Ágnes előtt lakat „Tartsa szívedet, mint a mágnes, / lakatot kapsz, Drechsler Ágnes!” Fülöp Géza előtt, aki betegeskedett, orvosság „Fülöp ellen, ha kór vína, / íme néki medicina!” Tárkányi előtt bagoly „Kérlek ez egy tudós bagoly, még nálad is többet magol!” Stoll Béla fuvolát kap „Nem elég a könyv és toll, / fuvolát is kap a Stoll, / mellyel, mint a bűvölő, / minket összebűvöl ő.” Abogy mindenki fölolvassa a maga rigmusát, s abogy ezáltal is közelebb kerülünk egymáshoz, érzem meg milyen otthonossá, kellemessé vált ez a könyvtáros szak, hogy milyen rendes emberek Ili, Bredár, Fülöp Géza, Léces, Olajos Anikó, Bruckner. Éneklünk, majd társasjátékozunk. El kell találnia két embernek egymásról, hogy kicsoda.

Mi is próbálkoznak Jóskaival, mint Tinódi Lantos és Rádics Jóska ő maga. Jóska ügyesen kérdező, megtalálja magát hamar. Bruckner és Stoll ügyesen játszzák meg Mózes és Hitler szerepét. Elszéledés előtt még meghallgatja a tankör az Apácák papja meséjét, amit végigolvasok. Csak itt maradhatnék a jövő félévben is. Jóska ma említette Ilinek, milyen veszély fenyeget. Ilé Mátrai László segítségét biztosította.”

A két szövegváltozatot összevetve jól érzékelhető a szerkesztési koncepció. A lényeges motívumok, a nap, az esemény hosszú távon érvényes tanulságai sértetlenül állnak, de sok apró részlet szükségszerűen elvész. *Extrapolálva* e rövid részletet, úgy gondolom nyilvánvaló: a digitalizált vagy nyomtatva elérhető információk ugyanúgy töredékesen tartalmazzák a szerzők, alkotók, szemtanúk élettapasztalatát, mint a saját emlékeinkből rekonstruáló naplóírás – egy eseményekben gazdag nap megörökítéseként.

Lehetséges ugyan működő, szabadon bejárható és élményszerűen megélhető virtuális múltat rekonstruálni egy gyűjtemény információanyaga alapján, de a torzítás, a hamisítás, a kipótolt és kikövetkeztetett adatok aránya megkérdőjelezheti ennek értelmét.

A valóság rekonstruálhatósága

Ha mégis errefelé tartunk, azaz digitális dokumentumokra, adattárakra és mesterséges intelligenciára épülő valóságokat építünk a tájékozódás egyre hatékonyabb formáit keresve, a hiteles kapcsolatok kiválasztása, kezelése és értő összekapcsolása a torzítás csökkentésének legfőbb feltételeként felértékelődik.

A Fodor András *Hálózati életműkiadás* fejlesztése során nem közöltünk kiadatlan részleteket a naplóból, mert ez meghamisítaná az eredeti alkotói szándékot. Összekapcsoljuk viszont a kiadott szövegek szereplőit, témáit, így hiteles, a szövegekben létező adatok között növeljük az információ sűrűségét, az átjárhatóságot.

A kontextus bővítéséhez külső, hiteles forrásokat keresünk, kutatásokat indítunk, ahogy azt egy könyvtárban vagy levéltárban kutatók, sőt könyvtárosok maguk is tehetik. A feldolgozott naplófeljegyzések napján megjelent napilapok sajtókirovonataiból és kronológiákból kortörténeti háttérgyűjteményt¹³ hoztunk létre, amely önmagában is hasznos tudástárként jelenik meg.

Tartalomfejlesztési kurzusainkon párhuzamokat, elágazásokat keresünk és kötünk az életmű gyűjteményéhez: az említett FÉSZEK program mellett példa erre a *Poesis Hungarica honlap*,¹⁴ amely Lipták Pál polihisztor könyvtárvezető bibliofil kiadványsorozatának állít emléket. A mai on-demand könyvnyomtatási koncepciót sok tekintetben megelőlegező verseskötetek kortárs szerzőit Fodor András ajánlásait követve kérte föl közreműködésre Lipták.

Névterek, kapcsolati hálók, tematikus kereső algoritmusok, vizualizálás és térkép, térbeli ábrázolások olyan adathalmazok dinamikus ábrázolására hivatottak, melyeket szakértők jelöltek ki feldolgozásra. Rövid, képzési gyakorlatunkból vett példammal

azt szerettem volna bemutatni, hogy korántsem gépies, vagy magától értetődő ez a kijelölés, ahogy az adatok előkészítése, a feldolgozási szempontok kialakítása is a gyűjtemények, adattárak egyedi, mély ismeretét igényli. Még ennyire koherens, egyszerűs dokumentumhalmazra is igaz, hogy a dokumentumok, gyűjtemények valósága automatizáltan nem rekonstruálható, s a modellezett valóság sem alakítható át emberi beavatkozás nélkül virtuális valósággá, autonóm tájékoztatási rendszerre.

A könyvtáros munka úgy válhat a múlt tudásának korszerű rekonstruálásává, hogy a folyamat nélkülözhetetlen tényezőjeként annak szerves részévé válik a könyvtáros, benne marad szakértőjeként, a tudáskapcsolatokat gondozó szakemberként. Nem kell helyettesítenünk irodalmárokat, történészeket, ám belátható időn belül nem is helyettesíthet bennünket robot vagy mesterséges intelligencia sem.

Jegyzetek és irodalom

1. FODOR András: A Kollégium. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1991.
2. Fodor András Hálózati életműkiadás. Forrás: <http://inaplo.hu/fodorandras> [2020. február 27.]
3. FODOR András: Kései rádöbbenés. Budapest, Masszi Kiadó, 2001.
4. FODOR András: Jelkereső. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1998.
5. FODOR András: A somogyi diák. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 1999.
6. Csorba Győző és Fodor András levelezése 1947–1994. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 2005.
7. Fodor András és Takáts Gyula levelezése 1948–1997. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 2007.
8. Fodor András és Tüskés Tibor levelezése I. 1959–1966. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 2008.; Fodor András és Tüskés Tibor levelezése II. 1967–1976. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 2008.; Fodor András és Tüskés Tibor levelezése III. 1977–1997. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 2010.
9. FODOR András: Különös szép hajsza. Összegyűjtött versek I. [1944–1976] Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.; FODOR András: A párbeszéd oltalma. Összegyűjtött versek II. [1977–1997] Budapest, Gondolat Kiadó, 2013.
10. FODOR András: Kulcsolt vállak tengelye. Összegyűjtött esszék 1. Budapest, Gondolat Kiadó, 2014.; FODOR András: Megfejtett párhuzamok. Összegyűjtött esszék 2. Budapest, Gondolat Kiadó, 2015.; FODOR András: Utam a zenéhez. Összegyűjtött esszék 3. Budapest, Gondolat Kiadó, 2016.; FODOR András: Egy film hiányzó képei. Összegyűjtött esszék 4. Budapest, Gondolat Kiadó, 2019.
11. FÉSZEK 70. Forrás: <http://inaplo.hu/feszek> [2020. február 27.]
12. FODOR András: Egy kamaszregény vázlata – Somogy, 1927–1947. In: Fodor András: Egy film hiányzó képei. Összegyűjtött esszék 4. Budapest, Gondolat Kiadó, 2019. 181–253. p.; illetve FODOR András: Tilalmas ifjúság – Budapest, 1947–1950. In: Fodor András: Egy film hiányzó képei. Összegyűjtött esszék 4. Budapest, Gondolat Kiadó, 2019. 289–356. p.
13. MindennapiNapló. Forrás: <http://inaplo.hu/mindennapinaplo> [2020. február 27.]
14. Poesis Hungarica. Forrás: <http://inaplo.hu/poesishungarica> [2020. február 27.]

FODOR JÁNOS

Fodor János – egyetemi adjunktus és a hálózati jelenlét felelőse az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében. Kutatási területe: digitális gyűjtemények a kultúra területén, könyvtári aktivitás a közösségi médiában, a web 2.0 és a mobil hálózatiság társadalmi hatásai. ORCID: 0000-0001-7749-7623

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 299–316.

IRODALOM A TÁVOLI ELÉRÉSŰ AUDIOVIZUÁLIS SZÖVEGISÉG PLATFORMJAIN¹

KEREKES PÁL

ELTE BTK KITI Információtudományi Tanszék, címzetes egyetemi docens

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Természetesnek vesszük, hogy az olvasás csendes tevékenység. Némán siklik a szem a betűsorok felett. Ellentmond ennek a tapasztalatnak a hangoskönyvek sikere. Úgy tűnik, a szem mellett a fül is szerephez jut a könyvek tartalmának „megszóltatásában”. A számok egyértelműen azt mutatják, hogy egyre népszerűbbek az audiovizuális – text előzményű – verziók. Egyes klaszszikus magyar költemények adatai szerint nem ritkák a százazres letöltések. A kortárs irodalom is nagy számban érhető el ingyenesen a videómegosztó portálokról, elsősorban a YouTube-ról. Például *Arany János A walesi bárdok* című költeménye túl van az egymilliomodik letöltésen,² *Márai Sándor A gyertyák csonkig égnek* regényének egy részlete elérte a hatszázezres meghallgatást.³ Az is tény, hogy a *Magyar Elektronikus Könyvtár* (MEK) legnépszerűbb dokumentumai között folyamatosan vezető helyet töltönek be a hangoskönyvek. A havi sikerlistákon az első tízben minden esetben legalább az egyharmadot klasszikusaink műveinek hangzó változatai teszik ki.

A tanulmány felhívja a könyvtárosok figyelmét a legismertebb magyar ingyenes audiovizuális és videó antológiák kínálatára, lehetőségeire. Bemutat néhány új, videós irodalmi műfajt, mint az *irodalmi podcast*, a szinte már hagyományos műfajnak számító *slam poetry*, valamint a most kibontakozó *instagram vers*, újabban *insta sorozat*.

A tanulmány elsősorban az ingyenesen vagy részben ingyenesen elérhető hozzáférési lehetőségeket veszi számba azzal a céllal, hogy felhívja a figyelmet a hallgatható irodalom online választékára. Egyetért *Németh Márton* (OSZK) megállapításaival⁴ a könyvtárak és az audiovizuális üzleti szolgáltatások (Netflix, Spotify stb.) viszonyrendszeréről.

Hallgatható irodalom online választéka

A könyv, mely évszázadok óta szinte az egyetlen tudásközvetítő volt, napjainkban teljesen átalakul. A tartalom és az érték mint bázis megmarad, de a formátum – részben vagy egészben – megváltozik. A számítástechnika megjelenésével új szövegelérési lehetőségek és olvasási platformok jöttek létre. Az irodalmi alkotás létmódja ma már nem csak a hagyományos nyomtatott könyv.

Az online űrben a szövegestek atomjaikra hullanak szét, majd ismét összeállnak más szerkezetben. Az írott művek képen-hangban születnek újjá. A szabad (tehát ingyenes) irodalomelérés kategóriájába beletartoznak a textuális literatúra műfajainak (vers, próza, esszé) hang- és videóadaptációi is. Annál is inkább, mert – a képes, hangos,

animált videóverziók naplózott és számszerűsíthető adatai alapján – az irodalmi művek letöltésében, megismertetésében, tanulmányozásában a multimédiás eszközökön prezentált alkotások népszerűsége meredeken emelkedik, függetlenül attól, hogy eredetileg szöveges művekről van szó. A hangoskönyvek, a hallhatóvá kreált textvariánsok és a videós szövegverziók informatikailag változatos platformjai a nyomtatott originalitás elérési kapacitását áradásszerű mértékben növelhetik. Igaz ez versre, prózára egyaránt. (Szándékosan nem emelek ki egyetlen szerzőt sem, mert nem feladatom az esztétizálási vagy ajánló listák népszerűsítése.) Az érdeklődő egyszerűen bekopoghatja a keresett szerző nevét a nagy audiovizuális globális portálok egyikére, és máris áttekintheti a választékot a letöltési adatokkal együtt.

Pergő irodalom. Nem betűs. Talán így lehetne leírni az interneten hangban, képen elérhető versek, regények végtelen kínálatát. Már az egykori hanglemezek, később a szeretett, és napjainkban többnyire szomorúan a kukába hajított CD-k is szórták a szépirodalmi gazdagság csodáit, ám tény, a net mai formája minden eddiginél bősége-sebb választékot nyújt.

Sokféle térben, temérdek helyszínen (villamoson, vonaton, városzobákban stb.) lehet feltűnés nélkül regényt, írásművet hallgatni. A kezdeti kazettás, lemezes fizikai darabosság után az audio irodalmi feldolgozások az internet térhódításával jutottak új platformokhoz. Globális portálok, hazai audioapplikációk, hangfájl gyűjtemények teszik széles választékban elérhetővé a klasszikus és kortárs szövegeket.

A hangoskönyv fogalma

De mit is értünk hangoskönyvön? Nem könnyű meghatározni, ám annyit mindenképpen érdemes rögzítenünk, hogy a hangoskönyv nem dramatizált irodalom, hanem színész, előadóművész, képzett amatőr, esetleg szövegaktivista vagy a szerző által felolvasott, hanghordozón kiadott könyv. Ebben döntően különbözik a hangjátéktól és a meselemeztől, illetve a sokak jó emlékezetében őrzött versfonográfiáktól, verskazettáktól; hogy csak a legnépszerűbbeket említsük az olyan hangos előadásformák közül, amelyek már évtizedek óta tömegével vásárolhatók.

Definíciószerűen fogalmazva: *a hangoskönyv egy írásmű audiováltozata, minden egyéb színházi, zenei vagy egyéb kiegészítőeszköz, effekt használata nélkül.* Ez így nyilván leegyszerűsítő megfogalmazás, és nem zárja ki a hangoskönyvek kategóriájából a visszafogott átmeneteket, az olyan feldolgozásokat, amelyekben előfordul néhány nem szöveges elem is, például felvezető zene, fejezeteket elválasztó zörej stb.

A hangoskönyv és a dramatikus hangjáték mellett népszerű és százezres letöltési számokat hozó műfaj a megzenésített vers. Ingyenes kínálatában klasszikusaink költeményeinek énekes átdolgozásai és a népszerű gyerekversek zenekari változatai egyaránt széles előadói választékban találhatók meg.

A hangoskönyv fogalmát ugyanakkor ki kell egészítenünk a felolvasószoftverek nyújtotta lehetőségekkel is. Ebben az esetben a leírt szöveg beszéd szintetizátor segítségével válik hallgathatóvá. Az olvasásra használt készüléken átkapcsolunk hangváltozatra, a szöveg audiotartományba kerül, előkerül a fülhallgató. A gépies hang természetesen nem képes visszaadni a beszéd árnyalatait, a dokumentum tartalma azonban – felhangosított verzióban – megismerhetővé válik. Az e-book-eszközök legtöbbje rendelkezik Text to Speech funkcióval, azaz a szöveget nemcsak látjuk, hanem hallgathatjuk is. Talán érdemes lenne ezt a gépi felolvasás verziót a megkülönböztetés érdekében hangoskönyv helyett *hangzó könyv*nek nevezni.

Hangfilozófiai vizsgálódások⁵ gyakori kiindulópontja a hangzó világ jelentőségének kiemelése a dominánsnak érzékelt vizualitással szemben. Tény, hogy a vizualitás szinte korlátlan internetes lehetőségei nem szorították ki a rádiós műfajokat. Mi több, egyre népszerűbbek a hangalapú esztétikai vagy ismeretterjesztő indíttatású produkciók.

Szabad hangoskönyvek magyar és globális portálokon

Az ingyenes elérés legbővebb forrása a *Magyar Elektronikus Könyvtár* (MEK) állománya (<http://mek.oszk.hu>). Közel háromszáz mű hallgatható meg. Nemcsak versek, regények, hanem felolvasott színművek is. Akad az állományban hangvers, audiokompozíció is (pl. Ladik Katalin: A négydimenziós ablak. Hangköltemények⁶).

A *Digitális Irodalmi Akadémia*⁷ (DIA) gyűjteményében versmondások, prózaolvasások ugyan nincsenek, viszont sok hangzó interjú hallgatható meg jelentős írókkal, költőkkel.

A *hangoskönyv.net* oldal sokat sejtető domain névvel nem önálló produkciós vállalkozás.⁸ Az oldal azt írja magáról, hogy célja az interneten található ingyenes hangoskönyvek összegyűjtése, szolgáltatása. Az állományba tekintve azonban látható, hogy szinte kizárólag a *Magyar Elektronikus Könyvtár* hangzó anyaga érhető el rajta. Annyiban több az eredeti MEK forrásnál, hogy minden hangoskönyvhöz ad egy kis ismertetőt. Szintén jó segítség a kereséshez a főoldalon futó témakör- és műfaji jegyzék. Informatív a *Kötelező olvasmányok* menüpont is.

Globális portálokon is bőven találhatunk meghallgatni való irodalmat. Az *Internet Archive* külön sound szekcióval rendelkezik.⁹ Sok zenét, történelmi rádiófelvételt, más audioforrásokat is szolgáltat a portál, szinte korlátlanak tűnő mennyiségben. Témánk szempontjából azonban az *Audio Books and Poetry* szekció az érdekes. Mintegy 12 000 művet hallgathat meg itt az érdeklődő. Nagyonbár angol nyelvű felvételekről van szó, de akad elvétve más, főleg német hangzó anyag is. A *LibriVox* önkéntesek munkájára épülő hangoskönyv-gyűjtemény.¹⁰ Itt is az angol dominál, de más nyelvek is szerepet kapnak, köztük a magyar, jelenleg 25 könyvvel.

Mi tagadás, a kalózkodalak a könyvszcénán belül is népszerűek, így a hangoskönyveket kínáló is. Ezeket természetesen nem népszerűsítem a linkek megadásával, de sajnos elég könnyen megtalálható oldalakról van szó.

A kortárs és a klasszikus költészet hanganyagai, videófeldolgozásai, versfilm

A YouTube a magyar irodalom egyik legnagyobb hatású népszerűsítője. Csak egy jelzésértékű adat: *A walesi bárdok* túl van az egymilliomodik lejátszáson. Ebből *Sinkovits Imre*¹¹ 600 000-nél többet hozott, *Latinovits Zoltán*¹² pedig közel 300 000-rel járult hozzá a letöltési horizonthoz. Abból a szempontból, hogy ne csak verseket idézzünk fel, említhető *Márai Sándor* is. *A gyertyák csonkig égnek* című regényének egy részlete¹³ már túl is szárnyalta az egymillió meghallgatási számot. Irodalmat – szépet, tanulságost – és lelki erősítést egy kattintással érhetünk el a globális videómegosztó portálon.

Az elmúlt ötven év nagy állami vagy államilag támogatott audiovizuális irodalmi vállalkozásai is részei a YouTube-állománynak. A Magyar Televízió *Vers mindenkinék* című sorozata szinte teljes válogatást nyújt a magyar nyelvű költészetből a kezdetektől napjainkig. A nagysikerű verses hanglemezek (Hungaroton Classic) anyaga mellett a CD-kre mentett irodalmi művek is részei a nagy hang- és videotárnak. Sok esetben egy-egy mű több előadótól is meghallgatható. Nagyobb terjedelmű költemények esetében adott részletek külön is elérhetők (pl. *Kassák Lajos: A ló meghal, a madarak kirepülnek* című eposzi szabadverse, *Latinovits Zoltán* előadásában¹⁴).

A videómegosztó portálok sokaságából a YouTube mellett említeni kell a *Vimeót*¹⁵ is. Ez is globális vállalkozás, számottevő magyar anyaggal, ezen belül nagyon sok irodalmi alkotással. Ezen a helyen nem mehetünk bele a YouTube és a Vimeo informatikai és tartalmi eltéréseinek elemzésébe, csak annyit emelnénk ki, hogy a Vimeo a kreativitást helyezi előtérbe, nagyobbreszt a kísérletező alkotóknak nyújt platformot. Ennek megfelelően a hazai vonatkozású és nyelvű filmes archív és napi kurrens versanyag a Vimeón inkább zenés-animációs feldolgozás, színpadi adaptáció, szövegkoreográfia.

Talán meglepő, ám évek óta igaz: a Magyar Elektronikus Könyvtár legnépszerűbb dokumentumai között folyamatosan vezető helyet töltenek be a hangoskönyvek. A havi sikerlistákon az első tíz helyezett legalább egyharmadát minden esetben klasszikusaink örökkévaló műveinek hangzó változatai teszik ki.

Nincs helyünk itt részletes felsorolással kitérni arra, hogy mennyire gazdag a kortárs irodalom videós megjelenítésének kincsestára. A videós irodalom vagy – az egyre gyakrabban használt terminológiával élve – a *videókönyv* fogalmán azt értjük, hogy a mű megszólaltatása csak a szöveg elmondására, gyakran felolvasására szorítkozik. Tehát nincsenek filmes effektek a felvételen, nem filmdramaturgiai eszközökkel közelítenek az alkotáshoz, azaz nem megfilmesítésről beszélünk. A nézettségi számok rendkívül magasak, akár a tízezres nagyságrendek sem ritkák. Összehasonlítva ezt a kortárs líra nyomtatott példányszámaival, annyi megállapítható: az internetes közönség igényli a mai szerzők műveit, ám vitathatatlan, hogy a papírkönyv mellett (néha talán helyett is) más megjelenési formákat támogat.

Csak egy példa: az *Örkény Színház* 24 művésze 24 kortárs költő versét mondta fel videóra. Ezek közül *Varró Dániel: Feleségem, ha felmegy a Facebookra...* című költeményét

26 000-nél többször hallgatták meg egy hónap alatt. A projekt eredetileg *Élő költők társasága* címen futott,¹⁶ majd 2018 januárjától új néven és megújult tartalommal *Élő írók társaságaként* folytatódott.¹⁷ Ebben a sorozatban már kortárs prózaírók rövid, néhány perces írásait olvassák fel az Örkény Színház művészei.

Elsődlegesen a kortárs művek megismertetését tűzte ki célul az egyik leghallgatottabb online irodalmi hangbázis, a *Hallgass, Olvasó! – Margó.fm*. Csak applikációként érhető el, de iOS és Android rendszerű készülékeken egyaránt hallgatható, tehát PC változata nincs, telefonon, tableten működik. Újabban az *AranyKor*, vagyis az *Arany János* emlékévé alkalmából készült ballada-összeállítás is az állomány része. Fokozatosan fejlesztik, 2015 óta gyarapodnak a hangfelvételek. Mai kortárs szerzők művei, az irodalmi Aegon-díjra jelöltek írásai művészi tolmácsolásban szólalnak meg. A *Margó Fesztivál*, a projekt tartalomgazdája „irodalomnépszerűsítő hangoskönyvként” mutatja be a *Hallgass, Olvasó!*-t. A részletes műsorlista és behallgatási lehetőség PC-ről is elérhető (www.kulturkombinat.hu/hu/projektek/margo-fm¹⁸).

Több éve futó sorozat a YouTube-antológiaként is emlegetett *Versmaraton*. Magát a kifejezést, a „versmaraton” szlogent több kezdeményezés is magáénak vallja. 2016–2017-ben a közszolgálati média, valamint a *Magyar Napló* közös projektjeként százat meghaladó művet rögzítettek ismert színészek előadásában, kortárs, illetve XX. századi költőktől. A felvételek egyedi helyszíneken készültek, az előadásmódok is perszónálisak, magas művészi szabadságfokon állnak. A versmaratonok színvonalas gyűjteménye elérhető a *Szintézis Online*¹⁹ YouTube csatornáról. Erről a portálról tölthető le a 2016-os év nevezetes verspárbaja is. *Szabó T. Anna* és *Lackfi János* egymásnak felelő versei számtalan informatikai feldolgozást értek meg rövid idő alatt, zenei feldolgozás²⁰ is gyorsan készült és a videóverzió²¹ sem maradt el.

Egyedi, alkalmi felolvasások is bőven találhatók a kulturális, irodalmi portálokon. Néhányat említve csak ízelítőként, főleg a tízezres letöltést meghaladókat, hiszen lehetetlen felsorolni az összes kezdeményezést, kreatív megközelítést:

- Pokorny Lia felolvas Lakatos Levente *Szűzgor* című regényéből.²²
- Zsidó mesék sorozat: kortárs írók, színészek, zenészek vallomásai.²³
- Karafiáth Orsolya *Kicsi Lili* című regényének könyvtrailerere.²⁴
- Esterházy Péter: *Termelési regény*. A szerző felolvas.²⁵
- Kertész Imre: *Sorstalanság*. A teljes mű felolvasva.²⁶
- Dragomán György: *A fehérr király*. A teljes mű felolvasva.²⁷
- *Irodalmi Jelen* folyóirat, *Film és Hang* rovat: kortárs költők olvasnak műveikből. Példa: Mezey Katalin elmondja verseit.²⁸
- *Ady 100: Száz nap, száz vers*.²⁹

Érdekes, látványkiegészítésekkel dúsított literatúrával kísérletező műfaj a versfilm. Több experimentális alkotás szerzője használja művére ezt a meghatározást. Néhányat ezek közül is kiemelünk.

- Talán a legextrémebb, amelyben nemzetközi filmsztárok egyébként angol nyelvű filmjeleneteibe applikálnak magyar klasszikusokat: *Robin Williams* verset mond. *Petőfi Sándor: Reszket a bokor, mert...*³⁰
- Versfeldolgozások filmes epizóddal kiegészítve, vagy hangulati képkockákkal színesítve:
 - *József Attila: Talán eltűnök hirtelen,*³¹
 - *Szabó Lőrinc: Szeretlek,*³²
- MOME versfilmek gyerekeknek.³³

Instagram szövegváltozatok

Az új közösségimédia-felületek magas látogatottsága vonzza a kísérletező, önkereső, műfajfeszetező irodalmi „merészkedéseket”. Az elsők között fejlesztett Insta regényt a *New York Public Library*.³⁴ Több klasszikus mellett *Kafka Átváltozás* című műve is feldolgozásra került.³⁵ Magyar kísérlet a *Kársorozat*.³⁶ Ez esetben nem feldolgozásról van szó, hanem eredeti alkotásról, inkább a videós kategóriába sorolható dizájnnal, kevésbé koncentrálna az írott szövegre. Az Instagramon belül terjeszkedik a *Bookstagram*, harminc milliónál több bejegyzéssel könyvekről, újakról és régebbiekről egyaránt. Több magyar oldal is található ehhez kapcsolódóan: mi tagadás, többnyire angol nyelvű könyvismertetésekkel. További részletes feldolgozása a témának *Az ingyenes olvasás kalauza* kötetben.³⁷

Videotórium

Ez a videógyűjtemény alapvetően konferencia-, ritkábban oktatói előadásokat rögzít, ám több csatorna irodalmi művek megjelenítésére, bemutatására is vállalkozik, többnyire a szerzők direkt közreműködésével. A portált egyszerű, dizájnmentes kivitel, csak a lényegre koncentráló forma jellemzi. A tudományterületek széles választékában nézhetők prezentációk neves és ismert előadóktól. Az irodalomtudomány 621 előadással, az információtudomány 814 kutatói beszámolóval van jelen. Az oldalon jelenleg 10 563 darab felvétel érhető el, amelyek együttes hossza 5596 óra. Érdemes felhívni a figyelmet a legutóbb feltett tanácskozás anyagára: a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ* szervezésében tartott *Számítógép az irodalomtudományban*³⁸ című konferencia húsz előadása érhető el.

Irodalmi felolvasások:

- Válogatás a *Digitális Irodalmi Akadémia* multimédiás anyagaiból.³⁹
- Válogatás a *Petőfi Irodalmi Múzeum* Médiatárának állományából.⁴⁰

*TED és TEDxDanubia videó előadások irodalomról, könyvkultúráról;
irodalom-értelmezési YouTube csatornáé, kulturális szalonok felvételei*

A TED-ről így ír a bemutatkozó honlap: „A rendezvénysorozat eredetileg egy szűkebb közösségi kezdeményezésként indult 1984-ben, sajátos módon egyetlen konferenciahelyszínen ötvözve a technológia (Technology), a szórakoztatás (Entertainment), és a design (Design) témaköreit. Az elmúlt tíz évben a TED (<https://www.ted.com>) közönsége az online videósolgáltatásoknak és a közösségi médiának köszönhetően folyamatosan bővült, így mára több mint száz nyelven, és több száz millió videómegosztás révén terjeszti a gondolatokat rendkívül széles palettán mozogva: a tudományos, üzleti és szórakoztató témákon keresztül egészen a globális problémák provokatív megvitatásáig.”⁴¹ Gyakori téma a kultúra, ezen belül is az irodalom, a könyv. Fontos elem, hogy a videók nem hosszabbak 10–15 percnél, néha ennél is rövidebbek. Az előadások jelentős része magyar felirattal követhető: keresni lehet egyidejűleg témára és nyelvre.

- Magyar feliratos előadások (közel háromezer videó): <https://www.ted.com/talks?language=hu>
- Magyar feliratos előadás az irodalomról: <https://www.ted.com/talks?language=hu&sort=newest&topics%5B%5D=literature>

A TED időközben világméretű kezdeményezéssé bővült. Magyar szervezői a hazai TED-et TEDxDanubia néven alapították és működtetik már évek óta (2011-ben volt az első). A prezentációk általános kulturális kérdések mellett gyakran irodalmi témákkal foglalkoznak. Csak példaként két videó előadás a magyar TED oldalról:⁴²

- Majális rímekbe szedve. *Kemény Zsófi* írását *Csőre Gábor* adja elő.⁴³
- A vers halott, de jól érzi magát. *Nyáry Krisztián* és *Süveg Márk* Saüid performansa.⁴⁴

Lackfi János Nem kötelező olvasmányok sorozata (YouTube csatornája) az iskolai vers-olvasmányok befogadásához nyújt újszerű megközelítéseket, előtérbe helyezve a mai szokás- és beszédmódok kereteibe illeszthetőségét a halhatatlan magyar alkotásoknak. Egyes elemzései⁴⁵ a húszezrest, vagy azt meghaladó letöltési számokhoz közelítenek.

Lutter Imre Sorok között kulturális szériája (százezren innen és túli letöltésszámokkal), kapcsolódva a *Vers – mindegy, kinek* videópódium előadásaival⁴⁶ sokat tesznek a költemények befogadásának, értelmezésének XXI. századi karakterének felvázolásához.

Irodalmi szalonok kötetlen hangvételű beszélgetés videósorozata közül példaként csak kettőt emelnénk ki: *Juhász Anna Pura Poesia* interjút, illetve a *Hadik Kávéház* nagystíjait irodalmunk legendáihoz kapcsolódóan.⁴⁷

Muzeális irodalmi hang- és képfelvételek

A *Pimmédia*⁴⁸ projekt a *Petőfi Irodalmi Múzeum* (PIM) irodalomrégészeti vállalkozása, amelynek keretében a honlapon összegyűjtjük és külön rovatokban tárják fel a XX. század

nagy magyar író- és költőegyeniségek hangemlékeit. Ez többnyire azt jelenti, hogy a szerzők maguk olvassák fel műveiket. Előfordulnak azonban korabeli interjúk is.

Az Országos Széchényi Könyvtár *Magyar nyelvemlékek* című különgyűjteménye rendelkezik multimédia szekcióval is.⁴⁹ Legelső magyar nyelvű írásos dokumentumaink (*Halotti beszéd és könyörgés*, *Ómagyar Mária-síralom*, részletek a *Jókai-kódexből*, a *Jordánszky-kódexből* stb.) hangzó anyag formájában, többféle variánsban is letölthetők, meghallgathatók.

A legendás kulturális folyóirat, a *Nyugat* (1908–1941) teljes szöveges anyaga elérhető az OSZK *Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis* (EPA) gyűjteményében.⁵⁰ A lap megjelenésének századik évfordulója alkalmából készült egy *100 éves a Nyugat* emléoldal is, amelynek részeként a folyóirat költőmunkatársainak versei hallgathatók meg előadóművészek tolmácsolásában vagy maguknak a szerzőknek a felolvasásában.

Ugyan már bemutatásra került a YouTube irodalmi kincsesára, azonban a muzeális irodalmi hanganyagok ismertetése során ismét fel kell hívni arra a figyelmet, hogy a portálon – amelyen érdemes folyamatosan keresni – számtalan archív versfelvétel, írói nyilatkozat érhető el. Az elmúlt évtizedek egykor és ma is népszerű versszólistái – *Dinynyés József*, *Cseh Tamás* és mások – a magyar költészet legjavából adnak zenés feldolgozásokat. Hang- és videofelvételeik egyedileg és gyűjtemény formában is elérhetők.

A *Nemzeti Audiovizuális Archívum* (NAVA) a magyar nemzeti műsorszolgáltatói köztelespéldány-archívum.⁵¹ Gyűjtőkörébe a következő csatornák magyar gyártású, illetve magyar vonatkozású műsorai tartoznak: M1, M2, M3, M4, M5 Duna, RTL Klub, TV2, ATV, Hír TV, EchoTV, illetve a Kossuth, Petőfi és Bartók Rádió. Az adatbázis csak a NAVA-pontokon – könyvtárakban, iskolákban, kulturális intézményekben – érhető el. Annyiban mégis a perszonális ingyenesség hatókörébe sorolható a NAVA, hogy jelentős mennyiségű műsor – folyamatosan vagy ideiglenesen – szabadon letölthető, köztük elsősorban kulturális sorozatok, irodalmi adások.

Podcastok, rádiós felolvasások, SoundCloud hangfelvétel-megosztó, felolvasó portál, hangosfic

Az internet térnyerése, a multimédiás játékok népszerűségének növekedése, a webes tévzés meghonosodása nyomán úgy tűnt, hogy az egyszerű, effekt nélküli hangzó anyagoknak végleg leáldozott, a literátori audioműsoroknak nem jut hely az új hálózati kultúrában. Szerencsére nem ez történt. Sőt, egyenesen virágzásnak indult a letölthető hangos regény, vers, novella, irodalmi stúdióbeszélgetés, felolvasás. A platform ehhez a Podcast. Mint sok minden, ez is az Apple info-boszorkánykonyhájában készült, mára azonban minden operációs rendszer és eszköz képes podcastok befo-gadására és közvetítésére.

Mit is jelent ez a kifejezés, hogy „podcast”? Ez az iPod zenelejátszó nevéből és a broadcast (közvetítés) angol szóból kreált összetétel arra utal, hogy a hallgató az internetről tudja letölteni és utána a saját lejátszóján meghallgatni a rendszeresen újabb

részekkel jelentkező műsort. Természetesen nemcsak iPodon lehet podcastokat hallgatni, hanem bármilyen készüléken, amely hangállományok lejátszására képes – így a telefonunkon vagy a számítógépünkön is. A podcastok kezdetben stúdióbeszélgetés-szerűek voltak, és ma is ez a legjellemzőbb. Napjainkban azonban egyre több irodalmi podcast indul, letölthetünk hangoskönyveket fejezetenként, rádiójátékokat, sőt akár novellaválogatásokat is!

A hagyományos rádiókkal ellentétben a mi döntésünk, hogy az adott hanganyagokat hol és mikor hallgatjuk meg. Ezenkívül előre-hátra tekerhetjük az mp3-akat, így egy-egy kedvenc részre akár vissza is ugorhatunk. A hagyományos rádióadásokkal szemben nagy előny az is, hogy akkor sem maradunk le egy-egy érdekes hanganyagról, ha épp nem érünk rá, hiszen a felvételeket később is (bármikor) letölthetjük, meghallgathatjuk. Természetesen lehetőségünk van arra is, hogy a felvételeket az internetböngészőnkben vagy valamelyik médialejátszó programmal hallgassuk meg. Óriási előny, hogy ha a podcastra „feliratkozunk”, akkor a friss hanganyagok akár automatikusan is áttöltődhetnek a kedvenc mp3-lejátszónkba vagy telefonunkra, így tehát úgy juthatunk hozzá a friss tartalmakhoz, hogy ehhez az egyszeri beállítást követően nem kell mást tennünk.

Többségben vannak a neten az angol nyelvű podcastok, de számottevő a magyar adások mennyisége is. Gyakori, hogy könyves vagy irodalmi folyóiratok rendelkeznek podcast melléklettel:

- Könyvesblog Podcast;⁵²
- Litera podcast (fut még Litera Rádió címen is);⁵³
- Litera podcaston belül: *A meghívás fennáll* sorozat;⁵⁴
- Margó Irodalmi Fesztivál;⁵⁵
- Művészetek Palotája (Müpa) Digitális irodalom podcast.⁵⁶

A podcastokat külön alkalmazásban prezentálja az iTunes portál, az Apple tartalomáruháza. Néhány magyar program:

- Legalább ennyit a kortárs magyar irodalomról;
- Hármás „Könyvelés”;
- Civil Rádió, Tilos Rádió kulturális podcastjai;
- Keménykötés.

A podcast további nagy gyűjteménye a Spotify globális zenei- és hangfájl portál. A magyar nyelvű kulturális csatornák legnagyobb választéka itt található. 2019-ben indult a kizárólag könyves témákkal foglalkozó podcast, a *Lapozz a 99-re*.⁵⁷ Könyves és könyvismertető magyar nyelvű podcastok széles választéka található a Spotify-on, csak felsorolásszerűen néhány:

- Hátsó polc (régi könyves podcast);
- Könyvespolc;
- Könyvpáros;
- Zsókaland (mesefelolvasás).

Érdemes itt megemlíteni, hogy az összes nagy alkalmazás-, azaz applikáció-áruház – mint például a Google Play, a Windows Store vagy az iTunes – kínál különböző podcasthallgató és -készítő szoftvereket. Mindezek ingyenesek és sok speciális hallgatói igényt képesek kiszolgálni. Kipróbálás után a felhasználó maga dönti el, melyik lehetőséget veszi igénybe. Speciálisan kulturális podcast fejlesztő és produkciós média-vállalkozás a Betone Studio.⁵⁸

A SoundCloud megosztóportál szolgáltatásai elsősorban zenére összpontosítanak, jelentős azonban a szöveges műfajok jelenléte is hangzó anyagként.⁵⁹ A magyar állomány több ezerre tehető, köztük nagyon igényes felvételekkel. Aki inkább a műre magára kíváncsi, és nem igényel képi elemeket, jobban jár a SoundCloud portállal. Amatőr versfeldolgozásokból is „seregnit” lehet letölteni. Podcastok sokasága foglalkozik a magyar irodalommal, műkedvelő és professzionális szinten egyaránt. Experimentális irodalmi szériák is nyomon követhetők. Talán podcastnak nem mondható, mivel lezárt és befejezett hanganyagokról van szó, de feltétlen említendő: sok az ismeretterjesztő vagy akár felsőoktatási irodalmi kurzus, tele versekkel, felolvasásokkal. A „*Pilinszky János*” keresőkifejezésre 165 találatot ad a portál. Leellenőriztük: mindegyik releváns link. Van köztük a költő által felolvasott vers, de ezek mellett ott sorakoznak a zenei feldolgozások, színvonalas interjúk, és kilistázódnak műkedvelő versmondók felvételei is. Semmiképp sem minőségi rangsorként – a portál ugyanis folyamatosan karbantartja a sikerlistáit, így láthatók rajta a top művek címei –, inkább csak ízelítőként néhány projekt:

- Biblia és a magyar irodalom,⁶⁰
- Hamvas Béla: *A méhesben – Philosophia normalis*.⁶¹

Tekintélyes állománnyal rendelkezik az önkéntes felolvasásra szakosodott *Olvass fel! portál*.⁶² Saját maga által készített, esetleg videóra is rögzített hangfelvételeket tölthet fel bárki, ki késztetést érez ilyen irodalom megosztásra. Maga a portál így határozza meg funkcióját: „Olvadni jó... ezért erre az oldalra olyan önkéntes felolvasásokat gyűjtünk, amelyek klasszikusok és kortársak novelláit, meséit, verseit vagy egyéb más rövidebb műveit szólaltatják meg magyar nyelven. Amennyiben a felolvasott mű kortárs szerzőtől való, akkor a szerző és/vagy fordító nyilatkozatának megléte szükséges ahhoz, hogy az oldalra felkerüljön a hanganyag.”⁶³

Az oldal szlogenje a következő: „*Mindenkinek van hangja! Olvass fel Te is! Önkéntes felolvasások weblapja.*” Maga a portál nem tárol műveket, csak a szolgáltatási felületet nyújtja. Ez azonban a portál látogatója számára nem jár gyakorlati teendővel, a kívánt műre való kattintás után indulhat a lejátszás. Külön menüpontban lehet keresni a szerzők és az előadók alapján, valamint kategóriák (témák) szerint. Mint más helyeken már említettük, itt is található diafilmanyag, képpel és felolvasással. Tanulságos a top 10 lista, itt azonban nem elemezzük ezt a kimutatást – meghagyjuk ezt a lehetőséget azoknak, akik nagyobb örömet lelik a kultúra sorsa feletti aggodásban.

A „fanfiction” (rajongói továbbírás) egyik leágazása a *Hangosfic*, azaz egy adott történet tovább éltetése hangoskönyv formában.⁶⁴

Slam poetry, vlogger könyvajánlás, könyvtrailer

A digitalizáció nyomán keletkező új „irodalomművelési” formák közül talán a slam poetry érte el a legnagyobb népszerűséget.⁶⁵ A szerző által előadott versezet történelmi gyökerei a trubadúrok, rapszódosok, vándorénekesek korszakaihoz nyúlnak vissza. Közvetlen elődjének tekinthető – bár ezt sokan vitatják – a hangköltészet és az avantgárd fonéma-kísérletezés.⁶⁶ (A véleménykülönbség abból fakad, hogy a hangköltészet inkább a közvetlenül nem értelmezhető beszédhang-modulációkra épül, ezzel szemben a slam poetry kifejezetten tartalom-centrikus műfaj, gyakran éles kritikai felütéssel. Ami mégis összeköti őket, az nem más, mint a beszédhang zeneiségének, rejtett muzikalitásának felhasználása, hangszerek igénybevétele nélkül.)

A slam poetry jelenlegi formája az USA-ból indult a múlt század 60-as éveiben. A kezdetekben a szerzők célja a „vers demokratizálása” volt.⁶⁷ Az ingyenes szövegelés szempontjából a slam poetry az egyik leglátványosabb fejlemény. A legismertebb szerzők-előadók egy-egy eleve videóra készült vagy pódiumfellépésének videofelvétele tízezres érdeklődést vonz, de nem ritka a százezer fölötti letöltésszám sem. Az ingyenesen elérhető kortárs irodalom részének tekinthető a slam poetry? Erről még viták folynak, viszont a műfaj népszerűsége egyre nő. A YouTube videóantológiákat kínál a slam poetry versenyeiről, bemutatóiról. Csak néhány név a legismertebb magyar szerzők közül: *Kemény Zsófi*, *Süveg Márk Said*, *Győrfi Kata*. A slam poetry műfajának elfogadottságát jelzi, egyben irodalmi közlési csatornába való bekapcsolódását is egyértelműen mutatja, hogy ismertebb alkotóik önálló nyomtatott kötetben⁶⁸ vagy gyűjteményes print kiadásokban⁶⁹ is megmutatkozhattak.

Ingyenes betekintést lehet nyerni kortárs művekbe a *könyvtrailer* néven ismert reklámvideókon keresztül. A könyvtrailer videós könyvpromóciót a reklámot illető költség-takarékosság jegyében kísérletezték ki. A könyv reklámozása nagyon költséges eleme a könyv utóéletének. Különösen ma, amikor a hírverést a televízió és rádió látja el, illetve a ráfordításigényes, elhúzódó kiadáselemet jelentő online marketing. A reklám elkészítése és maga a reklámfelület bérlése – néhány rendkívül sikeres művet kivéve – nem termelhető ki egy-egy könyv hozamából. Ezt a problémát kerüli meg egy új műfaj, a könyvtrailer. A fogalom olyan rövid videóanyagra utal, amelyet az interneten szabadon terjesztenek. „Megfilmesítés vagy felolvasás, cselekményes vagy lírai, hollywoodi vagy európai, gyerek vagy felnőtt – ilyen és ehhez hasonló szó párokkal lehetne legjobban leírni a [...] könyves filmcsekéket. [...] A könyvtrailerereket inkább a low budget jellemzi, egy-egy műhelymunka eredményei, ugyanakkor elkészítésük során igényes művészeti eszközökkel élnek az alkotók. A cél tulajdonképpen nem is a kereskedelmi hozam, hanem a könyv tartalmának minél kreatívabb megjelenítése, legalábbis ami a videó alkotóit illeti. Az is megesik, hogy a trailer pár klasszissal jobb, mint a könyv, ez esetben ez utóbbi jól jár; de az is megtörténik, hogy a könyv nagyon jó, és a filmcsekére kellett volna jobban rádolgozni, ami a kevésbé szerencsés változat. Így vagy úgy, mindenképpen

tájékozódási lehetőség a könyvtrailerok nézegetése, elemezgetése, majd ennek következtében a könyvek elolvasása” – írja a műfaj bemutatása alkalmával az *Új Könyvek* nevű blog.⁷⁰ A Magyarországon megrendezett első könyvtrailerverseny összefoglalója és a győztes alkotás megtekinthető a rendező *Prae* művészeti portálon.⁷¹

A magyar blogoszféra meghatározó szereplői lettek az utóbbi években a *video-blogger*ek. A szöveges blogtól – ez volt az eredeti forma –, annyiban különbözik a *vlog*, hogy a tartalom képi megvalósításban kerül a néző elé. A vlog nem megfilmesített epizódokból áll össze, hanem a vlogger egyszerűen a kamerája előtt elmond egy szöveget. A formátum a kétezres évek közepén vált népszerűvé a videómegosztók megjelenésével. A vlogok sokféle kérdéskört jelenítenek meg, a tartalomválasztás széles regiszteren mozog. Jellemzően a személyes jellegű videók vonzzák a legnagyobb érdeklődést, de gyakoriak a film- és játékkritikák. A mindennapi élet jelenségei, történései viszik a prímet. A technikai fejlődés nyomán az online-ra hangolt közönség (a felhasználók) ma már a jó minőségű és egyedi szerkesztési megoldásokat tartalmazó videókat nézi meg nagy számban. A választott témák között gyakran előfordul a könyv, a széles értelemben vett irodalom, bookshelf-tour (könyvespolctúra) címmel. Ennek során nemcsak a kedvenc könyveiket mutatják be a vlogerek, hanem többnyire fel is olvasnak művekből. Néhány példa a százezres (!) letöltésszámok feletti vlogok közül:

- Csecse Attila,⁷²
- Polly Channel.⁷³

Szintén irodalmi közelítésű (tehát nem szakpublikációk között tallózó) jelenség a könyvajánló videóblogger. Még csak szemezgetni is lehetetlen a kínálatból, inkább néhány nagy látogatottságú blogot iktatunk ide:

- Viszok Fruzi,⁷⁴
- Matilda.⁷⁵

e-kobzosok

A versek megzenésítése örök műfaj. Sanzonok, kuplák, zenekari kíséretes feldolgozások, kórusátiratok nagy számban tölthetők le a videómegosztó portálokról. Elég bekopogni a szerző, vagy más közreműködő nevét: azonnal érkeznek a találatok. Két nagyon népszerű költészeti projektet emelnék ki:

- *Rájátszás. Szívémből szorítom*⁷⁶

2011 óta folyamatosan fellép ez a formáció a nagy irodalmi és kulturális fesztiválok. A kortárs költők műveinek zenei pódiumra komponálása a céljuk. A csoportot egyaránt alkotják zenészek, költők, írók. Ötvenezret meghaladó (néha százezerhez közeli) letöltésszámok is előfordulnak. Ez nyilvánvalóan kortárs irodalmi alkotás számára nyomtatott formában nem, vagy csak nagyon kivételes esetben teljesíthető. Leginkább *Grecsó Krisztián* (ezúttal gitározik, nem regényt ír) és *Erdős Virág* (ezúttal énekel és nem verset költ) teszi ismertté a formációt.

- *Pilvaker, a szavak forradalma*

Vitatott, ám mégis irodalom dominanciájú koncertfolyam, sok esetben külön is feldolgozva egy-egy vers egyedi videóban. Klasszikusaink műveit adják elő rapperek, többnyire változatlan szöveggel, gyakran átírások formájában. A legutóbbi koncertet⁷⁷ közel hétszázezren töltötték le a YouTube-ról. A *Szeptember végén* feldolgozást tizenkétfélmillió (12 100 000, február 2020!) alkalommal nézték meg.

Mint legtöbbször, a felsorolás nem teljes, egyszerűen lehetetlen a már klasszikus életműnek mondható interpretátorok szabad elérésének teljes bemutatása. Csak a legismertebbeket említve: *Hobó, Dinnyés József, Cseh Tamás, Tolcsvay zenekarok* és sokan mások. Annyi elmondható, hogy szinte bizonyos, hogy némi internetes keresés után free elérésben rátalálhatunk ezekre az előadókra.

*Nagy tartalomáruházak verskínálata*⁷⁸

Talán kevésbé ismert, ám a nagy zenei online szolgáltatók irodalmi (vers többnyire) kínálata is tobzódásig kimerítő. A Spotifyt és az iTunes hangáruházat hozom fel példaként. Klasszikusok és modernek, zenés feldolgozások, tematikus versösszeállítások, szerzői gyűjtemények egyaránt megtalálhatók a kínálatukban. Ezek a tartalomáruházak ugyan nem ingyenesek, ám az első hónap(ok) szabad próbaidőszakok, így elegendő idő alatt lehet meggyőződni a kínálatról. Nincs rá adatom, de sokirányú tesztelésem alapján feltételezem, hogy az egykori Hungaroton csaknem teljes versanyaga is elérhető. Legjobban meglepett a sok szerzői felolvasás elérhetősége: *Illyés Gyula* klasszikus művei magától a szerzőtől hallhatók, és sorjáznak a muzeális felvételek is: *Somlay Artúr, Gáti József* versmondásai, *Mensáros László, Berei Kati, Latinovits Zoltán* pódium szerepléseinek kataritikus darabjai.

Klikkfarmerek kontra könyvtárosok

Az egykori digitális triumfalizmus helyett napjainkra már józanabb felfogások, visszafogottabb kulturális aktivitások jellemzik a szabadon hozzáférhető elektronikus irodalom publikálását, szolgáltatását. A lájkok, kattintások, irányított kommentelések fizetett munkásai, a klikkfarmerek még nem mozdultak rá az igényes irodalom platformjaira. Könyvtárosi feladatnak lehetne meghatározni ennek az állapotnak a megőrzését. Technikai funkcionáriusok, részvény-pozsgásos üzleti globalitások projekciói már éppen eléggé eltorzították a kulturális befogadás hálózatának érték-orientációjú szemcséit. A digitális könyvtár (*Magyar Elektronikus Könyvtár, Digitális Irodalmi Akadémia, Hungaricana* és még sok más szövegbázis) már jelenleg is elsősorban tartalomkurátor szerepű, és csak másodsorban archívum. A képzőművészeti fogalomtárból átvéve terjed egy találó kifejezés, mely több kulturális szegmensben, így az irodalmi platformok applikációiban

is használható: ez a „*kurált*” *tartalom*, azaz a bőségesség, többnyelvűség izgalmas káoszából kiemelések, olvasmánylisták készítése, prezentálása az adott portál látogatói számára. Különösen hatékony lehet az irodalmi webgondozásban az audiovizuális literatúra válogatása, producált szelektálása, tekintettel a műfaj népszerűségére, könnyű és gyors elérési potenciáljára.

Jegyzetek és irodalom

1. Az írás a szerző *Az ingyenes olvasás kalauza* című könyvének *Ingyenes hangskönyv, videós irodalom, e-könyvek* fejezetének átdolgozása, rövidítése. KERÉKES Pál: *Az ingyenes olvasás kalauza*. A szabad elérésű elektronikus irodalom magyar nyelvű szöveges és audiovizuális könyvtárai, a free szöveggyűjtemények elérhetőségei, a nyílt magyar text- és multimédia-bázisok globális, határon túli és hazai színterei. Győr, Hédervár, Publio Kiadó, 2019. 248 p.
2. ARANY János: A walesi bárdok. Előadja Sinkovits Imre. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=8Btn0MAqfW0> [2020. június 26.]
3. MÁRAI Sándor: A gyertyák csonkig égnek. Előadja Gáti Oszkár. (Részlet) Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=cacZKmwS9eY> [2020. június 26.]
4. „Mint szolgáltató intézményeknek, a [könyvtáraknak] is haladniuk kell a korrallal. Új és új módokon kell becsalogatni fizikai és virtuális felhasználókat a könyvtári térbe. S ennek egyik legfőbb eszköze lehet a megfelelő új (külső partnerekkel is számoló) audiovizuális szolgáltatási modellek megtervezése. Ha a kiadói és a könyvtári szféra összefog, mindkét fél jól jár. A kiadók új üzleti modell révén tagolódhatnak be az online szolgáltatói térbe. A könyvtárak pedig gazdag internetes tartalomszolgáltatással tehetik izgalmasabbá magukat a felhasználók felé.” Forrás: NÉMETH Márton: *Digitális médiaszolgáltatások, e-kereskedelem, szerzői jogi dilemmák*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 28. évf. 3. sz. 2019. 24–38. p.
5. MESTER Béla: *Bűnös hangok – a gondolkodás elnémulása*. In: Borsi-Kálmán Béla (főszerk.): *Homályzónák: felvilágosodás és liberalizmus: tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára*. Budapest, Sík Kiadó, 2013. 308 p. Forrás: <http://mek.oszk.hu/11800/11888/index.phtml> [2020. június 26.]
6. LADIK Katalin: A négydimenziós ablak. Hangközlemény. Forrás: <http://mek.oszk.hu/01600/01611> [2020. június 26.]
7. A Digitális Irodalmi Akadémia honlapja. Forrás: <https://pim.hu/hu/dia> [2020. június 26.]
8. A hangskönyv.net weboldal. Forrás: <http://hangskonyv.net> [2020. június 26.]
9. Az Internet Archive honlap Audio Archive aloldala. Forrás: <https://archive.org/details/audio> [2020. június 26.]
10. A LibriVox honlapja. Forrás: <https://librivox.org> [2020. február 25.]
11. ARANY János: A walesi bárdok. Előadja Sinkovits Imre. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=8Btn0MAqfW0> [2020. február 25.]
12. ARANY János: A walesi bárdok. Előadja Latinovits Zoltán. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=VgVEOfbPfnY&t=77s> [2020. február 25.]
13. MÁRAI Sándor: i. m.
14. KASSÁK Lajos: A ló meghal, a madarak kirepülnek. Előadja Latinovits Zoltán. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=7nkenrBxWAs&t=3s> [2020. február 25.]

15. A Vimeo honlapja. Forrás: <https://vimeo.com> [2020. június 26.]
16. Élő költők társasága. A verseket elmondják az Örkény Színház társulatának tagjai. Forrás: <https://www.orkenyszinhaz.hu/hirek/1385-elo-koltok-tarsasaga> [2020. június 26.]
17. Élő írók társasága. A prózarészleteket elmondják az Örkény Színház társulatának tagjai. Forrás: <https://www.orkenyszinhaz.hu/hirek?view=szinlap&id=1492> [2020. június 26.]
18. A Hallgass, Olvasó! részletes műsorlistája. Forrás: <http://www.kulturkombinat.hu/hu/projektek/margo-fm> [2020. június 26.]
19. Szintézis Online YouTube csatorna. Forrás: <https://www.youtube.com/channel/UC6g3niydf0DJAdHMFvCEMMsg> [2020. június 26.]
20. LACKFI János: A nőci ha negyven; SZABÓ T. Anna: A férfi ha negyven. Énekel: Cserekyei Anna. Zene: Szalai Katalin. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=414qLD0KCIU> [2020. június 26.]
21. LACKFI János: A nőci ha negyven; SZABÓ T. Anna: A férfi ha negyven. Rendező: Baranyi Gábor Benő. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=UDeKkGAX6i8> [2020. június 26.]
22. LAKATOS Levente: Szigor. A tiltás gyönyöre. (Részlet) Felolvassa Pokorny Lia. Forrás: <http://www.nlcafe.hu/szexesmas/cikk/pokorny-lia-erotika-video-szigor> [2020. június 26.]
23. Zsidó mesék: 54 vallomás. Forrás: <http://zsido.com/mindent-a-zsidosagro/zsido-mesek> [2020. június 26.]
24. KARAFIÁTH Orsolya Kicsi Lili című regényének könyvtrailere. Forrás: https://konyves.blog.hu/2012/10/04/karafiath_orsolya_kicsi_lili [2020. június 26.]
25. ESTERHÁZY Péter: Termelési regény. (Részlet) Felolvassa Esterházy Péter. Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=DuJ_WqOLFIY [2020. június 26.]
26. KERTÉSZ Imre: Sorstalanság. Hangoskönyv. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=ARlvrnEEePc> [2020. június 26.]
27. DRAGOMÁN György: A fehér király. Hangoskönyv. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=xrB3QYTxxJ54> [2020. június 26.]
28. Irodalmi Jelen művészeti portál és folyóirat. Mezey Katalin elmondja verseit. Forrás: <http://www.irodalmijelen.hu/2017-jan-12-0936/mezey-katalin-elmondja-verseit-video> [2020. június 26.]
29. Ady 100: Száz nap, száz vers a 24.HU weboldalon. Forrás: <https://24.hu/ady100> [2020. június 26.]
30. PETŐFI Sándor: Reszket a bokor, mert... Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=irxTrhVVH6w&list=PLcP2ptlPSAFScFXiu0GYgcApbQ2h9SatL&index=2> [2020. június 26.]
31. JÓZSEF Attila: Talán eltűnök hirtelen. A versfilmet készítették: Kertész Nóra, Kecskés Áron, Kiss Martin. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=WPIYLYKLovQ> [2020. június 26.]
32. SZABÓ Lőrinc: Szeretlek. A versfilmet készítette: Lutter Imre. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=qrba9erH-Wo> [2020. június 26.]
33. MOME versfilmek. Forrás: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLHHIUCzI2gIc5acVyVfAZFM2gK6Hd5WQj> [2020. június 26.]
34. A The New York Public Library Instagram oldala. Forrás: <https://www.instagram.com/nypl> [2020. június 26.]

35. KAFKA, Franz: Átváltozás. Bejelentkezést követően érhető el a tartalom. Forrás: <https://www.instagram.com/stories/highlights/17852114806307682> [2020. június 26.]
36. A Kársorozat Instagram oldala. Forrás: <https://www.instagram.com/karsorozat> [2020. június 26.]
37. Instagramköltészet, Tumblr versek, egykori SMS és Twitter regények. In: Kerekes Pál: Az ingyenes olvasás kalauza. Hédervár, Győr, Publio Kiadó, 2019. 148–151. p.
38. A *Számítógép az irodalomtudományban* című konferencia húsz előadása. Forrás: <http://videotorium.hu/hu/channels/1884/szamitogep-az-irodalomtudomanyban> [2020. június 26.]
39. Válogatás a Digitális Irodalmi Akadémia multimédiás anyagaiból. Forrás: <http://videotorium.hu/hu/channels/1190/digitalis-irodalmi-akademia> [2020. június 26.]
40. Válogatás a Petőfi Irodalmi Múzeum Médiatárának állományából. Forrás: <http://videotorium.hu/hu/channels/1230/pim-mediator> [2020. június 26.]
41. Mi a TED és a TEDxDanubia? Forrás: <http://www.tedxdanubia.com/leiras/mi-a-ted-es-a-tedxdanubia> [2020. június 26.]
42. A TEDx magyar honlapja. Forrás: <http://www.tedxdanubia.com> [2020. június 26.]
43. Majális rímekbe szedve. Kemény Zsófia versét előadja Csőre Gábor. Forrás: <http://www.tedxdanubia.com/videos?performer=2852> [2020. június 26.]
44. A vers halott, de jól érzi magát. Nyáry Krisztián és Süveg Márk Saiid performansa. Forrás: <http://www.tedxdanubia.com/videos/a-vers-halott-de-jol-erzi-magat-nyary-krisztian-es-sueveg-mark-saiid-at-tedxdanubia-2014> [2020. június 26.]
45. LACKFI János: Repült felém anyám... Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=Kro_XFKtqHc [2020. június 26.]
46. REMÉNYIK Sándor: Kegyelem. Előadja: Lutter Imre. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=l7nar2F2sA4> [2020. június 26.]
47. Radnóti Miklós&Gyarmati Fanni est - Hadik Irodalmi Szalon. Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=y-3Dan1_Rio [2020. június 26.] és Pura Poesia, Juhász Anna irodalmár sorozata. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=145gLv2EYs0> [2020. június 26.]
48. Pimmédia honlap. Forrás: <https://pim.hu/hu/pim-media> [2020. június 26.]
49. Magyar nyelvemlékek. Multimédia nyelvemlékeinkről. Forrás: http://nyelvemlekek.oszk.hu/ism/multimedia_nyelvemlekeinkrol [2020. június 26.]
50. Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis (EPA) Forrás: www.epa.oszk.hu [2020. június 26.]
51. Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) Forrás: www.nava.hu [2020. június 26.]
52. Könyvesblog Podcast. Forrás: <http://konyves.blog.hu/tags/podcast> [2020. június 26.]
53. Litera podcast honlapja. Forrás: <https://litera.hu/media/litera-podcast> [2020. június 26.]
54. Litera podcast-on belül *A meghívás fennáll* sorozat honlapja. Forrás: <https://litera.hu/dosszie/a-meghivas-fennall-beszelgetesek-irodalomrol.html> [2020. június 26.]
55. Margó Irodalmi Fesztivál honlapja. Forrás: <https://soundcloud.com/margofeszt> [2020. június 26.]
56. Műpa Digitális irodalom Podcast honlapja. Forrás: <https://www.mupa.hu/media/digitalis-irodalom#> [2020. június 26.]
57. SZABADOS Ágnes: Lapozz a 99-re. Webes előzetes és az epizódok listája, rövid tartalmi összefoglalókkal. Forrás: <https://lapozza99re.simplecast.com> [2020. június 26.]
58. A Betone Studio honlapja. Forrás: <http://betonestudio.com> [2020. június 26.]

59. A SoundCloud portál. Forrás: <https://soundcloud.com> [2020. június 26.]
60. REISINGER János: Biblia és a magyar irodalom 1. – Bevezető előadás. Forrás: <https://soundcloud.com/kurtszo/magyar-irodalom-1-bevezeto-eloadas> [2020. június 26.]
61. HAMVAS Béla: A méhesben – Philosophia normalis. Forrás: <https://soundcloud.com/a-m-hesben/sets/hamvas-b-la-a-m-hesben> [2020. június 26.]
62. Olvass fel! portál. Forrás: www.felolvaso.wordpress.com [2020. június 26.]
63. Olvass fel! portál. Mi ez? menüpont. Forrás: <https://felolvaso.wordpress.com/mi-ez> [2020. június 26.]
64. Merengő Fanfiction honlap. Forrás: <https://fanfic.hu/merengo/hangfic.php> [2020. június 26.]
65. A magyar Slam Poetry referenciaoldal. Forrás: <http://slampoetry.hu> [2020. június 26.]
66. A témáról bővebben: Kerekes Pál: Változó könyvészeti előképek a digitalizáció szemszögéből: Gutenberg-átértelmezések, avantgárd könyvmegújító törekvések e-könyves nézőpontból. = Iskolakultúra, 25. évf. 7/8. sz. 2015. 113–116. p. Forrás: https://matarka.hu/klikk.php?cikkmutat=2249640&mutat=http://epa.oszk.hu/00000/00011/00196/pdf/EPA00011_iskolakultura_2015_07-08_14.pdf [2020. június 26.]
67. MAVRÁK Katalin: Mi az a Slam Poetry? Könyvesblog, 2012. október 2. Forrás: http://konyves.blog.hu/2012/10/02/slam_poetry_140 [2020. június 26.]
68. KEMÉNY Zsófi: Nyílt láng használata. Budapest, Jelenkor Kiadó, 2018.
69. ANDRÉ Ferenc [et al.]: Slam.Pont. Budapest, Libri Kiadó, 2014; CSIDER István Zoltán – GYÓRFI Kata – KÖVÉR András: Slam.Pont 2. Budapest, Libri Kiadó, 2015.
70. VISKY Anna: Egy új műfaj: a könyvtrailer. Új Könyvek, 2013. január 25. Forrás: <http://ujkonyvek.egologo.transindex.ro/2013/01/25/egy-uj-mufaj-a-konyvtrailer> [2020. június 26.]
71. BÓCZÁN Bea: A versenyre készült nyertes könyvtrailer. Prae, 2012. Forrás: <http://www.prae.hu/prae/articles.php?aid=5453> [2020. június 26.]
72. Csecse Attila vlogja. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=GPNwoGLQm5A> [2020. június 26.]
73. Polly Channel vlogja. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=Sj2XMFAXVYI> [2020. június 26.]
74. Viszok Fruzi YouTube csatornája. Forrás: <https://www.youtube.com/channel/UC7Cz1-qgx7bkzt-YdLpku5A> [2020. június 26.]
75. Matilada YouTube csatornája. Forrás: <https://www.youtube.com/channel/UCvFNKH5NnHkVCBzg179S73Q> [2020. június 26.]
76. Rajatszias Produkcio YouTube csatorna. Forrás: <https://www.youtube.com/channel/UCNdnTPOJhODonMWJ5b4vBjA> [2020. június 26.]
77. Pilvaker 2019. Teljes előadás. A szavak forradalma YouTube csatorna. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=IPwJp1bL3k> [2020. június 26.]
78. Ez a bekezdés, és jelen írás más elemei is bizonyos részletekben előzőleg a Könyvkonnektor Blogon lettek publikálva. Kerekes Pál: Versfilm. Forrás: <https://konyvkonnektor.blog.hu> [2020. június 26.]

A konferencia idején, illetve a kötet szerkesztése során még nem robbant ki a koronavírus járvány. A pandémia okozta kulturális átalakulások egyik legkarakteresebb válto-

KEREKES PÁL

zásaként az irodalom és társműfajai, elsősorban a színház, az internetre koncentrálni igyekezett elérni megszokott közönségét. Vers-sorozatok, előadócetek, napi olvasások sokféle változata nyújtott irodalmi élményt a weben. A letöltésszámok visszaigazolták az audiovizuális irodalmi kezdeményezések életrevalóságát. Több könyvtár munkatársai – kényszerű zárvatartás miatt – szintén videofelolvasásokat tettek közzé honlapjukon.

Kerekes Pál – az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének címzetes egyetemi docense. Több szakkönyv szerzője. Kutatási területe az e-könyv, az e-tartalom.

SZIMBÓLUMOKKAL SZIMBÓLUMOK NÉLKÜL: AZ AUTIZMUSBARÁT KÖNYVTÁR

NÉMETH KATALIN

ELTE BTK KITI Könyvtártudományi Tanszék, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Az autizmus spektrum zavar (ASD), ahogy az elnevezés is mutatja, nem egyetlen, minden érintettre jellemző állapot, hanem számos megjelenési formában létezik. Az autizmussal élő ember érzékeny lehet a hangokra, a szagokra, az érintésre, de nehézséget okozhat számára a társas érintkezés szabályainak betartása is. Nemcsak nonprofit intézmények, hanem például áruházak is igyekeznek megfelelő körülményeket biztosítani az autizmussal élők számára, így már számos működő kezdeményezés indult el a könyvtárakban is, hogyan lehet a könyvtári tereket és szolgáltatásokat úgy ki-, illetve átalakítani, hogy mindenkinek elérhető legyen. A tanulmány bemutatja a külföldi jó gyakorlatok mellett a magyar példákat, valamint kitér az autizmusban közvetlenül és közvetve érintetteknek, így például a családtagoknak kínálható szolgáltatásokra is.

Az autizmus spektrum zavar

Az autizmus spektrum zavar (autism spectrum disorder – ASD), ahogy az elnevezés is mutatja, nem egyetlen, minden érintettre jellemző állapot, hanem számos megjelenési formában létezik. A veleszületett fejlődési zavarok közé tartozik, amely egész életen át tart. Számos tévhit jelent meg az autizmussal kapcsolatban az elmúlt évtizedekben, ezért is fontos, hogy ne csak tereinket és szolgáltatásainkat alakítsuk át az érintettek számára, hanem megfelelő tájékoztatást nyújtsunk a társadalom minden tagjának. A különböző statisztikák eltérő adatokat mutatnak, de az mindenképp kiolvasható valamennyiből, hogy egyre gyakoribb jelenségről van szó, szinte mindenkinek a környezetében van olyan személy, aki érintett lehet.

Az idegrendszeret érintő pervazív fejlődési zavar előfordulási gyakorisága Nagy-Britanniában száz emberből egy személy érintettségét mutatja, és a nemzetközi statisztikák is ezt az 1%-ot erősítik meg.¹ A diagnosztizáltak jellemzően gyerekek, azonban a diagnosztikai rendszer fejlődésével egyre inkább emelkedik az érintett felnőttek száma is, így mindenképpen szükségessé vált a teljes körű ellátó- és támogatórendszer kiépítése.² Az is hozzájárul az esetszám növekedéséhez, hogy a korábban már diagnosztizáltak mellett a felnőttek is egyre több esetben kapnak diagnózist, különösen azok az esetek, akik a spektrum-fogalom kiszélesedése miatt önállóbb életvezetésre képesek és egyéb mentális/intellektuális képességszavaruk nincs.

Az *Amerikai Pszichiátriai Társaság* kiadásában jelenik meg a *Mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyve* (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – DSM), amelynek ötödik kiadásától (DSM-5) már nem különböztet meg önálló alkategóriákat, így tehát az *Asperger-szindróma* sem jelent önálló csoportot.³ Hazánkban is számos magyar nyelvű szakirodalom⁴ vált az elmúlt időszakban elérhetővé, amelyekre nemcsak a diagnosztizált esetek számának növekedése miatt, hanem a tévhitek és bizonytalanságok csökkentése érdekében is szükség van. Az Asperger-szindróma a köztudatban gyakran keveredett a *Savant-szindróma* fogalmával, mivel számos hasonlóság lehet a két állapot között. A savantizmusban érintettek egyik közös jellemzője, hogy a nyelvi és kommunikációs zavarok mellett figyelemre méltó memóriával rendelkeznek.⁵ Ennek a képességnek lehetünk tanúi *Stephen Wiltshire* rajzain (1. ábra), aki egy-egy város felett átrepülve emlékezetből rajzolja meg a település pontos szerkezetét, utcaképét felülnézetből.⁶ A Savant-szindróma lényege a kognitív „deficit”, vagyis a fogyatékosság, amely ellenére kiemelkedő, jóval az átlag fölötti képesség-területek vannak jelen. A félreértések másik oldala, illetve következménye, hogy ez a sztereotípia terhet ró azokra az autista személyekre, akik nem érintettek a savantizmusban, tőlük ugyanis gyakran kérdezik, hogy mi az ő „szuperképességük”.

Magyarországon a *betegségek nemzetközi osztályozása* (BNO, The International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems – ICD) a mentális és viselkedészavarok között tartja számon az autizmus különböző megjelenési formáit, azonban az amerikai és a nemzetközi rendszer is hasonlóan vélekedik arról, hogy az autizmus spektrum zavar megnevezés tükrözi legjobban az érintettek közötti jelentős eltéréseket.⁷ Épp ezek a különbségek okoznak számos kihívást mind az autizmussal élők, mind környezetük számára. Van ugyan a legtöbb esetben alkalmazható, bevált recept, azonban a spektrumon lévőknek lehetnek kifejezetten egyéni igényeik és szükségleteik.

1. ábra: Stephen Wiltshire: Montréal látképe⁸

Az autizmussal foglalkozó szakirodalomban és előadásokban gyakran megjelent az úgynevezett autisztikus triász/diád kifejezés, amely szerint az érintett személy jellemzője:

1. „minőségi fejlődési zavar a kölcsönös társas viselkedések területén;
2. minőségi fejlődési zavar a kölcsönös kommunikatív viselkedések területén, mind a verbális, mind a nem-verbális kommunikációt ideértve;
3. sztereotip és repetitív viselkedésmintázatok, az érdeklődés beszűkült és sztereotip szerveződése.”⁹

A DSM-5 a triász helyett már a diád szerint foglalkozik az autisztikus tünetegyüttessel, így az alábbiakban határozza meg azt:

1. „tartós deficit a szociális kommunikációban és szociális interakciókban,
2. valamint szűk körű repetitív mintázatok a viselkedésben, érdeklődésben, aktivitásban.”¹⁰

A könyvtári szolgáltatások tervezésekor és szervezésekor is számos tényezőt célszerű figyelembe venni, ha szeretnénk az autizmusban érintett személyeket is megfelelően ellátni. A kommunikáció területén fokozottan kell figyelni a szóbeli közlések módjára, ugyanis az ironia és az explicit értés nem mindenki számára dekódolható. Sokaknak egyszerű kérdésnek tűnhet, ha megkérdezzük, hogy „Meg tudnád-e mondani, mennyi az idő?” Pontosan értjük, hogy azt a választ várják tőlünk, hogy hány óra van. Az autizmussal élő viszont a legtermészetesebb módon válaszolhatja, hogy „igen”, hiszen nem az volt a kérdés, hogy „hány óra van”, hanem csak az, hogy képes-e megmondani a pontos időt.¹¹ Ugyanígy nehezen értelmezhető a nonverbális és metakommunikáció, amikor egy tekintet, egy mosoly vagy akár egy vállrándítás is jelentéssel bír, azonban ez az autizmusban érintettek közül sokak számára nem ösztönös, hanem tanulni kell. A kommunikációhoz szorosan kapcsolódik a társas viselkedés, amely a szokások, kimondatlan és íratlan szabályok megismerését és betartását jelenti. Ezek közé tartozik például a két ember közti fizikai távolság mértéke, vagy mikor kell csendben maradni. A *neurotípusoknak*, vagyis azoknak a személyeknek, akiknek az idegrendszeri fejlődése normális, nem okoz különösebb problémát a fentiek betartása, valamint az újfajta szituációk kezelése, a rugalmas viselkedés-szervezés. Az autisták között vannak, akik mereven ragaszkodnak saját rutinjaikhoz vagy bizonyos tárgyakhoz, ahogy jellemzők lehetnek rájuk a gyakori, ismétlődő vagy szokatlan mozgások, mint például a repkedés. Ez a viselkedés furcsa vagy szokatlan lehet a neurotípusok számára, ahogy éppily érthetetlennek tűnhet a *szenzoros érzékenység* is, amely lehet túlérzékenység vagy túlzott ingerkeresés. Az autizmussal élő ember emiatt érzékeny lehet az erőteljesebb hanghatásokra, a különböző szagokra, vagy akár az érintésre is.

Autizmussal élők a könyvtárban

Számos nonprofit intézmény mellett például sok áruház is igyekszik megfelelő körülményeket biztosítani az autisták számára, így már több működő kezdeményezés indult

el a könyvtárakban is, hogy hogyan lehet a könyvtári tereket és szolgáltatásokat úgy ki-, illetve átalakítani, hogy mindenkinek elérhető legyen.

Feltehetjük a kérdést, hogy miért népszerű hely a könyvtár az autizmussal élők körében, ahogy azt is meg kell vizsgálni, mivel tudjuk azokat is megszólítani, akiket viszsztatart valami a könyvtárhasználatától. Ma már egyre többen igénylik, hogy a könyvtár ne csupán a jól megszokott csendes hely legyen, hanem közösségi térként is működjön, miközben ez a csendes tér vonzóbb elsősorban a szenzorosan érzékeny autisták számára. A könyvtárban a dokumentumok következetes rendszer szerint sorakoznak a polcokon, ahogy az egyes munkafolyamatoknak is megvan a maga rendszere, ami kiszámíthatóvá teszi a szolgáltatásokat, és egyszerűsíti az igénybevételt. Mindez tökéletesen illeszkedik az autizmussal élők szabálykövető magatartáshoz. Az autisták között sokan vannak, akik szívesen és örömmel mélyednek el egy-egy témában, amelyhez rengeteg szakirodalmat találnak összegyűjtve egy helyen, így az érdeklődésű körüknek megfelelő irodalmat is biztosan találnak a megfelelő könyvtártípusban.

Ahhoz, hogy az említett pozitívumok valóban érvényesüljenek, az alábbi két szempontot fokozottan kell figyelembe vennünk: megfelelő fizikai környezetet kell kialakítani, valamint kiemelten hangsúlyos a szociális környezet is, aminek fontos tényezője a humánerőforrás. A két szempont együttes célja a szorongás és a viselkedésproblémák csökkentése, a biztonságérzet növelése, valamint a tájékozódás segítése.

Fizikai környezet

A megfelelő fizikai környezet kialakítása gyakran sajnos rendkívüli anyagi terhet ró az intézményekre. A szenzoros érzékenység miatt segítséget jelent, ha legalább a kisebb helyiségekben egyénileg szabályozható fényt és hőmérsékletet tudunk biztosítani. Megoldás lehet speciális fülvédők beszerzése, amellyel a hangokat ki lehet zárni (2. ábra).

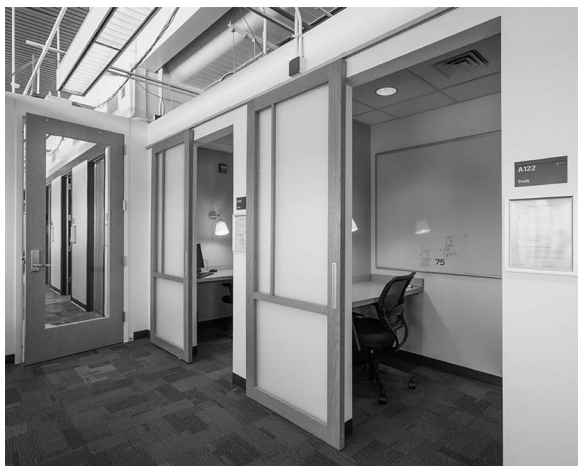
2. ábra: Hallásvédő készülék¹²

SZIMBÓLUMOKKAL SZIMBÓLUMOK NÉLKÜL: AZ AUTIZMUSBARÁT KÖNYVTÁR

A zajt és a környezeti hatásokat nemcsak a fülvédő segítségével tudjuk kiszűrni, hanem a térérendezés is segíthet, ha lehetőséget adunk az elvonulásra, ahogy az már számos könyvtárban elérhető (3–5. ábra).

3. ábra: Saját terek a Torontói Könyvtárban¹³

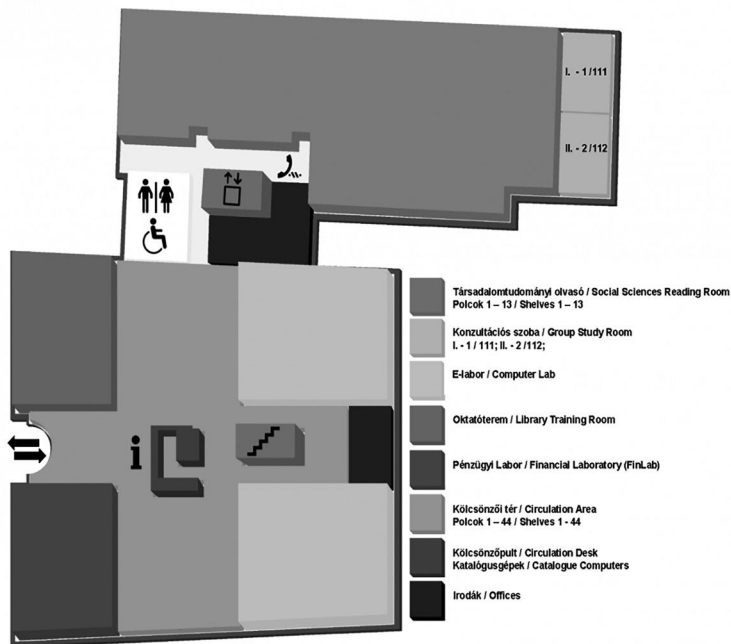

4. ábra: Saját terek a Durham Egyetemen¹⁴ és az Észak-Karolinai Állami Egyetemen¹⁵

5. ábra: Saját terek a kanadai York Egyetemen¹⁶

Már a könyvtárlátogatásra való előzetes felkészülést is jelentősen segíti, ha az intézmény honlapján elérhető, lehetőleg színes térkép a könyvtár alaprajzáról, a gyűjtemény elrendezéséről (6. ábra). A térkép legyen hozzáférhető a helyszínen is, minden emeleten, hogy az ott tartózkodást is megkönnyítse.

6. ábra: Térkép a Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár 1. emeletéről¹⁷

Személyes segítségnyújtás

A fizikai környezet mellett a leginkább meghatározó tényező a személyzet és a helyszínen tartózkodók viselkedése az autizmussal élők számára. A modern marketingmixnek éppúgy eleme a munkatársak, mint a szolgáltatásmenedzsment 7P-jének volt korábban. Kritikus szerep jut minden dolgozónak, aki részt vesz a szolgáltatás folyamatában, de ez az interakció kétoldalú, a felhasználó és az igénybe vevő hozzáállásán is múlik.¹⁸ Az autizmussal élők könyvtári ellátásában komoly szerep hárul mindkét félre, és nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a legfontosabb a türelem. Ehhez nyújt segítséget többek között a *Könyvtári Intézet* által szervezett tanfolyam a fogyatékkal élők könyvtári ellátásáról,¹⁹ ahol az autizmussal kapcsolatban is hallhatnak előadást a résztvevők, valamint lehetőség nyílik tapasztalati szakértőkkel való eszmecserére is.²⁰

Könyvtárosként figyelniünk kell arra, hogy egyértelműen, pontosan fogalmazzunk, amelyhez használhatunk vizuális megerősítést is. A frontvonalban dolgozó kollégák – bármilyen hivatást folytassanak is – személyiségjegyei között alapvető elvárás az empátia, a türelem és a tolerancia, mert ezek adják az alapot embertársaink megértéséhez. Mindez azonban önmagában nem elegendő, ha nem vagyunk következetesek, bizonyos mértékig nem ragaszkodunk a rutinokhoz és folyamatokhoz. A minőségmenedzsment részeként a könyvtárak készítenek folyamatleírásokat az egyes munkafolyamatokhoz, amelyeknek a célja a szolgáltatás színvonalának emelése. A rutinszerű folyamatokhoz készített leírásokat akár a könyvtári honlapra is kitehetjük, információval szolgálnak arról, hogy mi a helyes viselkedés, hogyan, mikor és milyen sorrendben lehet vagy kell bizonyos szolgáltatásokat igénybe venni.

Gondot okozhat bármely felhasználó számára, ha nem egyértelmű, hogy kitől lehet kérdezni, segítséget kérni, épp ezért kell egyértelművé tenni, hogy kik a személyzet tagjai, kihez lehet fordulni. A szociális történetek segítenek mind a látogatásra való előzetes felkészülésben, mind a könyvtárhasználat során előforduló gyakori szituációk hatékony kivitelezésében.

Az autisták viselkedésük miatt, amely gyakran furcsa lehet a neurotipikusok számára, sajnálatos módon válnak zaklatás célpontjaivá, főként a gyerekek körében. *Luke Jackson* ezzel kapcsolatban a következő tanácsot fogalmazta meg: „Szünetben ne egy eldugott sarokban próbálj elbújni, hanem keress valami biztonságos helyet, mint például a könyvtár.”²¹ Az autista személy nem szándékosan fogalmazza meg észrevételeit durva módon, azonban az autizmusra jellemző lehet a túlzott őszinteség, valamint a naiv tudatelméleti képesség hiánya, és ezért nem veszi észre, ha például nem tartja be a megszokott udvariassági normákat.²²

Néhány példa

Leeds város könyvtári hálózata úgynevezett *Boardmaker* szoftvereket vásárolt, amik az *Augmentatív és Alternatív Kommunikációs eszközök* (AAK) közé tartoznak, és vállalta a szoftver használatának oktatását. A csatlakozó 25 könyvtárban lehetőség van saját kommunikációs lapok készítésére, amihez laminálógép is rendelkezésre áll. A Boardmaker Pro segítségével pedig a képek mellett hangfájlok és videók is készíthetők. A felhasználók előre egyeztetett időpontban tudnak részt venni az oktatáson a könyvtárossal.²³ Azt azonban tudni kell, hogy az AAK eszközök használatának alapelvei közé tartozik az egyénre szabottság, a megfelelő szimbólum-szint megválasztása a személy szimbólumértésének megfelelően és értelemszerűen magának az eszköz használatának a megtanítása. Ezek nélkül nem beszélhetünk támogatott kommunikációról. A Boardmaker valójában egy grafikus program, amivel különböző grafikus ábrákat lehet szerkeszteni. Ehhez szükséges, hogy az adott személy értse a létrehozott szimbólumokat, ebben segít például a leeds-i program a szakmai tanácsadással. Számos fiatal sokkal hatékonyabban képes használni és megérteni a valódi fotókat, mert túl absztrakt volt számukra a Boardmaker szimbólumrendszere. A különböző AAK módszerek előnye, hogy pótnyelvet kínálnak nem csak a spektrumon lévők, de például a siketek számára is.²⁴

A *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* (FSzEK) *Üllői úti könyvtár* minden hónap utolsó keddjén 15 órától csendes órával várja az autizmussal élőket, amely elsősorban a szenzoros érzékenység miatt otthon maradó érdeklődők számára lehet vonzó.²⁵

A *Pécsi Tudományegyetem* (PTE) könyvtárait több éve támogatja az *Esőmanók Egyesület* könyvadományokkal azért, hogy az új kutatási eredmények és ismeretek elérhetővé váljanak az orvosok, védőnők, pszichológusok mellett a szülők, pedagógusok és gyógypedagógusok számára is. A PTE *Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont* 2017-ben vándorkiállítással bővítette a korábbi együttműködést, amelyet az *Autisták Országos Szövetsége* (AOSZ) hozott létre.²⁶

2019. október 1-jén a *Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár* szervezett beszélgetést az autizmussal élő gyermekek szüleinek és minden érdeklődőnek *Csender Leventével*, *A különleges Medititímó kalandjai* című könyv szerzőjével.²⁷ A kötet az elfogadásról szól gyerekeknek, ahogy teszi azt a *Csillagbusz – Mese Dorkáról, Misiről és az autizmusról*²⁸ *Stefánik Krisztina*, az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczy Gusztáv Gyógypedagógiai Kar* (ELTE BGGyK) autizmus spektrum szakirány felelősének tollából. Utóbbi kötetet *Bartos Erika* rajzai illusztrálják.

Az autizmushoz kapcsolódó alapvető szakirodalom elérhető a *Nemzetközi Cseperedő Alapítvány* szakkönyvtárában,²⁹ míg az *ELTE BGGyK Könyvtára*³⁰ hozzáférést biztosít számos tudományos nemzetközi adatbázishoz. Több külföldi alapítvány is létesített könyvtárat és kínál dokumentumokat hasonló témakörben, mint az osztrák *Dachverband Österreichische Autistenhilfe* (ÖAH)³¹ vagy a német *Autismus Behinderung & Perspektiven e.V.* (ab&p).³² A közkönyvtárak feladata kettős: egyfelől információval és szakirodalommal támogatja az autizmussal élőket és környezetüket, másfelől megteremti a feltételeket, hogy az érintettek is látogathassák a gyűjteményeket és igénybe vehessék a szolgáltatásokat.

Záró gondolatok

Az autizmussal élők és családtagjaik, környezetük számára kínált könyvtári szolgáltatások nemcsak az érintetteket segítik és ösztönözhetik gyakoribb könyvtárhasználatra, hanem a fogyatékkal élők különböző csoportjait is, de épp úgy minden felhasználót. A jól látható térképek, az egyértelmű jelölések, az egy vagy akár több személy számára foglalható kisebb „saját terek”, és a türelmes, jó kommunikációs készséggel rendelkező könyvtárosok hozzájárulhatnak a könyvtári szolgáltatások igénybevételének növeléséhez.

Szimbólumokkal szimbólumok nélkül tudunk a leghatékonyabban segíteni, amihez először meg kell ismernünk ezt a színes világot, hiszen aki ismer egy autistát, akkor pontosan egy autistát ismer. Már néhány egyszerű tanács megfogadásával is vonzóvá és támogatóvá tudjuk alakítani könyvtárainkat számukra.

Jegyzetek és irodalom

1. BARON-COHEN, S. [et al.]: Prevalence of autism-spectrum conditions: UK school-based population study. = The British Journal of Psychiatry, Vol. 194. No. 6. 2009. 500–509. p. Forrás: <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.108.059345> [2020. március 2.]
2. JÁSPER Éva – KANIZSAI-NAGY Ildikó: Autizmus-specifikus támogatott foglalkoztatás: módszertani kézikönyv. Budapest, Fogyatékos Személyek Esélyegyelőségéért Közalapítvány, 2011. 7. p. Forrás: https://fszk.hu/wp-content/uploads/2016/05/ATF_K%3%a9zik%3%b6nyv.pdf [2020. február 20.]
3. VOLKMAR, Fred. L. – WIESNER, Lisa A.: Az autizmus kézikönyve: amit minden szülőnek, családnak és tanárnak tudni kell. Budapest, AOSZ, 2013. 12–39. p.
4. Autizmus-kötetek. = Könyvtári Levelező/Lap, 28. évf. 2. sz. 2016. 19–21. p.; ATTWOOD, Tony: Az Asperger-szindróma kézikönyve : szülőknek, pedagógusoknak, szakembereknek. Budapest, Animus, 2015. 400 p.; ATTWOOD, Tony: Különös gyerekek : kalauz az Asperger szindrómáról szülőknek és nevelőknek. Budapest, Animus, 2018. 224 p.; NOTBOHM, Ellen – ZYSK, Veronica: Ezeregy nagyszerű ötlet autizmussal élő vagy Asperger-szindrómás gyerekek neveléséhez és tanításához. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2016. 346 p.; NÉMETH Katalin: A könyvtár mindenkié! Egyetemes tervezés és autizmus barát könyvtárak. In: Kiszl Péter – Németh Katalin (szerk.): Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2020. 203–213. p. Forrás: <https://doi.org/10.21862/infkoz.203> [2020. március 18.]
5. HARMATINÉ OLAJOS Tímea: Az emberi elme rejtélye: savant szindrómás tehetségek. = Tehetség, 17. évf. 4. sz. 2009. 4–5. p. Forrás: http://www.mateh.hu/dokumentumok/tehetsegusag/Tehetsegusag_2009_4.pdf [2020. február 20.]
6. Stephen Wiltshire. Forrás: <https://www.stephenwiltshire.co.uk> [2020. február 20.]
7. Autizmus-BNO-kódok. Forrás: <https://marsalapitvany.hu/autizmus-bno-kodok> [2020. február 13.]
8. Stephen Wiltshire rajza. Forrás: https://www.stephenwiltshire.co.uk/art_gallery.aspx?Id=8273 [2020. február 20.]

9. VÁRNAGY Zsombor – GYŐRY Miklós – BÉRDI Márk: A megismerés modellezése autizmusban : a konnektionista (mesterséges neuron-hálózatos) szimulációk rövid áttekintése. = Magyar Pszichológia Szemle, 66. évf. 2. sz. 2011. 343. p. Forrás: <https://doi.org/10.1556/MPSzle.66.2011.2.5> [2020. március 5.]
10. Egészségügyi szakmai irányelv: az Autizmusról/Autizmus spektrum zavarokról. Budapest, Emberi Erőforrások Minisztériuma Egészségügyért Felelős Államtitkárság, 2017. 6. p. Forrás: <https://kollegium.aeek.hu/Iranyelvek/Index> [2020. január 20.]
11. MEZŐLAKI Regina – IVASKÓ Livia: Felnőtt neurotípikus és autista személyek közötti társas interakciós konfliktushelyzetek kezelésének sajátosságai. = Argumentum, 15. évf. 2019. 741. p. Forrás: <https://doi.org/10.34103/ARGUMENTUM/2019/3> [2020. március 18.]
12. Fülvédő. Forrás: <https://www.fuldugo.hu/fultokok/alpine-muffy-gyermek-hallasvedo> [2020. március 18.]
13. Toronto. Public Library. Forrás: <https://www.torontopubliclibrary.ca/using-the-library/study-space.jsp> [2020. január 20.]
14. Durham Egyetemi Könyvtár. Forrás: <https://www.dur.ac.uk/library/services/essential/study-rooms> [2020. január 20.]
15. Észak-Karolinai Állami Egyetem könyvtára. Forrás: <https://www.lib.ncsu.edu/spaces/individual-quiet-study-rooms> [2020. január 20.]
16. York Egyetem könyvtára. Kanada. Forrás: https://www.library.yorku.ca/web/wp-content/uploads/2014/03/Scott_thelearningcommons.jpg [2020. január 20.]
17. Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtár. Forrás: <http://www.lib.uni-corvinus.hu/content/konyvtar-terkep> [2020. március 24.]
18. VERES Zoltán: A szolgáltatásmarketing alapkönyve. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2009. 61. p.; KELLER, Kevin L. – KOTLER, Philip: Marketingmenedzsment. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012. Forrás: https://mersz.hu/hivatkozas/dj183m_41_p4#dj183m_41_p4 [2020. március 10.]
19. Felkészülés a fogyatékossgal élők korszerű könyvtári ellátására. 60 órás akkreditált tanfolyam. Forrás: <https://ki.oszk.hu/tanfolyamok/felkeszules-fogyatekossgal-elok-korszeru-konyvtari-ellatasara> [2020. március 10.]
20. A 2019-ben szervezett programok minőségbiztosításával kapcsolatos tevékenység tapasztalatainak összegzése. Forrás: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/tk_programok_2019_minbirt_osszefoglalo.pdf [2020. március 10.]
21. ATTWOOD, Tony: Az Asperger-szindróma kézikönyve. Budapest, Animus Kiadó, 2015. 99. p.
22. MEZŐLAKI Regina – IVASKÓ Livia: i. m. 746. p.
23. Boardmaker Leeds könyvtáraiban. Forrás: <https://www.leeds.gov.uk/leisure/libraries/board-maker-in-leeds-libraries> [2020. március 20.]
24. ERDÉLYI Andrea: Az augmentatív és alternatív kommunikáció (AAK) mint a kommunikációtudományok egyik legifjabb részdiszciplínája. = Gyógypedagógiai Szemle, 36. évf. 1. sz. 2008. 14–26. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/03000/03047/00040/pdf/EPA03047_gyosze_2008_1_014-026.pdf [2020. március 10.]
25. Csendes óra. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Üllői úti könyvtára. Forrás: http://www.fsze.hu/konyvtaraink/ulloi_ut_255_/rendezvenyek/?article_hid=39215 [2020. március 11.]

26. „Nők kéken” – családbarát fotókiállítás a Tudásközpontban. Forrás: <https://www.tudas-kozpont-pecs.hu/index.php?m=1&id=1010> [2020. március 11.]
27. CSENDER Levente – OKN. Forrás: <https://www.hbpmk.hu/node/140> [2020. március 11.]
28. STEFANIK Krisztina: Csillagbusz: mese Dorkáról, Misiről és az autizmusról. [Veszprém], AutiSpektrum Egyesület, 2016. 73 p.
29. Nemzetközi Cseperedő Alapítvány. Könyvtár. Forrás: <http://cseperedo.hu/szolgalatasok/konyvtar> [2020. március 10.]
30. ELTE BGGyK Kari Könyvtár és Gyógypedagógia-történeti Gyűjtemény. Forrás: <https://barczy.elte.hu/content/a-konyvtarrol-roviden.t.77?m=26> [2020. március 10.]
31. Dachverband Österreichische Autistenhilfe (ÖAH). Forrás: <https://www.autistenhilfe.at/bibliothek> [2020. március 10.]
32. Autismus Behinderung & Perspektiven e.V. Forrás: <https://abundp.org/autismus-bibliothek> [2020. március 10.]

Németh Katalin – egyetemi adjunktus, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatásfelelőse, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének tagja. Kutatási területe: könyvtári menedzsment, ügyfélkapcsolat-menedzsment. ORCID: 0000-0003-4608-4855

OPAC-OK NAGYÍTÓ ALATT HOGYAN KERES EGY GYENGÉNLÁTÓ AZ ONLINE KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOKBAN?

KOSZTYÁNNÉ MÁTRAI RITA

ELTE BTK KITI Információtudományi Tanszék, egyetemi tanársegéd

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Egy könyvtári honlap felületének átláthatóságát számos tényező befolyásolja. Nagyon fontos, hogy első ránézésre is könnyen feltérképezhetőek legyenek a honlap főbb részei, hiszen így tudják a látogatók könnyen elérni a számukra szükséges információkat. A gyengénlátó felhasználók is áttekintik az első látogatás alkalmával, hogy hol helyezkedik el a menü, a tartalom, a lábléc, esetleg egyéb területek, és utána merülnek bele nagyítószoftveren keresztül a navigálásba. A honlapokat úgy kell tervezni, hogy az ő számukra is megfelelő legyen a kialakítás. Ha így teszünk, az ép látású felhasználók számára is kényelmesebbé válik a navigálás.

Hogyan találják meg, megtalálják-e a gyengénlátók a számukra szükséges információkat? Hogyan látják ők a képernyőt? Milyen nehézségekbe ütköznek a keresés során? A szerző ebben a projektben a széles körben használt könyvtári katalógusok használhatóságát vizsgálja gyengénlátó felhasználók szemszögéből, és javaslatokat tesz azok használhatóságának javítására.

Bevezetés

A közzsférában működő honlapok akadálymentességét egyre szigorúbb törvények írják elő. 2019. szeptember 23-ától már eleve akadálymentesen kell kialakítani ezeket a honlapokat, 2020. szeptember 23-tól pedig a nagyon régen közzétett közzsférabeli honlapoknak is akadálymenteseknek kell lenniük, ideértve a honlapon lévő összes szolgáltatást, valamint a letölthető PDF és Word dokumentumokat is.^{1,2} A honlapoknak a WCAG 2.1 szabvány (*Web Content Accessibility Guidelines*) „AA” szintű teljesítési feltételeinek kell megfelelniük.³ Mindez az állami és önkormányzati fenntartású könyvtárak – azaz a közkönyvtárak – honlapjaira is vonatkozik, melyeknek egyik szolgáltatása a könyvtár katalógusában (OPAC-jában) való keresés.

Az akadálymentességről még ma is él az a tévhit, hogy csak egy szűk felhasználói réteget érint, pedig a weben előforduló akadályok nem csak a fogyatékkal élők számára léteznek.^{4,5} Nyilvánvaló, hogy őket érinti leginkább – főleg a vakokat⁶ –, de mindannyian kerülhetünk olyan helyzetbe, amikor akár átmenetileg is, jól jönnek az akadálymentes felület által nyújtott előnyök.^{7,8,9} Mivel sokféle felhasználói csoport létezik, így sokféle

szempontnak kell megfelelnie egy akadálymentes honlapnak is, melynek kialakításához támpontokat csak a részletes szabályozás adhat; ez pedig a *Web Content Accessibility Guidelines* (WCAG) 2.1-es verziója. A felhasználói csoportok közül írásom fókuszában a gyengénlátók állnak.

Gyengénlátóknak azokat nevezzük, akiknek látásteljesítménye az ép látáshoz viszonyítva – amit 100%-nak tekintünk – két szemmel is és korrigáltan is mindössze 10 és 30% között marad; vagy pedig a látótér jelentősen – 10–20 fokban – beszűkült. Ők mindenképpen szoftveres támogatásra szorulnak a számítógéphasználat során. Vannak, akiknek elegendő az operációs rendszer beépített nagyítója is, de többségük professzionális képernyőnagyító szoftvert használ, amelyek beszédszintetizátort is tartalmaznak.

A gyengénlátókat azért nehéz csoportosítani, mert ahányan vannak, annyiféleképpen látnak. Még két ugyanolyan látásélességű (vízusú) gyengénlátó esetén is lehetnek különbségek. Nagy monitor előtt dolgoznak, amit nagyon közelről néznek, s mindig csak egy szeletet látnak kinagyítva a teljes képernyőből. Vannak, akik teljes képernyős üzemmódban használják, de ez azt jelenti, hogy a képernyőnek hol csak a bal, hol csak a középső, hol a jobb területéből látnak valamit, valaki pedig úgy használja, hogy ahova éppen az egérrel navigál, csak azt a területet nézi kinagyítva. Kontrasztos üzemmódot állítanak be, így kevesebb szín jelenik meg a képernyőn. Fontos megjegyezni, hogy nem biztos, hogy látják a színeket: van, aki lát, van, aki nem lát színeket. Jellemzően sötét hátteret állítanak be világos betűkkel, mert a fehér háttér szó szerint elvakítja őket.

Tesztelés

Első lépésként kiválasztottam öt különböző OPAC rendszerű online katalógust. Ezt követően összeállítottam a vizsgálat menetét és specifikusan a gyengénlátók szemszögéből a vizsgálatához tartozó kérdéseket. Felvettem gyengénlátókkal a kapcsolatot, akik vállalták a katalógusok tesztelését. Végül összegeztem a tapasztalatokat.

A vizsgált OPAC-ok

Többféle OPAC rendszert teszteltem. Terítékre került a Qulto, Szikla, ALEPH, Corvina, valamint egy régebbi Qulto és Corvina rendszer is.

Az OPAC rendszerek közül az egyik legsokoldalúbb a Monguz Kft. által fejlesztett *Qulto* rendszer. Ennek elődje a Huntéka integrált könyvtári rendszer volt, melynek a cég 2011-től vált kizárólagos forgalmazójává.¹⁰ A Qulto platformba tulajdonképpen a Huntéka rendszer legfrissebb verzióját, valamint a Corvina rendszert integrálták, s így fejlesztették tovább. Már a Huntéka is alapvetően a közepes és nagy könyvtárak számára készült; nem csoda, hogy a Qulto rendszer is hatékonyan képes kezelni akár több milliós állományt is, és alkalmas a nagy könyvtárak komplex igényeinek kielégítésére.

A Qulto rendszert használó könyvtárak közül a *Hazai György Könyvtár*ra esett a választásom, mivel intézetünk igen fontos szerepet játszott ennek kialakításában: az *Eötvös Loránd Tudományegyetem* (ELTE) *Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet*, valamint a *Török Filológiai Tanszék* hallgatói *Németh Katalin* egyetemi adjunktus vezetésével feltárták, rendezték *Hazai György* – 2016-ban elhunyt turkológus – professzor gazdag szellemi és kulturális örökségét, mely egykori otthonában kapott méltó elhelyezést.^{11,12} Elérhetősége: <https://opac.hazaigyorgy.com>.

A *Corvina* integrált könyvtári rendszer fejlesztése még 1990-ben kezdődött, az amerikai Voyager rendszer alapján, a hazai igényekhez szabottan. A rendszerek átjárhatók és hierarchikusan összekapcsolhatók a könyvtárak szintjén is, mely alapját képezte annakidején a *Magyar Országos Közös Katalógus* (MOKKA) létrehozásának is.¹³ A *Corvina* rendszerű könyvtárak közül a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* katalógusát vizsgáltam, mely elsőként használta ezt a rendszer. Elérhetősége: <http://saman.fszek.hu/WebPac/CorvinaWeb>.

A *Székla* rendszer „célközönségeként elsősorban a városi könyvtárakat és szakkönyvtárakat célozza meg.”¹⁴ Ezek közül a vasvári *Dr. Bendefy László Városi Könyvtár* katalógusát szemeltem ki, melynek szintén van intézetünkhöz kötődése: a domonkos anyag egy részét az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet* hallgatói digitalizálták *Németh Katalin* egyetemi adjunktus irányítása alatt.¹⁵ Elérhetősége: <http://www.blvk.hu>.

Az *ALEPH* (Automated Library Expandable Program) az egyik elsőként kifejlesztett integrált könyvtári rendszer. Ezek közül az *ELTE Egyetemi Könyvtár* katalógusát fogjuk megnézni. Elérhetősége: <http://opac.elte.hu>.

Utolsóként pedig a már említett MOKKA katalógus zárja a sort, mely egy régebbi Qulto, illetve *Corvina* rendszert használ. Elérhetősége: <http://www.odrportal.hu/web/guest>.

Szempontok a vizsgálathoz

A tesztelésnél a nemzetközi webes szabvány kritériumait tartottam szem előtt. A Web Content Accessibility Guidelines 2.1 négy alapelvet fogalmaz meg, ezek alapján vizsgáltam specifikusan a gyengénlátókat is érintő paramétereket:

1. Észlelhetőség. Vajon észlelhető-e minden információ? Látható marad-e a gyengénlátó számára is minden szöveg, nyomógomb, egyéb lényeges objektum akkor is, ha nagyító szoftvert használ? Beszédszintetizátorral felolvastatható-e minden felirat?
2. Működtethetőség. Pusztán billentyűzet segítségével is elérhető marad-e minden információ? Vannak-e navigációt, tájékozódást segítő megoldások a honlapokon?
3. Érthetőség. Vajon érthető-e, mi mivel tartozik össze? Gyengénlátó felhasználók esetében ez különösen fontos, mert ők mindig csak egy szeletet látnak a képernyőből, így számukra az elrendezés széteshet.
4. Robusztusság. Ez azt jelenti, hogy együttműködik a jelenlegi és jövőbeli technológiákkal, esetünkben a nagyító szoftverekkel.

Résztevők

A tesztelésben két gyengénlátó felhasználó vett részt, akik közül az egyikük jártas a weboldalak akadálymentességének kérdéseiben is, továbbá egy ép látású felhasználó, aki szintén jártas a témában. A gyengénlátó felhasználók professzionális képernyőnagyító szoftvert, a *Magi*cet használták: egyikőjük úgy, hogy csak az egér körüli területet nagyította ki, míg a másik a teljes képernyőt nagyította háromszorosára, s fekete háttéren fehér betűkkel, kontrasztos üzemmódban dolgozott.

A tesztelés menete

Első körben jómagam vizsgáltam át a katalógusokat, s összeírtam mindegyiknél az általam felfedezett lehetséges buktatókat. Ezt követően a tesztelés a következőképpen zajlott: e-mailben tudtam felvenni a látó és gyengénlátó jelentkezőkkel a kapcsolatot, ők írásban küldték el észrevételeiket. A web akadálymentességben is jártas gyengénlátó felhasználóval a virtuális térben is tudtam találkozni. Ez azt jelentette, hogy távolról belépve az ő számítógépére láttam folyamatosan, hogyan keres, közben telefonon tartottuk a kapcsolatot, és folyamatosan mondta az észrevételeit. Ő 24 colos monitor előtt dolgozott a *Magi*c képernyőnagyító szoftver segítségével, kontrasztos üzemmódban, fekete háttéren fehér betűkkel. Először gyorsan áttekintette a weboldalt nagyítás nélkül, hogy felfedezze, hol vannak rajta az információk, és utána böngészte tovább háromszoros nagyításban.

Tapasztalatok

Qulto

A Qulto rendszer jól átlátható felülettel fogadja látogatóit. Világosan elkülönülnek a képernyőnagyító szoftveren keresztül kontrasztos üzemmódban, sötét háttér előtt is az „Egyszerű keresés”, „Összetett keresés” (1. ábra), „CCL keresés” és „Böngészés” fülek. Sokat jelent a világos keret, mely körbekeríti a keresőűrlapot, ezáltal könnyen kivehető, mettől meddig tart. Ne felejtsük el, hogy többszörös nagyításban a gyengénlátó felhasználó csak egy részét látja mindig az űrlapnak; számára ez a keret is nagyban segíti a tájékozódást.

Egy hibát felfedeztünk a keresőűrlapon is: a beviteli mezők között az „és”, „vagy”, „nem” opciók előtt nem látszódnak a rádiógombok ebben a nézetben, és az sem, hogy melyik van bejelölve. Hasonló a helyzet a jelölőnégyzetek esetében is; ahol a dokumentumtípusokra lehet szűkíteni, ott sem látszódnak a jelölőnégyzetek, még bejelölésükkor sem. Tehát az észlelhetőség elve sérül. Az „Új mező hozzáadása” előtt lévő plusz jel sem látszódik, amire kattintva újabb mezőt lehetne hozzáadni az űrlaphoz (szerencsére az „Új mező hozzáadása” hiperhivatkozás, melyre kattintva előhozhatók az új mezők); sajnos a hozzáadott mezők előtti mínusz jel sem látszódik, amellyel pedig törölni, eltávolítani lehetne. A másik gyengénlátó tesztelő, aki a képernyő színeit nem állította át, látta ugyan ezeket, de kissé nehezen; számára kicsivel vastagabb vonalak lennének megfelelők.

OPAC-OK NAGYÍTÓ ALATT. HOGYAN KERES EGY GYENGÉNLÁTÓ AZ ONLINE...

A „Szűkítse keresését!” űrlapon a címkék – „Megj. éve”, „Kiadás helye”, „Nyelv” – kissé távol esnek a beviteli mezőktől; kényelmetlen összepárosítani, melyik beviteli mezőhöz, mit kell írni. Minél nagyobb nagyításra van szüksége a felhasználónak, annál kényelmetlenebb. Annál a tesztelőnél, aki csak az egér körüli területet nagyította ki, előfordult, hogy a nagyított terület bal széle nem érte el a címkét, a jobb széle pedig nem érte el a beviteli mező szélét. A címkék és beviteli mezők távolságát ajánlatos minimálisra csökkenteni.

Katalógus
Saját könyvtár
HU

Hazai György Hagyaték

Egyszerű keresés
Összetett keresés
CCL keresés
Böngészés

és
vagy
nem

és
vagy
nem

és
vagy
nem

Új mező hozzáadása

mint
Szerző

mint
Cím

mint
Tárgyszó

Torol

Keresés

Szűkítse keresését!

Megj. éve
 -

Kiadás helye

Nyelv

Dokumentumtípus

Könyv (monografik...
Kotta
Videofelvétel
Vizuális dokumentum

Cikk
Elektronikus dokum...
Periodika
Térkép

1. ábra: A Qulto rendszer összetett keresési felülete a Magic képernyőnagyító szoftveren keresztül megtekintve, sötét háttérrel, kontrasztos üzemmódban. A gyengénlátó felhasználó ennek az űrlapnak egyszerre csak egy részét látja a képernyőn; hogy mekkora részét, az a nagyítás mértékétől függ¹⁶

A találati lista oldalán vizuálisan jól elkülönül a bal oldali sáv, melyben a szűkítési lehetőségek közül válogathatunk. Maga a lista is jól áttekinthető. Nagyon jó, hogy vonalak választják el az egyes találatokat egymástól: gyengénlátó számára hatalmas segítséget jelent, megkönnyíti egérrel a sorvezetést, ahogyan a kinagyított képernyőn navigál.

A listaelemeknél borítókép is található, az viszont nem derül ki, hogy ezek a borítóképek kattinthatók, és az sem, hogy ebben az esetben a részletes megjelenítés érhető el; itt az érthetőség elve sérül. Ha átnavigálunk a képernyő jobb oldalára, felfedezhetjük a „Részletek...” linket is, kissé távolabb a többi információtól, nem biztos, hogy felfedezi a gyengénlátó felhasználó; ezért az észlelhetőség elve itt is sérül. Célszerű lenne ezt a „Részletek...” linket a borítóképhez tenni, hozzá kapcsolni, és akkor észlelhető is és érthető is lenne, mi a hivatkozás célja.

A találati lista alján lapozógombokat találunk, ezek jól láthatók, az azonban nem, hogy éppen hányadik találati oldalon vagyunk, ami az észlelhetőség rovására megy. Célszerű lenne kiemelni például aláhúzással, vagy félkövér betűtípussal. (Megjegyzem, a honlap eredeti beállításai szerint a lapozógombok számai fekete színűek, kivéve az aktuális

oldalét, ami piros. Egy vörös-zöld szintévesztő ezt ugyanúgy feketének fogja látni, mint a többi számot, tehát a lapozógomboknál ők sem fogják látni, melyik oldalon járnak.)

A Qulto rendszerben lehetőségünk van kulcsszavak között böngészni, ha a „Böngészés” földre kattintva kulcsszót keresünk. A találati listában megjelenő kulcsszavak és a hozzájuk tartozó linkek kissé távol esnek egymástól, nem látszódnak egy oldalon. Az egérrel a sorvezetést a találatok közötti vonalak könnyítik meg. Feltételezésem szerint a fejlesztőket esztétikai szempontok vezérelték ennek a táblázatnak a margótól margóig való kialakítása során. Az viszont mindenképpen pozitívum, hogy keskenyebb képernyőn – például mobiltelefonon megtekintve – az oldalon a kulcsszavak alá kerülnek a hozzájuk tartozó linkek, így téve kényelmessé a böngészést.

Szikla

A *Szikla* rendszerben is jól elkülönülnek, külön-külön keretben láthatók a honlap egyes részei. Ha bepipáljuk a részletes keresést, az összetett keresési felületre jutunk. Itt egymás alatt találunk három legördíthető mezőt, bennük a „cím”, „bárhol”, „bárhol” felirattal. Ezeket mindenképpen szükséges lenne címkékkel kiegészíteni, mivel így önmagukban nehezen értelmezhetők; ezt jelezték is a tesztelők. A beviteli mezők között itt is lehet „és”, „vagy”, „nem” opciók közül választani, azonban ezek a képernyő jobb szélére kerültek. Annak a tesztelőnek, akivel a virtuális térben volt alkalmam találkozni, fel sem tűnt ez az opció addig, amíg nem jeleztem neki, hogy van ilyen a képernyő jobb oldalán (2. ábra). Ezeket célszerű lenne a beviteli mezők közé elhelyezni, hasonlóképpen, ahogyan a Qulto rendszerben is láthattuk. Ugyancsak távol esik a „Keresés” gomb és az, ahol a részletes keresési beállításoknál a pipát ki lehet venni, melyek a képernyő jobb alsó sarkába kerültek. Az észlelhetőség és érthetőség kritériumai sérülnek ezen az oldalon.

2. ábra: A *Szikla* rendszer összetett keresés felületének egy-egy részlete: egyik tesztelőm egyszerre ennyit lát az űrlapból, a Magic képernyőnagyító szoftveren keresztül, háromszoros nagyításban¹⁷

A találati lista jól áttekinthető, külön keretben vannak az egyes találatok. Itt sem lehet előre tudni, mi történik, ha a borítóképre kattintunk, ami az érthetőség rovására megy. Rákattintáskor a borítókép nagy méretben jelenik meg, de ha túl világos a borítókép, az a gyengénlátó felhasználó számára kellemetlen, mert nagyon elvakítja. Ezt a kellemetlenséget segíthet elkerülni, ha a borítóképnél egy rövid magyarázat áll, például: „Borí-

tókép megjelenítése” szöveggel. Ez egy egyértelmű jelzés lenne a felhasználó számára, mire számíthat, amennyiben rákattint.

ALEPH

Az ALEPH rendszerrel a tesztelő feltűnően sokat keresgél a menürendszerben. A felhasználói felület több mint tíz éve készült (2009), a menürendszer nem hasonlít a mai menük kinézetéhez (3. ábra). A hosszabb keresgélés oka az volt, hogy a menü vizuálisan nem sugallta ezt a funkciót, ezért a tesztelő nagyon sokáig ott kereste a keresőürlapot. Zavaró volt számára az is, hogy a szavakban a betűk közötti távolság túl nagy volt.

A keresőürlapon a „Keres” és a „Töröl” gombok képként mentett gombok; így a képernyőnagytó szoftver nem tudja átállítani a színeit. Sajnos a beszédszintetizátor sem olvasta fel, hogy mi van rájuk írva, bár a html-kódolásban szerepelt a helyettesítő szöveg is. Az általam még külön megkérdezett gyengénlátó felhasználók el tudták olvasni a világos háttérrel ezeket a sötét betűket, annak ellenére, hogy nagyon kellemetlen volt számukra ez a színvilág. Sok gyengénlátó felhasználó viszont éppen a színvilág miatt nem fogja tudni elolvasni a gombfeliratokat. Az észlelhetőség elve tehát két ok miatt is sérül: a megjelenítés színvilága nem megfelelő a gyengénlátók számára, továbbá a felirat nem válik hallhatóvá, ami sok gyengénlátó számára is akadály, az aliglátók, illetve vakok számára pedig mindenképpen.

A találati lista jól látható, a találatokat vonalak választják el egymástól. Az egyes rekordok részletes megjelenítése is jól olvasható. Sajnos az „Előző rekord”, „Következő rekord” gombok ugyanúgy képként mentett gombok, ugyanazzal a színvilággal, mint a keresőürlapon a „Keres” és „Töröl” funkcióknál, így az ott leírt problémák itt is jelentkeznek.

3. ábra: Az ALEPH rendszer a Magic képernyőnagytó szoftveren keresztül megjelenítve, nagyítás nélkül. Jól látszódik a nagy méretű egérkurzor is¹⁸

Corvina

A *Corvina* rendszert a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár* online katalógusán keresztül vizsgáltam, annak is az összetett keresés oldalán (4. ábra).

A keresőfeltételek értelmezésében segít a „Súgó”.

Összetett keresés

Leőhely: bámi

Szakkibbliográfia: bámi

Központi Könyvtár termel: bámi

Dokumentumtípus: bámi

Objektum típusa: bámi

Nyelv: bámi

Részletezve: bámi

Kiadás éve: -tól -ig

Kulcsszó: |

és vagy de nem

Szerző, közreműk: keresőkéjezés

és vagy de nem

Cím, cím szavai: keresőkéjezés

☐ Csak a kölcsönözhetőket

4. ábra: Összetett keresés űrlapja a *Corvina* rendszerben, a *Magic képernyőnagyító* szoftverrel megjelenítve, nagyítás nélkül. A címkék a beviteli mezők felett balra igazítva helyezkednek el, ami az ép látásúak számára is kellemes, mivel így a lehető legkevesebb szemmozgással tudják áttekinteni az űrlapot¹⁹

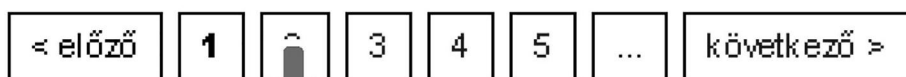
Ez az a katalógusrendszer, ahol a címkék a lehető legjobb helyen vannak: a beviteli mezők felett, balra igazítva. Ép látású felhasználókkal, tekintetkövetős vizsgálatokkal kimutatták, hogy a felhasználók ilyenkor tudják a lehető legkevesebb szemmozgással, legkönnyebben, legrövidebb idő alatt átlátni az űrlapot; gyengénlátó felhasználók esetében is ez a legkényelmesebb. Egy logikai bukfcencet azért találtunk: a „kiadás éve” a sok legördülő menü között vizuálisan olyan hatást kelt, mintha az is legördülő menü lenne, pedig nem; az egy címke, amit a „-tól, -ig” mezők fölé lenne célszerű helyezni.

A találati listában – ebben a kontrasztos nézetben – nincsenek elválasztó vonalak az egyes találatok között. A gyengénlátó felhasználók számára – akik ráadásul nem látták egy képernyőn a teljes oldalt – igencsak kényelmetlen volt összepárosítani a bal és a jobb oldali információkat. Alul a lapozógomboknál ennél a rendszernél sem látszódott, hogy hányadik oldalon járnak; csak onnét tudták megállapítani, hogy ha az egeret a szám fölé vitték, akkor átváltozik-e kézzé, avagy sem. A szabványon belül a 2.4-es irányelv írja elő, hogy segítsük a felhasználót a tartalom belüli tájékozódásban, navigációban; itt ez az elv sérül.

Egy régebbi *Qulto* és *Corvina* rendszer

A Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) egy régebbi *Qulto*, illetve *Corvina* rendszert használ: a keresőűrlap a *Qulto* rendszer régebbi változata, a találati lista pedig

egy régebbi *Corvina* rendszeren keresztül jelenik meg. A keresőúrlapon ebben a régebbi rendszerben még látszódtak a rádiógombok és a jelölőnégyzetek. Az űrlap körül a keret egy része sajnos nem látszódik; továbbá a fülekről – mint például az „Egyszerű keresés”, „Összetett keresés” stb. – ebben a nézetben nem derül ki vizuálisan, hogy fülek. A találati listánál itt sincsenek elválasztó vonalak a találatok között, ezáltal egérrel a sorvezetés nehezebb. A találati lista alján lévő gombokról nehéz kideríteni, mi a szerepük: a beszédszintetizátor nem olvassa fel, hogy melyik micsoda. Ha fölé visszük az egeret, akkor egy rövid időre kiírja, de a tesztelő számára ez az idő nem volt elegendő annak elolvasására; többször le kellett húznia az egeret és ismét visszavinnie, hogy el tudja olvasni. A szabvány 2.2-es irányelve sérül, amely előírja az elegendő idő biztosítását a tartalom elolvasására és használatára. A lapozógomboknál ugyanakkor ebben a rendszerben látszódott a kontrasztos nézetben vizuálisan, hogy melyik az aktuális oldal; méghozzá félkövér kiemeléssel (5. ábra).

1. szerző györgy ÉS dokumentumtípus = am

5. ábra: Lapozógombok a találati lista alján egy régebbi *Corvina* rendszerben, a *Magic képernyőnagyító* szoftverrel háromszoros nagyításban megjelenítve. Bár színeket nem lát, de a félkövér kiemelés jól kivehető a megkérdozett gyengénltó tesztelő számára²⁰

Ajánlások

Összegezve a tapasztalatokat, az alábbi tényezők segítik a gyengénltó felhasználókat a tájékozódásban:

1. Kontrasztos nézetben is maradjanak láthatók az űrlapelemek.
2. Legyenek címkék a beviteli mezőknél.
3. A címkék a beviteli mezők felett, balra igazítva helyezkedjenek el.
4. Kontrasztos nézetben a találati listáknál jelenjenek meg elválasztóvonalak az egyes elemek között. Ez jelentősen megkönnyíti a gyengénltók számára az egérrel való sorvezetést.
5. A lapozógomboknál vizuálisan emeljük ki, hogy melyik oldalon járunk. Ez nem lehet pusztán színnel történő kiemelés, mivel ez esetben a színtévesztők számára sem lesz ez feltétlenül látható, kontrasztos nézetben, illetve képernyő-

- nagyító szoftverek használatával pedig teljesen el is tűnhetnek a színek. Kiemelésre alkalmas lehet például egy félkövér betűtípus, vagy akár egy aláhúzás is.
6. Kerülni kell a képként mentett gombokat.
 7. Kerülendők a rövid időn belül magától eltűnő feliratok.

*

Hálás köszönettel tartozom az *Alko-Soft Nonprofit Bt.* ügyvezető igazgatójának, *Dvariecki Bálint* gyengénlátó felhasználónak a több órán keresztül tartó tesztelésért, konzultációért, hasznos észrevételekért és a képernyőfotókért.

Jegyzetek és irodalom

1. 2018. évi LXXV. törvény a közszférabeli szervezetek honlapjainak és mobilalkalmazásainak akadálymentesítéséről. Forrás: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=211209.360646 [2020. január 31.]
2. SZÁNTAI Károly: Új törvény a közszférabeli szervezetek honlapjainak és mobilalkalmazásainak akadálymentesítéséről. Forrás: <https://www.akadalymentesweb.hu/2018/11/uj-torveny-a-kozszerabeli-szervezetek-honlapjainak-es-mobilalkalmazasainak-akadalymentesiteserol> [2020. január 31.]
3. KIRKPATRICK, Andrew [et al.] (ed.): Web content accessibility guidelines (WCAG) 2.1. W3C recommendation 05 june 2018. Forrás: <https://www.w3.org/TR/2018/REC-WCAG21-20180605> [2020. január 31.]
4. SZÁNTAI Károly: Nem az akadálymentes verzió a megoldás. Forrás: <https://www.akadalymentesweb.hu/2011/08/nem-az-akadalymentes-verzio-a-megoldas> [2020. január 31.]
5. KOSZTYÁNNÉ MÁTRAI Rita: How to make an electronic library accessible. = The Electronic Library, Vol. 36. No. 4. 2018. 620–632. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/EL-07-2017-0143> [2020. január 31.]
6. PETRIE, Helen – HAMILTON, Fraser – KING, Neil: Tension, what tension?: website accessibility and visual design. In: Proceedings of the 2004 international cross-disciplinary workshop on Web accessibility (W4A), New York, USA, 13–18. p. Forrás: <https://doi.org/10.1145/990657.990660> [2020. január 31.]
7. ABONYI-TÓTH Andor: Akadálymentes elektronikus tananyagok fejlesztésének módszertani és technikai kérdései. = Gyógypedagógiai Szemle, 44. évf. 1. sz. 2016. 55–66. p.
8. ABONYI-TÓTH Andor: Methods and tools to analyse the web-based user interface usability, and the appearance of the topic in education. = Edukacja Technika Informatyka / Education Technology Computer Science, No. 1. 2015. 304–309. p. Forrás: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=298142> [2020. január 31.]
9. KOSZTYÁNNÉ MÁTRAI Rita: A Magyar Elektronikus Könyvtár egyszerűsített felületének akadálymentesítése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63. évf. 8. sz. 2016. 292–304. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/98> [2020. január 31.]
10. Huntéka. <https://qulto.eu/hu/hunteka-hu> [2020. január 31.]

11. NÉMETH Katalin: A turkológia szolgálatában. A Hazai György Könyvtár. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 66. évf. 6. sz. 2019. 348–362. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12311> [2020. január 31.]
12. NÉMETH Katalin: A Cornerstone of the Hungarian Turkology – The George Hazai Library. = Kitabxana və informasiya araşdırmaları [Library and information researches] cild 1. No. 1. 2019. 61–69. p. Forrás: <https://ru.calameo.com/read/00459548644043d19baae> [2020. január 31.]
13. Corvina (integrált könyvtári rendszer). Wikipédia. Forrás: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Corvina_\(integr%C3%A1lt_k%C3%B6nyvt%C3%A1ri_rendszer\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Corvina_(integr%C3%A1lt_k%C3%B6nyvt%C3%A1ri_rendszer)) [2020. január 31.]
14. A SZIKLA-21 integrált könyvtári rendszer. Forrás: http://konyvtar.hu/wiki/A_SZIKLA-21_integr%C3%A1lt_k%C3%B6nyvt%C3%A1ri_rendszer [2020. január 31.]
15. NÉMETH Katalin: A tárgyszavak fogalmi és megjelenítési problémái az egyházi gyűjtemények katalógusaiban: esettanulmány a domonkos könyvtár állományának tartalmi feltárása kapcsán. In: Kiszl Péter – Boda Gáborné Köntös Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2017. 129–137. p. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34590> [2020. január 31.]
16. Nyomdatechnikai okok miatt a színek invertálva jelennek meg; valójában a háttér fekete, a betűk, keretek fehérek, esetleg sárgák.
17. Nyomdatechnikai okok miatt a színek invertálva jelennek meg; valójában a háttér fekete, a betűk, keretek fehérek, esetleg sárgák.
18. Nyomdatechnikai okok miatt a színek invertálva jelennek meg; valójában a háttér fekete, a betűk, keretek fehérek, esetleg sárgák.
19. Nyomdatechnikai okok miatt a színek invertálva jelennek meg; valójában a háttér fekete, a betűk, keretek fehérek, esetleg sárgák.
20. Nyomdatechnikai okok miatt a színek invertálva jelennek meg; valójában a háttér fekete, a betűk, keretek fehérek, esetleg sárgák.

Koszttyánné Mátrai Rita – az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatója, a Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület tagja, önkéntese. Kutatási területe a web-oldalak, dokumentumok akadálymentes létrehozása. ORCID: 0000-0002-5671-5908

DOKTORANDUSZAINK
KUTATÁSAIBÓL

A FEJEZET TANULMÁNYAI ELÉ

TÓVÁRI JUDIT

Eszterházy Károly Egyetem, ny. főiskolai tanár

Az értékteremtő tudományt ünnepelte 2019-ben az ország, és ünnepelte az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézete is, visszatekintve a felsőfokú könyvtárosképzés indulásának hetvenedik évfordulójára. Hét évtized törekvéseinek, új utak keresésének hatalmas íve, digitalizáció felé mutató trendjei bontakoztak ki a kétnapos konferencia előadásaiból, műhelybeszéléseiből, oktatók és doktorandusz hallgatók kutatásainak beszámolóiból. Felemelő érzés egy szakma hét évtizedes változásának, új utak és módszerek keresésének nyomon követése. Különösen az, amikor szakmájuk iránt felelősséget érző és tenni is akaró ifjú emberek mutatják be eredményeiket. Ezért is megtisztelő a szervezőbizottság felkérése a doktorandusz-szekció vezetésére és ennek a bevezetőnek a megírására. Köszönöm!

Az ünnep fókuszában az értékteremtő tudomány egyik letéteményese, a könyvtár áll a maga sokszínűségével, tisztelettel emlékezve a tanszék több évtizedes törekvéseire, hogy az adott kor éppen aktuális kihívásainak megfelelő, korszerű ismeretekkel rendelkező szakembergárdát bocsásson ki. Mit tesznek ők, immár különböző könyvtárak munkatársaiként a digitális technológiák lehetőségeinek kihasználása érdekében? Hol az a fordulópont, ami a XXI. század könyvtárát megkülönbözteti elődeitől, és melyek az örök érvényű szakmai kérdések? A Könyvtártudományi Doktori Program a maga eszközeivel igyekszik erre választ adni, hallgatóinak kutatásain keresztül. A tudományos publikációkhoz való szabad hozzáférés, adatgazdászat, okoskönyvtárak, digitalizálás, játékos könyvtárak képezik az idei konferencián előadó doktorandusz hallgatók kutatásainak középpontját. Írásaikból visszatükröződnek a szakmai közösséget világszerte foglalkoztató kérdések, az elektronizáció hatásaként alakuló szolgáltatások, nyitás a céges kapcsolatok felé, a partnerség, az együttműködés fontossága. A doktoranduszok témaválasztásaikkal értéket, értékteremtő könyvtárakat álmodnak, megrajzolják azt a vázat, ami köré felépül a XXI. század magyar könyvtára.

A fejezet nyolc tanulmánya – felvillantva az előzményeket is – meggyőzően vázolja fel, merre tart a könyvtárak jövőjét meghatározó doktoranduszok érdeklődése, mik a nemzetközi trendek, amelyek befolyásolják kutatómunkájuk irányát és amihez az Intézet minden támogatást igyekszik megadni.

Érdekes gondolattal kísérletezik *Winkler Bea*, az Állatorvostudományi Egyetem könyvtárának igazgatója, amikor megpróbálkozik a mesterséges intelligencia alkalmazásával a könyvtári szolgáltatások területén. A hét minden napján, 24 órában hozzáférhető,

egyszerre több adatbázisban keresni képes, a felhasználóval interaktivitásra kész chatbot bevezetése körül felvetődő kérdésekre, feladatokra próbálja ráirányítani a figyelmet.

Egy intelligens könyvtár (smart library) lehetséges szolgáltatásait veszi számba *Zsömle Viktor*, a Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár könyvtárosa. Megvalósulásának követendő példajaként mutatja be a dán DTU Libraryt, ahol a szolgáltatás, a tudás és a digitális technológia összekapcsolódik egy kártyával és kóddal 24 órán keresztül elérhető könyvtárteremmel.

Radó Rita, az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárinformatikusa a digitalizálási munkafolyamatok Európa nemzeti könyvtárainak szervezetfejlesztésére gyakorolt hatását elemzi.

Szűts Etele, a Forum Hungaricum Nonprofit Kft. osztályvezetője összeveti a kulturális örökségünk digitális megőrzésének intézményrendszerét és módszertanát meghatározó, 2025-ig szóló hosszútávú Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia aggregációs modelljét a Holland Királyság webaratási szolgáltatásával.

Nagy Andor tanársegéd (Pécsi Tudományegyetem) a weben működő digitális hagyatékezelő szolgáltatások működési modelljeit mutatja be, felvázolva egy lehetséges könyvtári szerepvállalást a digitális megőrzésben.

Az integrált könyvtári rendszerek adatőrzési és archiválási módszereit elemzi *Simon András*, a Monguz Kft. közgyűteményi szakértője. Törlés után a felhasználói felületen többé nem látható, de a biztonsági mentés során az adatbázisban továbbra is jelen lévő és csak a rendszergazda segítségével kinyerhető adatoknak később számos felhasználási módja létezik. Ezek ismeretének fontosságára, a tárhelyek bővítésének jelentőségére hívja fel a figyelmet Simon András.

Egy ország K+F+I teljesítményében kiemelt jelentőséggel bíró információ- és tudásáramlási csatornák működésének alapelveit mutatja be *Nemes László*, a Magyar Információtudományi Alapítvány elnöke. Az adat–információ–tudás, a DIKW piramis első három szintje a felsőoktatási folyamatok mindegyikében jelen van. A felsőoktatási intézmények és a céges szektor kapcsolatában Nemes László azokat a transzfer folyamatokat vizsgálja, amelyek képesek e folyamatok során előállított termékek társadalmasítására.

A könyv- és könyvtárhasználatlalt kapcsolatos tevékenységek iránti motivációs folyamatok gamifikációs lehetőségeit járja körül *Arany-Nagy Zsuzsanna*, a Budapest IX. kerületi Szent-Györgyi Albert Általános Iskola és Gimnázium könyvtárosa. Kutatásainak eredményeképpen feltárul a játékosítás gyakorlati alkalmazásának módja és lehetőségei a potenciális új olvasók megszólítására.

A XXI. század a digitális technológiák, a mesterséges intelligencia, az okos alkalmazások rohamosan változó, mindenhol helyet követelő kora. Hatása alól a könyvtárak sem vonhatják ki magukat, alkalmazásukkal soha nem látott távlatokat nyithatnak szolgáltatásaiknak. Jól érzékeli ezt a folyamatot innovatív megoldásokra nyitott doktoranduszaink is, akiknek kutatásai egyértelműen a digitális technológiai megoldások felé

A FEJEZET TANULMÁNYAI ELÉ

mutatnak. Öröm volt hallgatni az előadásokat és élvezet most olvasni ezek szerkesztett változatát. Hasonlókat kívánok e kötet olvasóinak, doktoranduszainknak pedig sok sikert kutatásaik során feltárt elgondolásaik megvalósításához!

KÉPZELT RIPORT EGY CHATBOT ÉPÍTÉSÉRŐL

WINKLER BEA

Állatorvostudományi Egyetem Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum,
könyvtárigazgató

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A könyvtárak évezredek óta a tudás őrzőiként léteznek. Hol csupán a kiválasztottaknak, hol minden érdeklődőnek elérhetővé tették a falaik között őrzött temérdek információt, a szórakoztatást és kikapcsolódást vagy a fejlődést segítő tartalmakat.

A XXI. századdal, az internet és a mobiltechnológia korában olyan változások következtek be, amelyek a könyvtárak XX. században megszokott szerepét újragondolandóvá tették. Olyan fogalmak, mint a hálózatok, a gépi tanulás, a mesterséges intelligencia a mindennapi közbeszéd részévé váltak. A könyvtárak az online térbe is beköltöztek, funkciójuk és az általuk nyújtott szolgáltatások egy részét pedig átemelték oda. Van azonban egy olyan szerepkör, a gyorsan elérhető információké, ahol a sokszereplőssé vált piacon a könyvtárak jelentős hátrányba kerültek.

A mesterséges intelligencia hétköznapi feladatokban való részvétele folyamatosan növekszik, ezért ezen a területen a könyvtáraknak is meg kell találniuk az őket segítő lehetőségeket. A napjainkban már sokadik fellángolását élő chatbotok könyvtári alkalmazása lehet az egyik ilyen.

A tanulmány egy gondolat kísérlet, amely egy könyvtári chatbot bevezetése körül felmerülő kérdésekre, feladatokra, problémákra igyekszik felhívni a figyelmet. A munka célja, hogy ki-egyensúlyozottan és a lehetőségekhez képest igazságosan mérje fel a feladatot, elkerülve a túlzott aggodalmaskodást, a filozofálgatást és a hurraóptimizmust egyaránt.

Bevezetés

A könyvtári munka egyik jelentős szelete a használókkal, látogatókkal, olvasókkal, érdeklődőkkel, ügyfelekkel stb. történő kommunikáció. Az ember és a számítógép közötti interakciót évtizedek óta kutatják, a tudósok/fejlesztők sok időt, pénzt és energiát fektettek az egyre újabb, és talán jobb grafikus felületek fejlesztésébe. Napjainkra azonban az eddig vágyott grafikus felületek helyett az emberek érdeklődése a természetes nyelven történő írásbeli párbeszéd (chat), tehát a görgetés, klikkelés vagy gombok nélküli kommunikáció felé fordul.¹ A számítógéppel történő chat vagy csevegés lehetősége évtizedek óta többé-kevésbé szem előtt van, azonban a benne rejlő lehetőségek valódi kiaknázása csak néhány éve kezdődött. A chatbotok célja az, hogy kapcsolatba lépjenek az emberekkel, ezért a könyvtárak és könyvtárosok számára is érdekes területét alkotják a mesterséges intelligenciát alkalmazó technológiáknak.

A chatbot olyan számítógépes program, amellyel szóban vagy írásban folytathatunk társalgást, aminek célja valamely információ átadása vagy más szolgáltatás nyújtása.² Az első működő chatbotnak a *Joseph Weizenbaum* 1966-ban megjelent cikkében bemutatott *Elizet* tartják.³ A chatbotok a természetes nyelv használatával kommunikálnak az emberekkel.⁴ A könyvtárban működő tájékoztatás pedig olyan terület, ahol első ránézésre jól lehetne hasznosítani az automatizálást, mert a „Meddig van ma nyitva a könyvtár?” kérdéstől, a szaktájékoztató specializált ismeretéig jól skálázható téma- és feladatkörökről beszélhetünk. A következőkben bemutatom, hogy a könyvtári kérdések megválaszolására alkalmazandó chatbot építésénél milyen kérdésekre érdemes felkészülni.

Chatbot? Igen, chatbot!

Egy jellemző prekonceptió, hogy a chatbot az ügyfélszolgálati munkatárs automatikus verziója, amelynek célja, hogy a távoli használóknak segítséget nyújtson. Könyvtárakra értelmezve, úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a chatbot célja segítséget nyújtani az olvasóknak abban az időszakban, amikor a könyvtár zárva van. Ezzel a feltevéssel azonban leszűkítjük a saját lehetőségeinket. A chatbot ugyanis több, mint a „mikor lesz nyitva a könyvtár” kérdésre válaszolni képes három soros programkód. A chatbot sok tekintetben hasonlatosnak tűnhet egy honlaphoz is, hiszen bárki számára hozzáférhető, csupán egy számítógépre (telefon, tablet stb.) és internetkapcsolatra van szükség, hogy megkérdezzük és megkapjuk a választ. Azonban van egy lényeges, és a használók számára igen jelentős különbség a weboldalakhoz képest: nem kell megkeresni az információt, mert a chatbottól „csak” kérdezni kell és megadja a választ (szerencsés esetben, persze).

Az IFLA „Library policy and advocacy” blogján olvasható egy 2017-es bejegyzés, amely szerint „a keresőmotorok már hosszú utat tettek a könyvtárak hagyományos szerepének megismétlésében, hogy segítsenek megtalálni az alapvető információkat – fővárosokat, dátumokat stb.”⁵ Erre reflektálva azt gondolom, hogy a chatbot-technológia alkalmazásával a könyvtár lehetőséget teremthet magának, hogy a keresőkhöz hasonlóan gyorsan és a használó szempontjából egyszerűen válaszoljon meg akár speciális ismeretet feltételező kérdéseket. A chatbot nagy előnyének tekintik, hogy párhuzamosan, több klienssel is tud foglalkozni, gyors válaszadásra képes, és időkorlát nélkül hozzáférhető. Ugyanakkor a bevezetése, ha valódi előnyt szeretnénk kovácsolni a használatából, szakértelmet, sok háttérmunkát és folyamatos fejlesztést igényel. Az 1. táblázatban röviden összefoglalom a chatbotokkal kapcsolatban sokszor felmerülő pro és kontra érveket.

KÉPZELT RIPORT EGY CHATBOT ÉPÍTÉSÉRŐL

1. táblázat

A chatbot mellett és ellen használt érvek⁶

Mellette szól	Ellene szól
gyors vevőszolgálat	limitált válaszadás
vevői elégedettség	frusztráció
csökkenti a munkabér költséget	az összetett chatbot drága
többcélú	a chatbot nem minden területen alkalmazható

Alapok

Mielőtt elkezdnénk a minket megrendelőként és szolgáltatóként egyszemélyben leginkább érdeklő kérdéseket feltenni, érdemes felmérni, milyen lehetőségek is vannak a chatbotok alkalmazása során. Az emberek úgy szeretnék beszélgetni a számítógéppel (akár írásban, akár szóban), mint ahogy azt egymással teszik.⁷ Ez lenne a mi célunk is, a tökéletes beszélgetés élményét nyújtani a lehető legpontosabb és legteljesebb választal kombinálva. Ennek nemcsak a teljesség – pontosság elvárásának egyszerre történő teljesíthetetlensége szab határt, hanem még a technológia is.

A chatbotok egyik csoportja az, amely egyszerű, egymás után választható lehetőségeket kínál fel, akár vertikálisan, akár horizontálisan építkezve a lehetőségekből. Ez a döntési fa elvén működik (1. ábra), ahol az egyik választás után következik a másik, néha visszalépési lehetőséggel kiegészítve. Ebben az esetben közel 100%-ban biztosak lehetünk benne, hogy a kérdező, ha arra kíváncsi, amire számítottunk, pontosan a mi általunk megadott választ kapja. Ez önmagában csak egy pontosan behatárolt, speciális célra épített chatbot esetén lehet jó megoldás (pl. ha az e-könyv kölcsönzés lépéseit szeretnénk az opac megfelelő részén kommunikálni). Ebben az esetben ugyanis a kérdezőnek nincs szabadsága, nem tehet fel kérdést, csak azt tudja kérdezni (választani), amit mi előre beépítettünk.

1. ábra: Egy döntési fával működő chatbot működésének sematikus ábrája – kérdésekkel és a válaszokkal

A másik a mesterséges intelligenciát jobban kihasználó lehetőség, hogy építünk egy kérdésekből, kulcsszavakból és válaszokból álló adatbázist, amelynek segítségével a chatbot tanul, és a kérdésekre fog tudni válaszolni. Ebben az esetben a természetes nyelvfeldolgozás segíti a chatbotot, hogy minél pontosabban megérthesse az ember által beírtakat. Ennek előnye és hátránya egyszerre a szabad kérdésfeltevés lehetősége.

A technikának több fontos alapeleme van, amelyek együttesen határozzák meg működésének sikerességét, például az ismereteket tartalmazó adatbázis, a kulcsszavak megfogalmazása, illetve a mesterséges intelligencia (MI) kérdésfeldolgozása és mintaillesztése, válaszadása. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy nem csak a megfelelő válaszok átadása fontos, hiszen a felhasználói élmény oldaláról tekintve a kérdést, nagyon sok múlik azon, hogy a kérdező mennyire érzi a válaszokat pontosnak és hitelesnek. Gondoljuk át, hogy mi történik egy hagyományos beszélgetés során, és vajon miben különbözik tőle egy chatbot beszélgetés? Az őszinte válasz, hogy jó esetben semmiben.

0. A felhasználó megnyitja az üzenetküldő oldalt.
1. A chatbot köszön – megjeleníti az első üzenetet.
2. A felhasználó ír valamit.
3. A chatbot
 - a. elolvassa,
 - b. értelmezi,
 - c. megpróbál választ találni rá,
 - d. választ ad.
4. A felhasználó
 - a. ír valamit → ismétlődik a 3. lépés,
 - b. nem ír semmit, lezárja a beszélgetést (kilép).

A mesterséges intelligencia, amely itt dolgozik, több különböző feladatot is végez: természetes nyelv feldolgozást, válasz generálását, illetve a szabályok és tanultak alapján a helyes válasz megtalálását. A felhasználó üzenete egy/több szó vagy mondat is lehet. Itt azonban nem csupán az egymás után írt kifejezések jelentése a lényeges, a chatbotnak arra kell rájönnie, mi volt az üzenetküldő szándéka. A beszélgetés kulcsponthja, hogy a bot megérti-e a leírtak mögött a szándékot, helyesen értelmezi-e a leírtakat a szándék szempontjából.

A napjainkban elérhető chatbot-szolgáltatások különböző értelmező algoritmusokat használnak, amelyek más és más szemlélet és szabályok alapján határozzák meg a beszélő szándékát a leírt szavak mögött. Mikor chatbot létrehozásra gondolunk, át kell tekinteni a céljainkat, a használókat, az igényeiket és a mi elvárásainkat, hogy a legmegfelelőbb megoldást választhassuk.

A chatbotok és úgy általában a mesterséges intelligenciával segített szolgáltatások emberi szemmel szinte követhetetlenül gyorsan képesek válaszokat generálni. A kutatók sokat foglalkoztak annak a kérdésnek az eldöntésével, hogy ez az emberi reakcióidőt messze megelőző válaszadás milyen hatással van a kérdezőre. Kíváncsiak voltak arra,

hogyan vajon zavarja-e a kérdezőt, ha a gép egy emberhez képest gyorsabban reagál a kérdéseire? Első érzésre számomra egyértelműnek tűnik a válasz, hogy nem zavarna, hiszen információt szeretne kapni, még hozzá minél gyorsabban. A kérdéskör tudományos megválaszolásához bevezették a chatbotok alkalmazása során a késleltetést, majd a dinamikus késleltetést. A késleltetés azt jelenti, hogy a chatbot nem akkor jeleníti meg a választ a képernyőn, amikor megvan, hanem a kérdésfeltevéshez képest legkorábban akkor, amikor az előre meghatározott idő eltelt. Ugyanez történik a dinamikus késleltetés esetén is, csupán ilyenkor például a beszélgetés előzményének szöveghosszából és a válaszadások reakcióidejéből kalkulálják ki a chatbot következő válaszána megjelenítési időpontját (vagyis a késleltetés hosszát).

Gnenuch, Morana, Adam és Maedche érdekes kutatási eredményekről számoltak be 2018-ban a *European Conference on Information Systems* konferencián, ugyanis kutatásukban azt találták, hogy a válaszadás során alkalmazott dinamikus késleltetés növelte a használói elégedettséget is.⁸ Vagyis az eredmények azt sugallják, hogy a gyors válaszadás helyett, a jól megválasztott késleltetés pozitívan befolyásolja az ember chatbotra adott reakcióit. *Bátfai és Bátfai* virtuális könyvtárosukról 2011-ben írt cikkében olvashatjuk, hogy izgalmas távlatokat nyithat meg Könyves Kálmán és a helyi integrált könyvtári rendszer (integrated library system = ILS) összekapcsolásának lehetősége.⁹

Az eddig bemutatottak jól szemléltetik, hogy a chatbotok mennyire összetett struktúrák és sok tekintetben az embert komolyan befolyásolható tényezőként kell tekinteni rájuk. Egy igazán jól működő bot nehezen megkülönböztethető egy embertől, és pont emiatt fontos, hogy használatuk során egyértelmű etikai szabályokat alkalmazzunk.

Chatbot építése – nulladik lépés: kérdések

Etikai kérdések

A chatbot egy gép, amely emberi módon képes kommunikálni, s mint ilyen, fontos definiálni azokat a szabályokat, amelyek az ember–gép kommunikációt meghatározzák. Vajon a könyvtáros válaszára váró használót irányíthatjuk-e ember helyett egy chatbothoz? Mi van, ha nem megfelelő minőségű válaszokat ad majd a bot? Milyen, nem a válaszok minőségét érintő kritériumok alapján lehetünk biztosak abban, hogy az érdeklődő érteni fogja a helyzetet? *Fichter és Wisniewsky* 2017-ben a következő szempontokat adta meg, mint a jó bot (good bot) ismérvei:

- jól behatárolt területen működik és megmondja, pontosan mire képes;
- biztos és jól körülhatárolt céllal rendelkezik;
- becsületes és őszinte;
- barátságos, inkluzív nyelvet használ és még egy kis (hamis) humorérzéke is van;
- megnyerően viselkedik, akkor is, ha hibázik.¹⁰

Az öt pontba foglaltak biztosítják azt is, hogy az ember mindig tudja, hogy egy chatbot-tal és nem egy emberrel beszél. A fenti tulajdonságoknak minél inkább megfelelő bot

létrehozása szerintem az esetleges hiányosságok és a működés esetén felmerülő problémák ellenére mind a használók, mind a könyvtárosok érdekeit egyaránt szolgálja, így ezt érdemes szem előtt tartani a fejlesztés során.

A célok meghatározása

Jelen kísérletünkben az *Allatorvostudományi Egyetem* (ÁTE) *Hutjira Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum* könyvtára (továbbiakban: Könyvtár) számára akarunk chatbotot létrehozni. A Könyvtár négy különböző, eltérő elvárásokkal rendelkező célcsoportot szolgál ki: 1) az egyetemi hallgatókat, 2) az egyetemi oktatókat, kutatókat és dolgozókat, 3) az állatorvosokat és 4) a külső érdeklődőket. A célcsoport meghatározásakor olyan, akár heterogén csoportot érdemes keresni, amelynek van olyan igénye, kérdése, amely jól körül határolható és várhatóan nyitott az új technikai megoldásokra is. Nálunk ők a legnagyobb személyes jelenlétet is produkáló, a hallgatókból álló használói csoport. Az ÁTE hallgatói létszáma körülbelül 1700 fő, ebből az érvényes könyvtári beiratkozással rendelkezők száma 1185 fő (2019. október 27-én), több mint egyharmaduk volt aktív (kölcsonzó vagy új beiratkozó) könyvtárhasználó 2019-ben, úgy, hogy a könyvtár helyben használatához, tanuláshoz, olvasáshoz nincs szükség könyvtári beiratkozásra.

A feltett vagy megfogalmazódó kérdések köre a hallgatók tanulmányi előrehaladásával párhuzamosan változik. A hat és fél éves képzés során felmerülő témák köre azonban túl széles egy kísérleti (pilot) projekt keretében tervezetthez képest, ezért érdemes a sokszor ismétlődő és automatizált módon megválaszolható kérdéskörökkel foglalkozni. A diplomadolgozat írással kapcsolatos formai (és kisebb részt tartalmi) kérdések, mint jól behatárolható témák, a pontosan meghatározható célközönség (hallgatók), a konkrét, ismétlődő kérdések (konkrét válaszokkal) és a biztos érdeklődés a témák iránt, kiváló alapnak tűnik egy chatbot pilot projekthez.

A chatbot elérhetősége

A tervezett célcsoport lehetséges elérése szerint kell meghatározni a platformot vagy platformokat, ahol a chatbot elérhető lesz. Több elterjedt megoldás is létezik, ezek közül egy a honlapon elhelyezett chatbot, egy másik pedig az üzenetküldő szolgáltatásokban működő (de a kettő egyszerre is megvalósítható az üzenetküldő szolgáltatás honlapba integrálásával). Működhet például a Facebook Messengerben, Skype-on, de akár a telefonok SMS hálózatán is. A Facebookon elérhető egyetemi hallgatói csoportok működését látva el kellett gondolkodni azon, hogy a Facebook üzenetküldő felületébe integrálva hozzuk létre a chatbotot. Miután meghatároztuk a célcsoportot és a megválaszolni kívánt kérdések körét, felmerült, hogy közzétégyünk-e egy speciális igényekre szabott chatbotot egy általános nyilvános felületen, miközben feltételezhető, hogy a használók sok olyan kérdést fognak ott feltenni, amire a bot nem tud válaszolni.

A 2. ábrán egy minta képernyőkép található *Csatlós*, a könyvtári chatbot köszöntő üzenetével, amelyet a Facebook Messenger szolgáltatásban láthatnának a látogatók.

2. ábra: A chatbot üdvözlő szövege a Facebook Messenger szolgáltatásában

A fenti bekezdésből következik, hogy nem a Facebook lesz a megcélzott platform, hanem első körben a diplomadolgozat-írást segítő könyvtári oldalakon tesszük majd elérhetővé. A bevezetéskor és a későbbi népszerűsítésben, kommunikációnkban olyan hívószavakat fogunk alkalmazni, amelyek a célcsoportunk számára érdekesek, a többieknek pedig figyelemfelkeltők. Ilyen lehet, ha a chatbot népszerűsítésére használt anyagokban együtt szerepeltetjük, hogy *diplomadolgozat-írás, segítség, azonnali válaszok, gyors segítség* stb.

Beszerezés, fejlesztés

Napjainkban számtalan ingyenes és sokféle fizetős formában érhető el chatbot bárki számára. A Google keresőben a „chatbot fejlesztés” kifejezésre több mint 41 ezer találatot kaphatunk. Léteznek dobozos szoftverek, egyedi fejlesztők, nagy és kis cégek, közösségek, akik mind-mind chatbotot kínálnak.

Legkésőbb a beszerzés előtt fel kell mérni, hogy saját intézményünkben milyen, a fejlesztéshez, bevezetéshez, illetve a fenntartáshoz szükséges kompetenciák, munkaidő keretek és technikai háttér érhető el. Lényeges kérdés, hogy ki miben és hogyan tudna támogatni minket és miért tenné ezt meg. Előzetesen érdemes tehát felmérni, hogy célunk elérésének milyen várható hatása lesz a használókra, a könyvtárra, a könyvtárosokra és a fenntartóra, hogy lássuk azt is kinek, milyen érdeke fűződhet a bevezetéshez.

A hallgatókat projektünk két oldalról is segítené, a chatbot bevezetése az azonnali tájékoztatással és a megválaszolt kérdések személyes könyvtári konzultáción való felmerülésének elmaradásakor az egyéb témájú, akár a diplomadolgozat írásával kapcsolatos könyvtárosi segítségnyújtásra számítható időkeret növekedésével. Jelen helyzetben, amikor a képzett könyvtári munkaerő komoly érték a könyvtár számára, jelentős előny lehet, hogy egyes automatikusan is megválaszolható kérdéseket a chatbotra bízunk.

Az eddigi tapasztalatok alapján az egyetem részéről vélhetően támogató közegről beszélhetünk egy olyan technikai újítás kapcsán, amelynek konkrét célja a hallgatók támogatása tanulmányaik elvégzésében.

A chatbot indítása mindenképpen anyagi jellegű kérdés is, akár belső vagy külső erőforrásokra, akár mindkettőre támaszkodunk. Az automatizálás ezen a területen valójában nem egy az egyben munkabér- és költségcsökkentő tényező, amely már rövidebb távon is helyettesítheti az emberi munkát, mert maga a fejlesztés, bevezetés és a fenntartás komoly költségekkel jár. A költségek között minden belső és külső erőforrást figyelembe kell venni, amelyek szükségesek, a saját kollégák által befektetett munkát, munkaidőt is.

Amikor megvan a célunk és az elvárások, tudjuk mit akarunk, elkészítjük a dokumentációt, amelyben a szükséges alapossággal, de a részletekben el nem veszve összefoglaljuk, milyen elvárásaink vannak a majdani chatbottal (és a leendő partnerrel szemben). A dokumentáció elkészítéséhez, ha van rá lehetőség, érdemes informatikussal vagy chatbot szakértővel konzultálni, aki a későbbiekben is segítheti a munkánkat. Külső szakember vagy legalábbis nem csak könyvtáros szakértelem bevonása komoly előnyökkel járhat, már ami a pilot projekt sikerességét illeti. Egyetemi könyvtárként több olyan szervezeti egység is van intézményünkben, amelyekkel együtt kell, illetve lehet dolgozni egy chatbot pilot projekten. Ilyen például az Informatikai és Biztonsági Igazgatóság, akikkel technológiai és fejlesztési kérdésekben, vagy a Kommunikációs és Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, akikkel az egyetem kommunikációjához való illeszkedésről, az ő esetleges hasonló terveikről és a meglévő/készülő egyetemi anyagokban való elhelyezésről egyeztetethetünk. A Tanulmányi Osztály bevonásával a hallgatók még szélesebb körének elérésére törekednénk, illetve náluk felmerülő, a diplomadolgozat-írással kapcsolatos kérdések megválaszolását tennénk elérhetőbbé. Ezen felül az oktatóktól hozzájuk érkező, diplomadolgozatokkal kapcsolatos visszajelzéseket is hasznosíthatjuk ezáltal.

Idő, idő és idő

Az időtényező számtalan formában van jelen egy chatbot készítés során. Az első az az idő, amit előzetes tájékozódással, a terület megismerésével és a saját elképzeléseink összefoglalásával kell tölteni. Heteket, hónapokat lehet az előkészítő munkára fordítani, az előzetes ismeretek függvényében. Ezt követi az az idő, amikor kiírjuk a pályázatot és lebonyolítjuk az adott intézmény beszerzési szabályzatának megfelelően. A szakasz hossza sokban függ a dokumentáció/árajánlatkérés részletességétől, egyértelműségétől, a lehetséges partnerek számától, a felmerülő kérdések mennyiségétől, a szervezet szabályaitól és a hivatalos szervekhez benyújtandó anyagoktól. Az utolsó szakasz magának a tényleges fejlesztésnek az ideje. Ennek hossza is sok tényező függvénye, azonban három hónapnál nem valószínű, hogy rövidebb idő, egy év után pedig érdemes lehet elgondolkodni, hogy

- reális célt tűztünk-e ki magunk elé,
- megtettünk-e mindent a siker érdekében,
- a megfelelő partnert választottuk-e ki.

A chatbot tudása

A fejlesztés ezen, tartalmi része rajtunk, könyvtárosokon fog múlni. Ugyanis, lehet akár milyen szofisztikált a chatbot, azonban addig, amíg mi magunk el nem készítjük számára a megfelelő formában a működéséhez szükséges ismeretanyagot, semmit nem fog érni. Ez nagyon szép, ugyanakkor nagyon nehéz feladat. A chatbot tudását képező anyagot sok esetben egy adatbázisként, táblázatként adhatjuk át a fejlesztőnek, ahol kérdések, válaszok, kulcsszavak és esetleg csoportosításra lehetőséget adó kategóriák is leírásra kerülhetnek. A chatbot tudását képező anyagok elkészítése során mindvégig szem előtt kell tartani, hogy

- mindenre nem alkalmas a chatbot és mindenre nem is tud válaszolni,
- a túl általános vagy túl specifikus kérdés nem jó,
- a szakzsargon csak indokolt esetben segíti a használat,
- legyenek minél egyértelműbbek a megfogalmazások.

A 2. táblázatban bemutatunk néhány lehetséges kérdést a hozzá tartozó válaszokkal együtt.

2. táblázat

Minta adatok egy chatbot készítéséhez használható táblázat formájában

Kérdés	Válasz	Kulcsszavak	Kategória
Milyen hosszú legyen a dolgozat?	Irodalomjegyzékkel együtt minimum 30 oldal.	terjedelem, oldalszám	formai
Milyen betűtípust használjak?	Times New Roman-t, mert az az ajánlott betűtípus.	betűtípus, betűfajta, font	formai
Hogyan kell szó szerint idézni egy szövegrészt?	Az átvett szövegrészt idézőjelek közé kell tenni, mellette szövegbeli hivatkozást kell alkalmazni, és az irodalomjegyzékben meg kell adni az idézett szöveg pontos oldalszámát az idézett művön belül.	szó szerint idézek	formai
Mi az a szövegbeli hivatkozás?	Szövegbeli hivatkozás esetén a szövegben az idézett műre utalni kell az ún. Harvard stílusú hivatkozással vagy sorszámozással.	szövegbeli hivatkozás	formai

A chatbot tesztelése

Az általunk leírt és megvalósítani kívánt chatbot tesztelése többlépcsős feladat. Az első lépcső a technika tesztelése, amikor a chatbot válaszadási képességét teszteljük, de még nem a tartalom, csupán a technikai oldalról. A tesztelés során ekkor például a következő kérdésekre kell igen választ kapni:

- A chatbot elérhető, ha odalátogatok az oldalra?
- Kapok-e üdvözlő üzenetet a bottól?
- Válaszol-e valamit, ha írok?
- Megfelelően jelenik meg az oldal/ablak különféle eszközökön?

A technikai hátteret folyamatosan nyomon kell követni, mind a rendelkezésre állást, mind pedig a sikeres és sikertelen kapcsolódásokat. Mikor a chatbot már rendelkezik az általunk összeállított tudásanyaggal és használni is tudja, elkezdődik a tesztelés második szakasza. Ezt a tesztelést több körben, többféle felhasználói csoporttal, kérdésfeltevési módszerrel kell elvégezni.

A belső teszt során több egymásra épülő lépésben a kérdések és válaszok ismeretében teszteljük a chatbot működését. Ehhez a lépéshez érdemes előre meghatározni néhány olyan kulcskérdést, amelyet többféle módon is tesztelni szeretnénk, akár az egyértelműsége akár a nehézsége miatt.

Nulladik szint, amikor az általunk eredetileg megadottal teljesen egyező formában feltett kérdésre azt várjuk, hogy 100%-ban helyes választ adjon.

A következőkben nehezítjük a bot dolgát és teszteljük, hogy mennyire képes megtalálni a helyes választ, ha a feltett kérdés eltér a megadottól. A következőkben megosztok néhány lehetséges teszt esetet, ha az alapkérdés a „Milyen hosszú legyen a dolgozat?” volt.

- Kihagyunk szavakat a mondatból, például: Milyen hosszú legyen?
- Megváltoztatjuk a szavak sorrendjét, például: A dolgozat milyen hosszú legyen?
- Véletlenül elgépelünk egy vagy több szót, például: Milyen hosszú legyen a doglozat?
- Szinonimát használunk egyes szavak helyett, például: Milyen hosszú legyen a szakdolgozat?
- Teljesen más szavakkal kérdezzük meg, például: A diplomadolgozatnak van elvárt minimum oldalszáma?

Chatbotunk a felsorolt esetekben a pontos kérdéseket kivéve nem valószínű, hogy minden kérdésnél 100%-ot megközelítő teljesítményt fog nyújtani, de ez nem is elvárás. A véletlen elgépelések esetén magasabb, a szinonimák esetén kissé alacsonyabb, de általánosságban elvárható, hogy 50–60% körüli arányban értelmezze helyesen az így feltett kérdést. A kollégák, majd pedig a használók „vaktesztelése” során egyre valószínűbb képet kaphatunk a chatbot majdani működéséről, azonban sosem szabad megfelekedezni arról, hogy a tesztelés a bevezetés napján nem befejeződik, hanem akkor kezdődik el igazán. Az éles működést folyamatosan nyomon kell követni (a GDPR szabályoknak megfelelően) és a felmerülő hibákat javítani ajánlatos, illetve a tapasztalatok alapján kell továbbfejleszteni, finomítani a chatbot működését.

Összefoglalás

Az ÁTE könyvtárának diplomadolgozat-írást segítő chatbotját példaként véve röviden áttekintettük egy könyvtári chatbot megalkotásakor felmerülő lépéseket. Kezdve a szabad kérdésfeltevést lehetővé tevő chatbot technológiától és néhány fogalomtól, mint például a dinamikus késleltetés vagy a jó bot tulajdonságai. A tervezett célunk a hallgatók diplomadolgozat-írásának támogatása, azonnali válaszcélra képes automatizált megoldással. A chatbot működési felületeként a könyvtár honlapjának témabavágó oldala lett meghatározva, ezzel szűkítve a lehetséges hozzáférők körét a potenciális érdeklődőkre. Röviden: bemutatásra került, hogy a hallgatók, a fenntartó, illetve a könyvtár számára milyen előnyöket remélünk a bevezetéstől, amit leginkább úgy lehet összefoglalni, hogy erősödő személyes könyvtárosi támogatás megvalósítása, az automatizálhatóan is megválaszolható kérdések csökkentésével. A tervezés, beszerzés, bevezetés ugyanúgy erőforrás igényes feladat, mint a fenntartás. A chatbot fejlesztés célja tehát nem költségcsökkentés lesz, hanem a hallgatói sikeresség támogatása a diplomadolgozat-írás során. Az itt leírtak egy tervezett pilot projekt részei, amelyek talán megvalósíthatók lesznek a jövőben.

Jegyzetek és irodalom

1. FØLSTAD, Asbjørn, – BRANDTZÆG, Petter B.: Chatbots and the new world of HCI. = Interactions, Vol. 24. No. 4. 2017. 38–42. p. Forrás: <http://doi.org/10.1145/3085558>
2. FICHTER, Darlene – WISNIEWSKI, Jeff: Chatbots introduce conversational user interfaces. = Online Searcher, Vol. 41. No. 1. 2017. 56–58. p.
3. WEIZENBAUM, Joseph: ELIZA – a computer program for the study of natural language communication between man and machine. = Communications of the ACM, Vol. 9. No. 1. 1966. 36–45. p. Forrás: <https://doi.org/10.1145/365153.365168> [2020. április 28.]
4. SHAWAR, Bayan A. – ATWELL, Eric: Chatbots: are they really useful? = LDV Forum, Bd. 22. 1. 2007. 29–49. p. Forrás: https://jcl.org/content/2-allissues/20-Heft1-2007/Bayan_Abu-Shawar_and_Eric_Atwell.pdf [2020. április 29.]
5. The robots are coming? Libraries and artificial intelligence. Forrás: <https://blogs.ifa.org/lpa/2018/07/24/the-robots-are-coming-libraries-and-artificial-intelligence> [2019. október 15.]
6. What are the pros and cons of chatbots. APAC CIO outlook. 2019. augusztus 26. Forrás: <https://www.apacciooutlook.com/news/what-are-the-pros-and-cons-of-chatbots-nwid-5503.html> [2019. október 27.]
7. CIECHANOWSKI, Leon [et al.]: In the shades of the uncanny valley: an experimental study of human–chatbot interaction. = Future Generation Computer Systems, Vol. 92. 2019. 539. p. Forrás: <https://doi.org/10.1016/j.future.2018.01.055> [2019. október 15.]
8. GNEUUCH, Ulrich [et al.]: Faster is not always better: understanding the effect of dynamic response delays in human–chatbot interaction. = ECIS 2018 Proceedings Collections Research Papers, 113. 2018. Forrás: https://aisel.aisnet.org/ecis2018_rp/113 [2019. október 29.]

WINKLER BEA

9. BÁTFAI Norbert – BÁTFAI Mária Erika: Virtuális könyvtáros segítheti majd a kutatókat kézírataik beküldésében a Debreceni Egyetemen. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 1. sz. 2011. 10–14. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/791/10690> [2020. április 28.]
10. FICHTER, Darlene – WISNIEWSKI, Jeff: i. m. 56–58. p.

Winkler Bea – könyvtáros az Állatorvostudományi Egyetem Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum igazgatója. Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának doktorandusz hallgatója, kutatási témája a mesterséges intelligencia a könyvtárakban. ORCID: 0000-0001-9496-9549

A XXI. SZÁZAD KÖNYVTÁRA – A SMART LIBRARY

ZSÖMLE VIKTOR

Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár, könyvtáros

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Immáron több mint húsz éve, hogy 1999-ben egy brit mérnök, *Kevin Ashton* egyik előadásában elsőként használta az *Internet of Things* (a tárgyak internete – IoT) fogalmát. A korszakalkotó prezentáció óta eltelt évtizedekben az IoT egymáshoz kapcsolódó intelligens eszközeit egyre szélesebb körben alkalmazzák. (2020-ra több, mint 50 milliárd hálózatra csatlakozó eszközt jósoltak a szakemberek.) A teljesség igénye nélkül ide sorolhatjuk az okosvárosokban (smart city) alkalmazott technológiákat, az okosotthonokat (smart home), az okosgyárakban rejlő potenciált (smart factory), a tárgyak internetére épülő egyetem (smart campus) és az okoskönyvtár (smart library) lehetőségeit egyaránt. Az IoT a különböző információs intézményekben dolgozók számára is jelentősen megkönnyítheti a napi rutinfeladatok elvégzését a széles körű automatizálás révén. Gondoljunk csak az RFID (Radio Frequency IDentification) technológiára épülő önkiszolgáló kölcsönzésre, vagy a Bluetooth-alapú jeladókon (iBeacon) keresztül zajló, önálló virtuális könyvtári túrákra. A tanulmány a tárgyak internetével kapcsolatos általános bevezetővel indul. Ezt szakirodalmi kitekintés követi, amelynek segítségével a korábbi értelmezésekből kiindulva az okoskönyvtár definíciója és szolgáltatásainak bemutatása következik, SWOT analízis keretében elemzi a szerző az okoskönyvtárak potenciális erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és veszélyeit. Végül egy dániai okoskönyvtári koncepció, a *Technical University of Denmark* könyvtárának (DTU Smart Library) bemutatásával zárul a publikáció.

Az Internet of Things (a tárgyak internete – IoT) rövid történeti áttekintés

Az Internet of Things (IoT) (a továbbiakban a tárgyak internete) fogalmát egy brit mérnök, *Kevin Ashton* használta elsőként egy előadása során 1999-ben. Ezt a tényt tíz évvel a prezentáció után az *RFID Journal* folyóiratban megjelent közleményében erősíti meg. Ugyanott részletesen kifejti a tárgyak internetével kapcsolatos álláspontját is, mely a következő. A világhálón 2009-ben közel 50 PetaByte adat volt elérhető. Ezt a nagy adatmennyiséget maguk a felhasználók hozták létre, mégpedig oly módon, hogy egyszerűen begépeltek a szövegeket, vagy feltöltötték a fényképeiket az internetre. Ez a bizonyos 50 PetaByte egy fordulópontként is értelmezhető, ugyanis az emberek ennél nagyobb adatmennyiséget nem lesznek képesek felvinni a Word Wide Web-re. Ennek különböző okai lehetnek: például az adatfeltöltés nagy precizitást igénylő és egyben monoton folyamat, ezért a jövőben senki nem fogja vállalni ezt a feladatot. Ezért ezt a munkát, a tárgyainkra, gépeinkre, smart (okos) eszközeinkre, többek között az RFID

technológiára és egymásnak automatikusan adatokat továbbító szenzorokra kell bízunk. *Ashton* meglátása szerint, ha valamennyi mérhető adat gyorsan és pontosan felkerül a világhálóra, akkor ez óriási előnyt jelenthet majd az emberiség számára. A feltöltött adatoknak köszönhetően nagymértékben csökkennének a termelési veszteségek, így nem lenne felesleg és képesek lennénk megítélni azt, hogy mikor kell egy elromlott alkatrészt kicserélni, javítani, vagy, hogy melyik termék friss, illetve melyik romlott meg. Szerinte a tárgyak internete megváltoztathatja a világot, éppen úgy, mint ahogy egykor az internet is megváltoztatta azt.¹ A különböző okoseszközök, okotechnológiák száma azóta is rohamosan növekszik. Míg 1992-ben mindösszesen 1 000 000 volt a világhálóra csatlakoztatott gépek száma², addig egyes feltételezések szerint a hálózatra csatlakozó eszközök száma 2020-ra elérheti az 50 milliárdot.³ Nyilvánvalóan ennek az óriási számnak a jelentős hányadát az okostelefonok teszik majd ki. A *Statista* 2019. november 11-én publikált adatai 3,5 milliárd használatban lévő okostelefont jósoltak 2020-ra.⁴ Ugyanakkor az okosotthonokban, okosvárosokban megtalálható szenzorok milliói is kiemelkedő szerepet játszanak ebben az összevetésben. Szemléltetésül gondoljunk arra, hogy a spanyol Santander okosvárosában több, mint 12 000 szenzor monitorozza folyamatosan a várost és teszi könnyebbé az ott élők mindennapjait.⁵ Látható, hogy a tárgyak internete által kínált lehetséges alkalmazások mára a mindennapi élet összes területére kiterjednek. Az 1. táblázatban öt területre csoportosítva, *Shammar* és *Zahary* 2019-es tanulmánya alapján foglalom össze a tárgyak internete lehetséges alkalmazási területeit. (A táblázatban a magyar fordítás mellett az eredeti angol kifejezéseket is feltüntettem.)

1. táblázat
A tárgyak internete lehetséges alkalmazási területei

Kommunikációs terület (Community domain)	<ul style="list-style-type: none"> • Okosotthon/okosépület (<i>Smart home/smart building</i>) • Okoshálózatok és okos fogyasztásmérés (<i>Smart grids and smart metering</i>) • Okosvárosok (<i>Smart cities</i>) • Biztonság és felügyelet (<i>Security and surveillance</i>) • Egészségügy (<i>Healthcare</i>) • Közösségi tárgyak internete (<i>Social IoT</i>)
Környezeti terület (Environment domain)	<ul style="list-style-type: none"> • Okosmezőgazdaság, okosvízellátás (<i>Smart agriculture and smart water</i>) • Állattenyésztés (<i>Animals and breeding</i>) • Környezeti megfigyelés (<i>Environmental monitoring</i>) • Újrahasznosítás (<i>Recycling</i>)
Szállítmányozási terület (Transportation domain)	<ul style="list-style-type: none"> • Intelligens szállítási rendszerek vagy szállítási kibernetikai rendszerek (<i>Intelligent transportation systems (ITS) or transportation cyber-physical systems (T-CPS)</i>) • Robot taxi

Ipar- és gyártási terület (<i>Industry and manufacturing domain</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Ipari automatizálás, olaj- és gázipar (<i>Industrial automation and gas industry</i>) • Ellátási láncok/logisztika (<i>Supply chains/ logistics</i>) • Gyógyszeripar (<i>Pharmaceutical industry</i>) • Biztosítási ágazat (<i>Insurance industry</i>)
Szórakoztatóipar (<i>Entertainment industry</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • Továbbfejlesztett játéktér (<i>Enhanced game room</i>) • Média (<i>Media</i>) • Zenefelismerés (<i>Music cognition</i>)

Az okoskönyvtár (szakirodalmi kitékintés)

Egy intelligens (smart) könyvtárban is számos előnnyel járhat a tárgyak internetében rejlő potenciál hasznosítása. Mindemellett azt is látni fogjuk, hogy az okoskönyvtár szolgáltatásai a technológia fejlettségén alapszanak, de egyben túl is mutatnak azon. A szakirodalomban számos értelmezést, körülírást találunk az okoskönyvtárral kapcsolatban, de konkrét definíció egyelőre nem született a témában. Ezért a fejezet végén kísérletet teszek az okoskönyvtár fogalmának a megalkotására.

Joachim Schöpfel 2018-as tanulmányában az okoskönyvtárat négy dimenzióval írja körül: okos szolgáltatások (smart services), okos emberek (smart people), okos hely (smart place), okos irányítás (smart governance). Ezt az okoskönyvtár modelljének tekinti.⁶ Ez az új könyvtártípus a felhasználók és a dokumentumok közötti interakcióra épül, tehát emberközpontú. A megvalósítását elősegíteni hivatott eszköz, a tárgyak internete felhőalapú számítástechnikára (cloud computing) és intelligens eszközökre (smart devices) támaszkodik.⁷ A fejlett technológia tehát az okoskönyvtár alappillére. Célja a növekvő igények kielégítése és a könyvtárhasználók kényelmének biztosítása. Az okoskönyvtárnak információs forrásokon alapuló tudásszolgáltatásokat és intelligens rendszereken alapuló szolgáltatásokat egyaránt szükséges biztosítania. Kulcskomponensei három kategóriába sorolhatók: intelligens technológiák (a tárgyak internete, adatbányászat és a mesterséges intelligencia), intelligens szolgáltatás (felhasználó-központú szolgáltatás) és okos emberek (felhasználók és könyvtárosok).⁸ Az okoskönyvtárakban a különböző szolgáltatások, mint például az önkiszolgálás (kölcsonzés/visszavétel RFID technológia segítségével), vagy a dokumentumok és az információs rendszer kombinációja érhető el a tárgyak internete által.⁹ Egy okoskönyvtár valójában az összes elem és tevékenység „okosságára” utal.¹⁰ Mindebben kiemelt szerepet tölt be a könyvtáráépület intelligenciája.¹¹ A tárgyak internete segítségével a könyvtáraknak lehetőségük van IoT alapú biztonsági rendszer¹² és IoT alapú evakuációs protokoll kidolgozására is.¹³ A szolgáltatásokat tekintve az iBeacon alapjaira épülő Blubeam jeladókat érdemes megemlítenem. A kihelyezett jeladókon keresztül ugyanis a könyvtárosok üzeneteket (szöveget, képeket, videókat, értesítést az aktuális eseményekről) küldhetnek a könyvtárhasználóknak. Ezen kívül a felhasználóknak lehetősége van arra, hogy akár önállóan is bejárják

az okoskönyvtárat és a jeladók segítségével megismerjék annak tereit és szolgáltatásait.¹⁴ Szintén idesorolható a könyvtári gyűjtemények okoskönyvekkel¹⁵ (QR-kódokkal ellátott dokumentumokkal) és a kiterjesztett valóság (augmented reality – AR)¹⁶ technológiára épülő könyvekkel történő bővítésének lehetősége is. Fontos az is, hogy a tárgyak internete eszközöknél megteremtjük a megfelelő informatikai (kiber)biztonságot.¹⁷ Ebből következik, hogy az okoskönyvtári fejlesztések önmagukban nem elengedőek. Üzemeltetésükhöz magasan képzett könyvtári személyzetre van szükség.¹⁸

Az okoskönyvtár meghatározása

A szakirodalmi áttekintés alapján, részösszegzésként kísérletet teszek az okoskönyvtár definíciójának megalkotására.

Mi az okoskönyvtár?

Emberközpontú, elsődleges célja a felhasználók és a dokumentumok közötti interakció támogatása, a könyvtárhasználók információs igényeinek a kielégítése, illetve kényelmének a biztosítása. Ebből a megfontolásból intelligens technológiákat (pl. IoT – a tárgyak internete) is alkalmaz és a beérkező adatokra épülő tudásszolgáltatásokat nyújt használóinak. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy naprakész és magas szakmai tudással bíró könyvtárosok vezetésével környezettudatos, önálló legyen és folyamatosan megújuljon.

Látható, hogy a fogalmi meghatározás, a már megismert szakirodalomra épül. Ugyanakkor a definícióból a folyamatos megújulást emelném ki. Ez ugyanis kulcskérdés egy (okos)könyvtár jövője szempontjából és ugyanígy a most közölt értelmezés sem tekinthető véglegesnek. Nyilvánvaló, hogy a jövőben magához az okoskönyvtárhoz hasonlóan a definíciója is folyamatosan fejlődik, bővül és megújul majd.

SWOT elemzés

A 2. táblázatban egy SWOT elemzés keretében mutatom be az okoskönyvtárak jellemzőit.

*2. táblázat
SWOT elemzés (okoskönyvtárak)*

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • Egy új és modern (smart technológiákat alkalmazó) könyvtár-épület vonzó. • Felhasználóközpontú okosszolgáltatások nyújtunk. • Jövőbe mutató, illeszkedik a mai társadalmi környezetbe. 	<ul style="list-style-type: none"> • Olyan technológiákat, szolgáltatásokat vezetünk be, melyekre az adott könyvtárban nincs tényleges igény. (Például az iBeacon alapjaira épülő Bluubeam jeladóknál rejlő lehetőségek nem használhatók ki a kisebb alapterületű, pár ezres állománnyal rendelkező könyvtárak esetében.) • Az anyagi forrás hiánya. • Folyamatos fejlesztési kényszer. (Gyors technológiai avulás.)

Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> • A hagyományos értékek megtartása mellett, az új technológiákban rejlő potenciál kiaknázása. • Új együttműködési lehetőségek például vállalatokkal, cégekkel. (lásd: DTU Smart Library) • Megkönnyítheti a fiatalabb könyvtárhasználók felé való nyitást. 	<ul style="list-style-type: none"> • A biztonság és az avulás kérdése. • „Nagyon fontos, hogy a tárgyak internete eszközeiknél megteremtjük a megfelelő informatikai (kiber)biztonságot.” • A nem megfelelő szakértelem. • A teljes mértékű elzárkózás. (Ha nem követjük a technológiai változásokat és a szükséges anyagi forrás megletétől függetlenül nem mérlegeljük a lehetséges alkalmazásukat.)

Egy megvalósult okoskönyvtár koncepció (DTU Smart Library)

A DTU Smart Library Dánia Műszaki Egyetemén (*Danmarks Tekniske Universitet*) jó példa egy megvalósult okoskönyvtári koncepcióra. Az okoskönyvtár egy smart campus részét képezi, melyhez egy okos sugárúton keresztül juthatnak el a hallgatók.¹⁹

Lars Binan (team manager) egy 2016-os interjúban nyilatkozott a *Scandinavian Public Library Quarterly* folyóiratnak az akkor még csupán tervben lévő projektről. Smart fejlesztési programjuk fő célkitűzése az volt, hogy létrehozzanak egy okoskönyvtárat, amit négy fontos területre összpontosítva kívántak elérni.

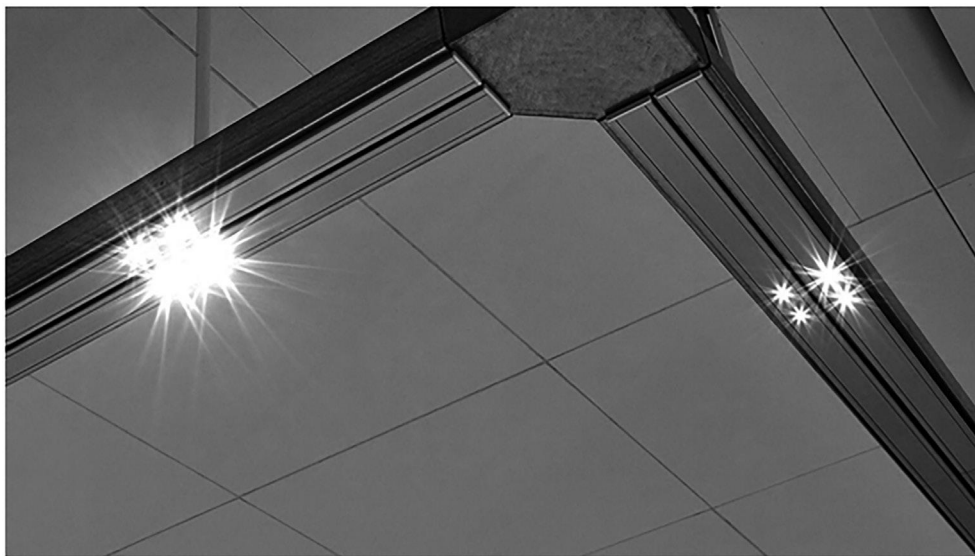
1. A lehető legjobb tanulási környezet biztosítása a diákok számára. A hallgatók a saját mobilkészülük segítségével szabályozhatják a hőmérsékletet, a páratartalmat és a világítást abban a szobában, ahol éppen egyedül vagy csoportmunkában dolgoznak.
2. Az okostechnológia által rögzített adatoknak a nagy adatok (big data) vizsgálatához kötődő módszerekkel történő elemzése és teljes anonimitás mellett az egyetem kutatóinak a rendelkezésére bocsátása. Egy „élő laboratórium” létrehozása.
3. Egy úgynevezett „technológiai játszótér” kialakítása. Egy olyan innovatív könyvtári tér kialakítása, ahol az oktatók és a hallgatók részére is hozzáférhető minden, ami a kutatáshoz, oktatáshoz, tanuláshoz szükséges.
4. Környezettudatosság.²⁰

Lássuk, hogy mindez hogyan valósult meg a gyakorlatban? A DTUdk YouTube-csatornán egy videót is találunk az elkészült könyvtárról.²¹ A DTU könyvtárának négy emeletén 120 db Modcam érzékelőt helyeztek el. Ezekkel a szenzorokkal képesek a könyvtárhasználók mozgásmintáit anonim módon mérni, ezen felül a beérkező adatokból hőterképeket is készít a rendszer.²²

Szintén fontos szerepet töltenek be a különböző mérésekben a könyvtár minden szintjén megtalálható *Sensor boxes* érzékelők.²³ Segítségükkel a könyvtárban mérni tudják többek között a hőmérsékletet, a szén-dioxid, a fény, a nedvesség és a zaj szintjét.

A fejlesztési program keretén belül 620 smart LED lámpát is felszereltek a könyvtárban. A LED iBond fényforrások elődeiknél sokkal rugalmasabban alkalmaz-

kodnak az évszakok és a napszak változó fényviszonyaihoz. Automatikusan reagálnak a változásokra, illetve öt meghatározott zónában (egy zóna a földszinten és négy zóna az első emeleten) a könyvtárhasználók maguk is beállíthatják a fényerőt és a színsémát²⁴ (1. ábra).

1. ábra: LED iBond okoslámpák a DTU okoskönyvtárban²⁵

Felmerül a kérdés, hogy hogyan férhetünk hozzá a mért adatokhoz? A DTU okoskönyvtár az Egyetem minden polgárának lehetőséget biztosít a mért adatok használatára, legyen szó akár egyéni kutatásról, akár projektmunkáról. Ehhez csupán annyit kell tenniük, hogy a DTU Inside űrlapon keresztül bejelentik az igényüket.²⁶ A tanulmányban már részleteztem, hogy milyen adatokat gyűjtenek a könyvtárban. Azonban, ha valakinek olyan típusú adatokra lenne szüksége, melyre az intézménynek nincs kapacitása, akkor felajánlják a lehetőséget a saját szenzorok telepítésére is. Mindez, illetve a napi 2500 látogató, mellyel a könyvtár büszkélkedhet, módfelett vonzó tényező lehet a különböző vállalatok számára is. Az okoskönyvtár honlapján három példát találunk (egy már megvalósult és kettő jövőbeli) vállalati együttműködésre. A már megvalósult együttműködés keretén belül az IoT Denmark a beltéri klímáról gyűjt adatokat. A jövőbeni partnerségek keretében pedig egy bútorgyártó a bútorhasználat tanulmányozása céljából telepít szenzorokat a könyvtár különböző tereibe és bútoraiba. Egy növényekkel foglalkozó cég pedig a virágcserepekbe telepít érzékelőket a virágföld nedvességszintjének és műtrágyatartalmának a mérése céljából.²⁷ A beérkező adatok a könyvtáráépület legjobb kihasználása, a létesítménygazdálkodás szempontjából is hasznos tényezők. Például az adatoknak hála, tudni fogják, hogy mikor kell a bútorokat kicserélni, vagy a növényeket megöntözni.

Összegzés

Tanulmányomban a tárgyak internetével kapcsolatos rövid történeti kitekintés után körbejártam egy okoskönyvtár lehetséges szolgáltatásait, illetve az ismertetett szakirodalom alapján kísérletet tettem egy okoskönyvtár definíció megalkotására. Ezt követően egy SWOT elemzés segítségével vizsgáltam meg az okoskönyvtárak erősségeit, gyengeségeit, lehetőségeit és veszélyeit. Végül a DTU Smart Library innovatív példája bemutatásával az okoskönyvtárakban rejlő új együttműködési lehetőségekre és technológiai potenciálra hívtam fel a figyelmet.

Jegyzetek és irodalom

1. ASHTON, Kevin: That 'Internet of Things' thing, in the real world things matter more than ideas. = RFID Journal, 2009. 06. 22. Forrás: <http://www.rfidjournal.com/articles/view?4986> [2020. január. 10.]
2. GREENGARD, Samuel: The Internet of Things. Cambridge London, Massachusetts Institute of Technology Press, 2015. 210 p.
3. PUJAR, Shamprasad M. – SATYANARAYANA, K. V.: Internet of Things and libraries. = Annals of Library & Information Studies, Vol. 62. No. 3. 2015. 186–190. p. Forrás: <http://op.niscair.res.in/index.php/ALIS/article/view/9800> [2020. január 10.]
4. HOLST, Arne: Number of smartphone users worldwide from 2016 to 2021. Forrás: <https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartphone-users-worldwide> [2020. január 12.]
5. GUTIÉRREZ, Bayo J.: International case studies of smart cities santander, Spain 2016. Washington, IADB, 2016. Forrás: <https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/7717/International-Case-Studies-of-Smart-Cities-Santander-Spain.pdf?sequence=2> [2020. január 12.]
6. SCHÖPFEL, Joachim: Smart libraries. = Infrastructures, Vol. 3. No. 4. 2018. 1–11. p. Forrás: <https://doi.org/10.3390/infrastructures3040043>
7. WU, En: Smart library and the construction of its service model. = Information and Documentation Services, Vol. 33. No. 5. 2012. 102–104. p. Forrás: http://caod.oriprobe.com/articles/30973657/Smart_Library_and_the_Construction_of_Its_Service_Model.htm [2020. január 15.]
8. CAO, Gaohui – LIANG, Mengli – LI, Xuguang: How to make the library smart? The conceptualization of the smart library. = The Electronic Library, Vol. 36. No. 5. 2018. 811–825 p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/EL-11-2017-0248> [2020. január 15.]
9. WANG, Xiwei [et al.]: An empirical study on the factors influencing mobile library usage in IoT era. = Library Hi Tech, Vol. 36. No. 2018. 605–621. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/LHT-01-2018-0008> [2020. január 16.]
10. GUL, Sumeer – BANO, Shohar: Smart libraries: an emerging and innovative technological habitat of 21st century. = The Electronic Library, Vol. 37. No. 5. 2019. 764–783. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/EL-02-2019-0052> [2020. január 16.]

11. LI, Houqing – DONG, Fuguo: Research on the implementation strategy of the smart library services. = *Library*, Vol. 260. No. 5. 2016. 80–84. p. Forrás: http://en.cnki.com.cn/Article_en/CJFDTOTAL-TSGT201605017.htm [2020. január 16.]
12. XIE, Yi [et al.]: An IoT-based risk warning system for smart libraries. = *Library Hi Tech*, Vol. 37. No. 4. 2019. 918–932. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/LHT-11-2017-0254> [2020. január 18.]
13. XIE, Kefan [et al.]: Internet of Things-based intelligent evacuation protocol in libraries. = *Library Hi Tech*, Vol. 38. No. 1. 2019. Forrás: <https://doi.org/10.1108/LHT-11-2017-0250> [2020. január 18.]
14. SWEDBERG, Claire: Libraries check out bluetooth beacons. = *RFID Journal*, 2014. 12. 15. Forrás: <https://www.rfidjournal.com/articles/view?12521> [2020. január 18.]
15. BALLA István: Világújdonság a magyar okoskönyv. Forrás: <http://24.hu/kultura/2012/07/19/vilagujdotsag-a-magyar-okoskonyv> [2020. január 23.]
16. ZSÖMLE Viktor: Az Internet of Things könyvtári lehetőségei – Útban a Smart Library felé? = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 64. évf. 12. sz. 2017. 606–618. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1597/10360> [2020. január 23.]
17. LIANG, Xueling – CHEN, Yong: Libraries in Internet of Things (IoT) era. = *Library Hi Tech*, Vol. 38. No. 1. 2018. Forrás: <https://doi.org/10.1108/LHT-11-2017-0233> [2020. január 23.]
18. BARYSHEV, Ruslan A. – VERKHOVETS, Sergey V. – BABINA, Olga I.: The smart library project: development of information and library services for educational and scientific activity. = *The Electronic Library*, Vol. 36. No. 3. 2018. 535–549. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/EL-01-2017-0017> [2020. január 23.]
19. DTU Smart Avenue. Forrás: <http://www.smartcampus.dtu.dk/lab-facilities/campus-lyngby/smart-avenue> [2020. január 26.]
20. MØNSTED, Sabine: Smart library. = *Scandinavian Public Library Quarterly*, Vol. 49. No. 4. 2016. 18. p. Forrás: <http://slq.nu/index394f.html?article=volume-49-no-4-2016-18> [2020. január 26.]
21. DTU Smart Library – What is it? Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=qEc7_8xpdj4 [2020. január 26.]
22. Modcam hőterkép. Forrás: <https://www.bibliotek.dtu.dk/english/servicemenu/visit/smart-library/sensors-cameras-lighting> [2020. január 27.]
23. Sensor box. Forrás: <https://www.bibliotek.dtu.dk/english/servicemenu/visit/smart-library/sensors-cameras-lighting> [2020. január 27.]
24. Sensors, cameras and lighting. Forrás: <https://www.bibliotek.dtu.dk/english/servicemenu/visit/smart-library/sensors-cameras-lighting> [2020. január 27.]
25. LED iBond okoslámpák a DTU okoskönyvtárban. A kép forrása: <http://ledibond.com/wp-content/uploads/2018/03/DTULibrary5448-1280x720.jpg>
26. How do you get access to data from DTU Smart Library? Forrás: <https://www.bibliotek.dtu.dk/english/servicemenu/visit/smart-library/how-do-you-get-access-to-data> [2020. január 27.]
27. What can you use the DTU Smart Library for? Forrás: <https://www.bibliotek.dtu.dk/english/servicemenu/visit/smart-library/you-can> [2020. január 27.]

Zsömle Viktor – okleveles informatikus könyvtáros, a Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár szaktájékoztatója, MTMT intézményi adminisztrátor. Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának doktorandusz hallgatója. Kutatási és egyben érdeklődési területe az Internet of Things (tárgyak internete – IoT) és a könyvtár kapcsolata. ORCID: 0000-0002-4034-2916

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 369–379.

DIGITALIZÁLÁSI MUNKAFOLYAMATOK HATÁSA A KÖNYVTÁRI SZERVEZETFEJLESZTÉSRE: NÉGY EURÓPAI NEMZETI KÖNYVTÁR PÉLDÁJA ALAPJÁN

RADÓ RITA

Országos Széchényi Könyvtár, könyvtárinformatikus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A közgyűjteményi szféra a tudásalapú társadalom egyik legfontosabb tartalomszolgáltatója. Felhasználóinkkal együtt közös érdekünk, hogy a kulturális javakhoz biztosítsuk a lehető legteljesebb körű és a legszabadabb formában történő hozzáférést. Ebben a folyamatban nagyon nagy előrelépést jelent a digitális világ eszközzrendszere.

A könyvtárak állományát digitális formában is az olvasók rendelkezésére kell bocsájtani, ahhoz azonban, hogy ez egy korszerű, felhasználóbarát környezetben valósuljon meg, a könyvtárak működési- és szolgáltatási rendszerének újragondolására van szükség.

A legtöbb könyvtári innovációval foglalkozó irodalom arról számol be, hogy a könyvtárak milyen új szolgáltatásokat nyújtanak, ezek milyen projektek keretében történnek, vagy milyen rendszereket használnak, anélkül, hogy figyelmet fordítanának arra, hogy milyen újabb kihívásokat jelent ez az adott szervezet, intézmény számára. Kevés tanulmány foglalkozik a digitalizálás és könyvtári innováció során óhatatlanul felmerülő szervezeti változásokkal, azzal, hogy ezek a fejlesztések hogyan befolyásolják a könyvtár szervezeti felépítését és átalakulását.

Az írás Európa négy nemzeti könyvtárán keresztül mutat be négy különböző szervezetfejlesztési választ, melyeket az intézmények a digitalizálás előtérbe kerülése, a digitális dokumentumok egyre nagyobb számú megjelenése és a digitalizálási munkafolyamatok integrálásakor felmerülő nehézségekre adtak.

Könyvtári digitalizálás

A közgyűjteményi szféra a tudásalapú társadalom egyik legfontosabb tartalomszolgáltatója. Felhasználóinkkal együtt közös érdekünk, hogy a kulturális javakhoz biztosítsuk a lehető legteljesebb körű és a legszabadabb formában történő hozzáférést. Ebben a folyamatban nagyon nagy előrelépést jelent a digitális világ eszközzrendszere.

A könyvtárak számára – a feladat jellegéből adódóan a nemzeti könyvtárak ebben az esetben kiemelt helyen szerepelnek – a digitális világ a lehetőségeken túl, újabb kihívásokat is jelent. A könyvtáraknak a világ minden táján proaktívan kell szembenézni a felhasználók igényeinek változásával, és ezekre azonnali válaszokat kell nyújtaniuk.

A könyvtárak állományát digitális formában is az olvasók rendelkezésére kell bocsájtani, ahhoz azonban, hogy ez egy korszerű, felhasználóbarát környezetben valósuljon meg, a könyvtárak működési- és szolgáltatási rendszerének újragondolására van szükség.

A könyvtári digitalizálás előtérbe kerülése és a digitális dokumentumok egyre nagyobb számú megjelenése kapcsán azt vizsgálom, milyen funkcióbeli változásokon mennek keresztül, vagy kell keresztül menniük a könyvtáraknak. Kutatásom egyik részét a nemzeti könyvtárak digitalizálási projektjeinek vizsgálata teszi ki, a másik részét pedig az ennek kapcsán felmerülő problémák, változások és az azokra adható lehetséges szervezetfejlesztési válaszok megvizsgálása. Jelen tanulmányban ez utóbbi – a szakirodalomban igen kis mértékben reprezentált – problémáról értekezem.

Digitalizálás és szervezetfejlesztés

A könyvtári digitalizálási munkálatok jól előkészített tervezést igényelnek. Minden esetben szükséges megvizsgálni, hogy a könyvtár: *mit* digitalizál, *kinek* digitalizál, *miért* digitalizál, *mivel* digitalizál, *hogyan* digitalizál. Miután az intézmény ezeket a szempontokat átgondolva a megfelelő döntéseket meghozta és azokat a *digitalizálási tervekben* és *stratégiai dokumentumokban* lefektette, ezután következik a munkafolyamatok megszervezése, és a jövőbeni szolgáltatási rendszer megfelelő kialakítása. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a könyvtár szervezeti struktúrája változzon.

A könyvtári innovációval foglalkozó irodalom többsége arról számol be, hogy az intézmények milyen új szolgáltatásokat nyújtanak, ezek milyen projektek keretében történnek, vagy milyen rendszereket használnak, anélkül, hogy megfelelő figyelmet fordítanának arra, milyen újabb kihívásokat jelent ez az adott szervezet vagy intézmény számára. Kevés tanulmány foglalkozik a digitalizálás és könyvtári innováció során óhatatlanul felmerülő szervezeti változásokkal, illetve azzal, hogy ezek a fejlesztések hogyan befolyásolják a könyvtár szervezeti felépítését és átalakulását.

A digitalizáció előretörése miatt gyűjteményeink változnak, sok esetben maga az a gyakorlat is változik, ahogy a könyvtárosok bizonyos munkafolyamatokat végeznek, működési elképzeléseink azonban továbbra is a hagyományos módszerekben gyökereznek, és a szervezet felépítése sem változik. Nem reagál kellőképpen és megfelelő gyorsasággal ezekre a változásokra. Egy feloldhatatlannak látszó feszültség húzódik a hagyományos könyvtári szerepek, a klasszikus hierarchikus szervezeti struktúra és a növekvő/kiterjedő digitális információs rendszerek által előidézett változások, az ennek kapcsán kialakulófélben lévő új szolgáltatások, és ilyen formán a könyvtár új feladatainak, funkciójának betöltésére alkalmas fejlődési igény között. Véleményem szerint ez a feszültség, szerencsére csak *látszólag* feloldhatatlan. A *szervezeti fejlesztéssel* részben áthidalhatóak ezek a nehézségek, és egy *strukturálisan újragondolt könyvtár* már képes lesz kiszolgálni a felhasználói igényeket.

Könyvtári szervezetfejlesztés

A könyvtár szervezetfejlesztése során meg kell keresni azt a szervezeti formát, amely leginkább összhangban van az intézményi stratégiával és kultúrával. Azoknak a képességeknek, ismeretanyagnak és információrendszernek a fejlesztésére és kialakítására van szükség, amelyek lehetővé teszik a szervezet hatékony működését.

A szervezetátalakítás okai

A szervezeti felépítés átalakításának közvetlen kiváltó okai lehetnek az *új feladatok bevezetésével* vagy a már *meglévő szolgáltatások fejlesztésével* kapcsolatos változások. Mindkettő nagy feladat, hiszen vagy egységben kell maradni az eddigi szolgáltatási rendszerrel, vagy egy teljesen új szolgáltatáspolitikát kialakítására van szükség – ami sok esetben a stratégia átgondolását eredményezheti.¹

Nemzeti könyvtárak szervezeti átalakításai a digitalizálás tükrében

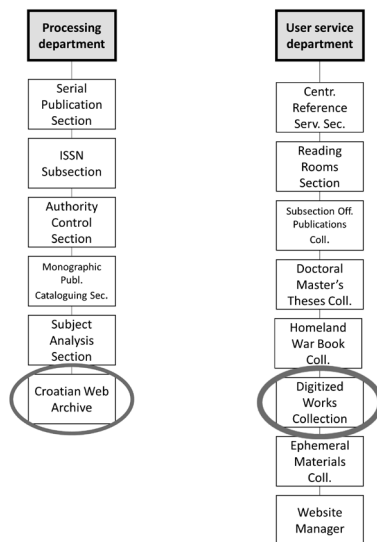
A tanulmány további részében összehasonlító elemzésben, példákon keresztül mutatom be, hogyan változott meg az elmúlt húsz évben több európai nemzeti könyvtár szervezeti struktúrája a digitalizálási munkafolyamatok bevezetésének következtében.

Minden esetben két különböző időszakból való organogram részleten ismertetem a szervezeti változásokat (az évszámok megjelölésével), külön kiemelve a digitalizálási munkafolyamatok miatti átalakulásokat. A példák 2001 és 2018 közötti időszakot ölelnek fel a nemzeti könyvtárak szervezetfejlesztési időpontjának függvényében.

A digitalizálási munkafolyamatok szervezetben elfoglalt helyére több egészen különböző megoldási módot találunk a könyvtár stratégiájától és szolgáltatáspolitikájától függően.

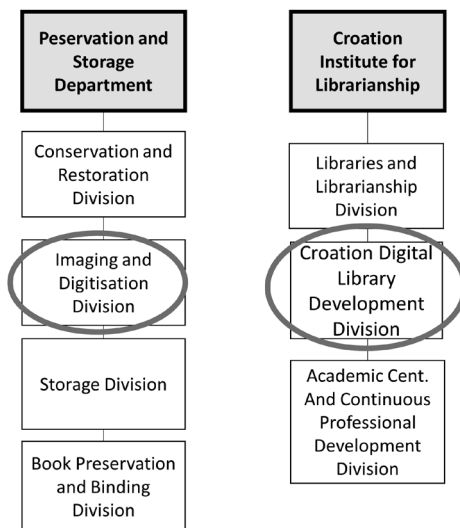
Horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár

A könyvtári digitalizálás kezdetekor az intézmények többnyire a szolgáltatási oldal felől közelítenek a kérdéshez, hiszen a digitalizálás egyik alapvető célja mindig az, hogy az olvasók rendelkezésére bocsássák a digitalizált anyagokat. Ahogy haladunk az időben előre, ez a tevékenység többnyire „átcsúszik” a megőrzés vagy a gyűjteményszervezés szervezeti egységébe. Hiszen a nagy mennyiségű digitalizált gyűjteménnyel rendelkező könyvtárak számára már nem elég különböző adatbázisokban gyűjteni a digitalizált anyagokat, hanem szükség van a szervezeten belül is átgondolni, hogy a digitalizálással mint munkafolyamattal, illetve a digitalizálás eredménytermékével hogyan lehet hatékonyan fejleszteni a könyvtár szolgáltatását és gyűjteményét. Ezt a típusú szervezeti átalakítást láthatjuk a horvát nemzeti könyvtár honlapjáról származó 2014-es és 2018-as organogram ábra részletén. (1. ábra).

1. ábra: A Horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár szervezeti ábrájának részlete 2014²

2014-ben a nemzeti könyvtár digitalizálási munkafolyamatai a *Szolgáltatási főosztályhoz* tartoztak, és innen kerültek át 2018-ra a *Megőrzéssel és tárolással* foglalkozó szervezeti egységhez (2. ábra). Külön fontosnak tartom kiemelni, hogy a megőrzés és tárolás alatt a zágrábi székhelyű könyvtár a fizikai és digitális megőrzést is érti.

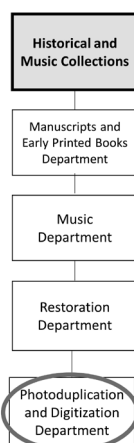
2. ábra: A Horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár szervezeti ábrájának részlete 2018³

Felhívnom a figyelmet arra is, hogy a *Horvát Könyvtári Intézet*ben (amely a magyarhoz hasonlóan különálló szervezeti egységként a nemzeti könyvtár része) létrehoztak egy *Horvát Digitális Könyvtár Fejlesztési részleget*. Ez az átalakítás is azt a törekvést látszik erősíteni, hogy a *Horvát Nemzeti Könyvtár* az eddigi küldetését (miszerint a legfontosabb feladatának azt tekinti, hogy a legnagyobb horvát könyvtárként a legteljesebb gyűjteményt eljuttassa a felhasználókhoz) kiterjesztette a digitális nemzeti könyvtár megvalósulása felé. Ehhez természetesen az informatikai részleg nagyarányú fejlesztésére is szükség van. 2014-ben még egyáltalán nem alakult ki az *Informatikai szervezet* struktúrája. 2018-ban azonban már két különálló alrészlegre: *Kiszolgáló* és *Fejlesztő részlegre* osztják. Az informatikai főosztályok és igazgatóságok szervezetfejlesztési átalakításának ez a módja más nemzeti könyvtárak esetében is megfigyelhető. Egyre nagyobb az igény a közgyűjteményi intézetek informatikai fejlesztésére, amit a könyvtárak is – kiszervezés helyett – intézményen belül szeretnének megoldani. Ez sok esetben azonban bérfeszültséggel jár, ami a szervezeti fejlesztéseken túlmutató újabb megoldandó problémákat vet fel.

Cseh Nemzeti Könyvtár

A cseh nemzeti könyvtár esetében egy másfajta szervezetfejlesztési megoldást láthatunk. A könyvtár 2005-ös szervezeti diagramjának részletén megfigyelhetjük, hogy a fotómásolati és digitalizálási munkafolyamatok a *Történeti és zenei gyűjtemény* részei lettek a restaurálással együtt (3. ábra). Világosan látszik az a szemlélet és munkaszervezési mód, hogy a könyvtár elsősorban a régi, unikális gyűjteményeinek digitalizálását tartotta szem előtt, részben állománymegóvási, részben szolgáltatási céllal. Azonos szervezeti egység alatt működött az analóg és a digitális állományt óvó és őrző tevékenység.

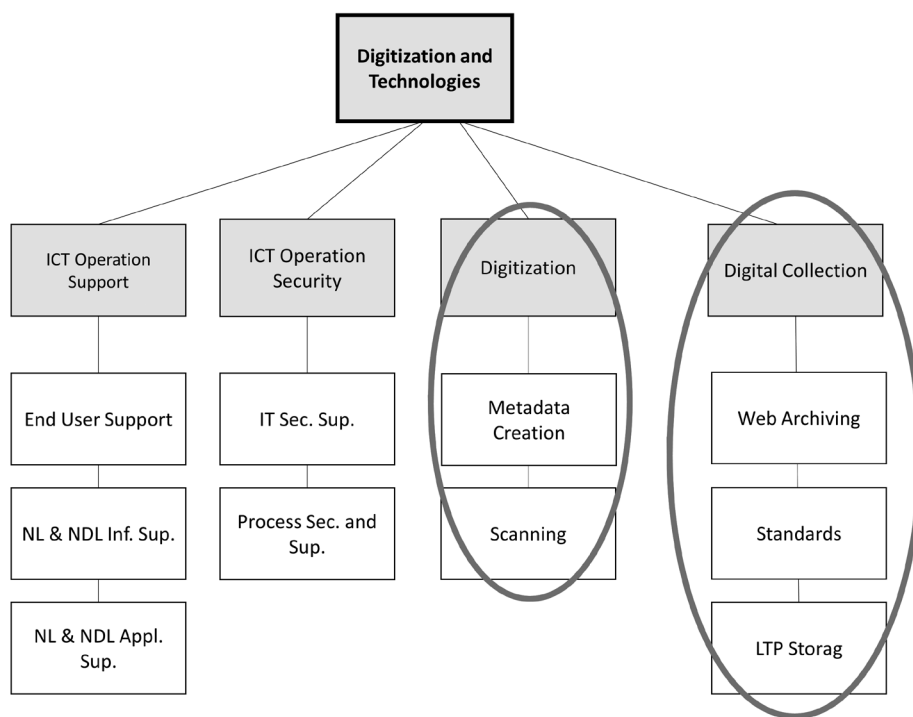
A 2005-ös szervezeti felépítés megfelelő módon támogatta a 2003-ban indult *Manuscriptorium* projekt⁴ munkafolyamatainak hatékony megszervezését.

3. ábra: A Cseh Nemzeti Könyvtár szervezeti ábrájának részlete 2005⁵

A 2018-as szervezeti diagramon (4. ábra) már az időközben kiadott *Cseh Köztársaság könyvtárfejlesztési koncepciója a 2017 és 2020* című dokumentum törekvéseinek megvalósítási előkészítése látszik. Ennek a koncepciónak része az a 2020-ra tervezett program, amelyben a nemzeti- és közösségi könyvtárakat úgy alakítják át, hogy azok szolgáltatási kínálata, információforrásai, a művelődés, a kultúra és a személyes fejlődés nyitott tereivé váljanak. Céljuk, hogy a könyvtárak hozzáférést biztosítsanak a kulturális örökséghez, a művelődéshez és szórakozáshoz a szöveges, képi vagy hangzó dokumentumokon keresztül.

Ezek közé nemcsak a hagyományos fizikai hordozón megjelenő művek tartoznak, hanem egyre fontosabb a digitális hálón keresztül elérhető dokumentumok minőségi szolgáltatása is.⁶

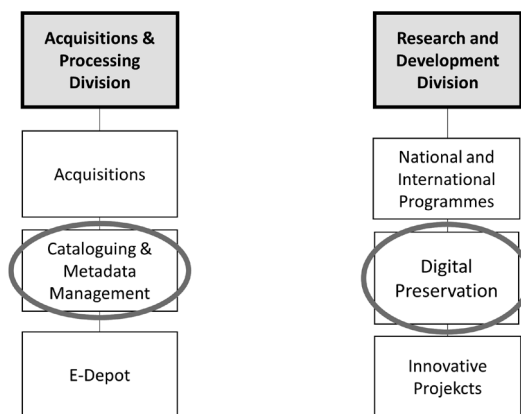
4. ábra: A Cseh Nemzeti Könyvtár szervezeti felépítésének részlete 2018⁷

Ezeket a feladatokat azonban csak egy nagyon jól szervezett hatékonyan működő Informatikai részleg képes megvalósítani. Ennek létrejöttét látjuk a 2018-as organogramon. Ugyanerre az időszakra tehető az új központosított felső vezetés megteremtése.⁸ A gyűjteményi és a szolgáltatási részleg, illetve az intézményi és országos operatív egységek mellett erős hangsúlyt kap a részletesen kidolgozott *Digitalizálás és technológiai* részleg.

A digitalizációval kapcsolatos két munkafolyamat – maga a digitalizálás, illetve az ezáltal létrejött digitális gyűjtemény – különválasztásra került, és létrejött a *Digitális gyűjtemény főosztály* és a *Digitalizálási főosztály*. Felhívnam a figyelmet arra, hogy a cseh modell olyan szempontból tekinthető egyedülállónak, hogy a *Digitális gyűjtemény* ugyan különálló szervezeti rész, de nem része a gyűjteményszervezésnek. Ebből is látszik, hogy egy nagyon erős fejlesztéstechnikai irány húzódik a szervezetátalakítási koncepcióban. A *Digitális gyűjtemény* további részei az igen előremutató *webarchiválással*, továbbá a *szabványokkal* és a *hosszú távú megőrzéssel* foglalkozó osztályok. Mindhárom osztály más-más módon ugyan, de a különböző gyűjtemények szabályozott megőrzését végzi. A *Digitalizálási főosztályon* belül található a *Szkennelési* és a *Metaadat készítési osztály*. Véleményem szerint a metaadat részleget külön szervezeti egységgé alakítani igen figyelemreméltó, hiszen amíg a metaadat rendszer nincs egységesítve és nem képes lefedni a gyűjteményben található összes dokumentumtípus leírását, addig nem lehet egységes digitális szolgáltatása egy nemzeti könyvtárnak. Mindezt azonos egységbe szervezni a szkennelést végző részleggel úgy gondolom, hogy nagyon előremutató egységes, koncepcionálisan átgondolt, erős technikai támogatottságot élvező digitális szolgáltatás kiépítésének megvalósítását teszi lehetővé.

Holland Nemzeti Könyvtár

A Holland Nemzeti Könyvtár mindig „élen járt a könyvtári fejlesztésekben: „1997-ben a könyvtár megnyitotta az első digitális raktárát (e-depot) az elektronikus publikációk számára, és megkezdte a digitális tartalmak megőrzésére vonatkozó kutatásait. Az IBM-mel együttműködve 2003-ban a digitális tartalmak hosszú távú megőrzését biztosító rendszert fejlesztettek ki, melyet a mai napig használnak.”⁹ Ez a proaktív magatartás a szervezeti ábrán is látszik. Mind a 2004-es (5. ábra), mind pedig a 2016-os ábra (6. ábra) a digitalizálással kapcsolatos munkafolyamatokról egy-egy új szervezeti modellt mutat.

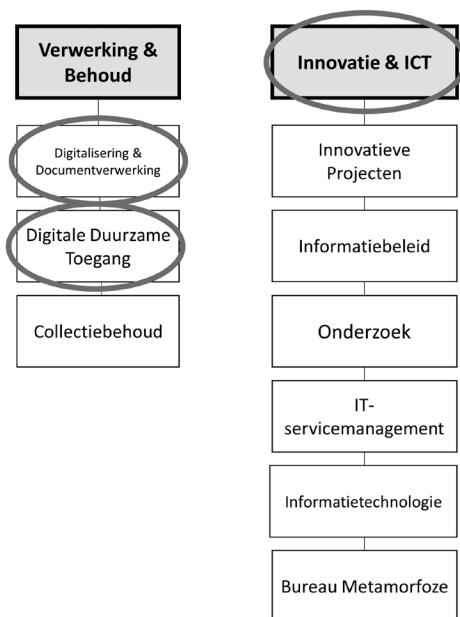

5. ábra: A Holland Nemzeti Könyvtár szervezeti ábrájának részlete 2004¹⁰

Kimondottan a dokumentum szkennelésnek dedikált szervezeti egységet nem találunk a 2004-es sémában (5. ábra). Találunk azonban egyéb, a digitalizáláshoz kapcsolódó munkafolyamatokat. A *Beszerezési és feldolgozási részleg* alá tartozik a *Katalogizáló és metaadat menedzsment*. A könyvtár a digitális és analóg állomány gyűjteményszervezését is azonos osztályon oldotta meg. A fent említett megőrzéssel kapcsolatos fejlesztések eredménye az *E-stratégiai igazgatóság kutatási és fejlesztési osztályának digitális megőrzéssel foglalkozó részlege*. A digitális dokumentumok esetében ugyanis a hosszú távú megőrzéshez a megfelelő méretű tárhelyek biztosítása mellett, hatékony hardver és szoftver támogatásra van szükség.

A Holland Nemzeti Könyvtár nagyszabású szervezeti és szolgáltatási fejlesztéseket hajtott végre, és ezt tervezi folytatni a jövőben is. 2010-ben a könyvtár átmeneti fejlesztésbe kezdett, hogy valódi digitális könyvtárrá váljon. Mottója: „*The future of the KB¹¹ is digital.*”¹² A digitális könyvtár programja ambiciózus célokat tűzött ki maga elé a digitális tartalom, az infrastruktúra és a digitális szolgáltatásokra vonatkozóan. A 2000-es évek elején – együttműködésben más holland gyűjteményekkel – országos digitalizálási projektek indultak. A 2016-os szervezeti ábra változásait már részben ezeknek a projekteredményeknek a gyűjteménybe és szolgáltatásba építése idézte elő.

A digitalizálással kapcsolatos minden munkafolyamat a *Feldolgozási és megőrzési főosztály* alá került: *Digitalizálás és dokumentumfeldolgozás* és a *Digitális dokumentumok hosszú távú megőrzése*. A szervezeti átalakítás így fizikailag is egy helyre koncentrált, egységes munkavégzést tett lehetővé.

6. ábra: A Holland Nemzeti Könyvtár szervezeti ábrájának részlete 2016¹³

A 2004-es szervezeti diagramhoz képest további nagy változás az informatikai részleg fejlődése, ami *Innovációs és Információtechnológiai főosztály* alakult, és magában foglalja a fejlesztési projekteket, a kutatást és a szolgáltatásmenedzsmentet is.

Az Országos Széchényi Könyvtár szervezetfejlesztési tervei

Tanulmányomban ismertetett kutatási eredményeim különös aktualitását az *Országos Széchényi Könyvtár*ban (OSZK) jelenleg futó *Országos Könyvtári Rendszer* (OKR) projekt során végbemenő szervezetfejlesztési átalakítások jelentik.

A Kormány az 1605/2016. (XI. 8.) Korm. határozattal biztosította a forrásokat az OKR projekt megvalósítására. A projekt célja az 1605/2016. (XI. 8.) Korm. határozatban foglaltak szerint a könyvtár informatikai rendszerének stabilizálása és fejlesztése céljából kidolgozott informatikai fejlesztési terv megvalósítása, mely magában foglalja a jelenlegi könyvtárszakmai folyamatok informatikai támogatásának megújítását, a kiemelt tartalomszolgáltatási feladatok beindítását és az OSZK digitalizálási kapacitásának bővítését. Továbbá a fenti fejlesztésekkel kapcsolatos, és a könyvtár napi működését támogatni hivatott infrastruktúra megújítását, a folyamatszervezési, szolgáltatás- és *szervezetfejlesztési feladatok* megvalósítását.¹⁴

A könyvtárban a szervezetfejlesztési feladatok részeként – 2019-ben, a tanulmány írásakor – a szervezeti és működési szabályzat újrafogalmazása, a könyvtárban zajló munkafolyamatok feltérképezése és a szervezeti átalakítás folyik. A projekt keretében számtalan új rendszer kerül bevezetésre, melyek új munkafolyamatokat generálnak, illetve a már meglévő munkafolyamatok integrálását igénylik.

Az átalakítás kiemelten prioritizált részei a nemzeti könyvtár digitalizálással összefüggő szervezeti egységei. A digitalizálás mennyiségi- és minőségi céljainak megfelelően jelentősen ki kell bővíteni a digitalizáló kapacitást, és meg kell újítani a digitalizáláshoz kapcsolódó munkafolyamatokat és minőségbiztosítási rendszert. Ennek érdekében hozták létre az *Országos Széchényi Könyvtár Digitalizáló Központját*. A központ üzembe állítása, illetve az új integrált rendszerhez (OKP) kapcsolása nélkülözhetetlen a teljes termelési kapacitás eléréséhez. Kialakítandó a digitális objektumok technikai feldolgozását biztosító hardver- és szoftverkörnyezet, valamint az ezekhez a műveletekhez kapcsolódó operatív tárolórendszer. Ezeket a folyamatokat a digitalizálási munkafolyamatok szervezetben elfoglalt helyének változása is tükrözni fogja. Az itt látható 2017-es ábrán (7. ábra) a *Digitalizáló osztály* az *E-szolgáltatási igazgatóság*hoz tartozik.

7. ábra: Az Országos Széchényi Könyvtár szervezeti ábrájának részlete 2017¹⁵

A *Digitalizáló osztály* végzi a dokumentumok szkennelését, és részben a digitális dokumentumok metaadatokkal való ellátását is. A digitális dokumentumok szolgáltatását, az ugyancsak ehhez az igazgatósághoz tartozó *E-könyvtári Szolgáltatások osztálya* végzi. A szükséges infrastruktúra-rendszert az *Infrastruktúra Szolgáltatások osztálya* és az *Alkalmazás Szolgáltatások osztálya* biztosítja. Az Országos Széchényi Könyvtár új szervezeti és működési szabályzata még készüléfélben van, az új szervezeti struktúra még nem publikus. A 2018. év végén kiadott főigazgatói utasításokból azonban ismerhető, hogy a *Digitalizáló osztály* az *Információ Szolgáltatási Igazgatósághoz*, az *E-könyvtári Szolgáltatások osztálya* pedig a *Gyűjteményszervezési Igazgatósághoz* került. Ezt a típusú változtatást eddig egyetlen nemzetközi modellnél sem láttuk, mégis azt gondolom, hogy az OSZK teljes szervezeti átalakításának véglegesítése és áttanulmányozása előtt korai lenne kritikával illetni.

Összefoglalás

A bemutatott négy nemzeti könyvtár szervezeti ábrája alapján megállapítható, hogy a digitalizálási munkafolyamatok hatékony bevezetése a szervezetfejlesztési változások nélkül nem valósulhat meg. Az átalakítás módja azonban minden esetben különböző lehet. Vannak általánosan elmondható tendenciák, mint például az informatikai támogatás megerősítés vagy a metaadat fejlesztés kiemelt kezelése. A szorosan vett digitalizálási munkafolyamatok (szkennelés, digitális dokumentum gyűjteményszervezése, megőrzése, megfelelő metaadatokkal való ellátása és a digitális gyűjtemények szolgáltatásának szervezetbe építése) elsősorban azonban az adott könyvtár stratégiájától, céljaitól és elérni kívánt küldetésétől, víziójától függ. Ezek határozzák meg a szervezeti felépítésben a digitalizálási munkafolyamatok helyének súlyponteltolódásait.

Jegyzetek és irodalom

1. JOUGUELET, Suzanne: Organizational charts in a selection of LIBER libraries: analysis of current trends. = LIBER Quarterly, Vol. 16. No. 3/4. 2006. Forrás: <http://doi.org/10.18352/lq.7864> [2020. április 25.]
2. Nacionalna I Sveučilišna Knjižnica U Zagrebu. Forrás: <http://web.archive.org/web/20170930141050/http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2011/12/organigram.jpg> [2020. április 25.] A szerző kiegészítéseivel ellátva.
3. Nacionalna I Sveučilišna Knjižnica U Zagrebu. Forrás: <http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2011/12/Organizacijska-struktura-Nacionalne-i-sveu%C4%8Dili%C5%A1ne-knji%C5%BEnice-u-Zagrebu.xls.pdf> [2020. január 30.] A szerző kiegészítéseivel ellátva.
4. Manuscriptorium: digital library of written cultural heritage. Forrás: <http://www.manuscriptorium.com> [2020. január 30.]
5. Národní Knihovna. Forrás: http://web.archive.org/web/20051029102833/http://www.nkp.cz/_en/pages/org_str_en.htm [2020. április 25.] A szerző kiegészítéseivel ellátva.
6. RICHTER, Vít: Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017 až 2020. = Čtenář, Rok. 69. Číslo 1. 2017. 3–6. p. Forrás: <https://www.svkl.cz/cs/ctenar/clanek/223> [2020.04.25.]
7. Národní Knihovna. Forrás: https://www.nkp.cz/o-knihovne/zakladni-informace/kontakty-soubory/ostatni/org_struktura2012_cz.pdf [2020. január 30.] A szerző kiegészítéseivel ellátva.
8. Biztonság és válságkezelés, illetve a belső ellenőrzési osztállyal megerősített operatív támogatás.
9. RADÓ Rita: A Holland Nemzeti Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) és a digitalizálás. = Könyvtári Figyelő, 64. évf. 1. sz. 2018. 91–97.p
10. Koninklijke Bibliotheek. Forrás: http://web.archive.org/web/20060615064705/http://www.kb.nl/menu/org_beleid-en.html [2020. április 25.] A szerző kiegészítéseivel ellátva.
11. KB - Koninklijke Bibliotheek – Holland Nemzeti Könyvtár
12. „The future of the KB is digital”. – A jövő (a) digitális. – A Holland Nemzeti Könyvtár digitális fejlesztési programjának mottója.
13. Koninklijke Bibliotheek. Forrás: <https://www.kb.nl/organisatie/organisatie-en-beleid/afdelingen-en-organogram> [2020. április 25.] A szerző kiegészítéseivel ellátva.
14. Országos Könyvtári Rendszer Projekt Forrás: <http://www.oszk.hu/okr-projekt> [2020. április 25.]
15. Országos Széchényi Könyvtár – Forrás: <http://www.oszk.hu/szervezet> [2020. január 30.] A szerző kiegészítéseivel ellátva.

Radó Rita – informatikus könyvtáros diplomáját a Szegedi Tudományegyetemen szerezte 2002-ben. Azóta az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. Kezdetben a könyvtár Különgyűjteményi Igazgatóságához tartozó osztályok gyűjteményi anyagának digitalizálásáért felelt, majd 2017-től az OSZK OKR Projekt projektasszisztenseként vesz részt a digitalizálási munkálatok szervezésében. Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának doktorandusz hallgatója. Kutatási témája a digitalizálási munkafolyamatok szervezeti hatásának vizsgálata. ORCID: 0000-0002-9168-7332

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 381–391.

MAGYARORSZÁG ÉS A HOLLAND KIRÁLYSÁG DIGITALIZÁLÁSI STRATÉGIÁJÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

SZÜTS ETELE

Forum Hungaricum Nonprofit Kft., Digitálisarchívum-fejlesztési Osztály,
osztályvezető

TARTALMI ÖSSZEGFOGLALÓ

Az Európai Unió (EU) tagállamai jelenleg nem egységes stratégiák szerint végzik kulturális örökségük digitalizálását. A tagállamok az Európai Bizottság (EB) egyetlen érvényben lévő, *a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről* szóló ajánlása (2011/711/EU) értelmében különböző megoldásokkal végzik kulturális örökségük digitális megőrzését és közzétételét. Hazánkban az érintett közgyűjteményi és egyéb szakmai szervezetek bevonásával az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) központilag kidolgozta a hosszú távú (2017–2025) *Közzgyűjteményi Digitalizálási Stratégiát* (KDS), amely meghatározza kulturális örökségünk digitális megőrzésének intézményrendszerét és módszertanát. Az EB és a tagállamok kiemelten támogatják a közös páneurópai archívum, az Europeana aggregációs tevékenységét. Az Europeana működési modellje szerint csak az általa akkreditáltan megbízható aggregátoroktól fogad kulturális örökségi elemeket (cultural heritage object = CHO). A tanulmány írásakor 24 ország – köztük Magyarország – 37 intézménye vagy szervezete rendelkezik hivatalos tanúsítvánnyal arról, hogy alkalmas az Europeana szempontrendszerének megfelelő adatszolgáltatási tevékenységre. A tagállamok közül a legtöbb akkreditált aggregátorral, öt intézménnyel az *Europeana Alapítvány*nak is otthont adó Holland Királyság rendelkezik. A tanulmány a KDS-ben meghatározott hazai aggregációs modellt veti össze a holland módszertannal, ismerteti a hasonlóságokat, illetve a különbségeket. Magyarországon a KDS ütemterve szerint napjainkban is zajlik a nemzeti szintű webaratósi szolgáltatás kiépítése, azonban a Holland Királyságban már jóval korábban, különböző módszer szerint kialakították a szolgáltatást, a tanulmány erre a területre is betekintést nyújt. Az összehasonlítás – a szakirodalmon kívül – nagyban épít a két tagállam által két évente leadott előrehaladási jelentésekre.

Bevezetés

Doktori kutatásom témája *a magyar nemzeti kulturális javak digitális megőrzésének tudományos, egzakt vizsgálata*, amely keretében különböző tagállamok gyakorlataival szeretném összehasonlítani a hazai kezdeményezéseket. Az összehasonlításhoz olyan országot szerettem volna választani, ami több szempontból is jelentősen különbözik Magyarországtól. A tanulmányban szereplő Holland Királyság hazánktól földrajzilag viszonylag

távol elhelyezkedő, történelmi múltjából eredendően lényegesen különböző módon fejlődött ország. Az összevetett országok területének és népességének nagysága, valamint államformája is jelentősen eltér egymástól. A Holland Királyság kevesebb mint fele akkora területén, majdnem kétszer annyi ember él, mint Magyarországon. A két ország életszínvonala is számottevően eltér, Hollandiában az egy főre jutó GDP majdnem háromszorosa a hazainak.¹

A tanulmányban összehasonlítom és bemutatom Magyarország és a Holland Királyság:

- kulturális örökségének digitális megőrzése érdekében létrehozott stratégiáját, a stratégiák intézményrendszerét és működési területüket;
- a regionális és a nemzetközi együttműködéseit;
- az Europeana által akkreditáltan megbízható aggregátorait;
- a közgyűjteményeinek a magánszektorral való együttműködését (Public-private partnership = PPP);
- és a webarchiválási gyakorlatait.

Európai Uniók helyzetkép

Az Európai Bizottságnak (EB) jelenleg egyetlen, a kulturális örökség digitalizálásával kapcsolatos ajánlása van érvényben, amely alapján a tagállamok különböző stratégiákat követve nem egységes megoldásokkal végzik a kulturális örökség-megőrző és -közreadó munkájukat. A tagállamok két évente egy egységes sablon² alapján készült előrehaladási jelentést adnak arról, hogy melyik ajánlást milyen formában és mértékben teljesítették. Az EB ezen jelentések alapján tudja monitorozni az egyes tagállamokban folyó fejlesztéseket és részben ezek alapján kerülnek kiválasztásra azok a jó gyakorlatok (good practices), amelyeket a személyes találkozások alkalmával vitatnak meg a DCHE (Expert Group on Digital Cultural Heritage and Europeana = Digitális Kulturális Örökség és Europeana Szakértői Csoport) tagjai.³ 2020-ban az EB szeretné értékelni a *kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről* szóló ajánlás (2011/711/EU)⁴ hatásait és az értékelés alapján fejleszteni is kíván rajta, ezért a DCHE csoport tagjainak⁵ 2020. január közepéig egy részletes kérdőívet kellett megválaszolni, ami miatt a tagállamoknak 2019-ben nem kellett benyújtani a két éves jelentést. A tanulmány elkészítésben nagymértékben segített Magyarország és a Holland Királyság utolsó, 2015 és 2017 közötti időszakot felölelő előrehaladási jelentése.⁶

Összehasonlítás, hasonlóságok

Az összehasonlított országok digitalizálási stratégiájának a megvizsgálásakor rögtön hasonlóságokat találhatunk, ugyanis mindkét országban minisztériumi tervek alapján végzik a kulturális örökségük digitalizálását.

Hazánkban az érintett közgyűteményi és egyéb szakmai szervezetek bevonásával az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) dolgozta ki központilag az ország digitalizálási stratégiáját, a *Közgyűteményi Digitalizálási Stratégiát* (KDS)⁷. A KDS 2017–2025 közötti időszakra vonatkozóan határozza meg kulturális örökségünk digitális megőrzésének intézményrendszerét és módszertanát, melynek legfőbb célja a kultúrához és a kulturális értékekhez való szabad hozzáférés biztosítása. A KDS végrehajtásában nagy szerep jut az úgynevezett ágazati aggregátoroknak, amelyek az állam által dedikált szervezetként segítik a közgyűteményi és közművelődési területek egy meghatározott szegmensének digitalizációs tevékenységét. Aggregátori feladatra öt különböző működési területen az 1. táblázatban szereplő hat intézményt jelöl ki a KDS.

1. táblázat

A KDS-ben rögzített aggregátor intézmények és működési területeik

Intézménynév	Működési terület
Országos Széchényi Könyvtár	könyvtári ágazat
Magyar Nemzeti Múzeum	múzeumi ágazat
Magyar Nemzeti Levéltár	levéltári ágazat
Magyar Nemzeti Filmarchívum ⁸ és a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) Archívuma közösen	audiovizuális archívumok, mozgóképek
Forum Hungaricum Nonprofit Kft.	egyéb (kulturális) intézmények, kiemelten egyházi fenntartású intézmények

A közgyűteményi szféra a tudásalapú társadalom egyik legfontosabb tartalomszolgáltatója, azonban kulturális örökségünk számottevő része egyéb kulturális intézményekben: színházaknál, kulturális művelődési központoknál, alapítványoknál stb. található. A KDS ezt szem előtt tartva a „klasszikus” közgyűtemények: könyvtárak, múzeumok, levéltárak és filmarchívumok aggregációja mellett, gondolt az egyéb kulturális intézményekben található unikális gyűjtemények digitális megőrzésére is. Erre a feladatra a *Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet* (MaNDA) szakmai jogutódját, a *Forum Hungaricum Nonprofit Kft.*-t (továbbiakban *Forum Hungaricum*) jelölte ki. A *Forum Hungaricum* olyan közgyűteményi szféra által le nem határolt szereplőkkel is volt, vagy van partnerkapcsolatban, mint a *Nemzeti Színház*, a *Művészetek Völgye* archívumát őrző *Kapocsi Kulturális és Természeti Védelmi Egylet*, a *Fortepan* vagy akár a *Magyar Cirkusz és Varieté Nonprofit Kft.*

Hollandiában az *Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium* (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap = OCW) létrehozta az úgynevezett *Digitális Örökség Hálózatot* (Netwerk Digitaal Erfgoed = NDE).⁹ A *Digitális Örökség Hálózat* partnerségi együttműködések alapul azzal a céllal, hogy a nemzeti kulturális intézmények fejleszthessék a digitális örökségük láthatóságát, használhatóságát és javítsák a fenntarthatóságát. A *Digitális*

Örökség Hálózatnak a nagy nemzeti intézmények a tagjai, amelyek arra törekcszenek, hogy professzionálisan megőrizték és kezeljék a digitális adatokat. A *Digitális Örökség Hálózat* és az *Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium* 2015-ben készítette el a *Nemzeti Digitális Örökség Stratégiát* (*Nationale strategie digitaal erfgoed*).¹⁰ A holland *Nemzeti Digitális Örökség Stratégiában* a 2. táblázatban szereplő öt intézmény lett nevesítve, hogy „hubként”, azaz módszertani ajánlásokat megfogalmazó, központi intézményként működhet a saját ágazatában.

2. táblázat
A Holland Nemzeti Digitális Örökség Stratégiában rögzített
aggregátor intézmények és működési területük

Intézménynév	Működési terület
Nemzeti Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek = KB)	könyvtári ágazat
Holland Királyi Művészeti és Tudományos Akadémia (Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschap = KNAW)	tudományos ágazat
Nemzeti Levéltár (Nationaal Archief = NA)	levéltári ágazat
Holland Audiovizuális Intézet (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid)	audiovizuális archívumok, mozgóképek
Holland Kulturális Örökség Ügynökség (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)	ingatlanörökség és múzeumi ágazat

Az 1. és a 2. táblázatot összevetve megállapíthatjuk, hogy a két ország digitalizálási stratégiájában részben hasonló működési területenként lettek kijelölve az aggregátorok. Érdeklenség, hogy Hollandiában a múzeumi ágazat központi intézménye nem a nemzeti múzeum (*Rijksmuseum*), hanem a *Holland Kulturális Örökség Ügynökség* felelős jogilag a nemzeti múzeumok gyűjteményeiért, valamint az ország ingatlanörökségéért is. Kiválasztásához hozzájárult, hogy létfontosságú ismeretekkel rendelkezik a gyűjteménynyilvántartás, a kulturális vagy történelmi jelentőségű földrajzi adatok területén. További érdemi eltérés, hogy a tudományos ágazatnak is külön központi intézménye van, ezt a feladatot a *Holland Királyi Művészeti és Tudományos Akadémia* látja el, együttműködve más intézményekkel, például a *Holland Tudományos Kutatási Szervezettel* (De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek = NWO) vagy a *Holland Egyetemek Szövetségével* (Vereniging van Nederlandse universiteiten = VSNU). Az egyéb (kulturális) intézmények digitalizálásának az elősegítése stratégia szinten a hollandoknál nem jelenik meg. A 2. táblázatban felsorolt aggregátor intézmények mind tagjai a *Digitális Örökség Hálózat*nak. A kulturális szektor digitális kulturális örökségvédelemmel kapcsolatos munkáját továbbá még a DEN kulturális tudásközpont (DEN Kennisinstituut cultuur & digitalisering) segíti.

Összehasonlítás, különbségek

Ismereteim szerint hazánkban – Hollandiával ellentétben – jelenleg nincsenek meghatározó regionális, valamint nemzetközi együttműködések. Az elmúlt években itthon is történtek kísérletek a XX. században az országhatáron kívülre került magyar vonatkozású gyűjtemények digitalizálására, azonban a Holland Kormány a Flamand Kormánnyal minisztériumi szinten is együttműködik ezen a területen. A gyakorlatban Hollandia és Flandria egy holland nyelvű szervezetben, a *Holland Nyelvi Unió*ban (Nederlandse Taalunie) működik együtt. Megállapításaik alapján ajánlásokat fogalmaztak meg mindkét kulturális minisztérium számára, a *Holland Nyelvi Unió* emellett a hollandiai örökségvédelmi szervezetek és a Flandria közötti szótárakkal való összekapcsolást is finanszírozta.

Hollandiában a DEN nonprofit alapítvány a nemzeti kulturális költségvetésből komoly forrást kap az örökségággazat digitalizálására vonatkozó ismeretek terjesztésére, a digitalizálási tevékenység technikai megoldásainak a terjesztésére. A DEN célja, hogy támogassa a kulturális intézményeket gyűjteményeik digitalizálásában, továbbá a nyilvános elérhetőség, a kutatás és megőrzés, valamint digitális szolgáltatási és információk irányelvek kialakításában.

Magyarországon a tartalomszolgáltató közgyűjtemények és a digitális megőrzést segítő aggregátorok számára – az EMMI megbízásából – a felkért közgyűjteményi szakértők elkészítették az úgynevezett *Fehér Könyvet*.¹¹ A *Fehér Könyv* többek között tartalmazza, a különböző ágazatok metaadattípusait és szabványait, az *Europeana Publishing Framework*¹² (1. ábra) mintájára létrehozott digitális objektumokra vonatkozó közzétételi elvárásokat (1–4. szint),¹³ valamint részletesen bemutatja a KDS-ben kijelölt aggregátorokat.

Europeana Publishing Framework: Content

Here you see how the different content tiers of the Publishing Framework work. In this example, we use images. For video, audio, text and 3D, please see the Europeana Publishing Guide.

TIER	DIRECT LINK TO OBJECT PROVIDED	RIGHTS STATEMENTS	EUROPEANA API DISPLAYS	BENEFITS (CUMULATIVE)
1 Europeana as a search engine. 'I want to search and browse collections online.'	Yes. Minimum of 0.1 megapixel in size	Any from the Europeana licensing Framework	Metadata plus direct link to object	Findability - indexed by search engines, linked data technology Web traffic - click-throughs to your site
2 Europeana as a showcase. 'I want to be guided through collections online.'	Yes. Minimum of 800+ pixels wide	Any from the Europeana licensing Framework	Metadata plus direct link to object	Use in thematic collections - providing context and relation to other collections on Europeana More marketing through Europeana
3 Europeana as a distribution platform for non-commercial reuse. 'I want to find, view and use collections in my own non-commercial projects.'	Yes. Minimum of 1,200+ pixels wide recommended	Any from the Europeana licensing framework that allow for some re-use	Metadata plus direct link to object and can filter to show only re-usable objects	Impressions - collections viewed on platforms outside of Europeana Use in Europeana's existing partnerships and projects in e.g. education and research Use in apps and services by third parties
4 Europeana as a free reuse platform. 'I want to find, view and use collections in whatever way I choose.'	Yes. Minimum of 1,200+ pixels wide recommended	Any from the Europeana licensing framework that allow free re-use	Metadata plus direct link to object and can filter to show only re-usable objects	Use on open platforms like Wikimedia Use by creative industry Use in commercial apps and services

EUROPEANA PUBLISHING FRAMEWORK: CONTENT
Quick Summary

1. ábra: Részlet az *Europeana Publishing Framework*ből¹⁴

A *Digitális Örökség Hálózat* és az egyes örökségvédelmi szervezetek egységesen hozzájárulnak az *Europeana Alapítvány* (Europeana Foundation) tevékenységéhez és aktívan részt vesznek az *Europeana Network Association* tevékenységeiben is. Magának az *Europeana Alapítványnak* is Hágában, a *Holland Nemzeti Könyvtár*ban van a székhelye. Magyarországon nem minden aggregátor digitalizálási stratégiájában jelenik meg ugyanolyan fontos célként az *Europeana Alapítvánnyal* való együttműködés. A hazai aggregátorok nem egységes fajsúllyal tekintenek az Europeana által hozzáadott értékre és azok mennyiségére.

Hollandiában jelenleg a *Digitale Collectie* a nemzeti („sötét”) aggregátor, továbbítja az ágazati aggregátoroktól a CHO-kat az *Europeana Collections*-be, de saját archívumába nem gyűjti őket. Itthon nemzeti aggregátori jogkörrel a *MaNDA* rendelkezett 2011 és 2016 között. Információm szerint még zajlik a konzultáció, hogy a Nemzeti Adattár Projektnek (NAP) legyen-e ilyen jogosítványa.

A KDS-től elvárás, hogy megvalósításának 2020-ig tartó első szakaszában, a közgyűjtemények digitalizált állományának – a teljes digitalizálandó állományhoz képest – meg kell közelítenie az ötven százalékot, és ezeket a digitális tartalmakat a Belügyminisztérium koordinálásával készülő NAP közös keresőfelületen is el lehessen érni. Cél, hogy a *Digitális Oktatási Stratégiához*¹⁵ igazodva negyven százalékkal emelkedjen a közgyűjteményi tartalmakra épülő digitális tananyagok száma, és jelentősen nőjön a közgyűjtemények tartalomszolgáltatását igénybe vevő felhasználók száma.

A holland kormány a nemzeti stratégiájában nem tűzött ki mennyiségi célokat. A hangsúly a mennyiségről, a felhasználhatóság és az online láthatóság irányába mozdult el. Néhány intézménynek azonban van saját célkitűzése, mint például a *Holland Nemzeti Könyvtár*nak, amelynek az a hosszú távú stratégiai célja, hogy minden holland nyomtatott anyagot digitalizáljon 2030-ig, ez a szám 2017-ben hozzávetőlegesen 15% volt.

A magyar és a holland intézmények is rendelkeznek a saját ágazatukra vonatkozó statisztikákkal, de ezeket sokszor nehéz összehasonlítani egymással. Az internetes statisztikák nem a személyek, hanem a gépek internetes forgalmát mérik, nehéz megfigyelni és nyomon követni a digitális örökség használatát harmadik felek platformján, különösen a közösségi médián. Ezeket felismerve, Hollandiában a *Digitális Örökség Hálózat* elrendelte egy tanulmány¹⁶ elkészítését, amely a digitális örökség közönségének elérését méri.

Europeana által akkreditált aggregátorok

2019 év elején az Europeana új akkreditációs rendszert vezetett be, onnantól fogva csak az akkreditáltan megbízható aggregátor (Europeana Aggregator Trusted Partner)¹⁷ tanúsítvánnyal rendelkező aggregátoroktól fogad CHO-kat.¹⁸

A Holland Királyságban a 2011-ben alakult nemzeti aggregátor, a *Digitale Collectie* rendelkezik Europeana akkreditációval, ő továbbította az *Europeana Collections*-ben el-

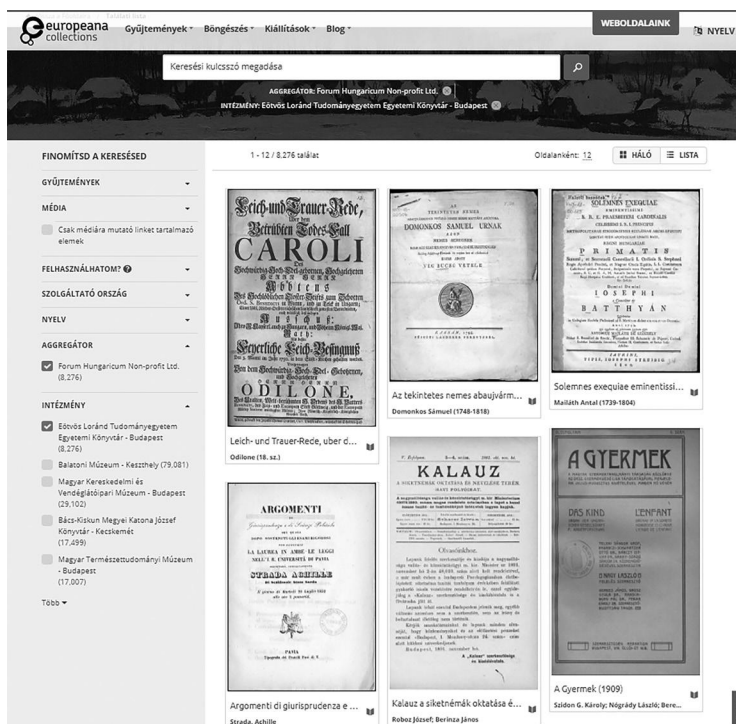
érhető 2 031 141¹⁹ holland CHO-t. A *Digitale Collectie* 2015-től tagja a *Digitális Örökség Hálózat*nak, szakemberei segítenek a közgyűjteményeknek eligazodni a Linked Open Data, a metaadat-szabványok és a szerzői jogokkal kapcsolatos kérdésekben. Ha egy intézmény csatlakozni szeretne, előtte fel kell keresnie az adott kulturális területért felelős domén intézményt. A *Digitale Collectie* négy nemzeti intézmény konzorciumából áll, a már korábban, a 2. táblázatban ismertetett intézmények közül a *Holland Királyi Művészeti és Tudományos Akadémia* nem vesz részt benne. A *Digitale Collectie* titkárságának a *Holland Auditívizualis Intézet* ad otthont. A nemzeti aggregátor *Digitale Collectie*-n kívül még négy akkreditált aggregátornak van székhelye a Holland Királyságban. Ezek az aggregátorok az *Europeana Alapítvány* szempontrendszere szerint – országhatárokon is átnyúló – domén vagy tematikus aggregátorok, ebből adódóan magyar intézményektől is tartalmazhatnak CHO-kat.

1. *Európai Levéltár Portál* (Archives Portal Europe), az adatbázis 313 602²⁰ CHO-t tartalmaz számos magyar levéltártól.
2. *The European Film Gateway* (EFG), ebben az adatbázisban 2220²¹ CHO származik Magyarországról, amit még a MaNDA töltött fel.
3. *EUscreen* összesen 330²² magyarországi CHO-t tartalmaz, amit a *Nemzeti Auditívizualis Archívum* (NAVA) szolgáltatott.
4. *Jewish Heritage Network/Judaica Europeana*, jelenleg nem tartalmaz magyarországi intézménytől CHO-t.

Ezzel a teljesítménnyel, jelenleg a Holland Királyság rendelkezik a legtöbb akkreditált *Europeana* aggregátorral.

Magyarországról eddig két aggregátorintézmény szolgáltatása, a *Forum Hungaricum* által üzemeltetett és folyamatosan fejlesztett MaNDA DB aggregációs adatbázis (Magyar Nemzeti Digitális Archívum) és a Magyar Nemzeti Múzeum *MuseumMap* múzeumi aggregációs portálja kapott akkreditációt. A *Forum Hungaricum*nak a tanulmány írásakor 334 608²³, a *Magyar Nemzeti Múzeum*nak pedig 97 274²⁴ rekordja érhető el az *Europeana* nyilvános felületén.

A *Forum Hungaricum* számos magyarországi könyvtártól, köztük az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Egyetemi Könyvtár és Levéltártól is továbbított különböző dokumentumtípusú (kép, szöveg, AV, hang) digitális objektumokat a páneurópai archívumba. A felsőoktatási könyvtárak közül az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár rendelkezik a legtöbb *Europeana Collections*-ben elérhető CHO-val (2. ábra).

2. ábra: Részlet az Europeana Collections-ben elérhető
az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltártól származó dokumentumokból²⁵

Public-private partnership (PPP)

Mindkét vizsgált digitalizálási stratégiában találunk ösztönzést arra, hogy az adott országok közgyűjteményei működjenek együtt a magánszektorral. Hazánk piaci szektorában az *ARCANUM Adatbázis Kft.*-nek van a legtöbb együttműködő közgyűjteményi partnere és a legnagyobb tapasztalata a kétdimenziós dokumentumok (folyóiratok, kéziratok, térképek stb.) digitalizálásának a területén. Az *ARCANUM Adatbázis Kft.* tevékenységét a *Nemzeti Kulturális Alap* (NKA) is támogatja.

Hollandiában a *Nemzeti Könyvtár* több vállalattal (pl. a ProQuest-tel és a Google-lel) is folytatott együttműködést a nyomtatott dokumentumok digitalizálásának érdekében.²⁶ A Google-lel folytatott program 2019-ben az utolsó szakaszához ért, melynek keretében hozzávetőleg 50 000 könyvet digitalizáltak. Korábban, 2017-ben együttműködési megállapodást kötöttek a *Persgroep* kiadóval a II. világháború utáni időszaki kiadványok digitalizálásának érdekében. Továbbá még számos kisebb holland informatikai cég kínál olyan webhelyeket és alkalmazásokat, amelyek segítenek az örökségvédelmi szervezeteknek gyűjteményeik online bemutatásában.

Webarchiválás

Doktori kutatásomban a napjainkban formálódó *Magyar Internet Archívum* (MIA) webarchiválási modelljét is nemzetközi példákkal összevetve fogom elemezni. Mindkét ország webarchívumát a nemzeti könyvtár menedzseli. A MIA tíz évvel később indult, mint a holland webarchívum. Itthon jelenleg készül a webarchiválás jogi szabályozása, mindeddig az *Országos Széchényi Könyvtár* (OSZK) szakemberei a kötelezpéldány törvény általános rendelkezéseinek az elektronikus dokumentumokra vonatkozó pontjai alapján végzik a weblapok archiválását. A magyar webet a tervek szerint évente kétszer szeretnék minimális mélységgel, általános céllal archiválni. Továbbá alkalomszerűen tematikus, illetve eseményalapú aratással, nagyobb mélységgel szeretnék menteni a kiemelt történésekhez kapcsolódó hírforrásokat.²⁷

Mindeközben Hollandiában a kötelezpéldány-rendszer hiányából adódóan törvényileg is tiltva van a holland domének általános célú aratása, ezért a *Holland Nemzeti Könyvtár* számos közgyűjteménnyel együtt (pl. *Holland Audiovizuális Intézet*) szelektív aratással végzi a weboldalak archiválását. Lényeges különbség, hogy amíg Hollandiában csak belső terminálon, helyben lehet használni a lementett weboldalakat, addig Magyarországon az archivált weboldalak egy része – a honlaptulajdonos engedélyével – szabadon, távoli eléréssel is hozzáférhetőek.

Összegzés

Összeségében megállapíthatjuk, hogy mindkét ország kulturális örökséget őrző intézményei minisztériumi digitalizálási tervek alapján végzik a digitalizálással és az online közzététellel kapcsolatos szakmai tevékenységeiket. A vizsgált stratégiákban szereplő, nevesített intézmények működési területén is tapasztalhatók hasonlóságok. Jól látszik, hogy a KDS-ben megfogalmazott célok nem maradnak alul egy lényegesen több erőforrással rendelkező ország digitalizálási stratégiájával szemben sem. A KDS-ben szereplő aggregátorok szoros együttműködésével a közeljövőben megvalósuló kijelölt célok nemzetközi szinten is komoly előlépéseknek fognak számítani. Az erőforrások mértékének érezhető különbsége jól megfigyelhető a PPP területen, ahol a Holland Királyság lényegesen komolyabb partnerekkel, nagyobb eredményeket tud felmutatni, mint Magyarország. Végezetül az összehasonlított webarchiválási módszertanok a két ország eltérő jogi szabályozása miatt lényegesen másképp alakultak ki.

Jegyzetek és irodalom

1. Magyarország egy főre jutó GDP: 17 463 \$, Holland Királyság egy főre jutó GDP: 52 367 \$.
Forrás: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx> [2020. január 6.]

-

16. Netwerk Digitaal Erfgoed – Nulmeting Bereik Digitaal Erfgoed (holland nyelven), Netwerk Digitaal Erfgoed, 2017. 64. p. Forrás: <https://www.netwerkdigitaalerfgoed.nl/wp-content/uploads/2018/02/Rapportage-Netwerk-Digitaal-Erfgoed-20170613.pdf> [2020. január 13.]
17. Az Europeana Alapítvány által akkreditált domén, tematikus, nemzeti és regionális aggregátorok profiljai. Forrás: <https://pro.europeana.eu/services/data-publication-services/aggregators> [2020. január 6.]
18. Részletesebben lásd: SZÜTS Etele: Aggregátorok akkreditációja az Europeana szolgáltatáshoz. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 66. évf. 5. sz. 2019. 287–292. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12093/13752> [2020. január 13.]
19. Digitale Collectie által aggregált CHO-k az Europeana Collections-ben. Forrás: <https://www.europeana.eu/portal/hu/search?q=&f%5BPROVIDER%5D%5B%5D=Digitale+Collectie&view=grid> [2020. január 13.]
20. Az Európai Levéltár Portálon elérhető magyarországi levéltáraktól származó rekordok lekérdezéséhez a megfelelő jelölőnégyzetben ki kell választani Magyarországot és a kereső mezőbe a csillag (*) szimbólumot kell beütni. Forrás: <https://www.archivesportaleurope.net/hu/search> [2020. január 13.]
21. Europeana Film Gateway oldalon elérhető Magyarországról feltöltött rekordok. Forrás: <https://www.europeanfilmgateway.eu/hu/search-efg/MaNDA> [2020. január 13.]
22. EUscreen oldalon elérhető magyarországi rekordok. Forrás: <http://euscreen.eu/search.html?query=nava%20/%20hungary> [2020. január 13.]
23. Forum Hungaricum által aggregált CHO-k az Europeana Collections-ben. Forrás: <https://www.europeana.eu/portal/hu/search?f%5BPROVIDER%5D%5B%5D=Forum%20Hungaricum%20Non-profit%20Ltd.&view=grid> [2020. január 13.]
24. Magyar Nemzeti Múzeum által aggregált CHO-k az Europeana Collections-ben. Forrás: <https://www.europeana.eu/portal/hu/search?f%5BPROVIDER%5D%5B%5D=Museummap.hu&q=&view=grid> [2020. január 13.]
25. Részlet az Europeana Collections-ben elérhető az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltártól származó dokumentumokból. Az ábra forrása: <https://europeana.eu> [2020. január 13.]
26. RADÓ Rita: A Holland Nemzeti Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) és a digitalizálás. = Könyvtári Figyelő, 64. évf. 1. sz. 2018. 91–97. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00350/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_01_091-097.pdf [2020. január 20.]
27. DRÓTOS László – NÉMETH Márton: Az OSZK-ban folyó kísérleti webarchiválási projekt első évének tapasztalatai. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. évf. 7/8. sz. 2018. 389–400. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/7153> [2020. április 23.]

Szüts Etele – mérnökinformatikus és okleveles informatikus könyvtáros. 2014 óta különböző beosztásokban vesz részt a Magyar Nemzeti Digitális Archívummal (MaNDA DB – <https://mandadb.hu>) kapcsolatos digitális könyvtári feladatokban. 2016 óta koordinálja az Európai Unió digitális könyvtárával, az Europeanával kapcsolatos aggregációs kötelezettségvállalásokat. 2018-ban elnyerte „Az év fiatal könyvtárosa” című szakmai elismerést. Jelenleg a Forum Hungaricum Nonprofit Kft. Digitálisarchívum-fejlesztési Osztályának a vezetője és az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának doktorandusz hallgatója. ORCID: 0000-0002-4275-1131

SZEMÉLYES DIGITÁLIS HAGYATÉKOK MEGŐRZÉSE

NAGY ANDOR

OSZK KI Kutatási és Elemző Osztály, kutató könyvtáros;
PTE Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet Könyvtár- és
Információtudományi Tanszék, egyetemi tanársegéd

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Az első digitális számítógépek megjelenése óta az információelőállítás módja az élet egyre több területén változik meg, és az információhordozó már csak ritkán analóg. A papíron előállított szöveget felváltotta a digitális szöveg, a képet már nem filmtekercsre rögzítjük, hanem bitekben tároljuk és sok esetben hivatalos vagy magánjellegű ügyeinket is az interneten keresztül, a digitális térben intézzük el. A folyamat eredménye, hogy a személyes hagyaték, amely egy ember élete során keletkezik, egyre inkább függ a számítógépek, elektronikus adattárolók élettartamától és megbízhatóságától. Ráadásul, a webes szolgáltatások és a felhőtechnológia elterjedése révén az előállított adathoz való hozzáférés módja sok esetben nem egzakt és nem helyhez kötött, emiatt teljes körű feltárása rendkívül nehéz. Ez azt a veszélyt hordozza magában, hogy az elektronikus, az utódok számára sok esetben ismeretlen webcímeken tárolt személyes hagyatékok jóval hiányosabbak lesznek, mint az analóg információhordozók korában. A probléma kezelésére tudatnyi online szolgáltatást indítottak az elmúlt évtizedben, ám ezek egy jelentős része megszűnt vagy nem kellően megbízható ahhoz, hogy legfelméletesebb adatainkat is a szolgáltatóra bizzuk. Tanulmányunkban azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy lehetséges-e kellő biztonsággal, egy életen át megőrizni digitális adatainkat, és lehet-e partner ebben a folyamatban a könyvtár.

Bevezetés

Ahogy egyre több, korábban fizikai formában létező tárgyi emlék válik digitális tartalommal (pl. levelezések, fényképek, gyűjtemények), úgy nő az igény arra, hogy ezeket valahogy megőrizzük családunk, ismerőseink számára. A feladat nehéz, hiszen jelenleg nem ismerünk olyan adattárolási megoldást, amely korlátlan ideig, vagy legalább egy emberi élet során biztonsággal képes megőrizni a digitális adatokat. Adatvesztéssel életük során a legtöbben találkozhatnak, néha olyan adat veszik el, amely könnyedén pótolható, néha olyan, amely kisebb személyes tragédiával ér fel.

Egyre több olyan webes szolgáltatás létezik, amely digitális hagyatékok kezelésével foglalkozik. Egy részük búcsúüzenetek halál utáni elküldését vállalja e-mailben, vagy a közösségi médián keresztül, mások emlékweboldalak készítésére alkalmasak, és egyre több az olyan szolgáltatás is, amelyek személyes digitális tartalmak (pl. fényképek,

felhasználói fiókok jelszavai, előfizetések adatai, végrendelet stb.) tárolását vállalják, a felhasználó halálát követően pedig átadják azokat a megjelölt személyeknek.

A téma szakértőinek és érdekeltjeinek körében olyannyira népszerű terület a digitális hagyatékok kezelése, hogy 2015-ben *James Norris*, a University College London munkatársa és a DeadSocial.org létrehozója megalapította a *Digitális Örökség Szövetséget* (Digital Legacy Association). A szervezet célja többek között: felhívni a figyelmet a digitális örökségek kezelésének fontosságára, részt venni a brit törvényalkotásban, eszközöket és segédleteket létrehozni a digitális hagyatékok kezelésének megkönnyítésére, képzéseket és konferenciákat tartani stb. Éves konferenciájuk a Digitális Örökség Konferencia (Digital Legacy Conference), amelyet minden évben máshol rendeznek meg.

Összehasonlítva a fizikai formában létező tárgyi emlékekkel, a digitális hagyatékok jóval sérülékenyebb, és ha valaki nem gondoskodik megőrzéséről még életében, örököseinek talán felbecsülhetetlen értékekről kell lemondaniuk.

Szakirodalmi áttekintés

Az elmúlt tíz évben sorra jelentek meg a digitális hagyatékkal, azon belül is a személyes digitális hagyatékok kezelésével foglalkozó szakkönyvek és tanulmányok. A téma szakértőinek munkáit talán a legátfogóbban *Donald T. Hawkins* foglalta össze az általa szerkesztett kötetben.¹ A szerzők a személyes digitális hagyatékok archiválásának fontossága mellett érvelnek, és a szakszerű archiválás technikai megvalósításának módjára vonatkozó hasznos tanácsokkal is ellátják az olvasót.

Ugyancsak értékes mű a személyes digitális hagyatékok kezelésének vonatkozásában *Brianna H. Marshall* szerkesztett kötete.² A könyv négy főfejezetből áll. Az első fejezet gyakorlati segítséget nyújt a különféle platformokon létrejövő digitális tartalmak archiválásához. A második fejezet esettanulmányok formájában olyan közkönyvtári projekteket mutat be, amelyek célja a személyes digitális tartalmak összegyűjtése, megőrzése és hozzáférhetővé tétele az olvasók bevonására építve. A harmadik fejezet olyan könyvtári együttműködések esettanulmányait tartalmazza, amelyek során a könyvtárak személyes digitális adatokat használtak fel a tájékoztatás vagy a tudományos munka során. Az utolsó fejezet esszéi pedig tulajdonjogi, adatvédelmi és etikai szemszögből vizsgálják a személyes digitális archiválást. A kötet megjelentetését az Amerikai Könyvtárak Szövetsége (American Library Association – ALA) támogatta, amely jelzésértékűnek vehető, és arra enged következtetni, hogy a könyvtáros szakma kezdi felismerni, hogy a könyvtárnak nemcsak lehetősége, de talán feladata is a személyes digitális hagyatékok gondozásának felvállalása. Szintén könyvtári vonatkozással bíró mű a Libraries Unlimited kiadványa,³ amelyben *Stacy T. Kowalczyk*, a Dominikánus Egyetem (Illinois) docense erősen technológiai vonatkozásban ír a hosszú távú, biztonságos adattárolás gyakorlatáról.

A digitális hagyatékek fogalma

Digitális hagyatéknak tekinthetünk minden olyan digitális formában létező adatot, amelynek létrejötte egy adott személyhez köthető. Egy részét azok az elektronikus felhasználói fiókok, jelszavak, hardvereken vagy távoli szerveren tárolt adatok teszik ki, amelyekhez valamilyen pénzforgalmi érték kötődik. A legkönnyebben értelmezhetők ezek közül a különféle pénzügyi szolgáltatások (pl. PayPal, TransferWise, Revolut), a webes szolgáltatóknál regisztrált felhasználói fiókok és előfizetések (pl. Netflix, Spotify, Deezer), illetve egyre inkább a számítógépes játékokhoz kötődő online fiókok.

A digitális hagyatékok másik részét azok a felhasználói fiókok, jelszavak, hardvereken vagy távoli szerveren tárolt adatok teszik ki, amelyekhez ugyan nem kötődik pénzforgalmi érték, így esetleges elvesztésük esetén anyagi kárral az örökösök sem szembesülnek, ám mégis értékkel bírnak, legyen az eszmei (pl. egy családi fénykép), tudományos (pl. egy be nem fejezett publikáció), gyakorlati (pl. névjegyzék) vagy bármilyen más, ami miatt érdemes megőrizni.

Érdekes jelenség, hogy a digitális hagyatékok egyre nagyobb részben technológiai vállalatok/vállalkozások kezében vannak. Ezekre (pl. Google, Facebook, YouTube) sok esetben hajlamosak vagyunk úgy tekinteni, mint amelyek örökre létezni fognak, miközben alig néhány éves szolgáltatásokról beszélhetünk, a Facebook is csak 2004-ben indult el, de globális elterjedése ennél is későbbre tehető.

A digitális hagyatékok kezelésének nehézségei

Egy ember biológiai halálával nem ér véget digitális élete. A hátrahagyott felhasználói fiókjai, előfizetései gazdátlanul tovább élnek, és a legtöbb nem öröközhető át úgy, mint az ingatlanok és ingóságok (pl. lakás, autó, karóra). A hagyatéki eljárás során ez utóbbiak láthatók, és törvényes módon öröközhetőek. A személyes digitális hagyatékot szinte lehetetlen teljesen feltárni, ha annak láthatóságáról az elhunyt nem gondoskodott még életében. A közelmúltban a törvényhozók is felismerték, hogy szükség van valamilyen szabályozásra, iránymutatásra, ezért már megjelentek az első olyan kormányzati jogszabályok és ajánlások, amelyek a digitális hagyatékok kezelésével foglalkoznak.

A másik probléma, hogy sok, a webes szolgáltatások használatára vonatkozó felhasználási feltétel nem tér ki arra, hogy mi történik az adott profillal, előfizetéssel a kezelő halálát követően. Sőt, vannak, amelyek rögzítik, hogy a fiók nem átruházható és nem öröközhető.

A digitális hagyatékok esetében gondot jelent az is, hogy nehéz a tulajdonviszonyok egyértelmű azonosítása, hiszen a digitális térben a legtöbbször nincs szükség valós személyazonosság megadására.

A digitálishagyaték-kezelés mint iparág

Egyre többen felismerik, hogy valamit tennünk kell digitális hagyatékunk megőrzésének érdekében, és ebben a felismerésben néhányan üzleti lehetőséget látnak. Az ötlet nem teljesen újkeletű, vagyonkezeléssel régóta foglalkoznak vállalatok/vállalkozások, de a digitális hagyatékok kezelése egészen más kompetenciákat, technikai feltételeket igényel. Az úgynevezett bizalmi vagyonkezelés (trust) intézménye az angolszász jogrendszerben már régóta létezik, de ezt az egyes országok kisebb-nagyobb módosításokkal vették át. A lényege, hogy a megbízó a vagyonát vagy annak egy részét ideiglenes jelleggel átruházza a bizalmi vagyonkezelőre.

A digitális örökség kezelésével foglalkozó vállalatok/vállalkozások hasonlóan működnek, a digitális adatok tulajdonosa részben vagy egészben a hagyatékkezelőre bízva digitális adatait, jelszavait, vagy az olyan, előre megírt üzeneteit, amelyeket halála esetén szeretteinek, ismerőseinek kíván eljuttatni. Az első ilyen online szolgáltatás a *FinalThoughts.com*, amelyet *Michael Krim* hozott létre, miután átélt egy erős szélörvényt az Atlanti-óceán fölött egy Londonból Los Angelesbe tartó repülőgépjáraton. A megrázókództás után döbbsen rá arra, hogy az ember élete bármikor alakulhat úgy, hogy búcsúzás nélkül kell távoznia. A *FinalThoughts.com* oldalon e-mail üzeneteket rögzíthetünk, amelyeket a rendszer halálunk után küld el az előre megadott e-mail-címekre.

A következőkben a teljesség igénye nélkül olyan szolgáltatásokat tekintünk át, amelyek a digitális hagyatékok részének vagy egészének online kezelésére szolgálnak.

Jelszókezelő szolgáltatások

Ismerőseik telefonszámát az újtípusú kommunikációs csatornák elterjedése óta egyre kevesebben jegyzi meg, viszont megjegyzendő jelszavakból egyre több van. Azok a szolgáltatások is a webre költöztek, amelyekről ebben a formában korábban csak a tudományos-fantasztikus irodalom tett említést.

Ebből a problémából kiindulva indultak útjukra a jelszókezelő szolgáltatások. Ilyenre a legtöbben valószínűleg már találkoztak, hiszen a legnépszerűbb webböngészők (Chrome, Safari, Firefox, Edge) kivétel nélkül képesek a felhasználói jelszavak távoli szerveren tárolására, és azok szinkronizálására a felhasználó különböző eszközei között (pl. laptop és okostelefon).

Szolgáltatások életvégi tervezéshez

A jelszókezelő szolgáltatások ugyan alkalmasak arra, hogy jelszavainkat ne csupán életünkben, de halálunk után is biztonságban tudhassuk, és örököseink számára is megőrizzük, ezek többsége nem célzottan azért jött létre, hogy gondoskodhassunk személyes digitális hagyatékunkról, hanem a mindennapos online bejelentkezéseink megkönnyítésére. Ezzel szemben sok olyan szolgáltatás létezik, amelyek kifejezetten az életünk utáni tervezést teszik lehetővé. A következőkben ezekre a szolgáltatásokra adunk példákat

(1. táblázat). A táblázat hagyaték nevű oszlopának valamely sorába akkor illesztettünk pluszjelet, ha az adott szolgáltatás digitális hagyatékunk átfogó kezelésére szolgál, például megőrzi a feltöltött képeinket, jelszavainkat, végrendeletünket stb. Az üzenet nevű oszlop megfelelő sorában elhelyezett pluszjel arra utal, hogy az adott szolgáltatás még életünkben megírt és megcímzett halál utáni üzenetek elküldésére alkalmas.

1. táblázat
Néhány digitálishagyaték-kezelő szolgáltatás

Név	URL	hagyaték	üzenet	emlék
Afternote (2013)	afternote.com	+		
AfterVault (2016)	aftervault.com	+	+	
Chronicle of Life (2008)	chronicleoflife.com			+
Dead Social (2012)	deadsocial.org	+		
Everplans (2013)	everplans.com	+		
GoneNotGone (2016)	gonenotgone.com		+	
Leg8cy (2016)	leg8cy.com		+	+
Legacy (1999)	legacy.com			+
Meminto (2017)	meminto.com	+	+	
My Wonderful Life (2010)	mywonderfullife.com	+	+	+
MyGoodbyeMessage (2013)	mygoodbyemessage.com		+	
PartingWishes (2000)	partingwishes.com	+	+	+
Postumo (2017)	postumo.info		+	
SafeBeyond (2014)	safebeyond.com	+	+	
SayGoodbye (2017)	saygoodbye.co		+	
Tributize (2017)	tributize.com			+
WishesKeeper (2017)	wisheskeeper.com	+		

A digitálishagyaték-kezelő szolgáltatások egyik jó példája a *Chronicles of Life* nevű szolgáltatás (<https://www.chronicleoflife.com>). Különlegessége abban rejlik, hogy olyan digitális objektumtárról van szó, amely saját bevallása szerint eleget tesz a megbízható digitális adattár (Trustworthy Digital Repository = TDR) kritériumainak, és ezzel valószínűleg egyedül van a piacon. A TDR fő célja a digitális tartalom nagyon hosszú távú megőrzése, ennek részleteiről a tanulmány egy későbbi fejezetében írunk. A weboldalra képek, szövegek és más, multimédiás tartalmak helyezhetők el.

Megbízható digitális adattár

Mivel a legtöbb hagyatékekezelő szolgáltatás mindössze néhány éves, felmerülhet a kérdés, hogy vajon nagyobb biztonságban vannak-e digitális adataink ezeknél a szolgáltatóknál, mintha saját számítógépünkön vagy egy külső adattárolón tárolnánk azokat. Egyes szolgáltatások ismertsége és hosszú ideje tartó működése némi garanciát nyújt a megbízhatóságra és a hosszú távú működésre, de vajon azt is garantálni tudják-e, hogy egy egész életen át megőrzik a pótolhatatlan, személyes adatokat?

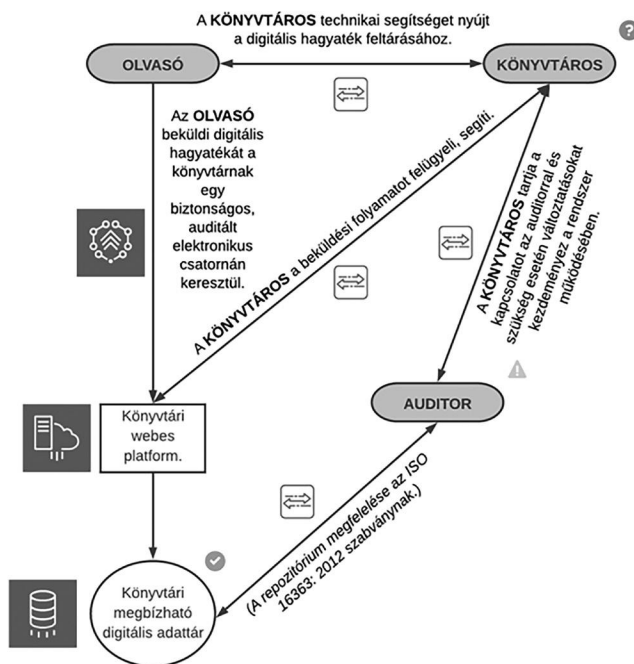
A digitális adatok valóban hosszú távú tárolása évtizedek óta megoldandó probléma, és ennek kapcsán több irányelvet és szabványt is kidolgoztak. Ezek közül talán a legfontosabb a megbízható digitális adattár megléte. Első, átfogó definícióját az OCLC (*Online Számítógépes Könyvtári Központ* = Online Computer Library Centre) és az amerikai *Kutatókönyvtárak Szövetsége* (Research Libraries Group = RLG) közös jelentése tartalmazza: „*A megbízható digitális adattár feladata, hogy megbízható, hosszú távú hozzáférést biztosítson az adattárhoz a kijelölt közösség számára most és a jövőben is.*” („*A trusted digital repository is one whose mission is to provide reliable, long-term access to managed digital resources to its designated community, now and in the future.*”)⁴ 2007-ben a Kutatókönyvtárak Központjában (Center for Research Libraries = CRL), Chicagóban négy adatmegőrzéssel foglalkozó szervezet (The Digital Curation Center, Digital Preservation Europe, NESTOR és a Center for Research Libraries) tartott megbeszélést, amelynek során meghatározták a digitális archívumok tíz alapvető kritériumát.⁵

A könyvtár lehetősége a digitálishagyatékek-kezelésben

A Kongresszusi Könyvtár és más könyvtári szervezetek már az ezredforduló előtt felismerték, hogy a digitális hagyatékok kezelésében a könyvtárnak szerepet kell vállalnia. 1998-ban a Kongresszusi Könyvtár létrehozott egy munkacsoportot, amelynek feladata egy átfogó digitalizálási stratégia kidolgozása volt. Két évvel később a Kongresszus 100 millió dollár támogatást ítelt meg a könyvtárnak ahhoz, hogy elindíthassa a *Nemzeti Digitális Információs Infrastruktúra és Megőrzés Programot* (National Digital Information Infrastructure and Preservation Program = NDIIPP), a digitális információforrások megőrzése érdekében.⁶ A Kongresszusi Könyvtár 2010-ben létrehozta a *Nemzeti Digitális Kuratórium Egyesülést* (National Digital Stewardship Alliance = NDSA), amelyhez számos intézmény (egyetemek, vállalatok, kormányhivatalok) csatlakozott, közös céljuk pedig a digitális tartalmak megőrzésére vonatkozó szabványok és irányelvek megfogalmazása.

A könyvtár olyan intézmény, amelynek nagy gyakorlata van az adatok hosszú távú megőrzésében, ezért képesnek tartjuk arra, hogy olyan digitális adattárolókat építsen fel és kezeljen, amelyek megfelelnek az ISO 16363:2012,⁷ és ahhoz kapcsolódó szabványok valamennyi elvárásának. A szabvány olyan komplex feltételrendszert (szervezeti, személyzeti és finanszírozási feltételek) állít a megbízható digitális adattárat üzemeltetők elé,

amelynek csak kevesen tudnak megfelelni, a nagyobb könyvtárak (és főként a nemzeti könyvtárak) viszont képesek lennének rá. Ráadásul olyan intézményrendszerrel van szó, amely nem piaci alapon működik, hanem a legtöbb országban törvény írja elő a fenntartását. A személyes digitális hagyatékok könyvtári gondozásának lehetőségét és működését az 1. ábra segítségével szemléltetjük:

1. ábra: A személyes digitális hagyatékok könyvtári gondozásának lehetséges modellje

A digitális hagyatékok könyvtári gondozásának négy főszereplője van: az olvasó, a könyvtáros, az informatikai háttér és az auditor, aki igazolja, hogy a rendszer a szabványoknak megfelelően, biztonságosan és fenntarthatóan működik. A folyamatban a könyvtárosoknak egyfajta támogató szerep jutna, ők segítenék a felhasználókat digitális hagyatékok feltárásában, azoknak a pontoknak az azonosításában, ahol a digitális hagyatékok megjelenhet, és technikai segítséget nyújtanának ezek összegyűjtésében, esetleges digitalizációjában, rendszerezésében.

Úgy véljük, a könyvtár szerepével tökéletesen összeegyeztethető lenne, ha felvállalná a személyes digitális hagyatékok kezelését. Az IFLA nyilatkozata a könyvtárakról és fejlődéséről⁸ kimondja, hogy „Támogathatják a formális, az informális és az egész életen át tartó tanulást, a népi emlékezet és az őslakos tudás, valamint a nemzeti kulturális és tudományos örökség megőrzését.” („They can support formal, informal and lifelong learning, the preservation of folk memories, traditional and indigenous knowledge, and the national cultural and scientific heritage.”)

A digitális adattárolásnak az a nagy előnye, hogy nem kell papírt használnunk az információk rögzítéséhez, ezáltal azok sokkal könnyebben továbbíthatók, másolhatók és szerkeszthetők. Az emberek mindennapjaikban egyre kevesebbszer találkoznak papírral, és eljöhet majd az az idő is, amikor egyáltalán nem használunk papírt, minden információt bitek formájában fogunk tárolni. Ez a jelenség azonban magával hozhatja az ún. „digitális sötét kort.”

A digitális sötét kor

Az élet egyre több területe digitalizálódik, és a legtöbb esetben ez hasznos és kíváncsi jelenség, hiszen a mindennapi életünket könnyíti meg és a digitalizálás segít megőrizni olyan analóg tárgyi emlékeket, amelyek egyébként elvesznének vagy sérülnének. Az elmúlt években számos olyan adatbázis jött létre, amelyek digitalizált dokumentumokat tartalmaznak, és ezek az adatbázisok nemcsak azért bírnak jelentős értékkel, mert hozzájárulnak a régi fényképek, videók, szövegek és más tárgyi emlékek hosszú távú megőrzéséhez (ha erről megfelelő módon gondoskodtak), hanem azért is, mert ezek az anyagok azokhoz is eljuthatnak, akik egyébként soha nem találkoznának velük. Ennek egy jó példája a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár *Hullámfürdő záróra előtt* című gyűjteménye, amely olyan fotókat tartalmaz, amelyeket *Pusztai Sándor* készített a Gellért Fürdőben, és történelmi szempontból is rendkívül értékesek. A gyűjtemény és annak webes felülete *Fodor János* vezetésével szakértők és az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet hallgatóinak bevonásával jött létre.⁹ Mindazonáltal, a digitalizálódás és digitalizálás történelmi távlatban komoly veszélyeket rejt magában.

A történelemben azokat az időket nevezik sötét kornak, amelyekről nagyon kevés olyan anyag maradt ránk, amely mesélni tud az adott korszakról. *Vint Cerf*, az internet egyik alapító atyja szerint a digitális sötét kor azért fenyeget, mert kevés megbízható adattárolási megoldást ismerünk, miközben nagyon sokféle számítógépes fájlformátum van használatban, ezek megjelenítéséhez pedig sokféle szoftverre van szükség. A fizikai adathordozókra való redundáns adattárolás, illetve a felhőtechnológia használata csak ideiglenes megoldást jelent, hiszen az adathordozók (pl. merevlemez, szírlárdtest-meghajtó, optikai adattárolók stb.) élettartama véges, a felhőszervereket pedig olyan kereskedelmi technológiai nagyvállalatok üzemeltetik, amelyek idővel megszűnhetnek. *Vint Cerf* szerint, ha nem találunk megoldást, a XXI. század történelmi távlatban információk feketelyuk lehet.¹⁰

A „digital dark age” legkorábbi említését az IFLA 63., Koppenhágában megtartott világkonferenciája egyik előadásában¹¹ találtuk meg. Az előadó ezzel a kijelentésével megelőzte a korát, mivel az előadás elhangzásakor, 1997-ben mindössze hatéves volt a világháló (World Wide Web = WWW), így akkor még nem volt előre látható, hogy a jövőben milyen méreteket fog ölteni a digitalizáció.

Zárszó

A könyvtárnak megvan a lehetősége, hogy aktív szereplőjévé váljon azoknak a törekvéseknek, amelyek azt hivatottak megakadályozni, hogy a XXI. század történelmi távlatban információs feketelyukká váljon. Tanulmányunkban több digitálishagyaték-kezelő szolgáltatást is bemutatunk, és arra is kitértünk, hogy a legtöbb szolgáltatás nem nyújt garanciát arra, hogy egy életen át megőrzi a szerverein eltárolt digitális hagyatékokat. Ezeket ráadásul nemcsak megőrizni kell, hanem biztosítani, hogy a technológia fejlődésével párhuzamosan a régi fájlformátumok is használhatók maradjanak (rendszeres fájlkonverzióval). A könyvtárak által vállalt személyes digitálishagyaték-kezelést térítéses szolgáltatás formájában tudjuk elképzelni, mivel így nemcsak fenntarthatóvá válna a szolgáltatás üzemeltetése, de bevételi forrást is jelentene a könyvtárak számára. A weben sok olyan térítéses digitálishagyaték-kezelő szolgáltatás működik, amelyek háttéréről alig tudunk valamit, mégis évek óta üzemelnek, ami komoly használói igényt jelez. A nemzeti könyvtárak általában olyan nagyméretű, nagy múltú szervezetek, amelyek képesek lennének sokkal erősebb garanciákat nyújtani, és ennek folytán talán a felhasználói bizalom is nagyobb lenne feléjük, mint a komoly szervezeti háttér nélküli és garanciát nem biztosító szolgáltatások irányába.

A hosszú távú biztonságos adattárolás mikéntjét nem a könyvtáraknak kell kitalálniuk, mivel az évtizedek alatt kiforrott szabványok részletesen leírják, hogy miként kell felépíteni egy digitális adattárat.

Jegyzetek és irodalom

1. HAWKINS, Donald T.: Personal archiving: preserving our digital heritage. Medford, Information Today, 2013.
2. MARSHALL, Brianna H.: The complete guide to personal digital archiving. Illinois, American Library Association, 2017.
3. KOWALCZYK, Stacy T.: Digital curation for libraries and archives. Exeter, Libraries Unlimited, 2018.
4. Research Libraries Group: Trusted digital repositories: attributes and responsibilities. Mountain View, RLG, 2002. Forrás: <https://www.oclc.org/content/dam/research/activities/trustedrep/repositories.pdf> [2019. január 4.]
5. Centre of Research Libraries: Ten principles. 2007. Forrás: <https://www.crl.edu/archiving-preservation/digital-archives/metrics-assessing-and-certifying/core-re> [2019. január 2.]
6. National Digital Information Infrastructure and Preservation Program: about the program. Forrás: <http://fortune.com/2011/03/01/google-goes-to-the-tape-to-get-lost-emails-back> [2019. január 11.]
7. ISO 16363:2012: Space data and information transfer systems – Audit and certification of trustworthy digital repositories. Forrás: <https://www.iso.org/standard/56510.html> [2019. január 5.]

8. International Federation of Library Associations and Institutions: IFLA statement on libraries and development (August 2013). Forrás: <https://www.ifla.org/publications/ifla-statement-on-libraries-and-development> [2019. január 5.]
9. FODOR János – KISZL Péter: Developing digital collections: a training model of digital humanities web projects in library and information science education. = *Informatio et Scientia. Information Science Research*, Vol. 1. No. 1. 2018. 17–18. p. Forrás: <https://wow.umcs.pl/czasopisma/controller/Default/module/Ejournals/action/downloadContent/cid/81> [2019. január 14.]
10. GHOSH, Pallab: Google's Vint Cerf warns of 'digital Dark Age'. = *BBC News*, 2015. 02. 13. Forrás: <https://www.bbc.com/news/science-environment-31450389> [2019. január 7.]
11. KUNY, Terry: 'The digital dark ages?': challenges in the preservation of electronic information. = *International Preservation News*, No. 17. 1998. 8–13. p. Forrás: <https://archive.ifla.org/IV/ifla63/63kuny1.pdf> [2019. január 9.]

Nagy Andor – informatikus könyvtáros és informatikai rendszergazda végzettségű doktorandusz hallgató, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézete Kutatási és Elemző Osztályának főállású munkatársa, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanársegéd oktatója. Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának doktorandusz hallgatója. Kutatási területei: DRM-technológiák, automatizált tartalomelemzés, fenntartható digitalizálás. ORCID: 0000-0002-9404-0091

AZ ADATGAZDÁSZAT FELADATAI ÉS LEHETŐSÉGEI INTEGRÁLT KÖNYVTÁRI RENDSZEREK SZÁMÍTÓGÉPES ADATBÁZISAIBAN

SIMON ANDRÁS

Monguz Információtechnológiai Kft., közgyűjteményi szakértő, ügyfélmenedzser

TARTALMI ÖSSZFOGLALÓ

Az integrált könyvtári rendszerek adatbázisai sokkal több adatot őriznek, mint amennyit a felhasználók, az olvasók, sőt a könyvtárosok a kereső- és kezelőfelületeken látnak. A rendszerek tervezői és a fejlesztők a legtöbb törlési lépés során az adatokat nem törlik, csak eltüntetik a felhasználók szeme elől. Mivel az integrált rendszerek mentése során mindig az egész adatbázis mentésre kerül, ezek a felületen már nem látott, de a biztonság kedvéért megtartott adatok évtizedeken keresztül megőrződnek, sok esetben bizonyos adatok tekintetében a könyvtárban végrehajtott rendszercsere után is. Ezek az adatok, jóllehet feleslegesnek tűnnek, és csak azért őrződtek meg, mert információt eldobni mindig veszélyesebb, mint tárolni, utólag nagyon sokoldalúan felhasználhatók. A tanulmány áttekinti ezen adatok lehetséges körét, az egyes integrált rendszerek archiválási, illetve adatőrzési módszereit, illetve azokat az adatokat, amelyeket, miután a rendszerben használaton kívülre kerülnek, kötelező az adatbázisból eltávolítani. Érdemes figyelembe venni azokat az okokat, melyek miatt a fejlesztők az egyes adatok végleges megsemmisítését mindig igyekeznek elkerülni. Különösen érdekes ezen adatok felhasználási módjait számba venni, így talán nem tekintjük majd elvesztegetett pénznek a számítógépes tárhelyek bővítésére fordított összegeket.

Előszó helyett. Feladatunk a digitális információ őrzése és használatának biztosítása

A korszerű történettudomány megjelenése óta a szakemberek elsőrangú feladatuknak tekintik, hogy minél több forrást összegyűjtsenek, őrzésükről gondoskodjanak, és mindenekelőtt saját korukról összegyűjtsék és utódaikra hagyják a lehető legtöbb információt. A XX. század végén úgy látszott, az írott források gyűjtésének, őrzésének és tárolásának feladatát a közgyűjtemények megnyugtatóan megoldották. Korunkban viszont látnunk kell, hogy mindazok a módszerek és szabályok, melyek két és fél évszázad alatt kiforrtak és elterjedtek a kézzel írott vagy nyomtatott szöveg őrzésére és szolgáltatására megváltoztak, és ezért a gyűjtemények digitális kezelését és gondozását újra kell tervezni. A digitálisan tárolt információ ugyan szinte ingyen sokszorosítható, ugyanakkor roppant sérülékeny. Elveszhet a hordozó megrongálódása miatt, vagy akkor, ha az adatfolyam sérül, illetve valamiért dekódolhatatlanná válik.

A digitális információ természete

Meg kell különböztetni, az analóg dokumentum digitalizált másolatát, a digitálisan született dokumentumtól. Az analóg dokumentum digitalizált változatát is kétféleképpen kell kezelnünk. Amennyiben az eredeti, analóg dokumentum jó állapotban van és megőrzése biztosítottnak tűnik, a digitalizált változat hosszú távú őrzése viszont nem biztosított, az csak állományvédelmi okból jött létre, akkor az eredeti, tartósan őrzendő információhordozó továbbra is az analóg dokumentum.

Az adatsorokat, melyek még *analóg* eszközökkel jöttek létre, de digitalizálásra kerültek, és adatbázisban, vagy táblázatos formában vannak tárolva, mindenképpen digitálisan kell megőrizni, hiszen nagy költséggel lehetne csak ezeket újra beolvastatni vagy begépelni. Különösen igaz ez arra az esetre, ha az adatokkal már valamilyen okból műveleteket végeztek.

Az elektronikus adatkezelő rendszerekből származó adatsorok már *digitálisan keletkezett* információnak számítanak. Az ilyen formában létrejött és tárolt információ egyedi, pótolhatatlan, ezek esetében a sérülést, adatvesztést mindenképpen meg kell előzni. Az adatsorok dokumentált hitelessége, sértetlensége, integritása és eredetisége informatikai eszközökkel biztosítandó. Az adatokat meg kell védeni az illetéktelen használatától, és a lehetséges és szükséges mértékben szolgáltatni is tudni kell azokat.¹ Egy ideje a személyes írott dokumentumok már szinte kizárólag digitálisan keletkeznek, és nem digitális változatuk már egyáltalán nem is jön létre. Gyűjtésük, nyilvántartásuk, őrzésük és hitelességük biztosítása megkülönböztetett figyelemmel végzett munkát követel a közgyűjteményektől.²

Új feladat, mely egyre inkább a könyvtárosokra vár: az adatgazdászati

A kutatási tevékenység során egyre hosszabb digitális adatsorok jönnek létre, melyek keletkezése mind jobban dokumentált. Maguk az adatsorok akkor is érdekesek lesznek, amikor az azokat létrehozó projekt már lezárult, sőt akár az a szervezet, vagy intézmény is megszűnt, amelynek tevékenysége során az adatok keletkeztek. Elvárás a szolgáltató intézménnyel szemben, hogy a tartalmak állandóan elérhetők legyenek, emellett pedig metaadatokkal való megfelelő ellátással kell biztosítani a keresetőséget és az azonosíthatóságot külső felhasználók számára is.³

A kutatási információkkal foglalkozó szakembereket a könyvtári szférában *adat-könyvtárosnak* (data librarian), az üzleti területen pedig inkább az *adattudósnak* (data scientist) nevezik. A két elnevezés nagyjából ugyanarra a szakmára vonatkozik mind feladatkör, mind pedig kompetenciák tekintetében. A számítógépek által tárolt adatsorok mennyisége és összetettsége egyre növekszik, ezeket ráadásul fel is kell dolgozni, hogy használhatók legyenek. Mindez tovább növeli az adatkönyvtárosi szakma jelentőségét.⁴

Az adatkönyvtárosi munkát a külföldi tapasztalatok szerint az akadémiai, és a közkönyvtárak eltérő módon látják el. Szakmai tekintetben az akadémiai könyvtárak járnak az élen, egy igényes és szűk kört szolgálva ki kutatási, tudományos adatokkal. A közkönyvtárak a nagyközönség egy egyre szélesedő köre számára szolgálnak információval, az üzleti, kormányzati és adminisztrációs szféra területéről. Az új feladatok ellátására az adatkezelés, az adatok strukturált és megfelelően címkézett tárolása, illetve az adatok újrahasznosítása és megosztása terén kell megfelelő készségeket kialakítani az adatkönyvtárosoknak.⁵

Az egyre robusztusabb műszaki háttér és a növekvő igényeknek megfelelni próbáló technikai megoldások, illetve az adatkezelés egyre összetettebb feladatai miatt, egyre fontosabb a személyzet megfelelő felkészültsége. Az ezt a feladatot betöltő adatkönyvtárosok nemcsak őrzik az adatokat, hanem adott esetben elemzik és más összefüggésekkel gazdagítják is azokat. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy az adatoknak is van életciklusa, és a feldolgozó és szolgáltató modelleket ennek ismeretében kell kialakítani.⁶

Silvia Giannini és *Anna Molino* a kutatási adatok szolgáltatását (Research Data Service = RDS) az adatgondozó könyvtáros (data curator) feladataként jelöli meg. Az adatkönyvtáros számára a közpénzen létrejött kutatási adatok kezelésénél és szolgáltatásánál a FAIR elvek – Findable, Accessible, Interoperable and Re-usable (megtalálható, elérhető, másoknak átadható, újrahasznosítható) – követése javasolt. Új technológiák és információterjesztési stratégiák alkalmazásával, az adatok széles körben megoszthatók és felhasználhatók lesznek. A könyvtárosok széles látóköriük, a tudományok egészére való ráhatásuk, katalogizálási és gyűjteménykezelési gyakorlatuk révén minden más szakembernél alkalmasabbak arra, hogy a jövő adatkönyvtárosai legyenek. Ezt az adagyűjtési, feldolgozási és szolgáltatási tevékenységet a szakirodalom összefoglaló néven RDM-nek (Research Data Management) nevezi.⁷

A könyvtári rendszer adatbázisa, annak főbb jellemzői

Sokféle számítógépes rendszerrel találkozhattak a könyvtárosok és az olvasók az elmúlt évtizedekben. A nyolcvanas, kilencvenes évek rendszerei még nem feltétlenül voltak integráltak, tehát a gépi katalógus, a nyilvános keresőfelület, és a gyarapítási, illetve leltári nyilvántartás még nem feltétlenül használta ugyanazt az adatbázist, ezért az egyes adatállományokat különféle automatizált eljárásokkal kellett szinkronizálni. Egyes alkalmazásokat eredetileg nem is könyvtárak számára fejlesztettek ki. Az adatokat adatbáziskezelőkben, később már relációs adatbáziskezelőben tárolták, de sok rendszer kezelte az adatokat adatfájlokban vagy adatfolyamban, esetleg az alkalmazás által közvetlenül elért tároló egységen, úgynevezett raw device-on is. Idővel általánossá váltak a relációs adatbázisokra épülő könyvtári rendszerek, melyek adatbázisa *SQL* (*Sophisticated Query Language*) alapú volt. A könyvtári rendszerek egy idő után már szabványos (*MARC* formátumú) adatszerkezettel rendelkeznek, és az adatelemekből a kezelőfelület segítségével

szemantikai háló vált építhetővé. Felépítésüktől és működésük módjától függetlenül, a könyvtári rendszerek minden esetben naplózták saját tevékenységüket, létrehoztak és tároltak tranzakciós állományokat.

Adat a könyvtári rendszerben

- katalógusadatok: bibliográfiai, példány és besorolási rekordok, szótárelemek;
- működési adatok: partnerek, olvasók, kölcsönzési politika, előszerzeményezés, gyarapítás, érkeztetés, előjegyzés adatai;
- nyilvántartási adatok: kölcsönzési, leltárkönyvi, állományellenőrzési, törlési, pénzügyi információk;
- funkcionális adatok: a rendszer működését, a felhasználói felületet és az adatok kezelését befolyásoló információk;
- lemásolt adatok: a gyorsaságot, biztonságot, illetve kimutatások, statisztikák készítését szolgálják;
- tranzakciós adatok: a rendszer működését naplózzák.

A szakirodalom ezek közül nem mindet tartja szükségesnek tartósan megőrizni. *D. Riley-Reid* tanulmányában, adminisztratív, technikai, leíró (katalógus) és strukturális metaadatokról tesz említést. Ezek közül szerinte az adminisztratív és a leíró metaadatokat kell egy migráció esetén az új rendszerbe átmozgatni, illetve tartósan őrizni az adatbázis integritásának hosszú távú biztosítása céljából.⁸

A könyvtári adatbázisban a bibliográfiai és besorolási rekordok között kiépült szemantikai háló átnyúlhat az adatbázis határán, és külső adatokra vonatkozó utalásokat tartalmazhat.⁹ A lemásolt adatok külső adatforrásra, általában névtér vagy tezaurusz jellegű információra mutató speciális csoportjának szerepe, korszerű rendszerekben már meghatározó is lehet.¹⁰ A lemásolt, hosszú távú megőrzésre a szakirodalom által nem javasolt adatok egy másik csoportját képezik az indexállományok. Ezek a keresést és a böngészést támogatják az adatbázisban. Különösen nagy hozzáadott értéket képviselnek az adatbázisba betöltött teljes szöveges tartalmak szóindexei.¹¹ Az indexek tervezése, kialakítása nem automatizálható, futtatásuk jelentős gépidőt igényel. Az adatbázisok nemcsak az indexállományt magát tárolják, hanem az index elkészítési technikáját is, függvények, tárolt eljárások, az adatbázis elemekhez illesztett rövid programok, úgynevezett triggerok vagy adatbázison kívüli programkódok formájában. Az indexek előállításának módját mindenképpen dokumentálni, és ezt a dokumentációt őrizni kell, magukkal az indexállományokkal pedig a hosszú távú megőrzésre szánt adatbázis-mentéseket nem szabad megterhelni.¹²

Mi történhet az adatbázissal?

Az adatbázisok őrzése, integritásuk biztosítása elsőrangú feladat a modern, minden elemében az informatikára építő könyvtári gyakorlatban. A digitális adatok megőrzése esetében, meg kell különböztetnünk a preventív megőrzést (preventive preservation)

és a helyreállító megőrzést (curative preservation). Az előbbi feladat informatikai rendszerünk nemkívánatos változásokra való felkészítését, az utóbbi a hardveres vagy szoftveres okokból már bekövetkezett káresemény utáni helyreállítást jelenti. A helyreállítás nemcsak magát az adatfolyamot (bitstream), illetve az adatok közötti összefüggéseket kell hogy érintse, hanem működképesnek kell lennie az alkalmazásnak is, amely az adatfolyamot fel tudja olvasni és a felhasználó számára, valamilyen perifériára, jellemzően egy képernyőre emberi szemmel felfoghatóan ki tudja szerkeszteni. Ez a feladat az idő múlásával és az alkalmazások változásával, elavulásával egyre több gondot tud okozni, ez teszi a hosszú távú megőrzést a napi használat számára való tárolásnál lényegesen költségesebbé.¹³

Az adatbázist számos behatás érheti, ezek vagy előre tervezettek, vagy nem. Ez utóbbiak, mivel a nem tervezett változás egy működő rendszer esetében nem jelenthet jót, minden esetben baleset jellegűnek tekintendők.¹⁴

Tervezett változások

- Frissítés: ennek során a rendszer megváltozik, de a változás nem jelentős, az adatokat magukat ritkán érinti.
- Verziócsere: jelentős változás történik a rendszerrel, adott esetben az adatok is módosulhatnak.
- Áttöltés másik rendszerbe: az adatokon az illető idegen rendszer működésének megfelelően jelentős változtatások történnek. Migrációról akkor beszélünk, ha maga az adatstruktúra változatlan marad, míg konverzióról akkor, ha az adatoknak, illetve azok kapcsolati hálójának szerkezete is jelentős átalakuláson megy át.

Nem tervezett változás

- Az adatbázis helyreállítása valamilyen sérülés, káresemény után. Ekkor az adatbázist, vagy annak sérült elemeit az adatromlás előtti utolsó állapotban kísérlük meg az adatbázis karbantartói helyreállítani. Az adatbázis, illetve az adatok szerkezetében ilyenkor nem következhet be változás.

Az adatok sorsa változás esetén

Szállítói garancia vonatkozik a teljes adatbázisra a rendszerek frissítésénél, verzióváltásnál. Az alábbi adatokat sértetlenül helyre kell állítani, más rendszerbe való áttöltés és katasztrófa utáni helyreállítás esetében:

- katalógusadatok;
- kurrens nyilvántartási adatok;
- kurrens gyarapítási adatok;
- kurrens olvasói és kölcsönzési adatok;
- tranzakciós adatok.

Ezek közül a régebbi gyakorlat szerint is, amikor egy könyvtár gépi rendszerét egy másik informatikai megoldásra cserélte, áttöltötték a kurrens katalógus tartalmát és az érvényes tagsággal rendelkező olvasók adatait.

Kinyomtatják még ma is, tehát nem csak digitális formában tárolják a nyilvántartási adatok egy részét, az apasztás, pénzügy, állományellenőrzés adatait, illetve alkalmanként a leltárkönyvet is. Amennyiben a nyomtatási kötelezettség ezekre a dokumentumokra megszűnik, a tartós megőrzést ezen állományokra is biztosítani kell.

A rendszercserét tehát nem, de a frissítést és a verziócserét átvészelik az alábbi adatok:

- nem kurrens kölcsönzések, tehát ahol a könyveket az olvasók már visszahozták;
- előszerzeményezési információk, ha azokat nem követte tényleges beszerzés;
- nem kurrens (tehát teljesült, vagy lemondott) gyarapítás;
- tranzakciós információk, melyek a rekordok keletkezésére és módosulására vonatkoznak.

Önálló információt nem hordoznak, ezért ezek tartós, hosszú távú, a könyvtári rendszer vélelmezett élettartamán túlmutató őrzése, illetve más rendszerbe való áttöltése takarékossági okokból nem javasolt:

- funkcionális adatok: a rendszer működésére vonatkozó információkat nem a mentett adatbázisnak, hanem a szoftver dokumentációjának kell tartalmaznia;
- lemásolt adatok.

Mire használhatjuk az integrált könyvtári rendszerben megőrzött, a napi könyvtárhasználatot már nem segítő adatokat?

Azokat az adatokat, melyek már nem szolgálják a napi működést, illetve az intézmény nyilvántartási kötelezettsége sem vonatkozik rájuk, és a könyvtári katalógusnak sem részei, számos területen lehet hasznosítani:

- könyvtárhasználati vizsgálatok;
- könyv- és könyvtártörténeti vizsgálódások;
- gazdasági, pénzügyi kimutatások készítése.

A nem kurrens kölcsönzési és beszerzési adatok a könyvtári statisztikai adatszolgáltatás alapját képezik. A beszolgáltatott adatokat a Könyvtári Intézet Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztálya fogadja és tárolja. Az intézmény a könyvtári tevékenységek legfőbb mutatóinak, a beiratkozottak, a használók és a használatok (látogatás, kölcsönzés, helyben használat és távhasználat) számának elemzése során megállapított trendekről, a rendszerek, adatbázisok igénybeviteléről tájékoztatást tud adni megrendelőinek.¹⁵

A könyvtárhasználati kutatások során természetesen ügyelni kell arra, hogy az olvasók személyes adatait a könyvtár a GDPR szabályozások értelmében, csak addig tárolhatja, ameddig az olvasó könyvtári tagsága fennáll, illetve ameddig a vonatkozó jogszabályok azt megengedik.¹⁶ A GDPR szabályozás szellemében, az olvasói rekordot tagságának megszűnése után törölni kell, és az eredeti rekordnak az olvasó személyének

azonosítására nem alkalmas elemeiből, anonimizált felhasználói tranzakciós rekordot kell képezni. Ezen rekordok képzésének köszönhetően, a kölcsönzési tranzakciókat őrző könyvtári rendszer adatbázisának integritása megmarad. Az ebben található adatokat, a későbbi kutatások fel tudják használni.¹⁷

A könyvtártörténeti kutatások számára érdekesek lehetnek a számítógépes leltár-könyvben törölt státuszúra állított dokumentumok példány- és bibliográfiai rekordok adatai, illetve a régebbi, már rendezett, leszállított, kifizetett rendelési és lezárt pénzügyi évhez tartozó könyvelési adatok.

Az adatok őrzésének ára

Az adatok tárolásának és őrzésének költségei vannak, ezek az adattömeg növekedésével egyre feltűnőbben jelentkeznek. A tárolóterület biztosítása az ezredforduló óta egyre jelentősebb költséget jelent, ez az emelkedő kereslettel, a digitalizált képfájlok számának és átlagos méretének állandó növekedésével magyarázható. A lemezterülettel és a mentésre fordított emberi és gépidővel való takarékoság egy módja a tárolt adatfájlok méretének csökkentése, valamilyen technikai beavatkozás segítségével. Ha az adatokat, annak érdekében, hogy kevesebb helyet foglaljanak módosítjuk, információt veszíthetünk, de a visszakeresés könnyebb, az őrzés olcsóbb lesz, és a kezelés és gondozás is kevesebb munkát igényel majd.

Az adatok hosszú távú tárolását, és főként annak költségeit körültekintően kell megtervezni, főként, mert a hosszú távú megőrzés lényegesen költségesebb, mint a rövid távú, a napi használathoz tartozó őrzés.¹⁸ A digitális tartalmak hosszú távú őrzése nem egy alkalmi projekt, melyet az intézmény, amennyiben egyéb szempontok engedik, felvállal, hanem egy állandó költségfaktort képző, a közgyűjteményi alaptevékenységekhez tartozó feladat. A szükséges tartalmakat nemcsak gyűjteni, rendezni, eltárolni és szükség esetén migrálni kell tudnia az informatikai alkalmazásnak, hanem hosszú távon is teljes épségben, olvashatóan és újrahasználhatóan kell tudnia megőrizni azokat. Kiemelt gonddal kell kezelni a digitálisan született tartalmakat, illetve azokat az eseteket, amelyeknél nem áll rendelkezésre jó fizikai állapotú eredeti tartalom.¹⁹

A hosszú távú megőrzés (*LTP – Long Time Preservation / LZA Langzeitarchivierung*) a nyugati szakirodalomban széles körben tárgyalt folyamatát a *Guideline zur Langzeitarchivierung* című tanulmány három részre bontja. Ezek: az adatfolyam fizikai sértetlenségének biztosítása, az adatok alkalmazások számára való helyreállíthatóságának megoldása, illetve az adatok kereshetőségének lehetővé tétele. Ehhez szükséges a megfelelő hardverek és szoftverek működtetése, a megfelelően képzett személyzet alkalmazása, és a tartósan működő intézményi háttér.²⁰

A hosszú távú megőrzés alapvető technikai és módszertani elveit az *OAIS* referencia modell (*Reference Model for an Open Archival Information System*) írja le.²¹ Az adatok hosszú távú őrzése a digitális kor memóriaőrző intézményei számára elsőrendű feladat lett, és a *LAM (Libraries, Archives, Museums)* szektor számára közös európai projekt jött létre,

a *Preforma*, melyet a Svéd Királyi Levéltár koordinál.²² Nem tekinthetjük véletlennek, hogy egy levéltár kapta meg a koordinátori feladatot, mert a digitálisan született és éppen ezért legsérülékenyebbnek tekintett dokumentumok nagy része a levéltárakban található.

A hosszú távú megőrzés egyik mintaprojektje, az Osztrák Állami Levéltár (Langzeitarchiv des Österreichischen Staatsarchivs) vezetésével valósul meg. A digitális dokumentumokat először az *ELAK* rendszerben (*Dokumente aus dem Elektronischen Akt*) tárolják, és a hatósági előírásokat követve a tartósan megőrzendő, „archiválásra érdemes” tételeket a *Preservica* célszoftverrel archiválják.²³

Összegzés

Fontos feladat, hogy a könyvtári adatbázisokban megkülönböztessük a pótolhatatlan információkat tartalmazó primer és a származtatott adatokat tartalmazó szekunder adatokat. Az adatok hosszú távú megőrzése roppant költséges feladat, ezért ennek biztosításakor elsősorban a primer adatok őrzésére kell az erőforrásokat összpontosítani. A primer adatok a számítógépes könyvtári katalógusban az integrált rendszer működése során a felhasználói felületen történt adatbevitel során jönnek létre, de a különféle üzemeltetési eljárások során sok esetben eltűnnek a felhasználó elől. Az adatok fennmaradásának biztosításához ezért informatikai tudás szükséges. Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a primer adatok leválogatására és őrzésére, ha a számítógépes katalógust leállítják, vagy a könyvtár megszűnése, vagy az állomány már digitális katalógusba való áttöltése, illetve a rendszer cseréje miatt.

Jegyzetek és irodalom

1. FRÖHLICH, Susanne: Der Weg ist das Ziel! Planung und Umsetzung digitaler Archivprojekte. = Mitteilungen der VÖB, Bd. 66. Nr. 1. 2013. 133–144. p. Forrás: <https://doi.org/10.31263/voebm.v70i1> [2020. április 22.]
2. RAYWARD, W. Boyd: Electronic information and the functional integration of libraries, museums, and archives. = HIGGS, Edwards (ed.): History and Electronic Artefacts. Oxford, Clarendon Press, 1998. 215. p. Forrás: <https://www.ideals.illinois.edu/handle/2142/9474> [2020. április 22.]
3. LADD, Marcus: Access and use in the digital age: a case study of a digital postcard collection. = Walter Havighurst Special Collections, Miami University, Oxford, Ohio, USA, 2015.
4. KOLTAY Tibor: Adatkönyvtáros vagy adattudós. Néhány gondolat a különbségekről és hasonlóságokról. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. évf. 10. sz. 2018. 518–522. p.
5. YOON, Ayoung [et al.]: Library capacity for data curation services: a US national survey. = Library Hi Tech, Vol. 37. No. 4. 2019. 811–828. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/LHT-12-2018-0209> [2020. április 22.]

6. TAMMARO, Anna M. [et al.]: Data curator's roles and responsibilities: an international perspective. = *Libri*, Vol. 69. No. 2. 2019. 89–104. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515/libri-2018-0090> [2020. április 22.]
7. GIANNINI, Silvia – MOLINO, Anna: The data librarian: myth, reality or utopia? = *The Grey Journal*, Vol. 15. No. 1. 2019. 7–22. p.
8. RILEY-REID, Trevar D.: The hidden cost of digitization – things to consider. = *Collection Building*, Vol. 34. No. 3. 2015. 89–93. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/CB-01-2015-0001> [2020. április 22.]
9. FÜLÖP Endre: A szemantikus háló két fogalma, a katalógusok új generációja és a könyvtárak szerepe. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 65. évf. 7/8. sz. 2018. 401–408. p.
10. SIEGMÜLLER, Renate: Verfahren der automatischen Indexierung in bibliotheksbezogenen Anwendungen. = *Berliner Handreichungen zur Bibliotheks- und Informationswissenschaft*, Heft 214. 2007. 7. p. Forrás: <http://www.ib.hu-berlin.de/~kumlau/handreichungen/h214> [2020. április 22.]
11. SIEGMÜLLER, Renate: i. m. 59. p.
12. SIEGMÜLLER, Renate: i. m. 12. p.
13. TRIPATHI, Sneha: Digital preservation: some underlying issues for long-term preservation. = *Library Hi Tech News*, Vol. 35. No. 2. 2018. 8–12. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/LHTN-09-2017-0067> [2020. április 22.]
14. LENGYEL Monika – SIMON András: „Rendszerváltás” a hazai könyvtárakban – divathullám vagy kényszer? = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 50. évf. 8. sz. 2003. 313–317. p.
15. TÓTH Máté: Könyvtárhasználat és információkeresés – egy országos reprezentatív felmérés eredményei. In: Bérés Judit (szerk.): *Könyvtárhasználat és az információkeresés fejlesztése*. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2019. 204–260. p. Forrás: <http://www.azekonyvtaram.hu/documents/11543/49997/A+k%C3%B6nyvt%C3%A1rhaszn%C3%A1lat+%C3%A9s+az+inform%C3%A1ci%C3%B3keres%C3%A9s+fejleszt%C3%A9se/cbf84094-e410-41dc-8859-804b1daae17c> [2020. április 22.]
16. TÓSZEGI Zsuzsanna: Az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete, a GDPR – 1. rész: Alapfogalmak, alapelvek. = *Könyvtári Figyelő*, 65. évf. 1. sz. 2019. 9–35. p. és TÓSZEGI Zsuzsanna: Az Európai Unió általános adatvédelmi rendelete, a GDPR. 2. rész: A könyvtárak adatkezelői szerepköre. = *Könyvtári Figyelő*, 65. évf. 2. sz. 2019. 195–211. p.
17. SIMON András: Integrált könyvtári rendszerben tárolt tranzakciós rekordok felhasználása a könyvtárhasználat statisztikai elemzésére. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 66. évf. 12. sz. 2019. 683–693 p.
18. RILEY-REID, Trevar D.: The hidden cost of digitization – things to consider. = *Collection Building*, Vol. 34. No. 3. 2015. 89–93. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108/CB-01-2015-0001> [2020. április 22.]
19. FRÖHLICH, Susanne: i. m.
20. BIRKNER, Michael [et al.]: Guideline zur Langzeitarchivierung. = *Mitteilungen der VÖB*, Bd. 69. Nr. 1. 2016. 41–57. p. Forrás: <https://doi.org/10.31263/voebm.v69i1.1396> [2020. április 22.]
21. Az OAIS referencia modell honlapja. Forrás: <http://www.oais.info> [2020. április 22.]

SIMON ANDRÁS

22. Preforma: D8.1R2 Competitive Evaluation Strategy/ Revision: Final 1.00, 26 October 2016, Stockholm. Forrás: <https://www.digitalmeetsculture.net/article/d8-1r2-competitive-evaluation-strategy> [2020. április 22.]
23. MAYER, Adelheid: Workshop „Software-Lösungen zur Langzeitarchivierung und Repositorien-Verwaltung aus Anwendersicht”. = Mitteilungen der VÖB, Bd. 69. Nr. 1. 2016. 151–154. p. Forrás: <https://doi.org/10.31263/voebm.v69i1> [2020. április 22.]

Simon András – 1993-ban végzett az ELTE BTK történelem-könyvtár szakán. Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának doktorandusz hallgatója. 1992 óta dolgozik magyar könyvtárakban a könyvtárazomatizálás területén. 1999 és 2002 között a MOKKA rendszergazdája. 2002-től alvállalkozóként, később alkalmazottként működik együtt az MTA SZTAKI ASZI osztályával, majd a szegedi Monguz Kft.-vel integrált könyvtári rendszerek tervezése, fejlesztése, ügyféltámogatása és forgalmazása területén.

TRANSZFEREK ÉS A KÖNYVTÁR SZEREPE A FELSŐOKTATÁS ÉS A CÉGES SZEKTOR KAPCSOLATÁBAN

NEMES LÁSZLÓ

Magyar Információtudományi Alapítvány, elnök

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A felsőoktatási intézmények egyrészt a már meglévő tudomány-, illetve szakterületi tudásvagyonot örökítik tovább a következő diplomás, illetve kutatónemzedék számára, másrészt újat állítanak elő. A felsőoktatás sajátossága, hogy nem kizárólag az oktatás és a kutatás révén van kapcsolata más társadalmi rendszerekkel és szereplőkkel. A harmadik missziónak hívott feladat, illetve tevékenységkör is mérhetően fontossá vált. Ebben összefoglalóan magában értjük azokat a tevékenységeket, hatásokat, amelyeket nem az akadémiai partnerekkel való kapcsolat, valamint az előbb felsorolt első két feladat során végeznek az intézmények, egyebek mellett a szellemi tulajdon hasznosítását és a jogok átadását, vagy a helyi, illetve országos szakpolitikák formálásához való hozzájárulást ugyanúgy, mint a lokális közösségekre gyakorolt gazdasági és társadalmi, valamint kulturális hatást, illetve szolgáltatásokat. A felsőoktatási intézmények szervezeti egységei közül a könyvtár az, amely mindhárom feladathoz szorosan kapcsolódhat, hiszen jelen van a képzésben, háttérrel biztosít a kutatásokhoz és azok eredményeinek disszeminációjához, és emellett a nem egyetemi polgárok által ez a legkönnyebben elérhető intézményi szolgáltatás. Ez azért is különösen fontos, mert az egyetemek sikerének – nem csak teljesítményének – egyik kulcsa a megfelelő színvonalú transzfer folyamatkezelés.

A DIKW-piramis (Data-Information-Knowledge-Wisdom Pyramid) első három szintje (az adat, az információ és a tudás) esetében a felsőoktatási folyamatok mindegyikében állít elő új terméket. Kérdés, hogy az oktatás és a kutatás mennyire képes ezen termékek társadalmiasítására, és milyen transzfer folyamatok léteznek? E kérdés feltevésekor el kell különíteni az intézmények reklám, illetve PR tevékenységét azoktól a transzfer folyamatoktól, amelyek a tudásvagyon alkotó elemeiből tevődnek össze. A vizsgált hazai, illetve nemzetközi intézményi gyakorlat alapján a szerző összegzi a lehetséges megoldásokat.

Ma már nem kérdés, hogy az információval gazdálkodunk, hogy adatokat hasznosítunk és hogy tudást nemcsak megszerzünk, hanem folyamatosan fejlesztünk is, különben elavul. Mindezekben óriási szerepe van a – tudomány és gazdaság jelentős részén immár természetes(nek tekintett) módon jelenlévő – digitalizációnak, amelynek következtében

az 1970/80-as évektől ismert eljárások váltak megvalósíthatóvá. A keresési folyamatok gyorsabbá váltak, a hitelesség kérdése is egyre inkább előtérbe helyeződik, hiszen korábban több idő állt rendelkezésre annak ellenőrzésére. Az analóg időszakban nem létező elektronikus információ-, illetve adatáradat alakult, amely a megnövekedett elektronikus dokumentáltságból és automatizáltság által termelt adatmennyiségből fakad. Mindez nemcsak a hétköznapi életünkre, hanem a szervezetek – legyen szó felsőoktatási intézményről, gazdasági társaságról vagy magának az államnak a szervezeteiről – működésére, illetve a kutatás-fejlesztés folyamataira is érvényes.

Miért foglal el különleges helyet a felsőoktatás az adat, az információ, illetve a tudástranszfer szempontjából? A helyzete azért speciális, mivel az oktatási szektor azon területét jelenti, amelyben az intézmények önálló és komplex rendszerként az oktatási és kutatási egységek mellett ún. *harmadik missziót* (third mission)¹ végző szervezeti egységekkel (elsődlegesen könyvtári szolgáltatásokat nyújtókkal) is rendelkeznek. A felsőoktatás nemcsak a már létező tudást adja át, illetve az információ tudássá alakításának készségét fejleszti, hanem kutatási tevékenysége folytán adatokkal is dolgozik, azok előállítása, valamint értelmezése révén. Az egyetemi szektortól a gazdasági szereplők irányába áramló tudás jelentős gazdasági potenciállal rendelkezik, ugyanakkor sok tényező függvénye, annak kibontakozási hatékonysága, egyebek mellett a kapcsolat minőségétől, a kutatók e hálózatokban betöltött szerepétől függ.²

Kutatásom fókuszában a bölcsész- és humántudományi képzésekhez kapcsolódó folyamatok állnak, amelyek más tudományterületekhez képest kevésbé feltártak. Azt már most le kell szögezni, hogy a hazai és külföldi felsőoktatási intézmények szervezeti felépítése és működése is olyan, hogy nem minden folyamat különíthető el egy-egy képzési területre, vagy szervezeti egységre vonatkozóan.

A téma vizsgálatának aktualitása három szempontból indokolható:

1. A felsőoktatás és a céges szektor közötti információ- és tudásáramlási folyamatok kiemelt jelentőséggel bírnak egy ország K+F+I teljesítménye szempontjából.
2. A digitalizáció átalakítja a felsőoktatás elsődleges (oktatási), másodlagos (kutatási és fejlesztési), valamint harmadik missziós szerepeit is.
3. A bölcsészettudományi képzési területet e modellekben eddig nem vizsgálták.

A *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság IV. konferencián* tartott előadásomban az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

1. Milyen intézményi–céges kapcsolatok léteznek általában és a vizsgált bölcsészettudományi karokon?
2. Mit jelent a digitális transzformáció az oktatás és a kutatás terén?

Napjainkra azon országok esetében, ahol az adat, az információ és a tudás mint alapanyag, illetve mint termék van jelen, mind a gazdasági, mind a kutatási szektor szereplői esetében a felsőoktatás és az üzleti szektor kapcsolatának vizsgálata a könyvtár- és információtudomány oldaláról is legitim kérdéskörre vált. A felsőoktatási és a magánszféra közti információáramlási rendszerek feltártsága tudományterületenként igen eltérő.

Az innovációs folyamatok erősödése révén a három szereplő (állam – piac – szakma) egymáshoz való viszonya megváltozott a Clark-féle *triple helix modell* 1980-as éveket tükröző alapfelállásához képest. Ez Magyarországra különösen igaz, ahol a rendszerváltozást követően az addig gyakorlatilag nem létező magánszektor létrejött, és az ezredfordulót követően kialakult start-up fejlesztési és innovációs láz felpörgette a különböző méretű vállalkozások működését. A versenyképességet alapjaiban meghatározó innovációs rendszer egyik legfontosabb részét a felsőoktatási szektor alkotja, amely azonban nem saját belső autonóm szabályozási rendszere szerint működik. Az állam által meghatározott akkreditációs, szabályozási és a fenntartói kérdésekben (az intézmények közel 40%-ban, a hallgatói és oktatói létszámot tekintve több mint kétharmadában) az állam a döntéshozó. Ennek következtében a három szektor között egyfajta függőség alakult ki. A vállalkozói szektornak előnye származik abból, ha kooperál a felsőoktatási intézményekkel, ezért érdekeltté vált a kapcsolatok kialakításában. Az együttműködés nemcsak mikro-, hanem makrogazdasági szinten is haszonnal jár, ezért az állam is érdekelt ezek támogatásban. A felsőoktatási intézmények viszont azzal szembesülnek, hogy hiába növekszik az állami szabályozás mértéke, a források nem biztosítják a folyamatos fejlesztésekhez szükséges tőkét, amelyeket viszont projektek révén a magánszektorból – elsősorban az ipari szereplőktől – be tudnak szerezni, ezért ők is nyitnak az üzleti szektor felé.

Természetesen ez a folyamat nem csak Magyarországon figyelhető meg. A vállalkozó egyetem modellje az észak-európai országokban (e tekintetben Észtország is ide sorolandó) is meghonosodott. Finnországban a Helsinkii Egyetem, Észtországban a Tartui Egyetem klasszikus tudományegyetemként a felsőoktatási elvárásoknak megfelelően működik, míg a többi egyetem ellépett a szolgáltatói egyetemi modell felé, azaz kutatásaikat a magánszektor felől érkező megrendeléseknek megfelelően orientálják. A kulcsszó a vállalkozás lett, az intézmények és az oktatók sikerességét részben a kialakított és működő kapcsolatokban mérik, az intézmények pedig folyamatos partnerkeresésben vannak. Az intézmények a képzési portfóliójukban a vállalkozásfejlesztés, az e-kormányzat, valamint az információtechnológia vonalat erősítik. Ez természetesen a műszaki és természettudományos területen érzékelhető leginkább. A Tallinni Egyetem vezető szerepét e folyamatban ez indokolja. E modellekben az egyetemi könyvtárak szerepe is felértékelődik, hiszen már nemcsak az intézmények belső kutatói, illetve tanulmányaikat folytató rétegének igényeit kell megfelelően szolgálniuk, hanem az intézményi tudástérképet reprezentálva kifelé is nyitottnak kell lenniük.

Magyarországon az ezredfordulót követően több tanulmány is megjelent a témában, ezek elsősorban közgazdasági oldalról vizsgálták az egyetemek és az ipar kapcsolatát, és mutatták be a tudás keletkezését, típusait és transzfer folyamatait a *triple helix modell*ben, a felsorolt szereplők (felsőoktatási intézmény, magánszektor, valamint az állam) között. Varga Attila 2004-ben – Florax, R. 1992-ben megjelent tanulmánya³ alapján – úgy fogalmaz, hogy a felsőoktatási intézményekben dolgozók vagy a tanul-

mányaikat folytatók vásárlásai – az úgynevezett kiadási hatás – mellett a tudáshatás, azaz a felsőoktatási intézményből a magánszektor felé áramló tudományos, műszaki, technológiai vagy gazdasági tudás hat leginkább az intézmények környezetében működő cégekre.⁴ E megállapítást magam is elfogadom, kiegészítve azzal, hogy mindezekon túl az intézmények kapcsolati hálót, valamint viselkedési és problémamegoldási formákat is közvetítenek, amelyek szintén a tudástranszfer részei. E publikációban *Varga* négyféle tudásáramlási módot különböztet meg:

1. publikálás, szakirodalmi közlemények, szabadalmak révén terjedő eredmények;
2. személyek formális vagy informális kapcsolatai révén létrejövő tudástranszfer az egyetemi és vállalati szereplők között, ebben mind a vezetői szintű, mind a munkavállalók elhelyezkedésén alapuló kapcsolatok benne vannak;
3. tudásdiffúzió, azaz formálisan az egyetemekről értékesített tudás révén;
4. a felsőoktatási intézmények fizikai létesítményeinek (pl. laboratórium és a könyvtár) használata, valamint véleményem szerint, a könyvtár esetében az ahhoz kapcsolódó szolgáltatások igénybevétele révén.

Mindezeket a későbbiekben bemutatott módszerek és eljárások alapján még kiegészítem két típussal:

1. a formális oktatásban való részvétel, amely lehetséges hallgatói oldalról, azaz a cégek vesznek igénybe továbbképzéseket, illetve lehetséges oktatói oldalról, amikor céges szereplőket vonnak be az oktatásba, órátartás, értékelés vagy gyakorlat biztosítása révén;
2. megrendelő típus, amikor a felsőoktatási intézmény kutatási irányát a magánszektorból érkező megbízások határozzák meg.

A társadalomtudományok több – általában interdiszciplináris – tudománya is leírja az intézmények és környezetük kapcsolatát, gazdasági, menedzsment, illetve marketing szempontból. A kapcsolatok lehetőségeinek szempontjairól *Inzelt Annamária* 2004-ben a *Közgazdasági Szemle*-ben megjelent tanulmánya ad követhető csoportosítási lehetőséget.⁵ Eszerint az egyetemi-ipari interakciók szintjei és típusai a következők lehetnek:

a. A vállalati alkalmazottak és az egyetemek közti ad hoc megbeszélések; b. Vállalati alkalmazottak egyetemi előadásai; c. Egyetemi oktatók előadásai cégek számára; d. Az egyetemi oktatók és vállalati alkalmazottak rendszeres (informális) megbeszélései szakmai találkozón, konferenciákon, szemináriumokon;	e. Egyetemi kutatási eredmények (szabadalmak) ad hoc jellegű megvásárlása; f. Egyetemi oktatók rendszeres alkalmazása szakértőként; g. Vállalati alkalmazottak továbbképzése egyetemi kutatók által; h. Vállalati alkalmazottak továbbképzése egyetemi oktatók által; i. Egyetemi kutatók és vállalati alkalmazottak közös publikációi;

- j. A PhD- és mesterkurzusok egyetemi és vállalati alkalmazottak közös vezetésével;
- k. Egyetemi és vállalati alkalmazottak közös szellemi tulajdonjogai;
- l. A speciális egyetemi/vállalati be rendezésekhez való hozzáférés a tulajdonos engedélyével vagy anélkül;
- m. Egyetemi kutatóhelyekbe történő vállalati beruházások;
- n. Egyetemi kutatási eredmények, szabadalmak rendszeres vásárlása;
- o. Formalizált K+F együttműködések, például kutatási szerződések;
- p. Formalizált K+F együttműködések, például közös kutatási projektek;
- q. Felsőfokú végzettségűek mobilitása az egyetemektől a vállalatok felé, és fordítva;
- r. A tudásáramlás a kipörgetett cégek kialakulásával.

Vilmányi Márton 2011-ben a *Vezetéstudomány*-ban publikált cikkében⁶ ezzel a beosztással párhuzamosan négy fokozatot különít el, amelyek a kapcsolatok és az információáramlás intenzitását jelenítik meg:

1. kutatás-támogatás pénzügyi és fizikai eszközökkel;
2. szerződéses kutatási kooperáció;
3. technológiatranszfer, amely magában foglalja a módszertani megoldások kidolgozását, szakértelem átadását, szabadalom átadását vagy fejlesztését;
4. komplex tudástranszfer együttműködések, amelyek az előbbieken túl komoly személyes egyeztetéseket, programokat is tartalmaznak mind a cégek, mind a felsőoktatási szereplők (oktatók-kutatók, hallgatók, nem oktató-kutató dolgozók) számára.

Ezek a kutatások azonban egyrészt nem tértek ki külön a bölcsész- és humántudományi területre, hanem az iparra fókuszáltak, elsősorban partnerként, másrészt nem vizsgálták az egyetemi könyvtári hálózatok szerepét.

Mit jelent a digitális transzformáció az oktatás és a kutatás terén? A 2012-es *Open Educational Resources* (OER) (Nyílt oktatási erőforrások) dekrétum UNESCO általi párizsi elfogadásával⁷ az oktatásról alkotott képünk véglegesen megváltozott. A dekrétum abból indult ki, hogy a nyílt forráskódú szoftverek mintájára lehetséges az oktatáshoz kapcsolódó erőforrások (tananyagok, keretrendszerek, módszertanok, előadók, szellemi termékek) terjesztése, újrafelhasználása. Ezen elgondolás szorosan összefügg a kutatási eredmények nyílt hozzáféréssel (open access). Az oktatási tartalmak rendszerezett tároláson alapuló elérhetőségének biztosítása a könyvtárak, illetve más gyűjteménytípusok nélkül nem elképzelhető, ugyanakkor ez maga után vonja, hogy az intézmények átalakulása is szükséges. A digitalizáció számos kihívást jelent a könyvtáraknak. Ezek a következők:

- a tárolási körülmények gyors változása, szoftveres elavulás okozta kihívások,
- hitelességi kihívások,
- a rész-egész, kontextusból való kiemelés kihívása.

Ahogy a felsőoktatás is egyre több tekintetben változik és szövi át a digitalizáció, az egyetemi gyűjtemények is több szempontból változtak. Ezeket az alábbiak szerint foglalthatom össze a szakirodalom és a saját tapasztalatok alapján:

- A Leoni Egyetemi könyvtárban végzett felmérés eredményei azt mutatják, hogy a nyomtatott gyűjtemények használata csökken azon elektronikus tartalom bősége miatt, amelyet a könyvtár előfizetéssel szerez be.⁸
- Elektronikus oktatási anyagok: az elektronikus tananyagok megalkotása új kihívást és egyben lehetőséget is rejt, a komplex tananyagok tárolásától az egyes tananyag elemek (learning asset), illetve tananyag egységek (learning objects) elérésének biztosításáig.
- A vázolt folyamat során nagy mennyiségben keletkező elektronikus tananyagok speciális, mind technikailag, mind tartalmilag rendkívül szerteágazó műfajt képviselő, erősen a szürke irodalomba hajló dokumentumtípust alkotnak. Nagy Gyula: *A könyvtárak szerepe a digitális és elektronikus tananyagok archiválásában* című 2018-as Networkshop-előadásában így fogalmazott: „Archiválásuk számtalan megoldandó, elvi és gyakorlati (pl. menedzsment, informatika) problémát felvet, amelyek egy része egyébként erősen emlékeztet a hazánkban éppen bimbózó szakaszban lévő internetarchiválás által felvetettekre, hiszen a legfőbb problémát általában a tananyagok internetről való nyomtalan eltűnése jelenti. Emellett a másik legsúlyosabb probléma a belső, intézmény felé való széles körű és egyenletes láthatóság biztosítása, amely az esetek nagy többségében szintén gondot okoz. Nagyon sok esetben az elkészült, kiváló tananyagok nem tudnak eljutni a potenciális célközönséghez, hiszen a használók nem szereznek róluk tudomást az egységes és központi rendszerbe szervezetlenség miatt.”⁹
- Az elektronikus dokumentumok használatáról több adat van, de ez nem azt jelenti, hogy többet is használnák őket. Máshogy tudjuk vizsgálni a digitalizáció miatt a trendeket, az állományalakítás jobban köthető a használatához.
- Távoli elérés: a könyvtári szolgáltatások azok, amelyek egy felsőoktatási intézmény többi szolgáltatása közül a legkönnyebben elérhetőek távolról, a legkevesebb földrajzi és jogosultsági korlátozással. Ez nemcsak a távoktatást támogatja, hanem az oktatói, illetve kutatói munka távoli pontról történő végzését is. A könyvtárak tárolás, feltárás, szolgáltatás feladathármasa a távoktatáshoz használt virtuális felületeken tárolt tartalmak esetében is olyan háttérrel biztosít, amely indokolja e rendszerek jövőbeli kooperációját.
- Az adat mint vagyon jelenik meg, azaz magával vonja, hogy annak gazdálkodási szabályait, menedzsmentjét ki kell dolgozni. A felsőoktatási intézmények középtávon nem tehetik meg, hogy csak kutatási eredményeket tesznek közzé. E feladat véleményem szerint a könyvtárakhoz kell, hogy tartozzon, mivel a tudásvagyon tárolása, leírása és szolgáltatása során kialakított és alkalmazott módszertanok megalapozzák ezt a szerepet, valamint a felsőoktatási intéz-

mények struktúrájában elfoglalt helyzetük lehetővé teszi, hogy ezt intézményi szinten tegyék meg.

- Az adatok mennyisége és minősége szükségessé teszi a mesterséges intelligencia eszközként történő felhasználását.

Összegzés és további irányok

A bevezetőben megfogalmazott három kérdésre adott válaszok alapján megállapítható, hogy a felsőoktatás előállít adatot, információt és tudást egyaránt, amelyek áramlásának szintjeit több tudomány is vizsgálta. Bizonyított az is, hogy a digitális átállás nemcsak technikailag hatott az oktatásra, hanem 2012 óta annak erőforrásait is a nyílt hozzáférésű szoftverekhez hasonlóan kezelhetjük. Mindezek mellett kérdés, hogy az egyes szereplők között milyen módon történik ennek az áramlása, melyek azok az útvonalak, amelyeket használunk? Doktori kutatásom ezen ösvényeket vizsgálja, amelynek első lépéseként azok azonosítása történt.

Az általam – nyilvánosan elérhető szolgáltatás, illetve szervezeti leírások, bemutatók, szervezeti és működési szabályzatok alapján – vizsgált hazai, illetve nemzetközi – Amerikai egyesült államokbeli Eastern Illinois University, egyesült királyságbeli University College London, valamint észtországi Tallinni Egyetem – intézményi gyakorlat azt mutatja, hogy az alábbi transzfer ösvények léteznek:

- a végzett hallgatók által hordozott tudás;
- ötletlaborok, hallgatói innovációs versenyek;
- publikációk, ez a kategória magában foglalja az írott anyagokat, az audiovizuális anyagokat és a konferencia megjelenéseket is;
- kutatási együttműködések;
- konzultációs szolgáltatások biztosítása;
- szabadalmak;
- egyetemi cégek létrehozása;
- egyetemi tananyagok kurzusok, távoktatási értékesítése (MOOC, blended learning keretében).

Annak érdekében, hogy mérni tudjuk a felsőoktatás és a céges szektor közötti kapcsolat minőségét és intenzitását ezen ösvények meghatározására szükségünk van. A következő lépés ezek intézményi összehasonlítása, illetve a felek általi használatának mérése.

Jegyzetek és irodalom

1. A Debreceni Egyetem harmadik missziós tevékenysége. Forrás: <https://unideb.hu/node/364> [2020. június 26.]
2. VARGA Attila – PARAG Andrea: Egyetemi tudástranszfer és a nemzetközi kutatási hálózatok szerkezete. = Közgazdasági Szemle, 56. évf. 4. sz. 2009. 343–358. p.

3. FLORAX, Raymond: The University: A regional booster? Economic impacts of academic knowledge infrastructure. Aldershot, Avebury, 1992.
4. VARGA Attila: Az egyetemi kutatások regionális gazdasági hatásai a nemzetközi szakirodalom tükrében. = Közgazdasági Szemle, 51. évf. 3. sz. 2004. 259–275. p.
5. INZELT Annamária: Az egyetemek és a vállalkozások kapcsolata az átmenet idején. = Közgazdasági Szemle, 51. évf. 9. sz. 2004. 870–890. p.
6. VILMÁNYI Márton: Egyetemi-ipari együttműködések a kapcsolatmarketing nézőpontjából. = Vezetéstudomány, 42. évf. 1. sz. 2009. 52–63. p.
7. UNESCO's mandate in OER. Forrás: <https://en.unesco.org/themes/building-knowledge-societies/oer> [2020. június 26.]
8. RODRÍGUEZ-BRAVO, Blanca – RODRÍGUEZ-SEDANO, Francisco: Trends in library collection circulation in spanish universities: the case of the University of León. = Library Resources & Technical Services, Vol. 60. No. 4. 2016. 248–258. p. Forrás: <https://doi.org/10.5860/lrts.60n4.248> [2020. június 26.]
9. NAGY Gyula: A könyvtárak szerepe a digitális és elektronikus tananyagok archiválásában. Networkshop 2018. Forrás: <https://doi.org/10.31915/NWS.2018.13> [2020. június 26.]

Nemes László – 2010-ben szerzett diplomát az ELTE informatikus könyvtáros szakán, 2013-ban pedig felsőoktatás- és tudománymenedzsment szakon. 2016-ban sikeres államvizsgát tett levéltár mesterszakon. Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának doktorandusz hallgatója. Az ELTE Könyvtári Nap főszervezője, valamint részt vett az ELTE és a Lett Állami Egyetem által Rigában megrendezett BOBCATSSS 2018 konferencia szervezésében. 2009-től a Magyar Információtudományi Alapítvány kuratóriumi elnöke. 2018 szeptemberétől a Pázmány Péter Katolikus Egyetem megbízott oktatója. Jelenleg a Digitális Jólét Nonprofit Kft.-nél digitális tudástár fejlesztőként dolgozik, korábbi munkahelyein is digitális tartalmak szolgáltatási rendszereivel foglalkozott e-learning, illetve egyetemi tudásközpontok számára.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2021. 421–427.

A KÖZ- ÉS ISKOLAI KÖNYVTÁRAK OKTATÁSI ÉS NEVELÉSI SZEREPÉNEK ERŐSÖDÉSE SZEMLE A HAZAI ÉS NEMZETKÖZI SZERVEZETEK IRÁNYMUTATÁSAIBÓL

ARANY-NAGY ZSUZSANNA

Budapest IX. Kerületi Szent-Györgyi Albert Általános Iskola és Gimnázium,
könyvtáros

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A tudáslapú társadalomban a könyvtáraknak igen nagy elvárásoknak kell megfelelniük, hiszen egyre távolabb kerülnek hagyományos szerepüktől. Napjainkban sokkal fontosabbá válik az információk távoli elérése. A könyvtár funkciója ezáltal átalakul, ugyanis sokkal nagyobb igény van az úgynevezett közösségi tér funkciók, és a helyhez kötött információk tárolása és szolgáltatása mellett a digitális írástudás, az információs műveltség fejlesztését célzó könyvtári foglalkozások, rendezvények szervezésére, valamint oktatási feladatok ellátására.

A közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak tevékenysége alkalmas a könyv- és könyvtárhasználatl kapcsolatos motivációra, a személyes elköteleződés növelésére, a könyvtári képzetek hatékonyságának javítására, a potenciális új olvasók megszólítására és más könyvtári rendezvények népszerűsítésére is.

A tanulmány a köz- és iskolai könyvtárak oktatási tevékenységének lehetőségeire, fontosságuk bemutatására fókuszál, olyan nemzetközi szervezetek útmutatóit, ajánlásait áttekintve, mint az IFLA, az UNESCO, az ALA és az AASL. Az említett szervezetek által kiadott irányelvek azokra az elvárásokra hívják fel a figyelmet, amelyeknek az egyes könyvtártípusoknak meg kell felelniük.

Bevezetés

A könyvtár funkciója, hagyományos használata napjainkban átalakul, ugyanis sokkal nagyobb igény van ún. közösségi tér funkciók, valamint a helyhez kötött információk tárolása- és szolgáltatása mellett a digitális írástudás, az információs műveltség fejlesztését célzó könyvtári foglalkozások, olvasásnépszerűsítő rendezvények szervezésére, valamint oktatási tevékenység ellátására. A könyvtárak társadalmunkban betöltött szerepe ezzel párhuzamosan indul változásnak. Célul tűzték ki az információs egyenlőséget, az oktatás támogatását, a kultúrákövetítést és a rekreációs lehetőségek biztosítását.¹

A könyvtárakban az oktatási tevékenység szervezése és lebonyolítása korántsem újkeletű dolog. Több nemzetközi szakmai szervezet, a *Könyvtári Egyesületek és Szervezetek*

Nemzetközi Szövetsége (International Federation of Library Association = IFLA), az *Amerikai Könyvtári Szövetség* (American Library Association = ALA), az *Amerikai Könyvtárostánárok [Iskolakönyvtárosok] Szövetsége* (American Association of School Librarians = AASL) vagy az *Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete* (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization = UNESCO) is foglalkozik a közkönyvtárak, iskolai könyvtárak és más könyvtártípusok oktatási tevékenységével. Ezek a szervezetek keretrendszereket határoznak meg és javaslatokat tesznek, iránymutatást adnak a könyvtárosok és a használók (tanulók) számára az oktatás hatékony megvalósítása érdekében. Hazánkban a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* (MKE) és a *Könyvtárostánárok Egyesülete* (KTE) fogja össze a köz- és iskolai könyvtárakban dolgozó könyvtárosokat.

Az információs műveltség, a digitális írástudás fejlesztését, valamint a kritikus és etikus forráshasználat tanítását már kisiskolás korban el kell kezdeni, ezért fontos kiemelni az iskolai könyvtárak és a szakképzett könyvtárostánárok nevelési-oktatási tevékenységét. Hazai és nemzetközi szervezetek foglalkoznak a témával, iránymutatásokat, javaslatokat tartalmazó dokumentumokat adnak ki.

E két könyvtártípus tevékenységében kiemelt szerepű az oktatás, a felhasználóképzés, az olvasóvá nevelés. A *Könyvtári Intézet* által közzétett statisztikai adatokból megállapítható, hogy 2018-ban az iskolai könyvtárak száma (4280)² meghaladta a regisztrált egyéb könyvtártípusba tartozó könyvtárak (3940)³ számát, alátámasztva, hogy a hazai iskolai könyvtárak jelentős részét képezik a könyvtári rendszernek, így oktatási munkájuk is nagy hatással lehet a digitális kor nemzedékeire.

Tanulmányomban összegzem a közkönyvtárak és az iskolai könyvtárak nevelési, oktatási tevékenységének jellemzőit, valamint a felhasználóképzésben és az olvasóvá nevelésben betöltött szerepüket az említett hazai és nemzetközi szervezetek által kiadott dokumentumok áttekintésével.

A közkönyvtárak

Magyar fordításban a *Könyvtári Intézet* gondozásában jelent meg az IFLA és az UNESCO közkönyvtárakra vonatkozó irányelveit tartalmazó dokumentuma. A dokumentumban meghatározták a közkönyvtár fogalmát, valamint elsődleges céljait is: „*A közkönyvtár elsődleges célja, hogy változatos hordozókon megjelenő forrásokkal és szolgáltatásokkal elégítse ki az egyének és csoportok tanulmányi, információs és önmegvalósításukkal kapcsolatos igényeit, beleértve a szórakozást és kikapcsolódást is.*”⁴

A dokumentum 1.3.1. fejezete a közkönyvtárak oktatási tevékenységének leírását és az arra vonatkozó ajánlásokat tartalmazza. Az IFLA és az UNESCO 1994-es közkönyvtári nyilatkozatában olvasható az alábbi mondat: „*támogatja az egyéni és az önállóan folytatott tanulmányokat, valamint az iskolarendszerű oktatás minden szintjét.*”⁵ „*Az információhoz való hozzáférés és az eredményes információhasználat lényeges a sikeres tanulmányok szempontjából,*

ezért ahol csak lehetséges, a közkönyvtáraknak kooperálniuk kell más oktatási szervezetekkel az információs források használatának megtanításában.”⁶

Az információforrások használatának tanítása, az információkeresési stratégiák el-sajátíttatása – ha már kooperációról beszélünk – számos kreatív módon is megvalósulhat. Példákat találhatunk ennek támogatására a Könyvtárostanárok Egyesületének gondozásában rendszeresen megjelenő *Kis KTE Könyvek* sorozat egyes részeiben, például a 2017-ben megjelent 9. kötetben, amely a *Könyvtárhasználati ötlettár: játékos feladatok*⁷ címet viseli.

Az IFLA és az UNESCO már említett, 2005-ben megjelent dokumentumán kívül több más nemzetközi és regionális szabályozást, iránymutatást is találunk, amelyek a könyvtárakra, iskolai könyvtárakra vetítve uniformizálják azok céljait, értékeit, valamint a követelményeket, amelyeket a XXI. századi tudástársadalom támaszt a különböző típusú intézményekkel szemben. Érdemes még megemlíteni egy 2016-os dokumentumot, amelyet az ausztrál könyvtárak számára adtak közre, és szabványokat, irányelveket fogalmaz meg a közkönyvtárak számára.⁸ Rövid bevezetés és az ausztrál közkönyvtári rendszer áttekintése után következnek az egyes szabványok és irányelvek (pl. a könyvtári menedzsmenttel, személyzettel, gyűjteményekkel kapcsolatban). A dokumentum deklarálja, hogy az ausztrál közkönyvtárak támogatják és kiszolgálják a helyi közösségek információs, oktatási, kulturális és rekreációs igényeit. Alapelvük az információs forrásokhoz, oktatási eszközökhöz való hozzáférés biztosítása, valamint az infokommunikációs technológiák és könyvtári források használatának oktatása. A kiadványból megismerhetjük az ausztrál közkönyvtárak folyamatos tanulástámogatási tevékenységét, amelyet kiterjesztettek nemcsak a felhasználókra, hanem a munkatársaikra is. A XXI. századi elvárásokhoz igazodva igyekeznek lehetőséget adni az élethosszig tartó tanulásra és támogatják is azokat, akik erre fogékonyak. Az általuk szervezett oktatási programok között hangsúlyosak az információs műveltség, a digitális írástudás, a médiaműveltség és a kritikai gondolkodás fejlesztését célzó rendezvények, amelyek hatással vannak az olvasói aktivitás növekedésére is.

Az iskolai könyvtárak

„Az iskolai könyvtár mindenki számára a tanítás és tanulás színhelye.”⁹ Ezzel a mondattal kezdődik az IFLA és az UNESCO közös kiadásában megjelent, az UNESCO Közgyűlés által 1999-ben elfogadott iskolai könyvtári nyilatkozat. A nyilatkozat kitér az iskolai könyvtárak missziójára, meghatározza a feladatait, beszél az oktatás támogatásáról, a megőrzés, feltárás és szolgáltatás hármásáról, amely minden könyvtártípusnak – beleértve az iskolai könyvtárakat is – alapfeladata. Kiemeli, hogy az iskolai könyvtáraknak többszintű együttműködést szükséges ápolniuk az iskola tanári karával és vezetőségével. Elengedhetetlen, hogy a könyvtári rendszerben is elfoglalja a helyét, biztosítva ezzel felhasználói számára a szükséges információkat, dokumentumokat. Az iskolai könyvtárak mintegy hídszerepet töltenek be az olvasóvá nevelés, valamint a szövegértés fejlesztése terén. Képletesen szólva

„félúton” helyezkednek el a tanterem és az otthon falai között, biztosítva ezzel a lehetőséget a tanórai és tanórán kívüli keretek között történő tanulásra, információszerzésre.

A Könyvtári Egyesületek Nemzetközi Szövetsége (IFLA) 2015-ben adta ki *Barbara Schultz-Jones* és *Dianne Oberg* szerkesztésében az IFLA *Iskolai könyvtári útmutató* című dokumentum 2. javított kiadását, amelynek magyar fordítását egy évvel később a Könyvtárostanárok Egyesületének köszönhetjük. A 2016 óta magyar nyelven is elérhető dokumentum – a közkönyvtári irányelveket megfogalmazó dokumentumhoz hasonlóan – részletesen tárgyalja az iskolai könyvtárak küldetését és céljait, működésük jogi, gazdasági hátterét, az emberi, digitális és fizikai erőforrásait, az iskolai könyvtári programokat, valamint a közönségkapcsolati tevékenységeit. Ahogyan *Barbara Schultz-Jones* és *Dianne Oberg* szerkesztők az előszóban megfogalmazták: „Ez az útmutató azért készült, hogy támogassa az iskolai könyvtáros szakembereket és az oktatási döntéshozókat abban az erőfeszítésükben, hogy gondoskodjanak arról, hogy minden diák és tanár hozzájusson olyan hatékony iskolai könyvtári szolgáltatásokhoz és programokhoz, amelyeket képzett iskolai könyvtárosok nyújtanak számukra.”¹⁰ Az útmutató megfogalmazza, hogy „az iskolai könyvtárak az egész világon olyan tanulási környezetként működnek, amely biztosítja a fizikai és digitális helyszínt, hozzáférést a forrásokhoz, a tevékenységekhez, a szolgáltatásokhoz, ezáltal segítve, támogatva a diákokat, tanárokat és az egész tanulási közösséget.”¹¹ A dokumentum szól az iskolai könyvtárak iskolán belüli szerepéről, amely szerint a tantervekbe integrálva kell aktív oktatási programokat biztosítani a diákok forráshasználati készségeinek, kritikai gondolkodásának, információs műveltségének, digitális írástudásuk, olvasási-, szövegértési- és íráskészségük, továbbá szociális- és tanulási készségeik fejlesztésére. Ezeket a könyvtár tanórai és tanítási időn túli foglalkozások segítségével is megvalósíthatja, ügyelve arra, hogy módszertanában igazodjon a XXI. századi elvárásokhoz.

A dokumentumban 16 ajánlást fogalmaztak meg a könyvtárosok és iskolai könyvtári döntéshozók számára, az iskolai könyvtár cél- és küldetésrendszeréről, tevékenységének ellenőrzéséről, értékeléséről és szabályozásáról az állományára, kapcsolati hálójának kialakítására, munkatársainak kompetenciáira, valamint szervezett programjaira vonatkozóan.

Készültek regionális szabályozások, útmutatások is. Említésre érdemes Texas állam iskolai könyvtári programja, amelyet 2017-ben fogadtak el. A programban nagy hangsúlyt fektetnek a XXI. századi kompetenciák (digitális írástudás, információs műveltség) fejlesztésére. Nagy szerepet kap a digitális tanulási környezet kialakítása és használata is. Helyet kapnak olyan napjainkban teret hódító, új oktatási módszerek is, mint például a kutatásalapú (vagy felfedezésalapú) tanulás (*inquiry-based learning*). Az olvasásnépszerűsítés mellett kiemelt jelentőségű a dokumentumban a biztonságos és gondoskodó környezet¹² kialakításáról szóló fejezet.

Az iskolai könyvtárak tevékenysége magabiztosan illeszkedik a XX. század végén létrejött új paradigmába, amely gyökeres változásokat hozott a pedagógiában. „A konstruktivista tanulás felfogása szerint a tanulás egy belső konstrukció eredménye, azaz a tanuló a tudást saját maga építi fel saját belső folyamatai által. [...] Az előzetes tudásnak segítségével értelmezi az új

ismereteket, amelyekhez kapcsolja, majd rögzíti az újakat. Az irányzat szerint [...] megfelelő tanulási környezetet kell létrehozni a tanulók számára ehhez a [...] folyamathoz.”¹³ A konstruktivista pedagógia elméletébe remekül beleilleszkedik az inquiry based learning módszertana. A felfedezésalapú tanulás egyik legmegfelelőbb szintere az iskolai könyvtár lehet, ahol a diákok szabadon kutathatnak a számukra rendelkezésre álló állományban, adatbázisokban.

Hatékony módszerek és eszközök a könyvtárak oktatási és olvasásnépszerűsítő tevékenységében

Számos olyan eszközt, módszert ismerünk, amely a könyvtár- és olvasásnépszerűsítésben hatékonyan alkalmazható. A felhasználók szívesen járnak író-olvasó találkozókra és más könyvtári rendezvényekre. Jó irányba fejlődik a könyvtárról alkotott képük, ha a rendezvényeknek köszönhetően olyan élményeket kapnak, amelyekre pozitívan tekintenek vissza. A következőkben három olyan módszert és eszközt mutatok be, amelyek hatékonyan alkalmazhatók könyvtári környezetben is.

Az egyik ilyen lehetőség a könyvtárak számára *olvasókörök* szervezése. Bérés Judit¹⁴ összefoglalójában az olvasókörök célrendszeréről ír. Megfogalmazza, hogy az olvasókör „az informális és interperszonális tanulás egyik lehetséges és fontos helye, ahol a legkülönbözőbb életkorú, háttérű és érdeklődésű emberek találkozhatnak és oszthatják meg egymással a közös olvasmányhoz kapcsolódó érzéseiket, gondolataikat.”¹⁵ Az olvasókör egy „szellemileg inspiráló légkör”¹⁶, amely teret ad a saját vélemény kifejtésére. Célja a közös olvasmányok elemzésén keresztül a csoport tagjai ismereteinek bővítése, műveltségük, önismeretük indirekt módon történő fejlesztése. A módszer sajátossága, hogy bármely korosztálynál alkalmazható.

Hosszabb távú, többnapos olvasásnépszerűsítő program keretében a könyvtáraknak lehetőségük van *olvasótáborok* szervezésére, ahogy ezt Gombos Péter¹⁷ is kifejti. Többféle olvasótábor szervezhető, a legfontosabb azonban, hogy a foglalkozások vezetője minden esetben pedagógiai gyakorlattal rendelkező személy legyen, aki, ha szükséges, képes rögtönözni. Az olvasótáborokban számos pedagógiai módszer segítségül hívható a kooperatív tanulásszervezéstől kezdve a csoportmunkán át a drámapedagógia eszköztáráig.

Könyvtárostánárként, pedagógusként figyelmet szentelek a játékosítás módszerének. A téma hazai és külföldi szakirodalma az utóbbi években vált népszerűvé. Noha a módszer elsődlegesen az üzleti szférából indult útjára, a pedagógiában is egyre nagyobb teret igyekszik meghódítani, így érdemes lehet ezt a későbbiekben a könyvtárak aspektusából is megvizsgálni.

Összegzés

Írásomban olyan hazai és nemzetközi szervezetek által jegyzett iránymutatásokról szoltam, amelyek a könyvtárak céljait fogalmazzák meg és a működésüket segítik. Ajánlások, jó gyakorlatok és megvalósult programok széles választéka áll rendelkezésünkre.

A bemutatott dokumentumok azért jöttek létre, hogy segítsék a könyvtárakat és könyvtárosokat a XXI. század társadalmának való megfelelésben, az élethosszig tartó tanulás támogatásában, vagy akár az információs műveltség fejlesztésében való részvételükben.

A könyvtárak oktatási tevékenységének központjába az információs műveltség, a digitális írástudás, a médiaműveltség fejlesztését célzó programokat kell helyezniük, legyen szó bármely korosztályról. Ismerünk olyan programokat, amelyek IKT használatot tanítanak idősebb generációknak, de tudomásunk van ifjakat megcélzó író-olvasó találkozók szervezéséről, amelyek célja az olvasás népszerűsítése. Nem ritka az olvasótáborok, könyvklubok (kvízestek, vetélkedők) szervezése, nem is szólva az elmúlt években egyre népszerűbbé váló *Múzeumok Éjszakája* vagy a *Könyvtári Éjszaka* nevű rendezvényekről. A könyvtárak közösségi térként is funkcionálnak, teret biztosítva a közös tanuláshoz és az önálló, csendes kutatáshoz is. A közösségi tér funkciók és a könyvtári közösségépítés erősítésére hozták létre a különböző játékesteget, amelyek az elmúlt évek tapasztalatai alapján egyre nagyobb látogatói létszámnak örvendenek.

Az iskolai könyvtárak szerepvállalása – szakképzett iskolai könyvtárosok, könyvtárostanárok segítségével – a fent említett XXI. századi készségek fejlesztésében, ismeretek bővítésében nem elhanyagolható. Egy-egy jól felszerelt iskolai könyvtár kiváló tere a formális és informális keretek között megvalósuló tanulásnak. Az iskolai könyvtárak nagyban hozzájárulnak a konstruktivista pedagógia, valamint a felfedezésalapú tanulás támogatásához, az olvasásnépszerűsítéséhez és az olvasóvá neveléshez.

Jegyzetek és irodalom

1. TÓTH Máté: Új típusú együttműködések. In: Béres Judit (szerk.): A könyvtárhasználat és az információkeresés fejlesztése. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2019. 317–345. p.
2. Könyvtári Intézet: A magyarországi iskolai könyvtárak statisztikai adatai és mutatói 1947/1948–. Forrás: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/magyarorszag-i-iskolai-konyvtarak-statisztikai-adatai-es-mutato-i-19471948-statistical> [2020. február 25.]
3. Könyvtári Intézet: Minden könyvtár minden adata. Forrás: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/minden-konyvtar-minden-adata-2018> [2020. február 25.]
4. GILL, Philip: A közkönyvtári szolgálat: az IFLA és az UNESCO fejlesztési irányelvei. Budapest, Könyvtári Intézet, 2005. 15. p.
5. Uo.
6. Uo.
7. BOGYÓ Katalin, Cs. – DÖMSÖDY Andrea (szerk.): Könyvtárhasználati ötlettár: játékos feladatok. Budapest, Könyvtárostanárok Egyesülete, 2017.
8. Guidelines, standards and outcome measures for australian public libraries. Canberra ACT, Australian Library and Information Association, 2016. Forrás: <https://www.alia.org.au/sites/default/files/Guidelines%20Standards%20and%20Outcome%20Measures%20for%20Australian%20Public%20Libraries.pdf> [2020. február 26.]

9. Az IFLA és az UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozata. 1999. Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/school-library-manifesto-hu.pdf> [2020. február 24.]
10. SCHULTZ-JONES, Barbara – OBERG, Dianne (ed.): Iskolai könyvtári útmutató. Hága, IFLA, 2015. 5. p.
11. Uo.
12. School library programs: standards and guidelines for Texas. Austin, Texas State Library and Archives Commissionand, Texas Education Agency, 2017. Forrás: <https://www.tsl.texas.gov/sites/default/files/public/tslac/ld/schoollibs/costforstandards/Texas%20School%20Library%20Standards%20E-Version%20FINAL.pdf> [2020. február 26.]
13. TÓTH Viktória: A köznevelés és könyvtárai – az iskolai könyvtárak hídszerepe a szövegértés fejlesztésében. In: Barátné Hajdu Ágnes – Béres Judit (szerk.): Szövegértés-fejlesztés a könyvtárban. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2019. 281. p.
14. BÉRES Judit: Olvasókör. In: Barátné Hajdu Ágnes – Béres Judit (szerk.): Olvasásfejlesztés könyvtári környezetben. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2019. 12–13. p.
15. Uo.
16. Uo.
17. GOMBOS Péter: Olvasótábor. In: Barátné Hajdu Ágnes – Béres Judit (szerk.): Olvasásfejlesztés könyvtári környezetben. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2019. 13–15. p.

Arany-Nagy Zsuzsanna – a Budapest IX. Kerületi Szent-Györgyi Albert Általános Iskola és Gimnázium könyvtárosa, valamint az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának doktorandusz hallgatója. Tagja a Magyar Könyvtárosok Egyesületének és a Könyvtárostanárok Egyesületének. 2019-ben neki ítéltek *Ár év ígéretes könyvtárostánára* címet. Kutatási területe: az iskolai könyvtárak szerepvállalása a közoktatásban.

ABSTRACTS

ARANY-NAGY, Zsuzsanna: Strengthening the Roles of Public and School Libraries in Education

In a knowledge-based society, libraries have to meet high expectations because they move further away from their traditional roles. Nowadays, it is more important to have remote access to information. The functions of the libraries are changing. As information literacy or digital literacy is becoming more important, libraries need to organize programs that improve these skills. Educational programs in libraries are also important. Gaining personal engagement, motivating the use of books and libraries, increasing the effectiveness of librarian training, promoting potential users, or making library programs are more and more popular. In such activities, we can involve public and school libraries. In this study, I focus on presenting the educational activities of public and school libraries. I review the guidelines of international organizations such as IFLA, UNESCO, ALA or AASL. These organizations published standards and guidelines where they listed expectations for these types of libraries.

BALÁZS, Géza: We Are in an Evolutionary “Rush”

The digital revolution is changing our relationship to books fundamentally. The question is what we gain and what we lose in this evolutionary “rush”. The writing is a personal, philosophical and practical account of my relationship to books.

BIBOR, Máté János: Lestár Gyulaffi's Schooldays

Lestár Gyulaffi (1556–1606?) was the secretary of the Greater Chancellery of the Principality of Transylvania. Today, he is best known as a writer of historical notes and commentaries. He spent his childhood in Transdanubia, and after the death of his father, he was looked after by an uncle, László Gyulaffi, a famous figure of the wars against Turkey. With the help of this influential relative, the young Lestár was admitted to the Lower-Austrian Provincial School (Niederösterreichische Landschaftsschule). Most of the sources referring to this Vienna based school, founded in 1565 and financed by the Holy Roman Emperors, have survived from the years when Lestár Gyulaffi was studying there (1571–1574). Both the study plan of 1573 and the report filed in the same year by the imperial investigating committee have been preserved. These documents reveal how the teenage Lestár spent his schooldays.

BODA, Gáborné KÖNTÖS Nelli: Self-Reflection and Professional Self-Knowledge in the Service of Bibliographic Description

The social, cultural, and technological changes of the recent decades did not leave the libraries intact. In the spirit of user and service focused approach, the work processes of the libraries have been transformed, the tools and the methods for describing documents and building catalogues have also changed. This inevitably led to the changing of the scope of the related professional competences.

The quality of the computer catalogue of our days is defined by several factors simultaneously, the same way as the quality of the library card catalogues of the old times. The quality of both is defined by the size and the composition of the file, the system of the applied regulations, the avail-

able technical background, the user demands, the tradition, the examples that are observed by the librarians – and not least – by the professional skills and experience of the person preparing them. Self-reflection is an integral part of lifelong learning. Librarians need the systematic consideration and analysis of their experiences and acts, a determining element of establishing their professional self-knowledge and professional identity, which may significantly contribute to successfully adapt to the changed environment and to perform the new requirements in order to describe documents in the 21st century.

We review the educational targets and professional competencies of the bachelor's degree education of Library and Information Science and of the master's degree education of Library Science defined in the 18/2016. (VIII. 5.) EMMI Regulation from the aspect of professional self-knowledge in order to see which knowledges, proficiencies, skills and capabilities are essential for the self-reflection of the people participating in the value creating work processes of exploring the library collections, for implementing their professional self-evaluation.

BORSODI, Csaba: On the Waves of Reforms: Introduction and Changes in the University Librarian Education at the Eötvös Loránd University between 1948/49 and 1956

Prior to World War II there was no university education for public collection (libraries, archives, museums) experts in Hungary. No extensive reform took place in the Hungarian higher education during the so-called coalition era, between 1945 and 1948. The first reform proposals appeared in 1947 but they came into force only after the one-party state dictatorship came to power. The government decree establishing the university training of librarians was issued in 1949. According to the decree, the training of librarians, archivists and museologists was launched at the Pázmány Péter University (known as Eötvös Loránd University from September, 1950). The first librarian students began their five-year-long, two-major training during the second semester of the academic year 1948–1949.

On the waves of the different reforms following each other, the training was four-year-long and two-major in the academic year 1950–1951, from 1951–1952 until 1953–1954 it was five-year-long and single subject, while in 1954–1955 and the years following it was four-year-long and two-major. Another reform took place under the leadership of Máté Kovács as the head of department. Thirteen institutes came into existence, one of them was the Institute of Library and Information Science, as the result of the reorganization at the Faculty of Humanities in October 1949. Béla Varjas and Zsigmond Telegdi were the heads of the institute as university private teachers. The institute became a department after further reorganizations.

CSÍK, Tibor: Lessons from the First Century of German Library Science

The German library science has been studied from the works of Michael Denis, Martin Schrettinger, and Friedrich Ebert. These three scholarly librarians had significantly different ideas of library science. Scientific literature, and specialist periodicals were formed in the middle of the 19th century. The approach to libraries and library science was characterized by the dualism of the historical approach (history of books, libraries and literature; paleography; codicology etc.), and the approach focusing more on the librarianship in practice (cataloging etc.). The librarian education at the Göttingen University from 1886 was featured by this dualism. The auxiliary sciences of library (Bibliothekshilfswissenschaft) were educated at the department of the university, led by Karl Dziatzko, professor of classical studies, and former head of the Breslau

ABSTRACTS

Univesity Library. The librarian's qualifying examination was regulated in 1893 in Prussia, and the ministerial decree was determined by the dual approach. The advances in technology and science at the end of the 19th century were challenges for the libraries and the library science. New science policy, as well as cultural and educational policy, initiated by Adolf von Harnack, reformed the content of librarian education.

DIPPOLD, Péter: Some Aspects of the Demand and Satisfaction Survey of the Ervin Szabó Metropolitan Library in 2018

The demand and satisfaction survey was conducted between 18th April and 2nd May, 2018 in every branch library of the Ervin Szabó Metropolitan Library by traditional and online questionnaires. 2505 users participated: this quantity seems enough to identify the special needs and to draw general conclusions.

In my article I try to demonstrate how the trends of changing for public libraries turn up in the survey. Some diagrams show concrete facts according to the practical experiences of librarians. The management of a library does not base its decisions on divination. The demand and satisfaction survey makes possible that the decisions lean on real facts and measurement results.

ESZENYINÉ BORBÉLY, Mária: Examining the Role and Impact of Higher Education in Improving the Digital Competences of Librarian Students and Employees

Recently two national representative surveys have been organized by the Museum and Library Development for Everyone "My Library" EFOP-3.3.3.-VEKOP/16-2016-00001 Project in the topic of digital competence. 1786 librarians participated from various public libraries in the first survey and 1868 in the second. As a result, an extremely rich data set provides now an opportunity to get a picture of the digital skills of librarians and the major influential factors of digital competence levels. This study would like to know what is the impact of higher education, and library studies within it, on the digital competence of librarian students and library employees.

The study presents the most important results of the examinations and shows which digital competence areas and competences are in clear connection with education and qualification. The results of the research factually demonstrated that the university librarian training significantly improves the students' digital competences.

FODOR, János: The Reality of an Archive and the Possible Reconstruction of the Past

This year is marked by two anniversaries: we celebrate the 70th anniversary of the launch of the first librarian training in higher education in the country, and it is the 90th anniversary of the birth of the Kossuth Prize-awarded poet and librarian, András Fodor. The two stories certainly meet at two points: András Fodor was present as a first-year student at the start of the librarian training, and his oeuvre is present half a century later in training program of the librarian students of the present.

We have previously reported on the public launch of the Fodor András Network Edition, so now, at a conference celebrating the anniversary of librarian education, it would be appropriate to present the former connection between these two stories and to report the relevant results of our work. But this is not an easy task.

How complete and accessible is the past in the remaining documents, how complete is the reality of an archive? Can the resolution of a seventy-year-old image be increased subsequently? Do we

have the right to override the former editorial principles and creative concepts? Do the connections, the added information fill the gaps? In what direction can we expand our knowledge in the field of digital humanities? Are narration and storytelling essential for informing posterity? Can we replace it with other means of presenting the collection, or reduce the distortion of the angles? This study addresses the limitations and opportunities of the Network Edition, as a lesson on the limits of the reconstructability of the past, and presents the current goals and perspectives of the project, which has been developed with the contribution of the successive generations of students.

HAJDU BARÁT, Ágnes: Trends in Library Architecture. Modern Libraries, Library Interiors from All Over the World

A library building development program should begin with a comprehensive review of longterm goals, collection policy, staff, and services. The objectives appear in the Library Building Program Statement, which is in fact a practical definition of the functional needs of the institution, defined by projected use and service objectives.

Free access to information is a common principle that necessarily interweaves all the objectives and task sets. International trends and strategies can help us identify new and expected needs, but at the same time, there is a need to take stock and plan for the needs of local communities. Today's library building features: an imposing and space-fitting building which, in addition to the spectacular appearance, is also capable for an economical operation (colors, pergola-like cover, natural light, shading, appearance of green library principles); separate functional, variable spaces, transparent structure helping orientation; services based on modern ICT technology; comfortable interiors rich in colors and aesthetic furniture; elements motivating local identity.

It focuses on value creation: efficiency instead of accessing information, attention to people, partnership and collaboration, learning and information literacy, and diverse specialized services. By reinterpreting the concept of the library, it provides inspiration to the users who are no longer passive elements of the system, as they are looking for experience and not only knowledge; they do not want to obtain information but to produce it.

KEREKES, Pál: Popular Audiovisual Databases of Originally Textual Literature

Audiovisual versions are becoming increasingly popular in the digital formations of literature. In particular, audiovisual text variations may be important for the promotion of contemporary literature. This study introduces Hungarian literary audiovisual platforms, focusing primarily on works by contemporary authors. Given the richness of supply, the author concludes that librarians can also take care of content alongside traditional content preservation. Content curators can help promote valuable digital literature through audiovisual versions.

KISZL, Péter: The Responses of Library and Information Science and Tertiary Level Training to Economic, Social and Technological Challenges

The year 2019 marked the 70th anniversary of university-level librarian training in Hungary, and also that of the Department of Library Science of the Faculty of Humanities of Eötvös Loránd University. On this occasion, we take a look at the major accomplishments of the biggest domestic training and research institution of this field, which currently operates as the Institute of Library and Information Science with two departments (the Department of Library Science and the Department of Information Science) and an independent specialized library,

ABSTRACTS

and where all post-secondary education programs (bachelor's program, master's program, undivided teacher training, and doctoral program) are available. This paper touches upon the challenges presented by the economic, social, and technological environment, and introduces the professionally committed innovations of this unique school, training the new generations of Hungarian librarians. Starting out from their endeavours to internationalize training and research, the present paper also outlines the global trends and educational tendencies observed during the turbulent development of Library and Information Science (LIS), a discipline which is measured, known and recognized by renowned bibliometric systems. The level of the digital competence in Hungary, based on the EU's Digital Economy and Society Index (DESI), is currently below the EU average, and the LIS Skill Center model developed by the Institute is intended, among other things, to improve this ranking. The planned center aims to promote a more effective university support for the multifunctional library system and library strategies, and also to strengthen this scientific field, profession, and training in Hungary, operating under increased digital and financial pressure.

KOSZTYÁNNÉ MÁTRAI, Rita: OPAC's Through a Screen Magnifier: How Does a Visually Impaired Person Search in Online Library Catalogs?

The perspicuity of a website's interface depends on many factors. It is very important for sighted users to easily find where the main parts of the website are, so that they can navigate quickly to the information they need. Not only sighted users, but also visually impaired users review the site first, looking for the main parts, after which they immerse themselves in navigation through the screen magnifier.

How do visually impaired users find the information they need? How do they see the screen? What difficulties do they encounter in their search? In this project, I examine how user-friendly are the widely used online public library catalogs from the perspective of visually impaired users and make recommendations for improving their usability.

NAGY, Andor: Personal Digital Legacy Preservation by Libraries

The process of information production has changed in many areas of life since the emergence of the first digital computers, and data carriers are rarely analogue anymore. Paper-based text has been replaced by digital text; pictures are stored as bits and bytes instead of on rolls of film; and, in many cases, we manage our official and personal businesses through the internet, in the digital space. As a result of these changes, the personal legacy created throughout a person's lifetime is increasingly dependent on the lifespan and reliability of computers and electronic data storages. In addition, due to the widespread use of online services and cloud technology, in many cases the data created is not accessible through exact means and from a fixed location, therefore its full exploration is extremely difficult. This runs the risk that personal legacies which are stored electronically, and often at web addresses unknown to the successors, may be less complete compared to legacies from the era of analogue data carriers. Dozens of online services were launched over the past decade to address this problem, but many of these got discontinued or proved not to be reliable enough to entrust them with our most precious data. In this paper I explore whether it is possible to preserve our digital data over our lifetime with sufficient security, and whether libraries can serve as partners in this process.

NEMES, László: Transfers and the Role of the Library in the Relationship of Higher Education and Business Sector

Higher education institutions pass on the existing knowledge of science and specialties to the next generation of graduates and researchers, while they produce new ones in the same time. The peculiarity of higher education is that its connections to other social systems and actors are not restricted to education. The division of this task also includes research, as well as the task called the third mission (a set of services and impacts, which is neither education nor research). In my opinion, it is the library among the organizational units of higher education institutions which can be strongly related to all three tasks, as it is present in training, provides background for research and dissemination of its results, and is the most easily accessible institutional service for non-university citizens. This is especially important because one of the keys to the success of the universities is the transfer management process of the right standard.

For the first three levels of the DIKW pyramid (data, information and knowledge), higher education processes produce a new product. The question is, to what extent can education and research socialize these products, what transfer processes exist? In this question, the advertising and PR activities of the institutions must be separated from the transfer processes which are composed of the constituent elements of the knowledge asset. Based on the domestic and international institutional practices examined by me, I summarize the possible paths.

NÉMETH, Katalin: With and Without Symbols: the Autism-Friendly Library

Autism Spectrum Disorder (ASD), as the name implies, is not a single condition, but exists in many forms. People with autism may be sensitive to sounds, smells, and touch, moreover, may also have difficulty in following the rules of social interaction. Not only non-profit institutions, but also stores are working to provide the right conditions for people with autism, which is why many ongoing initiatives have been launched in libraries to develop and redesign library spaces and services for everyone. In addition to good practices from abroad, this study presents Hungarian examples and services offered to people directly and indirectly affected by autism, such as family members.

RADÓ, Rita: The Impact of Digitization Workflows on Library Organization Development: an Overview of National Libraries in Europe

Public collections are one of the most important content providers for the knowledge-based society. It is in our and our users' common interest to ensure the access to cultural goods in a complete, easy, and freely accessible way. The assets and systems of the digital world are a very big step forward in this process.

Libraries should be available to readers in digital form; in order to achieve this in a modern, user-friendly environment, the operating and service systems of the libraries need to be reconsidered. Most literature focusing on library innovation make recommendations on what new services should be provided by the libraries, what projects they should do, or what systems they shall use, without considering the novel challenges an institution is facing in practice. Very little attention is paid to the inevitable organizational changes in digitization and library innovation, and how these developments influence library organization and transformation.

In my study, I show how the organizational development of several European national libraries answered to the challenges of (a) digitization, (b) the increasing number of digital documents, and (c) the integration of digitization workflows.

SENKEI-KIS, Zoltán: Library as a Source of Stress. How to Cope with Library Anxiety?

Library anxiety is a psychological block which can discourage the day-to-day use of the library. Therefore, it is important for reference librarians, interacting with readers, to know and understand this problem. Library anxiety is a psychological burden which arises when entering the library. It is caused by various factors. Emotional blocks in the individual and negative feelings caused by the institutional features can lead to equally depressing strains in users. According to previous research (Mellon, 1986), there are basically four main factors behind students' problems: they have an uneasy feeling about the size of the library; they do not know where to find what they are looking for as they do not understand the structure of the library; they do not know how to put together a study; or they do not know how to behave in a library. That is why they feel embarrassed and ashamed, so they do not dare ask for help. The keys to success are the creation of a user-friendly environment, the understanding attitude of the librarians, the acknowledgement of library anxiety, and the education of information literacy and library use.

SIMON, András: The Scope of Duties and Possibilities of Data Management in the Databases of Integrated Library Systems

There is far more information saved in the integrated library automation software than it is visible to customers or even to librarians, on the user interfaces. The system managers and developers usually do not erase the deleted data from the database. They set them only to deleted status and hide them from the user interface. The backup of an ILS usually contains the complete database, so the hidden, non-current data remains in the database until the end of the lifecycle of the application. Even after conversion, the hidden records or record elements still exist in the database of the new system too. The reason for keeping unnecessary information in the system is that erasing data can often cause problems in a system, and the garbage in the database can often prove useful. This article looks over the types and roles of the database elements, the ways and aims of data archiving, and the cases when the information should be erased from the ILS. It is worth to paying attention to the reasons of keeping unusual records in a database. Librarians should receive information on how to utilize the non-current data units in the system, in order not to consider the archiving of complete databases as a time consuming and money wasting activity.

SZÜTS, Etele: Comparison of the Digitisation Strategies of Hungary and the Netherlands

The member states of the European Union (EU) do not have a uniform strategy for their cultural heritage digitisation. As present, the member states have different solutions for preserving and publishing their cultural heritage according to the sole Recommendation of the European Commission (EC) in effect on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation (2011/711/EU). In Hungary, the Ministry of Human Capacities (Emberi Erőforrások Minisztériuma – EMMI) has elaborated centrally the long-term (2017–2025) Public Collection Digitisation Strategy (Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia – KDS), with the involvement of the affected public collection institutes and other professional organisations, which defines the institution system and methodology of the digital preservation of our cultural heritage. The EC and the member states highly support the aggregation activity of the common pan-European archive Europeana Collections. According to its operation model, Europeana

accepts cultural heritage objects (CHO) exclusively from trusted aggregators accredited by the Europeana Foundation. At the time of the writing of this study, 37 institutes and organisations in 24 countries – including Hungary – are accredited to data service activities in compliance with the principles established by Europeana. Among the member states, the Netherlands has the highest number of accredited aggregators – five institutes –, and gives home to the Europeana Foundation too. In my present study, I am comparing the Hungarian aggregation model defined by KDS with the Dutch methodology, and show the similarities and dissimilarities. In Hungary, according to the KDS schedule, the construction of a national level web harvesting service is not finished yet, but in the Netherlands the service was developed much earlier, using a different method. I would like to give an insight into this field as well in my study. Beside the relevant literature, my comparison is based mainly on the progress reports issued by the two member states.

TÓSZEGI, Zsuzsanna: Digital Native Students, Digital Immigrant Teachers. New Ways, New Teaching Methods in the LIS Curricula

Generational differences have never been as sharp as those between the people born in the 20th and the 21st centuries. There have always been differences in values between successive generations, but the difference between digital natives and former generations is paradigmatic. Compared to older generations, the skills and competences of the Z generation in relation to new information and communication technologies (ICT) are much more advanced, adaptive – or at least they appear to be so.

The greatest challenge for education is to find ways to bridge the gap between digital immigrant teachers and digital native students. This is especially true in higher education, where future intellectuals need to be prepared for the ability to adapt to an exponentially accelerating technological development.

The theory and practice of the librarian profession have been fundamentally changed by ICT: digital databases, digitization, network communication, etc. This profound transformation was carried out by the digital immigrant generation, but the results are not enough to win the recognition of today's university students. Those who were born in an age of omnipresent digital media, perceive the Gutenberg Galaxy (and its followers) as obsolete and out of date.

New philosophical foundations, innovative methods, and advanced learning mechanisms have also emerged in LIS education, including design thinking, project-based learning using ICT tools, and the development of multi- and hypermedia-based learning environments.

VIDA, Tivadar: The Archaeologist and His Libraries

As part of their fieldwork, archaeologists encounter every aspect of the lives of past communities that left some sort of physical imprint underneath or above the ground. At the same time, the assessment and interpretation of the finds call for the recognition of broader patterns pointing beyond the material record itself, as well as for the reconstruction of broad political, economic, cultural and religious systems. The search for parallels and analogies to the finds and the archaeological features is still conducted in libraries, where essential information can lie concealed in old books and studies so much as in fresh publications. For archaeologists, a library is not merely a repository of the newest theoretical and methodological works, but also a database, a genuine goldmine of unpublished groundplans, records, documents, systematic collections of inscriptions and essential handbooks that have lost none of their relevance.

ABSTRACTS

The basic assessment and classification work can be undertaken in the specialised libraries housed in museums, universities and research institutes, where books are grouped according to periods, major research themes and/or geographic regions. More exceptional and unusual finds and archaeological enigmas raising broader historical and cultural questions prompt archaeologists to venture into previously unexplored Hungarian and foreign libraries.

WINKLER, Bea: Imaginary Report on How to Build a Chatbot

The involvement of the internet, chat and artificial intelligence is constantly increasing in everyday tasks, so libraries need to find ways to help users in this area as well. The use of live chatbots in libraries can be one of them. My study draws attention to the issues, tasks, and problems associated with the implementation of a library chatbot. The aim of the present work is to find the balance, avoiding excessive anxiety and unrealistic optimism.

ZSÖMLE, Viktor: The Library of the 21st Century: the Smart Library

It has been 20 years since a British engineer, Kevin Ashton, first used the phrase Internet of Things (IoT) in a presentation in 1999. Since this epoch-making presentation, the IoT-connected intelligent devices have been widely used. (As predicted by professionals, more than 50 billion devices would be connected to the internet by 2020.) These technologies are used for example in smart cities, smart homes, smart factories, smart campuses, and smart libraries. The IoT may facilitate the day-to-day routine tasks of employees in various information institutions through extensive automation. Think of self-service loans based on RFID (Radio Frequency IDentification) technology, or a stand-alone virtual library tour with Bluetooth transmitters (iBeacon). My study begins with a general introduction to the Internet of Things. This is followed by a literature review where I try to define what a smart library is and I investigate its potential services starting from previous studies. Then in a SWOT analysis, I study the potential strengths, weaknesses, opportunities, and threats of the smart libraries. Finally, we will travel to Denmark by thought: the study concludes with the introduction of a realized smart library concept, the DTU Smart Library.

AUTHOR INFORMATION

ARANY-NAGY, Zsuzsanna

School librarian at the Budapest 9th District Szent-Györgyi Albert Elementary School and Grammar School and PhD student at the Eötvös Loránd University. She is a member of the School Librarian's Association, Hungary. In 2019, she received the Promising School Librarian of the Year Award. Her field of research is the engagement of school libraries in public education.

BALÁZS, Géza

Linguist, folklorist, university professor (Department of Contemporary Hungarian Language, ELTE, Budapest, Hungary; Department of Linguistics and Literature, Partium Christian University, Oradea, Romania). Research areas: anthropological linguistics, rhetoric, impact of IT, contemporary Hungarian language and folklore. Author, co-author and editor of more than 150 books. Website: www.balazsgeza.hu ORCID: 0000-0003-3440-2959

BIBOR, Máté János

PhD, librarian, literary historian. Between 2003 and 2014, he worked at the University Library of the Eötvös Loránd University as a specialist in old books. Since 2004, he has been teaching courses at the Faculty of Humanities at the Eötvös Loránd University, where he became a full-time teaching assistant at the Institute of Library and Information Science in 2014. His fields of research are: medieval and early modern history of books, libraries, and typography; the history and incunabula of Zirc Abbey Library; the life and works of Lestár Gyulaffi, a 16th century Transylvanian memoirist. ORCID: 0000-0002-1062-3813

BODA, Gáborné KÖNTÖS Nelli

Senior lecturer, since 2006 she has been working at the Eötvös Loránd University, Institute of Library and Information Science. Her research interest focuses on the relationship between quality management and bibliographic description. Her additional research interests include library automation, institutional repositories and online information sources. ORCID: 0000-0003-0955-5056

BORSODI, Csaba

Associate professor, historian and archivist. Member of the MTA-ELTE Research Group on the History of Universities. His research topic is the history of Hungarian higher education between 1945 and 1989.

CSÍK, Tibor

Senior lecturer of the Library and Information Science Institute at the Eötvös Loránd University and editor in chief of the scholarly journal „Könyv és Nevelés”. His interests lie in knowledge organization, and the history of library and information science. ORCID: 0000-0003-2061-1506

AUTHOR INFORMATION

DIPPOLD, Péter

Director of the Ervin Szabó Metropolitan Library. Since 2016, he is a senior lecturer in the Institute of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University. Between 2000–2005, he was director of the Library Institute, and later deputy director general of the National Széchényi Library. His research interests are the possible development directions of public libraries in the age of internet, and theoretical questions of bibliography. ORCID: 0000-0001-9000-3392

ESZENYINÉ BORBÉLY, Mária

Assistant professor at the Department of Library Science and Informatics, University of Debrecen since 2007, and board member of the Association of Hungarian Librarians since 2011. She obtained her School Teacher degree with Library Specialization at the Teachers' Training College of Debrecen in 1989, and her MBA in Library Science at the Kossuth Lajos University in 1994. She acquired her PhD degree (cum laude) in 2003. ORCID: 0000-0002-1161-1419

FODOR, János

Senior lecturer in the Institute of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University, and responsible for the web presence of the Institute. His research interests are digital collections at the field of culture, librarian activities on social media, social impact of web 2.0 and mobile networking. ORCID: 0000-0001-7749-7623

HAJDU BARÁT, Ágnes

Full professor and head of the Department of Library Science at the Eötvös Loránd University. She is the president of the Association of Hungarian Librarians, member of the UDCC (Universal Decimal Classification Consortium) Executive Committee, the ISKO (International Society for Knowledge Organization) Scientific Advisory Council, and of the IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) Governing Board 2015–2019. Her research interests are – among others – the epistemological issues of knowledge organization and the visualization of information. ORCID: 0000-0002-6774-5440

KEREKES, Pál

PhD, honorary associate professor working in the Institute of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University, Budapest. Research areas: e-book and e-content, electronic book publishing.

KISZL, Péter

Librarian and economist, associate professor, director of the Institute of Library and Information Science, head of the Department of Information Science, head of the Department of Library Science, director of the Library and Information Science PhD Program, head of the Library and Information Science BA and MA programs at the Eötvös Loránd University. Research interests: information and knowledge management, business information, financial literacy and libraries, development of training in Library and Information Science. ORCID: 0000-0003-2992-295X

KOSZTYÁNNÉ MÁTRAI, Rita

Lecturer in the Institute of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University, member and volunteer of the Hungarian Electronic Library Association. Her field of research is the development of accessible and usable websites and documents. ORCID: 0000-0002-5671-5908

NAGY, Andor

Research librarian at the National Széchényi Library and lecturer at the University of Pécs. After graduated in Library and Information Science and IT system administration, he has been studying at the Library Science Program at the Eötvös Loránd University. Areas of research: DRM technologies, automated content analysis, digitization. ORCID: 0000-0002-9404-0091

NEMES, László

Graduated in Library and Information Science in 2010, in Higher Education and Research Management in 2013, and finished his Archive Master curriculum in 2016. He is a PhD candidate of the Doctoral Program in Library Science at the Eötvös Loránd University. From the beginning, he has been the organizer of the ELTE Library Day held in Trefort Garden and Lágymányos and participated in the organization of the BOBCATSSS 2018 conference in Riga. He is the chairman of the Hungarian Information Science Foundation since 2009. He is a lecturer at the Pázmány Péter Catholic University since 2018. He is currently working as a digital knowledge repository developer at the Digitális Jólét Nonprofit Kft. In his previous jobs, he also worked on digital content service systems for e-learning and university knowledge centers.

NÉMETH, Katalin

Senior lecturer and responsible for education in the Institute of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University, member of the Association of Hungarian Librarians. Her fields of research are the collections of Dominican monastic libraries, library management, and customer relationship management. ORCID: 0000-0003-4608-4855

RADÓ, Rita

She obtained her master's degree in Library and Information Science at the University of Szeged in 2002. Since then, she has been working at the National Széchényi Library, initially at the Digitization Department, where she was responsible for digitizing the Library's Special Collections, and from 2017 she has been involved in organizing digitization work in the OKR Projekt. She is a PhD student in the Library Science Program at the Eötvös Loránd University. Her research topics are the organizational impact of digitization workflows, the digitization of public collections, the rights clearance management of digital documents, qualitative and quantitative measurement methods in libraries. ORCID: 0000-0002-9168-7332

SENKEI-KIS, Zoltán

Senior lecturer in the Department of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University, and responsible for the librarian internship program. He is the head of the Equal Opportunity Committee in the Faculty of Humanities. His research area includes literature therapy and students' competences. ORCID: 0000-0002-6546-7379

AUTHOR INFORMATION

SIMON, András

András Simon finished his studies in 1993 in History and Librarianship at the Eötvös Loránd University. He has been working in Hungarian libraries since 1992, in the field of library automatization. Between 1999 and 2002 he was the system librarian of the Hungarian Shared Cataloguing System. Since 2002 he worked as subcontractor and later as employee for the MTA SZTAKI, then for Monguz Ltd. from Szeged in the field of design, development, customer support and distribution of the Huntéka integrated library system.

SZÜTS, Etele

He is an Information Technology Engineer and has a master's degree in Library and Information Science. He has been participating in digital library tasks related to the Hungarian National Digital Archive (MaNDA DB – <https://en.mandadb.hu>) in different positions since 2014. He has been coordinating the aggregation commitments related to the digital library of the European Union Europeana since 2016. He won the professional prize „Young librarian of the year” in 2018. Presently, he is the Head of the Digital Archive Development Department at the Forum Hungaricum Non-profit Ltd. and a PhD student of the Library Science PhD Program at the Eötvös Loránd University. ORCID: 0000-0002-4275-1131

TÓSZEGI, Zsuzsanna

Teaching activities: since the 1990's, lecturer in the Institute of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University, as well as the PhD Program. Between 2006 and 2015, college associate professor, later associate professor at the Faculty of Education at the University of Kaposvár. Since 2016 she is an honorary associate professor at the Institute of Library and Information Science, and a supervisor of the Library Science PhD Program. ORCID: 0000-0002-7736-0771

VIDA, Tivadar

Archaeologist, professor of archaeology, Doctor of Science of the Hungarian Academy of Sciences. Director of the Institute of Archaeological Sciences and head of the Department of Migration Period and Medieval Archaeology at the Eötvös Loránd University. His main research interests are the cultural and social conditions of the local and immigrant populations of the Carpathian Basin as well as their European, Mediterranean and Eurasian connections in the first millennium AD. He is currently engaged in bioarchaeological research as one of the Principal Investigators of the HistoGenes ERC Synergy Grant. He is on the editorial board of several archaeological journals, the co-editor of various monograph series on Migration-period finds, he had a DAAD- and a Humboldt grant and is the corresponding member of the German Archaeological Institute. ORCID: 0000-0002-0588-1906

WINKLER, Bea

Librarian and director of the Hutýra Ferenc Library, Archives and Museum at the University of Veterinary Medicine Budapest. She is a PhD student in the Library Science Program at the Eötvös Loránd University with a research topic on artificial intelligence in libraries. ORCID: 0000-0001-9496-9549

AUTHOR INFORMATION

ZSÖMLE, Viktor

Librarian and Information Scientist, reference librarian at the University Library of the Széchenyi István University, MTMT Institutional administrator. PhD student of the Library Science Program at the Eötvös Loránd University. He is interested in the connection of the Internet of Things (IoT) and the library. ORCID: 0000-0002-4034-2916

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Plenáris ülés

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Plenáris ülés

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Plenáris ülés

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Kiállítás megnyitó és ünnepség

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Oktatóink és doktoranduszaink kutatásaiból szekciók

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatói
a jubileumi ünnepségen

A felvételeket Selmeczi Tamás és Fodor János (ELTE BTK) készítette.

VKXIV

A kézirat lezárva: 2020 őszén.